This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HW 2AAT L

37.58 top

Hist. ... Netherlands.
Neth. 2173.1

VADERLANDSCHE HISTORIE.

EERSTE DEEL.

J. Punt inv. et fecit.

TE AMSTERDAM
by Isaak Tirion MDCCXLIX.

I^e - IVe deel. 2^e druk.

V^e - XX I^e deel. 21 delen.

VADERLANDSCHE HISTORIE,

VERVATTENDE DE

GESCHIEDENISSEN,

DER NU

VEREENIGDE NEDERLANDEN,

INZONDERHEID DIE VAN

HOLLAND,

VAN DE VROEGSTE TYDEN AF:

Uit de geloofwaardigſte Schryvers en egte Gedenkſtukken ſamengeſteld.

Met Konſtplaaten en Kaarten opgehelderd.

EERSTE DEEL,

Beginnende met de aankomſt der BATAVIEREN hier te Lande, en eindigende met het Jaar 800.

TWEEDE DRUK.

By Jan Wagenaar.

Te AMSTERDAM,
By *ISAAK TIRION.*
MDCCLII.

Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland en Weſtfriesland.

Neth. 2173.1

VOORREDE.

DE luſt der Nederlanderen tot het leezen en naſpooren der oude en laatere Geſchiedeniſſen huns Vaderlands was, ſedert lang, en is tegenwoordig inzonderheid zo algemeen, dat men byna niemant vindt, dien 't zig niet ſchaamen zou, geheel onkundig te zyn, van 't gene 'er, tot zynen tyd toe, in zyn Land, in zyne Stad, onder zyne Voorouders, is voorgevallen. Beroemde mannen rekenen 't zig tot eer, de Vaderlandſche Geſchiedeniſſen, in 's Lands Hooge Schoolen, te onderwyzen. Hunne Leſſen worden met ſmaak gehoord. Even greetiglyk leeſt men, 't gene 'er, over de Vaderlandſche zaaken, in 't licht komt. Men houdt het voor eene genoegzaame aanpryzing van een werk, dat 'er de Nederlandſche Oudheden, Gewoonten, Regeering of Geſchiedeniſſen in opgehelderd of ontvouwd worden. 't Schynt dat de zagte Regeering, onder welke wy leeven, ons zo veel belang doet neemen by het gene ons Vaderland aangaat, als of wy agtten, dat al wat wy 'er van hooren, ons zelv', ons eigen Huisgezin betrof.

De regtſchaapen' kennis van 's Lands aloude en laatere geſchiedeniſſen is egter op verre na zo algemeen niet, als de luſt, van welken wy ſpreeken: 't welk, grootendeels, toe te ſchryven is aan gebrek van eene algemeene Vader-

landſche Hiſtorie, die, van de vroegſte tyden beginnende, den Staat en Geſchiedeniſſen des Lands, door alle eeuwen, vertoont; die niet te kort is, om klaar en naauwkeurig te konnen zyn, en niet te uitgebreid, om van alle of de meeſte Liefhebbers te konnen gekogt en doorlezen worden. Onze meeſte Nederlandſche Hiſtorien vervatten ſlegts een gedeelte van 's Lands Geſchiedeniſſen: ſommigen alleenlyk een verhaal van weinige jaaren. En 't komt elk niet gelegen, een groot getal van groote boeken te doorleezen, om een algemeen en goed begrip van 's Lands geheele Hiſtorie te verkrygen. Wy hebben hierom, al ſedert vyftien jaaren, onzen arbeid beſteed, om aan dit gebrek te voldoen, en onze Landsluiden, in navolging van andere Hiſtorieſchryvers, in nabuurige Ryken en Staaten, te voorzien van eene algemeene Hiſtorie onzes Vaderlands. Tot nadere opening van ons oogmerk, en van de wyze, waarop het ſtaat te worden uitgevoerd, hebben wy deeze Voorrede geſchikt.

Door het VADERLAND, welks HISTORIE wy beſchryven, verſtaan wy het Geweſt, thans, onder den naam van VEREENIGDE NEDERLANDEN, vermaard: vervattende de Provincien van GELDERLAND, HOLLAND, ZEELAND, UTRECHT, FRIESLAND, OVERYSSEL en GRONINGEN; zo nogtans, dat wy, ten opzigte der Geſchiedeniſſen, voor de vereeni-

ging

ging deezer zeven Landſchappen, voorgevallen, ons byzonderlyk voorſtellen de geſchiedeniſſen van HOLLAND te ontvouwen, en die der andere Landſchappen alleen maar, voor zo veel zy gemeenſchap met, of invloed op de Hollandſche Geſchiedeniſſen hebben. Wy hebben geoordeeld dat ons werk, zo wy dien voet niet volgden, bezwaarlyk buiten verwarring zou zyn te houden geweeſt.

Doch mooglyk verbeeldt zig iemant, dat het nutter ware, de oudſte Geſchiedeniſſen, die toch onzekerſt en donkerſt zyn, daar te laaten, en de VADERLANDSCHE HISTORIE, met de beroerten der zestiende Eeuwe, aan te vangen; te meer, om dat men, weinige jaaren geleeden, eenige Werken over gedeelten der oude Gebeurteniſſen onzes Vaderlands in 't licht gegeven heeft. 't Zal niet ondienſtig zyn, deeze bedenkingen kortelyk op te loſſen.

Van de onzekerheid en duiſterheid der aloude Geſchiedeniſſen onzes Vaderlands zyn wy zo zeer als iemant overtuigd. Doch 't heeft al mede zyne nuttigheid, dat men zeker en klaar weete, wat 'er al onzekers en duiſters in zy. Daarenboven is 't niet alles duiſter en onzeker. De oude Geſchiedeniſſen leeren ons ten minſten, van welke geringe beginſels, ons Land en Volk tot zulk eene aanzienlyke hoogte geſteegen is. Wy merken 'er den wonderen keer in, die de menſchelyke zaaken vaak neemen.

Ons Land, dit weet men zeker genoeg, was, voor eenige eeuwen, hier eene woeſte wildernis, daar een laag moeras, onbeſchut van dyken, en bloot leggende voor de overſtrooming der Zee en Rivieren. Ons Volk was gering, gelyk het Land. De dappere Batavieren, van welken men zo veele doorlugtige daaden te boek geſteld vindt, wat warenze toch, dan een hoop verjaagde zwervers, die zig gelukkig rekenden, dat zy den Roomſchen Keizeren, voor Lyfwagten, dienen, en de Romeinſche Legers volgen mogten. De Franken, die naderhand deeze Landen bezeten hebben, op dat wy van woeſter volkeren zwygen, zouden nooit grooter Luiden dan ervaaren' Zeeſchuimers of behendige Landroovers geworden zyn, hadden zy geene gelegenheid gevonden, om den grondſlag hunner Mogendheid op dien van het geſloopt gebouw des Weſterſchen Ryks te veſtigen. Onze Graaven, die ſedert zo zeer den meeſter geſpeeld, en 's Lands Vryheid verkragt hebben, wie waren zy, in de oudſte tyden? Dienaars, meer niet, van de Vorſten der Franken. De Steden ook, die thans 's Lands Oppermagt helpen vertoonen, waren, onder de Regeering der oudſte Graaven, in zo weinig aanzien, dat zy, in zaaken, die 't Landbeſtier betroffen, zelden of nooit, gekend werden. De oude Geſchiedeniſſen onzes Lands ver-

toon

toonen ons, met genoegzaame zekerheid, hoe onze Staat allengskens grooter en grooter geworden is. En 't kan niet onnut zyn, hiervan een klaar beeld voor zyne gedagten te hebben.

't Is waar, dat 'er, weinige jaaren geleeden, eenige Boeken, over een gedeelte der oude Geſchiedeniſſen onzes Lands, in 't licht gegeven zyn. Doch om nu niet te zeggen, dat ons oogmerk niet tot een gedeelte, maar tot de geheele oude Hiſtorie onzes Vaderlands uitgeſtrekt is; noch ook dat 'er, over oude Geſchiedeniſſen, en vooral over die van ons Vaderland, altyd nog merkelyke naleezingen te doen zyn, en men, in eene woeſte zee van oude ſchriften, ligtelyk iets vindt, 't welk een ander over 't hoofd heeft gezien; zo merken wy alleenlyk aan, dat ons oogmerk met dat der gemelde Hiſtorie-werken verſchilt. Daar vindt men inzonderheid de Hiſtorie der Vorſten, die over ons Land geregeerd hebben. Wy ſtellen ons voor, de Hiſtorie van het Volk, niet zo zeer die van den Vorſt, te beſchryven. Wy bekreunen ons zyner uitheemſche Oorlogen niet, dan wanneer 'er onze Staat in gemengd is. Wy maaken ons werk niet van zyne Reizen, huisſelyke bedryven en veele andere dingen, hem in zynen Perſoon betreffende. Spreeken wy 'er van; 't is in 't voorbygaan, en zo, dat men

merken kan, dat wy een ander hoofdoogmerk hebben. Al wat daarentegen den ouden Godsdienſt, Regeeringsvorm, Gewoonten, Koophandel enz. van het Volk betreft, verhandelen wy zo naauwkeurig als ons, naar de bepaaldheid van ons beſtek, mogelyk geweeſt is. De Geſchiedeniſſen des Volks in 't algemeen zyn de hoofdſtof van ons werk. Wy melden dus veele byzonderheden, die anderen voorbygegaan zyn, en ſtellen, dikwils, de zelfde zaaken, in een geheel ander licht. Ondertuſſchen zal ons oogmerk, om inzonderheid de Hiſtorie des Volks, niet zo zeer die der Vorſten te verhaalen, ons werk, ten minſten zo verre het de oude tyden betreft, veel beknopter maaken, dan het anders zou geweeſt zyn.

Wy hebben ruim zo veel belang by de Hiſtorie van het Volk als by die der Vorſten. De Hiſtorie der Vorſten is ons ten deele vreemd: de Hiſtorie des Volks is onze eigen' Hiſtorie. In deeze, zien wy, hoe onze Vryheid, van vroeg af aan, belaagd geworden is: wy zien haar nu eens tergen, ſchenden, verdrukken; en dan 't hoofd wederom boven haalen en over alle haare vyanden zegepraalen.

Men kan onze Hiſtorie in vyf byzondere deelen onderſcheiden en den Staat en Geſchiedeniſſen onzes Lands beſchouwen 1. voor de aankomſt

komſt der Romeinen, hier te Lande. 2. geduurende de overmagt of overheerſching der Romeinen. 3. onder het hoog gebied der Frankiſche of Duitſche Vorſten. 4. onder het bewind der Graaven, Hertogen, of welken naam onze byzondere Landsvorſten ook gedraagen mogen hebben. en 5. onder de Regeeringe der Staaten. 't Gene onder de vier eerſte Tydperken voorgevallen is kan men onze *oude*; 't gene onder het laatſte Tydperk gebeurd is, onze *nieuwe Hiſtorie* noemen, en dus ook onze gantſche VADERLANDSCHE HISTORIE, in twee voornaame Hoofddeelen onderſcheiden.

Doch waar men, door deeze byzondere Tydperken heen, zyne oogen wendt, overal vertoont zig 's Volks Vryheid, nu eens belaagd en verdrukt, dan eens verreezen en op den Troon geplaatſt. In de allervroegſte tyden, ziet men het een Volk het ander van huis en have berooven, en ten lande uit jaagen. Toen de Romeinen hier voet in't Land kreegen, hebben zy een deel des volks ten minſten volkomenlyk overheerſcht, met Krygsvolk bedwongen, met Wetten en Wethouderſchap voorzien; en een ander deel, met het welk zy in verbond ſtonden, door veelerlei knevelaaryen en geweldenaaryen, tot eenen opſtand getergd, die veel bloeds gekoſt heeft. De Franken hebben den Romeinen een deel deezes Lands uit de han-

handen gewrongen, en toen zy naderhand tot een magtig volk waren aangegroeid, de Friezen, onder voorwendſel van hen tot den waaren Godsdienſt te brengen, voor eenen tyd, geheellyk overheerſcht. Onder die overheerſching lagen wy nog, toen onze Graaven klein waren; doch toen zy, grooter geworden, zig van alle uitheemſche onderwerping ontſlaagen hadden, waanden zy, ook omtrent het Volk, aan geene wetten verbonden te zyn. En ſchoon men's Volks gedrag jegens de Graaven, in allen deele, niet behoeft te billyken, werden onze Voorouders egter, eerlang, door onze Vorſtelyke Graaven, of derzelver Staatsdienaars, dermaate verdrukt, dat zy eindelyk den opſtand ondernamen, die hun de Vryheid verwierf, welke wy nog heden genieten. De Nakomelingen van Filips den II. zagen zig genoodzaakt, eerſt met de Staaten der Vereenigde Nederlanden, als met een vry Gemeenebeſt, te handelen, en daarna dezelven, by een plegtig Vrede-Verbond, voor onafhanglyk te erkennen.

Onze VADERLANDSCHE HISTORIE, die alle deeze dingen in 't byzonder ontvouwt, kan dus als eene *Hiſtorie der getergde, verdrukte, herleevende en zegepraalende Vryheid des Vaderlands* aangemerkt worden. In 't verhaalen der zaaken, die 't wezen van zulk eene Hiſtorie uit-

uitmaaken, ſtellen wy ons de onpartydigheid als eene Hoofdwet voor: van zins de waarheid der Gebeurteniſſen, en vooral de bedekte oogmerken, die de groote beweegraders der voornaamſte Gebeurteniſſen zyn, nimmer te ontveinzen; maar klaarlyk, zo ver zy ons bekend zyn, open te leggen. Ten opzigte deezer geheime oogmerken van openbaare bedryven, agten wy 't egter nutteloos, bloote giſſingen voor te ſtellen, en vooral zeer nadeelig aan de Geloofwaardigheid des Verhaals, die giſſingen als Hiſtorieſche waarheden op te geeven. Wy giſſen ook ſomtyds, en hoe kan men dit, vooral in 't verhaalen van oude Gefchiedeniſſen, geheellyk myden? Doch wy doen het den Leezer altoos merken, als wy giſſen, te gelyk met de redenen, op welken onze giſſingen ſteunen. Daar wy goede Hiſtorieſche bewyzen voor ons meenen te hebben, verhaalen wy de zaaken met meerder verzekering, zonder egter ooit, voorbedagtelyk, te verzuimen naauwkeurig aan te wyzen, uit welke ſchryvers en ſtukken, wy onze bewyzen gehaald hebben. Onze Eeuw is eindelyk zo wys geworden. dat zy geenen Hiſtorieſchryveren, die zaaken verhaalen, welken, voor hunnen tyd, gebeurd zyn, geloof geeft, ten zy haar blyke, dat de verhaalde zaaken, op geloofwaardige getuigeniſſen, ſteunen. Wy pryzen deeze voorzigtigheid, en willen elk gaarne gelegenheid geeven, om onze treden,

voet

voet voor voet, na te gaan, ons te agterhaalen, daar wy, door onkundige leidsluiden, van den regten weg afgebragt zyn, of onze goede voorgangers, door misverſtand, kwalyk gevolgd hebben; of anders, in de waarheid onzer Geſchiedeniſſen, beveſtigd te worden, als men ziet, op hoe vaſte bewyzen dezelve ſteune. Om de onpartydigheid te beter te bewaaren, en den Leezer niet voor in te neemen, onthouden wy ons, doorgaans, van het maaken van aanmerkingen. Vloeit 'er ons, nu en dan, eene uit de pen; wy vertrouwen, dat zy niemant beletten zal, onzydig te oordeelen; maar elk, in tegendeel, daar toe behulpzaam zyn.

Ons voorneemen, om de Hiſtorie onzes Lands, op goede bewyzen, te veſtigen, maakt ons 't werk veel moeilyker dan het anders geweeſt zou zyn, vooral ten opzigte der oude tyden. Konden wy ons vergenoegen, met het blootelyk naſchryven van 't gene laatere Hiſtorieſchryvers voor ons geſchreeven hebben; haaſt ware het werk afgedaan. Doch wy moeten uit onze eigene oogen zien, en tot zulke ſchriften gaan, die, in of naaſt aan de tyden, geſchreeven zyn, in welken de zaaken zyn voorgevallen: liefſt nog tot zulken, die, in of naby het Land, welks Hiſtorie wy beſchryven, zyn opgeſteld; of van zulke Schryvers, die, in het Land verkeerd hebbende, genoegzaame kundigheid van 's Lands zaaken hebben konden. Doch hier vinden we ons

ons zeer verlegen. De oudſte Ingezetenen deezer Landen, welker geheugenis tot ons gekomen is, verſtonden noch leezen noch ſchryven (*a*). Hun eenigſte ſlag van Jaarboeken waren zekere Gezangen, vervattende de dappere daaden des Landaarts (*b*), welken van de Ouders aan de Kinderen voortgeleerd en eeniglyk in't geheugen bewaard werden. 't Schynt dat deeze of diergelyke gezangen, in laater' tyden, toen 't volk beſchaafder geworden was, door de *Barden*, eene ſoort van Digters, in ſchrift geſteld geworden zyn. Een Schryver der vierde eeuwe zegt, dat de Barden gewoon waren, deeze gezangen, in Heldenverſen geſteld, onder 't ſpeelen op de Lier, aan te heffen (*c*). Karel de Groote nam, volgens 't getuigenis zyns Geheimſchryvers EGINHART (*d*), de moeite, om de barbaarſche en overoude Gedigten, uit welken de daaden en Oorlogen der oude Koningen gezongen werden, uit te doen ſchryven en van buiten te leeren. Doch 't is niet zeer waarſchynlyk, dat deezen de oude gedigten geweeſt zyn, van welken TACITUS gewaagt. Veelligt zyn het de Gothiſche gezangen geweeſt, van welken JORNANDES (*e*) en anderen ſpreeken; die,

(*a*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XIX.
(*b*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* II.
(*c*) AMMIAN. MARCELLIN. *Libr.* XV. *Cap.* IX. *p.* 105. *Edit. Valeſ. Gronov*
(*d*) De Vita Caroli Magni *Cap.* XXIX. *p.* 130. *Edit. Schminck.*
(*e*) De Rebus Geticis. *Cap.* IV.

die, toen dit Volk, in den aanvang der vyfde eeuwe, deeze Landen overſtroomde, herwaards gebragt zullen zyn. KLAAS KOLYN, onze oudſte Rym-Kronykſchryver, die, in de twaalfde eeuwe, gebloeid heeft, ſpreekt van Gezangen der Barden, die by zynen tyd nog in 't Klooster te Egmond geweeſt en van hem daar gezien waren; doch 't ſchynt, dat zy, toen hy ſchreef, reeds waren weggeraakt. Tegenwoordig zyn 'er, onzes weetens, nergens eenige overblyfſels van te vinden, op welken men ſtaat zou durven maaken. Want de Gedigten, van welken JOANNES AVENTINUS, die in de vyftiende en zestiende eeuwe gebloeid heeft, op verſcheiden' plaatſen zyner werken (*f*), ſpreekt, zyn, naar alle waarſchynlykheid, niet boven een of twee honderd jaaren oud geweeſt; ſchoon zy van zaaken gewaagen, die, veele eeuwen vroeger, zouden voorgevallen zyn. Wy miſſen derhalven het eenigſte ſlag van Jaarboeken, welk de oudſte Ingezetenen deezer Landen hebben konnen opſtellen. Of wy 'er veel aan verliezen, is twyfelagtig. 't Is niet te denken, dat onze oude Duitſche Digters ons naauwkeurige berigten van den ſtaat hunner zaaken gegeven zouden hebben. Ook zou hunne taal bezwaarlyk verſtaan worden.

By

(*f*) Annal. Boior. *Libr.* I. *Cap* V. num. 10. & *Cap.* VII. num. 24. *Edit. Lipſienſ.* 1710.

By gebrek van oude Schriften van Ingezetenen deezer Landen, moetenwe ons tot de Uitlanders keeren; die, of in 't voorbygaan, of opzettelyk, van den ouden ſtaat en geſchiedeniſſen deezer Landen gewaagd hebben. En hier beklaagt men het verlies der twintig Boeken over de Germaniſche Oorlogen, door PLINIUS den ouden opgeſteld (*g*), van welken TACITUS zig dikwils bediend heeft (*h*). Ook dat van den Hiſtorieſchryver ASINIUS QUADRATUS, dikwils by STEPHANUS (*i*), en vermoedelyk ook, onder den naam van *Aſinius*, by STRABO (*k*), vermeld, die, over de Germaniſche zaaken, naauwkeurig geſchreeven hadt, en, nog in de zesde eeuwe, voorhanden was. Van veele andere Schryvers, die, in 't voorbygaan, iets van onze zaaken aangeroerd hebben, zyn de naamen naauwlyks tot ons gekomen. Onder de overgebleevenen, zyn 'er weinigen, die van de gelegenheid, minder nog die van de geſchiedeniſſen onzes Lands geſchreeven hebben. STRABO, PLINIUS de jonge, POMPONIUS MELA en PTOLOMEUS beſchryven ons weinig meer dan de gelegenheid onzes Lands. Eene enkele plaats of twee by STRABO, die de Hiſtorie, en iets by

(*g*) PLINII Epiſt. *Libr.* III. *Ep.* V. *num.* 4.
(*h*) Annal. I. *Cap.* 69. XV. *Cap.* 53. Hiſt. *Libr.* III. *Cap.* 28.
(*i*) De Urbibus. *p.* 271, 743. *Edit. Lugd. Batav.* 1694.
(*k*) *Libr.* IV. *p.* 193. *Edit. Pariſienſ.* [*p.* 294. *Edit. Amſtel.*]

by PLINIUS en MELA, dat de Zeden des Volks opheldert, is al wat men by deeze Schryvers vindt. PLUTARCHUS, SUETONIUS, DIO CASSIUS en eenige anderen geeven ook weinig aan de hand, dat onze oude Hiſtorie licht byzet. Doch de laatſte, die omſtandigſt van Druzus Krygstogten geſchreeven heeft, nog wel 't meeſt. JULIUS CEZAR en TACITUS zyn de voornaamſten, die ons de ſtoffe tot onze oudſte Hiſtorie aan de hand geeven. Men denke egter niet, dat zy hun werk maaken, om voorbedagtelyk veel van onze zaaken te ſchryven. Immers Cezar doet zulks niet. Maar gelukkiglyk! hebben de Romeinen hier te Lande geoorloogd. Dit heeft hun aanleiding gegeven, om iets van den ſtaat onzer zaaken te melden, en van onze Hiſtorie alleenlyk dat deel, waarin de Romeinen gemengd geweeſt zyn. Ware deeze Oorlog niet voorgevallen, wy zouden, vermoedelyk, geheel niets van onzen alouden ſtaat geweeten hebben. TACITUS beſchryft, in 't byzonder, den Kryg, tuſſchen KLAUDIUS CIVILIS en de Romeinen, uitvoerig. En ſchoon het ſlot van zyn Verhaal verlooren is; zou men moeite hebben, om, in 't noordelyk gedeelte van Europa, een Land aan te wyzen, van geen grooter omtrek dan dat der Batavieren, waarvan ons zulk een uitvoerig Verhaal van zulk eene oude geſchiedenis nagelaaten is.

Doch zo dra ons TACITUS begeeft, bevinden

wy

wy ons byna geheel in 't duiſter. De Batavieren en Friezen en andere Inwooners deezer Landen worden, by uitheemſche Schryvers, en anderen hebben wy nog niet, in den tyd van twee eeuwen, naauwlyks eens genoemd. Men mag eenige plaatſen uit HERODIAAN, uit JULIUS CAPITOLINUS, uit TREBELLIUS POLLIO, uit FLAVIUS VOPISCUS en anderen, met eenigen grond, op ons Land en deszelfs Ingezetenen, toepaſſen; doch dit is 't al. Eene aaneengeſchakelde geſchiedenis van deeze tyden op te maaken is ondoenlyk. Ons Land is waarlyk gering geweeſt in zig zelf: of de Romeinſche Schryvers hebben geene gelegenheid gehad, om 'er veel van te ſpreeken.

Na de invallen der Franken, omtrent het einde der derde eeuwe, begint ons Land het hoofd wederom een weinig op te beuren, in de oude Schriften. Batavia, de Friezen en de nieuwe Inwooners des Lands, de Franken en Saxers, worden, nu en dan, eens genoemd. Men vindt eenige dingen aangeroerd, die, hier en hier omtrent, voorgevallen zyn. Doch naar eene omſtandige Hiſtorie zoekt men te vergeefs. Van eene reeks van vyftig jaaren, vindt men naauwlyks eenig ander beſcheid, dan 't gene ons, niet braave Hiſtorieſchryvers, maar vleiende Lofredenaars, MAMERTINUS, EUMENIUS, NAZARIUS, LATINUS PACATUS en andere van dat ſlag hebben gelieven te gunnen. En nog

moeten hunne berigten, die zelden naauwkeurige waarheid, veeltyds grootſpraak behelzen, met voorzigtigheid, gelezen worden. Wat laater, licht ons de fraaije Hiſtorieſchryver AMMIANUS MARCELLINUS toe, beſchryvende Juliaans Krygstogten hier te Lande, van welken JULIAAN zelf, in zynen *Brief aan die van Athene* en elders, ook eenig verſlag doet. Ook hebben wy hier den Griekſchen Schryver ZOSIMUS; in naauwkeurigheid egter, by AMMIANUS, op geen' eenen dag te noemen.

Van de vyfde en zesde eeuwe, hebben wy genoegzaam geene Hiſtorieſche Gedenkſtukken. De invallen der Gothiſche en Skytiſche Volken in deeze Landen hebben, gelyk een onzer oude Kronykſchryveren (*l*) te regt aanmerkt, den luſt tot nutte wetenſchappen t'eenemaal uitgebluſcht. Wy miſſen hier de Hiſtorieſchryvers SULPITIUS ALEXANDER en RENATUS PROFUTURUS FRIGERIDUS, die zekerlyk dingen geſchreeven zullen hebben, tot opheldering onzer Hiſtorie dienſtig, en van welken GREGORIUS VAN TOURS ons alleenlyk eenige brokken bewaard heeft. Hier mogen PROKOPIUS, AGATHIAS en JORNANDES ons een weinig lichts of een enkel voorval aan de hand geeven; maar buiten deezen, ſchiet ons niets over, dan hier en daar een regeltje uit de Kronykjes van IDA-

(*l*) KL. KOLYN *bl.* 252.

IDATIUS, PROSPER, MARIUS en andere diergelyken. Biedt ons de een of de ander Digter, een KLAUDIAAN, of een SIDONIUS, iets tot opheldering of beveſtiging aan; wy zyn 'er blyde mede, om dat wy niets beters krygen konnen, en plaatſen hunne bloempjes gaarne, in het leevenloos weeffel eener Hiſtorie, uit dorre Kronykjes, ſamengeſteld. Van GREGORIUS VAN TOURS, die eene ſoort van Kerkelyke en Weereldlyke Hiſtorie der Franken ſamengeſteld heeft, maaken wy zo veel gebruik, als met ons oogmerk beſtaan kan.

In de volgende eeuwen, tot aan de dertiende en veertiende toe, verlieſt men zig zelven in eene woeſte zee van Klooſterſchriften, Jaarboeken, Leevens der Heiligen, en veele diergelyken, die, verſpreid in verre over de honderd ſtukken *in folio*, behalven een goed getal *in quarto* en *in octavo*, gelegenheid in overvloed verſchaffen, tot zoeken, naſpooren, vergelyken, en maaken van uittrekſels en aantekeningen van alles, wat ons een eenigermaate aaneengeſchakeld begrip van de Hiſtorie onzes Lands, tot aan de tyden onzer Vorſten uit de Huizen van Henegouwen en Beieren geeven kan. Doch hier moet oordeel gebruikt, geſchift en geſcheiden, en niet alles voor goede munt aangenomen worden, wat ons de Kerkelyken en Klooſterlingen verhaalen. Daar zy 't belang van den Godsdienſt voorſtaan willen, moet men

hen, inzonderheid, verdagt houden. De LEEVENS DER HEILIGEN, die, om dat zy somtyds tydelyke zaaken aanroeren, met nut, konnen worden ingezien, hangen aaneen van wonderlyke gezigten, droomen, geneezingen en wat niet al. Men moet dit alles doorzwelgen, om, hier en daar, iets te vinden, dat meer gronds heeft. Met één woord, men moet, uit deeze Schriften, alleenlyk leeren, 't gene de Schryvers niet beoogd hebben ons te leeren, en het gene zy ons eigenlyk leeren willen, ongeagt vaaren laaten. De ANNALES of JAARBOEKEN zyn veelen in getal. De Schryvers derzelven hebben dikwils malkanderen uitgeschreeven. Doch sommigen zyn in Frankryk, anderen in Italie, anderen in Duitschland opgesteld. Wanneer de besten van deezen onderling overeenstemmen, wordt de Historie eerst regt geloofwaardig. Gemeenlyk geeven ons deeze Jaarboeken, 't is waar, alleenlyk een eenvoudig verhaal van gevallen, zonder dat zy ons de geheime oorzaaken der gevallen ontvouwen, en dan moet men doorgaans, of slegts naar de oorzaaken, op waarschynlyke gronden, gissen, of in zyne onkunde van die oorzaaken te vrede zyn. Doch 't gebeurt ook somtyds, dat een veragt Kronykje ons eenig licht geeft, daar wy 't nimmer gezogt zouden hebben.

Behalven dat veele oorspronkelyke stukken der Middel-eeuwe, *Vredehandelingen*, *Oorlogs-*

logsverklaaringen, *Pleitgedingen*, *Handelingen der Kerkvergaderingen*, *Huwelyksverbindteniſſen*, *Uiterſte Willen*, *Giftbrieven* en veele diergelyken, die, in grooten getale, voorhanden zyn, veel opheldering geeven konnen; zo kan men zig inzonderheid met veel nut bedienen van de BRIEVEN, door Koningen, eerſte Staatsdienaars, Biſſchoppen en andere voornaame Perſoonaadjen geſchreeven; die, hier en daar verſpreid, by een gevoegd, een merkelyk getal uitmaaken. Men heeft nog Brieven van THEODORIK, Koning der Gothen in Italie, van KLOVIS, THEODEBERT, KAREL MARTEL, KAROLOMAN, PIPYN, KAREL DEN GROOTEN en andere Koningen en Vorſten der Franken, die, hier en daar, eenige opheldering aan de Geſchiedeniſſen onzes Lands geeven. De Brieven van SIDONIUS APOLLINARIS, in de vyfde eeuwe geſchreeven, van de Pauſen GREGORIUS DEN GROOTEN, GREGORIUS DEN II, GREGORIUS DEN III, ZACHARIAS, STEVEN DEN III, en eenige anderen; van ALCUINUS of ALBINUS, Leermeeſter van Karel den Grooten, zyn ons ook van dienſt geweeſt. Vooral hebben wy gebruik gemaakt van de Brieven van BONIFACIUS, den vermaarden Geloofsprediker onder de Friezen, en van anderen, ten zynen tyde, geſchreeven. Uit deezen is, vertrouwen wy, het beſte berigt te haalen van den ſtaat des Chriſtelyken Godsdienſts

hier te Lande, in de agtſte eeuwe: en wy hebben te noodiger geoordeeld, deeze Brieven vlytiglyk te doorbladeren, om dat 'er onze Nederlandſche Hiſtorieſchryvers nog byna geen gebruik van gemaakt hebben, gelyk zy zig, in 't algemeen, weinig hebben toegelegd, om de oude Hiſtorie uit de Brieven op te helderen. Wy maaken geen gewag van veele andere Brieven, voor en na deezen geſchreeven. Uit onze aanhaalingen is gemakkelyker te zien, dan wy 't hier zeggen konnen, van welken wy ons bediend hebben.

Tot opheldering der zeden en gewoonten deezer tyden, dienen ook zeer de oude *Wetten der Franken*, *Friezen*, *Saxers* en andere Volken, die, hier of hier omtrent, gewoond hebben; behalve dat de Hiſtorie der agtſte, negende en tiende eeuwe vry wat lichts ontvangt, uit de zogenoemde *Capitularia*, of *Kerkelyke en burgerlyke Inſtellingen der Frankiſche Vorſten.*

Door de tyden onzer eerſte Graaven, helpen ons, behalven veele egte ſtukken, verſpreid in de verzamelingen van MARTENE en DURAND, RYMER, DU MONT, MATTHÆUS en anderen, de Rym-Kronykſchryvers KLAAS KOLYN en MELIS STOKE, inzonderheid de laatſte, die ons van de Hollandſche zaaken, ten tyde van FLORIS DEN V, JAN DEN I. en JAN DEN II, den eerſten Graaf uit den Huize van Henegouwen, een tamelyk goed verſlag geeft.

De

De Latynſche Kronyk van WILLEM PROCURATOR, die onze Hiſtorieſchryvers niet genoeg gebruikt hebben, geeft ons de Geſchiedeniſſen van Holland, onder WILLEM DEN GOEDEN, aan de hand. Deeze drie Schryvers waren Monniken der Abtdye van Egmond, en men heeft, reeds in de veertiende eeuwe, begreepen, dat wy de Hiſtorie onzer oudſte Graaven alleen aan deeze Klooſterlingen te danken hebben (1).

De Hiſtorieſchryvers der laatere tyden, tot aan de Nederlandſche beroerten onder FILIPS DEN II., zyn te menigvuldig in getal, om te konnen opgenoemd te worden. De voornaamſten zyn, behalven onze oude Kronyken; FROISSART, MONSTRELET, DE LA MARCHE, COMMINES, HEUTERUS, enz. Ook geeven, ten opzigt der Hollandſche zaaken onder de Regeering van Karel den V, vry wat lichts de *Regiſters der Dagvaarten van Holland* van Mrs. AERT en ADRIAAN VAN DER GOES, die met het jaar 1525 aanvangen: twee werken, die, op 's Lands koſten gedrukt zynde, in weinige handen zyn. Van de Hiſtorien en ſtukken der volgende tyden, tot digt aan de tegenwoordigen, zul-

(1) *Quid laudis, quæ memoria, quis honor Comitibus Hollandiæ ſupereſſet, niſi fœlix Cœnobium Sancti Adelberti in Egmonda & monaſtica vita pro tempore illorum facta & deinde brevi Compendio Joannes de Beka Presbyter vigiliis æternaſſet?* PHIL. A LEYDIS *de Cura Reipubl.* Caſ. LX. p. 206.

zullen wy hier geen gewag maaken. De naamen en Schriften der meeſte Hiſtorieſchryveren zyn onzen Landsluiden bekend genoeg: de byzondere ongedrukte ſtukken zullen, uit de aanhaalingen, welken wy 'er uit doen, bekend moeten worden. Wy hebben 'er een goed gedeelte van gebruikt, ook eenigen, door de gunſtige mededeeling van aanzienlyke Liefhebbers onzer Vaderlandſche Geſchiedeniſſen, wier naamen wy hier gaarne met lof zouden gedenken, hadt het hunne zedighied willen gedoogen.

Zie daar, Leezer, een kort vertoog van de voornaamſte Schriften, welken wy, tot het ſamenſtellen deezer VADERLANDSHE HISTORIE, hebben moeten doorbladeren. Meer zult gy 'er, met eenen opſlag van 't oog, in het Werk zelf, van konnen zien. De aanhaalingen toonen, welke oude en nieuwe Schryvers wy gebruikt hebben: van welken wy, daar 't noodig was, de drukken, en ſomtyds verſcheiden' drukken van het zelfde werk aanhaalen; op dat de Leezer de plaatſen, uit welken wy onze Hiſtorie hebben ſamengeſteld, gemakkelyker zou konnen vinden.

Wy hebben reeds gezeid, dat wy ons, in het opſtellen deezer Hiſtorie, van Schriften van Tydgenooten bediend hebben, wanneer dezelven te bekomen waren. 't Welk egter zo niet moet opgevat worden, dat wy altoos zwaarigheid gemaakt zouden hebben, om Schryvers te volgen, die dingen verhaalen, wel-

welken, lang voor hunnen tyd, gebeurd zyn. Zulke Schryvers hebben ſomtyds ouder' ſchriften voor zig gehad, welken wy nu miſſen. Somtyds toont de naauwkeurigheid van hun Verhaal zelve, dat zy wel onderrigt zyn geweeſt. Somtyds wordt 'er eenige duiſterheid, in de ons bekende ſchriften van Tydgenooten, door weggenomen; zonder dat men merken kan, dat de laatere Schryvers voor hebben dezelve weg te neemen. Wanneer wy deeze en diergelyke blyken van Geloofwaardigheid, in laatere Schryvers, ontmoeten, verlaaten wy ons, nu en dan, geruſtelyk, op hun getuigenis. Uit de ſchriften van Tydgenooten, verneemt men, by voorbeeld, alleenlyk, dat de Alemannen, op 't einde der vyfde eeuwe, tegen Klovis, Koning der Franken, geoorloogd hebben. Doch een Schryver der twaalfde eeuwe (*m*) zegt ons, dat de Friezen en Saxers met de Alemannen verbonden waren. In zyn verhaal, is geheel geene onwaarſchynlykheid. Onderſtelt men de waarheid van het zelve, de Hiſtorie der volgende tyden wordt 'er, meer of min, door opgehelderd, zonder dat blyke, dat hy zulks eenigzins beoogd heeft. Men weet, dat hy zig van ouder' Schriften heeft bediend. Wat zwaarigheid ſteekt 'er dan in, dat men hem, en anderen, in diergelyke gevallen, geloof gee-

(*m*) *In* Libro de Caſtro Ambaſiæ *Cap.* IV. *Num.* 4 *in Collect.* Lucæ p'Achery *Tom.* III. *p.* 269, *Edit.* in Folio.

geeve? Zorgvuldig moet men egter letten, of het verhaal van laatere Schryvers ook met dat van Tydgenooten ſtryde. En beſpeurt men dit, hun getuigenis moet, ten zyze byzondere redenen van wetenſchap geeven, zonder omzien, gewraakt worden. Dat een MARIANUS SCOTUS, Monnik der Abtdye van Fulda, in de elfde eeuwe, ons vry verhaale, dat Klodio, in de vyfde eeuwe, over een goed gedeelte van Brabant, Vlaanderen, Gelderland en Holland; ja zelfs over het Kamerykſche en Artois, en tot diep in Frankryk toe, 't gebied gevoerd heeft (*n*); wy wagten ons wel, zyn verhaal aan te neemen, om dat de oudſte Schryvers deezen Klodio naauwlyks eenig gebied, ter linkerzyde des Ryns, toeſchryven, en duidelyk te kennen geeven, dat een groot deel van 't geweſt, welk hy zou bezeten hebben, meer dan eene halve eeuwe laater, door Klovis, eerſt bemagtigd is (*o*).

Wy neemen zelfs ſomtyds onze toevlugt tot de overlevering en vertellingen der Kronykſchryveren, hoe zeer ook vermengd met verdigtſels, om 'er de vroegſte Verhaalen uit op te helderen; ſchoon wy erkennen, dat zulks niet dan ſpaarzaam en voorzigtiglyk geſchieden

(*n*) MARIANI SCOTI Chron. *Libr.* II. *Ætat.* VI. *ad annum* 438.

(*o*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 27, 40, 41. Geſta Regum Francorum. *Cap.* XIV.

den moet. Een Hiſtorieſch Digter, die, voor het einde der negende eeuwe, gebloeid heeft, verhaalt ons, by voorbeeld, de meeſte voorwaarden van een verdrag, welk, in den aanvang dier eeuwe, tuſſchen Karel den Grooten en de Saxers, getroffen werdt: onder anderen behelzende „ dat de Saxers voortaan als vrye „ luiden, en één volk met de Franken zouden „ aangemerkt worden; dat zy van alle Schat„ tingen ontheeven zouden blyven, de tienden „ aan de Geeſtelykheid alleenlyk uitgenomen; „ en dat zy naar hunne Vaderlyke wetten ge„ regeerd zouden worden" (*p*). Vroeger Schryvers hebben verzuimd, ons, hiervan, zo omſtandiglyk te onderrigten. EGINHART alleen rept 'er een enkel woord van (*q*). Doch onze Digter, zelf een Saxer, liet zig meer aan de Saxiſche zaaken gelegen leggen. Nu weet men, hoe veel de Frieſche Kronykſchryvers te vertellen hebben, van de Vryheden, den Friezen, door Karel den Grooten, vergund. Men weet, welke wanſtaltige verzierſels zy voor den dag gebragt hebben, om de reden van die gunſten te vinden. Of weet men 't niet, men kan 't ligtelyk by EGGERIK BENINGHA, WINSEMIUS en SCHOTANUS, om van vroeger' Schryvers te zwy-

(*p*) POËTA SAXO, de Geſtis Caroli Magni *Libr.* IV. *ad annum* 803.

(*q*) De Vita Caroli Magni *Cap.* VII. *p.* 48.

zwygen, te weeten komen. Maar onze Saxiſche Digter leert ons, dat alles niet verzierd is. Hy ſpreekt wel alleen van de Saxers; doch 't is bekend, dat de *Friezen* dikwils met den naam van *Saxers* benoemd werden. Ook weet men, uit oude Schryvers, dat de Friezen, in den Saxiſchen Kryg, die met het Verdrag, van welk wy ſpreeken, eindigde, gemengd zyn geweeſt (*r*). Vermoedelyk, zullen zy ook in het Verdrag begreepen geweeſt zyn. De overlevering der laatere Kronyken ſpreeken 'er ons uitdrukkelyk van: en wy agten, dat wy haar niet te veel gezags toeſchryven, wanneer wy, alles in aanmerking neemende, ſtellen, dat 'er een verdrag met de Friezen gemaakt is van gelyken inhoud als dat met de Saxers, waarvan ons een oud Schryver verſlag doet: terwyl wy de bygevoegde verzieringen der Frieſche Kronyken, met verontwaardiging, aan een' zyde ſchuiven.

Onze Lands Kronyken zyn vol van veelerlei verdigtſels; doch wy konnen niet voorby, by deeze gelegenheid, aan te merken, dat 'er, in de meeſten, eenig overblyfſel of zweemſel van waarheid te beſpeuren is: en dat men, niet zelden, iets, in oude Schryvers, ontdekt, welk gelegenheid, tot het verdigtſel, gegeven heeft. Niets is 'er gemeener, by voorbeeld, in onze oude

(*r*) Annal. Veter. Francor. *ad annum 797. in* MARTEN. & DURAND. Veter. Monum. *Tom.* V. *Col.* 966.

oude Kronyken, dan dat men de eerſte Bewooners deezer Landen en de eerſte Bouwers onzer Steden, heel van Troje, herwaards brenge. 't Is een plomp verdigtſel, waarin niets minder dan de waarſchynlykheid bewaard is. Doch veelligt is 'er de oorzaak van te vinden. De Romeinen rekenden 't zig tot eer, dat zy van de Trojaanen afkomſtig waren. Men merkt aan, dat zy, Gallie overmeeſterd hebbende, de Ingezetenen deezes Lands, in aart en zeden, zo veel mogelyk ware, naar hen wilden doen gelyken. Om dit te wege te brengen, zouden zy hun, onder anderen, ook hebben ingedrukt, dat de Romeinen en Galliers beide van de Trojaanen herkomſtig waren. Dit is zeker, dat de Galliers, in de vierde en vyfde eeuwe, reeds diep met dien waan waren ingenomen (*s*). De Franken, hunne Mogendheid in Gallie geveſtigd hebbende, moeſten, by laatere Schryvers, van geene geringer' herkomſt zyn dan de Galliers. 't Geval wilde zelfs, dat 'er, omtrent het midden der vierde eeuwe, zekere *Priamus* over de Franken, die toen nog niet in Gallie gevallen waren, geregeerd hadt (*t*). Nooit ſchooner gelegenheid, om de Franken van de Trojaanen te doen afſtammen. Onze eerſte Graaven worden, niet geheel zonder grond, voor Bloedverwanten

(*s*) AMMIAN. MARCELL. *Libr.* XV. *Cap.* IX. *p.* 105. SIDON. APOLL. Epiſt. VII. *Epiſt.* 7.

(*t*) PROSPERI Chronicon *ad annum Gratian. & Valerian.* IV. *Edit.* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 196. C.

ten der Frankiſche Koningen gehouden. En zie daar de reden, waarom de Kronykſchryvers, onze Graaven, uit Trojaanſchen bloede, doen voortkomen, en van verſcheiden' Stigters onzer Steden Grieken en Trojaanen maaken. Een ander voorbeeld, waaruit wy zien, dat de verdigtſels, meermaalen, eenigen grond in de Hiſtorie hebben, geeft ons 't gebeurde, tuſſchen Karel den Grooten en de Friezen, aan de hand. ANASTASIUS, de Pauſelyke Leevensbeſchryver, die, in de negende eeuwe, bloeide, verhaalt (*u*), dat Karel de Groote, te Rome komende, onder anderen, van eene School van Frieſche *Studenten*, met Vaandels en Wimpels uitgeruſt, werdt ingehaald. 't Schynt dat onze Frieſche Kronykſchryvers hiervan iets gehoord hebben. Maar zy maaken van de Frieſche Studenten Frieſche Soldaaten, en droomen van eene overwinning van den Burgt te Rome, door de Friezen, die de eerſten de vlaggen en wimpels van de Toorentranſen waaijen lieten. Uit deeze ſtaaltjes, ziet men, dat de laatere Schryvers met oordeel gelezen en gebruikt moeten worden. Onze aanhaalingen zullen een' kundig' Leezer altoos doen zien, hoe veel ſtaats hy op het gene wy verhaalen maaken kan.

Wy hebben ook eenige Aantekeningen by ons

(*u*) In Leone. III. *p.* 67. *Edit. Venet.* [*p.* 125. *Edit. Pariſiens.*]

ons werk gevoegd, die in 't eerſte deel meeſt voorkomen; doch in 't gevolg allengskens verminderen zullen. In dezelven, helderen wy ſomtyds iets op, dat, in oude Schryvers, duiſter ſcheen, en zoo bekwaam niet in 't lighaam der Hiſtorie kon ingevlyd worden. Doch doorgaans dienenze tot opheldering der oude Landbeſchryving, waartoe ook van nut zyn de Kaarten, die wy, in 't werk, hebben ingevoegd: in het ſamenſtellen van welken, wy van de beſte Landbeſchryvers gebruik gemaakt hebben.

Wy hebben noodig geoordeeld de oude naamen der Landen en Steden te gebruiken, tot dien tyd toe, van welken ons, met genoegzaame zekerheid, bleek, dat de nieuwe naamen in gebruik geraakt waren. Ten opzigte der Volken inzonderheid, is het niet wel mogelyk, de oude naamen altoos te verklaaren met hedendaagſchen, die volkomenlyk aan dezelven beantwoorden. De grenſcheidingen der oude Volken zyn of naauwlyks bekend, of, in laatere tyden, zoo zeer veranderd, dat zy geheel niet, met die der tegenwoordige Volken, overeenkomen. Wy noemen dan de *Eburonen* geene *Luikenaars;* de *Menapiërs* geene *Brabanders;* de *Morinen* geene *Vlaamingen*, de *Kaninefaaten* geene *Kennemers* enz. om dat alle deeze Volken, op zyn beſt genomen, maar een gedeelte der Landen,

den, die, door de hedendaagſche naamen, uitgedrukt worden, beſlaagen, en ook, voor een gedeelte, elders gewoond hebben. Wy behouden liever de oude naamen. Zo zeggen wy ook liever, *Opper-* en *Neder-Germanie* dan *Hoog-* en *Neder-Duitſchland*; om dat men, thans, door *Hoog-* en *Neder-Duitſchland*, wat anders verſtaat, dan men, oudtyds, door *Opper-* en *Neder-Germanie*, verſtondt. Opper- en Neder-Germanie was geheellyk ter linkerzyde des Ryns gelegen; daar Hoog-Duitſchland en Neder-Duitſchland of de Nederlanden, ter wederzyde des Ryns, gelegen zyn. Doch ſchoon wy ons van de oude naamen bedienen, laaten wy den Leezer egter niet onkundig van de wooningen der aloude Volken. Eene korte aantekening dient, gemeenlyk, om dezelven, met meer of min waarſchynlykheid, aan te wyzen, en een Naamwyzer, agter het eerſte Deel gevoegd, toont, met een' opſlag, waar deeze aanwyzingen in 't werk te vinden zyn.

Niets maakt de Landbeſchryving der Middel-eeuwe moeilyker dan dat de naamen der Volken en Plaatſen zo gebreklyk geſchreeven; of, in laater' tyden, zo merkelyk veranderd zyn, dat men, veeltyds, geheel niet weet, waar men dezelven vinden zal, en het, ſomtyds, alleen uit de omſtandigheden, afleidt. Wie zou, by voorbeeld, denken, wiſt

wiſt men 't niet zeker genoeg, dat *Rynsburg*, eertyds, *Rotesnasheni*; *Munſter*, *Mimigardeford*; en *Deſſelburg*, *Thaſla* geheeten heeft? Somtyds hebben verſcheiden' Plaatſen één en denzelfden naam gedraagen; zo dat het, in veele gevallen, moeilyk valt te bepaalen, van welke Plaats geſprooken worde. *Utrecht*, by voorbeeld, en *Maaſtricht* hebben beide, in de Middel-eeuwe, den naam van *Trajectum* gedraagen: en zyn daarom, door oude en laatere Schryvers, dikwils, met elkanderen verward geworden. En 't is, ſomtyds, moeilyk te onderſcheiden, op welke van deeze twee Steden, in oude ſchriften, gezien worde. Wanneer men, by voorbeeld, leeſt (*v*), dat 'er, in de jaaren agthonderdzevenenveertig en agthonderdeenenvyftig, eene Byeenkomſt van Keizer Lotharius, Koning Lodewyk den II. en Koning Karel den Kaalen, gehouden is, te *Marsna* by *Trajectum* [*Secus municipium* Treiectum, *in loco* ſeu *penes locum qui dicitur* Marsna]; twyfelt men, of men door *Marsna*, *Maarſen* by *Utrecht*; of *Meerſen* in 't Land van Valkenburg, by *Maaſtricht*, verſtaan moet. *Maarſen* en *Meerſen* worden beide, in oude ſchriften, *Marsna* genoemd (*w*) en

(*v*) Capitul. Caroli Calvi *Edit. Baluz. Tom.* II. *Col.* 41, 45. & *apud* Du Chesne *Tom.* II. *p.* 408, 410.

(*w*) Invent. Bonor. Traject. *apud* Hedam *p.* 65. Diploma Gerbergæ *in* Miræi Cod. Donat. Piar. *Cap.* XXXVII. Opp. Diplom.

en de naam *Trajectum* is ook aan Utrecht en Maaſtricht gemeen. Doch alzo de Frankiſche Koningen in de negende eeuwe meer te Maaſtricht dan te Utrecht verkeerd hebben, heeft men, niet zonder reden, geoordeeld, dat deeze Byeenkomſten te Meerſen by Maaſtricht gehouden zyn (*x*). Ook komt het ons voor, dat verſcheiden' geldſtukken der Frankiſche Koningen van den eerſten Stam, met het Opſchrift TRIECTO FIT, niet te Utrecht, gelyk ſommigen willen, maar te Maaſtricht geſlaagen zyn. Men dient op deeze en verſcheiden' andere zaaken tevens verdagt te zyn, om de duiſterheden der oude en middel-eeuwſche Landbeſchryving te ontwarren, of 'er, ten minſten, niet door misleid te worden.

In de oude Tydrekening, volgen wy gemeenlyk PETAVIUS: in die der Middel-eeuwe, doorgaans, de Kronyken der tyden, van welken wy ſpreeken. In laater' tyden, moet men, in de ondertekening van oude Brieven, voor alle dingen, den ſtyl van den Hove, volgens welken, 't jaar met Paaſchen begon, van den gemeenen ſtyl, die 't jaar met den eerſten van Louwmaand aanving, onderſcheiden. Veelen hebben hierop geene behoorlyke agt geſlaagen, 't

Tom. I. *p.* 48. REGIN. Chron. *Libr.* II. *ad annos* 869. & 870.

(*x*) MIRÆUS Cod. Donat. piar. *Cap.* XVII. *in* Opp. Diplom. *Tom*, I. *p.* 23.

't welk hunne Tydrekening, ſomtyds, een jaar met die van anderen doet verſchillen. 't Ontbreekt zelfs niet aan voorbeelden van bekwaame Schryveren, die, anderen meenende te konnen verbeteren, zelven, om datze dit onderſcheid niet waarnamen, in dooling gevallen zyn. Hoe kan men ook, by voorbeeld, verſtaan, dat Hertog Albrecht zig, in Auguſtus des jaars 1388, nog Ruwaard van Holland noemt, daar zyn Voorzaat, Hertog Willem de V., reeds in April deszelfden jaars, overleeden, en hy, terſtond hierna, voor Graave erkend was; zo men niet aanmerkt, dat toen, voor Paaſſchen, die, in 't jaar 1389, op den agttienden April, viel, nog 1388 geſchreeven werdt? En men zou honderden voorbeelden van deeze ſoort, uit de oude Geſchiedſchriften, konnen bybrengen. Het naſpooren en vergelyken van de dagtekeningen veeler oude Brieven heeft ons gelegenheid gegeven, om der verwarde Tydrekening onzer oudſte Schryveren, hier en daar, eenig licht toe te brengen.

Doch dit is maar een gering gedeelte van de nuttigheid, welke wy, uit het onderzoek van oude Brieven, Handveſten, Verbonden van Vrede en Vriendſchap en veelerlei andere Gedenkſchriften, meenen getrokken te hebben. Onze meeſte Hiſtorieſchryvers hebben te weinig gebruik gemaakt en konnen maaken van egte Stukken, die ons gediend heb-

ben, om verſcheiden' punten onzer oude Hiſtorie op te helderen, en derzelver waarheid op vaſter gronden te veſtigen dan tot nog toe geſchied is. Ook wyzen wy overal aan, by welke gelegenheid, de voornaamſte Handveſten en Privilegien verkreegen zyn: 't welk den Leezer in ſtaat ſtelt, om dezelven beter te verſtaan. Men verwondert zig, by voorbeeld, waarom het beroemde *Groot-Privilegie van Vrouwe Maria*, in den jaare 1477 gegeven, in laater' tyden, zo weinig gerekend is, dat de volgende Graaven het niet hebben willen bekragtigen; doch men zal zig hierover minder verwonderen, als men aanmerkt, dat het verleend werdt, door eene *minderjaarige, ouderlooze en ſchier opgeſlooten' Graavinne*, gelyk reeds, voor ons, door de Ridderſchap en Edelen van Holland, in den jaare 1728, getoond is. Andere Privilegien zyn wederom, voor geld, of ter beloninge van zekere dienſten, den Graave gedaan, verkreegen: van welke omſtandigheden men kennis moet hebben, om te weeten, hoe veel of hoe weinig 'er op Handveſten en Privilegien te bouwen zy.

Doch 't is de onkunde van de gelegenheid, by welke de voornaamſte Handveſten en Privilegien gegeven zyn alleen niet, welke ons belet, de Hiſtorie en waaren Regeeringsvorm onzes Lands wel te verſtaan; 't vooroordeel

van

van veele Hiſtorieſchryvers voor de Regeeringe, onder welke zy leeven, heeft hen de Geſchiedeniſſen der voorige tyden, ongevoelig, doen plooijen en hervormen naar de hunnen: even of een Land juiſt altoos op eenerlei wyze moeſt geregeerd zyn geweeſt, of dat het Oppergezag ten minſten, altoos, in den zelfden Perſoon of Perſoonen, moeſt huisveſten. Hier van daan is 't gekomen, dat men, ſomtyds, de Regeering der oude Batavieren beſchreeven heeft, als zeer na komende aan de Stadhouderlooze; ſomtyds, als genoegzaame overeenkomſt hebbende met de Stadhouderlyke Regeeringe, naar dat men, onder een Stadhouderlyk of Stadhouderloos bewind, leefde. Aan dit zelfde vooroordeel moet men ook toeſchryven, dat veelen ſtyf en ſterk blyven beweeren, dat Holland oudtyds nooit overheerd noch van eenige vreemde Mogendheid afhanglyk gemaakt is: even of de Vryheid, door de Wapenen en door de Munſterſche Vrede des jaars 1648 verkreegen, ons eigen goed niet zou kunnen zyn, om dat wy ze niet altoos bezeten hadden. Veelen, overtuigd, dat 's Lands Oppermagt nu huisveſt in 's Lands Staaten, zyn genegen om te denken, dat zulks ook ten tyde onzer oudſte Graaven heeft plaats gehad, en verzieren hierom, dat de Graaven, ja *Dirk de eerſte* zelf, al hun gezag van 's Lands

Staaten ontleend hebben. Men vindt 'er ook, die de oudſte Regeeringswys deezes Lands, naar die der Middel-eeuwe; en wederom anderen, welken de Regeeringswys der Middeleeuwe, naar de oudſte, willen geſchikt en hervormd hebben: 't welk aan een diergelyk vooroordeel voor eene Regeeringswys, met welke men ingenomen is, moet worden toegeſchreeven.

Elk, die de menigvuldige veranderingen, aan welken Ryken en Staaten altoos onderhevig geweeſt zyn, met eenige opmerking, gade geſlaagen heeft, zal, ondertuſſchen, niet konnen nalaaten te erkennen, dat men, uit de tegenwoordige geſteldheid der Regeeringe, niets altoos, ten opzigte der voorleedene, beſluiten kan, en dat de Hiſtorie der voorige tyden zig niet ſchikt, naar de bevattingen, die wy maaken mogen van den tegenwoordigen Staat der Regeeringe, of van eenigen anderen, met welken wy ingenomen zyn. Wy hebben ons, hierom, in het ſamenſtellen onzer VADERLANDSCHE HISTORIE, van alle deeze vooroordeelen tragten te ontdoen, en den Staat des Lands en der Regeeringe opgenomen, zo als hy legt, niet zo als wy hem gaarne zouden hebben.

Hieruit is ontſtaan, dat wy, op den eenen tyd, eene andere wyze van Regeeringe in ons Land gevonden hebben, dan op den anderen; wel-

welke wy beſchreeven hebben, zo als wy ze, in de oudſte Schryvers en ſtukken, beſchreeven vinden, niet zo alsze ons, in laatere Schryvers, wordt afgemaald. Wy vinden, hierom, onder de Batavieren, alleenlyk Koningen in naam, en dikwils ſlegts voor eenen tyd; en plaatſen de opperſte magt in de algemeene Vergaderingen van den Adel en het Volk. In laater' tyd, vinden wy dien zelfden Landaart wel aangemerkt, als Vrienden en Bondgenooten des Roomſchen Volks; maar als zulke Vrienden en Bondgenooten, die den Romeinen, in den Kryg, ten dienſt ſtaan moeſten, en hunnen magtigen Bondgenooten Volk en Wapenen leveren, om datze, zo 't ſchynt, geene andere Schattingen konden opbrengen. De Friezen, de vrye Friezen, vertoonen wy, als overheerd door de Romeinen, en van Wetten en Wethouderſchap voorzien, zo wel als belaſt met ſchattingen naar hun vermogen. By het aanſtellen onzer oudſte Graaven, kennen wy geene Staaten noch Staatsvergaderingen. Zy ontvangen, by ons, al hun gezag van de Frankiſche Vorſten, die ons Land overheerd hadden. En ſchoon wy dit niet ſtaaven, uit de open' Brieven, by welken den Graaven eenige goederen geſchonken werden, en die de meeſte Schryvers niet genoeg onderſcheiden hebben van Brieven, by welken, de Vorſten iemant een Graaflyk bewind of Re-

geering over eenig Land opdraagen; ontbreekt het ons egter niet aan genoegzaam bewys voor de waarheid deezer ſtellinge. Alle 's Lands Ingezetenen, edel en onedel, vinden wy onder de verpligting, om den Graave, in den Kryg, met lyf, met goed, of met beide, te helpen, ſchoon deeze verpligting, in allen, niet even groot noch uitgebreid geweeſt is. En naar maate dat de Graaven onafhanglyker van uitheemſche magten werden, 't welk niet dan met hulp der magtigſte Inwooneren geſchieden kon, vertoonen wy het aanwaſſend gezag der Edelen, welk, by byzondere gelegenheden, zo ſterk toenam, dat ſommige Graaven, gelyk *Willem de I*, hunne verheffing tot de Graaflyke Waardigheid eeniglyk aan 's Lands Edelen te danken hadden. Den Koophandel, ſedert, het vermogen der Steden hebbende doen aanwaſſen, bedienden de Graaven zig van de Steden, om 't gezag der Edelen paalen te ſtellen, en om zig, door uitheemſche Verbindteniſſen, die dikwils langduurige Oorlogen naar zig ſleepten, gedugt te maaken. Terwyl de Steden den Graave zelden buitengewoone dienſten deeden, zonder zig dezelven, door nieuwe Voorregten en Vryheden, wel te doen betaalen, waardoor haar aanzien, van tyd tot tyd, aanwies. *Floris de V.* is de eerſte onzer Graaven, die zig, door 't begunſtigen der Gemeente, den haat

der

der Edelen op den hals gehaald heeft. Doch de magt der Graaven wies allengskens zo zeer, dat zy noch Gemeente, noch Edelen behoefden te ontzien. Uit de Hiſtorie onzer laatſte Graaven, leert men, dat zy 's Lands Edelen, die oudtyds het meeſte zeggens, nevens den Graave, over 's Lands Regeeringe gehad hadden, meer en meer, buiten bewind zogten te houden, de aanzienlykſte Ampten opdraagende aan Vreemdelingen, die hun van de hand vloogen, en zig niet ontzagen, de Gemeente te verdrukken, om 's Graaven gezag hooger op te vyzelen. Doch toen men dit werk onder de knie meende gekreegen te hebben, ten tyde van *Filips den III.* van dien naam onder de Graaven van Holland, en *den II.* onder de Koningen van Spanje, opende 't gemeen de oogen, riep luidkeels over 't verkragten der bezwooren' Voorregten, en greep de wapenen op, om zig van dwinglandy te verloſſen. De Edelen en Grooten, die men, tegen de aloude gewoonte, te zeer buiten bewind gehouden hadt, ſmeeten olie in 't vuur der burgerlyke beroerte. WILLEM DE EERSTE, Prins van Oranje, die, door Filips, tot Stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht was aangeſteld, plaatſte zig, eerlang, aan 't hoofd der verdrukte Landzaaten, en, van toen af, werdt de weg gebaand, tot eene gantſch andere

dere wyze van Regeeringe dan men hier, immer te vooren, gezien hadt.

Doch 't vooroordeel heeft zig van de Regeeringe onzes Lands ten tyde van Willem den I. ook ganſch verkeerde begrippen gevormd. *Maurits*, zyn Zoon en deszelfs Opvolgers zyn Stadhouders van Holland geweeſt, door aanſtellinge der Staaten, in welken, toen, 's Lands Oppermagt huisveſte. Hieruit beſluit men, dat ook Willem de I. geen hooger gezag gehad heeft, en men telt hem voor den eerſten Stadhouder, van wege de Staaten, na 't afwerpen van 't juk der Spaanſche Regeeringe. Doch men bedriegt zig. Een naauwkeuriger onderzoek onzer Vaderlandſche Hiſtorie zal ons beter onderrigten. Willem de I. was wel Stadhouder uit den naam van Filips den II.; doch nooit is my gebleeken, dat 's Lands Staaten hem, naderhand, ook deeze waardigheid opgedraagen, of hem in dezelve beveſtigd hebben. Men oordeelde, dat hem meer gezags dan de Stadhouders toen nog hadden moeſt worden gegeven. De Staaten, gewoon aan de Graaflyke Regeeringe, hadden nóg geenen wil, om de opperſte magt aan veelen gemeen te maaken (*y*). Zy erkenden Prins Willem, niet voor Stadhouder uit hunnen naam; maar voor *Hooft ende hooghſte Overigheyt*, die, geduu-

ren-

(*y*) *Zie* Groot-Plakaath. II. *Deel*, *Kol.* 2131.

rende den Oorlog, *als Souverain ende Overhoofd*, gebieden en verbieden mogt. Hy hadt, reeds in 't jaar 1572, terwyl hy in Duitſchland was, op eigen naame, orde geſteld op 's Lands Regeeringe (*z*). Naderhand, tot op de afzweering van Koning Filips, die, op den zesentwintigſten van Hooimaand des jaars 1581, geſchiedde, gaf hy Plakaaten uit op 's Konings naam, by advis van zig zelven, als 's Konings Stadhouder; ook op den naam van zig en van de Staaten, wordende hy, in de eerſte plaatſe, genoemd (*a*); doch terſtond na die afzweering, verklaarde hy zig, in 't hoofd der Plakaaten, *als hebbende de hoge Overigheyt en Regeeringe van Holland, Zeeland en Friesland* (*b*). De algemeene Staaten hadden, zelfs aan den Aartshertog Matthias, gelyk naderhand aan den Graave van Leiceſter, geen' hooger' titel dan dien van *Gouverneur generaal* gegeven. Doch Prins Willem, ſchoon alleenlyk Stedehouder des Aartshertogs over de Vereenigde Landen in 't gemeen, oefende, in Holland en Zeeland in 't byzonder, veel grooter gezag; zelfs na dat de Hertog van Anjou, onder den naam van *Beſchermer der Nederlandſche Vryheid*, tot Oppervorſt over de Nederlanden, beroepen werdt, ten blyke dat men nog niet gezind was, om

(*z*) Groot-Plakaatb. III. *Deel*, *bl.* 32.
(*a*) Groot-Plakaatb. IV. *Deel*, *bl.* 57. I. *Deel*, *Kol.* 399. 1098. 2270.
(*b*) Groot Plakaatb. II. *Deel*, *Kol.* 2160 en elders.

om de opperſte magt onder veelen te deelen. Men weet, dat deeze den naam van *Graave van Holland en Zeeland* heeft aangenomen (*c*), ſchoon hy weinig of geen gezag hadt, in deeze twee geweſten. Sedert heeft men den Prins van Oranje tot *Graaf* willen verheffen. Doch zyn dood heeft de voltrekking van deezen toeleg verhinderd. En toen eerſt oordeelden de Staaten, beide algemeenen en byzonderen, dat hun de opperſte magt toekwam. NU TER TYD, zeggen zy zelve, zyn wy *de hoogſte Overigheid van den Lande* (*d*). Prins Maurits herinnerde de Staaten wel, tot hoe verre men, met den overleeden Prinſe gevorderd was, over 't opdraagen der Graaflykheid, en betuigde zyne gezindheid om zyns Vaders voetſtappen na te volgen (*e*); doch de Staaten, die hem tot Opperheer zouden hebben willen verheffen, ware hy magtig geweeſt hen te beſchermen (*f*), ſtelden hem alleenlyk aan, tot Gouverneur, Kapitein Generaal en Admiraal, met bepaald gezag, dat, na 't vertrek van Leiceſter, in den jaare 1587, merkelyk werdt uitgebreid; terwyl egter de opperſte magt bleef huisveſten by 's Lands Staaten.

De

(*c*) Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *Kol.* 395. II. *Deel*, *Kol.* 43.
(*d*) Reſol. Gener. 3 *Aug.* 1584. *Zie ook* Groot-Plakaatb. IV. *Deel*, *bl.* 35.
(*e*) Reſol. Holl. 25 *Septemb.* 1584. Boe XIX. *Boek*, *bl.* 27. [488].
(*f*) HOOFT XXI. *Boek*, *bl.* 932.

De geſchiedeniſſen der laatere tyden leveren ons meer bewyzen uit van het vooroordeel, welk ſommigen verkeerde bevattingen heeft doen maaken van 's Lands Regeeringe. Doch deeze Voorrede niet, maar de volgende Hiſtorie is geſchikt, om dezelven voor den beſcheiden Leezer open te leggen. Wy willen hem dan, nu genoegzaam verſlag gedaan hebbende van ons oogmerk en van de wyze, waarop wy het uitvoeren, van het doorbladeren derzelve niet langer afhouden. Mag zy ſtrekken, om eenigen den waaren ſtaat van 's Lands oude en laatere Regeeringe en Geſchiedeniſſen beter te doen verſtaan; om anderen eenige nieuwe bewyzen aan de hand te geeven, voor 't gene zy reeds wel begreepen hebben; en om, in allen, eene regtſchaapen Liefde tot 's Lands waaren welſtand te verwekken of aan te kweeken; wy zullen onzen langduurigen en moeilyken arbeid, boven verwagting, beloond rekenen.

BE-

BERIGT VOOR DEN BINDER.

De Kaart van het OUDE NEDERLAND moet geplaatſt worden tegen over Bladzyde. 3

NB. *De Kaarten moet niet op, maar tegen over de oneven pagina gezet en aan dezelve zoo veel wit gelaaten worden, datze voegzaam buiten het Boek kan uitſlaan, om te gemaklyker door het gantſche Deel, te konnen worden ingezien.*

VA-

VADERLANDSCHE HISTORIE.

EERSTE BOEK.

INHOUD.

I. *Onzekere Oorſprong der Germaanen.* II. *Gelegenheid van het Eiland der Batavieren.* III. *Kimberſche Oorlog.* IV. *Tweeſpalt tuſſchen de Katten en Batavieren. Deezen neemen het Eiland des Ryns in bezit.* V. *Aart en zeden der Batavieren.* VI. *Hun Godsdienſt en Regeeringsvorm.* VII. *Julius Cezar komt over den Ryn. Verbond der Batavieren met de Romeinen.* VIII. *Krygsbedryven der Batavieren in Cezars Leger.* IX. *Zy worden tot Lyfwagten van Keizer Auguſtus aangenomen.* X. *Druzus Graft en Dyk.* XI. *De Sikambren, Friezen en Kauchen van de Romeinen beoorloogd.* XII. *Tiberius temt de Kaninefaaten.* XIII. *Auguſtus dankt zyne Bataviſche Lyfwagt af; doch herſtelt dezelve kort daar aan.* XIV. *Germanikus togten tegen de Germaanen.* XV. *Agrippina's Hof.* XVI. *Gevaarlyke togt der Romeinen langs de Zuiderzee. Vloot in het Eiland der Batavieren verzameld.* XVII. *Bataviſche Zwemmers verdrinken in de Eems. Karioualda, Legerhoofd der Batavieren, geſlaagen.* XVIII. *De Romeinſche Vloot lydt veel door een' ſtorm. 't Britanniſch Kruid den Romeinen ver-*

toond. XIX. *Opſtand der Friezen.* XX. *Kaligula's bedryf op en omtrent het Eiland der Batavieren.* XXI. *De Romeinen, tegen de Britten, door de Batavieren bygeſtaan.* XXII. *De Kaninefaater Zeeſchuimer Gannaskus verdreeven, en gedood.* XXIII. *De Friezen door Korbulo overheerd.* XXIV. *Korbulo's Graft. Paulinus Pompejus voltooit den Dyk van Druzus.* XXV. *Eenige akkers door de Friezen ingenomen. Bedryf van hunne Opperhoofden, Verritus en Malorix, in den Schouwburg te Rome.* XXVI. *De Batavieren helpen het Eiland Mona winnen.* XXVII. *De Batavier Klaudius Civilis gevangen en zyn Broeder omgebragt.* XXVIII. *Opſtand in Gallie, met hulp der Batavieren, gedempt.* XXIX. *Civilis geſlaakt. De Bataviſche Lyfwagt afgedankt.* XXX. *De Batavieren helpen Vitellius aan 't Roomſche Ryk. Julius Brigantikus, Zuſters zoon van Civilis, valt Vitellius toe.* XXXI. *Muitery van agt Bataviſche benden geſtild.* XXXII. *Waterſtryd der Batavieren en Romeinſche Schermers. De Batavieren keeren naar hun land.*

I. Onzekere Oorſprong der Germaanen.

GElyk de Oorſprong der meeſte aloude Volken onzeker is; zo is 't ook eveneens gelegen met dien der oude *Germaanen* of *Duitſchers;* een volk, welk, door veelé naamen onderſcheiden (*a*), een groot deel van Europa bewoond heeft. Zy zelven hebben oudtyds geloofd, dat zy de afkomelingen waren van zekeren God *Tuiſto*, die uit de aar-

(*a*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIX. & *ſequent.*

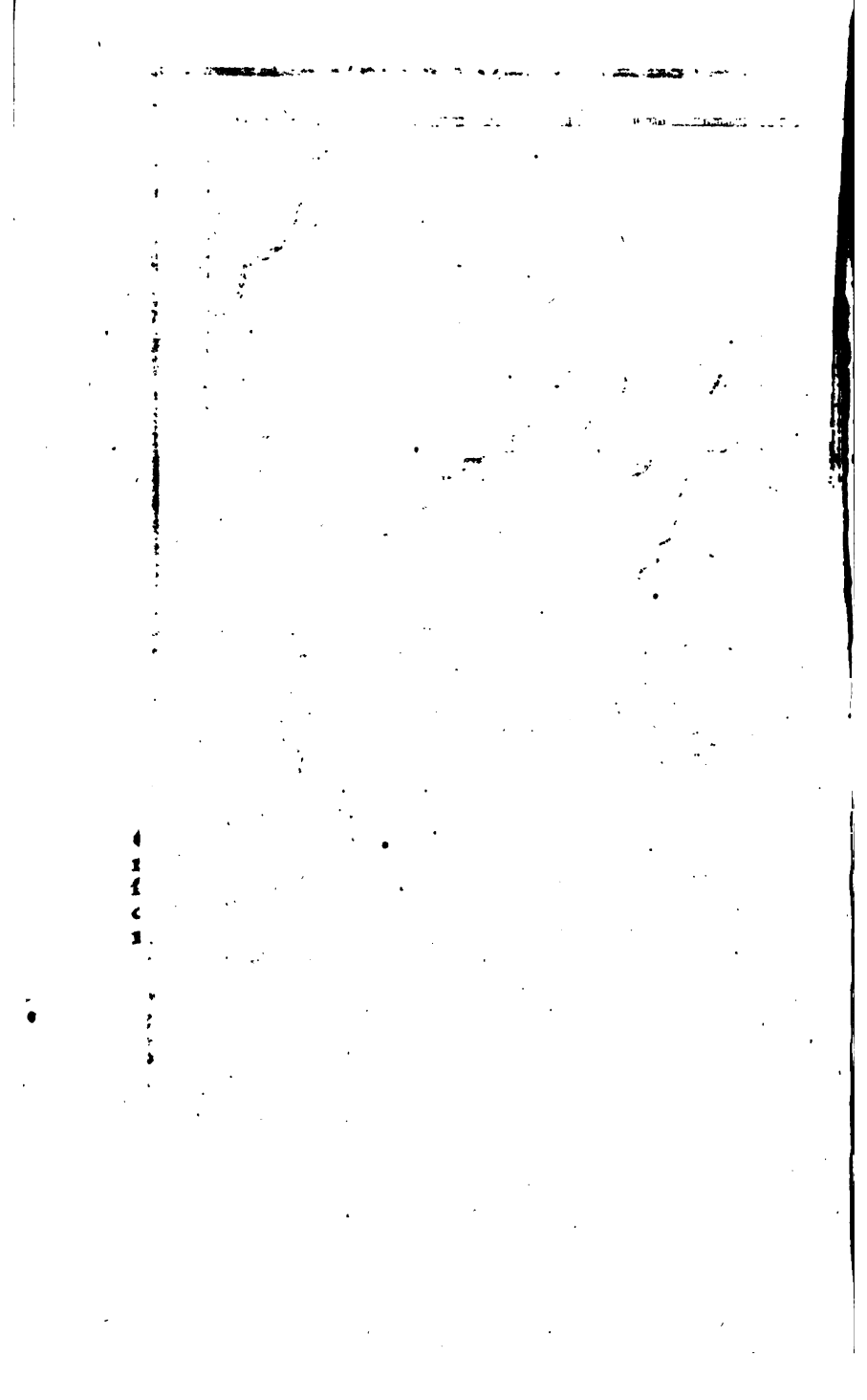

aarde voortgekomen was, en wiens Zoon en Zoons Zoonen Stamvaders des Volks geweeſt zouden zyn (*b*). Doch de ydelheid deezes Verdigtſels toont hoe weinig dit Volk van zyne eigene herkomſt geweeten hebbe. De Europiſche Volken en dus ook de Germaanen, met veelen, van eenen van Noachs Zoonen of Zoons Zoonen af te leiden, ſchynt ons de herkomſt van een Volk van nieuwer naam dan veele anderen (*c*) wat te hoog gezogt te weezen. Nader komt men aan de tyden der Germaanen, wanneer men dezelven, met ſommigen, van de *Kelten* of *Keltiſche Skythen* doet afdaalen (*d*), naardien zy, by oude Schryvers (*e*), ook den naam van Skythen draagen.

II. Gelegenheid van het Eiland der Batavieren.

Het geweſt, van de Germaanen bewoond, werdt, door de ſtroomen den Ryn en den Donau, van de Galliën, Rhetiën en Pannoniën; door het gebergte, van de Sarmaaten en Daciërs afgeſcheiden; en voorts omvangen door den Oceaan of Noordzee (*f*). In dit ruim geweſt, is het thans ondoenlyk de nette grenzen van de Landen der Kauchen, Tenkteren, Uzipeeten, Brukteren, Cheruscen, Katten, Hermonduuren en veele andere Germaniſche Volken aan te wyzen. Alleenlyk weet men, met genoegzaame zekerheid, en dit komt tot ons tegenwoordig oogmerk voornaamlyk te pas, dat de Ryn uit de *Rhe-*

(*b*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* II.
(*c*) Idem, ibid. Conf. STRABON. *Libr.* VII. *p.* 444. *Edit. Amſt.* 1707.
(*d*) CLUVERII Germ. Antiq. *Libr.* I. *Cap.* II. *p.* 17.
(*e*) PLINIUS *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*f*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* I.

Rhetiſche of Zwitſerſche Alpen ontſpringende, na 't doorloopen van verſcheiden' geweſten, allengskens Weſtwaards zwaait, en zig eertyds, niet verre van zynen uitloop in den Noorder Oceaan, in twee armen deelde, met welken hy een maatelyk Eiland omving, van ſommigen (*g*) gehouden voor het grootſte, dat door Rivieren gemaakt wordt, en welks lengte van ouds op tagtigduizend ſchreeden, dat is omtrent zeven en twintig uuren gaans, begroot werdt (*h*). De regter arm des Ryns, die den naam van *Ryn* behieldt, plagt oudtyds, naar 't gemeen gevoelen, ter plaatſe daar nu Katwyk is, in Zee te loopen: de linker arm, die den naam van *Waale* hadt, en tot heden toe behouden heeft, ſtroomde voort langs den Galliſchen oever, en ſtortte, de Maas ontvangen en derzelver naam aangenomen hebbende, met dezelve, door eenen geweldig breeden mond, in de zelfde Noordzee (*i*). De grootſte breedte des Eilands, van den mond der Waale en Maaze af, tot aan de plaats toe, alwaar de Ryn eertyds in zee viel, wordt van laatere Schryvers op twee en twintig duizend ſchreeden, of ruim zeven uuren gaans gerekend (*k*). Twyffelagtig is het, of men dit Eiland, op de grenzen van Germanie en Gallie gelegen, van ouds tot Germanie of tot Gallie betrokken hebbe. 't Is zeker genoeg, dat de Ryn oudtyds aangemerkt werdt, als Germanie van Gallie ſcheidende (*l*); doch niet

(*g*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 6.
(*h*) CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* IV. *Cap.* 10. TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* I.
(*i*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 6.
(*k*) M. ALTING Notit. Germ. Inferior. *P.* I. *p.* 17.
(*l*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* I. DIO CASSIUS, *Lib* XXXIX. *p.* 113. E. *Edit. Leunclav.*

niet zo klaar by allen, of men door den Ryn, daar hy deeze ſcheiding langs het Eiland maakt, den regter of den linker arm des Ryns, doorgaans de Waal genoemd, te verſtaan hebbe. Ons komt het egter voor, dat de regter arm des Ryns Germanie van Gallie geſcheiden heeft, en derhalven, dat men oudtyds het Eiland tot Gallie heeft betrokken (1); ſchoon het, des onaangezien, zeer wel zyn kan, dat de oudſte Bewooners des Eilands Germaanen van herkomſt geweeſt zyn; want ook, in verſcheiden' andere deelen van Gallie, hebben zig al vroeg Germaniſche volken nedergezet (*m*). Het Eiland, van welk wy ſpreeken, lag tuſſchen de Moeraſſen in, of beſtondt grootendeels uit laag en moerig Land (*n*). Dikwils werdt het door de Rivieren overſtroomd, en voor eenen tyd onbewoonbaar gemaakt (*o*). Zo dras lag het veeltyds, dat het naauwlyks betreden werdt, zonder dat 'er de voetſtappen in ſtaan bleeven, en daar de grond een weinig vaſter ſcheen,

(*m*) Cæsar de Bello Gallico, *Libr.* II. *Cap.* IV. *num.* 1, 2.
(*n*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*o*) Idem, *Libr.* V. *Cap.* 23.

(1) Hierom worden de Bewooners deezes Eilands, de Batavieren, als, ten opzigt der Romeinen, aan deeze, dat is aan de linker zyde des Ryns woonende, by Tacitus dikwils van de Overrynſche Volkeren onderſcheiden. *Hiſt.* Libr. II. Cap. 17. Libr. IV. Cap. 73. Libr. V. Cap. 16. Somtyds niet duiſterlyk tot de Galliën betrokken. *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 17 en 32. Plinius (Libr. IV. Cap. 17.) en Ptolomeus (Libr. II. Cap. 9.) plaatſen de Batavieren ook in het Belgiſch Gallie, en de eerſte ſtelt (Libr. IV. Cap. 15.) zelfs het Eiland in den Galliſchen Oceaan.

ſcheen, gaf hy egter een hol gedreun, als 'er op geſtampt werdt; zo dat ſommigen (*p*) getwyffeld hebben, of zy deeze ſtreek Land of geen Land noemen moeſten. De oudſte Bewooners deezes Eilands, 't zy menze tot de Galliërs of Germaanen betrekken wil, zyn ons, by hunnen byzonderen naam, in de oude Gedenkſchriften, niet duidelyk bekend gemaakt (2). Alleenlyk vindt men, dat het Eiland, door hen verlaaten zynde, van de BATAVIEREN, een zeker Germaniſch Volk, ingenomen is, naar welken, het den naam van het *zeer edel* of *zeer vermaard Eiland der Batavieren* gekreegen heeft (*q*). By welke gelegenheid zulks geſchied zy, ſtaat ons hier wat omſtandiger te ontvouwen.

III. Kimberſche Oorlog.

Beneden den mond der Elve, in de Noordzee, legt een groot half Eiland, thans *Jutland* en van ouds het *Kimbriſch Half-eiland*, naar deszelfs Bewooners de *Kimbren* genaamd (*r*). Nog noordelyker, in Zweeden, Noorwegen, de Deenſche Eilanden, of 't gene men, al van ouds, *Scandinavia* genoemd heeft, woonden de *Teutonen* (*s*). Deeze twee Volken, de

(*p*) EUMENII Panegyr. Conſtant. Cæſari *Cap.* VIII.
(*q*) PLINIUS *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(*r*) CLUVER. Germ. Antiq. *Libr.* III. *Cap.* XXII. *p.* 595.
(*s*) POMP. MELA *Libr.* III. *Cap.* 3. & 6. CLUVER. Germ. Ant. *Libr.* III. *Cap.* XL. *p.* 662.

(2) DIO CASSIUS getuigt (Libr. XXXIX. p. 114. A.) „ dat de Kelten oudtyds de beide Oevers des Ryns be„ woond hebben: ook zelfs daar die ſtroom, Gallie„ ter linker zyde laatende, in den Oceaan valt." Hier uit hebben ſommigen opgemaakt, dat de oudſte Bewooners deezes Eilands *Kelten* genaamd geweeſt zyn. Zie M. VAN DER HOUVE *Handveſt-Chronyk* II. Deel, III. Boek, IV. Cap. bl. 10.

de Kimbren en Teutonen, 't zy datze hun eigen Land moede of naar de Landen en bezittingen van anderen begeerig waren, ſpannen, omtrent honderdentien jaaren voor de gemeene tydrekening der Chriſtenen (*t*), ſamen, om hunne eigen' geweſten te verlaaten, en vreemden op te zoeken. Zy ſlaan op weg, en beweegen verſcheiden' volken, welken zy aantreffen, om deel te neemen in hunnen woesten toeleg (*v*). Over den Ryn (*w*), aan de uiterſte grenzen van Gallie (*x*) gekomen, vinden zy, volgens 't verhaal onzer oudſte Kronykſchryveren (*y*), de Bewooners van het Eiland, ſedert naar de Batavieren genoemd, overboodig, om hun op den togt te verzellen. Men wil, datze 'er zig te ligter toe beweegen lieten, om dat hunne Landſtreek, in 't najaar, terwyl de vrugten nog op de boomen waren, van zulk eenen zwaaren watervloed overſtroomd was (*z*), dat de wooningen alomme om verre geſpoeld, en de dikſte boomen uit den grond geſlaagen waren; zo datze zig van huis en have en van de verwagte winterteering ongelukkiglyk beroofd zagen (*a*). In grooten getale, verlaaten zy dan 't verdronken land, en begeeven zig, met de Kimbren, Teutonen en andere Volken op weg, om veiliger wooningen op te zoeken. Gallie en Spanje af-

(*t*) TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XXXVII. coll. cum Excerpt. Chronolog. ad FLORUM, *p.* 578.
(*v*) P. OROSII *Libr.* V. *Cap.* 16.
(*w*) VELL. PATERCUL. *Libr.* II. *Cap.* 8.
(*x*) FLORUS *Libr.* III. *Cap.* III. *num.* 1.
(*y*) KL. KOLYN Rymkron. in G. DUMBAR Analecta, *P.* I. *p.* 247.
(*z*) FLORUS *Libr.* III. *Cap.* III. *num.* 1.
(*a*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſtorie, I. *Deel*, *bl.* 5.

afgeloopen hebbende, ſchoon overal niet met even gelukkigen uitſlag (*b*), komt deeze woeste hoop aan de grenzen van Italie. De Romeinen hadden hier den zetel hunner heerſchappye geveſtigd, en men rekende nu zeshonderdenveertig jaaren na de bouwinge van Rome. De Burgemeeſterlyke waardigheid werdt door Cecilius Metellus en Papirius Carbo bekleed (*c*). De Kimbren en hunne medgezellen, hier ſtal houdende, vaardigden eenigen uit den hoop af naar de Legerplaats van Markus Junius Silanus, op de grenzen, zo't ſchynt, te velde leggende, en daar na aan den Roomſchen Raad, met verzoek, *dat hun eenige Landen in deezen oord mogten afgeſtaan worden; zy wilden, in vergelding, den Romeinen met de wapenen ten dienſte ſtaan.* Doch toen hun dit geweigerd werdt, poogdenze met geweld te bekomen, 't gene hun door gebeden ondoenlyk geweeſt was (*d*). Fel was de eerſte aanval der woeſte Volken. Vyf of zes Romeinſche Legerhoofden werden, de een na den ander', geſlaagen of op de vlugt gedreeven (*e*). En ſommigen verhaalen, dat 'er wel tagtigduizend Romeinen en Bondgenooten der Romeinen ſneuvelden (*f*). Zelfs liet 'er de Burgemeeſter Markus Manlius nevens zyne twee zoonen het leeven (*g*). En Markus Aurelius Skaurus,

(*b*) Cæsar de Bello Gall. *Libr.* I. *Cap.* 33. & *Libr.* II. *Cap.* 4.
(*c*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXXVII.
(*d*) Florus *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*e*) Livii Epitom. *Cap.* LXV. LXVII. Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXXVII.
(*f*) Orosius *Libr.* V. *Cap.* 16.
(*g*) Pauli Diaconi Hiſtoria Miſc. *Libr.* V. *Cap.* 1. [*p.* 31. *Edit. Murator.* Tom. I. *Ital. Script.*]

rus, van de Kimbren gevangen genomen en voor hunnen Raad gebragt zynde, werdt, terwyl hy, om den Vyand te verſchrikken, zig ontydig beroemde, dat de Romeinen onverwinlyk waren, van BOJORIX, Koning of Veldheer der Kimbren, eenen forſen Jongeling, met eigen' handen omgebragt (*h*). Hoog rees hun de moed, door zo luiſterryke overwinningen. En 't Roomſch Gemeenebeſt zou eenen onherſtelbaaren krak gekreegen hebben, was men niet te raade geworden, 't gebied over Gallie aan Kajus Marius op te draagen (*i*). Deez' egter agt het ongeraaden, den vyand terſtond ſlag te leveren; maar zyne woede ontziende, liet hy 't Krygsvolk in de Legerſteden, tot dat dezelve wat bedaard en geſleeten zou zyn. Twee of drie jaaren, houdt hy dus den oorlog ſleepende, terwyl hem, jaar op jaar, de Burgemeeſterlyke waardigheid werdt opgedraagen (*k*). De Barbaaren eindelyk, zig vleiende met de zegepraal over Rome zelve, rukken aan drie hoopen naar de Alpen, die Gallie van Italie ſcheiden. Doch Marius, hier van verſtendigd, bezet in aller yl de toegangen, en treft de Teutonen, die vooruit geſpat waren, tegen den voet van 't gebergte aan. Zy ſtonden in eene vlakte, van eenen ſtroom doorſneeden. Hy, wat hooger, daar gebrek aan water was. En, 't zy dat hy voorbedagtelyk of uit onkunde deeze plaats verkooren hadt; zeker is 't, dat de nood, de dapperheid wet-

(*h*) LIVII Epitom. *Cap.* LXVII. FLORUS *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*i*) SALLUST. de Bello Jugurth. *Cap.* CXIV.
(*k*) EUTROPIUS, *Libr.* V. *Cap.* 1.

wettende, oorzaak van zyne overwinning was. Want den Soldaat, om drank verleegen, dreef hy toe: *Zo gy mannen zyt; daar is water*; wyzende met eenen naar de Legerplaats der Teutonen. Hevig was de aanval der Romeinen. De Teutonen werden wel haaſt ontſchaard en geſlaagen. TEUTOBOCH, hun Koning, in de vlugt gegreepen zynde, werdt naderhand te Rome in triomf omgevoerd, daar hy, ter oorzaake zyner ongemeene grootte, boven de zegetekens uitſtak. Marius, de Teutonen overwonnen hebbende, hieldt het oog op de Kimbren, die reeds over 't gebergte getrokken, op den Italiaanſchen bodem gekomen, en zekeren ſtroom, die hun ſtuitte, by digte drommen, overgezwommen waren. Hadden ze 't toen terſtond op Rome aangezet, de ſtad hadt, zo men wil (*l*), gevaar geloopen; doch door de aangenaame Landsdouwe van Venetie bekoord, en door 't gebruik van gekookt Vleeſch, Brood en Wyn weeker geworden, bleevenze hier, zonder verder te trekken, den geheelen winter over, leggen. In 't voorjaar, zo 't ſchynt, werdenze van Marius overvallen, en zo fel geſlaagen, dat 'er wel honderdenveertig of honderdenzeſtig duizend zouden geſneuveld en zeſtigduizend gevangen genomen zyn. Bojorix, die zig in 't ſpits van 't gevegt geſteld hadt, liet 'er, hoewel niet ongewrooken, het leeven. Van de Romeinen wil men dat niet meer dan driehonderd omkwamen (*m*). Na zulk eene deerlyke ſlag-

(*l*) FLORUS *Libr.* III. *Cap.* III. *num.* 13.
(*m*) EUTROPIUS *Libr.* V. *Cap.* 2. FLORUS *Libr.* III. *Cap.* 3. Vide & PLUTARCHUM in Mario, *p.* 416-421. *Edit. Francof.* 1620.

ſlagting, was deeze geweldige hoop volks dermaate geſmolten, dat 'er maar weinige Kimbren naar de voorheen verlaaten' Landen te rug zyn gekeerd; alwaar zy, om hunnen ſtouten togt tegen de Romeinen, lang vermaard gebleeven zyn (*n*). Een gedeelte deezer zwerveren is vermoedelyk hier en daar verſtrooid en dus onkenbaar geworden, terwyl hunne Landen, voor eenen tyd, ſommigen ten deele, anderen geheel onbewoond bleeven.

IV. Tweeſpalt tuſſchen de Katten en Batavieren.

Onder deeze laatſten, was ook het reeds beſchreeven Eiland tuſſchen de uitwateringen des Rynſtrooms. Nogtans ſchynen 'er niet veele jaaren verloopen te zyn, of het zag zig wederom van nieuwe Bewooners ingenomen. De Landſtreek, die van 't *Hercyniſch Woud* (3) aanvangt, en drooger en bergagtiger is dan de overige deelen van Germanie, werdt oudtyds bewoond van de KATTEN, een volk, dat, in oordeel en ſchranderheid, boven de andere Germaanen uitſteekend, zig, onder gekooren' Opperhoofden, doorgaans bekwaamlyk beſtieren liet. Waartoe, buiten twyfel, veel geholpen heeft, dat zy ons voorkomen, als bekwaam om zig naar den tyd te ſchikken, daar 't pas gaf te buigen, en de opwellende hevigheden in te toomen (*o*). Doch zo diep geworteld was egter deeze pryſſelyke aart in de Katten niet, of zy

(*n*) TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XXXVII.
(*o*) Idem, *Cap.* XXX.

(3) Men meent dat de Boſſchen in Frankenland en de Palts nog overblyffels van dit Woud zyn. Vide M. ALTING. *Not. Germ. Inf.* P. I. p. 21, 69.

zy hebben zig, t'eenigen tyde, in eene zwaare onderlinge verdeeldheid, ingewikkeld gevonden; want ſchoon men den netten tyd noch de gelegenheid van hunnen tweeſpalt niet weet (4); zeker genoeg ſchynt het egter, dat de meeſte Katten, zig met hunne nabuuren de *Serbſten* of *Cheruſcen* en *Hermonduuren* verbonden hebbende, ondernamen, een deel hunner Landsluiden, die omtrent de Rivier de *Adrana* (5) woonden, en toen met den byzonderen naam van *Batten* of *Batavieren* (6) onderſcheiden waren, geweldiger hand ten

(4) TACITUS maakt elders (*Ann.* XIII Cap. 57.) gewag van eenen tweeſpalt en Kryg, tuſſchen de Katten en Hermonduuren, wegens eene Rivier, die zeer veel zouts uitleverde, en van welke beide deeze Volken zig 't gebruik wilden toe-eigenen. De geleerde HADRIAAN JUNIUS heeft de komſt der Batavieren in deeze Landen op den tyd, waarin deeze Oorlog voorviel, bepaald (*Batav.* Cap. I. p. 25.) Doch hier heeft hem zyn geheugen bedroogen. De twiſt om de Zout-rivier is onder Nero's Regeering voorgevallen; en de Batavieren hebben, al ten tyde van Julius Cezar, in het Eiland, dat naar hen genoemd is, gewoond. Anderen hebben dit reeds lang voor ons aangeweezen. Zie J. DOUZÆ *Fil. Batavia* p. 6.

(5) De Adrana, nu de Eder, loopt door het Graafſchap Waldek en Heſſenland, vereenigt zig boven Kaſſel met de Fulda, en beneden Minden met de Werre, die daar den naam van Wezer aanneemt. Men beſluit dat de Batavieren omtrent deeze Rivier gewoond hebben, om dat men daar nog overblyfſels van hunnen alouden naam vindt in *Battenberg* en *Battenhauzen*. Zie M. ALTING *Not. Germ. Inf.* P. I. p. 15.

(6) *Batten* ſchynt de oude naam van dit Volk te zyn geweeſt. Naderhand zynze van de Landeryen of *Awen*, dieze in bezit namen, *Battawen* en Batavieren genoemd geworden. Zie ALTING *Not. Germ. Inf.* P. I. p. 15, 16.

ten lande uit te dryven. De Batavieren nogtans, hoe gering van getal en magt, zouden waarſchynlyk, als dapper uit den aart, de wapenen tegen hunne verbitterde Landsgenooten opgevat hebben, warenze niet wederhouden geworden, door hunne Prieſters, met welken zy, volgens gewoonte, geraadpleegd hadden. Deezen vertoonden hun, naar 't verhaal onzer oudſte Kronyken, „ hoe „ ongeraaden het ware, zig, in kleinen getale, tegen zo magtige vyanden te velde te „ begeven. Was het hun om Land te doen; „ daar lag 'er een onbewoond, tuſſchen de „ uitwateringen des Ryns tot aan den oever „ der Noordzee, dat, boſch- en viſchryk, „ hun en hunnen Kinderen overvloedig on„ derhoud verſchaffen zou (*p*). "

De Batavieren, ſmaak in dien voorſlag krygende, zonden terſtond eenigen af, om de gelegenheid van 't onbekend geweſt nader op te ſpeuren, die 'er, te rug gekeerd, zulk een verſlag van deeden, dat elk zig gereed toonde, om zyn Vaderland, voor deeze onbewoonde ſtreek, te verwiſſelen (*q*). Straks was men in de weer, om ſchepen of ſchuiten, die men toen, onder anderen, van uitgeholde boomen plagt te maaken, en welker ſommigen wel dertig menſchen voeren konden (*r*), te water te brengen, met vee en andere tilbaare have te belaaden, en dus, met Vrouwen en Kinderen, den Ryn af te zak-

De Batavieren neemen het Eiland des Ryns in bezit.

(*p*) Kl. Kolyn, *bl.* 248.
(*q*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12. & de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.
(*r*) Plinius *Libr.* XVI. *Cap.* 40.

zakken. Voet aan Land gezet hebbende, maakte men zig, zonder ſlag of ſtoot, meeſter van het Eiland (*s*); welk ſedert, naar deeze Bataviſche Katten (7), het EILAND *der* BATAVIEREN, en naderhand BATAVIA genoemd is. Het beſloeg een groot deel van het tegenwoordig Gelderland, van Holland en van de Provincie van Utrecht; gelyk uit eene vergelyking der oude en nieuwe Landkaarten, ligtelyk te beſpeuren is. Men vindt daarenboven aangetekend (*t*), dat de Batavieren een klein gedeelte der vaſte Kuſt van het Belgiſch Gallie in bezit gehad hebben; 't welk, naar waarſchynlykheid, in de lengte, langs het Eiland uitgeſtrekt, en in de breedte, die ten meeſten geene zesduizend ſchreeden of twee uuren gaans haalen mogt (*v*), tuſſchen de Waale en Maaze bepaald was: beſlaande dus een klein gedeelte van het tegenwoordig Kleefs-land, Gelderland en Holland. Doch 't is twyfelagtig, of zy dit vaſt land, terſtond op hunne aankomſt, of naderhand, by zekere byzondere gelegenheid, eerſt hebben ingenomen. Het Land der Batavieren legt op de hoogte van omtrent twee-envyftig graaden Noorder breedte. De tyd, op welken zy 't Eiland in bezit namen, mag, niet zonder grond, tuſſchen de

(*s*) KL. KOLYN, *bl.* 248.
(*t*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12. & de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.
(*v*) ALTING Germ. Inf. *P.* I. *p.* 16, 17.

(7) Men gelooft in 't algemeen, dat, van deeze Bataviſche Katten, de volgende plaatſen haaren naam bekomen hebben; als *Katwyk aan den Ryn*, *Katwyk aan Zee*, *Kattendrecht* by Rotterdam, de *Kattenpolder* te Zevenhuizen, *Kattenbroek* by Woerden en verſcheiden' anderen.

L.F. du Bourg del.

J. Folkema Sculp.

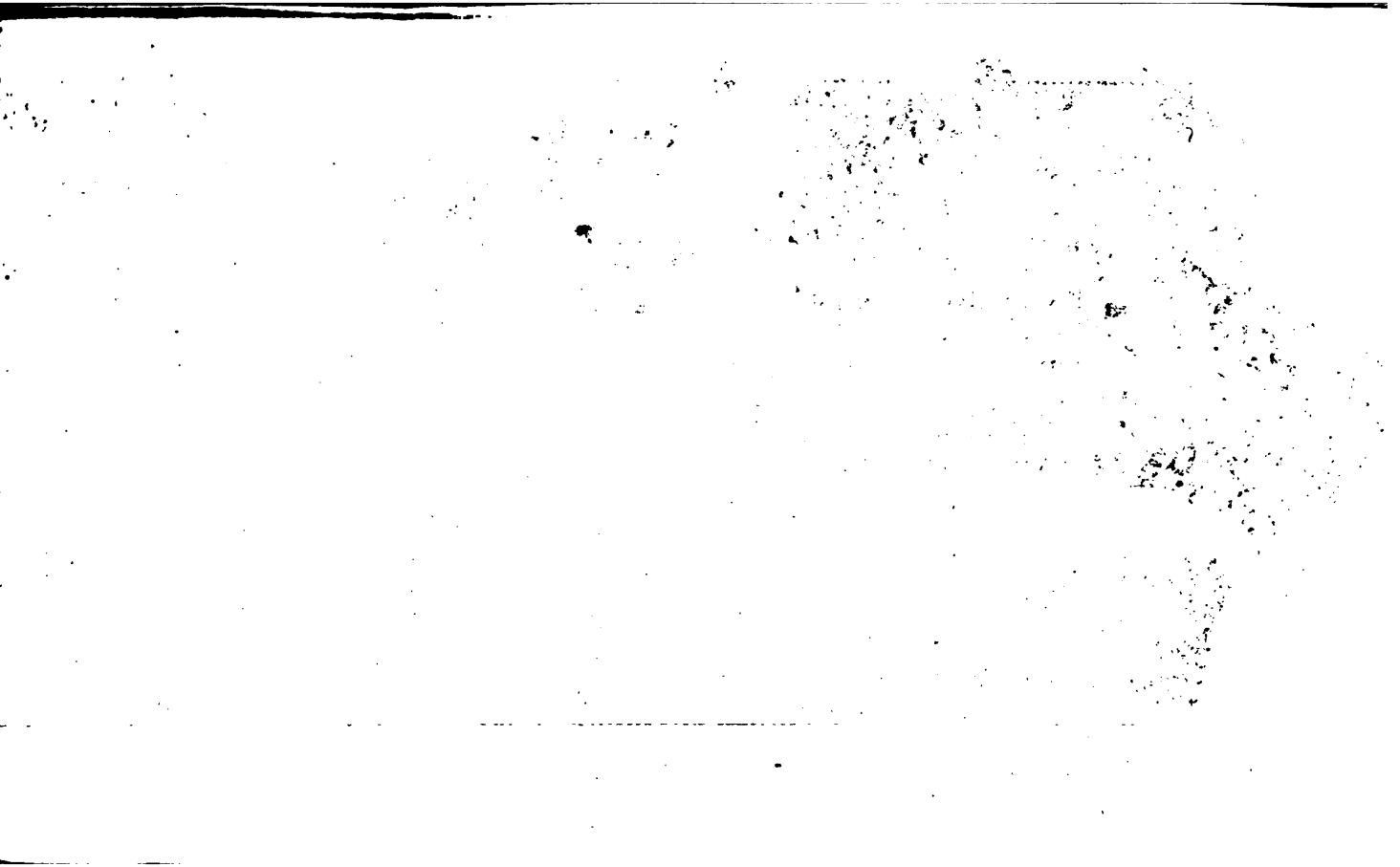

de zeſtig en honderd jaaren voor de gemeene tydrekening der Chriſtenen bepaald worden (8). Van hun neemt onze Vaderlandsche Historie haaren eigenlyken aanvang; waarom het niet ondienſtig zal zyn, onzen Leezeren van hunnen aar ten leevenswyze, Godsdienſt en Regeeringsvorm eenig omſtandig verſlag te geeven.

V. Aart en Zeden der Batavieren.

De Batavieren, gelyk zy Germaanen van herkomſt waren, en daarom dikwils Germaanen genoemd worden, hebben, in aart en gewoonten, veel met de overige Bewooners van Germanie gemeen gehad; waarom hunne zeden, by de Schryvers, die gewag van hun maaken, gemeenlyk onder die der Germaanen in 't algemeen beſchreeven worden. Zy waren dan, gelyk het gros der Germaanen, harde en rouwe menſchen, groot, grof, en ſterk van lighaam (x), opgewaſſen tegen de ongemakken van lugt en weder (y), bekwaam tot de jagt van wilde dieren, waar mede zy zig veel ophielden (z), en gehard ten oorloge, dien zy zelden ongetergd aanvingen; maar waarin zy, eerſt aangevallen, zig

(x) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* IV. & XXX. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 14. Pomp. Mela, *Libr.* III. *Cap.* 30.
(y) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* IV.
(z) Cæsar de Bello Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 21. Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XV.

(8) Julius Cezar heeft zig, omtrent vierenvyftig jaaren voor de gemeene tydrekening der Chriſtenen, op of omtrent het Eiland der Batavieren bevonden (Cæsar *de Bello Gallico*, Libr. IV. Cap. 1. & 10. verg. met Petavius *Rationar. Temporum*, P. II. p. 79.) Het was hem toen reeds met dien naam bekend, Lib. IV. Cap. 10. Doch hy ſpreekt 'er niet van, als onlangs bevolkt. Mooglyk is het, al eenige jaaren voor zyne aankomſt, door de Batavieren, ingenomen geweeſt.

zig altoos moedig kweeten (*a*). Voor 't overige, onder de Germaanen, uitſteekend in oordeel en ſchranderheid (*b*), en in 't algemeen openhertig (*c*), trouw (*d*), herbergzaam (*e*), en zo kuiſch, dat men byna van geene Hoerery onder hen hoorde. De Gehuwden bewaarden de Huwlykstrouw ook doorgaans ongeſchonden (*f*), en de Veelwyvery was, onder dit Volk, zeer ongemeen: alleenlyk hadden eenigen van de aanzienlykſten ſomtyds twee Vrouwen (*g*). Van Drinkluſt durven wy de Batavieren, zo min als de overige Germaanen, vry pleiten: ten ware zy zekere ſoort van Sueven gelyk waren geweeſt; van welken men gemeld vindt, dat zy den invoer van Wyn verbooden, als welke de menſchen te week en onbekwaam tot den arbeid maakte (*h*). En zy, die, met ſommigen (*i*), deeze Sueven voor het zelfde Volk met de Katten houden, zullen zelfs de Batavieren, als eene ſoort van Sueven, moeten aanmerken. Voorts waren de Germaanen in 't algemeen ook zo geweldig op het dobbelen verſlingerd, dat zy zig niet ontzagen, ſomtyds alles wat zy hadden, zelfs tot hunne eigene vryheid toe, te verſpeelen (*j*).

De

(*a*) CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* IV. *Cap.* 7.
(*b*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXX.
(*c*) Idem, *Cap.* XXII.
(*d*) TACIT. Ann. *Libr.* XIII. *Cap.* 59.
(*e*) CÆSAR de Bell. Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 23. TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XXI.
(*f*) CÆSAR de Bell. Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 22. TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XVIII. XIX.
(*g*) CÆSAR de Bell. Gall. *Libr.* I. *Cap.* 53. TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XVIII.
(*h*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXII. verg. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 14. CÆSAR de Bell. Gall. *Libr.* IV. *Cap.* 2.
(*i*) CLUVER. Germ. ant. *Libr.* III. *Cap.* V. *p.* 523.
(*j*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIV.

De Batavieren gingen, zo langze nog in hunne kindſche jaaren waren, en de kindsheid duurde vry lang by dit volk, zelfs in de felſte koude, moedernaakt (*k*). Ouder geworden, kleeddenze zig met eenen rok van beeſtenvellen (*l*), dien zy met een gekleurd vogt, welk de uitheemſche zeegedrogten uitleverden, op hunne wyze, beſprenkelden. De rok werdt met eenen geſp, of by gebrek daarvan, met eenen doorn, om den hals vaſtgemaakt. Voor 't overige ongedekt, lagenze geheele dagen om den haard. De rykſten werden onderſcheiden, door eene kleeding, die hun niet, op de wyze der Sarmaaten en Parthen, om 't lyf flodderde (9); maar zo naauw ſloot, dat men 'er alle de ledemaaten door zien kon. De dragt der vrouwen was geenszins van die der mannen onderſcheiden. Alleenlyk gebruiktenze doorgaans een linnen hoofddekſel, 't welk zy met purperverwe beſchilderden. Ook gingenze met blooten hals en armen (*m*). Hunne kleeding.

De Batavieren hadden doorgaans rosagtig of

(*k*) Pomp. Mela *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*l*) Cæsar de Bell. Gallic. *Libr.* VI. *Cap.* 21.
(*m*) Tacit. de Moiib. Germ. *Cap.* XVII.

(9) Sommigen meenen, dat de Batavieren ook wyde broeken, op de wyze der Sarmaaten, gedraagen hebben. Zy beſluiten het uit eene plaats van Lukanus. (*De Bello Civili* Lib. I ℣. 430). Doch 't gene daar van de wyde broeken gezeid wordt, ſchynt alleen op de Vangionen, en niet op de Batavieren te moeten gepaſt worden. Zie hier de woorden:

Et qui te laxis imitantur, Sarmata, braccis
Vangiones, Batavique truces, quos ære recurvo
Stridentes acuere tubæ.

of goudgeel hair (*n*), welk zy met eenen knoop in den nek, of boven op 't hoofd (*o*), op welk de mans een kapje of hoedje (*p*) droegen, vaſtbonden. Veel roems ſtelden'ze in deeze roſſe hairlokken, van welken de mannen nog meer werks maakten, dan de vrouwen (*q*); komende de natuur zelfs, door eene van kalk gemaakte loog, te hulp, om hun hair die geliefde verw te geeven (*r*). 't Sieraad bekoorde zelfs den dartelen Romeinen, by welken het goudgeel hair der Batavieren, door den tyd, zeer vermaard werdt (*s*). Den Baard lieten ſommigen onder de Germaanen glad afſchrappen; anderen lang groeijen: en dit ſchynt de gewoonte der Batavieren geweeſt te zyn (*t*). Eenigen droegen groote Knevels, die in de breedte opgezet werden, of over den bovenſten lip naar beneden afhingen (*v*). Somtyds lietenze hair en baard zo lang waſſen, tot datze eenen vyand verſlaagen hadden (*w*). Van bemuurde Steden ſchynen de Batavieren, voor de aankomſt der Romeinen hier te Lande, niet geweeten te

Baard en Knevels.

Huizen.

(*n*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* IV. SUETON. *in* Calig. *Cap.* XLVII. MART. Epigr. *Libr.* XIV. *Epigr.* 176.

(*o*) SENECA de Ira *Libr.* III. *Cap.* 26. Idem. Epiſt. 124. MART. Spectac. *Epigr.* 3.

(*p*) J. SMETII Antiq. Neomag. *p.* 70.

(*q*) PLINIUS *Libr.* XXVIII. *Cap.* 12.

(*r*) DIOD. SICUL. *Libr.* V. *Cap.* 20. MART. *Epigr. Libr.* XIV. *Epigr.* 26.

(*ſ*) MART. Epigr. *Libr.* VIII. *Epigr.* 33. HERODIAN. *Libr.* IV. *Cap.* 7.

(*t*) J. SMETII Antiq. Neomag. *p.* 70.

(*v*) DIOD. SICUL. *Libr.* V. *Cap.* 21.

(*w*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXXI. Verg. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 61.

te hebben (1). Zy bouwden houten hutten, welken niet digt nevens malkanderen geplaatst; maar van elk opgeslaagen werden, daar hem de gelegenheid des oords allerbest behaagde. Ook was ieder Huis van eene ruime werf omringd; 't zy dat de bouwers voor ongeval van brand vreesden, of van alle gefegelde bouwordening t'eenemaal onkundig waren (x). Voorts waren deeze Huizen doorgaans slegts van stroo-daken voorzien (y). Ook stondenze veeltyds op opgeworpen hoogten (2), *Terpen* of *Torpen* geheeten (z), waardoor de bewooners zig voor de overstroomingen des waters beveiligden (a). Weinig fraais was 'er aan deeze Huizen: evenwel bestreeken zy sommige plaatsen van dezelven tot sieraad, met zekere zuivere en blinkende aarde: hierin, het schilderwerk nabootsende (b).

Van

(x) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XVI.
(y) CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* V. *Cap.* 43.
(z) KL. KOLYN *bl.* 249.
(a) PLINIUS *Libr.* XVI. *Cap.* 1. Verg. UBB. EMMII Rer. Frif. *Dec.* I. *Libr.* I. *p.* 7.
(b) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XVI.

(1) Na de aankomst der Romeinen, hebben de Batavieren Steden gebouwd. By TACITUS (*Hist.* Lib. V. Cap. 19.) wordt van eene Stad der Batavieren gesproken, en PTOLOMEUS plaatst (Libr. II. Cap. 9. p. 48, 49. *Edit. Mercat.*) ook Steden in het Land der Batavieren.

(2) Deeze hoogten gaf men, in laatere tyden, ook den naam van *Vliebergen*. En deeze is de oudste wyze van zeeweering geweest, welke, hier te lande, voor dat men 't bedyken uitgevonden hadt, in gebruik was. Sommigen van deeze Vliebergen zyn nog heden ten dage te vinden. Zie ZACHAR. L'EPIE *Onderzoek over de oude en tegenwoordige gesteldheid van Holland en Westvriesland.* Bladz. 50.

Onkunde in 't leezen en ſchryven

Van leezen en ſchryven waren de mannen zo wel als de vrouwen t'eenemaal onkundig (*c*). De Romeinen hebben hun naderhand in 't een en 't ander onderweezen.

Ervarenheid in 't zwemmen en te paard ryden.

Veel ervaarener waren de mannen in 't zwemmen (*d*) en te paardryden (*e*). Als 't op een vegten ging, ontzagenze zig niet, in volle ruſting, en te paarde, wyde ſtroomen, die hun den pas naar den vyand affneeden, over te zwemmen, en na zulk eenen hagchelyken togt, den ſtryd, met gelyke onvertſaagdheid, te vervolgen (*f*).

Wapenen en wyze van ſtryden.

Zelden gebruiktenze zwaarden of groote ſpietſen in 't gevegt. Zy bedienden zig van eene ſoort van ſpeeren, *Frameën* genoemd, met welken zy van naby en van verre wiſten te vegten. De Ruiters vergenoegden zig met zulk een Frameë en een ſchild (*g*); 't welk van teenen gevlogten (*h*) en langwerpig vierkant van gedaante was; doorgaans met verſchillende verwen beſchilderd, en, volgens de afbeeldingen, die men op de penningen vindt, met beeſtenkoppen, pylen, blikſems, krygsklaroenen en andere beeldteniſſen verſierd (*i*). 't Voetvolk bediende zig, behalven van deeze wapenen, van werpſchigten, welken zy een geweldig eind heenen wiſten te zwaaijen. Weinigen waren 'er, die harnaſſen hadden. Hier en daar zag men 'er

(*c*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XIX.
(*d*) POMP. MELA *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*e*) PLUTARCH. in Oth. *p.* 1072. B.
(*f*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12. Zie ook hier voor bl. 10.
(*g*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VI.
(*h*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 14.
(*i*) OUDAAN Roomſche Mogendheid *bladz.* 133. verg. DION. SICUL. *Libr.* V. *Cap.* 30.

'er een', met eenen ſtormhoed of helm. De grootſte kragt deezes Landaarts beſtondt in het voetvolk; waarom zy gewoon waren vermengd te ſtryden. Hunne paarden waren noch ſchoon noch ſnel, en daar by ongeleerd te wenden en te keeren. Zy dreevenze voorwaards of met eenen zwaai regtsom; wanneerze de gelederen digt wiſten geſlooten te houden (*k*). Tot den ſtryd werdenze aangemoedigd, door hunne liefſte panden, de vrouwen en kinderen, die 't gevegt van verre aanſchouwden, en welker gehuil, als de nood aan den man kwam, den ſtrydenden in de ooren klonk, en met eene woeſte drift naar de overwinning vervulde. Die gekwetſt waren, werden by hunne moeders en vrouwen gebragt; welken zig niet ontzagen, de wonden te tellen, en met haare eigen lippen uittezuigen: ook waren zy gewoon de aarzelenden aan te zetten, om met alle kragt voor huisgezin en vryheid te ſtryden (*l*).

Tegenwoordigheid der vrouwen en kinderen by 't Gevegt.

Weinig lieten zig de Bataviſche mannen aan het huisbeſtier en den landbouw, waarin zy zeer onbedreeven waren, gelegen leggen. Al de zorg daarover werdt den vrouwen en ouden mannen aanbevolen (*m*). De ſpys der Batavieren was ten hoogſten eenvoudig. Zy aten wilde appelen, melk, boter en kaas (*n*). Uit wilden haver en garſt kooktenze pappen (*o*). Ook gebruiktenze hun

Spyze der Batavieren.

(*k*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* VI. XXX.
(*l*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* VII.
(*m*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XV.
(*n*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXIII. Cæsar de Bello Gall. *Lib.* VI. *Cap.* 22.
(*o*) Plinius *Lib.* XVIII. *Cap.* 17.

hun eigen tam vee, en het wild, welk zy in de bosschen opvingen, tot voedsel (*p*).

Hunne Drank. Hunne drank bestondt uit een kookſel van garst of ander graan en water, welk in smaak eenigszins naar wyn zweemde (*q*). De meesten zyn van gedagten, dat deeze drank ons hedendaags bier gelyk geweest zy. Anderen oordeelen, dat hy meer overeenkomst met onzen moutwyn gehad hebbe (*r*).

Huwelyken. Jong te huwen werdt onder de Germaanen in 't algemeen veroordeeld. 't Was schandelyk voor eenen jongeling, beneden de twintig jaaren, trouwverbindtenis aan te gaan (*s*). Met de maagden werdt ook lang gewagt. Men paarde jongelingen en maagden van gelyke jaaren en grootte. Het Huwelyk werdt, in de tegenwoordigheid der wederzydsche bloedvrienden, geslooten: het huwelyksgoed niet van de huisvrouw aan den man; maar van den man aan de huisvrouw gebragt. De giften waren geene uitgekipte pronkstieraadjen; maar de bruid ontving een koppel ossen, een getoomd paard, een zwaard, werpspeer en schild; en gaf daarentegen aan den bruidegom ook eenig wapentuig; waar mede het Huwelyk voltrokken was. Deeze zonderlinge bruidsgiften beduidden, gelyk men der bruid, by 't aangaan der trouwverbindtenis, wel uitdrukkelyk vermaande, dat zy met haaren man, in vrede en oorlog, het zelfde lyden en onder-

Bruids giften.

(*p*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXXIII. CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 23. POMP. MELA *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*q*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIII.
(*r*) DE LANGE Verhand. van de oude Batav. *bl.* 25 enz.
(*s*) CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 21.

derneemen moeſt, en hem in lief en leed getrouw blyven. 't Werdt voor eené groote ſchendaad gehouden, dat men 't getal der kinderen bepaalen, of de jonggeborenen ombrengen durfde. Ook werden de zuigelingen aan geene voedſters betrouwd. Elke moeder zoogde haar eigen krooſt (*t*). Onder de gehuwden ſchynen de goederen gemeen gebleeven te zyn: een regt, 't welk, nog in onzen tyd, in verſcheiden' oorden onzes Lands ſtand houdt (*v*).

Weinig werks maakten de Germaanen in 't algemeen, en dus ook de Batavieren, van het begraaven der doode lyken. De lighaamen van vermaarde mannen alleenlyk plagten zy op eenen hoogen houtſtapel te verbranden. De wapenen, en ſomtyds het paard van den overleeden' werden, te gelyk met hem, in 't vuur geworpen. Voor de vrouwen werdt het betreuren, en voor de mannen het gedenken van eenen dooden loffelyk gehouden. 't Gekerm hieldt ſpoedig op; doch het hertenleed ſleet langzaam (*w*). Begraafniſſen.

VI. Goden en Godsdienſt.

Diep lagen de Batavieren, zo wel als de andere Noordſche Volken, in de Afgodery des Heidendoms gedompeld. De Zon en de Maan waren twee voornaame Godheden der Germaanen (*x*). Het vuur werdt insgelyks by de Germaanen, en waarſchynlyk ook by de Batavieren, met Goddelyken eerbied gediend

(*t*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XVIII. XIX. XX.
(*v*) DE GROOT Inl. tot de Holl. Regtsgel. *II Boek, II Deel* n. 8. *bl.* 102.
(*w*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXVII.
(*x*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 21.

diend (*y*). Zy hadden, behalven deezen, nog verſcheiden' mindere Godheden, welker getal, door hunne gemeenſchap met de Romeinen, niet afgenomen zal zyn. Men vindt dat Merkurius, hier te Lande, onder den naam van *Woden* of *Wodan*, gediend geweeſt is (*z*), naar wien, de Woensdag vermoedelyk zynen naam gekreegen heeft. Ook heeft men hier, of wat vroeger of wat laater, aan Herkules, dien men hieldt dat onder de Germaanen verkeerd hadt (*a*), Goddelyke eer beweezen: waarvan de oude opſchriften, in den aanvang der zeſtiende eeuwe, by Weſtkapelle, in 't Eiland Walcheren, gevonden, getuigenis draagen; behalven dat oude Schryvers ons verzekeren, dat beide Herkules en Mars, onder de Germaanen, met beeſten-, Merkurius ook met menſchen-offer geëerd zyn geweeſt (*b*). De bynaam *Maguſanus* en *Macuſanus*, dien Herkules, in de gemelde opſchriften, en op eenige penningen van Poſthumus, draagt, wordt, op veelerlei wyze, verklaard. Sommigen willen, dat *Magazohuis*, in 't oud Duitſch, zo veel als *Voedſterheer* betekende. Hiervan zou men dan, naar de Latynſche taalbuiging, *Maguſanus* gemaakt hebben (*c*). Anderen, vindende dat *Maccuvi*, in 't oud Keltiſch, *een' gewapend' man* betekent, leiden hiervan den naam *Macuſa-*

(*y*) CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 21.
(*z*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* IX. KL. KOLYN *bl.* 256.
(*a*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* II.
(*b*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* IX.
(*c*) H. CANNEGIETER de Brittenburgo *p.* 147.

cuſanus af (*d*). Ook paſt deeze naam, in dien zin, zeer wel op de penningen van Poſthumus, die, gelyk ons 't vervolg deezer Hiſtorie leeren zal, hier te Lande, lang verkeerd en geoorloogd heeft. In 't zelfde Eiland Walcheren, werdt, omtrent het midden der zeventiende eeuwe (*e*), een groot getal van ſteenen met beeldteniſſen en opſchriften gevonden, uit welken men ontdekt heeft, dat men, oudtyds, hier te Lande, ook aan zekere Godinne *Nehalennia* Godsdienſtige eere beweezen heeft. Aanmerkelyk is 't, dat men, onzes weetens, tot nog toe, op geene andere plaats, eenig gedenkteken deezer Godinne heeft gevonden; ten ware veelligt zekere beeldtenis, te Nimes in Neder-Languedoc ontdekt, en een oud opſchrift met den naam der Godinne *Neha*, gelyk ſommigen beweeren (*f*), op Nehalennia moeſten t'huis gebragt worden. De betekenis van den naam *Nehalennia* is geheel onzeker. Eenigen willen, dat zekere nieuwe haven, of afvaart, by 't Eiland Walcheren, alwaar de vereenigde Maas en Waal, door eenen breeden mond, by oude Schryvers (*g*) *Helium* genoemd, in zee vielen, *nieuw Helium* of *nieuwe Hel* en by verkorting *Ni-hel* genoemd geworden is. De Stroom-Godin deezer nieuwe haven of afvaart heeft, huns oordeels, den naam van *Ni-*

(*d*) *Voiez* la Religion des Gaulois *Tom.* II. *Livre* III. *p.* * 29.
(*e*) J. G. Keyslerus de Dea Nehalennia § II. *p.* 236.
(*f*) *Voiez* la Religion des Gaulois *Tom.* II. *Livre* IV. *p.* 82, 83.
(*g*) Plinius *Libr.* IV. *Cap.* 15.

Nihellinnia of *Nehalennia* gedraagen (*h*). Anderen agten, met geenen minderen grond, dat men de Maan, en byzonderlyk de nieuwe Maan, onder den naam van Nehalennia, geëerd heeft (*i*). Wy hebben reeds aangemerkt, dat de Germaanen Godsdienſtige eer aan de Maan beweezen, en elk weet, dat de Grieken de Maan *Helene* genoemd hebben. Ook droeg zeker Meer in Gallie, alwaar, zo men wil, de Maan geëerd werdt, den naam van *Helaniſch Meer* (*k*). By den naam *Helene*, kan men dan het woord *ni* of *ne*, dat is *nieuw*, gevoegd, en uit deeze twee woorden, *Nehalennia* gemaakt hebben. De nieuwe Maan werdt van de ouden juiſt zo verbeeld als Nehalennia. Men vertoonde haar, in witte kleederen, met gouden ſchoenen, brandende toortſen, en eene korf met vrugten (*l*). Nehalennia vertoont zig insgelyks gekleed en geſchoeid, met eene korf met vrugten by zig: ook, zo 't ſchynt, met brandende toortſen, die ſommigen voor hoornen van overvloed hebben aangezien. Gemeenlyk heeft zy een' hond by zig, een gewoon kenteken van de Maan of Diane onder de ouden (*m*). 't Is niet onwaarſchynlyk, dat men de Maan, in één der Zeeuwſche Eilanden gediend hebbe, alzo ſommigen onder de ouden getuigen, dat

(*h*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 294, 295.
(*i*) *Voïez* la Religion des Gaulois *Tom.* II. *Livre* IV. *p.* 88.
(*k*) La Religion des Gaulois *Tom.* II. *Livre* IV. *p.* 57.
(*l*) PORPHYRIUS *apud* EUSEB. Præp. Evang. *Libr.* III. *Cap.* XI. *p.* 113. C. D.
(*m*) PORPHYR. *apud* EUSEB. Præp. Evang. *Libr.* IV. *Cap.* XXIII. *p.* 175. D.

dat 'er niet verre van Britannie, verſcheiden' Eilanden waren, aan zekere byzondere Godheden toegewyd (*n*). Doch na dit alles, bekennen wy, dat ons, omtrent de naamsbetekenis en dienſt van Nehalennia, niets zekers voorgekomen is. Te gelyk met de beeldteniſſen van Nehalennia, zyn 'er ook eenige beelden van Jupiter en Neptunus, in 't Eiland Walcheren, gevonden: waaruit men vermoeden mag, dat deeze Goden, insgelyks, hier te Lande, geëerd geweeſt zyn. De Romeinen, die de Ingezetenen deezer Landen, buiten twyfel, verſcheiden' nieuwe Godheden hebben leeren kennen, hebben hun, zo 't ſchynt, ook tempels, altaaren en beelden, ter eere van de Goden, leeren opregten. Want van ouds hieldt men 't hier voor onbetaamlyk, de Godheid in menſchelyke gedaante te verbeelden, of binnen de wanden van Tempelen te beſluiten. Hierom heiligde men haar boſſchen en weiden toe: waarin de dienſt, die, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, in 't opofferen van dieren, en ſomtyds zelfs van menſchen beſtondt, verrigt werdt (*o*). De Prieſters, die den offerdienſt waarnamen, hadden daarenboven veel gezags in de beſtiering van 't Volk (*p*). Veel eerbieds bewees men ook, onder de Batavieren (*q*), aan zeker ſlag van Waarzegſters, welken men in de gewigtigſte gevallen raadpleegde, en wel- Waarzegſters.

(*n*) Plutarchus de Defect. Oracul. *apud* Euseb. Præp. Evang. *Lib.* IV. *Cap.* XVII *p.* 207. B. C.
(*o*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* IX. & XL.
(*p*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* VIII. & XI.
(*q*) Tacit. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 25.

welker antwoorden men als Godsſpraaken aanmerkte (*r*).

Barden en hunne gezangen.

Ook hadt men hier eene ſoort van Zangers of Digters, *Barden* geheeten (*s*), die de dappere daaden der Oorlogshelden, op hunne wyze, den nakomeling in gezangen overleverden (*t*), welken, in 't geheugen bewaard zynde (3), het eenigſt ſlag van Jaarboeken onder dit Volk waren (*v*). Uit deeze gezangen, wiſtenze, voor het aangaan van den ſtryd, ook goede en kwaade voorbeduidſels te haalen (*w*).

Lotraamingen der Batavieren.

Andere voortekenen ſpeurde men op uit het geluid en de vlugt der vogelen, en uit het

(*r*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VIII.
(*s*) KL. KOLYN *bl.* 252.
(*t*) LUCAN. de Bello Civil. *Libr.* I. verſ. 449. TACIT. Ann. II. *Cap.* 88.
(*v*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* II.
(*w*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* III.

(3) 't Schynt dat deeze Bardzangen, naderhand, toen de ſchryfkunſt onder de Batavieren in gebruik geraakt was, in ſchrift geſteld zyn geworden. De oudſte der Hollandſche Rymkronykſchryveren, KLAAS KOLYN, maakt 'er uitdrukkelyk gewag van, en geeft zelfs te kennen, datze by zynen tyd, omtrent het Jaar 1170, nog binnen Egmond bewaard werden.

Bl. 252. verſ. 154.
Dele haben twiſelt zere/
Of ti * Tietſken emmermere/
Ti Bardſangen † te ſkriban ploenen;
Mer das ſolcks beſtonden doenen/
Hat ſe ir voor overwanen.

En ti Barden woizen lezen/
Ti nog overich haben wezen/
Minen daghen/ binnen Regmonde.

* Duitſchen.
† Plagten te ſchryven.

het gebriesch van paarden, die, op gemeene koſten, in de Heilige Boſſchen onderhouden, en als men over zaaken van Staat raadpleegde, voor eenen gewyden wagen geſpannen werden; terwyl de Prieſter, de Koning, of de voornaamſte der Burgerye op hun brieſſchen en hinniken agt gaf. Dikwils werdt ook het Lot geworpen; welk, door de Prieſters, op eene zeer plegtige wyze, en onder 't uitſtorten van gebeden, geſchiedde. Eene zonderlinge Wichelaary was 'er onder hen in gebruik, uit welke zy, over den uitſlag van zwaare oorlogen, oordeelden. Zy lieten eenen gevangen van den vyand tegen eenen van de hunnen vegten, en namen de overwinning van den eenen of den anderen voor een voorteken (x).

Van Schouwſpelen, naar de wyze der Romeinen, aanteregten, waren de Germaanen zeer onkundig. Een is 'er nogtans by allen, en dus ook onder de Batavieren, in gebruik geweeſt. Eenige jongelingen ſprongen naakt tuſſchen zwaarden en ſpeeren in; met zulk eene behendigheid, dat zy doorgaans onbeſchadigd bleeven. 't Vermaak der aanſchouweren was het eenig loon van deeze gevaarlyke dartelheid (y). Schouwſpel.

De ſchets van de Regeeringsvorm der oude Batavieren hebben wy tot op 't laatſt geſpaard. Lang heeft men, immers hier te Lande, geoordeeld, dat dit Volk, op de wyze van een Gemeenebeſt, door de voornaamſten met toeſtemminge van 't gemeen, geregeerd geweeſt Regeeringsvorm.

(x) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* X.
(y) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXIV.

weeſt is; doch ſommigen hebben onlangs beweerd, dat de Batavieren *geenzins eenen vryen Staat maar een Koningryk geſtigt hebben* (z). Evenwel vind ik nog geene genoegzaame reden, om geheellyk van het gemeen gevoelen aftewyken. Ziet hier dan, wat men, onzes oordeels, van de Regeeringswyze der Batavieren denken moet. „ De opperſte magt was „ by de algemeene Vergaderingen van den „ Adel en 't Volk, die Koningen, Krygsoverſten, Regters en Honderdmannen verkooren; door welken de gemeene zaaken „ doorgaans alleen beſtierd werden". Doch dit moet een weinig breeder ontvouwd worden.

Algemeene Landdagen.

De Germaanen, niet gewoon, gelyk Syrie en het Ooſten, onder de onbepaalde magt van Koningen, te leeven (a), zyn, ten allen tyde, jookerig naar Vryheid geweeſt. Zy beminden in 't algemeen de regeering der Voortreffelykſten (b); doch behielden egter altoos de magt aan zig, om, over gewigtige zaaken, met gemeene ſtemmen, te raadpleegen (c). Den Overryniſchen Volken (d), en ook den Batavieren (e), heeft deeze trek tot Vryheid ongemeen aangekleefd; en zy gaven 'er blyken van op de ALGEMEENE LANDDAGEN, die, ten zy 'er eenig gewigtig beletſel voorviel, op vaſtgeſtelde tyden, met de nieuwe of volle Maan, gehouden werden (f). Hier kwa-

(z) G. VAN LOON, Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 12.
(a) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 17.
(b) STRABO *Libr.* IV. *p.* 301. B.
(c) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.
(d) LUCAN. de Bello Civili *Libr.* VII. verſ. 433.
(e) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 17.
(f) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.

kwamen de edelſten van de Landzaaten en de bekwaamſten uit het Gemeen (*g*) te ſamen, om over Vrede en Oorlog en andere voornaame zaaken, met gemeen goedvinden, te beſluiten. Men verſcheen 'er gewapend (*h*), een teken van Vryheid: en om dat niemant op eenen bepaalden dag opontbooden was, werden 'er niet zelden verſcheiden' dagen met marren geſleeten, terwyl de Vergadering allengskens voltallig werdt; 't welk als een gebrek, uit 's Volks onbetoomde Vryheid ſpruitende, werdt aangemerkt (*i*). De Prieſters alleen hadden, in deeze Vergaderingen, magt, om iemant het zwygen te beveelen (*k*). In het beraadſlaan werden de Koningen, zo 'er die waren, of anders de voornaamſten des Volks, naar dat zy in jaaren, adeldom, krygsroem of welſpreekendheid boven anderen uitſtaken, allereerſt gehoord; meer nogtans met agtbaarheid om te raaden, dan met magt om te gebieden (*l*). Zo de raad mishaagde, werdt die met een algemeen gemor afgekeurd. De goedkeuring geſchiedde door het ſchudden der ſpeeren; 't welk onder hen de eerlykſte ſoort van toeſtemmen was (*m*).

In deeze algemeene Vergaderingen, werden de zogenaamde KONINGEN der Batavieren gekooren: die in tyden van oorlog de Le- Koningen.

(*g*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 14. Conf. CÆSAR. de Bello Gall. *Libr.* I. *Cap.* 30. & *Libr.* VII. *Cap.* 33.
(*h*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI. & XIII.
(*i*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.
(*k*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.
(*l*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.
(*m*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.

Legers beſtierden (*n*); en zoze in Vredestyden hunne waardigheid behielden (4), regeerdenze het Volk, zo ver als de Germaanen zig lieten regeeren (*o*). Want 't was 'er zo verre van af, dat de Koningen eene onbepaalde en vrye magt gehad zouden hebben (*p*); dat, zo dra zy zig maar een weinig te veel gezags aanmaagtigden, zelfs den naam van Koning by 't Volk gehaat was (*q*). Ja die Volken onder de Germaanen, welken ſtrenger dan de anderen van hunne Koningen beheerſcht werden, verlooren 'er nogtans hunne Vryheid niet by (*r*). Met één woord, 't was met deeze Koningen zo gelegen, dat het Volk zo veel regt over hen hadt, als zy over het Volk (*s*). In hunne verkiezing, zag men meeſt

(*n*) AMM. MARCELL. *Libr.* XVI. *Cap.* 30.
(*o*) TACIT. Ann. XIII. *Cap.* 54.
(*p*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VII.
(*q*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 44. CÆSAR de Bello Gallico. *Libr.* VII. *Cap.* 4.
(*r*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XLIII.
(*s*) CÆSAR de Bello Gallico. *Lib.* V. *Cap.* 27.

(4) Dit gebeurde niet altyd. CEZAR, ſpreekende, zo 't ſchynt, van 't gene doorgaans plaats hadt, zegt (*de Bello Gallico* Libr. VI. Cap. 23) „ dat de Germaa„ nen, in Vredestyden, geene gemeene Overheid „ [*Magiſtratus*] hadden. En uit eene andere plaats (*de Bello Gallico* Libr. VII. Cap. 32) blykt, dat hy, door *Overheid*, iemant verſtaat, die Koningklyke magt [*regiam poteſtatem*] heeft. 't Is waar, dat ſommigen hier door Overheid *Krygsgezaghebber* verſtaan willen. Zie G. VAN LOON *Aloude Holl. Hiſt.* I. Deel, bl. 13. *Aant.* (8). Doch 't was niets byzonders, dat men, in Vredestyden, geenen gemeenen Krygsgezaghebber hadt: behalven dat het gevolg toont, dat Cezar op eene Overheid ziet, die 't Regt handhaaft en de geſchillen beſlegt.

meeſt op hunnen Adeldom (*t*). Dikwils behielden zy hunne waardigheid maar een jaar (*v*), of zo lang als de Krygstogt duurde. Sommigen willen (*w*), datze ook ſomtyds voor eenen langer' tyd, of ook wel voor hun gantſche leven verkooren werden.

Of nu de KRYGSOVERSTEN, die ook in de algemeene Vergaderingen gekooren werden, en van ſommigen *Hertogen* genoemd worden (*x*), altyd van de gemelde Koningen onderſcheiden geweeſt zyn, mag men met reden in twyfel trekken. Zeker is 't, dat de Koningen aan 't hoofd van 't Volk plagten ten ſtryde te trekken (*y*), en dat de naam van *Koning* en *Krygsoverſte* dikwils door malkanderen gebruikt, en op een' en denzelfden Perſoon gepaſt werdt (*z*). Aan den anderen kant, ſchynen 'er, behalven de Koningen, ook ſomtyds Krygsoverſten te zyn geweeſt; die om hunne dapperheid verkooren (*a*) werden (4): en wanneerze dezelve, in 't hevigſt van 't ge- Krygsoverſten.

(*t*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VII. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12.

(*v*) CÆSAR. de Bello Gall. *Libr.* VII. *Cap.* 32.

(*w*) DE LANGE Verh. van de oude Batav. *bl.* 104, 105.

(*x*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 13.

(*y*) CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* I. *Cap.* 43, 44. AMM. MARCELL. *Libr.* XVI. *Cap.* 30.

(*z*) Verg. TACIT. Ann. II. *Cap.* 26. & 44. en zie MATTH. de Nobilitate *Libr.* I. *Cap.* V. *p.* 27.

(*a*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VII.

(4) De woorden van TACITUS, uit welken wy dit afneemen, zyn dubbelzinnig. *Reges*, zegt hy, *ex nobilitate*; *Duces ex virtute ſumunt*. „ In 't kiezen der „ Koningen, zien zy op den Adeldom; in 't kiezen „ der Krygsoverſten, op de dapperheid." *De Morib. German.* Cap. VII. Met die woorden, ſchynt wel te ken-

't gevegt, betoonden, niet zo zeer om hunne waardigheid, als uit verwondering over hunnen heldenmoed, werden gehoorzaamd (*b*). De Krygsoverſte, verkooren zynde, werdt op een ſchild gezet, en daar mede, op de ſchouders der verkiezeren, om hoog geheeven (*c*).

Opperhoofden en Regters.

De algemeene Volksvergadering ſtelde nog eene minder ſoort van Krygsbevelhebbers aan, die te gelyk OPPERHOOFDEN over de byzondere Landſtreeken waren, en by de Romeinſche Hiſtoriſchryvers den naam van [*Principes*], *Eerſten* of *Voortreffelykſten*, draagen. Deezen ſpraken regt uit in de byzondere Samenwooningen en Gehugten (*d*). Zy weezen het volk jaarlyks Landeryen aan, om te bezaaijen; die elk, ten einde van het jaar, wederom afſtaan moeſt, en zig met de Akkers vergenoegen, die hem, door de op nieuws verkooren' Regters, werden toegedeeld (*e*).

Honderdmannen.

Ieder' van deeze Hoofdregters werden HONDERD MANNEN, uit het gemeen verkooren, toegevoegd; die hem tot Raaden verſtrekten, en zynen verrigtingen gezag byzetteden (*f*). Deezen ſchynen den naam van *Hon-*

(*b*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VII.
(*c*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(*d*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XII.
(*e*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 22, 23. TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXVI.
(*f*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XII.

nen gegeven te worden, dat de Krygsoverſten van de Koningen onderſcheiden waren; doch zy zouden ook onderſtellen konnen, dat de Krygsoverſten uit de Koningen gekooren werden.

Honderdman, onder de hunnen, gedraagen te hebben, die, in 't eerſt een getal betekenende, naderhand een eernaam werdt. (*g*). Zy dienden den Opperhoofden in Vredestyden tot luiſter, en in tyden van Oorlog, tot beſcherming. Elk van deeze Honderdmannen yverde om 't naaſt by zynen Overſte te zyn, als 't op een ſtryden ging, en hem in manhaftigheid te evenaaren of te overtreffen (*h*).

Uit deeze Schets ziet men, dat de Regeering der Batavieren met den naam alleen Koninglyk, en in der daad vry geweeſt zy. Het Oppergezag was by de groote Vergadering, die uit den Adel, en uit de waardigſten der Gemeente beſtondt. De Koningen en Krygsoverſten, 't zyze voor eenen tyd of voor altoos hunne waardigheid behielden, waren bepaald en gebonden. De opperhoofden deeden, nevens de Koningen, de gemeene zaaken af, wanneer de groote Vergadering daarin niet voorzien kon. Mindere dingen bleeven deezen zelfden opperhoofden en den honderdmannen, uit het Gemeen hun toegevoegd, aanbevolen. Dus werdt de Staat door de Voortreffelykſten, met toeſtemming van het Gemeen, geregeerd, niet naar beſchreeven wetten; maar alleenlyk naar die der natuure en der gewoonte, die by deeze volken van meer kragt waren, dan de beſchreeven' regten, in andere Landen (*i*). Doch de Romeinen, een deel deezer volken over-

(*g*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* VI.
(*h*) Tacit de Morib. Germ. *Cap.* XIII.
(*i*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XIX.

overheerd hebbende, hebben hun ſedert beſchreeven' Wetten gegeven (*k*). Wy ſtappen van het beſchryven der zeden van de Batavieren af, met alleenlyk aan te merken, dat het gene wy van hun in 't byzonder gezeid hebben, ook, naar reden, dient gepaſt te worden op de Friezen, Kaninefaaten, Marezaaten, en andere bewooners der Landen, welken thans, onder den naam van VEREENIGDE NEDERLANDEN, bekend zyn.

Onder deeze drie laatſtgenoemde Volken, zullen ons de FRIEZEN, in 't gevolg, meeſt voorkomen. Zy bewoonden een groot deel deezer Landen. Oude Schryvers, die naauwkeurigſt van hen geſchreeven hebben, plaatſenze over den Ryn (*l*), langs de Zee, in een geweſt, doorbroken van groote Meeren (*m*). Zy onderſcheidenze, in *Groote* en *kleine Friezen* (*n*). De eerſten, in 't gemeen blootelyk *Friezen* genoemd, woonden beooſten de Zuiderzee, in het tegenwoordig Friesland en Groningerland. De anderen, die ſommigen, zo 't ſchynt, *Friſiabonen* genoemd hebben, woonden tuſſchen den regter; by veelen den middelſten Rynmond en het Vlie (*o*), in het tegenwoordig Holland en Weſtfrieſland. Naderhand hebben zy zig, ten Zuidweſten en ten Oosten, nog meer uitgebreid; gelyk ons 't vervolg

(*k*) TACIT. *Ann.* XI. *Cap.* 18.
(*l*) TACIT. Annal. IV. *Cap.* 72. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(*m*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXXIV. Agricol. *Cap.* XXVIII.
(*n*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXXIV.
(*o*) PLINIUS *Libr.* IV. *Cap.* 15.

volg deezer Hiſtorie leeren zal. Wy hervatten den draad van ons Verhaal.

VII. Gelegenheid tot het Verbond der Batavieren met de Romeinen.

De Batavieren hadden, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, het Eiland des Ryns waarſchynlyk al eenige jaaren in bezit gehad, toen zy, naar 't getuigenis onzer oudſte Kronykſchryveren (*p*), met de Romeinen in verbond traden. Gelegenheid hiertoe gaf de aankomſt van het Leger der Romeinen, onder 't bevel van Kajus Julius Cezar, omtrent en over den Rynſtroom, zig bezig houdende om Gallie te overmeeſteren en tegen de Germaanen te beveiligen. De Romeinen hadden van Gallie, welk oudtyds, in *Gallie aan deeze* en *Gallie aan gene zyde der Alpen*, verdeeld werdt, het eerſte deel, al voor veele eeuwen, bemagtigd (*q*). Van een goed gedeelte van het Over-Alpiſch Gallie hadden zy zig naderhand ook meeſter gemaakt (*r*), en het ſedert in de gedaante van een Romeinſch Wingeweſt veranderd; waarom het, al vroeg, den naam van *Provincia* kreeg, gelyk het nog *Provence* genoemd wordt. Voorts ſtonden zy in verbond met de *Eduen* (5) en eenige andere Volkeren van het *eigenlyk Gallie*: in welks overig gedeelte, zy tot nog

(*p*) Kl. Kolyn *bl.* 249.
(*q*) Florus *Libr.* I. *Cap.* 13. & *Libr.* II. *Cap.* 4.
(*r*) Livii Epitom. *Cap.* LX. Florus *Libr.* III. *Cap.* 2.

(5) De *Eduen* woonden tuſſchen de Loire en de Saone, alwaar thans het Bisdom Autun is. Vide *Nomencl. Geograph.* ad J. Cæsar. *Comment.* & Cellarii *Geogr.* Libr. II. Cap. II. p. 136.

nog toe geen gezag altoos gehad hadden (*s*); zo min als in de twee andere deelen van het Over-Alpiſch Gallie, *Aquitanie* en *Belgie*. De *Helvetiers*, die een gedeelte van het eigenlyk Gallie of het tegenwoordig Zwitſerland bewoonden, in den zin gekreegen hebbende gantſch Gallie, zo ver het nog niet onder de Romeinen ſtondt, te bemagtigen, waren van voorneemen geweeſt, door Provence, derwaards te trekken (*t*). Doch de Romeinen, hiervan de lugt krygende, hadden hun den doortogt geweigerd, en te gelyk een magtig Leger te velde gebragt, over 't welk aan Kajus Julius Cezar het Opperbevel, door raadsbeſluit, opgedraagen was (*v*). De Helvetiers, van voorneemen veranderd, ſloegen op weg naar de Landſtreek der Eduen; doch hier werden zy van Cezar geſtuit en tweemaal geſlaagen (*w*); waar mede hun de luſt om Gallie te overmeeſteren benomen was.

Cezar ſlaat de Helvetiers.

't Gezag der Romeinen dus, hand over hand, toeneemende, werdt Cezar van de Eduen gebeden, om Gallie te beſchermen tegen de Germaanen, die, aangezogt van de *Arvernen* (6) en *Sequaanen* (7), welken nydig wa-

Hy overwint de Germaanen onder Arioviſtus.

(*s*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* XLIV. *num.* 14.
(*t*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* 7.
(*v*) EUTROP. *Libr.* VI. *Cap.* 17.
(*w*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* 12.

(6) Uit den naam der *Arvernen* alleen, is af te leiden, dat zy het Landſchap Auvergne bewoond hebben. *Nomencl. Geogr.* ad CÆSAREM & CELLARII *Geogr.* Lib. II. Cap. II. p. 122.

(7) De *Sequaanen* woonden aan de grenzen der Helvetiers ten weſten, alwaar nu het *Franche Comté* is. JOSEPHI SCALIGERI *Notitia Gall.* ad calcem CÆSAR. *Comment.*

waren over 't aanzien der Eduen, onder 't beleid van Arioviſtus, ten getale van honderdentwintigduizend, over den Ryn en in Gallie gekomen waren (*x*). Te ſchoon was deeze kans, tot uitbreiding van 't gezag der Romeinen, om verkeeken te worden. Cezar dan, eerſt te vergeefs bezogt hebbende, Arioviſtus, in een mondgeſprek, te beweegen, om den Eduen genoegen te geeven, trekt tegen de Germaanen te velde, ſlaat hen op de vlugt, en noodzaakt Arioviſtus, met een gedeelte der zynen, over den Ryn, te rug te keeren (*y*). De *Sueven* (8), die reeds aan den regter oever des Ryns gekomen waren, gereed om over te trekken, keerden, op 't verneemen der nederlaage van Arioviſtus, ſchielyk naar hunne verlaaten' woonſteden te rug (*z*).

Ondertuſſchen waren de *Belgen*, die, in verſcheiden' * Burgerſchappen onderſcheiden, de Belgen door Cezar overheerd.

(*x*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* 31.
(*y*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* 53.
(*z*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* 37 & 54.

* *Civitates.*

(8) De *Sueven*, van welken Cezar gewaagt, zyn, naar alle waarſchynlykheid, een ander volk geweeſt dan de Sueven, van welken Tacitus (*Ann.* II. Cap. 62, 63. XII. Cap. 29. *de Morib. Germ.* Cap. XXXVIII. & XLIII. *Agricola* Cap. XXVIII.) ſpreekt. Cluverius heeft (*Germ. Ant.* Libr. III. Cap. V. p. 523.) met vry aanneemelyke redenen getoond, dat de Sueven, by Cezar bekend, het zelfde volk met de Katten geweeſt zyn, en dus in en omtrent Heſſenland gewoond hebben. Men moet het niet vreemd vinden, dat de Katten Sueven genoemd worden; alzo de naam van Sueven ook anderen Germaniſche volken gemeen geweeſt is. Zie Tacitus *de Morib. Germ.* Cap. II.

de noordelykſte deelen van Gallie bewoonden, over den voortgang der Romeinſche wapenen ongeruſt geworden, en hadden zig allen, de *Remen* (9) alleenlyk uitgenomen, tegen de Romeinen verbonden. Zy waren, door de eigenlyke Galliers zelven, opgemaakt. Sommigen van deezen zagen de Romeinen zo noode in Gallie vertoeven, als de Germaanen. Anderen waren uit den aart veranderlyk, en jookerig naar nieuw gebied. De Belgen zelven vreesden, dat de magt der Romeinen, na 't bevredigen of overheeren van het eigenlyk Gallie, tegen hen mogt gewend worden (*a*). Te velde getrokken, vallen zy eerſt op hunne landsluiden de Remen aan. Doch Cezar, deezen te hulp komende, noodzaakte de Belgen af te trekken en op het beſchermen hunner eigene grenzen te denken (*b*). De *Sueſſones* (1), *Bellovaken* (2) en *Ambianen* (3), werden gedwongen zig te onderwerpen (*c*). De *Nervien* (4) en *Aduatiken*

(*a*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* II. *Cap.* 1.
(*b*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* II. *Cap.* 10.
(*c*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* II. *Cap.* 12, 13, 14, 15.

(9) De *Remen*, gelyk uit hunnen naam, onder anderen, af te leiden is, bewoonden de Landſtreek, omtrent de Stad *Reims*, in Champagne. CELLARIUS *Geogr. Ant.* Libr. II. Cap. III. p. 247.

(1) De *Sueſſones* woonden in de Landſtreek omtrent *Soiſſons*, in *L'Iſle de France*. CELLARIUS Libr. II. Cap. III. p. 249.

(2) De *Bellovaken* plaatſt men in de Landſtreek thans *Le Beauvaſis* genoemd. Doch zie onder *Aant.* (4).

(3) De *Ambianen* woonden omtrent de Biſſchoppelyke Stad *Amiens*, in Pikardye. CELLARIUS Libr. II. Cap. III. p. 244.

(4) De *Nervien* worden van veelen in het Doornikſche

ken (5), die zig, tot het uiterſte toe, verweerd hadden, werden byna uitgerooid. Deeze laatſten waren afkomſtig uit de Kimbren en Teutonen, die zesduizend man van de hunnen aan den Ryn, in Gallie, gelaaten hadden (*d*). De *Menapiërs* (6) en *Morinen* (7), die

(*d*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* II. *Cap.* 16. & *ſeqq. Cap.* 29.

ſche geplaatſt. Doch Cezar zegt (*de Bello Gallico* Libr. II. Cap. 15.) dat zy aan de Bellovaken grensden; zo dat zy zuidelyker ſchynen gewoond te hebben. Ondertuſſchen getuigt hy elders (*De Bello Gallico* Libr. II. Cap. 4.) dat de Bellovaken van de magtigſten onder de Belgen waren; dat de Nervien hun gelyk waren in magt, en zeer verre van de Remen of van Champagne af woonden. Veelligt hebben de Bellovaken zig veel noordelyker dan de Landſtreek *Beauvaſis* uitgeſtrekt; en dan zouden de Nervien ook wel in Artois of in het Doornikſche konnen gewoond hebben.

(5) De *Aduatiken* worden gemeenlyk in Luikerland geplaatſt. Doch uit het gene Cezar (*de Bello Gallico* Libr. II. Cap. 29.) van hen ſchryft, mag men, met grond, beſluiten, dat zy tuſſchen den Ryn en de Maaze, vermoedelyk in Kleefsland of Gulikerland, gewoond hebben.

(6) De *Menapiërs* worden in het noordelykſte van Brabant of Vlaanderen geplaatſt. Cluverii *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XVI. p. 393. 't Blykt uit Cezar (*de Bello Gallico* Libr. IV. Cap. 4.) dat zy ook benoorden de Maaze, en zelfs gedeeltelyk benoorden den Ryn of Waale, en dus op of omtrent het Eiland der Bataviëren, gewoond hebben.

(7) De *Morinen*, die by Virgilius (*Æneid.* Libr. VIII. verſ. 727.) de laatſten of uiterſten der menſchen [*extremi hominum*] genoemd worden, ſchynen langs de Zeekuſt van Vlaanderen gewoond te hebben. In laater' tyden, werdt de Biſſchop van Terouanne in Artois Biſſchop der Morinen genoemd. *Supplementum Miræi* P. II. Cap. CXLII. p. 1102. & J. F. Foppens *Nov. Diplom. Collect.* Cap. CCXXXIV. & CCXXXV. p. 232, 233.

die de grenzen van Gallie, omtrent den uitloop des Ryns, bewoonden, waren de eenigſten onder de Belgen, die nog in de wapenen gebleeven waren. Wel haaſt egter werden zy van Cezar, tot diep in de boſſchen en moeraſſen hunner Landſtreeke, verjaagd, terwyl hy den brand in hunne gehugten ſtak, en hen eerlang geheel voor de overmagt der Romeinen bukken deedt (*e*).

De Uzipeeten en Tenkteren maaken zig van de wooningen der Menapiërs meeſter.

Dus hadt men de Romeinen tot digt aan het Eiland der Batavieren gezien. Eerlang kwamen zy over den Ryn of Waale, en miſſchien op het Eiland zelf. De *Uzipeeten* (8) en *Tenkteren* (9), Germaniſche Volken, van hunne magtige nabuuren, de Sueven, uit hun Vaderland verdreeven zynde, waren, in het vierenvyftigſte jaar voor de gemeene tydrekening der Chriſtenen, in aanzienlyken getale, omtrent den Rynſtroom, niet verre van de Zee, en dus op of naby het Eiland der Batavieren, gekomen (*f*). De Menapiërs hadden hier, ter wederzyde van den Ryn of Waale, hunne Gehugten en Landeryen; doch door de aankomſt der twee Volken verſchrikt, had-

(*e*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* III. *Cap.* 28, 29.
(*f*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 1. & 4.

(8) De *Uzipeeten* hebben, zo men wil, een gedeelte van Kleefsland en Munſterland bewoond gehad. Zie P. Cluverii *Germ. Ant.* Libr. III. Cap. X. p. 543. Zy worden van Dio Cassius (Libr. LIV. p. 544. A.) nevens het Eiland der Batavieren geplaatſt.

(9) De *Tenkteren* worden dikwils nevens de Uzipeeten genoemd, en waren hunne nabuuren. Cluverius plaatſt hen (*Germ. Ant.* Libr III. Cap. X p. 545.) te regt in Weſtfaalen, aan de Rivier de Lippe.

hadden zy hunne wooningen, aan de regter zyde des Ryns, verlaaten, en waren over den ſtroom geweeken, vanwaar zy den Vyand den overtogt beletteden. De Uzipeeten en Tenkteren, veinzende te willen aftrekken, lokten de Menapiërs wederom te rug over den ſtroom, waarna zy hun onverhoeds op 't lyf vielen, verſloegen, en eer de Menapiërs, die aan de linker zyde der riviere gebleeven waren, tyding van deeze ramp krygen konden, met de bemagtigde Vaartuigen, over den ſtroom toogen, en zig van alle de Gehugten der Menapiërs, ter linkerzyde des Ryns, meeſter maakten (*g*). Zelfs breiddenze zig nog dieper in Gallie uit, ſtroopende, wyd en zyd, tot aan de grenzen der (1) *Eburonen* en (2) *Kondruſen*, † Bondgenooten der (3) *Treviren* (*b*).

† *Clientes.*

(*g*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 4.
(*b*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 6.

(1) Cezar plaatſt het grootſte gedeelte der *Eburonen* tuſſchen den Ryn en de Maaze. De *Bello Gall.* Libr. V. Cap. 24. & Libr. VI. Cap. 35. Zy beſloegen derhalven een gedeelte van het tegenwoordig Kleefs-Gelder- of Gulikerland. Elders (Libr. V. Cap. 38.) geeft hy te kennen, dat de Eburonen aan de Aduatiken grensden; waaruit beveſtigd wordt 't gene wy boven (Bl. 41. Aant. (5) wegens de Landſtreek deezer laatſten, aanmerkten.

(2) De *Kondruſen*, die, zo wel als de Eburonen, Germaanen van herkomſt waren, worden by Cezar tuſſchen de Eburonen en Treviren geplaatſt. *De Bello Gallico* Libr. II. Cap. 4. & Libr. VI. Cap. 32. Weshalven zy een gedeelte van Luikerland ſchynen bewoond te hebben. Ook vindt men hier nog eene Landſtreek, *Kondrotz* genoemd.

(3) De *Treviren*, die aan de Kondruſen grensden, heb-

Zy worden door Cezar, omtrent de grenzen der Batavieren, geſlaagen, en nevens de Sikambren verjaagd.

Cezar kreeg hier zo dra geene kennis van, of hy brak op met zyn Leger, om de Uzipeeten en Tenkteren ſlag te leveren. En ſchoon hunne ruitery, in 't eerſt, merkelyke voordeelen op de Romeinen behaalde, werden zy egter eerlang t'eenemaal geſlaagen en over den Ryn gejaagd: 't welk niet toeging, zonder dat 'er veelen, door de handen der Romeinen, en een goed getal, door het geweld der ſamenvloeijende ſtroomen, omkwamen. Want deeze ſlag viel voor, ter plaatſe daar de Waal en Maas zig met elkanderen vermengen (*i*), en dus, vermoedelyk, of omtrent de plaats, alwaar nu Woudrichem is, of in dat gedeelte der Meyerye van 'sHertogenboſch, welk thans Maasland genoemd wordt; zo dat 'er de Batavieren van naby kennis van konden krygen. Een deel der Uzipeeten en Tenkteren, voor 't aangaan van den ſlag, om Paardenvoeder, naar de *Ambivariten* (4), over de Maas getoogen zynde (*k*), was, de neêrlaag der overigen verneemende, naar de grenzen der *Sikambren* (5) geweeken, met wel-

(*i*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr* IV. *Cap.* 15.
(*k*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 9.

hebben ongetwyfeld gewoond in 't Aartsbisdom Trier; welks hoofdſtad in 't Latyn nog *Treviris* heet. Ook wordenze in de Reistafel van Antonyn (P. 371. Edit. WESSELING.) geplaatſt tuſſchen *Noviomagum* of Neumagen aan de Moezel en *Divodurum* of Mets.

(4) De *Ambivariten*, die CEZAR (*De Bello Gallico* Libr. IV. Cap 9.) over de Maas plaatſt, hebben vermoedelyk gewoond, in het gedeelte van Gelderland, welk men nu het *Land van tuſſchen Waal en Maaze* noemt.

(5) De *Sikambren* waren nabuuren van de Uzipeeten

welken zy zig verbonden hadden. Cezar, hiervan verwittigd, liet de gevlugte Uzipeeten en Tenkteren van de Sikambren opeiſchen. Doch deezen gaven zynen afgezondenen ten antwoord, *dat de Ryn de ſcheidpaal des Roomſchen gebieds was. Vondt het Cezar onredelyk, dat de Germaanen, zyns ondanks, in Gallie kwamen; op wat grond dan, kon hy zig eenig gezag aan de overzyde des Ryns aanmaatigen?* Dit antwoordt deedt Cezar beſluiten, zelf met zyn Leger over den Ryn te trekken. Hier kwam nog by, dat de *Ubiën* (6), die, onlangs nevens andere Overrynſche Volken, een verbond van vriendſchap met Cezar gemaakt hadden, hem nu verzogten, dat hy hen tegen de Sueven, groote verdrukkers hunner nabuuren, wilde beſchermen. Doch voornaamlyk werdt hy tot den togt over den Ryn bewoogen, om de Germaanen, die zo ligt in Gal-

ten en Tenkteren, en bewoonden een groot deel van Weſtfaalen, eer zy van Tiberius aan deeze zyde des Ryns in Gallie gevoerd wierden. Zie Sueton. *in Aug.* Cap. XXI. en Cluverii *Germ. Antiq.* Lib. III. Cap. IX. p. 536.

(6) De *Ubiën* worden by Cezar (*de Bello Gallico* Libr. IV. Cap. 3 & 19.) langs den Ryn, op de grenzen der Sikambren geplaatſt. Naderhand zynze door Markus Agrippa aan deeze zyde des Ryns in Gallie overgevoerd (Strabo Libr. IV. p. 295.): en na dat 'er Julia Agrippina, Dogter van Germanikus, onder de Ubiën gebooren, eene Volkplanting heenen gezonden hadt, onder den naam van de *Volkplanting van Agrippina* [*Colonia Agrippina*], nu *Keulen*, vermaard geworden. Zie Tacitus *Annal.* XII Cap. 27. & *de Morib. Germ.* Cap. XXVIII. *Ubich*, in 't Land van Gulik, bewaart veelligt den naam nog van de oude wooningen der *Ubiën*.

Gallie vielen, voor de behoudenis van hun eigen land en have te doen zorgen, als zy zien zouden, dat de Romeinen ook moeds genoeg hadden, om hun, met een Leger, over den Ryn, te komen bezoeken. Hy ſlaat dan eene brug over den ſtroom, en trekt, dezelve ter wederzyde wel bezet laatende, naar de grenzen der Sikambren. Binnen agttien dagen hadt hy zyn oogmerk volvoerd, de Sikambren, Uzipeeten en Tenkteren verjaagd, de Ubiën verloſt en de overige Germaanen bevreeſt gemaakt; waarna hy in Gallie te rug keerde, doende de gemaakte brug terſtond daarop afbreeken (*l*). Naderhand is hy den ſtroom nog eens overgetrokken (*m*), en deeze twee togten worden onder zyne voornaamſte heldendaaden gerekend.

Doch terwyl hy nog op den eerſten togt tegen de Sikambren was, werden hem van verſcheiden' Burgerſchappen gezanten toegezonden, die, vrede en vriendſchap begeerende, beleefdelyk van hem ontvangen werden, en laſt kreegen, om hem Pandsluiden toe te ſchikken (*n*); gelyk men, ten dien tyde, ter verzekeringe van de trouwe der Bondgenooten, ook onder de Germaniſche en Galliſche Volken, te doen gewoon was (*o*). Onder deeze Burgerſchappen, wil men (*p*), dat ook de Batavieren geweeſt zyn; die, zo wel als anderen, zig

(*l*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 16, 17, 18 & 19.
(*m*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 9.
(*n*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 18.
(*o*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VIII. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 28. CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* II. *Cap.* 1.
(*p*) Zie CLUVERIUS de tribus Rheni Alveis, *Cap.* XVII.

zig onmagtig vindende, om den Romeinen 't hoofd te bieden, een verbond met hen zogten aan te gaan. Zeker is 't, dat zy, 't eenigen tyde, zulk een verbond gemaakt hebben (*q*). Onze oudſte Kronyken (*r*) verhaalen, dat dit verbond, door zekeren KATTENWALD, mooglyk eenen der Batavieren (7), bewerkt werdt. De voorwaarden van het zelve ſchynen hier op uitgekomen te zyn.

De Batavieren beloofden, van hunnen kant, den Romeinen, met gewapende manſchap, ten dienſt te zullen ſtaan (*s*). De Romeinen verbonden zig, de Batavieren als Vrienden en Broeders des Roomſchen Volks te zullen aanmerken en behandelen, zonder hun eenige ſchatting af te vorderen (*t*); gelyk van de andere deelen van Gallie geſchiedde (*v*). En ſchoon men, in Schryvers, die in, of omtrent deezen tyd geleefd hebben, van geen byzonder Verbond met de Batavieren gewaagd vindt; is 't egter ten hoogſten waarſchynlyk, dat zy zig,

(*q*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 14. & 31. de Morib. German. *Cap.* XXIX.
(*r*) KL. KOLYN. *bl.* 249.
(*s*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*t*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.
(*v*) EUTROP. *Libr.* VI. *Cap.* 17.

(7) In deezen tyd, leefde zekere Cativulcus, Koning over de helft van de Landſtreek der Eburonen. En ſommigen hebben gemeend, dat deeze dezelfde als Kattenwald zou geweeſt zyn. Wat hier van zyn moge; Cativulcus is naderhand van de Romeinen afgevallen, en ſchynt, tot zynen dood toe, in de vyandſchap tegen hen, volhard te hebben. Zie CÆSAR *de Bello Gallico* Libr. V. Cap. 24 & 26. & Libr. VI. Cap. 31.

zig, omtrent deezen tyd, met de Romeinen verbonden hebben. Weinige jaaren hier na, zal men de Batavieren in Cezars Legers ontmoeten (*w*); waartoe zy zig, meent men, by 't Verbond, verpligt hadden. Voor dien tyd, moet derhalven 't Verbond gemaakt zyn. En zo men 't, in deezen tyd, plaatſt, kan men te ligter begrypen, waarom het, omtrent honderdenvyftig jaaren hierna, *een zeer oud Verbond* genoemd kon worden (*x*). Welke de andere Burgerſchappen geweeſt zyn, die, ten zelfden tyde met de Batavieren, in 't Verbond der Romeinen zyn overgegaan, is met geene zekerheid te zeggen. Vermoedelyk zyn 'er de *Kaninefaaten* (8) en *Marezaaten* (9), die in en naby het Eiland der Batavieren woonden, onder begreepen geweeſt. Miſſchien ook de *Mattiaken* (1), van welken men gemeld vindt, dat

(*w*) LUCAN. de Bello Civili *Libr.* I. *Vers.* 430.
(*x*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.

(8) De *Kaninefaaten* bewoonden een klein gedeelte van het Eiland der Batavieren (TACITUS *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 15.) zo 't ſchynt naar den Zeekant toe. Zie TACITUS *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 79. en ALTING. *Germ. Inf.* P. I. p. 25.

(9) De *Marezaaten* ſchynen ook omtrent het Eiland der Batavieren, digt by de Kaninefaaten, gewoond te hebben. Zie TACITUS *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 56. Ook heeft men hier nog een water, de *Mare* genaamd; 't welk door Leiden loopt.

(1) De *Mattiaken*, die den Batavieren in alles gelyk waren, behalven dat zy ſtrenger Lugtſtreek bewoonden (TACIT. *de Morib. Germ.* Cap. XXIX.), worden van ſommigen voor Inwooners van het tegenwoordig Zeeland gehouden. Doch elders leeſt men, dat

dat zy, op gelyke wyze als de Batavieren, met de Romeinen verbonden waren (y). Doch deeze dingen zyn onzeker. En even zo min blykt het, of de Batavieren, door dit Verbond, even als het overige deel van Gallie, onder 't gebied der Romeinen geraakt zyn. Hunne kleine magt maakt het vermoedelyk, dat zy zig, zo wel als veel grooter Burgerſchappen, aan de Romeinen hebben moeten onderwerpen. Ook worden zy, by oude Schryvers, als een deel des Roomſchen gebieds, aangemerkt (2). Ondertuſſchen waren zy zekerlyk niet zo volkomen aan de Romeinen onderworpen, als andere Inwooners van Gallie.

(y) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.

dat iemant Zilver-aderen in 't Land der Mattiaken gezogt heeft. TACIT. *Annal* XI. Cap. 20. Nog, dat men 'er warme bronnen heeft. PLINIUS Lib. XXXI. Cap. 2. 't welk niet op Zeeland paſſen kan. Sommigen plaatſen hierom de Mattiaken op de grenzen der Katten, over den Ryn, omtrent de Stad Marpurg. Zie CLUVERIUS *Germ. Ant.* Libr. III. Cap. VII. p. 533.

(2) TACITUS getuigt, dat de Batavieren, uit het Land der Katten zynde verdreeven, een deel des Roomſchen gebieds zyn geworden. *De Morib. Germanorum* Cap. XXIX. En ZOSIMUS, die in den aanvang der vyfde eeuwe geſchreeven heeft, zegt, dat het Eiland der Batavieren den Romeinen eertyds volkomen onderdaanig was. Libr. III. Cap. 6. CEZAR zelf heeft het oog waarſchynlyk onder anderen op de Batavieren, als hy (Libr. VII. Cap. 65.) van Burgerſchappen gewaagt, die hy te vooren *bevredigd hadt* [*pacaverat*], en welken hy nu Krygsvolk afvorderde. Men weet dat *bevredigen*, by de Romeinſche Schryvers, zo veel als *overmeeſteren* betekent. Zie CÆZAR zelf *de Bello Gallico* Libr. I. Cap. I. num. 2. Libr. II. Cap. XXXV. num. 1. Libr. III. Cap. XXVIII. num. 1. Libr. VI. Cap. V. num. 1. Conf. Libr. VIII. Cap. I. num. 1.

lie. Hun toeſtand kwam het naaſt aan eene volkomene Vryheid (*z*), en daar de Galliers naderhand om de Vryheid ſtreeden, deeden zy 't voornaamlyk om de eer (*a*).

Wyders is 't bedenkelyk, of niet wel de Batavieren, by gelegenheid van hun verbond met Cezar, het gedeelte der vaſte Kuſt van het Belgiſch Gallie bekomen hebben, welk wy, te vooren (*b*), hebben aangemerkt, dat zy in bezit hadden [illegible] Is bekend, dat de Germaanen, met de Romeinen in onderhandeling treedende, gewoon waren hun eenige landen, om te bebouwen af te vorderen. Zo hadden de Kimbren en Teutonen gedaan, toenze op de grenzen van Italie kwamen (*c*). Zo deeden ſedert de Uzipeeten en Tenkteren (*d*). En nademaal onze oude Kronykſchryvers getuigen, dat de Batavieren met Cezar *een verding over Landen* gemaakt hebben (*e*), is 't niet ongelooflyk, dat hun, by deeze gelegenheid, een onbewoond gedeelte der vaſte kuſt van Gallie zy afgeſtaan. Waarſchynlyker wordt dit, als men zig herinnert, dat de Menapiërs, voor deezen tyd, ter wederzyde van den Ryn of Waale (*f*), niet verre van de Zee (*g*), en dus juiſt in dat gedeelte van het Belgiſch Gallie,

(*z*) TACIT. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 25.
(*a*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 78.
(*b*) *Bl.* 14.
(*c*) Zie hier voor *bl.* 8.
(*d*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 7.
(*e*) KL. KOLYN *bl.* 249.
(*f*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 4.
(*g*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 33. coll. cum *Libr.* IV. *Cap.* 1 & 4.

lie, alwaar men naderhand de Batavieren ontmoet, gewoond hebben. Doch van daar, onlangs, door de Uzipeeten en Tenkteren, en deezen wederom, door Cezar, verdreeven zynde, is 't geloofliyk, dat hy dit ledig land aan de Batavieren, by verdrag, heeft overgelaaten. Men vindt, 't is waar, by oude Schryvers (*b*), aangetekend, dat de Batavieren de vaſte kuſt van Gallie, tevens met het Eiland, in bezit genomen hebben. Doch hunne woorden geeven niet noodzaakelyk te kennen, dat zulks op een' en den zelfden tyd gebeurd zy.

VIII. Krygsbedryven der Batavieren in het Leger van Julius Cezar.

De Batavieren, om, zo 't ſchynt, van hunnen kant, aan de voorwaarden des opgeregten Verbonds te voldoen, lieten terſtond eenigen van hunne bekwaamſte Krygsbenden in Cezars Leger overgaan. Men kon hen hier toe ligtelyk beweegen, alzo de Germaanen, in Vredestyden, de gewoonte hadden, van zig in dienſt van oorloogende volken te begeeven (*i*). Met hulp van deeze Bataviſche benden, behaalde Cezar eerlang meer dan éene overwinning over de Britten, welken hy eene jaarlykſche ſchatting opleide (*k*). De Eburonen, Eduen en Arvernen, naderhand, onder 't bevel van *Ambiorix*, *Vercingetorix* en anderen, de wapenen tegen de Romeinen opgevat hebbende, werdt deeze opſtand, voornaamlyk door toedoen

(*b*) TACITUS Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*i*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XIV.
(*k*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 23, 26. & *Libr.* V. *Cap.* 17, 22.

toedoen der Bataviſche Ruiteren gedempt, en dus de Galliſche oorlog ten einde gebragt (*l*). Ja toen Cezar, daarna, met den Burgerkryg tegen *Pompejus*, wederom nieuw werk kreeg, liet hy niet na, de Bataviſche Hulpbenden (*m*), die hem nu reeds zo veel dienſt gedaan hadden, met zig te voeren naar Spanje, alwaar het tooneel des oorlogs was. 't Leger van Pompejus, Cezars mededinger naar 't opperſt gezag, was aan de Rivier de *Segro* in Valentia zeer naauw bezet, en begon te bezoeken of de Stroom waadbaar ware; wanneer Cezar de ligtgewapende Batavieren, en een gedeelte der Ruiteren over de Rivier zwemmen, en den overzydſchen oever bezetten liet. De vyand, dus aan alle kanten bekneld, werdt genoodzaakt tot een verdrag te komen, waarby gantſch Spanje aan Cezar werdt afgeſtaan (*n*). Doch Pompejus, eerlang met zyn leger naar Griekenland geweeken zynde, noodzaakte Cezar, hem derwaards te volgen: die, op deezen togt, wederom van de Germaniſche of Bataviſche hulpbenden verzeld werdt; welken hem, in eenige ontmoetingen met den vyand, niet verre van de Stad *Durazzo* in Albanie, merkelyken dienſt deeden (*o*). Terwyl de wederzydſche legers hier lagen, ontſtondt 'er, by gebrek van Kooren, eene gevaarlyke ziekte onder

(*l*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* VII. *Cap.* 67, 68, 80. Dion. Cass. *Libr.* XL. *p.* 122, 134, 135. Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 17.

(*m*) Lucan. de Bello Civili *Libr.* I. *verſ.* 430.

(*n*) Cæsar de Bello Civili *Libr.* I. *Cap.* 83, 86. Florus *Libr.* IV. *Cap.* 2.

(*o*) Cæsar de Bello Civ. *Libr.* III. *Cap.* 52.

onder Cezars benden, zo dat hy de eerſte was, die beſloot, af te trekken. In zynen aftogt, veroverde hy de Theſſaliſche Stad *Gomfi*, die hy van zyne Krygsknegten plonderen liet. Deezen, verheugd met den verkreegen buit, vulden hunne verhongerde maagen zoo gulzig met ſpyze en griekſchen wyn, dat zy, en de Germaanen en Batavieren in 't byzonder, als uitzinnigen, langs de ſtraaten holden, en zig, met danſen en ſpringen, ten hoogſten belagchelyk aanſtelden. Wonder was 't ondertuſſchen, dat zy, na die uitgelaatenheid, zig van hunne ziekten herſteld gevoelden, en de voorige kragten wedergekreegen hadden (*p*). Die hun wel haaſt te paskwamen, toen zy, op nieuws, bevel kreegen, om op het magtig Leger van Pompejus, in de Farzaliſche vlakte, aan te vallen: 't welk zy, ſchoon te voet, met zoo veel vaardigheid deeden, dat Pompejus Ruiters Voetelingen, en zy Ruiters geleeken (*q*). 't Gevolg hier van was, dat eerſt 's vyands Paardenvolk en naderhand zyn gantſche Leger t'eenemaal geſlaagen werdt (*r*). Pompejus vlugtte naar *Lariſſa*, en vandaar naar Egipte, alwaar hy, op bevel van den Koning Ptolomeus, door het zwaard van den overlooper Septimius, omgebragt werdt (*s*). Cezar was ondertuſſchen, met zyn byhebbend Leger, den vyand op

(*p*) Appian. de Bello Civil. *Libr.* II. *p.* 767. *Ed. Steph.* 1670. Plutarch. in Cæſar. *p.* 728. A. B.
(*q*) Florus *Libr.* IV. *Cap.* 2.
(*r*) Cæsar de Bello Civili *Libr.* III. *Cap.* 95.
(*s*) Cæsar de Bello Civili *Libr.* III. *Cap.* 96, 103, 104. Florus *Libr.* IV. *Cap.* 2.

op de hielen gevolgd; doch leedt, in Egipte gekomen, geenen kleinen tegenſtand van hun, die Pompejus vermoord hadden (*t*). Zig door eenen vloed geſtuit ziende, gingen de Bataviſche of andere Germaniſche benden, volgens hunne gewoonte, het overig Leger voor, in het overzwemmen van den Stroom (*v*), en baanden dus den weg tot eene overwinning, door welke, met Alexandrie, gantſch Egipte aan Cezars heerſchappy gehegt werdt; welke Vorſt, twee jaaren hierna, en vierenveertig voor de gemeene tydrekening der Chriſtenen, eenige merkwaardige overwinningen in Azie, Afrika en Spanje behaald hebbende, een einde van den bloedigen Burgerkryg maakte (*w*).

IX. De Batavieren tot Lyfwagten van Keizer Auguſtus aangenomen.

De Batavieren, in zo veele oorlogen beproefd, werden, toen naderhand AUGUSTUS het hoog beſtier over 't Roomſche Ryk in handen gekreegen hadt, van hem, tot zyne Lyfwagten, gebruikt. Hy begon zig allereerſt van hun te bedienen, toen hy de oude Krygsbenden van Cezar, onder welken, buiten twyfel, de Batavieren waren, tegen *Antonius*, zynen mededinger naar 't Ryk, te velde bragt (*x*), 't welk omtrent dertig jaaren voor de gemeene tydrekening der Chriſtenen geweeſt is. Naderhand heeft hy dezelven by zig behouden.

Voornee-mens van

Deeze Vorſt, gezind de paalen zyns gebieds

(*t*) FLORUS *Libr.* IV. *Cap.* 2.
(*v*) HIRTIUS de Bello Alexandr. *Cap.* XXIX.
(*w*) FLORUS *Libr.* IV. *Cap.* 2.
(*x*) DION. CASS. *Libr.* LV. *p.* 565. A, B.

bieds meer en meer uittebreiden, was te raa- de geworden Germanie, alwaar de Vryheid nog bewaard en boven 't leeven gewaardeerd werdt (y), van zig afhanglyk en tot een Wingeweſt te maaken. Zo veel eer moeſt, dagt hy, den vergooden Cezar, die hem tot zynen Zoon aangenomen hadt (z), aangedaan worden. Deeze was te vooren tweemaal den Ryn overgetrokken. Men kon zyne voetſtappen navolgen. Zo grootſch een voorneemen werdt egter niet naar genoegen uitgevoerd. Dat deel van Germanie, welk voor de Romeinſche wapenen bukken moeſt, is met meer ſchande verlooren, dan 'er roem in de overwinning verkreegen was. De Germaanen, hoe zeer met hunne Vryheid ingenomen, konden de gebreken der Romeinen minder dan hun gebied verdraagen (3). Doch laat ons zien, hoedanig de uitſlag van Augustus onderneemingen geweeſt zy.

dien Vorſt tegen Germanie.

Aan Klaudius Druzus, Zoon van 's Keizers Huisvrouw, *Livia Druzilla*, en van *Tiberius Klaudius Nero*, eenen Jongeling uitſtee-

X. Druzus wordt met een leger tegen de Overrynſche Volken gezonden.

(y) Tacit. Ann. II. *Cap.* 15.
(z) Sueton. *in* Julio Cæſar. *Cap.* LXXXIII.

(3) Ik gebruik hier byna de eigen' woorden van den Romeinſchen Hiſtorieſchryver Florus, die aldus luiden: *Germaniam quoque utinam vincere tanti non putasſet* [Auguſtus]! *magis turpiter amiſſa eſt, quam glorioſe acquiſita: ſed quatenus ſciebat Patrem ſuum Cæſarem, bis trajecto ponte Rheno, quæſiſſe bellum, in illius honorem cupiit facere Provinciam: & factum erat, ſi barbari tam vitia noſtra, quam imperia ferre potuiſſent.* Libr. IV. Cap. 12.

ſteekend in beleid en dapperheid (*a*), werdt het beſtier over het leger, welk tot den togt tegen de Germaanen geſchikt was, opgedraagen; en eerlang zag men hem, met zyne onderhoorige benden, of te Lande, of misſchien wel ter Zee, langs de Galliſche Kuſten (*b*), naar alle waarſchynlykheid, in het Eiland der Batavieren, aankomen. Zyne overkomſt wordt in het tiende jaar voor de gemeene tydrekening der Chriſtenen geplaatſt. Hy was van zins de Overrynſche Germaanen te beoorloogen, en kon derhalven nergens beter over den Ryn trekken, of, zo hy ter Zee gekomen is, voet aan Land zetten, dan by een Volk, welk met de Romeinen in verbond ſtondt. Ook heeft het Bataviſch Eiland doorlugtige gedenktekenen van Druzus overkomſt behouden. Niet verre boven het tegenwoordig Zutfen, liep, van ouds een maatig Riviertje, nu onder den naam van den *nieuwen Yſſel* bekend; welk, noordwaards ſtroomende, en door het ontvangen van verſcheiden' mindere Riviertjes allengskens wyder wordende, zig, beneden de plaats, alwaar ſedert de Stad Kampen gebouwd is, in eenen grooten binnenboezem, toen het *Meer Flevo* (*c*), en nu de *Zuiderzee* geheeten, ontlaſtte. Dit Riviertje beſloot Druzus, meent men, te verwyden, en, door een' gegraaven' graft, te vereenigen met de Rivier den Yſſel; die, te-

Doet eene Graft van den Yſſel in den Ryn graaven.

(*a*) SUETON. in Aug. *Cap.* LXII. in Claudio *Cap.* I. VELLEJ. PATERC. *Libr.* II. *Cap.* 97.
(*b*) SUETON. *in* Claud. *Cap.* I.
(*c*) POMP. MELA *Libr.* III. *Cap.* 2.

tegenwoordig met den naam van *ouden Yſſel* onderſcheiden, zig, ter plaatſe van de vervallen' Schans Yſſeloord, al van ouds met den Ryn vereenigde. Dit werk, voltooid zynde, zou hem, den oorlog tegen de Overrynſche Germaanen, en de Friezen, die langs de Zuiderzee woonden gemakkelyker maaken; alzo hy dan de Noordzee, die toen daar nog door niemant der Romeinen bevaaren was (*d*), niet behoefde om te ſtevenen; maar uit het Eiland der Batavieren den Ryn opvaaren, en door de nieuwe Graft en het verwyderd Riviertje tot in de Zuiderzee toe komen kon. Gelegenheid om zyn ontwerp te voltrekken gaf hem, zo 't ſchynt, de ledigheid zyner krygsknegten, die, terwyl hy op de Uzipeeten en Sikambren te loeren lag (*e*), geen weêrwerk hadden. Hy ſteltze dan te werk, en werdt de gemaakte Graft; naar hem, ſedert, de *Graft van Druzus* geheeten (*f*). Zy was, meent men, agtduizend ſchreeden lang, begon een weinig boven Zutfen, en liep Zuidwaards in de bogt van den Yſſel, niet verre van de Stad *Doesburg*; welker naam eene verbaſtering ſchynt van *Druzusburg*: 't zy dat hy zelf (4) hier een' Burgt of Kaſteel gebouwd, of dat men de Stad ſlegts naar de nabygelegen' Druziaan-

(*d*) Sueton. *in* Claudio *Cap.* I.
(*e*) Dion. Cass. *Libr.* LIV. *p.* 543. E.
(*f*) Taci.. Ann. II. *Cap.* 8. Sueton. *in* Claudio *Cap.* I. *num.* 3.

(4) Dit kan niet vreemd ſchynen, als men aanmerkt, dat Druzus, om de Romeinſche Wingeweſten tegen de invallen der Germaanen te beſchermen, een merkelyk getal van Sterkten, Florus zegt (Libr. IV. Cap. 12.) meer dan vyftig, langs den Ryn gebouwd heeft.

Keert het Rynwater door het leggen van eenen Dyk.

ziaanſche Graft dus genoemd hebbe. Ook heeft Druzus, om het Eiland der Batavieren van het overſtroomend winterwater te bevryden, en den Ryn, die naar Gallie helde, binnen zynen ouden kil te houden, eenen Dyk (*g*), tegen den linker oever van den regter of middelſten Rynarm gelegd (5). Zelfs zyn ſommigen van gedagten, dat Druzus nog twee andere Graften over den Ryn gemaakt hebbe, naamlyk den *Does* boven, en de *Vliet* beneden Leiden, tot aan Vlaardingen toe (*h*).

XI. Druzus beoorlogt de Sueven, Uzipeeten, Sikambren, Friezen en Kauchen.

Wat hier van zyn moge; Druzus, zyn werk ten deele of geheel voltrokken hebbende, toog tegen de Sueven, Uzipeeten en Sikambren te velde (*i*), wier landen hy t'eenemaal verwoeſtte. Naderhand, waarſchynlyk door zyne nieuwe vaart en het Meer Flevo, in de Noordzee gekomen zynde, overwon hy de Friezen, die beooſten de Zuiderzee woonden, en maakteze aan het Roomſche

(*g*) TACIT. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 19.
(*h*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel. bl.* 46, 47.
(*i*) PEDON. ALBINOVANI Eleg. I. de Morte Druſi *vers* 17.

(5) De waare plaats en lengte van dezen Dyk is niet wel te zeggen. De Heer ALTING, zeer ervaaren in de oude en hedendaagſche geſteldheid van ons Vaderland, ſtelt de plaats omtrent een uur gaans beneden Reenen, alwaar tegenwoordig Remmerden legt. De regter Rynsoever is, van Arnhem af tot aan Amerongen toe, byna overal met heuveltjes beſlooten, die zig, by Remmerden, noordwaards en kort daar aan noordweſtwaards wenden. De Stroom neemt daar zynen loop meer naar den Galliſchen bodem: waartoe het laag Eiland der Batavieren en de ongemakkelyke keer naar 't noorden gelegenheid gaf; zo dat het vry waarſchynlyk is, dat Druzus Dyk daaromtrent zy opgeworpen geweeſt. *Notit. Germ. inſer.* P. I. p. 54.

ſche Ryk ſynsbaar (*k*). Van daar trok hy over de moeraſſen, naar de landen der *Kauchen.*, die Ooſtfrieſland en verſcheiden' aangelegen' geweſten in bezit hadden (6). On-

(*k*) TACIT. Ann. IV. *Cap.* 72.

(6) TACITUS zegt, dat de Kauchen naaſt aan de Friezen lagen, een gedeelte van het Strand beſloegen, en aan de Angrivarien, Chamaven, Dulgibinen en andere volken, die minder vermaard waren, grensden; zig verder Zuidwaards uitſtrekkende tot aan het Land der Katten toe. *de Morib. Germ.* Cap. XXXVII. PTOLOMEUS verdeelt (Libr. II. Cap. 4.) de Kauchen in grooten en kleinen, en plaatſtze tuſſchen de Eems en de Elve. Men moet zig dan eenigszins verwonderen hoe vermaarde Landbeſchryvers, de Kauchen bezuiden de Zuiderzee in het tegenwoordig Gooiland geplaatſt hebben; doch hiertoe heeft hen buiten twyfel bewoogen eene kwalyk begreepen' plaats van PLINIUS, die den Uitleggeren veel werks verſchaft heeft. Dus luidze: *In Rheno ipſo, prope centum M. P. in Longitudinem, nobiliſſima Batavorum inſula & Cannenufatum, & aliæ Friſiorum,* CAUCHORUM, *Friſiabonum, Sturiorum, Marſatiorum, quæ ſternuntur inter Helium ac Flevum. Ita appellantur oſtia, in quæ effuſus Rhenus, ab Septentrione in Lacus, ab Occidente in amnem Moſam ſe ſpargit: medio inter hæc ore, modicum cuſtodiens nomini ſuo Alveum.* d. i. „In den Ryn zelven, legt het zeer vermaarde Eiland der Batavieren en Kaninefaaten, 't welk „ omtrent honderd duizend ſchreeden lang is. Tuſſchen „ Helium en Flevum (zo worden de monden genoemd, „ door welken de Ryn zig ten Noorden in een Meer „ en ten Weſten in de Maas ontlaſt, behoudende den „ middelſten mond eenen taamelyken kil en den naam „ van Ryn) leggen [de Eilanden] der Friezen, KAU„ CHEN, Friziabonen, Sturien en Marezaaten". Libr. IV. Cap. 15. Alle de volken, die Plinius hier tuſſchen de twee uiterſte Rynmonden ſtelt, vindenwe daar, uitgenómen de *Kauchen*, die verre van den Ryn gewoond hebben. CLUVERIUS heeft daarom geſteld, dat 'er een misſlag der uitſchryveren van Plinius in deeze plaats zy in-

Ondertuſſchen naderde de winter, wanneer Druzus naar Rome te rug keerde (*l*), van zins het volgend jaar den togt tegen de Germaanen te hervatten. Dit geſchiedde, en toen bragt hy de Uzipeeten t'eenemaal onder 't juk. Vervolgens trok hy andermaal tegen de Sikambren, en door hun land tegen de *Cheruſcen*, een volk dat tuſſchen de Wezer en Elve woonde. In eenen derden togt, de Wezer overgetrokken zynde, poogde hy ook over de Elve te trekken; doch hy veranderde van gedagten. Sommigen verhaalen (*m*), dat hem eene uitheemſche vrouw van meer dan menſchelyke grootte verſcheen, die hem beval zyne heerſchzugt te bepaalen, te gelyk verklaarende, dat zyn leeven ten einde liep. Doch men vindt hier van by Schryvers, die kort na Druzus dood geſchreeven hebben, geen gewag altoos gemaakt (*n*). Druzus dan, aan den kant der Elve, een zegeteken opgeregt hebbende, keerde weder naar den Ryn te rug. Op weg werdt

(*l*) DION. CASS. *Libr.* LIV. *p.* 544. A. B.
(*m*) DION. CASS. *Libr.* LV. *p.* 548. D. C.
(*n*) Vide not. TH. GORALLI i. e. J. CLERICI ad PEDON. ALBINOV. Eleg. I. de Morte Druſi *vers.* 409.

ingeſloopen. *De Rheni Alveis* Cap. XXI. ALTING maakt van *Cauchorum*, *Auchorum*, welk Volk hy in Gooiland plaatſt. *Germ. infer.* P. I. p. 12. Doch van deeze *Auchi* vindt men nergens gewag gemaakt. Indien men dan niet ſtellen wil, dat Plinius, in het beſchryven van de wooning der Kauchen, gedoold hebbe, moet men agten dat dit groot volk ook een of meer Eilanden omtrent het Vlie hebbe in bezit gehad. Dit laatſte, welk my 't waarſchynlykſt voorkomt, wordt beveſtigd door de *Tabulæ Peutingerianæ*, in welken, de *Chaci* of *Cauchi* benoorden den eigenlyken Ryn geplaatſt worden.

werdt hy van eene ziekte aangetaſt, die hem, zyn in het dertigſte jaar zyns ouderdoms, zeven jaaren voor de gemeene tydrekening, wegnam (*o*). Anderen (*p*) ſchryven, dat hy, door eenen val van zyn Paard, zyn been gebroken hebbende, op den dertigſten dag daarna, aan de ontvangen' wonde overleedt. De Krygsknegten regtten, niet verre van den Ryn, by Ments, een Praalgraf ter zyner gedagteniſſe op; welk, in een opſchrift, zyne Heldendaaden den aanſchouweren vertoonde (*q*). Ook werdt 'er een Altaar (7) voor hem by *Elzen* geſtigt (*r*), alwaar hy te vooren eene ſterkte gebouwd hadt (*ſ*). Zyn lighaam werdt gebalſemd naar Rome gebragt, en deszelfs aſſche, na 't verbranden, aldaar, met veel ſtaatſie, in 't veld van Mars, begraaven (*t*). Dit was het einde van hem, die, om zyne overwinningen op de Germaanen behaald, *Germanicus* bygenoemd is (*v*). Wy hebben alle de Volken, door hem in Germa- Zyn dood.

(*o*) Dion. Cassii *Libr.* LV. *p.* 548. Vellej. Paterc. *Libr.* II. *Cap.* 97.

(*p*) Livii Epitome. *Cap.* CXL.

(*q*) Eutrop. *Libr.* VII. *Cap.* 10. Sueton. *in* Claudio *Cap.* I. ibid. Not. Interpr.

(*r*) Tacit. Ann. II. *Cap.* 7.

(*ſ*) Dion. Cass. *Libr.* LIV. *p.* 544. D.

(*t*) Sueton. *in* Claudio *Cap.* I. Dion. Cass. *Libr.* LV. *p.* 549. *B.*

(*v*) Sueton. *in* Claudio *Cap.* I.

(7) Sommigen willen, dat Druzus zelf deezen Altaar geſtigt zou hebben. G. van Loon *Aloude Holl. Hiſt.* I Deel, bladz. 45. De woorden van Tacitus *Aram Druſo ſitam* (*Ann.* II. Cap. 7.) zyn dubbelzinnig. Zie Freinsh. *Not. in hunc Locum & in Indice Floriano* voce *ponere.* Evenwel is de natuurlykſte betekenis derzelven, dat de Altaar, door anderen, voor Druzus zy opgeregt.

Germanie beteugeld of t'ondergebragt, niet opgeteld: doch dat, onder deezen, ook de Kaninefaaten geweeſt zouden zyn, gelyk eenigen geoordeeld hebben (*w*), is ons uit oude Schryvers niet gebleeken.

XII. Tiberius Krygstogten tegen de Germaanen.

Sedert werdt, door Auguſtus, het hoogbewind des Germaniſchen Krygs aan Druzus Broeder TIBERIUS, omtrent ten tyde van Chriſtus geboorte, opgedraagen. Deeze beſtierde zyne zaaken zo gelukkiglyk, dat, indien men ſommige Hiſtoriſchryvers (*x*) gelooven mag, hy eerlang alle de deelen van Germanie zo zeer onder bedwang bragt, dat hy 'er byna een ſchatting geevend Wingeweſt des Roomſchen Ryks van maakte. Tiberius zelf ſprak naderhand egter met meer zedigheid van zyne Germaniſche Krygstogten, en verklaarde (*y*), dat hy 'er, meer door beleid dan door geweld, in verrigt hadt.

De Kaninefaaten door Tiberius overwonnen.

Ondertuſſchen kreeg Tiberius gelegenheid, om ook het Eiland der Batavieren met eene Romeinſche Vloot te bezoeken. De Kaninefaaten, een volk, van gelyken oorſprong, taal en dapperheid als de Batavieren; doch merkelyk kleiner in getal (*z*), hadden zig, waardoor, weet men niet (8), de ongenade der

(*w*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel. bl.* 44.
(*x*) VELLEJ. PATERC. *Libr.* II. *Cap.* 97.
(*y*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 26.
(*z*) TACIT. Hiſt. *Lib.* IV. *Cap.* 15.

(8) Men heeft, in de grondſlagen van het Huis te Britten, eenen ſteen gevonden, in welks opſchrift van *een' Altaar* ſchynt gewaagd te worden. Zie JUNII *Batavia* Cap. X. p. 207. SCRIVERII *Antiquit. Batav.* p. 181. en anderen. Sommigen giſſen, dat deeze Altaar, door Druzus, opgeregt, en ſedert, door de Kaninefaa

der Romeinen op den hals gehaald. Tiberius beſloot zyne benden tegen hen aan te voeren: 't welk van dien uitſlag was, dat hy dit dapper volk t'eenemaal overwon (*a*). De kryg en overwinning is zeker genoeg, ſchoon de oorzaak des krygs onzeker is.

Een oud gedenkſtuk, voor eenige jaaren, merkelyk verbeterd, in 't licht gegeven, maakt gewag van eenen Scheepstogt der Romeinen, ten tyde van Keizer Auguſtus, van den mond des Ryns af, ooſtwaards aan, tot aan de grenzen der Kimbren en andere Germaniſche Volken; die, door hunne Gezanten, de vriendſchap des Keizers en des Roomſchen Volks zogten (*b*), en ook ſchynen verkreegen te hebben (*c*). 't Is ten hoogſten waarſchynlyk, dat men deezen Scheepstogt, tot den tyd, van welken wy ſpreeken, brengen moet (*d*).

Niet zo wel ſlaagde de Krygstogt van Tiberius opvolger, *Quintilius Varus*. Deeze hadt zig, door zyne geilheid en trotsheid, by de Nederlaag van Quintilius Varus.

(*a*) VELLEJ. PATERC. *Lib.* II. *Cap.* 105.
(*b*) Monum. Ancyran. *apud* CHISHULL. Antiquitat. Aſiatic. *p.* 175. *Tab.* II. *a dextra. Lin.* 14.
(*c*) STRABO *Lib.* VII. *p.* 449.
(*d*) *Voiez* MR. BARBEYRAC Hiſt. des Anciens Traitez, *Part.* II. *Art.* II. *p.* 2.

ſaaten om verre geworpen was; 't welk de toorn van Tiberius tegen hen ontſteken zou hebben. Vide CAN. NEGIETER. *Diſſert. de Brittenburgo* Cap. IX. p. 98. Dit weet men, dat een andere Altaar, by Elzen voor Druzus opgeregt, naderhand door de Katten vernield geworden is. TACIT. *Ann.* II. Cap. 7. Doch 't blykt niet, dat 'er iets dergelyks, onder de Kaninefaaten, gebeurd zy.

de Germaanen gehaat gemaakt, en zy, die, volgens 't getuigenis van geloofwaardige Historieſchryvers, wel bevogten; maar geenszins onder 't juk gebragt waren, hadden, onder 't bevel van ARMINIUS, Legerhoofd der Cheruſcen, de wapenen tegen hem opgevat. 't Kwam tot eenen veldſlag, waar in Varus de nederlaag kreeg. Drie Romeinſche Keurbenden ſneuvelden 'er, nevens alle de hulpbenden en derzelver Bevelhebbers. Varus zelf benam zig uit wanhoop het leeven (*e*). Dit gebeurde, in 't agtſte jaar van de gemeene Tydrekening der Chriſtenen, welke wy voortaan volgen zullen.

8.

XIII. Auguſtus dankt de Batavieren af.

Toen de tyding van dit verlies te Rome kwam, liep Auguſtus, maanden agtereen, als zinneloos door zyne Paleizen, geduuriglyk roepende: *Varus, Varus, geef my myne Keurbenden weder* (*f*). Zo diep trof hem dit ongeluk, dat hy, zo 't ſchynt, bedugt, dat de Germaanen, die zig binnen Rome bevonden, door het voordeel, welk hunne Landsluiden op de Romeinen behaald hadden, aangemoedigd, iets euvels tegen den Staat ondernemen mogten, bevel gaf, dat de ongewapenden uit de Stad gaan, en de gewapenden naar hunne Eilanden te rug keeren zouden (*g*). Onder deeze laatſten zyn, buiten twyfel, ook 's Keizers eigen' lyfwagten (*h*), de Batavieren geweeſt; die egter of niet

(*e*) FLORUS *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*f*) SUETON. *in* Aug. *Cap.* XXIII.
(*g*) DION. CASS. *Libr.* LVI. *p.* 585. D.
(*h*) SUETON. *in* Aug. *Cap.* XLIX.

niet vertrokken, of nog voor Augustus dood wederom te rug ontbooden, en in hunne waardigheid herſteld zyn. Want naauwlyks was deeze Vorſt overleeden, en den reeds gemelden Tiberius 't hooggezag in handen gekomen; of hy zondt, onder anderen, 't puik der Germaniſche, waarſchynlyk Bataviſche Lyfwagten naar Pannonie of Hongarye, alwaar zyn zoon, *Druzus*, eenen gevaarlyken opſtand ging ſtillen: 't welk eerlang gelukte (*i*). Zy worden weder herſteld, en helpen den opſtand in Pannonie dempen. 15.

Omtrent dien zelfden tyd, was 'er eene even gevaarlyke muitery gereezen, onder de krygsbenden, die, onder 't bevel van *Silius*, aan den boven- en van *Cecina* aan den beneden-Ryn (*k*), gelaaten waren. Germanikus, Zoon van Klaudius Druzus (*l*), wiens bedryven en dood wy boven verhaald hebben, bevondt zig toen in Gallie, en trok terſtond naar den Rynkant, om de ruſt in 't Leger te herſtellen; 't welk hy ook ſpoedig genoeg uitvoerde (*m*). Naderhand heeft hy verſcheiden' togten tegen de Germaanen, met merkelyken voorſpoed, ondernomen. Eenig volk, aan deeze zyde des Ryns, vermoedelyk ook onder de Batavieren, geligt hebbende, heeft hy de Katten geſlaagen, en hunne Hoofdſtad *Mattium* verbrand (*n*). Ook behaalde hy eenig voordeel op Arminius (*o*). Doch deeze, de Cheruſcen op nieuws opgeſtookt, en zynen Vaderlyken Oom Inguiomerus, die van ouds XIV. Germanikus bevredigt het Romeinſch leger aan den Ryn. Slaat de Katten.

(*i*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 24-29.
(*k*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 31.
(*l*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 33.
(*m*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 34-45.
(*n*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 56.
(*o*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 56, 57.

ouds onder de Romeinen in aanzien geweeſt was, in zyne belangen gebragt hebbende, dreigde Germanikus met eenen fellen oorlog: die, om den laſt des krygs niet op éene plaats tevens te hebben, Cécina met veertig regimenten, naar de Eems, over den bodem der *Brukteren* (9), zondt. De Ruitery werdt door den Overſte *Pedo*, langs de grenzen der Friezen, ook derwaards geleid. Germanikus zelf volgde te ſchepe, met vier Keurbenden, welken hy, over de Meeren, naar de algemeene zamelplaats, aan de Eems bragt. Van hier, trok het Leger wederom naar de Lippe, in zynen weg alles verwoeſtende, wat tuſſchen die Rivier en de Eems lag. Doch de Kauchen, die byſtand beloofden, werden in krygsgemeenſchap aangenomen. Germanikus, eindelyk, aan 't Boſch *Teutoburg* (1), alwaar, zes jaaren geleeden, de ſlag tuſſchen Varus en Arminius voorgevallen was, gekomen zynde, werdt van de begeerte bekroopen, om den laatſten Lykpligt aan de geſneuvelden, die daar nog onbegraaven lagen, te bewyzen. Cécina dan, vooruit gezonden

Bezoekt de Legerplaats van Varus.

(9) De Landen der *Brukteren* lagen langs den Ryn of Druziaanſche Graft en Yſſel. Zy waren in *grooten* en *kleinen* verdeeld. Zie TACIT. *Annal.* I. Cap. 60. PTOLOM. Lib. II. Cap. 2. 't Is waarſchynlyk, dat zy *Brukteren*, *Broekteren* of *Broekers* genoemd zyn geworden van de *broekagtige* Landen, welken zy bewoonden. Zie EUMENII *Panegyr. Conſtantino.* Cap. XII.

(1) 't Boſch *Teutoburg* wordt van TACITUS niet verre van de Lippe geplaatſt. *Annal.* I. Cap. 60. CLUVERIUS beſluit, dat het aan de grenzen van het Bisdom Paderborn gelegen heeft, alwaar hy een overblyfſel van den naam, in het Steedje *Dietmelle*, vindt. *Germ. Ant.* Lib. III. Cap. XIX. p. 580.

zonden zynde, werdt van 't gantſche Leger gevolgd. Men kwam aan Varus Legerplaats, alwaar zig een deerlyk ſchouwſpel vertoonde. Hier lagen de witte doodsbeenderen op een gehoopt of verſpreid, naar dat de krygsknegten, elk afzonderlyk, of by gantſche hoopen, afgemaakt waren: daar zag men 't gebroken geweer en de paardsleden onder een gemengd, en 't gene het gruwelykſt was, voor de Romeinen, in de naaſte boſſchen, waren Altaaren opgeregt, voor welken de Germaanen, de voornaamſte Legerhoofden en Honderdmannen geſlagt hadden. Germanikus deedt alle deeze doodsbeenderen verzamelen, en zonder onderſcheid begraaven. Hy zelf ſneedt de eerſte zoode, om 'er eene graftombe van opteregten, waarin hy van het gantſche Leger, vol droefenis en verbittering tegen den vyand, gevolgd werdt (*p*). Germanikus kwam, kort daaraan, met het Leger van Arminius, in een hevig gevegt; welk met even groot voordeel van weerskanten ten einde gebragt werdt (*q*). Grooter gevaar liep Cécina, die, langs de lange Dyken, eertyds door *L. Domitius*, in de moeraſſen der Landſtreeken, die men thans Twente en Drente noemt, en nog meer ooſtwaards gelegd, van den Rynkant naar de Eems en Wezer te rug trok. Hier gekomen, ſtondt het geſchaapen, dat de benden onder zyn bevel geſlaagen zouden geworden zyn, hadden de Germaanen zig van het voordeel, welk zy in 't eerſt behaalden, wel weeten te bedienen. Maar

En begraaft de aldaar verſtrooide doodsbeende-ren.

Arminius Leger wordt geſlaagen.

(*p*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 60, 61, 62.
(*q*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 63.

waanende, dat zy de overwinning reeds in hunne hand hadden, warenze, tegen Arminius raad, op de verſchanſing der Romeinen aangevallen; doch van deezen zo dapper afgekeerd, dat Arminius onbeſchadigd, en Inguiomer zwaarlyk gewond ter naauwer nood ontkwamen. De ſlagting onder de Germaanen duurde zo lang als de dag en 's vyands woede (*r*).

XV. Bedryf van Germanikus Gemaalin Agrippina.

Terwyl de uitſlag des gevegts nog onzeker was, ging de roep aan deeze zyde des Ryns, omtrent het Eiland der Batavieren, dat het Leger bezet, en de Germaanen in aantogt waren, om gewapenderhand in Gallie te vallen. Dit trof ſommigen zo diep, datze van zins werden, de brug, die, zo men wil (*s*), door Druzus, by (2) *Gelduba*, over den Ryn geſlaagen was, aftebreeken. Maar AGRIPPINA, Gemaalin van Germanikus, Vrouw van weergaloozen moed en kuisheid (*t*), en zyne trouwe medgezellin in zyne uitheemſche krygstogten, ſtremde dit ſchandelyk voorneemen. Het ampt van Veldheer waarneemende, deelde

(*r*) TACIT. Ann. I. *Cap.* 68.
(*s*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I *Deel, bl.* 54.
(*t*) TACIT. Ann. I. *Cap.* 33, 41.

(2) Van *Gelduba* zal in 't vervolg deezer Hiſtorie meermaalen moeten geſproken worden. 't Was eene Legerplaats der Romeinen (TACIT. *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 26, 35.) PLINIUS noemt het (Libr. XIX. Cap. 15.) *een Kaſteel op den Ryn.* De Reistafelen van Antonyn plaatſen het tuſſchen *Noveſium* [Nuis] en *Calone* [Kalenhuſen]. Zie p. 255. *Edit. Weſſel.* Sommigen hebben gemeend, dat de Stad *Gelder* het oud *Gelduba* is: doch dit komt met de Standplaats niet overeen. Veel waarſchynlyker is het, dat men in *Gelb* of *Geldub*, aan den Ryn, een weinig boven Urdingen gelegen, de oude Standplaats van Gelduba zoeken moet.

deelde zy den berooiden en gekwetſten krygsknegten, kleederen en ververſchingen uit. Die overwinnaars uit den ſtryd keerden, ontving zy zelve, aan de brug ſtaande, en hoopteze op met loftuitingen. Dit haar gedrag werdt ondertuſſchen by Tiberius misduid. *Zy behoefde*, zeide hy, *de Krygsknegten niet naar haare hand te gewennen. 't Gezag des Veldheers hadt uit, als eene Vrouw de rotten ging bezoeken, en die door geſchenken poogde te winnen. Even als of zy 't Krygsvolk nog niet genoeg aanhaalde, door haaren jongen zoon Kajus, in ſlegte Soldaats-kleederen, door 't Leger te laaten loopen, hem*, om het draagen van (3) Soldaaten-ſchoenen (*v*), *Cezar Kaligula willende genoemd hebben* (*w*).

Wy maaken hier te liever van deeze Vrouwe en haar bedryf gewag, om dat men, in oude Gedenkſtukken (*x*), melding vindt van een Vorſtelyk Hof hier te lande, welk, volgens ſommiger gedagten, naar haar, *Prætorium Agrippinæ* of het *Hof van Agrippina* genoemd is (*y*). Anderen zyn 'er egter, die dit gebouw aan Agrippina, de Gemaalin van Klaudius, toeſchryven. En 't ontbreekt ook aan zulken niet, die ſtellen, dat 'er Nero's Gemaalin, welke dien zelfden naam

Waar het Hof van Agrippina geweeſt zy.

(*v*) TACIT. Ann. I. *Cap.* 41. SUETON. *in* Calig. *Cap.* IX.
(*w*) TACIT. Ann. I. *Cap.* 69.
(*x*) Tabula Peutingeriana.
(*y*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I *Deel*, *bladz.* 55.

(3) De Romeinen noemden de Soldaaten-Schoenen of Laarzen *Caliga*. *Caligula* is hier eene verkleining van, en betekent zoo veel als *Laarsje* of *Laarsmanetje*.

naam droeg, de Stigteres van geweeſt zy (z). De plaats, alwaar dit gebouw geſtaan heeft, aan te wyzen, is ruim zo moeilyk. 't Gemeen gevoelen ſtelt het te Roomburg by Leiden (a); alwaar men, in 't omſpitten der aarde, Gedenktekenen der Romeinen, gevonden heeft: doch ſommigen (b) hebben, onlangs, met vry ſchynbaare redenen, beweerd, dat het *Huis te Britten*, van welk men de overblyffels, nu en dan, by laag water, ten noordweſten van Katwyk, diep in zee, beſchouwd heeft, voor het Hof van Agrippina moet gehouden worden. Hoewel anderen vermoed hebben (c), dat dit Huis eene van de ſterkten geweeſt zy, die Druzus langs den Ryn gebouwd heeft (4).

Gelegenheid van 't Huis te Britten.

't Huis te Britten, 't zy dan het Hof van Agrippina of niet, was vierkant van geſtalte, en ieder zyde tweehonderdenveertig voeten lang, hebbende ter wederzyde van den ingang eenen dubbelen hoektooren (d). De ſteenen van den grondſlag waren vier voeten breed

(z) CLUVERIUS de tribus Rheni Alveis *Cap.* XVI.
(a) CLUVERIUS *ubi ſupra.* ALTING Germ. infer. *P.* I. *p.* 111.
(b) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I *Deel*, *bladz.* 55.
(c) CLUVERIUS de tribus Rheni Alveis. *Cap.* XIV.
(d) SCRIVERIUS Tab. Ant. Batav. *p.* 176.

(4) In het omgraaven der Grondſlagen van dit overoud Kaſteel, heeft men veelerlei Romeinſche oudheden gevonden, onder andere Kareelſteenen van gebakken aarde, die ieder eenen vierkanten voet groot waren, en op welken deeze Letters ſtonden EX. G. I. dat is, *uit Neder-Germanie*, Vaatwerk met deeze Letters EX. GERM. INF. Afgodsbeelden, Lampen, Sleutels en eenige Keizerlyke Penningen van Septimius Severus, Antoninus Pius enz. Zie SCRIVER. *Antiquit. Batav.* p. 180. en PARS *Katwykſche Oudheden.* bl. 95. enz.

breed en drie voeten hoog. Meer weet men van dit grootſch gebouw, welk de Zee, al voor veele eeuwen, heeft ingezwolgen, niet te zeggen. Alleenlyk verdient het onze opmerking, dat 'er, agter de overblyffels van 't Huis te Britten, ſomtyds oude ſtruiken en ſtronken van boomen beſpeurd worden; aan welken de Viſſchers hunne netten ſcheuren (*e*). Hieruit mag men beſluiten, dat het Huis in geenen onvrugtbaaren oord geſtaan heeft, en mogelyk wel, dat 'er een Boomgaard agter geweeſt is.

XVI. Gevaarlyke togt van twee Keurbenden uit Germanikus Leger langs de Zuiderzee.

Doch deeze buitentred moet ons Germanikus en zyn Leger niet doen vergeten. Na de overwinning, op Arminius behaald, beſloot hy, naar den Eemsſtroom terug te keeren. Doch op dat zyne Scheepsvloot te ligter op de waddige Zuider-Zee vlotten mogt, zondt hy twee Keurbenden, onder 't beleid van *Vitellius*, te lande derwaards. Deeze hadt een gedeelte van den weg veilig afgelegd; wanneer de noordenwind, geweldiglyk opſteekende, de ongeſtuime zeegolven onvoorziens op 't land joeg. Hier kwam het jaargetyde by, welk den Oceaan op 't hoogſt zwellen deedt, zynde het omtrent de Herfſtdag-en nagts-evening (5). Wel haaſt ſtondt alles

(*e*) OUDAAN Roomſche Mogenth. *bladz.* 19.

(5) Meer zegt TACITUS niet van de gelegenheid des tyds. Doch men moet aanmerken, dat deeze togt zal voorgevallen zyn, omtrent de eerſte nieuwe Maan na de Herfſt-dag en nagts-evening; wanneer men het hoogſte water van het gantſche jaar in de Noordzee heeft, welk daarom van onze Schippers de *Herfſt-* of *groote Spring* genoemd wordt.

alles blank, gelyk eene baare Zee. De Voetknegten, die nu de harde van de weeke, en de ondiepe van de diepe plaatſen niet onderſcheiden konden, werden van het water omver geſlaagen, of in maalſtroomen weggerukt. Somtyds ſtondenze tot aan de borſt, ſomtyds tot aan de keel onder, en ſomtyds verloorenze grond, en werden onder de golven begraaven. Vitellius, eindelyk eene hoogte (6) gevonden hebbende, deedt den gantſchen troep daar op klauteren, die daar eenen droevigen nagt, in de koude, zonder vuur, en met naakten en bezeerden lighaame doorbragt. Met den dag, ſtreefden zy naar den ſtroom, alwaar zy Germanikus met de Vloot vonden, die ook niet weinig door den ſtormzal geleeden gehad hebben. Hy ſcheepte hier de afgematte benden, en bragtze, waarſchynlyk, naar de eene of de andere Legerplaats in het Eiland der Batavieren, alwaar het gerugt van hunnen dood reeds geloopen hadt, behouden te rug (*f*).

Germanikus verzamelt eene

Den Winter voorby zynde, maakte hy zig tegen 't voorjaar gereed, om den Germaniſchen

(*f*) TACIT. Ann. I. *Cap.* 70.

(6) De Heer ALTING is van gedagten, dat deeze hoogte in Groningerland, in het kwartier Hunſingo, gezogt moet worden, en wel ter plaatſe, alwaar nu het Dorp *Leens* legt. Hy merkt aan, dat het woord *Loe* of *Lee* eene hoogte betekent, waarvan men nog zegt, *op 't Loo*, en *op de Loën*, voor *op de hoogte*, en *op de hoogten*. Het Dorp Leens, nu, legt op eenen grond, die rondſom hoog verheeven is, en ſchynt van die hoogte zynen naam ontleend te hebben, *Germ. inſer.* P. I. p. 56.

ſchen Oorlog ten einde te brengen. Hy liet ten dien einde, onder 't opzigt van *Antejus*, Silius en Cécina, eene Vloot van omtrent duizend Schepen bouwen, behalven verſcheiden' andere korte Vaartuigen, die, om de Zee te beter te konnen klieven, ſmal van voor-en agterſteven en breed van buik gemaakt werden. Sommigen hadden platte bodems, op datze, aan den grond raakende, te minder ſchade mogten lyden. Daar waren 'er ook met roers ten wedereinde, om, by 't ſchielyk wenden van 't geroei, aan deezen of aan genen kant te konnen aanleggen. Veelen waren met bruggen gevloerd, om Schietgevaarten, Paarden en Lyftogt te konnen draagen. Tot de algemeene Zamelplaats deezer Vloote, werdt, volgens gewoonte, het Eiland der Batavieren beſtemd, daar men gemakkelyk aankomen kon, en dat welgelegen was, om het Leger te ontvangen (*g*). Terwyl de Vloot verzameld werdt, zondt Germanikus Silius met eenen hoop Volks tegen de Katten. Hy zelf, verneemende, dat de ſterkte, door zynen Vader Druzus op de Lippe gebouwd, belegerd was, voerde zes Keurbenden derwaards; doch de Belegeraars, zynen aantogt verneemende, braken de belegering op, en trokken af; na dat zy den Altaar, die, daar omtrent, voor Druzus opgeregt was, en de Graftombe, voor Varus Keurbenden geſtigt, omver geworpen hadden. Germanikus herbouwde den Altaar; doch de Tombe te vernieuwen vondt hy ongeraaden.

Vloot in het Eiland der Batavieren. 16.

Silius

(*g*) TACIT. Ann. II, *Cap.* 6.

Silius voerde, vermids de aanhoudende ſlagregens, niet anders uit, dan dat hy, benevens de Gemaalin en Dogter van ARPUS, Koning der Katten, een' maatelyken buit bekwam (*h*).

Hy vaart door de Graft van Druzus naar de Noordzee.

XVII. Ondertuſſchen was de Vloot vervaardigd, en aan het Eiland der Batavieren, nevens den vooruitgezonden lyftogt, aangekomen. De Schepen werden daar onder de Keurbenden en Bondgenooten verdeeld; waarna de Vloot den Ryn opvoer. De Graft van Druzus bereikt hebbende, badt Germanikus zynen afgeſtorven' Vader, dat hy hem, die nu zyn ſpoor volgde, met de herdenkenis van zynen raad en heldendaaden onderſteunen wilde. Hierop zeilt hy voort, door de Zuiderzee en Oceaan, tot aan den Eemsſtroom toe. Hy ontſcheepte 't Krygsvolk, aan deeze zyde van die Rivier, 't welk geen kleine misſlag was; naardien hem dit naderhand noodzaakte, verſcheiden' dagen met het maaken van Bruggen te ſpillen. De ruitery egter en de Keurbenden geraakten, eer de Vloed nog aanwies, gelukkiglyk over de eerſte ondiepten. De agterhoede, onder welke de hulpbenden waren, werdt, vermids de Batavieren hunne zwemkonſt toonen, en den baas in 't water ſpeelen wilden, t'eenemaal ontſchaard; 't welk ſommigen van deeze meeſterlyke zwemmers duur te ſtaan kwam, alzo zy in den Eemsſtroom ongelukkiglyk omkwamen (*i*).

Komt aan den Eemsſtroom.

In welken verſcheiden' Batavieren, hunne zwemkonſt toonen willende, verdrinken.

Terwyl Germanikus zyn Leger hier ter neder-

(*h*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 7.
(*i*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 8.

nederſloeg, vernam hy, hoe de *Angrivarien* (7), een Volk, welk te vooren door de Romeinen onder 't juk gebragt was, weder afgevallen waren. *Stertinius* werdt 'er in der yl met eenige ruiters en ligtgewapenden op afgezonden, die van de begaane trouwloosheid met moorden en blaaken wraak namen.

Nu was Germanikus met zyn Leger aan den Wezerſtroom gekomen. Aan de overzyde dier riviere, ſtonden de Cheruſcen, onder 't bevel van Arminius, in ſlagorde (*k*). Germanikus vondt ongeraaden, de Keurbenden te waagen, zonder bruggen te ſlaan en wagten te ſtellen. Hy liet dan de ruitery, onder 't bevel van Stertinius en *Emilius*, den ſtroom doorwaaden, en, om de magt des Vyands te verdeelen, op verſcheiden' plaatſen van deszelfs Leger, aanvallen. Daar de rivier op 't ſnelſt afliep, brak KARIOVALDA, Opperhoofd der Batavieren, door; en viel met de zynen terſtond op de Cheruſcen aan. Deezen, veinzende te vlugten, lokten hem in eene vlakte, met boſſchen omheind, waarin zy zig verborgen hadden. Toen te gelyk opryzende en van alle kanten uitſpattende, vallenze met veel hevigheid op

Germanikus trekt op het Leger der Cheruſcen aan.

Kariovalda, Opperhoofd der Batavieren, wordt van de Cheruſcen in eene hinderlaag gelokt.

(*k*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 9.

(7) Uit TACITUS verhaal blykt, dat de *Angrivarien*, tuſſchen de Eems en Wezer, gewoond hebben. Hy zegt dat Germanikus, die nu tot aan de laatſtgemelde Riyier genaderd was, vernam dat de Angrivarien, *agter hem*, afgevallen waren. *Ann.* II. Cap. 8. CLUVERIUS vindt overblyffels van hunnen naam, in de Stad en het Dorp *Engeren*. *Germ. Antiq.* Lib III. Cap XIV. p. 553.

op Kariovalda en de Batavieren aan. Sommigen booden wederſtand, eenigen vlooden, veelen hadden zig in 't ronde digt op een vervoegd; die van de Cheruſcen, van verre en van naby, getroffen werden en eindelyk verſtuiven moeſten. Lang ſtuitte Kariovalda de woede der Vyanden, den zynen alomme moed inſpreekende en vermaanende om de kragt der aanſtreevende benden te breeken, door zig in 't rond digt in een te ſluiten. Zelfs eindelyk inbarſtende, daar de ſtryd hevigſt was, ſnorren 'er zulk eene geweldige menigte van ſchigten op hem af, dat hem eerſt het Paard onder 't lyf geveld, en toen zyn eigen leeven benomen werdt. Een goed deel des Bataviſchen Adels, trof dit zelfde lot. De overigen werden door hunne eigene dapperheid, of door de ruiters, die hun met Stertinius en Emilius, te hulp kwamen, uit het gevaar gered (*l*). Doch als 'er, weinige dagen daar na, een hevig gevegt tuſſchen beide de Legers voorviel, begunſtigde het Krygslot den Romeinen. Arminius Leger werdt geſlaagen en de nederlaag van Varus op 't felſt gewrooken. Onder de gevangenen, bevondt zig ook SEZITHAG, Zoon van EGIMIR, Legerhoofd der Cheruſcen, en zyne Vrouw RHEIME, Dogter van WAROMIR, Legerhoofd der Batten of Batavieren (*m*). Na den ſlag, deedt Germanikus, aan den Oever der Elve, een zegeteken van wapenen opregten, met dit trots byſchrift:

Alwaar hy, nevens een gedeelte van den Bataviſchen Adel, omkomt.

Arminius Leger wordt geſlaagen.

Sezithag, Schoonzoon van Waromir, Legerhoofd der Batavieren, wordt gevangen.

HET

(*l*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 11.

(*m*) STRABO *Libr.* VII. *p.* 447. Kl. KOLYN verſ. 52. p. 249.

HET HEIR VAN TIBERIUS CEZAR, DE VOLKEN TUSSCHEN DEN RYN EN ELVE AFGEOORLOOGD HEBBENDE, HEEFT DEEZE GEDENKTEKENEN AAN MARS, JUPITER EN AUGUSTUS TOEGEHEILIGD (*n*).

XVIII. Germanikus vloot wordt, op de Noordzee, van eenen geweldigen ſtorm beloopen.

't Was nu midden in den Zomer: evenwel zondt Germanikus eenige Keurbenden te lande naar de Winterlegeringen; het overig Leger ſcheepte hy op de Vloot, en voerde het door de Eems in de Noordzee; alwaar zy eerlang door eene geweldige Hagelvlaag overvallen werden. Ook beliep hun een zwaare ſtormbui, die, van alle kanten opſteekende, de Schepen wel haaſt in verwarring bragt; terwyl de Soldaat het bootsvolk in den weg liep, of verkeerden dienſt deedt. Hierop, den wind naar 't noorden zwaaijende, werden de Schepen, of in volle Zee weggerukt, of geſmeeten tegen de naaſte Frieſche of Ooſtfrieſche Eilanden, die, vermids de blinde banken, gevaarlyk waren. Die nog zee hielden, wierpen paarden, vee, pakken, wapenen zelven overboord, om 't hol der Schepen te verligten, welken vaſt ter zyde water ſchepten. Verſcheiden' Schepen zyn in Zee gezonken; anderen aan verder gelegen' onbewoonde Eilanden geſtrand, alwaar de Krygsknegten van honger en kommer vergingen, uitgenomen die genen, welken by de aan land gedreeven' Paarden het lyf gehouden hadden. De drieriemige Galei van Germanikus kwam in het Land der Kauchen aan. Hy, voet aan land gezet

(*n*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 22.

gezet hebbende, was zoo miſtrooſtig over de geleeden' ſchade, dat hy, dag en nagt, langs de ſtranden en uithoeken liep, zig zelv' de ſchuld van deezen ramp geevende. Zyne vrienden konden hem ter naauwer nood wederhouden, dat hy zig niet in die zelfde Zee wierp, in welke zoo veelen van de zynen geſneuveld waren. Eindelyk ging de wind leggen. Etlyke Schepen kwamen, met het veranderen van wind en ſtroom, reddeloos te rug; die Germanikus, in aller yl, herſtellen deedt, en heenen zondt, om de Eilanden te doorzoeken; vanwaar zy eenige Schepen en Volk te rug bragten. De Angrivarien, die onlangs wederom met de Romeinen bevredigd waren, hebben 'er ook eenigen van dieper gelegen' Volken geloſt, en aan Germanikus overgeleverd. Sommigen, die in Britannie angedreeven waren, werden van de Koningkjes van dit Eiland te rug gezonden. Elk, naar dat hy van verre kwam, vertelde wonderen van de kragt der dwarrelwinden, van vogels, daar men nooit van gehoord hadt, en van zeegedrogten, die eene gemengde gedaante van beeſten en menſchen hadden (8): 't zyze die waarlyk gezien hadden, of liever uit vreeze gewaand hadden te zien (o).

't Gerugt van de zeeſchade der Romeinen hadt

(o) TACIT. Ann. II. *Cap.* 23, 24. *Verg.* de Morib. Germ. *Cap.* XLVI.

(8) PEDO ALBINOVANUS heeft deezen togt in digtmaat beſchreeven, en zwygt niet van de vreemde Zeegedrogten en andere zeldzaamheden, die op den zelven zouden zyn gezien geweeſt. Doch men ſchynt alle deeze vertellingen voor digtkundige verzierſels te moeten houden. Vide CLERIC. ad *Fragm. P. Albinovani* verſ. 6.

hadt ondertuſſchen de Germaanen, de wapenen wederom doen opvatten. Germanikus zondt Silius met de dertigduizend knegten en drieduizend Ruiters tegen de Katten; terwyl hy zelf, met grooter magt, de *Marſen* overviel. In deezen togt, werden de Landen deezer Volken, wyd en zyd, verwoeſt, en een Leger-arend der Keurbende van Varus, die in dien oord, van zyne nederlaag af, begraaven geweeſt was, wedergekreegen. Het Krygsvolk, ſedert, wel gemoed in de Winterlegeringen geleid zynde, ontving van Germanikus rykelyke vergoeding voor het geleeden ongemak op zee (*p*).

Op eenen van Germanikus togten over den Frieſchen bodem, moet hem gebeurd zyn, 't gene men by ſommige Schryvers vindt aangetekend. Men verhaalt (*q*), naamlyk, dat hy, het Leger over den Ryn gebragt hebbende, aan den Zeekant eene bron vondt van zoet water, welk, gedronken zynde, de kragt hadt, van, binnen twee jaaren, de tanden te doen uitvallen, en de gewrigten der knieën los te maaken. De Geneeskundigen, zo 't ſchynt de Griekſche, die onder de Romeinen woonden, noemden deeze kwaal * Mondeuvel en † Schinkelſmert. De Friezen weezen Germanikus een kruid aan, het *Britanniſch Kruid* geheeten, welk tegen deeze kwaale gebruikt werdt; en niet alleen tegen de ongemakken des monds en der zenuwen; maar zelfs tegen de ſteeken van

De Friezen wyzen Germanikus het Britanniſch kruid aan.

* *Stomacace.*

† *Sceletyrbe.*

(*p*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 25, 26.
(*q*) PLINIUS *Libr.* XXV. *Cap.* 3.

van adders en ſlangen zeer heilzaam was. Men is 't, onder de Kruidkenners, gantſch niet eens, welk dit Britanniſch Kruid geweeſt zy. 't Gemeen wil 'er Lepelbladen van maaken. Anderen hebben 'er de Betonie; anderen wederom een ander gewas door verſtaan (*r*).

Germanikus keert naar Rome en ſterft. 17.

Tiberius ondertuſſchen, Germanikus Krygsroem benydende, ontboodt hem te Rome, om zo 't heette, de eer der Zegepraal te genieten (*s*). Hy verliet dan deeze Geweſten, na dat hy, zo men wil (*t*), hier te Lande, en wel niet verre van Leiden, te Roomburg of in het Huis te Britten, eene School opgeregt had, in welke de Bataviſche jeugd in de Romeinſche Taal en Zeden onderweezen werdt. Eerlang werdt hy naar 't Ooſten gezonden (*v*); alwaar hy, door beſtel van Tiberius, met vergif werdt omgebragt (*w*).

XIX. Opſtand der Friezen tegen de Romeinen. 28.

Eenige jaaren hierna, ſtonden de Friezen tegen de Romeinen op; meer door derzelver gierigheid getergd, dan uit ongeduld in de gehoorzaamheid. Druzus, die dit Volk aan 't Roomſche Ryk ſynsbaar hadt gemaakt, hadt het, de geringheid van hun vermogen in aanmerking neemende, eene gemaatigde ſchatting van Oſſenhuiden, ten behoeve van 't Krygsvolk, opgelegd; zonder dat iemant naauw agt gaf, wat vaſtigheid of grootte dezelven hadden. Naderhand kreeg *Olennius* de

(*r*) Zie H. CANNEGIET. Diſſert. de Herba Britannica &c. *p.* 40.

(*s*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 26.

(*t*) CORN. AURELII Batavia. *p.* 106. G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bladz.* 61.

(*v*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 43.

(*w*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 69, 72.

de regeering over de Friezen in handen, die ſcherper toezag, en ruggen van wilde Oſſen uitlas, naar welken hy wilde, dat de Friezen de huiden leveren zouden. Deezen viel dit geweldig hard, alzo hun Land wel van Bosſchen, vol van zeer groote Dieren; maar hunne Weiden ſlegts van maatelyk Vee voorzien waren. Eerſt leverden zy dan de Oſſen zelve, toen de Akkers, en eindelyk Vrouwen en Kinderen ter ſlavernye over. Hieruit ontſtondt verbittering en klagten. Doch deezen onverhoord blyvende, liep men te wapen. De Soldaaten, die met het innen der Schatting bezig waren, werden allereerſt aangepakt, en zonder genade opgeknoopt. Olennius ontweek 's Volks woede, in eene ſterkte, *Flevum* geheeten, die, volgens ſommiger gedagten (x), op het thans verlaaten Eiland Grind, tuſſchen Flieland en ter Schelling, gebouwd was, in welke een goed getal van Romeinen en Bondgenooten, ter beveiliging van de Noord-Zee, in bezetting lag (y). De Friezen belegerden dit ſlot; doch den aantogt van *Apronius* verneemende, braken zy 't beleg weder op, en trokken af, om hun eigen land te beſchermen. Want deeze, wien nu het gebied in Neder-Germanie (9) aanvertrouwd was, Apronius voert 'er zyne benden tegen aan, en onder dezelven, de Kaninefaaten en Batavieren.

(x) Z. L'Epie Onderz. over de Geſteldh. van Holland *bl.* 12, 13.
(y) Tacit. Ann. IV. *Cap.* 72.

(9) Door *Neder-Germanie* verſtondt men, ten deezen tyde, dat deel van het Belgiſch Gallie, welk men naderhand het *tweede Germanie* genoemd heeft, zig ſtrekkende, langs den Ryn, van de Rivieren de Moezel of Aar af, tot vér beneden Keulen toe. 't Zal hierna te pas komen, hierover nog iets aan te tekenen.

was, hadt de Standaards der Keurbenden, uit het bovenſt Wingeweſt, en de Keurlingen der Hulptroepen, zo Voetvolk als Ruitery, by zig ontbooden, en beide de Heiren den Ryn afgevoerd, en in Frieſland geworpen. De naaſte ondiepten ſtevigde hy toen met dammen en bruggen, om den zwaarſten hoop daar over te zetten. Ondertuſſchen, den grond ergens waadbaar gevonden hebbende, beval hy aan ééne van de twee (z) thans in dienſt zynde vleugels der Kaninefaaten, aan al het Germaniſch Voetvolk, welk zig toen in het Romeinſch Leger bevondt, en gevolglyk ook aan de Batavieren (*a*), den Vyand van agteren te omringen. De Friezen, zig in ſlagorde geſteld hebbende, dreeven de Ruitery der Bondgenooten, en die der Keurbenden, welke hun te hulp gekomen was, op de vlugt. Naderhand kwamen 'er drie, en toen nog twee ligte Regementen op de Friezen af, die veel verrigt zouden hebben, haddenze eenpaarig aangevallen. Nu, het een na het ander aantrekkende, gavenze den ontordenden niet alleen geenen moed; maar verlooren dien zelven, door de verbaaſtheid der vlugtenden. Apronius ſchikte de overige hulpbenden, onder *Cethegus Labeo*, naar den ſtryd; die, 't gevaar der zynen bemerkende, om de hulp der Keurbenden zondt. De Krygsknegten der vyfde Keurbende ſpatten voor uit, verjaagen de Friezen, na een hevig gevegt, en redden de regementen en vleugels, die reeds mat van wonden waren. Veele Overſten

De Romeinen en hunne Bondgenooten worden geſlaagen.

(z) LIPSII *not. in* TACIT. Ann. II. *Cap.* 73.
(*a*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12.

verſten en Honderdmannen der Romeinen waren in deezen ſtryd geſneuveld. Men vernam, uit de overloopers, dat 'er, by het Woud van *Baduhenna* (1), door het rekken van den ſtryd tot 's anderen daags, negenhonderd Romeinen waren afgemaakt. Vierhonderd anderen, die de *Hoeve van Kruptorix* (2), welke eertyds ſynsbaar geweeſt was, ingenomen hadden, voor verraad vreezende, waren op elkanderen aangevallen, en hadden de een den ander' omgebragt. Apronius vondt niet geraaden, wraak over dit bedryf der Friezen te gaan vorderen, noch de geſneuvelde Lyken te begraaven (*b*). Ondertuſſchen werdt, door dit voorval, de Frieſche naam, onder alle de Germaanen, vermaard. Tiberius ontveinsde te Rome de geleeden ſchade, om dat hy niemant den oorlog tegen de Friezen aanbeveelen wilde; en de Raad bekreunde 't zig ook weinig, of de uiterſte grenzen des Ryks te ſchande gemaakt werden (*c*).

Tiberius overleeden zynde, kreeg Kajus, Zoon van Germanikus, het Hooggezag 37.

(*b*) Tacit. Ann. IV. *Cap.* 72.
(*c*) Tacit. Ann. IV. *Cap.* 74.

(1) *Baduhenna* is, naar allen ſchyn, de naam eener Godinne geweeſt, aan welke dit Woud toegeheiligd was. Men wil, dat het, in de Zevenwolden, niet meer dan drie uuren van de Zuiderzee, gelegen hebbe, en wel in een Dorp, welk nog den naam van *Holtpade*, dat is *Pader-*, of *Baderbout* of *Boſch*, draagt. Alting *Notit. Germ. inf.* P I. p. 14.

(2) *Cruptoricis Villa* of de Hoeve van Kruptorix ſchynt niet verre van het Baduhenner Woud gelegen te hebben; doch de eigenlyke plaats is onbekend.

zag in handen (*d*). Deeze, hier te lande, onder de Soldaaten verkeerende, hadt, gelyk wy te vooren reeds aantekenden, den naam van KALIGULA aangenomen, dien hy ſedert behieldt. Hy was, in zyne jeugd (*e*), met de vallende ziekte gekweld geweeſt, en hadt daar uit, of, zo anderen willen, uit eenen Minnedrank (*f*), hem, ſedert, door zyne Gemaalin Cezonia gegeeven, eene ſoort van geraaktheid in de herſſenen behouden, die hem, by vlaagen, overviel, en ſomtyds tot de belagchelykſte buitenſpoorigheden aandreef; waarvan ook het Eiland der Batavieren getuigenis heeft gedraagen.

XX. Belagchelyke togt van Kaligula naar het Eiland der Batavieren.

't Liep nu in het derde jaar van zyne Regeering, en hy was uit Rome getrokken, om het boſch en den ſtroom *Levene*, gelegen omtrent het tegenwoordig Hertogdom Ferrare, te bezigtigen. Doch op reis vermaand zynde, om zyne Bataviſche Lyfwagt voltallig te maaken, beſloot hy ylings eenen togt herwaards te doen. De keur- en hulpbenden werden, zonder uitſtel, van alle kanten, byeen getrokken; de nieuwelingen met veele ſtrengheid te hoop gerukt, en overvloed van allerlei Lyftogt verzameld. Kaligula maakte dikwils zo ſterken ſpoed, dat de Lyfſchutbenden, wildenze hem byhouden, genoodzaakt waren, de Legertekens, tegen alle gewoonte aan, op Laſtbeeſten te leggen, en zo den trein te volgen. Somtyds trok hy wederom zo langzaam

40.

(*d*) TACIT. Ann. VI. *Cap.* 50. EUTROP. *Libr.* VII. *Cap.* 12.
(*e*) SUETON. *in* Caligul. *Cap.* L.
(*f*) JUVEN. Sat. VI. verſ. 615.

zaam voort, dat hy zig, in eenen draagzetel, van agt mannen, op de ſchouderen torſſen liet; en beval, dat het gemeene Volk, uit de Steden, welken hy voorby of doortrok, de wegen gelyk veegen en voor 't ſtuiven met water beſproeijen zou (*g*). Dus kwam hy, verzeld van eenen dartelen hoop Schermers, Danſers en Vrouwvolk omtrent den Ryn aan den Zeekant, en dus waarſchynlyk in het Eiland der Batavieren aan (*h*), voorgeevende de Germaanen te willen beoorloogen. Niet lang hadt hy hier geweeſt, of ADMINIUS, Zoon van CINOBELLINUS, eenen der Koningen van Britannie, van zynen Vader uit het Ryk gejaagd zynde, kwam, met eenen kleinen aanhang, tot hem over. Kaligula nam deezen Jongeling terſtond in zyne beſcherming, en ſchreef weidſche brieven naar Rome, als of men hem het gantſche Eiland was komen opdraagen (*i*). Men wil, dat Kaligula, deezen Adminius, en zynen byhebbenden Britten, het Hof van Agrippina, welk aan de uitwatering des Ryns by Katwyk gebouwd was, tot hun verblyf zou afgeſtaan hebben, en dat het, naar hen, ſedert, het *Huis te Britten* zou zyn genoemd geweeſt (*k*). En waarlyk, men heeft, onder de overblyffels van het Huis te Britten, een geldſtuk gevonden, op het welk men de vier eerſte Letters van den naam CUNOBELLINUS, en van de Stad

Hy neemt den Brittannier Adminius in zyne beſcherming.

Oorſprong der benaaming van het Huis te Britten.

CAMU-

(*g*) SUETON. *in* Calig. *Cap.* XLIII.
(*h*) DION. CASS. *Libr.* LIX. *pag.* 656. B. C.
(*i*) SUETON. *in* Calig. *Cap.* XLIV.
(*k*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel. bladz.* 67.

CAMULODUNUM, nu *Walden* geheeten, ſpelt (*l*).

Kaligula's gewaande overwinning der Germaanen.

Kaligula ondertuſſchen, geen moeds genoeg hebbende, om den togt tegen de Germaanen te onderneemen, hadt dwaasheids t' over, om 'er zig, door eene gewaande overwinning, de eer van toe te ſchryven. Op zekeren dag, beveelt hy eenigen zyner Germaniſche of Bataviſche Lyftrauwanten, over den Ryn te trekken, en zig aldaar in de Boſſchen te verbergen. Na het middagmaal, komen zy hem, volgens ontvangen laſt, met groote verbaasdheid, boodſchappen, dat de vyand in aantogt was. Hy loopt te wapen, en rent, van zyne boezemvrienden en eenige Ruiters verzeld, naar het naaſte boſch; alwaar zig de voorgemelde Germaniſche Lyftrauwanten, die den rol van verſpieders ſpeelden, verſteken hadden. Kaligula beval hier den zynen, eenige boomen om te houwen, en van dezelven zegetekens op te regten. By toortslicht wederom gekeerd, beſtrafte hy die genen, welken hem, op zynen roemryken togt, niet verzeld hadden, over hunne blooheid en vuidigheid. De anderen beſchonk hy met kroonen van een zonderling maakſel, welken, door de afbeeldingen der Zonne, Maane en Sterren onderſcheiden waren. Hy noemdeze *Verſpiekranſſen*, om dat zy tot eene belooning, voor het verſpieden des vyands, uitgedeeld werden (*m*).

Kaligula doet eenige Jongelingen,

Terwyl Kaligula zig hier te lande ophieldt, liet

(*l*) OUDAAN Roomſche Mogenth. *bladz.* 144.
(*m*) SUETON. *in* Calig. *Cap.* XLV.

liet hy eenige Jongelingen, die aan de Romeinen voor Gyzelaars overgeleverd waren, en, zo men wil (*n*), in een door Germanikus opgeregt School, in de Romeinſche zeden onderweezen werden, vandaar ligten en heimelyk verzenden. Doch kort daar aan, over maaltyd zittende, ſtondt hy ſchielyk op, en gaf eenigen Ruiteren bevel, om de Jongelingen, die hy voorgaf uit hunne Gyzeling ontvlooden te zyn, na te jaagen. Dit geſchiedde, en de arme knaapen werden in boeijen geſmeeten. Kaligula liet de Hopluiden, als of 'er eene gevaarlyke onderneeming in til geweeſt was, gewapend by zig ter tafel komen, en vermaande hun, met een bekend vers uit Virgilius (3): *zy zouden maar moed houden, en op gemakkelyker tyden wagten.* Ook liet hy niet na, op den Raad en 't Volk, in eenen brief, te ſchempen, *dat zy, terwyl de Vorſt in 't oorloogen was, en voor veele gevaaren bloot ſtondt, zig in Gaſtmaalen, Ren- en Schouwſpelen, en andere vermaakelykheden verluſtigden* (*o*). uit vermaak, gevangen zetten.

Hierna liet hy, voorgeevende eenen togt naar Britannie te willen doen (*p*), het leger op ſtrand in ſlagorde ſtellen, en begaf zig, op eene drieriemige Galei, in Zee. Doch, kort daar na, te rug keerende, klom hy op den Veldheers zetel, deedt het ſtormtuig aanZyn buitenſpoorig gevegt tegen de zee, en buit van hoorens en ſchelpen.

(*n*) G. van Loon Holl. Hiſt. I *Deel*, *bladz.* 69.
(*o*) Sueton. *in* Calig *Cap.* XLV.
(*p*) Dion. Cass. *Libr.* LIX. *p.* 659. D. E.

(3) Men vindt het *in Æneid.* Libr. I. verſ. 211. Dus luidt het:
Durate & veſmet rebus ſervate ſecundis.

aanvoeren en de krygsklaroenen ſteeken, even als of men eene Stad belegeren ging. Eindelyk beval hy, den geſchaarden Krygsknegten, die geen van allen wiſten wat de Veldheer in 't zin hadt, hunne ſchooten en ſtormhoeden met hoorens en ſchelpen te vullen. *Dit was*, zeide hy, *de buit, dien zy op den Oceaan bevogten hadden, en die waardig was naar Rome gevoerd te worden* (q) Zo belagchelyk kwam elk dit bedryf voor, dat 'er van zekeren Kaninefaat, Vader van eenen BRITANNIO, waarſchynlyk daar omtrent woonagtig, openlyk en ongeſtraft de ſpot mede gedreeven werdt (r). Kaligula ſtigtte ondertuſſchen, zo 't ſchynt, ter gedagtenis van het overwinnen der zee, eenen hoogen Tooren, dien ſommigen aan de Vlaamſche kuſt, by de eerſte uitwatering des Ryns, geplaatſt hebben (s): maar die, naar alle waarſchynlykheid, nergens anders geſtaan heeft, dan omtrent het Huis te Britten. De plaats wordt nog van de Viſſchers de Tooren van *Kala*, of enkelyk *Kalla* of *Kaillart* genoemd (t), 't welk eene baarblykelyke verkorting van *Kaligula* is. Deeze Tooren diende ook tot eene Vuurbaak, naar welke de Schepen, by nagt, hunnen koers rigteden. Kaligula deelde, na dit alles, aan ieder' Soldaat, honderd *Denariën* (4) uit, en even als of deeze milddaadig-

Hy wordt, om zyne grillen, van zekeren Kaninefaat bespot.

Stigt eene vuurbaak op ſtrand.

(q) SUETON. *in* Calig. *Cap.* XLVI.
(r) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(s) CLUVER. Germ. Ant. *Libr.* II. *Cap.* XXXVI. *p.* 490.
(t) OUDAAN Roomſche Mogenth. *bladz.* 19. A. MIREI Ann. Belg. & Burg. *p.* 12.

(4) Men rekent eenen *Denarius*, in 't gemeen, op ruim zes Hollandſche ſtuivers; zo dat dit geſchenk weinig meer dan dertig guldens beloopen heeft.

daadigheid alle paalen te boven ging, *gaat heenen*, zeide hy, *en weeſt blyde met deezen overvloed* (*v*).

Omtrent deezen tyd, deedt hy de pragtige kleederen en huisſieraaden van zyne ter ballingſchap veroordeelde zuſters, benevens derzelver ſlaaven en vrye bedienden, aan den Ryn omtrent den Oceaan (*w*), en dus waarſchynlyk in het Eiland der Batavieren, opveilen en verkoopen. Daar was, hier te lande, immers in Gallie, toen reeds zo veel overvloed, dat 'er, voor dit alles, geweldige ſommen gelds beſteed werden. Kaligula, die winziek en verkwiſtend van aart was, werdt hier door aangemoedigd, om alle de huisſieraaden van het oude Hof zyner Voorzaaten uit Romè herwaards te ontbieden, op dat hy dezelven hier ook te gelde zou konnen maaken. Tot het vervoeren van dit alles, werden de huurwagens en Bakkers molenpaarden in beſlag genomen: 't welk, zegt men, van zo veel gevolg was, dat men te Rome dikwils gebrek aan brood hadt, en dat veelen hun pleitgeding verlooren, om datze, by mangel van Rytuigen, ten beſtemden dage, niet voor de Regters verſchynen konden (*x*). Verkoopt de Huisſieraaden enz. van zyne zusters, omtrent den Ryn.

Kaligula maakte, voor zyn vertrek naar Rome, alles tot eene grootſche zegepraal gereed. Sommige gevangenen, miſſchien zwel de voorgemelde Jongelingen en eenige overgeloopen' Germaanen zouden de ſtaatſie helpen vermeerderen. Ook moeſten eenigen Doet zig te Rome eene zegepraal bereiden.

(*v*) Sueton. *in* Calig. *Cap.* XLVI.
(*w*) Dion. Cassii *Libr.* LIX. *p.* 656. C. D. E.
(*x*) Sueton. *in* Caligula. *Cap.* XXXIX.

gen van de kloekſte en aanzienlykſte Galliërs de perſoonaadje van Germaanen ſpeelen. Ten dien einde, beval hy hun, Germaniſche naamen aan te neemen, de Germaniſche taal te leeren, en hun hair, op de wyze der Germaanen, lang te laaten groeijen en geel te verwen. De drieriemige Galei, met welke hy in zee geſteken was, werdt, een goed ſtuk wegs te lande, naar Rome gevoerd. Hy ſchreef aan de Verzorgers, dat men hem, met de minſte koſten, eene zegepraal bereiden moeſt, die egter zoo luiſterryk moeſt zyn, als of zy regt gehad hadden, om 'er de goederen van alle menſchen toe te beſteeden (y). Dus verliet Kaligula deeze Landen. Te Rome gekomen, vondt hy 't Volk, om zyne euveldaaden tegen hem dermaate verbitterd, dat hy, niet lang na zyne aankomſt, door het vloekverwantſchap, van welk *Kaſſius Chærea* het hoofd was, omgebragt werdt (z). De Germaniſche of Bataviſche Lyfwagten, den moord van hunne Heer vernomen hebbende, vatteden de wapenen tegen zyne moorders op, en bragten niet alleen verſcheiden' van dezelven; maar ook eenige onſchuldige Raadsheeren, die hun in 't oog liepen, om 't leeven (a).

Vertrekt uit deeze Landen en wordt omgebragt. 41.

De Germaniſche Lyfwagt wreekt zynen dood.

Klaudius, Zoon van den beroemden Druzus en Broeder van Germanikus, kreeg, na Kaligula, 't Ryks beſtier in handen (b). Hy

(y) Sueton. *in* Calig. *Cap.* XLVII.
(z) Sueton. *in* Calig. *Cap.* LVIII.
(a) Id. ibid. Joseph. Antiq. Jud. *Libr.* XIX. *Cap.* I. *p.* 927. *Tom.* I. *Edit. Haverkamp.*
(b) Sueton. *in* Claudio *Cap.* X.

Hy was nog onlangs hier te lande by zynen Neeve Kaligula geweeſt, niet zonder gevaar zyns leevens, alzo Kaligula 't zeer euvel opnam, dat men hem zynen bedaagden Oom toezondt, als of 't ware om hem, eenen Jongeling, te regeeren (*c*). En ſommigen zyn van gedagten, dat hy, kort na zyne verheffing tot de Keizerlyke Waardigheid, zekeren Altaar, van welken men een overblyffel, met een gebrekkelyk opſchrift, in de grondſlagen van het Huis te Britten, gevonden heeft, herbouwd zou hebben (*d*). Sedert ondernam hy eenen togt tegen de Britten, in welken hem de Batavieren, en onder deezen ook (5) KLAUDIUS CIVILIS, Overſte eener Bende Batavifche hulpelingen (*e*), byſtonden; en door het vaardig overzwemmen der ſtroomen, de overwinning hielpen behaalen, over welke hy naderhand te Rome zegepraalde (*f*).

XXI. Klaudius herſtelt zekeren Altaar.

De Batavieren helpen hem tegen de Britten.

44.

Weinige jaaren hierna, ondernamen de Kauchen, met hunne Rooffchepen, de Kuſten van

XXII. De Kaninefaat Gannaskus ſchuimt

(*c*) SUETON. *in* Claudio *Cap.* IX.
(*d*) SCRIV. Tab. Antiq. Bat. *p.* 180.
(*e*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12. 32.
(*f*) DION. CASS. *Libr.* LX. *p.* 678, 679.

(5) Dat Civilis onder deeze hulpelingen geweeſt zy, blykt hier uit, dat hy zelf verklaart (TACIT. *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 32.) vyf en twintig jaaren in de Romeinſche Legers gedient te hebben. En deeze verklaaring deedt hy onder 't Burgemeeſterſchap van Galba en Vinius, 't welk op 't jaar 69 van de gemeene Tydrekening valt. Van hier 25 jaaren te rug rekenende, komen wy op het tegenwoordig jaar 44. Civilis ſchynt, in deezen Oorlog, ook vriendſchap met Veſpaziaan gemaakt te hebben; alzo hy, zesentwintig jaaren na deezen tyd, betuigde, dat hy Veſpaziaan als Onderdaan gekend hadt, en dat zyne eerbiedenis voor dien Vorſt zeer oud was. Zie TACIT. *Hiſt.* Libr. V. Cap. 26.

met ſchepen der Kauchen, langs de Galliſche kuſten.

van Gallie onveilig te maaken. Zy werden beſtierd door den Overſte GANNASKUS, die, een Kaninefaat van geboorte, en lang voor hulpſoldaat onder de Romeinen gediend hebbende, ſedert tot de Kauchen overgeloopen was, en zig nu, door zyne zeeſchuimeryen, begon berugt te maaken. Hy wiſt dat de Galliërs ryk, doch magteloos ter zee waren, en ſtroopte daarom, met ligte Vaartuigen, langs hunne Kuſten. Aan DOMITIUS KORBULO was midlerwyl 't beſtier over Neder-Germanie opgedraagen, en hy reeds herwaards op weg, toen de vyandlykheden der Kauchen (6) bekend werden. Zo dra was hy niet, op of omtrent het Eiland der Batavieren, aangekomen, of hy voerde de drieriemige Galeien, door den Kil des Ryns, en de overige Schepen, door de Wadden en Stroomgaten, in Zee. Wel haaſt werden de Roofſchepen van Gannaskus in den grond geboord, hy zelf met ſchande naar huis gejaagd en alles wederom bevredigd.

Wordt van Korbulo verjaagd.

XXIII. Korbulo overheert de Friezen.

De Friezen zelve, hoe moedig zy ook, ſedert de nederlaag van Apronius, geweeſt waren, zo 't ſchynt, verzet over het verlies, welk hunne

(6) TACITUS noemt de Kauchen (*de Morib. Germ.* Cap. XXXV.) de edelſten der Germaanen, en hy zegt, dat zy, vry van roovery en van verongelyking hunner nabuuren, hunne grootheid door regtvaardigheid handhaafden. Hier ontmoetenze ons als zeeſchuimers. Zoudenze dan van Gannaskus bedorven zyn? of hebbenze eerſt naderhand den roem van regtvaardigheid verkreegen? of moet men agten, dat de grootſte hoop goed, en een klein gedeelte van 't Volk kwaad geweeſt zy?

ne nabuuren, de Kauchen; geleeden hadden, kwamen nu by, en handelden met Korbulo, aan wien zy Gyzelaars overleverden. Hy wees hun Akkers aan, om te bebouwen, gaf hun Wetten en voorzag hun van Vroedſchap en Majeſtraaten; en om hen te beter te beteugelen, bouwde hy eene ſterkte in hun Land (7). Ook zondt hy eenige Luiden af, om de Kauchen tot onderwerping te lokken, en Gannaskus, door liſt, van kant te helpen. Dit laatſte gelukte hem; doch hier door werden de gemoeden der Kauchen te meer ontroerd, en 't zaad van wederſpannigheid op nieuws onder hen gezaaid. Te Rome, werdt Korbulo's bedryf van ſommigen gepreezen, van anderen misduid. *Waarom*, morde men; *haalde hy zig eenen vyand op den hals? Verloor hy 'er by; de Staat zou de ſchade draagen moeten; en zo hem de overwinning te beurt viel, zou hy, in Vredestyden, al te gedugt, en den vuidigen Vorſt zelfs over de hand zyn.* Klaudius vaardigde daarom brieven aan Korbulo af, by welken hem 't geweld tegen de Germaanen verbooden, en bevolen werdt, de bezettingen wederom aan deeze zyde des Ryns te

En doet Gannaskus ombrengen.

(7) Men wil dat deeze Sterkte geſtigt werdt ter plaatſe, alwaar ſedert de Stad Groningen gebouwd is geworden. De goede gelegenheid, die hier tot het bouwen eener Sterkte gevonden wordt, maakt dit waarſchynlyker. 't Is zelfs ten hoogſten opmerkelyk, dat 'er, in de Regeering van Groningen en in de Groninger landswetten veel overeenkomſt met de Romeinſche Regeeringsvorm en Wetten beſpeurd wordt, 't welk men voor een gevolg houdt van de wetten; die Korbulo, hier omtrent gemaakt heeft. Zie M. Alting *Notit. Germ. infer.* P. I. p. 48.

te brengen. Hy deedt dit niet zonder ongenoegen, en werden dus de Friezen wederom van het Romeinſch Krygsvolk ontſlaagen (*g*).

XXIV. Hy graaft eene Graft, waardoor Ryn en Maas vereenigd worden.

Korbulo, die eenen ſtrengen Krygstugt gewoon was te onderhouden (*h*), beval, op dat de Soldaat door ledigheid niet ontaarden zou, maar 't voorbeeld van Druzus, eene graft uit den Ryn in de Maas te maaken, die een- of drieentwintig duizend ſchreeden lang zyn, en dienen zou, zo om de gevaarlyker omreis, door de Noordzee, te ontwyken, als om te maaken, dat de twee gemelde Rivieren, by 't waſſen van 't water, zo ligt niet over hunne oevers zouden vloeijen; maar zig in de nieuwe Graft ontlaſten konnen (*i*). Sommigen willen ook, dat Korbulo van de aarde der gegraaven' Graft eenen Dyk tegen de Noordzee opgeworpen hebbe (*k*). Doch dit is onzeker; als mede, in wat gedeelte van dit Land, de Graft van Korbulo gemaakt zy geweeſt. Daar zyn 'er, die gewild hebben, dat men 'er de Vliet, die van Leiden, door Delft, naar Maasland loopt, voor houden moeſt (*l*). Anderen egter hebben, met meer grond, beweerd, dat de Lek, van Wyk te Duurſtede af, tot aan het Dorp Leksmonde toe, de Graft van Korbulo zy (*m*). Wederom anderen

(*g*) TACIT. Ann. XI. *Cap.* 18 & 19. DION. CASS. *Libr.* LX. *p.* 685. D.
(*h*) TACIT. Ann. XI. *Cap.* 18.
(*i*) TACIT. Ann. XI. *Cap.* 20. DION. CASS. *Libr.* LX. *p.* 685. E.
(*k*) ALTING Germ. inf. *P.* I. *p.* 47.
(*l*) P. CLUVERIUS de tribus Rheni Alv. *Cap.* VI.
(*m*) J. FLUD A GHILDE Aanm. op den vertaalden Cluverius *Hoofdſt.* VI. *bl.* 116.

deren ſtrekken die Graft van Krimpen tot aan Leksmonde uit (*n*). In deeze onzekerheid, kieze elk 't gene hem beſt aanſtaat, of ſtelle anders, met ſommigen, dat de Graft van Korbulo, al voor veele eeuwen, wederom met aarde gevuld, en dus tegenwoordig nergens meer te vinden is (*o*).

Korbulo, dit gewigtig werk voltrokken hebbende, keerde naar Rome te rug, alwaar hem de eer der zegepraal, over het beteugelen der Kauchen, werdt toegeſtaan (*p*). Na 50.
zyn vertrek, ontſtonden 'er, in Britannie, alwaar *Oſtorius* toen het bevel hadt, nieuwe beroerten, die, by gebrek van Romeinſche Keurbenden, alleenlyk door behulp der Bondgenooten, onder welken buiten twyfel de Batavieren zullen geweeſt zyn, tydig geſtild werden (*q*).

Klaudius ſedert, door zyne eigene Gemaalin, vergiftigd zynde, werdt van Nero, haaren voorzoon, in 't Ryksbeſtier, opgevolgd. By deezen Vorſt, bleeven de Germaniſche of Bataviſche Lyfwagten hunne waardigheid behouden (*r*), gelykze ook die zelfde gedienſtigheid aan zyne Moeder Agrippina beweezen (*s*).

Nero hadt eenige maanden geregeerd, toen Paulinus Pompejus, die van zynen wege 't bevel hadt over 't Leger aan den dyk van Druzus langs den Ryn. Paulinus Pompejus voltooit den

(*n*) G. van Loon Aloude Holl. Hiſt. *I Deel, bladz.* 78, 79.
(*o*) Alting Germ. inf. *P.* I. *p.* 48.
(*p*) Tacit. Ann. XI. *Cap.* 20.
(*q*) Tacit. Ann. XII. *Cap.* 32.
(*r*) Tacit. Ann. XV. *Cap.* 58.
(*s*) Tacit. Ann. XIII. *Cap.* 18.

50. den beneden-Ryn, een zwaarwigtig werk, in het Eiland der Batavieren, ondernam. De Dyk, dien Druzus, drieënzeſtig jaaren geleeden, langs den linker' oever van den regter- of middelkil des Ryns, gelegd hadt, was niet lang genoeg, om het Bataviſch Eiland overal van de overſtroomingen des Rynwaters te bevryden. Paulinus ſtelt dan zyne Soldaaten te werk, en doet den begonnen Dyk, zo 't ſchynt, tot aan de uitwatering des Ryns by Katwyk toe, voltrekken (*t*).

XXV. De Friezen neemen eenige akkers in.

Ondertuſſchen morde men in 't Leger, dat den Stedehouderen 't regt benomen was, om tegen den vyand te velde te trekken. Dies hebben de Friezen, hiervan niet onbewuſt, de jeugd, door de Boſſchen en Poelen, en den onſtrydbaaren ouderdom, door de Meeren, tot aan den oever des Ryns gevoerd, en de Akkers, die men, ten behoeve der Soldaaten, hadt laaten ledig leggen, in bezit genomen. Hier toe werdenze aangezet, door VERRITUS en MALORIX, die toen over dit Volk het gebied voerden, voor zo ver de Germaanen zig lieten regeeren. Pas haddenze de Landen ingenomen, ofze bouwden 'er Huizen, wierpen 't zaad in de aarde en bearbeiden die, als hunnen vaderlyken grond. Maar *Dubius Avitus*, die, na Paulinus, met de regeering over Neder-Germanie belaſt was, dreigde de Friezen met de Romeinſche wapenen, zo zy niet naar hunne oude wooningen te rug keerden, of nieuwe akkers van den Keizer verwierven. Verritus

(*t*) TACIT. Ann. XIII. *Cap.* 53.

tus en Malorix, hierdoor in verlegenheid gebragt, trokken naar Rome, om hun beklag by den Keizer te doen. Daar gekomen, werden zy, terwyl Nero ander werk hadt, in den Schouwburg van Pompejus geleid, om daar eene vertooning van de Roomſche grootheid te aanſchouwen. Hier zaten de Friezen ledig rondsomme te zien; want in 't ſpeelen, waarvan zy geen verſtand hadden, vondenze ook geen vermaak. Zy vraagden ondertuſſchen die genen, welken hen geleidden, naar de perſoonen, die in 't ruim zaten, naar het onderſcheid des rangs, wie de Ridderſchap, en waar de Raad ware? eindelyk, zagenze eenigen, in uitheemſch gewaad, in de zetels der Raadsperſoonen zitten, en gevraagd hebbende, wie dezelven waren, kreegenze tot antwoord, dat men deeze eer bewees aan Gezanten van Volken, die, in dapperheid en vriendſchap jegens de Romeinen, uitſtaken. *Geenerlei menſchen*, riepenze daar op uit, *gaan de Germaanen in wapenen of trouwe te boven.* Met treedenze van hunne plaatſen af, en gaan onder de Raadsheeren zitten. 't Welk, ſmaakende naar eene aloude bruskheid en pryſſelyken naaryver, van niemant euvel werdt opgenomen. Nero zelf beſchonk hen beide ſedert met het Roomſch Burgerregt; doch beval dat hunne Landsgenooten de ingenomen' akkers wederom ruimen moeſten. De Friezen, op dit bevel weinig paſſende, werden door de hulpruiters, miſſchien de Bataviſche, die de hardnekkigſten verſloegen, of gevangen namen, genoodzaakt zig naar 's Keizers

Verritus en Malorix, Overhoofden der Friezen, trekken naar Rome.

Hunzondesling gedrag in den Schouwburg.

De Friezen moeten de in bezit genomen' akkers weder afſtaan.

wil te voegen (*v*). De ontruimde akkers werden ſedert door de *Anzibariën* (8), die door de Kauchen uit hun Land gedreeven waren, ingenomen; doch Avitus, dit niet gedoogen willende, jaagde 'er hen met geweld weder uit (*w*).

XXVI. De Batavieren helpen het Eiland Mona overmeeſteren.

Niet lang hierna, werdt 'er wederom eene overwinning op de Britten behaald. *Paulinus Suetonius*, beſlooten hebbende het Eiland *Mona* (9), welk de gewoone ſchuilplaats der overlooperen was, te overmeeſteren, werdt daarin van de hulpruiters, onder welken waarſchynlyk Batavieren waren (*x*), zo trouwelyk bygeſtaan, dat de vyand geſlaagen, en het gantſche Eiland onder zyne magt gebragt werdt (*y*).

Nero, die zig door allerlei gruweldaaden onder de Romeinen gehaat maakte, was nu tot

(*v*) TACIT. Ann. XIII. *Cap.* 54.
(*w*) TACIT. Ann. XIII. *Cap.* 55, 56.
(*x*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*y*) TACIT. Ann. XIV. *Cap.* 29, 30.

(8) De *Anzibariën* of *Amzibariën*, dat is, zo men wil, *Eemsbauren*, ſchynen over de Boertange in de Frieſche Moeraſſen aan den oever van de Eems gewoond te hebben, alwaar nog eene lange en ſmalle ſtreek Lands legt, welker Bewooners *Eemslanders* en *Eemsboeren* genoemd worden: doch, door de Kauchen verdreeven, hebben zy de Landen, langs den regter oever der Druziaanſche Graft, gelegen, in bezit genomen. ALTING *Germ. infer.* P. I. p. 6.

(9) CEZAR plaatſt het Eiland Mona tuſſchen Engeland en Ierland. *De Bello Gallico* Libr. V. Cap. 13. 't Is twyfelagtig of men 'er het Eiland *Angleſey*, dat by de Inwooners *Mon* heet, dan of men 'er het Eiland *Man*, dat de Inwooners *Menau* noemen, voor hebbe te houden. 't Eerſte is my waarſchynlykſt. Sommigen zyn van gedagten, dat TACITUS van een ander *Mona* ſpreekt dan CEZAR. Zie CELLARIUS Libr. II. Cap. IV. p. 282.

tot die uitſpoorigheid geſteegen, dat hy zyne Moeder eerſt haare Germaniſche of Bataviſche Lyfwagt benam (z), en naderhand, door zekeren *Anicetus*, moorddaadig ombrengen liet (a). Dit verbitterde veelen dermaate tegen den Keizer, dat 'er eene ſamenzweering tegen zyn leeven geſmeed werdt. Doch dien aanſlag ontdekt zynde, werden 'er verſcheiden' medepligtigen gevat. 68.

Nero hadt ondertuſſchen de Stad met zyne Bataviſche en andere Lyffchutbenden bezet, als op welke vreemden hy zig nu meer dan op de Romeinen verliet: en deezen betoonden ook hunnen yver in zynen dienſt, met door de ſtraaten en wyken der Stad, en vervolgens langs 't platte land, en door de naaſte Steden te rennen, om elk, die men verdagt hieldt, ter ſtraffe te ſleepen (b). En den toeleg op Nero's leeven wreeken.

XXVII. Klaudius Civilis wordt gevangelyk naar Rome gevoerd, en zyn broeder Julius Paulus omgebragt.

Fontejus Kapito hadt ſedert het Stedehouderſchap van Neder-Germanie bekomen, en, 't zy om Nero in zyne wreedheid te believen, of om eenige andere reden, den Batavier JULIUS PAULUS, Broeder van Klaudius Civilis, eerſt valſchelyk van muitery beſchuldigd, en toen laaten ombrengen. Civilis zelf, die, voor eenige jaaren, in Britannie, blyken van zyne trouwe, in dienſt der Romeinen, gegeven hadt, werdt nu in boeijen geſlaagen, en naar Rome aan Nero gezonden, alwaar hy, geduurende de regeering van dien wreeden Vorſt, gevangen bleef (c).

Daar

(z) TACIT. Ann. XIII. *Cap.* 18.
(a) TACIT. Ann. XIV. *Cap.* 8.
(b) TACIT. Ann. XV. *Cap.* 58.
(c) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 13.

XXVIII. Opſtand in Gallie onder 't beleid van Vindex.

Daar zulke euveldaaden aan Bondgenooten des Ryks gepleegd werden, kan men ligtelyk vermoeden, dat het, in de Wingeweſten, niet beter hebbe toegegaan. De Galliërs in 't byzonder hadden al overlang veel geleeden van Nero's ſtrenge kneveleryen, die nog, zonder eenige hoop van verbetering, bleeven duuren. Aan KAJUS JULIUS VINDEX, eenen Galliër van Koninglyke afkomſt, wiens Vader van Raadsheerlyken rang was geweeſt, was, uit hoofde van zyne aanzienlyke geboorte, de regeering in Gallie toevertrouwd. Sterk was hy van lighaam, ſchrander, voorzigtig, ervaaren in krygszaaken, en ſtout van onderneemingen. Deezen verdrooten de verdrukkingen, die zyne Landsluiden van de Romeinen leeden, zo zeer, dat hy beſloot, hun 't Roomſche juk van den hals te ſchuiven, en Nero zelv' van kant te helpen. Hy roept dan de menigte byeen, en ſtelt, op den Regterſtoel gezeten, hun den aanſlag voor, met breede uitmeeting van Nero's wreedheden en afperſingen. Kortom, hy beweegtze allen tot toeſtemming, en de afval wordt beſlooten (*d*). Nero hadt hiervan zo dra geene kennis gekreegen, of hy ontbiedt de veertiende Keurbende en de Bataviſche hulptroepen uit Britannie (*e*), alwaar zy tot nog toe geweeſt waren; om den afval van Vindex te wreeken. *Verginius Rufus* ook, die van Nero's wege over het Leger in Germanie geboodt, rukt

(*d*) DION. Excerpt. *Libr.* LXIII. *p.* 724, 725.
(*e*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 66.

rukt zyne Romeinen, de Bataviſche Ruiters en andere Germaniſche hulpbenden (*f*) te hoop, om Vindex en den Galliërs den oorlog aan te doen. Hy ſlaat zyn Leger voor *Vezontio* of *Bezançon*; welke Stad Vindex party gekoozen en de poorten voor Rufus geſlooten hadt. Vindex begaf zig wel haaſt op weg, om Vezontio te ontzetten, en ſloeg zyn Leger neder in het gezigt van die Stad. Ondertuſſchen nodigde hy Rufus, door brieven, tot een heimelyk mondgeſprek, en men meent dat beide de Legerhoofden, ſedert byeen gekomen zynde, Nero's ondergang gezwooren hebben. Vindex doet daarop zyn Leger voorttrekken, even als of hy voorhadt, de belegeraars van voor Vezontio te verdryven. En deezen, waanende dat Vindex hen waarlyk bevegten kwam, vatten, buiten bevel van Rufus, de wapenen tegen hem op, en ſtorten met zoo veel gewelds op de Galliërs in, dat zy, die deezen tegenſtand geenszins verwagt hadden, wyken moeſten, en in grooten getale afgemaakt werden. De Bataviſche Ruiters betoonden, by deeze gelegenheid, wederom hunne gewoonlyke dapperheid. Vindex, raadeloos en wanhoopig, over dit onvoorzien toeval, benam zig met eigen' handen het leeven (*g*).

Met hulp der Batavieren gedempt.

Nero's zaak werdt hier door zegter niet veel bevoordeeld. Galba was reeds door de Krygsknegten in Spanje voor Keizer uitgeroepen, Verginius Rufus afgevallen (*b*), en agt

(*f*) Tacitus Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 17.
(*g*) Dion. Excerpt. *Libr.* LXIII. *p.* 725. D. E.
(*b*) Dion. Excerpt. *Libr.* LXIII. *p.* 726.

agt Bataviſche Ruiterbenden, die uit Britannie ontbooden, en nu in Italie aangekomen waren, hadden zig ook, in zo verre, tegen Nero verklaard, dat zy de veertiende keurbende, die iets ten zynen behoeve onderneemen wilde, daarin gedwarsboomd en veel toegebragt hadden, om gantſch Italie van Nero te vervreemden (*i*). Dit alles trof den rampzaligen wreedaard zo diep, dat hy, vol vreeze en mistrooſtigheid, ter Stad uit vloodt, en zig naar de Landhoeve van zekeren *Faon* begaf. Daar verneemende, hoe de Raad hem voor Vyand des Vaderlands verklaard, en Ruiters uitgezonden hadt, om hem te vatten, ſtak hy zig zelv', alzo zyne gunſtelingen hem dien wreeden dienſt weigerden, uit wanhoop den ſtrot af, wordende zyne beevende hand door den ſchandjongen *Sporo* beſtierd (*k*).

Die de Aeertiende Keurbende helpen tegenſtaan, en Italie van Nero vervreemden.

XXIX. Civilis wordt in vryheid geſteld.

GALBA, Nero's opvolger, was zo dra niet te Rome gekomen, of de gevangen Batavier Civilis (1), werdt door hem in vryheid

(*i*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 27.
(*k*) DION. Excerpt. *Libr.* LXIII. *p.* 726, 727. AUREL. VICT. Epit. *Cap.* V.

(1) Dien TACITUS altoos *Klaudius Civilis* noemt, geeft hy hier (*Hiſt.* Libr. I. Cap. 59.) den naam van *Julius Civilis*. 't Zy dat hem zyn geheugen bedroogen, en hy den voornaam van Klaudius Broeder, dien hy elders (*Hiſt.* Libr. IV. Cap. 13. coll. cum Cap. 32.) *Julius Paulus* noemt, aan Klaudius gegeven hebbe; 't zy dat Civilis naam waarlyk Julius geweeſt zy. Ten minſten heeft men een oud opſchrift ontdekt, in welk de naam van JULIUS CIVILIS geſpeld wordt. Zie VOSSIUS *de Idololatria* Libr. II. in *Notis* GRONOVII ad TACIT. *Hiſt.* Libr. I. Cap. 59.

heid geſteld (*l*). De Keizer vreesde dat de Batavieren, een forſſe Landaart, door het ſtraffen van eenen hunner Edelen, van 't Roomſche volk vervreemden mogten. Ook zondt hy de voorgemelde Bataviſche hulptroepen, die met de veertiende Keurbende nu oneenig geworden waren, door hun Land, naar Britannie te rug (*m*). Deezen, in Germanie aangekomen, vernamen daar, hoe misnoegd de Germaanen in 't algemeen, en ook hunne Landsgenooten waren, om dat dezelven zig, door Galba's gierigheid, van de vrugt der overwinning, op Vindex en de Galliërs behaald, verſteken zagen. Dit trof hun zo diep, dat zy de eerſten waren, die, met den aanvang des volgenden jaars, den 69. eed, anders dan in den naam des Romeinſchen Raads, weigerden te doen. Zelfs vaardigdenze, aan de Bataviſche en andere Lyfſchutbenden te Rome, boden af, die uit hunnen naam verklaarden, dat hun een Keizer, in Spanje gemaakt, mishaagde, en dat zy zelven eenen anderen ſtonden te kiezen, die alle de heiren zouden goedkeuren (*n*). Welk ſtout bedryf waarſchynlyk oorzaak geweeſt is, dat Galba de Germaniſche en Bataviſche Lyfſchutbenden, die, jaaren agtereen, proeven van hunne onverbrekelyke trouwe in Keizerlyken dienſt gegeven hadden, van die waardigheid afzette, en, zonder eenige belooning, naar hunne Landen, te rug zondt

De Bataviſche Lyfwagt wordt afgedankt.

(*l*) TACIT. Hiſt. *Libr.* I. *Cap.* 59. & *Libr.* IV. *Cap.* 13.
(*m*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 27.
(*n*) SUETON. *in* Galba *Cap.* XVI.

zondt (*o*). Kort hierna werdt Galba, om zynen ouderdom en gierigheid, by 't volk in veragting geraakt zynde, van de Krygsknegten omgebragt (*p*).

Otho en Vitellius byna op eenen tyd voor Keizer uitgeroepen.

OTHO, die den aanslag tegen Galba's leeven bestierd hadt (*q*), werdt tot zynen opvolger verklaard. Doch aan den Nederryn was AULUS VITELLIUS, die daar van Galba's wege 't gebied voerde, al by deszelfs leeven, voor Keizer uitgeroepen (*r*). Ondertusschen waren de voorgemelde agt Batavische Ruiterbenden, in de Landen der *Lingoonen* (2), aangekomen. Elk hadt het oog op hen geslaagen, om te zien, wat zyde dit ervaaren Krygsvolk, in deezen ommezwaai der dingen, kiezen zou. Zy vallen, gelyk hunne Landsgenooten gedaan hadden, Vitellius toe, die, zig door zulk een magtig Bondgenootschap gesterkt vindende, alles gereed maakte, om Otho in Italie te beoorloogen (*s*).

De Batavieren verklaaren zig voor Vitellius.

Hy bragt twee Legers op de been. Het één, welk omtrent dertigduizend man sterk was, werdt onder 't beleid van Cécina gesteld. Over het ander, welk uit veertigduizend man bestondt, kreeg *Fabius Valens* het bevel. Beide deeze Legers waren van

(*o*) SUETON. *in* Galba *Cap.* XII.
(*p*) TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 5. SUETON. in Galba *Cap.* XXIII.
(*q*) AUREL. VICT. de Cæsarib. *Cap.* VI.
(*r*) SUETON. *in* Vitellio *Cap.* VII. TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 57.
(*s*) TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 57 & 59.
(2) Men is 't eens, dat de *Lingoonen* in 't Bisdom Langres in Champagne gewoond hebben. Zie CELLARIUS Lib. II. Cap. III. p. 184.

van Germaniſche hulpbenden voorzien. En onder dat van Valens, bevonden zig de gedagte Bataviſche Ruiterbenden. Valens moeſt den weg langs (3) *Lugdunum* neemen, de Galliërs, in 't doortrekken, met verdrag of geweld, in Vitellius belang brengen, en door Savoye en Piemont, in Italie dringen. Cécina zou nader' weg opſlaan, en door Germanie en het Peniner gebergte in Italie komen (*t*). Op den togt van Valens, rees oneenigheid tuſſchen de Batavieren en de vyfde Keurbende. Wat 'er de oorzaak van geweeſt zy, wordt niet gemeld; maar wel, dat men van kyven haaſt tot vegten kwam, 't gene, vermids 'er de Soldaaten onder roeiden, op een' volſlaagen ſtryd zou uitgeloopen zyn, ten ware Valens, door het ſtraffen van eenige weinigen, de Batavieren hadt doen denken aan zyn oppergezag, welk zy ſcheenen vergeten te hebben (*v*). Cécina, met zyn Leger in Zwitſerland aangekomen, ontving daar de blyde tyding uit Italie, dat zig eenige benden, die omtrent de *Padus* of Po gelegerd waren, onder den eed van Vitellius begeven hadden. Hunne eigen' Honderdmannen, die Otho niet kenden en aan Vitellius verpligt waren, hadden, van de kragt der aankomende Keurbenden en den roem des Germaniſchen heirs zo breed by hen opgegeven,

Oneenigheid tuſſchen de Batavieren en de vyfde Keurbende.

(*t*) Tacit. Hiſt. *Libr.* I. *Cap.* 61 & 64.
(*v*) Tacit. Hiſt. *Libr.* I. *Cap.* 64.

(3) *Lugdunum* of Lions in Frankryk is eene overoude Stad, en, zo men wil, tweeënveertig jaaren voor de gemeene Tydrekening, door de Romeinen, gebouwd. Zie Cellarius Lib. II. Cap. II. p. 138. 139.

geven, dat zy tot de party van Vitellius overgingen, en verſcheiden' aanzienlyke Steden, over de Po gelegen, aan Cécina afſtonden (w). Dus viel alles wat tuſſchen de Po en het Alpiſch gebergte gelegen was, het bloeijendſte deel van Italie, Vitellius in handen. Zyne benden onderſchepten, tuſſchen Placentie en Pavie, honderd Ruiters en duizend Vlootelingen, en behaalden nog eenige andere voordeelen op Otho's aanhangers; 't welk hen zo zeer aanmoedigde, datze zig langer door ſtroomen noch oevers keeren lieten.

XXX. De Batavieren zwemmen over de Po en verwekkenſchrik onder Otho's benden.

De Batavieren en de andere Overrynſche Germaanen, die onder Cécinas benden waren, want Valens bevondt zig toen in 't Narbonenzer Gallie, werden zoo heet op 't vegten, dat zy ondernamen de Po, tegen over Placentie, over te zwemmen. Omtrent welke Stad, zy eenige verſpieders van Othos party opvingen, en de anderen zulk eenen ſchrik aanjoegen, dat dezelven den hunnen al beevende boodſchapten, hoe Cécina met het gantſche heir in aantogt was (x).

't Leedt ook niet lang, of hy toog met zyne benden over de Po, en ſloeg het beleg voor Placentie (y). De ronde Schouwburg, die buiten de Stad ſtondt, en het grootſte gebouw van gantſch Italie was, werdt terſtond in brand geſteken (z). 's Daags daaraan, zag men, met den morgenſtond, de vesten vol van voorvegters, terwyl de velden van

(w) TACIT. Hiſt. *Libr.* I. *Cap.* 70.
(x) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 17.
(y) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 20.
(z) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 21.

van gewapende mannen blonken. De Keurbenden ſtonden in eenen digten drom; de hulptroepen waren verſpreid. Men ſchoot en wierp 'er, met pylen en ſteenen, naar 't hoogſte der muuren. De belegerden troffen, van om hooge, de Germaniſche en Bataviſche Regementen; die, naar de wyze hunnes Lands met naakte lighaamen en de ſchilden boven de ſchouders, onder 't aanheffen van een nors Krygsgezang, en 't rammelen der ſchilden, roekelooslyk toeliepen. De Keurbendelingen, met berden en horden gedekt, poogden de muuren te ondermynen, en de poorten te overweldigen. Doch van binnen hieldt men zwaare molenſteenen gereed, die men op de aanvallers van boven neder ploffen liet, waardoor veelen verpletterd werden. Men boodt zo dappere tegenweer van de vesten, dat Cécina zig genoodzaakt vondt, het beleg op te breeken, en over de Po naar Kremone te rug te keeren. In 't aftrekken, gaven zig aan hem over *Terullius Cerialis* met veele Vlootelingen, en JULIUS BRIGANTIKUS, met een klein getal van Ruiteren. De laatſte was een Batavier van geboorte, Zusters Zoon van Klaudius Civilis, en hadt, ſedert eenigen tyd, het bevel over een vleugelder hulpbenden gehad (*a*).

De Germaanen en Batavieren lyden veel in 't beſtormen van Placentie.

Julius Briganticus, Zuſters Zoon van Civilis, gaat tot de party van Vitellius over.

Valens, ſedert met zyn Leger te Pavie gekomen, kreeg daar de handen vol werks aan het ſtillen eener muiterye, die lang onder zyne benden geſmeuld hadt, en nu op 't hevigſt was uitgeborſten. De agt Bataviſche Regemen-

XXXI. Troſe taal van agt Bataviſche Regementen.

(*a*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 22. & *Libr.* IV. *Cap.* 70.

menten, die zig, van 't Land der Lingoonen af, by Valens Leger gevoegd hadden, begonden zig hoe langer hoe trotſer aan te ſtellen. Langs de Tenten der Keurbenden liepenze ſtoffen, *hoe zy 't waren, die de Vertiendelingen ingetoomd, Nero van Italie beroofd en 't gantſch geluk des Oorlogs in hunne hand hadden.* Hard viel dit ſmaalen den Soldaat en den Veldheer, terwyl de tugt, door kyven en twisten, bedorven werdt. Valens begon zelfs te vermoeden, dat 'er, onder deeze ongebondenheid, heimelyke ontrouw ſchool (*b*). Wel te pas werdt hem geboodſchapt, hoe Otho's Vloot eene Vleugel der Treviren en (4) *Tongeren* verjaagd hadt, en hoe 't Narbonenzer Gallie vaſt omringd werdt. Hier heenen beveelt hy een gedeelte der onruſtige Batavieren te trekken, zo 't heette, om deeze Volken, die met Vitellius verbonden waren, by te ſpringen; doch inderdaad, om de oproerige Regementen te verſpreiden en hunne magt dus te verdeelen. Doch naauwlyks was dit bevel rugtbaar geworden, of hunne Medgezellen begonden te klaagen; en de Keurbenden zelven ſloegen aan 't morren, *dat menhen van den byſtand dier allerdapperſte Mannen beroofde; dat die oude Krygsluiden; overwinnaars in zo veele Oorlogen, nu men den Vyand voor zig zag, gelyk als uit de ſpits weggeleid werden. Zo het Galliſch Wingeweſt van meer*

Valens hun Veldheer wil hen uit het Leger verzenden.

Daar zig de Keurbenden tegen kanten.

(*b*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 27.

(4) De naam der *Tongeren* geeft genoeg te kennen, dat zy omtrent de Stad Tongeren, in Luikerland, gewoond hebben. Zie CELLARIUS Libr. II. Cap. III. p. 216, 217, 233.

meer belang was, dan Rome en de behoudenis des Ryks; men mogt hen allen derwaards zenden: doch zo de ziel der zege aan 't overmeesteren van Italie hing, dan moest men de sterkste leden niet van het ligbaam des Legers afscheuren (c). Valens, die hen dit forsselyk hoorde uitslaan, beval zynen trauwanten, op hen los te gaan, en het gemor te stillen. Doch hierdoor nog meer ontsteken, randenze hem aan, en smyten met steenen. Hy neemt de vlugt; doch zy zetten hem agter na; roepende, *dat hy den roof der Galliën, en 't loon van al hunnen arbeid agter de hand hieldt.* In zyne Legertent gekomen, rukkenze de pakken los, en doorwroeten de aarde met schigten en spietsen. Valens hadt zig ondertusschen, in 't gewaad van eenen Slaave, by eenen Tiendeman der ruiteren verborgen. De Legermeester *Alfenus Varus*, ziende dat de muitery een weinig begon te bedaaren, bediende zig van deeze list, om dezelve nog verder te stillen. Hy verboodt den Honderdmannen ronde te doen, en deedt de trompetten zwygen. De muiters, die dit niet gewoon waren, stonden als verstuft, en zagen malkanderen met verbaasdheid aan, merkende dat hen nu niemant regeerde. 't Leedt niet lang, of zy verzogten, eerst met zwygen en berouw, en eindelyk met bidden en traanen om vergiffenis van den gepleegden moedwil. Toen kwam Valens, dien zy verlooren waanden, wanhavenig en schreiende te voorschyn, en verwekte zo veel erbarming,

Zy randen den hunnen Veldheer aan en doorwroeten zyne Legertent.

Zy worden door list tot stilstand gebragt.

(c) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 28.

ming, gunſt en vreugde in de gemoeden der Krygsknegten, dat zy hem, omringd van Arenden en Legertekenen, al juichende naar den Spreekzetel voerden. Hy gedroeg zig zeer gemaatigd, en heeft 'er ſlegts weinigen beſchuldigd en niemant ter ſtraffe gevorderd: waarmede deeze gevaarlyke oproer gelukkiglyk geſtild werdt (*d*).

XXXII. Zonderlinge Waterſtryd tuſſen de Batavieren en de vyandlyke Schermers.

Terwyl Valens zyn Leger by Pavie nederſloeg, ontving hy de tyding van Cécina's ongelukkig gevegt. 't Scheelde weinig, of de pas gedempte muitery was by deeze gelegenheid wederom ontſteken, want de Soldaaten begonden te morren, dat zy, door 't bedrog en ſukkelen van Valens, uit den ſtryd gebleeven waren. Nu haddenze ruſt noch duur, maar rukken, zonder den Veldheer af te wagten, voor de Legertekens heenen, en vervoegen zig by Cécina's heir (*e*). De vereenigde Legers beſlooten den kryg tegen Otho's aanhang met alle kragt voort te zetten (*f*). Men ſlaat eene brug over de Po, ter plaatſe daar, in 't midden van dien ſtroom, een Eiland was. De Schermers van Otho's Leger wenden al hunnen vlyt aan, om zig, met ſchuiten, van dit Eiland meeſter te maaken, en van daar het bouwen der brugge te verydelen. Maar de Bataviſche en andere Germaniſche Hulpbenden waren hun te gaauw, en kwamen zwemmende op het Eiland. De Schermers, met hunne ſchuiten naderende, poog-

(*d*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 29.
(*e*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 30.
(*f*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 31.

poogden de Germaanen wel wederom te verdryven; doch deezen, die 't Land onder de voeten hadden, ſtreeden met meer voordeel dan de aanvallers uit hunne ſchuitjes, en troffen hen met hunne pylen veel wiſſer van den oever. De beteuterde Schermers deeden vaſt hunne ſchuiten hellen, doordien zy elkanderen, om de pylen te ontwyken, naar éénen kant drongen. 't Welk geene kleine verwarring onder de roeijers veroorzaakte. De Germaanen en Batavieren, hierdoor aangemoedigd, hadden de ſtoutheid van tot den middel toe in 't water te ſpringen, de ſchuiten by de agterſtevens te grypen, te beklimmen, en ſommigen geheel onder water te haalen. Dit zeldzaam gevegt geſchiedde in 't gezigt van de wederzydſche Legers, en naar maate dat de Vitelliaanen zig meer over den gelukkigen uitſlag daarvan verblydden; ſcholden die van Otho's aanhang te vinniger op den uitvinder van deeze mislukte onderneeming. De ſchuiten werden eindelyk t'eenemaal ontſnoerd, en de vlugt der aanvalleren maakte een einde van deezen waterſtryd (*g*).

Niet lang hier na werden de Legers, omtrent *Bedriakum* (5), handgemeen (*h*). Otho's benden behaalden in 't eerſt eenig voordeel: doch Alfenus Varus, ſedert, de Batavi- Nederlaag van Otho's Leger. ſche

(*g*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 35.
(*h*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 39 & 41.

(5) Anderen ſchryven *Bebriacum* of *Betriacum*. Men wil, dat de plaats tuſſchen Kremona en Verona gelegen hebbe. *Vide* EUTROPII Libr. VII. Cap. 17. *ibidemque Not.* ANNÆ TANAQUILLI FABRI F.

ſche Ruiters op de Schermers van Otho, die over den ſtroom geraakt waren, afgezonden hebbende (*i*), werden deezen niet alleen in den ſtroom te rug gejaagd en daar afgemaakt; maar de gantſche magt van Vitellius 's vyands Leger van ter zyde aangevallen hebbende, vlooden de Othoniaanen, van alle kanten, naar Bedriakum. Zy werden van de overwinnaars vervolgd, die eene geweldige ſlagting onder hen maakten, en den weg ſtopten met doode lighaamen (*k*). Otho, de nederlaag der zynen verneemende, benam zig met eigen' handen het leeven; waardoor Vitellius het Ryksgebied alleen in zyne magt kreeg en van den Raad en 't Volk voor Keizer erkend werdt (*l*).

De Germaanen worden van wege den Raad bedankt voor de beweezen' oorlogsdienſten.

De Germaniſche heiren, die zo veel deel in deeze overwinning gehad hadden, werden, van wege den Raad, door eene ſtaatelyke bezending, met lof en dankzegging begroet (*m*). Vitellius was ondertuſſchen niet zonder vreeze voor den moed der Keurbenden, die wel gekneusd, maar geenszins verbroken was. Verſpreid door Italie, en onder de verwinnaars gemengd, ſloegen zy vyandlyke taal uit. De Veertiendelingen in 't byzonder loochenden openlyk overwonnen te zyn; beweerende, dat de Keurbenden, in den ſtryd by Bedriakum, niet tegenwoordig geweeſt, en de togtpligtige Soldaaten alleen uit

(*i*) PLUTARCH. *in* Othone *p.* 1072. B.
(*k*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 43.
(*l*) SUETON. *in* Othone *Cap.* XI.
(*m*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 55.

uit het veld gedreeven waren. Hierom vondt Vitellius goed, hen wederom naar Britannie te zenden, vanwaar hen Nero opontbooden hadt. De Bataviſche Regementen, die, onder Nero, reeds tweedragtig tegen hen geweeſt waren, moeſten zig, om derzelver overmoed in te toomen, op Vitellius laſt, nevens hen legeren (*n*). En de vrede duurde niet lang, onder zulke afkeerige benden. 't Geſchiedde, te *Auguſta Taurinorum* (6), dat zeker Batavier eenen Ambagtsman, dien hy voor eenen bedrieger hieldt, najaagde, terwyl dezelve van eenen Keurbendeling, die by hem t'huis lag, beſchermd wierdt. De ſpitsbroeders van weerskanten liepen daarop toe. Men kwam van ſchelden tot doodſlaan, en daar zou een felle ſtryd ontſtaan hebben, ten ware twee Hofregementen, zig de zaak der Veertiendelingen aantrekkende, deezen een hert onder den riem geſteken, en den Batavieren ſchrik aangejaagd hadden. Vitellius, dien tweeſpalt verneemende, beval den Veertiendelingen alleen naar Britannie te trekken, en voegde de Batavieren, om hunne beproefde trouwe, eerſt by zyn eigen Leger (*o*); doch vreezende, dat zy iets geweldigs tegen de Keurbenden onderneemen mogten, zondt hyze, niet lang daarna, naar Germanie (*p*), al-

Vitellius zendt de Batavieren, nevens de veertiende Keurbende, naar Britannie.

Doch deezen op weg oneenig worden-de, ſcheidt hy de Batavieren van hun af, en zendtze naar Germanie.

(*n*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 66.
(*o*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 66.
(*p*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 69.

(6) Niemant twyfelt, of *Auguſta Taurinorum* heet thans *Turin*, zynde de Hoofdſtad van Piemont. CELLARIUS Libr. II. Cap. IX. p. 410.

alwaar zy den Romeinen, die nog met den burgerkryg belemmerd waren, eerlang ook eenen uitheemſchen Oorlog hielpen berokkenen.

VADERLANDSCHE HISTORIE.

TWEEDE BOEK.

INHOUD.

I. *Oorlog tuſſchen de Batavieren, onder Klaudius Civilis, en de Romeinen.* II. *Verbond der Batavieren en Kaninefaaten. Brinio, door de laatſten, tot Legerhoofd verheeven. Twee Romeinſche Legerplaatſen verbrand.* III. *De Romeinen, door de Batavieren, Kaninefaaten en Friezen, geſlaagen.* IV. *Andermaal verjaagd.* V. *Bataviſche benden verlaaten den dienſt der Romeinen. Slag by Bonna.* VI. *Civilis beſtormt Vetera, en belegert het naderhand.* VII. *Zonderling ſtormtuig der Batavieren. Civilis dringt de Treviren tot den afval.* VIII. *Hy overmeeſtert Aſciburgium; en wordt van Vokula's heir overvallen.* IX. *Gevegt met de Romeinſche Koorenhaalers. Civilis neemt Gelduba in.* X. *Verklaart zig vyand der Romeinen, en beweegt de Galliërs tot den afval.* XI. *De Kaninefaaten en Marezaaten, door Klaudius Labeo, overvallen.* XII. *Hongersnood te Vetera; welk ingenomen wordt. Ontrouw der Germaanen. Velleda, Germaniſche Waarzeg-*

zegſter. XIII. *Onderhandeling met de Agrippiners. Civilis, door Labeo, geſtuit.* XIV. *De Tongeren gaan tot Civilis over. Sabinus ongelukkige togt.* XV. *Krygstoeruſtingen der Romeinen. De Treviren geſlaagen.* XVI. *Cerialis komt in Germanie. Valentinus gevangen en gedood.* XVII. *Cerialis verſmaadt het gebied over de Galliën. De Romeinen overvallen.* XVIII. *Slag tuſſchen de Romeinen en de verbonden' Volken. De Ubiën vallen Civilis af.* XIX. *Britanniſche Vloot, door de Kaninefaaten, bevogten.* XX. *Gevegt op 't verdronken Land. Nederlaag van Civilis.* XXI. *Stad der Batavieren verbrand. Druzus Dyk geſlegt.* XXII. *De Legerplaatſen te Arenakum, Batavodurum, Grinnes en Vada overvallen.* XXIII. *Aanſlag op de Romeinſche Vloot.* XXIV. *Het Eiland der Batavieren geplonderd.* XXV. *Vrede tuſſchen de Romeinen en Batavieren.* XXVI. *De Romeinen overmeeſteren eerſt Mona, daar na Britannie, met hulp der Batavieren. Stout beſtaan van eene bende Uzipeeten.* XXVII. *Domitiaans belagchelyke zegepraal over de Germaanen en Batavieren.*

I. Beginſels des Oorlogs, tuſſchen de Batavieren, onder 't beleid van Klaudius Civilis,

DE Batavieren, die nu, langer dan eene eeuw, met het Roomſche Volk verbonden geweeſt waren, en deszelfs magt dikwils in hun Land gezien hadden, waren, door het Bondgenootſchap met hun magtiger geenszins geſleeten; maar hadden den Romeinen, tot nog toe, volgens de voor-

voorwaarden des Verbonds, mannen en wapenen geleverd, die lang in de Germaniſche oorlogen geoeffend waren, en volgens de oude inſtelling, ten minſten doorgaans, door de edelſten hunner Landsluiden, beſtierd werden (*a*). Klaudius Civilis, één dier Bataviſche Krygsoverſten, en van Koninglyke afkomſt, ſtak boven zynen Landaart en boven veele uitheemſchen in ſchranderheid en krygskunde uit, en was gewoon, zig by Sertorius en Hannibal te vergelyken, om dat hy, even als deeze Krygshelden, maar één oog hadt (*b*). Hy was wel door Galba uit zyne gevangenis ontſlaagen, en naar zyn Vaderland te rug gekeerd; maar onder Vitellius wederom in gevaar geraakt; alzo hem 't verbitterd Leger ter lyfſtraffe vorderde. Euvel werdt dit by zyne Landsluiden opgenomen. Hy zelf ſchiep hoop, om zig te wreeken, uit de rampen, die de Romeinen door den Burgerkryg leeden (*c*). Dugtende nogtans, dat men hem als eenen vyand tegengaan zou, indien hy het Bondgenootſchap met de Romeinen openlyk verbrak, veinsde hy de party van Vespaziaan, die nu in Paleſtina, alwaar hy den oorlog voerde, voor Keizer uitgeroepen was (*d*), toegedaan te zyn. Hiertoe werdt hy aangezet, door brieven van *Antonius Primus*, man van Burgemeeſterlyke waardigheid en te

en de Romeinen. 69.

Civilis veinſt Veſpaziaans party te gen Vitellius te kiezen.

(*a*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*b*) Plutarch. *in* Sertorio. *p.* 569. E.
(*c*) Joseph. de Bello Jud. *Libr.* VII. *Cap.* IV. *p.* 409. *Edit. Haverkamp. Tom.* II.
(*d*) Eutrop. *Libr.* VII. *Cap.* 19.

te Rome in veel aanzien (*e*); die hem vermaande, *hy zou de hulptroepen, die Vitellius uit Germanie ontbooden hadt, en, onder ſchyn van eenen gevreesden oproer onder de Germaanen, de Keurbenden zelven te rug houden.* *Hordeonius Flakkus*, Bevelhebber over 't Leger aan den Nederryn (*f*), die naar Veſpaziaan helde, hadt Civilis ook, in perſoon, hiertoe opgehitſt (*g*). Midlerwyl hieldt Civilis het geheim van zynen aanſlag verborgen; doch kreeg eerlang gelegenheid, om dien in 't werk te ſtellen.

Vitellius beveelt eenewerving te doen in het Eiland der Batavieren,

Vitellius hadt bevolen eene werving, tot het voltallig maaken zyner Troepen, onder de Batavieren, te doen. Gaarne zou dit oorlogszugtig Volk dien laſt gedraagen hebben, was dezelve niet merkelyk verzwaard geworden, door de gierigheid en overdaad der werveren. Deezen genoegden zig niet, met kloeke jongelingen tot den Krygsdienſt te vorderen; maar zy perſten 'er ook oude en magtelooze luiden toe, op dat zyze naderhand, om geld, wederom ontſlaan mogten. De onbejaarden zelven, als zy maar van eene ſchoone en ryzige geſtalte waren, gelyk de Bataviſche jeugd doorgaans was, werden tot onkuisheid weggeſleept. Dit wangedrag verwekte wrevel en afkeer onder de Landzaaten. En de aanſtigters van den opſtand tegen de Romeinen bragten 't daar toe, dat de begonnen' werving alomme verbooden werdt.

Staat van de krygsmagt der

Civilis bediende zig van deeze gunſtige gelegen-

(*e*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 2, 4.
(*f*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 57.
(*g*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 13.

legenheid. Hy kende den zwakken ſtaat der Romeinſche krygsmagt, hier te lande. Hy wiſt, dat de Keurbenden, thans langs den linker' oever des Ryns gelegerd, niet voltallig waren (*b*); Daar lagen 'er, naamlyk, zes in 't geheel; twee te Maguntiakum (*i*), eene te Bonna (*k*), en eene te Noveſium (*l*). De twee overigen ſloegen zig eerlang te (*m*) Vetera neder (1). Ieder Keurbende beſtondt, voltallig zynde, uit zesduizend man (*n*). Doch de Keurbende, te Bonna gelegerd, ſchynt maar uit weinig meer dan drieduizend man beſtaan te hebben (*o*); en die te Vetera kwamen, waren ieder niet boven de tweeduizendvyfhonderd man ſterk (*p*). De Romeinen hadden, daarenboven, nog agt Bataviſche * Ruiterbenden in dienſt (*q*); die, met malkanderen, op verre na, geene drieduizend man konden uitmaaken (*r*). Ook hadt Civilis hoop, om hen van de zyde der Romeinen af te trekken. De gantſche Krygsmagt der Romeinen, langs den Rynkant, zal dus, vermoedelyk, ten deezen tyde, want

Romeinen, langs den Ryn.

*Cohortes.

(*b*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 56.
(*i*) TACIT. Hiſt. *Libr.* I. *Cap.* 9. *Libr.* IV. *Cap.* 18, 24, 33, 59, 71.
(*k*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 19, 25.
(*l*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 26, 33.
(*m*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 18, 35.
(*n*) VEGETIUS de Re militari *Libr.* II. *Cap.* 2. & 6.
(*o*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 20.
(*p*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 22.
(*q*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 15. verg. *Libr.* I. *Cap.* 59. en *Libr.* IV. *Cap.* 17 & 19.
(*r*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 20.

(1) Wy zullen in 't vervolg aanwyzen, waar deeze vier Legerplaatſen der Romeinen gelegen hebben.

want tegen het einde des Krygs, is zy nog met vier Keurbenden en eenig Paardenvolk verſterkt geworden (*s*), geene twintigduizend man hebben konnen uitmaaken. Dit Krygsvolk lag, in verſcheiden Legerplaatſen, van tegen over den Meinſtroom af, tot in het Eiland der Batavieren, aan den Zeekant, toe, verſpreid; en was, dus verdeeld, te onbekwaamer, om behoorlyken tegenſtand te bieden.

Civilis hitſt de Batavieren op ten oorlog.

Civilis, van dit alles niet onbewuſt, roept, onder ſchyn ven een Gaſtmaal, de aanzienlykſten des Landaarts en de wakkerſten der Gemeente, in een Heilig Woud (2), by een. En hen, door den nagt en vrolykheid, verhit ziende, heft hy aan van den krygsroem des Volks, en telt op, tot den einde toe, het onregt, de rooveryen en de andere ongemakken der dienſtbaarheid, die hun nu van de Romeinen ſcheen gedreigd

(*s*) TACIT. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 14 & 19.

(2) Welk dit *Heilig Woud* geweeſt zy, is geheel ongeker. Sommigen verſtaan 'er het *Haagſche Boſch* door. Anderen het *Schaakenboſch*, tuſſchen den Haage en Leiden, welk, na het midden der zeſtiende eeuwe, uitgerooid zynde, thans niets meer van zyne oude gedaante heeft overbehouden. Zie G. VAN LOON *Aloude Holl. Hiſt.* I. Deel, bl. 99. Anderen wederom oordeelen, dat men dit Woud niet in het Eiland der Batavieren; maar tuſſchen de Waal en de Maaze zoeken moet. Zie PH. CLUVERIUS *Genm. Ant.* Libr. II. Cap. XXXVI. p. 496. en M. ALTING *Notit. Germ. inf.* P. I. p. 103. TACITUS beſchryft het niet nader, dan met den naam van *Heilig Woud*; en Heilige Wouden, alwaar Offerdienſten geſchiedden, waren 'er, ten deezen tyde, in overvloed, hier te lande. Zie TACIT. *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 22.

dreigd te worden. *Zy werden*, ſprak hy, *nu niet langer als Bondgenooten, gelyk eertyds; maar als Slaaven gehandeld. Zelden kwamen de Stedehouders om kennis te neemen van de roof- en bloedgierigheid der Overſten en Honderdmannen, aan welken men hen overleverde. Nu was 'er wederom eene werving beſtemd, door welke de ouders van de kinderen, en de broeders van de broeders, als voor 't laatſt, werden afgeſcheiden. Nimmer was de Romeinſche Staat kranker geweeſt, en in de winterlegeringen niets dan buit en oude luiden. Zy moeſten ſlegts de oogen opſlaan, en zig, door de ydele naamen der Keurbenden, niet verſchrikken laaten. Hun ſchoot puik van Voetvolk en Ruiters over; de Germaanen waren hunne Bloedverwanten, de Galliërs hadden éénen zin met hen. Zelfs was de Oorlog den Romeinen niet onaangenaam, van welken de ongelukkige uitſlag aan Veſpaziaan geweeten zou worden; terwyl men van de overwinning niemant rekenſchap verſchuldigd was* (*t*).

II. De Kaninefaaten verbinden zig met Civilis, en ſtellen Brinio tot hun Legerhoofd aan.

Civilis rede met volkomen' toeſtemming van de vergaderde Batavieren aangehoord zynde, beëedigde hy hen al te ſamen, naar 's Lands gewoonte, met den voorouderlyken vloek. Men zondt vervolgens naar de Kaninefaaten, om dezelven ook in 't verbond te brengen. Civilis nodigde daarenboven, door heimelyke boden, de agt Bataviſche Ruiterbenden, die door Vitellius naar Germanie gezonden en nu te *Maguntiakum* (3) aan

(*t*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 14.

(3) *Maguntiakum* is zekerlyk *Ments*, eene overoude Stad, aan den linker' oever des Ryns, tegen o-

aangekomen waren, om ééne lyn met hem te trekken. Onder de Kaninefaaten, bevondt zig zekere BRINIO, die ſtout van inborſt, en daar by van eene aanzienlyke afkomſt was. Zyn Vader hadt veel vyandlykheids durven onderneemen, en, gelyk wy boven (*v*) verhaalden, Kaligula's belagchelyke togten ongeſtraft beſpot. Deeze Brinio beviel zynen Landsluiden te meer, om de weêrſpannigheid zyns Vaders tegen de Romeinen. Ook werdt hy, volgens 't gebruik dier tyden, in een ſchild gezet, op de ſchouders der draageren gezwenkt, en tot Hoofdman over 't Kaninefaats Krygsvolk verkooren. Brinio ontboodt terſtond de Friezen, die over den Ryn, welke door het tegenwoordig Leiden loopt, woonden, en valt, niet verre van de Noordzee, op de naaſtgelegen' twee Romeinſche Winterlegeringen aan, welken men meent in 't Huis te Britten en te Roomburg geweeſt te zyn (*w*). De Soldaaten, die deezen overval niet verwagt hadden, verlieten de Legers, die van de Kaninefaaten en Friezen geplonderd werden. De * Burgten der Romeinen werden met gelyke verdelging gedreigd; doch, als niet te verdedigen, door de Romeinſche Overſten zelven, in brand geſteken.

Die, nevens de Friezen, twee Winterlegeringen der Romei- verbrandt.

**Caſtella.*

Deeze Burgten dienden, gelyk men, uit de

(*v*) I. *Boek, bladz* 88.
(*w*) KL. KOLYN *bladz.* 250.

ver de plaats, daar de Mein in den zelven valt, gelegen. De Stad is vermaard by de oude Landbeſchryvers. Zie CELLARIUS *Geogr. Ant.* Lib. II. Cap. III. p. 199.

de woorden eens Digters der vierde eeuwe (*x*), afneemt, den Romeinen, in tyden van oorlog, voor Wapenhuizen, in tyden van Vrede, voor Koorenſchuuren of Pakhuizen. Men hadt 'er verſcheiden' hier te lande (*y*). En 't is niet onwaarſchynlyk, dat zy ook tot Bewaarplaatſen van de goederen der Romeinſche Koopluiden geſtrekt hebben. Ten deezen tyde, bevonden zig, behalven de Zoetelaars, een goed getal van Romeinſche Koopluiden, in het Eiland der Batavieren. De gelegenheid des Lands heeft 'er hen, buiten twyfel, heenen gelokt, en den grond gelegd van ded alouden Koophandel hier te lande. Het Bataviſch Eiland lag tuſſchen Gallie, een ryk Roomſch Wingeweſt, en Germanie, welk ten deele verwonnen was, ten deele geduuriglyk beoorloogd werdt. Het werdt, van tyd tot tyd, bezogt van Romeinſche Legers en Vlooten, die, by 't afgaan en aankomen, merkelyke vertiering in het Eiland bragten. Een goed deel Romeinſche Krygsknegten lag 'er altoos in bezetting. De Veldoverſten hielden 'er zig dikwils op. Deeze en andere redenen hebben, waarſchynlyk, de Romeinſche Koopluiden bewoogen, om zig hier neder te ſlaan. Zy waren, in deezen vredestyd, door het gantſche Eiland, verſpreid; en 't zy men wiſt, dat 'er goede buit by hen te behaalen was, 't zy men zulks waande; de Kaninefaaten en Friezen vallen op de onweerbaare Zoetelaars en Koop-

lui-

(*x*) Ausonius in Moſell. *verſ.* 457. *p.* 433. *Edit. Tollii.*
(*y*) Oudaan Roomſche Mogenth. *bl.* 17, 18.

luiden aan, die of omgebragt of geplonderd werden. Ondertuſſchen hadt *Aquilius* de krygstekens en vendels, en 't gene 'er van Soldaaten was, aan het bovenſte gedeelte des Eilands, byeen verzameld. Meer hadt dit volk egter den naam van een heir, dan de kragt; alzo Vitellius de beſte benden weggevoerd, en eenen luien hoop uit de naaſte gehugten der Germaanen en Nervien van wapenen voorzien hadt (z).

Civilis, oordeelende, dat hem nog geraaden was te veinzen, hieldt zig als of hy geene kennis van Brinio's aanſlag gehad hadt, en beriſpte zelfs de Overſten, dat zy de Burgten verlaaten hadden. *Elk moeſt*, zeide hy, *maar wederom naar zyn winterleger keeren, terwyl hy, met de bende, die onder hem ſtondt, den oproer der Kaninefaaten dempen zou.* Hy hadt, naamlyk, voor, de Romeinſche benden, dus vaneen verſpreid en in hunne winterlegeringen, af te maaken. Doch alzo Civilis aanhang, blyde met den begonnen kryg, geen groot geheim van zynen toeleg maakte, bleek wel haaſt, dat niet Brinio, maar Civilis de Hoofdaanleider van deezen opſtand was.

Civilis veinzery wordt ontdekt.

III. De Batavieren, Kaninefaaten en Friezen ſlaan de Romeinen.

Civilis dan, ziende dat zyne liſt niet gelukken wilde, nam zyne toevlugt tot het geweld. Hy rukt de benden der Kaninefaaten, Friezen en Batavieren by een, en voertze, behoorlyk verdeeld, tegen de Romeinen aan. Deezen waren niet verre van den Rynſtroom gelegerd, op welken, zy zig, tegen den vyand, bedienen wilden

(z) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 15.

den van eenige Schepen, aldaar, na 't verbranden der Burgten, aangekomen. Niet lang hadt men gevogten, of het Regement der Tongren droeg de krygstekens tot Civilis over, en de bedremmelde Romeinen werden beide van vyanden en bondgenooten geſlaagen. Die zelfde trouwloosheid beweezen ook de Romeinſche ſchepen, die op Civilis benden afgezonden waren. Een deel van de roeijers beſtondt uit Batavieren, die, als ware 't uit onervaarenheid, in 't eerſt, de dienſten van 't Bootsvolk en de voorvegters verhinderden, en toen, zig tegen dezelven aankantende, de agterſtevens tegen den Germaniſchen oever aanwierpen. Ten laatſten, vermoordden zy de Stuurluiden en Honderdmans, uitgezeid de genen, die éénen wil met hen hadden; tot dat de gantſche vloot van vierentwintig ſchepen of van zelve tot Civilis overkwam, of genomen werdt (*a*). Doorlugtig was deeze overwinning voor Civilis en de zynen, die daar door wapenen en ſchepen bekwamen, en, onder de Germaanen en Galliërs, voor *oorzaaken der Vryheid*, met lof gemeld werden.

Civilis poogt de Galliërs in zyn verbond over te haalen.

De Germaanen ſchikten, daarop, Civilis Gezanten toe, met aanbod van hulpe. Hy zelf ſtondt naar het bondgenootſchap der Galliërs, door treeken en gaaven. De Hoofdluiden van dien Landaart, die in dienſt der Romeinen geweeſt en zyne krygsgevangenen geworden waren, zondt hy, zonder losgeld te eiſchen, naar hun Vaderland te rug.

Hun-

(*a*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 16.

Hunne benden gaf hy keur van blyven of vertrekken. Den blyvenden boodt hy eenen eerlyken krygsdienſt onder de zynen aan: en die vertrokken beloofde hy zelfs zeker aandeel in den buit van de Romeinen. Deezen nogtans, ſtelde hy, in een geheim geſprek, de elenden voor oogen, die zy zo veele jaaren geleeden hadden, en poogdeze over te haalen, om 't juk der Romeinen van hunnen hals te ſchuiven, en nevens zyne benden, welker dapperheid hy hemelhoog verhief, de wapenen tegen hunne gemeene beheerſchers op te vatten (*b*). Doch, terwyl hy dus de gemeene vryheid ſcheen te zoeken, vlamde hy, zo men wil, zelf op 't gebied over de Galliën en Germaniën, ryke en magtige geweſten.

IV. De Romeinen zenden een Leger op de Batavieren af.

Hordeonius Flakkus hadt het eerſte beſtaan van Civilis met oogluikinge aangezien; doch nu, verneemende, hoe 't Leger veroverd, de benden verſlaagen, en de naam der Romeinen uit het Eiland der Batavieren verdreeven ware, beval hy den Stedehouder *Mumius Lupérkus*, Overſte van twee Keurbenden, die reeds in de winterlegeringen lagen, op den vyand aan te trekken. Deeze zondt de Keurbendelingen, die tegenwoordig waren, terſtond af, nevens de Ubiën, de Trevirſche Ruiters, en eene (4) Vleugel van

(*b*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 17.

(4) *Vleugels* waren *Kompagnien* Paardenvolk, zo genoemd, om dat zy, ter regter- en ter linker zyde der Legers geplaatſt, de Keurbenden, gelyk vleugels 't gevogelte doen, dekten en beſchermden. AUL. GELL. *Noct. Attic.* Libr. XVI. Cap. 4. VEGETIUS *de Re militari* Lib. II. Cap. 1.

van Batavieren; die, reeds door Civilis van de zyde der Romeinen afgetroond, zig nog getrouw veinsden, op dat zy, hen in 't begin van den ſtryd verlaatende, met meerder voordeel tot hunnen Landsman zouden konnen overgaan. Met deeze benden, trekt Luperkus tegen Civilis op, die, tot aanmoediging van zyne en tot verbaazing der vyandlyke Soldaaten, van de veroverde Legertekens omringd, zyne Moeder en Zuſters, en aller Huisvrouwen en kleine Kinderen beval agter 't Leger te ſtaan, op dat zy de ſtrydenden tot de zege aanſpooren, en de vliedenden beſchaamd maaken zouden. Straks heffen de mannen het gewoon krygsgezang aan, daar 't gehuil der vrouwen onder giert: 't welk van de Romeinen en hunne hulptroepen geenszins met gelyk gekrys beantwoord werdt. De Bataviſche vleugel, daarop overloopende, wendt het geweer tegen de Romeinen. De Keurbenden hielden ſtal. Doch de Ubiën en Treviren werden, wyd en zyd, over 't veld gedreeven. Eindelyk deinsden ook de Keurbendelingen af, en weeken naar de Legerplaats (5) *Vetera*.

Een Bataviſche vleugel loopt uit het Romeinſch Leger tot Civilis over.

Klaudius Labeo, Overſte der overgeloopen Bataviſche vleugel, in een burgerlyk geſchil met Civilis geraakt zynde, werdt

De Romeinen worden verjaagd.

(5) De gelegenheid deezer Plaatſe, zo als dezelve door Tacitus (*Hiſt.* Libr. IV. Cap. 22.) beſchreeven wordt, maakt het waarſchynlyk, dat men haar, in of omtrent de Stad *Zante*, aan de linkerzyde des Ryns, in Kleefsland, gelegen, zoeken moet. Zie Cluverii *Germ. Ant* Libr. II. Cap. XVIII. p. 412. Cellarii *Geogr.* Libr. II. Cap. III. p. 214.

werdt, op dat hy, omgebragt, geenen haat by zyne Landsluiden, of in 't Leger behouden, geene tweedragt verwekken zou, naar de Friezen weggevoerd (c).

V. Agt Batavische benden, in Romeinſchen dienſt, verlaaten dien en ſlaan op weg naar Neder-Germanie.

Ten dien zelfden tyde, agterhaalde de bode, door Civilis afgevaardigd, de agt benden der Batavieren, by welken TACITUS, die dit verhaalt, nu ook van Kaninefaaten gewaagt, die te vooren niet genoemd waren. Deeze benden, eerſt van Vitellius naar Germanie gezonden, hadden nu, op zyn bevel, hunnen weg wederom naar Rome genomen. Naauwlyks haddenze Civilis boodſchap gehoord, of de moed zwol hun dermaate, dat zy, oorzaak tot muiten zoekende, den loon voor hunnen togt, geſchenken, dubbele ſoldye en vermeerdering van 't getal der paarden, al het welk hun door Vitellius beloofd was, ſtoutelyk eiſchen durfden. Hordeonius Flakkus, die over hen geboodt, maakte, met hun veel toeteſtaan, dat zy eindelyk begeerden 't gene zy wiſten, dat hy weigeren zou. Eerlang verlietenze hem, en ſloegen naar Neder-Germanie (6) op

(c) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 18.

(6) Sedert dat zig verſcheiden' Germaniſche Volken, over den Ryn, in Gallie, begeven hadden, heeft een gedeelte van Gallie, langs den linker' Ryns oever, den naam van *Germanie aan deeze zyde des Ryns*, of *Germania Cisrhenana*, gelyk de Romeinen ſpraken (CÆSAR *de Bell. Gall.* Libr. II. Cap. 3. & Libr. VI. Cap. 2.) aangenomen. Dio CASSIUS Lib. LIII. p. 503. E. Dit Galliſch Germanie werdt in *Opper-* en *Neder Germanie* onderſcheiden. AMMIAN. MARCELL. Libr. XV. Cap. 9. Volgens PTOLOMEUS (Libr. II. Cap. 9.) ſtrekte *Neder-Germanie* zig langs den Rynkant uit, van de

op weg. Flakkus besloot eerst hun den aftogt niet te beletten; doch hiervan haast berouw krygende, schreef hy aan *Herennius Gallus*, Bevelhebber over de eerste Keurbende, die te *Bonna* (7) in bezetting lag, dat men de Batavieren daar tegen houden moest, terwyl hy zelf hen van agteren op de hielen zou zitten. En zy waren verdelgd geweest, zo Flakkus en Gallus, elk van zynen kant, hen ingeslooten hadden; maar de eerste liet zyn voorneemen vaaren, en vermaande Gallus, by nadere brieven, dat hy de weggaanden niet houden zou. Hieruit rees vermoeden, dat de Hoofdluiden zelve deel aan den opstand hadden, en dat hunne ontrouw oorzaak ware van alles wat 'er gebeurd was of gevreesd werdt (*d*).

On-

(*d*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 19.

de Zee, tot aan de Rivier *Obringa*; waar door men de *Aar* schynt te moeten verstaan, die, by Rynmagen, tusschen Bon en Andernach, in den Ryn valt. Van de gemelde Rivier af, zuidwaards, strekte zig *Opper-Germanie*, en wel, volgens Dio, op de aangehaalde plaatse, tot digt aan den oorsprong des Rynstrooms. Wy zeggen liever *Opper-* en *Neder-Germanie*, dan, met sommigen, *Hoog-* en *Neder-Duitschland*, om dat men, door *Hoog-* en *Neder-Duitschland*, thans ook Landen verstaat, die ter regter zyde des Ryns gelegen zyn, en van ouds in 't geheel niet tot *Opper-* of *Neder Germanie* behoorden. *Germanie ter regterzyde des Ryns* werd *Overrynsch Germanie* [*Germania Transrhenana*] en ook wel *groot Germanie* genoemd. CÆSAR *de Bello Gallico* Lib. I. Cap. 1. & Libr. V. Cap. 2. PTOLOMÆUS Libr. II. Cap. 11. *in Cod. Palat.*

(7) *Bonna* lag, buiten tegenspraak, ter plaatse, alwaar nu de Stad *Bon* is; volgens de boven gemelde verdeeling in Neder-Germanie, thans in het Aartsstigt Keulen.

Ondertuſſchen waren deeze Bataviſche benden tot digt by Bonna gekomen, wanneer zy eenigen uit hen afvaardigden, om Herennius Gallus aan te zeggen, *dat zy geenen oorlog in den zin hadden tegen de Romeinen, voor welken zy zo dikwils hadden geoorloogd; maar, door langen en verlooren Krygsdienſt afgemat, hadden zy begeerte naar Vaderland en ruſt. Wederſtondt hun niemant; zy zouden vredig voorby trekken; doch indien hun de weg met geweld betwiſt wierdt; zouden zy zig dien, door 't ſtaal, openen.* Gallus, bedugt wat hem te doen ſtondt, werdt door zyne Soldaaten overgehaald, om 't geluk van den ſtryd te verzoeken. Drieduizend Keurbendelingen, eenige ſchielyk geworven' Regementen van (8) *Belgen*, nevens eenen hoop boeren en zoetelaars barſten tot alle poorten uit, en poogen de Batavieren, eenen veel kleiner' hoop, te omringen. Deezen ſluiten zig beitelswyze in een, en breeken door de dunne ſpits der vyanden. De Belgen wyken, de Keurbende volgt hen, en de bedremmelden worden naar den wal en poorten gejaagd. Groot was daar de nederlaag der Romeinen. De grafften werden opgehoopt met lyken. Veelen ſneuvelden 'er door vyandlyke wonden; veelen door den val in de graften en hun eigen geweer. De verwinnaars, de (9) *Agrip-*

Zy verſlaan de Romeinen by Bonna.

(8) De *Belgen* of Inwooners van het Belgiſch Gallie, die met de Romeinen in verbond ſtonden, waren de Ubiën, Treviren, Nerviën en anderen.

(9) *Colonia Agrippinenſium* of de Agrippiner Bouwſtad heet thans Keulen. Zie hier voor I. BOEK bl. 45. Aant. (6).

grippiner Bouwſtad voorby trekkende, onderhamen niets vyandlyks op hunnen verderen tögt, en verſchoonden den ſtryd by Bonna met te zeggen, dat, hun de Vrede, welke zy verzogten, geweigerd zynde, zy zig genoodzaakt hadden gevonden, hun eigen lyf te beſchermen (*e*).

Civilis vondt zig nu, ſedert de aankomſt deezer ervaaren' Krygsbenden, aan 't hoofd van een aanzienlyk Leger. Bedugt nogtans voor de magt der Romeinen, bragt hy al zyn Volk onder den eed van Vespaziaan, en zondt Gezanten aan de twee Keurbenden, die, in 't voorig gevegt verdreeven zynde, zig in de Legerplaats te Vetera vervoegd hadden, op dat zy dien zelfden eed aannamen. Doch zy antwoordden, *dat zy geenen raad van eenen verraader noch van vyanden behoefden. Vitellius was hun Vorſt, wien zy, tot den uiterſten adem toe, getrouw wilden blyven. Een Bataviſche overlooper hadt zig niet in de Romeinſche zaaken te ſteeken; maar de ſtraf zyner ſchelmerye te wagten.* Civilis brengt zyne benden onder den eed van Vespaziaan.

Civilis, dit ſmaadelyk beſcheid ontvangen hebbende, rukt, ziedende van gramſchap, het gantſche Volk der Batavieren in de wapenen, en doet den Germaanen, door boden, begeerte naar buit en Krygsroem inboezemen; terwyl de Brukteren en Tenkteren zig by hem vervoegen (*f*). Midlerwyl deeden de Bevelhebbers der Keurbenden, die nu te Vetera lagen, den wal en muuren der Legerplaatſe ver-

(*e*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 20.
(*f*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 21.

verſterken. Niet verre van daar, hadt men, geduurende de vrede, eene ſoort van Bouwſtad, ten dienſte, zo 't ſchynt, der kooplui-den en zoetelaars, die 't leger volgden (*g*), beginnen te ſtigten. Deeze werdt nu ten gronde toe geſlegt, op dat 'er de Batavieren en derzelver Bondgenooten niet in zouden neſtelen. De Lyftogt, van welken de Romeinen hunne Legerplaats hadden behooren te voorzien, lieten zy van elk, die wilde, als ware 't roofgoed geweeſt, weghaalen, waar door in weinige dagen verteerd werdt, 't gene voor eenen geruimen tyd hadt konnen ſtrekken. Civilis, nu beſlooten hebbende Vetera te beſtormen, ſtelde zig aan 't hoofd der Batavieren, in 't midden des Legers. De hulpbenden der Germaanen liet hy langs de beide oevers des Ryns trekken, draavende den Ruiter daarnevens door de velden. Te gelyk doet hy de Schepen tegen den ſtroom opvoeren. Geen kleine ſchrik werdt 'er in de Keurbenden verwekt, aan de eene zyde, door de Krygstekens der overgeloopen Batavieren, en aan de andere, door de beelden van wilde beeſten, die elk Volk, volgens zyn byzonder gebruik, uit de heilige Boſſchen hervoort gehaald hadt: eene vertooning van burgerlyken en uitheemſchen oorlog tevens. De Legerplaats rees, ten deele, zagtelyk langs eenen heuvel, en hadt, ten deele, eenen effen toegang. Zy was voor twee Keurbenden of twaalfduizend mannen geſchikt, en werdt nu ſlegts van vyfduizend beſchermd. Doch de

Beſtormt de Romeinſche Legerplaats te Vetera.

(*g*) LIPSIUS de Milit. Roman. *Libr.* V. *Dial.* 1.

L.P. du Bourg del. J. Folkema Sculp.

...aats, te Vetera.

de menigte der zoetelaaren hadt zig daar by een vervoegd, en ſtondt den kryg ten dienſte (*b*). De veſtingen waren ook niet behoorlyk voorzien, alzo Auguſtus, voorhebbende dit winterleger ſlegts tot eene beteugeling der Germaanen te doen dienen, nimmer gedagt hadt, dat de Germaanen zelven de Romeinſche Keurbenden daar zouden komen aanvallen. Dit alles deedt midlerwyl den moed der beſtormeren niet weinig wakkeren. De Batavieren en Overrynſche Germaanen ſtelden zig, op dat elks dapperheid openlyker aanſchouwd wierdt, ieder Volk afzonderlyk, voor de Legerplaats. Eerſt ſpilden zy, vergeefs, een groot deel werpſchigten, die in de toorens en kanteelen der veſten hangen bleeven, terwyl zy, van boven, met ſteenen gewond werden. Toen vielen zy, met een geweldig gekrys, op den wal aan. De ladders werden opgeregt, langs welken ſommigen opklommen; anderen klauterden over de langwerpige ſchilden, met welke hunne Spitsbroeders, digt byeen gebukt, zig de rug bedekt hadden. Doch men ging hun, van de veſten, zo fors met zwaarden en ander wapentuig te keer, dat zy, van boven neder tuimelende, van ſtokken en pylen overſtelpt werden. Daarna beſtonden zy een ongewoon werk, het maaken van een Stormgevaarte, op de wyze der Romeinen. De overloopers en gevangenen leerden hun eene brug toeſtellen, die op wielen voortgeſchooven werdt, en van welke eenigen, als van eenen dyk, ſtreeden, terwyl anderen, daar onder ge-

(*b*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 22.

geplaatst, de muuren der Vestinge zouden afbreeken. Doch 't werk was zo gebrekkelyk gemaakt, dat het wel haast door de steenen, welken die van binnen uit hunne * *Blyden* wierpen, geveld werdt. De aanvallers voerden ook horden en rysbossen aan, die hun voor borstweeringen dienden; doch deezen werden, door de brandende spietsen, die men hun uit de schietgevaarten toedreef, verteerd. Eindelyk wanhoopende van de Vesting met geweld in te neemen, en weetende dat 'er weinig voorraad en veel onstrydbaar volk in was, keerden zy zig tot beleg (*i*).

* *Baliſtæ.*

Wordt afgeslaagen en keert zig tot beleg.

Vokula wordt afgezonden, om Vetera te ontzetten.

Flakkus, hiervan tyding gekreegen hebbende, vaardigde eenige luiden af, die in Gallie hulp zoeken zouden, en leverde aan *Dillius Vokula*, Bevelhebber der agttiende Keurbende, de uitgelezenste Keurbendelingen over, om aan 't hoofd derzelven, met groote dagreizen, langs den Ryns-oever, naar Vetera te spoeijen. Flakkus zelf was vreesagtig van aart, en deswege, van overlang, in den haat der Soldaaten (*k*), die merkelyk toenam, wanneer verscheiden Burgerschappen der Galliën, die eerst den Romeinen waren toegedaan geweest, zig nu, mids het aanwassen van de magt der Germaanen, tegen hen wapenden. Zy vorderen dan eenstemmelyk Vokula tot hunnen Hoofdman, dien Flakkus terstond het hoogbewind der zaaken overgaf (*l*).

Den Romeinen liep het lot midlerwyl allezins

(*i*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 23.
(*k*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 24.
(*l*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 25.

lezins tegen. De Galliën hadden ſchatting en werving geweigerd. De Ryn was, vermids de droogte, op verſcheiden' plaatſen, niet te bevaaren. Men moeſt wagten langs den gantſchen oever ſtellen, om te beletten, dat de Germaanen niet over de ondiepten kwamen. Daar was gebrek aan geld en graanen, en overvloed van behoeftige eeters. Vokula ſlaat ondertuſſchen op weg. Te (1) *Noveſium* voegt zig de dertiende Keurbende by hem. Herennius Gallus was hem ook bygezet, om den laſt des krygs te helpen draagen. De Romeinen, den vyand niet durvende tegentrekken, ſloegen zig by Gelduba ter neder, vanwaar Vokula een gedeelte des Legers, in de naaſte gehugten der (2) *Gugernen*, die met Civilis verbonden waren, om buit zondt. Hy zelf trok mede (*m*), en liet het ander deel des Legers daar 't was, onder 't opzigt van Herennius Gallus. 't Gebeurde ondertuſſchen, dat een ſchip der Romeinen, zwaar met Kooren gelaaden, in den ondiepen Ryn ſteeken bleef, en van de Overrynſche Germaanen, naar hunnen oever toe, geſleept werdt. Gallus leedt dit niet, en zondt eene bende te hulpe. 't Getal der Germaanen wies

Legers zig te Gelduba.

De Germaanen ſleepen een vyandlyk Koorenſchip weg.

(*m*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 26.

(1) *Noveſium* is nog de Latynſche naam van het Steedje *Neus* of *Nuys* in 't Aartsbisdom Keulen, tegen over *Duſſeldorp*, gelegen.

(2) De *Gugernen*, *Cugernen* of *Gubernen* worden, by Plinius (Lib. IV. Cap. 17.), tuſſchen de Ubiën en Batavieren, langs den Ryn, geplaatſt. En uit het gene wy hier van Vokula's togt, uit Tacitus aanhaalen, wordt dit duidelyk genoeg bevеſtigd.

wies ook aan; de hulptroepen ſchooten toe, en daar werdt hevig, van weerskanten, geſtreeden. Doch de Romeinen de nederlaag krygende, werdt het Schip van de Germaanen weggerukt. Gallus kreeg van de zynen de ſchuld van 't verlies. Men trok hem uit zyne tent, ſloeg hem en ſneet hem in boeijen, terwyl men hem geboodt te zeggen, *voor welk loon en met wiens medeweeten hy 't heir verraaden hadt.* Hordeonius werdt, by deeze gelegenheid, de aanſtigter, hy de uitvoerer van 't ſchelmſtuk genoemd. Doch Vokula, ſedert te rug gekeerd, deedt Gallus los maaken, en de hoofden der muiterye met de dood ſtraffen (*n*).

VII. Civilis zet het beleg voor Vetera voort.

Gantſch Germanie hadt zig nu met Civilis verbonden, en ter beveſtiging des Bondgenootſchaps, de edelſten des Lands tot gyzelaars overgeleverd. Des beval hy den Germaanen, de Ubiën en Treviren, naar dat het ieder naaſt was, te verwoeſten, en met eenen anderen troep over de Maaze te zetten, om de uiterſte grenzen der Galliën, de Menapiërs en Morinen, te doen daveren. De Ubiën leeden 't meeſt, door deeze invallen, en hun tegenſpoed maakte Civilis moediger. Hy zette dan 't beleg voor Vetera dapper voort, en liet ſcherpe wagt houden, op dat de belegerden geene kondſchap der komende hulpe kreegen. Den Batavieren beval hy het ſtormtuig te vervaardigen. De Overrynſchen, heet op 't vegten, liet hy den wal beklimmen, en na dat zy afgeweezen waren,

(*n*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 27.

waren, den ſtryd vernieuwen, alzo hem volk overſchoot en de ſchade klein was. De nagt maakte geen einde van 't gevegt (*o*). De Germaanen droegen hoopen houts ſamen, ſtaken 'er den brand in, en hielden 'er hunne ſlempmaalen by; waarna zy, door den wyn verhit, den ſtryd roekeloóslyk hervatteden. Doch hunne werpſchigten miſten 't doel, gemerkt de duiſternis. De Romeinen daarentegen troffen hen, die van 't licht der brandende houthoopen beſcheenen werden, te wiſſer, en mikten op zulken, die, door ſtoutheid of eertekens, boven anderen uitſtaken.

Civilis, dit verneemende, liet de vuuren bluſſchen, en 't gevegt in 't donker zynen gang gaan. Toen goldt 'er geene dapperheid. De moedigſten werden dikwils door 't geweer van bloodaarts geveld. Daar 't gekrys van daan kwam, keerde men zig heenen. De Germaanen vogten met onberaaden' gramſchap. De Romeinen, zig beter op de gevaarlykheden verſtaande, wierpen met yzerpuntige ſtaaven en zwaare ſteenen: en daar zy den naderenden vyand, uit het geſchreeuw van de aanvoerers der ſtormgevaarten, of uit de aangezette ladders vernamen, ſtieten zy hem met de ſchildpen naar om laag, en wierpen hem eene ſchigt agter na. Veelen, die reeds op de veſten geklommen waren, werden met daggen doorreegen. Met den dag; ontdekte zig een nieuw

(*b*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 22.

Zonderling stormtuig der Batavieren.

nieuw stormgevaarte (*p*). De Batavieren hadden eenen tooren van twee verdiepingen opgeregt, dien zy tegen de (3) Hofpoort, daar de grond vlakst was, aanvoerden. Doch hy werdt haast doorbroken, door sterke berden en balken, die men 'er tegen aanstiet, tot bederf der genen, die 'er op stonden. Daarop deeden de Romeinen eenen schielyken uitval, die veelen van de belegeraars het leeven kostte. De belegerden daarentegen, die hun in konst en nyverheid te boven gingen, stelden veele schadelyke krygsgevaarten toe: en onder deezen, een zeker hangend en wippend oorlogstuig, dat, schielyk nedergelaaten, één of meer vyanden om hoog rukte, en, door 't omslaan des gewigts, binnen de legerplaats nedersmeet. Hier door werdt den belegeraaren de meeste schrik aangejaagd; des Civilis de hoop, om de vesting door bestormen te overweldigen, wederom zakken liet, tragtende ondertusschen de trouw der Keurbendelingen, door boden en beloften, te doen wankelen (*q*).

De slag by Kremona (4), eene Stad aan de

(*p*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 29.
(*q*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 30.

(3) De Hofpoort [*Porta prætoria*] was de Poort, door welke het krygsvolk ten stryde gevoerd werdt; of, zo anderen willen, de Poort van de Tent of verblyfplaats des Veldheers. *Vide Not. Interpr.* ad TACIT. *Hist.* Libr. IV. Cap. 30. VEGET. *de Re militari* Libr. I. Cap. 23.

(4) Deeze was op den laatsten van Wynmaand van dit zelfde jaar 69. voorgevallen. *Vide Not. Interpret. ad* TACIT. *Hist.* Lib. IV. Cap. 31.

aan de Po, in 't Milaneesche, tusschen de aanhangers van Vitellius en Vespaziaan; was voor den eersten ongelukkig uitgevallen (*r*). De tyding hier van baarde verscheiden beweegingen, in de Romeinsche Legers, hier te lande. De Gallische hulptroepen vielen, op aanmaaning der Oversten, terstond van Vitellius af. De oude Romeinsche Soldaaten marden; doch als hun van Hordeonius Flakkus de eed voorgehouden werdt, deeden zy dien met een wankelend gemoed, welk ten aangezigte uitblonk, en sloegen, al stamelende, of met een zagt gemommel, en dikwils met zwygen, den naam van *Vespazianus* over (*s*). Antonius Primus, Bevelhebber in Vespaziaans Leger, hadt brieven aan Civilis geschreeven; die Flakkus benden voorgelezen, doch van hun met verdriet gehoord werden; alzo Civilis in dezelven als Bondgenoot, de Germaanen als vyanden werden aangemerkt. Thans kwam de tyding van Vitellius onspoed in 't leger te Gelduba, alwaar men Flakkus voorbeeld volgde, en de Soldaaten onder den eed van Vespaziaan bragt. *Alpinus Montanus*, die over eene benede van Vitellius 't bevel gevoerd, en de tyding van zyne nederlaag uit Italie herwaards overgebragt hadt, werdt nu aan Civilis gezonden, om hem aan te zeggen, *dat hy den oorlog hadt te staaken, en de uitheemsche wapenen niet langer met eenen valschen schyn te bewimpelen. Zo hy bestaan hadt Vespaziaan te hel-*

De Romeinen tragten Civilis de wapenen te doen nederleggen.

(*r*) TACIT. Hist. *Libr.* III. *Cap.* 29, 30, 31.
(*s*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 31.

Civilis zoekt de Treviren tot den afval te beweegen.

helpen; nu was zyn oogmerk bereikt. Civilis antwoordde in 't eerſt bedektelyk; doch beſpeurende, dat Montanus zeer fors van aart, en jookerig naar nieuwigheid was, hief hy aan met klaagen over zynen laſtigen vyfentwintigjaarigen dienſt, in de Legers der Romeinen. *En wat loon*, vervolgde hy, *heb ik voor mynen arbeid ontvangen? den dood myns broeders, eigen gevangenis, en 't wreed roepen deezes Leegers, by 't welk ik ter lyfſtraffe geworden ben; waarvan ik nu, volgens 't regt der Volken, wraak eiſch. O gy Treviren*, zeide hy voorts, zig tot Montanus, een' Trevir (*t*), keerende, *en andere ſlaavende zielen, wat loon verwagt gy voor uw zo dikwils vergooten bloed, anders dan ondank, geduurige ſchattingen, roeden, bylen en den laſtigen aart uwer Beheerſcheren? Ik, Overſte éener bende, en de Kaninefaaten en Batavieren, een klein gedeelte der Galliën, hebben de Romeinſche Legers uitgerooid, of prangenze hier met honger en wapenen. Hebt gy dan nevens ons moed, vryheid zal ons geworden; en zo wy al verwonnen worden, we zullen nog dezelfde zyn.* Montanus dus tot handhaving der vryheid aangezet hebbende, liet hy hem te rug gaan, met bevel nogtans van de zaaken ten zagtſten over te draagen. Deeze veinſt, onverrigter boodſchap te rug te keeren, en zwygt het overige; 't welk ſedert genoeg uitlekte (*v*).

VIII. Civilis overmeeſtert

Civilis, daarna, een deel zyner troepen by zig houdende, zondt de oude Bataviſche ben-

(*t*) TACIT. Hiſt. *Libr.* III. *Cap.* 55.
(*v*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 32.

benden en 't gene hy van Germaanen by der hand hadt, onder de Hoofdluiden *Julius Maximus* en KLAUDIUS VIKTOR, den Zoon zyner Zuſter, tegen Vokula en zyn heir, welk te Gelduba lag. In 't doortrekken, ſleepten zy de winterlegering weg van eene Vleugel, die te (5) *Asciburgium* gelegerd was. Zo ſchielyk vloogenze toen ten Leger in, dat Vokula de zynen niet aanſpreeken, noch in ſlagorde ſtellen kon. Alleenlyk plaatſte hy de Soldaaten, die onder de krygstekens behoorden, in 't midden; de hulptroepen aan alle kanten rondsom. De Romeinſche Ruitery, allereerſt uitgeborſten, werdt van de geregelde ordeningen der vyanden zo wel ontvangen, dat zy wel haaſt te rug keerde. Toen was 't doodſlaan, geen vegten. De hulptroepen der Nervien verlieten, uit vreeze of ontrouw, de zyde der Romeinen en ſtelden 't op een vlugten. Eerlang verlooren ook de Keurbenden hunne krygstekens, en werden, by menigte, binnen den wal afgemaakt. Onvoorziens keerde toen de kans, door de aankomſt der (6) *Vaskonſche* Hulpbenden, die

de Legerplaats te Aſciburgium.

Overvalt Vokula's heir te Gelduba.

Doch wordt, door het bykomen der Vaskonſche hulpbenden, verdreeven.

(5) Civilis volk trekt van *Vetera* of *Zante* naar *Gelduba* of *Gelb*, alwaar Vokula gelegerd was. *Aſciburgium* moet derhalve op den weg, tuſſchen Zante en Gelb, gelegen geweeſt zyn. Ook ontmoet men hier nog een overblyffel deezes naams, in het Dorpje *Asburg*.

(6) De *Vaskones* bewoonden een gedeelte van het Koningryk Navarre, in Spanje. PTOLOMÆUS Lib. II. Cap. VI. p m. 39 & 44. Galba hadt, onder anderen, dit gedeelte van Spanje tot een Wingeweſt gemaakt, en, in zyn agtjaarig verblyf aldaar, eenig Krygsvolk uit 's Lands Ingezetenen geworven. SUETONIUS *in Galba* Cap. VIII.

die van Galba geworven en toen opontbooden waren. Deezen naderen 't Leger, hooren 't gekrys der ſtrydenden, en vallen daarop den Batavieren en derzelver helperen van agteren aan. Gering van getal, verwekten zy groote vreeze. Men dagt, dat alle de benden van Noveſium of Maguntiakum aangekomen waaren. Deez' dooling gaf den Romeinen moed, en terwyl zy op de kragten van anderen vertrouwden, kreegen zy de hunnen weder. De dapperſten der Batavieren, alle de Voetknegten, werden geveld; doch hunne Ruiters ontkwamen 't met de Legertekens en gevangenen, welken zy, in den eerſten aanval, bekomen hadden. Aan de zyde der Romeinen, was, ten dien dage, het grootſt en onſtrydbaarſt getal; by de aanvallers 't puik der benden verſlaagen (*w*). Beide de Hoofdluiden hadden zig vergreepen, en verdienden den tegenſpoed. Vokula hadt verzuimd den vyand te beſpieden, en zo Civilis den ſtryd met meer volks aangevangen hadt, zou hy van weinige benden zo ligt niet hebben konnen omringd worden.

Civilis poogt de Keurbenden te Vetera tot afval te brengen.

Daarentuſſchen hadt Civilis getragt de keurbenden te Vetera om te zetten, door hun diets te maaken, dat het met de zaaken der Ro-

(*i*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 33.

VIII. IX. & X. Buiten twyfel, zyn hier deeze Vaskonſche hulpbenden een gedeelte van geweeſt. De Vaskones, of een gedeelte der zelven, zyn, in de vyfde eeuwe, over het Pyreneeſch gebergte metter woon, in Aquitanie, gekomen, welk Landſchap ſedert, naar hen, de naam van *Gascogne* bygebleeven is. CELLARII *Geogr. ant.* Libr. II. Cap. II. pag. 124.

Romeinen omgekomen, en hem de zege te beurt gevallen was. De veroverde krygstekens en vendels werden omher gevoerd, en de gevangenen ten toon geſteld. Een der welken de koenheid hadt van met luider ſtemme te openbaaren, hoe de ſtryd afgeloopen ware. 't Welk de Germaanen dermaate verbitterde, dat zy hem, op ſtaande voet, van 't leeven beroofden, waardoor zyn zeggen nog te meer geloofd werdt. Te gelyk vernam men, uit de opgaande vlam der brandende hoeven, dat het leger van Vokula aankwam, want deeze, eenige dagen gemard hebbende, was eindelyk te raade geworden, tegen den vyand op te trekken, en hem by Vetera te overvallen. Hier aangekomen, beval hy de krygtekens in 't gezigt der belegerden te ſtellen, en graft en wal om dezelven te ſlaan. Toen ging de kreet onder zyne benden op, dat men den ſtryd hadt aan te vangen. En zonder te wagten, dat zy geſchaard werden, vallen zy in 't wild en met vermoeide leden op den vyand aan. Civilis was by der hand, en ſteunde niet min op de gebreken der vyanden, dan op de deugd der zynen. Daar werdt hevig gevogten. Onder de Romeinen, waren de grootſte muiters de grootſte bloodaarts. Sommigen, der verſche overwinning gedagtig, hielden poſt, troffen op den vyand, moedigden zig zelven en hunne ſpitsbroeders geduuriglyk aan, en ſtaken; zig in ſlagorde geſteld hebbende, de handen op naar de belegerden, om hun het teken van uitvallen te geeven. Deezen, alles van de muuren zien konnende, berſten

Hy wordt van Vokula's heir overvallen.

daar

daarop ter poorten uit, en mengen zig in 't gevegt. Wel haast werden toen de Germaanen op de vlugt gedreeven.

Geraakt in groot gevaar door het struikelen van zyn Paard. Vetera wordt ontzet.

Civilis was, by geval, door 't struikelen zyns paards, ter aarde geworpen; de roep ging door beide de legers, dat hy gewond of dood was; en 't is niet te zeggen, welk een schrik onder de zynen, en welk een moed onder de vyanden hierdoor veroorzaakt werdt (x). Vokula bekreunde zig niet met het vervolgen der vlugtenden; maar verstérkte den wal en toorens der Legerplaatse, even of 'er wederom beleg op handen geweest ware; zulks men, niet zonder grond, vermoedde, dat hy, die zo dikwils de zege verwaarloosde, liefst oorlog hadt.

IX. De Koorenhaalers der Romeinen worden van Civilis overvallen.

In de Romeinsche Legers, was nog gebrek aan lyftogt. Des werden de legerwagens der Keurbenden met den onstrydbaaren hoop naar Novesium gezonden, om van daar te lande de kooren aan te voeren; alzo de Germaanen den stroom bezet hielden. Zy kwamen voor de eerstemaal veilig te rug, mids Civilis van zynen val nog niet volkomen hersteld was. Doch toen hy sedert vernam, dat de Koorenhaalers wederom naar Novesium gezonden waren; dat de benden, die hen geleidden, de wapenen op de wagens gesmeeten hadden, en lui en onagtzaam nevens dezelven voortslenterden, en dat 'er maar weinige Soldaaten by de krygtekens waren; bestondt hy hun, in goede orde, aan te randen, hebbende volk vooruit gezonden, om de

(x) TACIT. Hist. Libr. IV. Cap. 34.

de bruggen en engten te bezetten. Men vogt met den hoop in 't lange uitgeſtrekt, en met twyffelagtigen uitſlag, tot dat de nagt den ſtryd ſcheidde. De Romeinſche benden trokken naar Gelduba; welke Legerplaats, met de Soldaaten, die 'er gebleeven waren, nog bezet gehouden werdt.

Vokula, ſedert, duizend Keurbendelingen uit Vetera geligt en by zyn heir gevoegd hebbende (y), gaf dit Civilis wederom gelegenheid, om deeze Legerplaats te omſingelen. Daar na nam hy Gelduba in; alwaar Vokula geweeſt, doch ſedert van daan en naar Noveſium getrokken was. Derwaards van Civilis gevolgd zynde, valt 'er, niet verre van de Stad, een gevegt tuſſchen de Ruitery voor, welk ten nadeele der Romeinen afliep; die toen weder aan 't muiten ſloegen, geld eiſchten, en als hun dat gegeven was, nog niet bedaard, by nagt in de Legertent van Hordeonius Flakkus vielen, hem ten bedde uit rukten, en wreedelyk vermoordden. Vokula zou dit zelfde lot getroffen hebben, ware hy niet, in een Slaafs kleed en door de duiſternis, onbekend, ontkomen.

Civilis omringt Vetera en neemt Gelduba in.

Zyne Ruitery ſlaat de Romeinſche.

Met het bedaaren der hevigheid, keerde de vrees. Het hoofdeloos Leger zondt naar de Galliſche Burgerſchappen, om hulp en ſoldye (z). Civilis aankomſt joeg de Romeinen in de wapenen, welken zy, ſtraks daaraan, al vlugtende verlieten. Sedert hebben zig de Romeinen, die tot het Leger onder Vokula behoor-

(y) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 33.
(z) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 36.

hoorden, van de anderen afgeſcheiden, en zyn, berouw toonende, hunnen te rug gekeerden Bevelhebber gevolgd, van wien zy, den eed aan Veſpaziaan op nieuws afgelegd hebbende, heen geleid werden, om Maguntiakum, dat van een heir van Katten, Uzipeeten en Mattiaken belegerd was, te ontzetten. De Belegeraars waren, op hunne aankomſt, reeds met buit vertrokken; doch niet zonder dat het hun bloed gekoſt hadt, alzo zy, door de Romeinen, in 't aftrekken, onvoorziens waren aangevallen geweeſt. De Treviren ook, den Romeinen tot nog toe getrouw blyvende, hadden, langs hunne grenzen, eenen legerwal opgeworpen, en verſcheiden' reizen, met merkelyk verlies van weerskanten, tegen de Germaanen geſtreeden (*a*). En hier mede liep het negenenzeſtigſte jaar van de gemeene tydrekening ten einde.

X. Civilis verklaart zig vyand der Romeinen. 70.

In 't volgend jaar, hadt men zo dra de tyding van Vitellius dood hier te lande niet vernomen, zynde hy, door 't woedend graauw, te Rome, op eene ſmaadelyke wyze, omgebragt (*b*); of Civilis ligtte 't momtuig af, en verklaarde zig openlyk vyand der Romeinen. De Vitelliaanſche Keurbenden hadden de uitheemſche ſlaaverny liever, dan Veſpaziaan tot hunnen Veldheer. De Galliërs lieten zig ook, door verſcheiden' loſſe gerugten, diets maaken, dat het Roomſche Ryk alomme gevaarlyk ſtondt. De brand van 't Kapitool, onzeker of hy door Veſpaziaans of

(*a*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 37.
(*b*) TACIT. Hiſt. *Libr.* III. *Cap.* 85.

of Vitellius aanhang verwekt ware (*c*), werdt hier te lande voor een zigtbaar bewys der Hemelſche gramſchap genomen, en men beſloot 'er uit, dat het einde des Ryks voor handen was. De Galliſche Druïden, eene ſoort van Prieſterlyke Digters (*d*), zongen, *dat de heerſchappy der menſchelyke dingen den Volken aan deeze zyde der Alpen werdt toegeſchikt.* Ook liepen 'er gerugten, dat de voornaamſten der Galliërs, die van Otho tegen Vitellius gezonden waren, voor hun vertrek, zig verbonden hadden, dat zy niet verzuimen zouden, hunne vryheid te herneemen, indien de kragten des Roomſchen Ryks eens, door geduurige Burgeroorlogen en inwendige elenden, verbroken werden (*e*). Evenwel was, voor het ombrengen van Hordeonius Flakkus, nog niets van eenig vloekverwantſchap uitgelekt. Doch terſtond daarna, gingen de booden over en weder, tuſſchen Civilis en *Klaſſikus*, Overſte van eene vleugel Treviren. Klaſſikus was van een Koninglyk geſlagt, welk zig, in vrede en oorlog, altyd vermaard gemaakt hadt; en overtrof alle zyne landsluiden, in adel en rykdom. Hy beroemde zig, met opzigt op zyne voorouders, meer Vyand dan Bondgenoot des Roomſchen Volks te zyn. In den geheimen handel tuſſchen hem en Civilis, ſtaken zig ook *Julius Tutor* en *Julius Sabinus*. De eerſte, mede een Trevir, was van Vitellius over den oever des Ryns geſteld. De laatſte, een

Smeedt een eedverwantſchap met Klaſſikus, Tutor en Sabinus.

(*c*) TACIT. Hiſt. *Libr.* III. *Cap.* 71.
(*d*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 13, 14.
(*e*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 54.

een Lingoon, was, trots uit den aart, nog opgeblaazener geworden, doordien hy zig befoemde, dat zyne Overgrootmoeder den Veldheer Julius Cezar, toen deeze in Gallie oorloogde, door overſpel behaagd hadt. Deezen peilden in 't heimelyk de gemoeden der anderen. En eenigen van de bekwaamſten aan zig verbonden hebbende, kwamen zy in de Agrippiner Bouwſtad, in eens Burgers huis, by een. Hier verſcheenen eenige Ubiën en Tongren onder hen; doch de Treviren en Lingoonen waren de grootſten van getal en magt. Men hitſte malkanderen op tot den afval (*f*), die kort daarna beſlooten werdt. 't Overſchot van 't Vitelliaanſch heir, welk ſommigen afmaaken wilden, beſloot men, met meerderheid van ſtemmen, te ſpaaren; agtende genoeg verrigt te hebben, als de Hoofdluiden der Keurbenden van kant geholpen waren.

De Galliërs worden tot den afval aangezogt.

't Beſluit deezer vergadering werdt geheim gehouden, en vaardigde men ondertuſſchen booden af, om de Galliërs tot den afval te beweegen, terwyl men veinsde Vokula gehoorzaam te willen blyven. Deeze kreeg wel kennis van 't opgeſtemd verraad; doch vondt zig onmagtig het zelve met geweld te ſtuiten, alzo de Keurbenden niet voltallig en ongetrouw waren. Hy ontmoet dan de weifelende Soldaaten en verborgen' vyanden met gelyke ontveinzing, 't beſt dat hy doen kon, en begeeft zig, met zyne benden, naar de Agrippiner Bouwſtad.

XI. Klaudius

Derwaards was Klaudius Labeo, geweezen

(*f*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 55.

zen'. Overſte eener overgeloopen' Bataviſche Vleugel, komen vlugten. Hy, gelykwe te vooren (*g*) verhaalden, by de Friezen gevangen gezet, hadt zyne wagters weeten om te koopen; en was dus uit de gevangenis ontkomen. Nu ſloeg hy Vokula voor, dat, zo men hem byſtand gave, hy naar de Batavieren gaan, en het grootſte deel derzelven wederom tot het Bondgenootſchap der Romeinen brengen zou. Men ſtelde dan een maatelyk getal Voetknegten en Ruiteren onder zyn bevel. Hy rukt daar benevens eenige Nerviën en (7) *Betaſiën* in de wapenen: doch niets tegens de Batavieren onderneemen durvende, doorliep hy, meer ſteelswyze dan met oorlog, de landen der Kaninefaaten en Marezaaten.

Labeo, valt in de landen der Kaninefaaten en Marezaaten.

Vokula ondertuſſchen, door de ontrouwe Galliërs, die in zyn leger waren, aangelokt, toog naar den vyand toe (*h*). En hy was niet verre van Vetera, wanneer Klaſſikus en Tutor, nevens hunne landsluiden, vooruit trokken, in ſchyn, om den vyand te verſpieden; doch inderdaad, om 't Verbond tuſſchen hen en Civilis te beveſtigen. Van toen aan, zonderden zy zig af van de Romeinen, en omringden

Klaſſikus en Tutor gaan met de Treviren en Lingoonen tot Civilis over.

(*g*) *Bladz.* 127.
(*h*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 56.

(7) De *Betaſiën* ſchynen, niet verre van de Nerviën, in het tegenwoordig Brabant of Vlaanderen, gewoond te hebben. Plinius Libr. IV. Cap. 17. Tacit, *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 66. Sommigen vermoeden, dat zy van Cæzar *Aduatiken* genoemd zyn. Cluverii *Germ. ant.* Libr. II. Cap. XXI. p. 429. Wy hebben I. Boek. bl. 41. Aant. (5) de Aduatiken een weinig ooſtelyker geplaatſt.

ringden hun Leger met een' wal op zig zelven. Vokula hadt wel gepoogd, door eene forſe aanſpraak, hunnen afval te voorkomen; doch te vergeefs. Des keerde hy met zyne benden naar Noveſium te rug. De afgeweeken' Galliërs ſloegen zig, tweeduizend ſchreeden van daar, in zekere velden ter neder. Daar werden de over- en wedergaande Honderdmannen en Soldaaten der Romeinen omgekogt; op dat het heir zig onder den eed van uitheemſchen begave, en ten onderpand hunner ſchelmerye de Bevelhebbers ombragte, of in boeijen ſmeete. Vokula, 't gevaar, waarin hy was, verneemende, kon egter niet bewoogen worden tot vlugten (*i*); maar deedt, om den Soldaaten hunnen pligt voortehouden, eene deftige redevoering; waarin hy, beginnende van den alouden en verſchen roem, dien de Romeinen, onder Hoofdluiden van hunnen eigen landaart, bevogten hadden; de ſchandelykheid van eenen Batavier of Trevir ten dienſt te ſtaan, op 't leevendigſt vertoonde, ſluitende met eene bede, dat de Goden, den Romeinſchen Soldaat in zyne onnozelheid handhaaven, of een tydig berouw verleenen wilden (*k*). Zyne aanſpraak werdt van elk niet eveneens opgenomen. De Soldaat dobberde tuſſchen hoop en vrees en ſchaamte. Hy ondertuſſchen, van daar gegaan, werdt, door zyne Vryelingen en Slaaven, belet de handen aan zig zelven te ſlaan, en eerlang door *Emilius*

(*i*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 57.
(*k*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 58.

milius Longinus, verlaater der eerſte Keurbende, die van Klaſſikus ten dien einde afgezonden was, moorddaadig omgebragt. De Bevelhebbers Herennius en Numiſius werden geboeid.

Klaſſikus, de tekens der Roomſche Veldheerſchappye aangenomen hebbende, kwam, in eigener perſoon, in 't Leger, en las den Romeinen den eed voor; waar by hy egter, hoe afgeregt ook, geene aanſpraak voegen kon. De Soldaaten, die tegenwoordig waren, zwoeren voor 't Ryk der Galliën. Elk werdt beloond, naar dat hy zig in 't bewerken van den afval gekweeten hadt, en de ombrenger van Vokula tot een aanzienlyk krygsampt verheeven. Daarna werdt de zorg des oorlogs tuſſchen Tutor en Klaſſikus verdeeld. De Agrippiners, eene Romeinſche volkplanting, en al wat 'er van Soldaaten aan den Bovenryn was, werdt door Tutor ook onder den zelfden eed gebragt. En Klaſſikus, de Legerhoofden te Maguntiakum, die weigerden te zweeren, omgebragt hebbende, beval den bedorvenſten van 't krygsvolk naar Vetera te trekken, en de Keurbonden, met beloften, bedreigingen en hun eigen voorbeeld, tot onderwerping te beweegen (*l*). De Keurbenden worden onderden eed der Galliën gebragt.

De belegerden werden, aan de eene zyde, door eerlykheid, aan de andere, door elende en armoede getrokken. De langduurigheid van 't beleg was oorzaak geweeſt, dat hun nu gewoon en ongewoon voedſel begon XII. Hongersnood in de legerplaats Vetera; die

(*l*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 59.

eindelyk overgegeven wordt.

gon te ontbreeken. De laſtbeeſten verteerd zynde, hadt men de paarden en andere onreine dieren te lyf geſlaagen, en eindelyk ſpruiten, ſtruiken en kruiden, die tuſſchen de ſteenen groeiden, greetiglyk uitgepluiſt. Zo lang gaven de belegerde Keurbenden merkwaardige proeven van geduld en ſtandvaſtigheid, tot dat zy den behaalden lof, door eene ſchandelyke overgaave, uitwiſchten. Zy zonden gezanten aan Civilis, die, uit aller naam, om lyfsgenaden baden. Hun verzoek werdt niet verhoord, voor dat zy den eed der Galliën gezwooren hadden. Toen, den buit der legerplaatſe voor de zynen bedongen hebbende, gaf hy hun wagters, die 't geld, de zoetelaars en pakken aanhouden, en hen, die ligt gelaaden wegtrokken, geleiden zouden. Doch als zy omtrent (8) vyf myl-

(8) *Ad quintum fere Lapidem*, dat is, *omtrent aan den vyfden Steen*, zegt TACITUS. De Romeinen waren gewoon, langs de Straatwegen, op den afſtand van ieder duizend ſchreeden, zynde eene myl, eenen ſteenen Mylpaal op te regten, op welken, men zien kon, hoe verre zulk eene Stad van Rome af lag. Dit nuttig werk was door Kajus Gracchus uitgevonden (PLUTARCHUS *in Gracchis* p. 837. E. 838. A.), en door Auguſtus voltooid, die, op de Markt te Rome, een' gulden kolom deedt ſtellen, op welken, alle de Italiaanſche wegen uitliepen. PLUTARCHUS *in Galba*. p. 1064. B. C. In de Provincien, waren ook zulke wegen en mylpaalen. Miſſchien ook hier te lande: hoewel 't anders bekend is, dat de Romeinen gewoon waaren te zeggen, by voorbeeld, dat zy *aan den vyfden mylpaal*, of blootelyk *aan den vyfden*, met uitlaating van 't woord, *mylpaal* gekomen waren, om alleenlyk te kennen te geeven, dat zy *vyf mylen wegs* hadden afgelegd. TACITUS *Hiſt.* Libr. II. Cap. 24. Lib. III. Cap. 15. Vide

&

mylen wegs afgelegd hadden, ryzen de Germaanen ſchielyk op, en vallen den onverhoedſchen hoop aan. De ſtrydbaarſten werden, daar zy ſtonden, veele anderen in de vlugtgeveld. De overigen ſnelden te rug naar de legerplaats, die uitgeplonderd en in brand geſteken werdt; waardoor de elendige Keurbendelingen, die van den ſtryd overgeſchooten waren, verteerd werden. Civilis beſchuldigde, van zyne zyde, de Germaanen, als of zy, uit ſchelmery, 't gegeven woord gebroken hadden. Doch of dit geveinsd werk geweeſt zy, dan of hy de woedenden niet hebbe konnen wederhouden, blyft onzeker (*m*). Ontrouw der Germaanen omtrent de belegerden.

By 't opvatten der wapenen tegen de Romeinen, hadt Civilis, volgens eene gebruikelyke gelofte, zyn hair, uitgekemd en opgekruld, gedraagen: welk hy nu, na het uitrooijen der Keurbenden te Vetera eerſt aflei-de. Men gaf hem na, dat hy zyn klein zoontje eenigen der gevangenen voorgeſteld hadt, om dezelven met kinderpylen en ſchigten te doorgrieven. Wyders heeft hy, noch zig zelven, noch iemant der Batavieren onder den eed der Galliën gebragt, ſteunende op de magt der Germaanen en zyne eigen' vermaardheid, waarin hy en de zynen de Galliërs Civilis legt zyn hair af, ten teken der behaalde overwinning.

(*m*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 60.

& Alting. *Germ. Infer.* P. I. p. 1. *Voc.* Ad Duodecimum. En in geenen anderen zin, konnen de woorden hier genomen worden; om dat, uit eene andere plaats van Tacitus (*Annal.* I. Cap. 45.) blykt, dat Vetera aan den zeſtigſten mylpaal lag.

liërs, zo men met hen om 't oppergebied te ſtryden hadt, overtroffen.

Velleda, eene Maagd by de Batavieren en Germaanen in hooge agting.

Munius Luperkus, Bevelhebber over (9) eene of twee Keurbenden, werdt, onder andere geſchenken, gezonden aan *Velleda*; eene Maagd, van de Brukteren afkomſtig, die veel gezags onder de Batavieren en Germaanen hadt, en by hen, voor eene waarzegſter gehouden werdt: gelyk de Germaanen van ouds veele vrouwen voor verklaarſters van 't noodlot, en by 't aanwaſſen des bygeloofs, voor Godinnen plagten aan te zien. Velleda hadt nu den Germaanen hunnen voorſpoed, en 't uitrooijen der Keurbenden voorſpeld, en hier door was de agting voor haar merkelyk toegenomen. Des ſchonk men haar Luperkus; die egter, eer hy by haar kwam, omgebragt werdt. Eenige weinige Honderdmannen en Hoofdluiden, in Gallie gebooren, ſpaarde men, ten onderpand des Bondgenootſchaps. Alle de winterlegers der Romeinen, uitgenomen Maguntiakum en (1) *Vindoniſſa*, werden uitgerooid en verbrand (*n*).

De

(*n*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 61.

(9) Hier (*Hiſt.* Libr. IV. Cap. 61) noemt TACITUS Luperkus Bevelhebber van één; elders (*Hiſt.* Libr. IV. Cap. 18.) van twee Keurbenden. Doch miſſchien moet men, uit eene derde plaats (*Hiſt.* Libr. IV. Cap. 22.) beſluiten, dat het bevel over eene deezer twee Keurbenden, ſedert, aan Numiſius Rufus opgedragen was.

(1) *Vindoniſſa* wordt in Zwitſerland, in 't Kanton van Bern, geſteld. Hier vindt men nog een Plaatsje, *Windiſch* genoemd. CLUVERII *Germ. Ant.* Libr. II. Cap.

De dertiende Keurbende, die te Noveſium lag, zig, nevens de hulptroepen, overgegeven hebbende, kreeg bevel, om van daar naar de (2) *Bouwſtad der Treviren* te vertrekken. Een ſchandelyke togt voor de Romeinen, die, ontbloot van de beelden hunner voorige Veldheeren, en met ongeſierde krygstekens, voort moeſten, terwyl de vendels der Galliërs aan alle kanten gezwaaid wierden. Zy werden geleid door *Klaudius Sanctus*; wien een oog uitgeſteken, en die daar door gruwzaam van aanſchyn; doch nog zwakker van inborſt was. De eerſte Keurbende, haare legerplaats te Bonna (*o*) verlaaten hebbende, hadt zig by hen vervoegd. In 't voorttrekken, werden zy van 't nieuwsgierig graauw, uit alle hoeken ſaamengevloeid, met vermaak en terging, aanſchouwd. Zekere * vleugel Ruiters, dit niet veelen konnende, ging door, en trok naar Maguntiakum. Op weg, ontmoette hun, by geval, Longinus, de ombrenger van Vokuſa, dien zy, als wildenze een begin maaken, van zig voortaan van hunnen pligt te kwyten, met hunne werpſchigten, van 't leeven beroofden. De Keurbenden ondertuſſchen wegſpoedende, ſloegen zig voor de Trevirſche veſten neder (*p*). Ci-

* *Ala Picentina.*

(*o*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 25.
(*p*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 62.

Cap. IV. p. 349. De afgelegenheid deezer Legerplaatſe zal, onder anderen, oorzaak geweeſt zyn, dat zy van de Germaanen verſchoond werdt.

(2) *Colonia Trevirorum*, of *de Bouwſtad der Treviren*, by POMP. MELA (Libr. III. Cap. 2.) en by PTOLOMEUS (Libr. II. Cap. 9.) *Auguſta*, wordt, van allen, voor de Stad *Trier*, op de Moezel, gehouden.

XIII. Overleg tuſſchen Civilis en Klaſſikus om de Agrippiner bouwſtad te plonderen.

Civilis en Klaſſikus, trots op hunnen voorſpoed, namen in beraad, of zy hunne benden zouden toelaaten de Agrippiner Bouwſtad te plonderen. Hunne ingeaarde ſtrengheid en de begeerte naar buit drongen hen tot het uitrooijen dier ſtad. Dan de overweeging, dat hieruit wederom oorlog zou ontſtaan, en dat de naam van zagtmoedigheid nuttig was voor de aanvangers eener nieuwe heerſchappye, neeg hen tot verſchooning. Civilis was ook der weldaad gedagtig, door de Agrippiners aan zynen Zoon beweezen, die, in den aanvang der beroerten in hunne ſtad agterhaald, van hun eerlyk bewaard was. Doch de Bouwſtad werdt om haaren rykdom en aanwas benyd van de Overrynſche volken, die waanden, dat de oorlog niet eindigen kon, ten ware die ſtad, welke nu alleen van Ubiën en Romeinen bewoond werdt, allen Germaanen wierdt open gezet; of anders dat dezelve om verre geworpen, en de Ubiën verdreeven wierden (*q*). De Tenkteren zonden dan gezanten aan de Agrippiners, begeerende, *dat de muuren der bouwſtad afgeworpen, de Romeinen, die binnen hunne grenzen waren, om hals gebragt, en derzelver goederen verbeurd verklaard zouden worden; als mede, dat men, wederzyds, gelyk van ouds, vryheid hadde, om elkanders oevers te bebouwen* (*r*). De Agrippiners, tyd tot beraad genomen hebbende, antwoordden voorzigtiglyk, *dat het voor hunne veiligheid noodiger was, hunne muu-*

Handeling tuſſchen de Tenkteren en Agrippiners.

(*q*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 63.
(*r*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 64.

muuren te ſterken, dan dezelven aftebreeken, mids het verzamelen des Roomſchen Legers; dat de Romeinen, die binnen hunne grenzen waren geweeſt, of door den oorlog verteerd of door huwelyk met hen vermengd waren, en dat men hun niet zou willen vergen, hunne bloedverwanten omtebrengen: vryelyk mogt men over en weder trekken; doch by dag en zonder wapenen. Wyders verkoorenze Civilis en Velleda tot middelaars, door welken 't verdrag zou beveſtigd worden. De Tenkteren dus zagter gemaakt zynde; zo hebben de Agrippiner gezanten, die met geſchenken aan Civilis en Velleda gezonden werden, alles tot genoegen der Agrippiners verrigt. 't Hadt hun egter niet vry geſtaan, by Velleda in perſoon te komen, of haar aan te ſpreeken. Dit was zy gewoon te weigeren, om 't volk in te dieper eerbiedenis te houden. Zy onthieldt zig op eenen hoogen tooren, en iemant uit haare nabeſtaanden, droeg, als tuſſchenboode der Godinne, de raadvraagen en antwoorden over en weder (*s*).

Civilis, nu met het bondgenootſchap der Agrippiners geſterkt, nam voor, de naaſte Landſchappen, ook overtehaalen, of anders te beoorloogen. Hy overmeeſterde de (3) *Sunicen*, en vlydde hunne jonge manſchap aan benden. Verder had hy getrokken, was hy niet

Civilis wordt, in zyne voorſpoedigen togt, van Klaudius Labeo geſtuit.

(*s*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 65.

(3) Uit het gene Tacitus hier (*Hiſt.* Lib. IV. Cap. 65.) wegens de *Sunicen*, en het gevegt, tuſſchen Civilis en Labeo, ſchryft, mag men afneemen, dat zy, boven Keulen, tuſſchen den Ryn en de Maaze, gewoond hebben.

niet wederſtaan geweeſt van Klaudius Labeo, die over een' ſchielyk opgeſtommelden troep van Betaſiën, Tongren en Nerviën geboodt. Deez' hadt eene (4) brug, die over de Maaze lag, ingenomen, en verliet zig op de voordeelige gelegenheid der plaatſe. Ook werdt 'er in de engten, eenen geruimen tyd, twyfelagtig gevogten; tot dat de Germaanen, over den ſtroom gezwommen, Labeo's leger van agteren aanvielen. Met werpt zig Civilis, 't zy dat het koenheid of beſteken werk ware, tuſſchen den troep der Tongren in, luidskeels roepende, *dat zy den oorlog niet begonnen hadden op dat de Batavieren en Treviren over de volken heerſchen zouden. Verre*, vervolgt hy, *is van ons deeze verwaandheid. Neemt het bondgenootſchap aan. Ik kom tot u over, 't zy gy my tot Veldheer of liever tot Soldaat begeere.*

XIV. De Tongren gaan tot Civilis over.

Hierdoor werdt het graauw bewoogen. Zy ſtaken de zwaarden in de ſcheê, en *Kampanus* en *Juvenatis*, de edelſten des landaarts, gaven het gantſche volk der Tongren aan Civilis over. Labeo vloodt weg, vreezende omringd te worden. Vervolgens voegden zig de voorgemelde Nerviën en Betaſiën ook by Civilis benden. De volken waren alomme ontzet door zyne dapperheid, of neigden van zelve tot het Bondgenootſchap met hem (*t*).

Midlerwyl liet Julius Sabinus, veragtende het

(*t*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 66.

(4) Sommigen vermoeden, dat deeze brug gelegen heeft ter plaatſe, alwaar ſedert de ſtad *Maaſtricht* gebouwd is. ALTING *Germ. infer.* P. I. p. 106.

het verbond, welk zyne landsluiden, de Lingoonen, met de Romeinen gemaakt hadden, zig uit verwaandheid *Cezar* noemen, en rukte met een' grooten en wanschikkelyken hoop zyner landsluiden tegen de Sequaanen, die de belangen der Romeinen aankleefden. Zy booden dapperen tegenstand, en dreeven Sabinus en de zynen op de vlugt. Deez' verborg zig eerst op zekere hoeve, die hy eerlang, om 't gerugt van zynen dood te verspreiden, in den brand stak. Men geloofde, in 't gemeen, dat hy zig zelven hadt omgebragt. Evenwel heeft hy zyn leeven, door de standvastigheid zyner vrienden en de trouwe zyner Gemaalinne *Epponine* of *Peponile*, nog negen jaaren lang weeten te rekken. Waarna zy beide, gevanglyk naar Rome gevoerd zynde, op bevel van Vespaziaan, gedood zyn (*v*). Sabinus ongelukkige togt tegen de Sequaanen.

De voorspoedige uitslag van 't gevegt der Sequaanen bragt de Galliërs niet weinig aan 't bedaaren. Men gedagt der voorige verbonden met de Romeinen. De Remen vermaanden de Galliërs alomme, dat men afgevaardigden moest laaten byeenkomen, om te beraadslaagen, of men vryheid of vrede te kiezen hadde (*w*).

XV. Krygstoerustingen der Romeinen.

Te Rome, alwaar de staat der zaaken ten ergsten overgebragt werdt, rustte men zig toe ten stryde. 't Opperbevel over 't Leger werdt aan *Gallus Annius* en *Petilius Cerialis* toevertrouwd. Vier Keurbenden werden over 't gebergte herwaards gevoerd. De veertiende Keur-

(*v*) DION. Excerpt. *Libr.* LXVI. *p.* 745. D. E. 754. D. & TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 67.
(*w*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 67.

Keurbende ontboodt men uit Britannie, de zesde en tiende uit Spanje. De Galliërs, de aankomst deezes legers verneemende, kwamen in 't gewest der Remen by een. Hier werden zy van de afgevaardigden der Treviren ingewagt, onder welken, *Tullius Valentinus* de Galliërs, met eene voorbedagte rede, tot den oorlog ophitste (x). Zy werden daarentegen van *Julius Auspex*, eenen der edelsten onder de Remen, in toom gehouden, en tot de vrede vermaand. De Galliërs preezen den moed van Valentinus; doch volgden den raad van Julius. Men schreef brieven aan de Treviren, om hen de wapenen te doen nederleggen; 't welk Valentinus met alle kragt belette (y). Ondertusschen droegen zig de Treviren en Lingoonen geenszins zo voorzigtig, als het hun, in dien gevaarlyken toestand, betaamd hadt; houdende de Hoofdluiden zelven geene gemeenschap van raad.

De Keurbenden komen in Germanie.

Civilis yverde sterker, en trok langs de buitenwegen der Belgen, om Klaudius Labeo te vangen, of te verdryven. Klassikus sleet zynen tyd in ledigheid, en nam zo goede dagen van de heerschappye, als wareze reeds gewonnen geweest. Ook Tutor haaste zig niet, om den Bovenryn en het Alpisch gebergte te bezetten. Ondertusschen was de eenentwintigste Keurbende, door Vindonissa, alwaar nog Romeinsche bezetting lag (z), en Sex-

(x) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 68.
(y) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 69.
(z) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 61.

Sextilius Felix met de hulpbenden, door (5) *Rhetie*, tot in Germanie doorgebroken. By deezen hadt zig eene * vleugel Ruiteren gevoegd, die, eertyds door Vitellius opontbooden, ſedert tot Veſpaziaans party was overgegaan. De Overſte derzelve was de meergemelde Julius Brigantikus, Zuſters Zoon van Civilis, en, gelyk gemeenlyk de haat tuſſchen Bloedverwanten de heftigſte is, benyd van zynen Oom, en gebeeten op denzelven. De Trevirſche benden waren door de hulptroepen der (6) *Vangionen*, (7) *Karakaaten* en (8) *Triboken*, vermeerderd, en zelfs door eenige Keurbendelingen, die van Sextilius Felix vooruitgezonden waren, geſterkt. Doch als de Romeinſche heiren nu genaakten, liepen deezen wederom tot de hunnen over; wordende van de gemelde hulpbenden der Treviren gevolgd. Tutor en zyne landsluiden weeken naar *Bingium* of *Bing*, over den ſtroom Nave. Hier meende hy veilig te zyn, vermids hy de brug, die 'er

* *Ala Singularium.*

Julius Brigantikus bevindt 'er zig onder.

De Treviren worden geſlaagen.

(5) Voor *Rhetie* wordt het tegenwoordig Graauwbunderland gehouden.

(6) De *Vangionen* hebben, buiten twyfel, langs den linker Rynsoever, omtrent den ſtroom *Nave*, gewoond. De ſtad *Worms*, hier gelegen, draagt, zelfs in ſchriften der middeleeuwe, den naam nog van de *Stad der Vangionen*. Zie *Aſtronomi Vita Ludov. Pii* ad Annum 835. NITHARDI *Hiſt.* Libr. I. ad Ann. 840.

(7) De *Karakaaten* ſchynen omtrent de Triboken gewoond te hebben. Doch alzo zy nergens, dan hier by TACITUS, gemeld worden, is hunne Landſtreek niet net aan te wyzen.

(8) De *Triboken* zyn, naar het getuigenis van STRABO (Libr. IV. p. 295. *Ed. Amſt.* [p. 193, 194. *Edit. Paris.*] van over den Ryn, in het land der Mediomatriken, komen woonen. Volgens PTOLOMEUS plaatſing (Libr. II. Cap. 9.), hebben zy in de Elſas gewoond.

'er over lag, afgebroken hadt. Doch Sextilius geraakte met eenige vendels over eene ondiepte, en dreef de Treviren op de vlugt. De Keurbenden, die uit Noveſium en Bonna by hen gevoegd waren, bragten zig zelv' onder den eed van Vespaziaan, en trokken, niet lang daarna, naar de (9) *Mediomatriken*, die met de Romeinen in een verbond ſtonden (*a*). Ondertuſſchen was Valentinus by de zynen aangekomen, raazende van ſpyt over 't verlies, en van begeerte naar den ſtryd. Hy rukt, nevens Tutor, de Treviren wederom in de wapenen, en doet de Romeinſche Bevelhebbers, Herennius en Numiſius, ombrengen; op dat, door minder hoop van vergiffenis, de benden te kragtiger, tot het volharden in den begonnen opſtand, zouden aangezet worden (*b*).

XVI. De Romeinſche Bevelhebber Cerialis komt in Germanie.

Zo ſtondt de Staat des oorlogs als Petilius Cerialis te Maguntiakum kwam. Graag naar den ſtryd, en bekwaamer om den vyand te verſmaaden, dan om zig van hem te wagten, ontſtak hy den Soldaat met forsheid van woorden. Het volk, welk in de Galliën geworven was, zondt hy naar hunne Landſchappen te rug, zeggende: *dat het Ryk genoeg hadt aan de Keurbenden.* Maar Civilis en Klaſſikus, verneemende dat Tutor verjaagd en de Treviren

(*a*) TACIT. Hiſt. *Libr.* I. *Cap.* 63.
(*b*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 70.

(9) TACITUS gewaagt (*Hiſt.* Libr. I. Cap. 63.) van eene ſtad der Mediomatriken, *Divodurum* genaamd. En uit de *Kaart van Peutinger* en de *Reistafelen van Antonyn* blykt, dat deeze ſtad de zelfde is, die thans *Mets* heet; zo dat men de *Mediomatriken*, in het Bisdom Mets, moet plaatſen.

ren geslaagen waren, vonden zig niet weinig verlegen. Zy vermaanden Valentinus, dat hy 't uiterste der zaaken niet in de waagschaal zou stellen, en rukten, in alleryl, hunne verspreide benden te hoop. Terwyl Gallus Annius aan den Bovenryn bleef (*c*), was Cerialis, met zo veel te meer spoed, te *Rigodulum* gekomen, alwaar Valentinus, met eenen grooten hoop Treviren, zig ter neder geslaagen hadt. De plaats, thans, zo men wil, *Rigol* genaamd, werdt ten deele door 't gebergte, ten deele door de Rivier de Moezel gedekt. Valentinus hadt 'er daarenboven graften omgegraaven, en de toegangen met steenhoopen belemmerd. Cerialis hadt eenigen naar de Mediomatriken gezonden, om de Keurbenden, van daar, langs eenen korter weg, naar den vyand te doen trekken. Voorts hadt hy alle de Soldaaten, die te Maguntiakum lagen, en allen, die hy met zig gevoerd hadt, byeen getrokken. Hy viel dan, met een aanzienlyk Leger, op de Treviren aan, die wel haast uit hunne verschanzing verdreeven werden. Eenigen van de edelsten der Belgen werden gevangen (*d*). Ook Valentinus, die naar Italie gevoerd en eerlang ter dood veroordeeld werdt (*e*). De Romeinsche Soldaaten, vlammende op het uitrooijen van de Bouwstad der Treviren, daar Cerialis 's anderendaags binnen kwam, werden door hem met redenen beteugeld. De eerste en dertiende Keurbenden, uit het gewest der Mediomatriken op-

Verdryft de Trevi-ren.

(*c*) Tacit. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 19.
(*d*) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 71.
(*e*) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 85.

opontbooden, waren nog zoo beſchaamd over hunnen afval, datze zig in hunne tenten verborgen hielden, of met neêrgeſlaagen' oogen voor den dag kwamen. Evenwel wêrdenze in genade aangenomen van Cerialis; die door 't leger liet uitroepen, *dat niemant, in twiſt of gekyf, zynen ſpitsbroeder de muitery of neêrlaag verwyten moeſt* (*f*). Daarna de Treviren en Lingoonen byeen geroepen hebbende, vermaande hyze zagtelyk tot vrede en gehoorzaamheid (*g*), 't welk hen, die zwaarder vreesden, verkwikte en tot bedaaren bragt (*h*).

XVII. Civilis en Klaſſikus willen Cerialis de heerſchappy der Galliën opdraagen; die hunne aanbieding ſtilzwygens verſmaadt.

Civilis en Klaſſikus, nu vernomen hebbende, dat Cerialis het land der Treviren inhadt, zonden hem brieven toe van deezen inhoud: *dat Vespaziaan, of men ſchoon de tyding verborgen hieldt, uit het leeven geſcheiden, en Rome en gantſch Italie, door inwendige oorlogen, verteerd was; en dat, zo Cerialis de heerſchappy over de Galliën aanneemen wilde, zy zig binnen de grenzen hunner landen te vrede houden zouden; doch verkoos hy liever te ſtryden; daar hadden zy ook niet tegen.* Cerialis antwoordde niets altoos op deeze brieven, en zondt zelfs de brengers aan *Domitiaan*, Zoon van Vespaziaan, die te Rome zyn deel droeg van den laſt der regeeringe (*i*). Het leger der Romeinen hadt zig, op eene onveilige plaats, nedergeſlaagen; doch werdt nu met graft en wal omringd en verſterkt. Civilis en zyne Bondgenooten,

(*f*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 72.
(*g*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 73.
(*h*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 74.
(*i*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 39, 68, 86.

nooten, hunne magt verdeeld hebbende, trokken, van alle kanten, op de Romeinen aan. Veelen beſchuldigden Cerialis, dat hy hun 't verzamelen hadt toegelaaten; daar hy hen anders ligtelyk hadt konnen onderſcheppen. Civilis trekt tegen Cerialis op.

Ondertuſſchen was men in 't Germaniſch Leger oneens (*k*). Civilis, oordeelende dat men op de Galliërs en Belgen, die in zyn leger waren, geenen ſtaat maaken kon; alzo zy, of openlyk of heimelyk, betoonden tot de Romeinen genegen te zyn, beweerde, dat men den ſtryd uitſtellen moeſt, tot de aankomſt der Overrynſche Gemaanen, die de gekneusde kragten des Roomſchen volks vertreeden zouden. Tutor riedt tot haaſten, voor reden geevende, dat het Romeinſche leger eerlang door ervaarene Keurbenden, opontbooden uit Spanje, Britannie en Italie, ſtondt verſterkt te worden, en dat de Overrynſche Germaanen, op welken men ſteunde, zig niet lieten regeeren; maar alles naar hun welgevallen deeden. Hy beveſtigde zyn gevoelen nog door andere redenen, en werdt van Klaſſikus toegeſtemd; waarop men terſtond gereedheid maakte, om de Romeinen te overvallen (*l*). Raadt tot het uitſtellen van 't gevegt. Tutor wil daarentegen ſpoed gemaakt hebben; wiens raad gevolgd wordt.

De Ubiën en Lingoonen werden in 't midden des legers geplaatſt; de Ruiterbenden der Batavieren voegden zig in de regter, en die der Tenkteren en Brukteren in de linker vleugel. Een deel trok langs 't gebergte, een ander tuſſchen den weg en den Moezelſtroom; en De Romeinen worden overvallen.

(*k*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 75.
(*l*) Tacit. Hiſt. *Libr* IV. *Cap.* 76.

en men viel zo onverhoeds in 't Romeinſche leger, dat Cerialis, die zig des nagts niet in 't leger onthieldt, maar, zo 't ſchynt, in de Bouwſtad der Treviren; in zyne ſlaapkamer en bed, te gelyk hoorde, dat men vogt, en dat de zynen overwonnen werden. Zo lang begraauwde hy de vertſaagdheid der boodſchapperen, tot hy de gantſche neêrlaag voor zyne oogen zag. De legerplaats der Keurbenden werdt doorbroken; de ruiters verſtrooid en de brug over de Moezel, die het eene gedeelte der Bouwſtad aan het andere hegt, van den vyand bezet.

XVIII. Voorſpoedig begin, en ongelukkige uitſlag van den ſtryd voor Civilis en de zynen.

Cerialis, onbeteuterd in die verwarring der dingen, rukt de vlugtenden met de hand te rug, vliegt, met ongedekten lyve, onder 't werpgeweer, en ſtyft gelukkiglyk, met eenen uitgelezen hoop, de wedergewonnen' brug. Toen, in 't leger te rug gekeerd, beſtraft hy de Soldaaten, die de arenden en krygstekens al begonden te verlaaten, met zo veel ſtoutmoedigheid (*m*), dat zy ſtal houden, en by regementen en rotten ſamendrommen. Tutor, Civilis en Klaſſikus ſtookten ook, ieder op zyne plaats, 't gevegt aan. De Batavieren werden vermaand, om den krygsroem, de Galliërs om de vryheid, de Germaanen om den buit te ſtryden. Alles liep hun meê, tot dat de eenentwintigſte Keurbende, in eene ruimte ſamengeſchoold, de aanvallers eerſt ſtuitte, en toen op de vlugt dreef. Cerialis, de zege vervolgende, heeft, ten zelfden dage, de legerplaats der vyanden veroverd en uitgerooid (*n*).

Na

(*m*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 77.
(*n*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 78.

Na deeze overwinning, werdt Cerialis van de Agrippiners om hulpe tegen Civilis aangezogt. Zy booden hem de Gemaalin en Zuſter van Civilis en de Dogter van Klaſſikus aan, die hun tot onderpanden des Bondgenootſchaps, tuſſchen hen en Civilis, overgegeven waren. Ook hadden zy de Germaanen, die, hier en daar, in de huizen verſpreid waren, om hals gebragt; over welk bedryf zy de wraak van Civilis vreesden. Deez' hadt zig reeds derwaards op weg begeven, met eenen magtigen troep van Kauchen en Friezen, en hieldt zig te (1) *Tolbiakum*, op de grenzen der Agrippiners. Doch verneemende, hoe de bende Germaanen, binnen de Agrippiner Bouwſtad gelegerd, van de ſtedelingen, terwyl zy, door gulzig braſſen en zuipen, in ſlaap gevallen waren, met geſlooten' deuren, waren verbrand; werdt hy van verder te trekken afgeſchrikt. Cerialis kwam hun ook ſchielyk met eenen hoop volks te hulpe. De Ubiën verlaaten Civilis party.

XIX. De Britanniſche vloot komt omtrent het Eiland der Batavieren.

Daarenboven prangde Civilis eene andere vrees. Hy was bedugt, dat de veertiende Keurbende, uit Britannie opontbooden, en de daarby gevoegde Britanniſche vloot, die dezelve overbragt, de Batavieren, langs den zeekant, beſchadigen mogte. Doch deeze vrees verdween, alzo de Keurbende, waarſchynlyk aan den mond der Maaze ontſcheept, langs den landweg, geleid werdt naar 't geweſt der Nerviën en Tongren

(1) Uit deeze Plaatsbeſchryving van *Tolbiakum*, vergeleeken met de *Reistafelen van Antonyn*, is af te neemen, dat *Zulpich* het oud *Tolbiakum* is.

gren; welke volken van de Romeinen in genade werden aangenomen. De Kaninefaaten ranſten, van zelve, de vloot aan, en is 't grootſte deel der ſchepen gezonken of genomen. De Nerviën, die de wapenen voor de Romeinen opgevat hadden, werden, door dezelfde Kaninefaaten, op de vlugt gedreeven. Klaſſikus heeft ook tegen de Ruiters, die van Cerialis voor uit naar Noveſium gezonden waren, met voorſpoed gevogten. Door welke kleine nadeelen, den Romeinen toegebragt, om dat zy de eenen op de anderen kwamen, de luiſter der onlangs behaalde zege niet weinig bezwalkt werdt (*o*).

Wordt van de Kaninefaaten met voordeel aangevallen.

XX. Gevegt in 't water tuſſchen de benden van Cerialis en Civilis.

Civilis, de Agrippiner Bouwſtad verlaatende, trok, na dat hy zyn heir met Germaniſche benden vermeerderd hadt, naar Vetera te rug, en ſloeg zig, zo men wil (*p*), ter plaatſe, daar ſedert het Klooſter *Furſtenbach* gebouwd is, ter neder; zo om de veiligheid dier ſtede, als om den zynen den moed te doen waſſen, door het herdenken der zege, hier te vooren behaald. Cerialis volgde hem op de hielen, hebbende zyn leger geſterkt met drie Keurbenden en verſcheiden' oponbooden' regementen en vleugels. Beide de Hoofdluiden haakten naar 't gevegt. Doch werden door wyde velden, die, vogtig uit den aart, van Civilis, door het leggen van eenen dwarsdam in den Ryn, onder water gezet waren, van elkanderen geſcheiden. Zig over 't verdronken land te begeeven was ge-

(*o*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 79.
(*p*) KL. KOLYN *bladz.* 250.

gevaarlyk voor de Romeinſche Soldaaten, die zwaar gewapend, en beſchroomd om te zwemmen waren, en nu de ondiepe van de diepe plaatſen niet onderſcheiden konden. De Germaanen daarentegen, afgeregt op 't doorwaaden der ſtroomen, werden door de ligtheid hunner wapenen en de ryzige geſtalte hunner lighaamen boven gehouden (*q*). Terwyl de legers dus, ter wederzyde van 't overſtroomde land, geſchaard ſtaan, tergen de Batavieren de Romeinen tot vegten; en vangen daar op de forſten onder hen den ſtryd aan. Die niet lang geduurd hadt, of de Romeinen raakten in verwarring, doordien paarden en wapenen van de diepe poelen ingeſlorpt werden. De Germaanen ſprongen over de bekende ondiepten, en overvielen den bedremmelden vyand van agteren en van ter zyden. Men vogt 'er niet als in ſlagorde te voet, maar gelyk als in eenen ſcheepsſtryd. Hier ſtondt de ſoldaat tot den middel toe onder; daar met het gantſche lyf boven de golven, op eene droogte. Gekwetſten en ongekwetſten, zwemmers en onkundigen in die konſt werden in een en het zelfde verderf weggeſleept. De moord nogtans was minder dan 't gewoel, om dat de Germaanen, niet durvende ten poele uit treeden, naar hunne legerplaats te rug keerden. Hier op volgde de nagt, die by de Germaanen met gezang of gekrys, en by de Romeinen met grimmen en dreigen werdt overgebragt.

De

(*q*) Tacit. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 14.

De wederzydsche legers worden op nieuws in slagorde gesteld.

De uitkomst van dit gevegt ontstak beide de Hoofdluiden met verscheiden' beweeginggen van gemoed, tot het voortzetten van den kryg. Civilis wilde zyne fortuin vervolgen; Cerialis de behaalde schande afwisschen. De Germaanen werden door den voorspoed; de Romeinen door de schaamte aangemoedigd (r). Met den dag dan, stelt Cerialis zyn leger in slagorde. Vooraan plaatst hy de ruiters en hulptroepen; daar na de Keurbenden. Eenige uitgelezen' mannen hieldt hy onder zig, tegen een' onvoorzienen toeval. In de aanspraak, die hy deedt, om zyn leger tot den stryd aan te zetten, prikkelde hy ieder Keurbende, door het optellen en roemen hunner krygsbedryven. Civilis stelde zyne benden niet in eene uitgestrekte orde, maar by hoopen. De Batavieren en Gugernen aan de regter, en de Overrynschen aan de linker zyde, en dus naast aan den Rynsoever (s). Ook schaarde hy zyn leger niet stilzwygens; maar roepende de plaats zelve tot getuige van de manhaftigheid der zynen, zeide hy: *Hier, Germaanen en Batavieren, hier staat gy op den grond, alwaar gy onlangs glorie bevogten hebt; de asch en 't gebeente der Keurbenden treedt gy hier met voeten. Waar de Romeinen hunne oogen wenden, overal zienze de overblyfsels der gevangenis, neêrlaag en elende hunner spitsbroederen. Schrikt niet, om den ongelukkigen uitslag van den Trevirschen stryd. Uwe overwinning zelve is u daar in den weg geweest, naardien gy, 't gevegt na-*

Civilis moedigt zyn leger aan ten stryde.

(r) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 15.
(s) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 16.

nalaatende, u met den roof ophieldt. Thans is u alles meê, en den vyand tegen geloopen. 't Gene door Hoofdmans liſt verzorgd moeſt worden heb ik verzorgd, verdronken velden, u wel bekend, diepe poelen, ſchadelyk voor de vyanden. Gy hebt den Ryn en de Goden van Germanie in 't gezigt. Vangt den ſtryd, onder hunne beſcherming aan: en gedenkt aan uwe egtgenooten, ouders en vaderland; zo zal deeze dag loflyker dan al de voorigen, of verſmaad by den nakomeling zyn.

Als men, door het rammelen der wapenen en huppelen, getoond hadt, dat de woorden behaagden, werdt de ſtryd met ſteenen, kogels en ander werpgeweer aangevangen. De Romeinen, ſchoon van de Germaanen daar toe getergd, traden niet in 't water (*t*). Toen 't werpgeweer verbezigd was, werdt de ſtryd op zyn hevigſt. De Germaanen met hunne groote lighaamen en lange ſpietſen ſtieten geweldiglyk op de Romeinen, en troffen den vlottenden en zwigtenden Soldaat van verre. Met zwom de hoop Brukteren over van den dam, die in den Ryn gelegd was, en dreef de Romeinſche hulpbenden van haare plaats. Doch deezen werden van de Keurbenden ingevolgd, door welken de forsheid der Germaanen geſtuit, en de kans wederzyds evenſchoon gemaakt werdt. Ondertuſſchen kwam 'er een Bataviſche overlooper by Cerialis, voorgeevende dat men de vyanden van agteren overvallen kon, indien men de Ruiters, door 't uiterſte des poels zondt, en is

Aanvang des gevegts.

Een Bataviſche overlooper verraadt de zynen by Cerialis,

(*t*) TACIT. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 17.

oorzaak van hunne nederlaag.

zondt, alwaar de grond hardſt was. Hy voegde 'er by, dat de Gugernen, die de wagt hielden, weinig op hun ſtuk paſten. Twee vleugels, met den overlooper afgezonden, omringen toen den onverhoedſchen vyand; 't welk uit het geſchreeuw vernomen zynde, zo vielen 'er de Keurbenden van vooren op in, en deeden de verdreeven' Germaanen de vlugt naar den Ryn neemen. 't Was ten dien dage met den oorlog uit geweeſt, zo de Romeinſche vloot geſpoeid hadt met volgen. Ook vervolgden de Ruiters den vyand niet; mids een ſchielyk opkomenden plasregen, en het vallen van den nagt (*v*). Des anderendaags werdt de veertiende Keurbende naar den Bovenryn aan Gallus Annius gezonden; alzo de tiende Keurbende uit Spanje, in het leger van Cerialis, aangekomen was.

XXI. Civilis verbrandt de Stad der Batavieren en wykt op het Eiland.

Civilis kreeg ook hulptroepen van de Kauchen. Durvende egter de (2) STAD DER BATAVIEREN niet met de wapenen verdedigen, rukte

(*v*) TACIT. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 18.

(2) De *Stad der Batavieren*, zo men anders, met de meeſten, by TACITUS (*Hiſt.* Libr. V. Cap. 19.) *Opidum*, *Stad*, en niet *Opida*, *Steden*, leezen wil, ſchynt de eenigſte Stad geweeſt te zyn, die de Batavieren toen hadden, en daarom de *Stad der Batavieren*, by uitſteekenheid, genoemd te worden. Onzeker is 't, waar men dezelve plaatſen moet. Sommigen verſtaan 'er *Wyk te Duurſtede* aan den Ryn door: anderen *Nieuwmegen* aan de Waal: anderen *Batenburg* aan de Maaze: allen drie, buiten twyfel, oude Plaatſen. Doch als men aanmerkt, dat Civilis, de Stad der Batavieren verbrand hebbende, op het Eiland week, zo volgt, dat zy niet ter plaatſe van *Wyk te Duurſtede* moet gezogt worden, welk in het Eiland, aan

rukte hy meê al wat tilbaar was, ſtak den brand in het overige, en week op het Eiland. Werwaards hy wel wiſt, dat het Romeinſche leger hem zo ſpoedig niet volgen zou; alzo 'er ſchepen ontbraken, om eene brug te maaken, en 'er voor de Romeinen geen andere kans was, om over den Ryn te geraaken (3). Daar brak hy den Dyk af, die door Druzus, langs den linker' oever van den middelkil des Ryns, gelegd was, en heeft dus die Rivier, die reeds naar Gallie helde, door 't wegneemen van 't gene haar ſtuitte, nog meer daar heenen afgeleid. Waardoor 't gebeurd is, dat de middelſte aan den linkeroever des Ryns legt. Ongetwyfeld lag de ſelſten zy, in het gedeelte der vaſte kuſt van Gallie, welk de Batavieren bezaten, en dat tuſſchen de Maaze en Waale uitgeſtrekt was. Tacit. *de Morib. Germ.* Cap. XXIX. *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 12. *Ann.* II. Cap. 6. *Nieuwmagen*, aan den linker oever der Waale gelegen, komt derhalven nader in aanmerking. Nog waarſchynlyker is het ons egter, dat *Batenburg* de Stad der Batavieren is. Ptolomeus ſtelt hier (Libr. II. Cap. 9. & *Europæ Tabula* III.) eene Stad, welke hy *Batavodurum* noemt, en welke waarſchynlyk de verbrandde Stad der Batavieren van Tacitus is, die men dan, binnen weinige jaaren, wederom herbouwd moet gehad hebben. Zie Cluverii *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XXXV. p. 481. en Alting *Germ. infer.* P. I. p. 18.

Slegt den Dyk van Druzus, en veroorzaakt daar door het drooger worden van den middelſten Rynkil.

(3) Men vindt deeze reden van Civilis wyken op het Eiland by Tcitus. Doch hier doet zig eene zwaarigheid op. Immers lagen 'er thans meer dan twee Keurbenden, in het Eiland, in bezetting. (Tacit. *Hiſt.* Libr. V. Cap. 20.) Liep, mag men vraagen, Civilis dit Krygsvolk niet in den mond? Doch als men onderſtelt, dat hy, naar het beneden deel des Eilands, geweeken is, en dat de Romeinen zig in het bovenſte gedeelte onthielden, heeft hy hen van zig afgeſneeden, door het wegneemen van Druzus Dyk, waardoor het middelſt gedeelte des Eilands zal ondergeloopen zyn.

delſte Rynkil, van Wyk te Duurſtede af tot aan Katwyk toe, hoe langer hoe meer van water beroofd geworden zynde, de gemeenſchap tuſſchen de Batavieren en Overrynſche Volken veel nader gemaakt heeft. Tutor en Klasſikus weeken ook over den Ryn, nevens honderdendertien Raadsmannen der Treviren; onder welken zig de voorgemelde Alpinus Montanus ook bevondt (*w*).

XXII. Civilis en de zynen overvallen de Romeinſche legerplaatſen te Arenakum, Batavodurum, Grinnes en Vada.

Civilis, wederom eenige benden by een gerukt hebbende, deedt eenen aanval op de Romeinſche bezettingen, die in vier byzondere Legerplaatſen lagen. Te (4) *Arenakum* over-

(*w*) TACIT. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 19.

(4) Van deeze vier plaatſen, *Arenakum*, *Batavodurum*, *Grinnes* en *Vada*, worden 'er, in de *Peutingeriſche Reiskaart*, twee in het Land der Batavieren, daar PATAVIA genoemd, geplaatſt; te weeten *Arenacum* of *Arenatio*, en *Grinnes* of *Grinnibus*. *Arenatio* is de eerſte plaats beneden *Burginatio*; alwaar men, in de *Reistafel van Antonyn*, ook een *Harenacium* geſteld vindt. Men kan, uit de Peutingeriſche Reiskaart, niet opmaaken, of deeze plaatſen in het Eiland of in het vaſt Land der Batavieren geſteld worden, alzo daar, langs den zuidkant van BATAVIA, maar eene Rivier geplaatſt wordt, met den naam van *Patabus*, zonder dat blyke, of 'er de *Waal* of de *Maas* door verſtaan worde. Doch als men agt geeft op het verhaal van TACITUS, die te vooren (*Hiſt.* Libr. IV. Cap. 15.) gezeid hadt, dat Aquilius, aan het bovenſte deel des Bataviſchen Eilands, eenig Krygsvolk by een hadt verzameld, en die hier (Libr. V. Cap. 20.) zegt, dat Civilis op deeze Legerplaatſen aanviel, na dat hy (Cap. 19.) in het Eiland geweeken was, wordt het waarſchynlyk, dat men deeze Legerplaatſen, in het bovenſte deel des Eilands, zoeken moeſt. De eigenlyke plaats is thans niet aan te wyzen: doch 't is zeker, dat *Arenacum Arnhem* niet zy, alzo deeze Stad, aan den regter oever des Ryns, buiten

overviel hy de tiende; te (5) *Batavodurum* de tweede Keurbende, en te (6) *Grinnes* en te (7) *Vada*, eenige regementen en vleugels (8). Hy hadt zyne magt zo verdeeld, dat hy

buiten het Eiland, legt: en men vindt zo veel overeenkomst tusschen *Arenacum* en *Aart*, een Dorp in de Overbetuwe, en dus in het Eiland, als tusschen *Arenacum* en *Arnhem*. Zie ALTING *Germ. infer.* P. I. p. 8.

(5) *Batavodurum*, welk niemant dan TACITUS in het Eiland plaatst, wordt gemeenlyk voor *Wyk te Duurstede*, zekerlyk eene overoude Stad, gehouden. Het *Batavodurum* van PTOLOMEUS (zie boven Aant. (2) bl. 173.) heeft niet in het Eiland gelegen. Ook geeft TACITUS, aan ieder deezer vier legerplaatsen, en dus ook aan *Batavodurum* den naam van *Wyk* [*Vicus*]; welke naam men insgelyks op penningen vindt, die, in de negende eeuwe, te Duurstede gemunt zyn. *Voiez* BOUTEROUE *Recherch. des Monn. de France* p. 351. Zie ook *Epist.* II. ALBINI sive ALCUINI apud DU CHESNE Tom. II. p. 669.

(6) *Grinnes* wordt van sommigen voor *Rheenen* gehouden; van anderen voor *Gorinchem*. Anderen plaatsen het, tegen over de Buurt *Remmerten*, een weinig beneden Rheenen gelegen. Zie M. ALTING *Germ. infer.* P. I. p. 80. CLUVERII *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XXXVI. p. 484. G. VAN LOON *Aloude Holl. Hist.* I. Deel, bl. 147 en 181. Te *Rheenen*, als buiten het Eiland gelegen, kan de plaats van Grinnes niet zyn; waarom CLUVERIUS gist, dat Grinnes, uit het Eiland, derwaards verplaatst is. Het zelfde vermoedt hy ook, wegens *Arenacum* en *Vada*.

(7) Immers zo onzeker is de plaats van *Vada*, die sommigen te *Wageningen*, ook al buiten het Eiland; anderen te *Waardenburg*, in de Tielerwaard; anderen een weinig beneden Arnhem, doch in het Eiland, omtrent *Meyerik* stellen. CLUVERII *Germ. Ant.* Libr. II. Cap XXXVI p. 482. 484. ALTING. *Germ. infer.* P. I. p. 127. VAN LOON *Aloude Holl. Hist.* I. Deel, bl. 149. 182.

(8) Dit Krygsvolk, immers het grootste gedeelte deszelfs, is hier, in het begin des oorlogs, niet gelegerd geweest.

hy en VERAX, die uit zyne Zuſter geboo-ren was, nevens Tutor en Klaſſikus, elk eene bende geleidden; op hoop dat hun 't geluk ergens mede loopen, en Cerialis, die onvoorzigtig genoeg herwaards en derwaards liep, in hunne handen vallen mogt. Die op de legerplaats der tiendelingen, te Arenakum, aanvielen, bragten den Soldaat, bezig met hout te houwen, in verwarring, verſloegen den Bevelhebber, vyf der voornaamſte Honderdmannen en eenige weinige Soldaaten. De overigen beſchermden zig binnen de veſten. Ondertuſſchen poogde een hoop Germaanen, te Batavodurum, de brug, die de Romeinen daar hadden beginnen te maaken, te overweldigen. Doch terwyl 't gevegt nog in de waagſchaal hing, werdt het door den nagt geſcheiden (*x*). Grooter was 't gevaar by Grinnes en Vada. Civilis taſtte Vada, Klaſſikus Grinnes aan. Zy waren niet te ſtuiten. De dapperſten der Romeinen werden verſlaagen, en onder deezen ook Julius Brigantikus, Overſte eener vleugel Ruiteren, die, gelyk wy te vooren verhaalden, den Romeinen getrouw gebleeven, en op

Julius Brigantikus ſneuvelt.

(*x*) TACIT. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 20.

weeſt. De tweede en tiende Keurbende waren, na Cerialis komſt hier te lande, eerſt herwaards gekomen. Ook eenige Ruiterbenden en Vleugels. TACIT. *Hiſt.* Libr. V. Cap. 14 & 19. Waarſchynlyk is het, terſtond na de nederlaag van Civilis by Vetera, hier gelegd geworden, ten zelfden tyde, als de veertiende Keurbende naar den Bovenryn geſchikt werdt. TACIT. *Hiſt.* Libr. V. Cap. 19.

op Civilis, zynen moederlyken Oom, zeer verbitterd was. Doch toen Cerialis, met eene bende Ruiteren, aankwam, keerde de kans. De Germaanen werden, hals over hoofd, in den ſtroom gedreeven. Civilis, de vlugtenden wederhoudende, werdt bekend by den vyand, die, met werpgeweer, op hem mikte: des ſprong hy van 't paard, en zwom over den Ryn. Tutor en Klaſſikus werden in gereed leggende ſchuiten overgevoerd. De Romeinſche vloot was toen niet by der hand, gelyk bevolen was, wordende door vreeze en om dat men den roeijeren ander werk gegeven hadt wederhouden (y).

Nederlaag van Civilis.

XXIII. Cerialis en de Romeinſche vloot worden, van de Germaanen, by nagt, overvallen.

Cerialis, weinige dagen hierna, naar Noveſium en Bonna gereisd zynde, om de Legerſteden te bezigtigen, die aldaar, tot overwintering der Keurbenden, opgeregt werden, keerde te ſchepe wederom, begeleid van een verſpreiden hoop volks, die langs den oever trok, en zorgelooze wagt hieldt. De Germaanen, dit verneemende, koozen eenen pekdonkeren nagt uit, en kwamen den ſtroom af, zonder iemants belet, tot binnen den vyandlyken Legerwal. De touwen der tenten afgeſneeden hebbende, lieten zy dezelven op de ſlaapende Soldaaten nedervallen; welken, in de uiterſte bedremmeldheid wakker geworden, ligtelyk afgemaakt werden. Een andere hoop overviel de vloot, en wierp touwen uit, om de ſchepen op 't drooge te ſleepen. In 't eerſt hadden zy zig ſtil gehouden; doch toen de ſlagting begonnen was, ſtelden zy alles

(y) Tacit. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 21.

alles met ſchreeuwen in rep en roer. De Romeinen, door de bekomen wonden opgewekt, liepen te wapen, en ſtreefden de wegen langs, de meeſten ongeharnaſt, met het kleed om den arm geſlingerd, en bloote zwaarden in de hand. Cerialis, half ſlaapende, en byna naakt, werdt door eene dooling der aanvalleren behouden. Want zy, waanende dat hy zig op zyne hoofdgalei bevondt, die door haare vlag uitſtak, ſleepten die weg. Ondertuſſchen hadt hy den nagt elders, en, zo de meeſten geloofden, by *Claudia Sacrata*, een Ubiër wyf, doorgebragt. De waakers verſchoonden hunne onagtzaamheid met de ſchande des Bevelhebbers; want om zyne ruſt niet te ſtooren, was 't hun bevolen geweeſt te zwygen, en zy, mids nu 't geeven der leuze en 't roepen ophieldt, zelve in ſlaap gevallen. Hoe 't zy, toen 't hoog dag was, voeren de Germaanen met de genomen ſchepen te rug. De galei van Cerialis ſleepten zy, langs de Lippe, tot een geſchenk aan Velleda (z).

De hoofdgalei van Cerialis wordt genomen.

En tot een geſchenk naar Velleda gevoerd.

XXIV. Civilis ruſt eene vloot toe tegen de Romeinen, die niets uitregt.

Civilis werdt midlerwyl van de begeerte bekroopen, om eene Krygsvloot tegen de Romeinen uit te ruſten. Al wat 'er van twee-en enkelriemige Galeien voorhanden was, vult hy met manſchap. Daar werdt eene groote menigte van roeiſchuiten bygevoegd. Dertig of veertig hadt hy 'er, op de (9) *Liburniſche*

(z) TACIT. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 22.

(9) De *Liburnen*, die een gedeelte van Dalmatie bewoonden, bedienden zig van eene ſoort van ligte vaartuigen, die, onder de Romeinen, in gebruik raakten, na dat Auguſtus, in den ſlag by Aktium, met hulp der zelven, An-

fche wyze, toegerust. De genomen' schuiten behielpen zig met veelkleurige wapenrokjes, in plaats van zeilen, 't welk niet onaartig stondt. Civilis bragt deeze vloot ter plaatse, daar de Ryn den stroom der Maaze ontvangt, en in zee stort, alwaar ruimte genoeg tot eenen Scheepsstryd was. Ook hadt hy voor, den toevoer, die de Romeinen uit Gallie kreegen, te onderscheppen. Cerialis zondt 'er eene vloot tegen, die kleiner van getal; doch van ervaarener roeijers en stuurluiden voorzien was, en ook uit grooter schepen bestondt. Civilis vloot hadt voor wind; die der Romeinen voor stroom. Men dreef malkanderen eenig werpgeweer toe; waarna de vlooten vaneen scheidden. Civilis week over den Ryn naar Germanie, zonder iets te durven onderneemen. Cerialis viel in het Eiland der Batavieren, welk hy vyandlyk plonderde, laatende egter, volgens eene bekende list der Legerhoofden, de hoeven en akkers van Civilis ongeroerd. Doch terwyl hy hier vertoefde, werdt het laag en moerassig Eiland, met den keer van den Herfst, door het vallen van slagregens, en voortal door den overstroomenden Ryn met water bedekt, en gelyk als tot een' poel gemaakt. De Romeinen, die in de vlakte gelegerd waren, werden herwaards en derwaards verspreid; terwyl het hun ontbrak aan toevoer en schepen (*a*). Toen hadden de

Cerialis plondert het Eiland der Batavieren.

(*a*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 23.

Antonius overwonnen hadt. VEGETIUS beschryft derzelver gedaante omstandiglyk. *De Re militari* Libr. IV. Cap. 32, 33, 34, 35, 36, 37.

de Germaanen de Keurbenden konnen verdelgen. Ook waren zy 't van zins geweeſt; doch door Civilis omgezet. Ten minſten zogt hy zelf dit, ſedert, den Romeinen te doen gelooven.

XXV. Hy laat den Batavieren vrede en Civilis vergiffenis aanbieden.

Ondertuſſchen liet Cerialis, door heimelyke boden, den Batavieren vrede, en Civilis vergiffenis aanbieden. Ook vermaande hy Velleda en haare vrienden; *dat zy hunne neêrlaagen met de vriendſchap des Roomſchen volks behoorden te verwiſſelen. De Treviren waren geſlaagen, de Ubiën wedergekreegen; den Batavieren 't vaderland ontroofd. Van 't verbond met Civilis hadden zy geen ander genot gehad, dan wonden, vlugt en ſmert. Hy, die nu balling 's lands zworf, was een laſt voor hun, die hem ontvingen. Zy hadden genoeg misdaan, met zo menigmaal over den Ryn te komen. Zo zy zig verder iets onderwonden; by hen zou de ſchuld, by de Romeinen de wraak en de gunſt der Goden wezen* (*b*). Met deeze bedreigingen wiſt Cerialis beloften te mengen, en als nu de Overrynſchen begonden te wankelen, reezen 'er ook onder de Batavieren overleggingen: *Dat men den val niet verder laaten komen moeſt. Eén Landaard kon de ſlaaverny niet van den gantſchen aardbodem dryven. Wat was 'er uitgeregt, met het vermoorden en verbranden der Keurbenden; dan dat men 'er meer en magtiger ontbooden hadt. Hadden zy den oorlog, om Vespaziaans wille, gevoerd; hy was nu meeſter van 't Ryk: maar zo zy 't Roomſche volk hadden willen overweldigen;*

Gemor der Batavieren tegen den oorlog en tegen Civilis.

(*b*) TACIT. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 24.

gen ; 't hoemenigſte gedeelte van 't menſchelyk geſlagt waren toch de Batavieren ? Men moeſt ſlegts het oog ſlaan op de laſten der Rheten, (1) Noricen, *en andere Bondgeneoten. Daarentegen werden van hun geene ſchattingen; maar alleen manſchap en wapenen gevorderd. Dit kwam 't naaſt aan eene volſlaagen' vryheid. En zo men keur tuſſchen Heeren moeſt maaken; dan was 't nog eerlyker de Vorſten der Romeinen dan de Waarzegſters der Germaanen te verdraagen.* Zo ſprak het gemeene volk: doch de edelſten zeiden, *dat zy door de raazerny van Civilis in de wapenen waren gerukt; dat hy de ongevallen van zyn huis, door het uitwoijen des Landaarts, hadt poogen te weeren. Toen de Keurbenden belegerd, de Bevelhebbers omgebragt werden, en toen een oorlog, voor hem alleen noodig, voor hun verderflyk, aanvaard werdt, waren de Goden op de Batavieren geſtoord geweeſt. 't Was nu tot het uiterſte gekomen, ten ware zy zig bezinden, en door het ſtraffen van Civilis hun berouw beleeden* (c).

Zo dra kreeg Civilis geene tyding, dat de Batavieren zulke voorneemens tegen hem ſmeedden, of hy verzogt, verdriet in de geleeden' elenden, en liefde tot zyn leeven hebbende, met Cerialis tot een mondgeſprek te komen. De brug dan over de (2) *Naauwaale* De vrede tuſſchen de Romeinen en Batavieren wordt getroffen.

(c) Tacit. Hiſt. *Libr.* V. *Cap.* 25.

(1) *Noricum* beſloeg oudtyds een groot deel van Ooſtenryk, het Aartsbisdom Saltsburg, Stiermark en Karinthie. Cluverii *Vindel. & Noricum.* Cap. V.

(2) Zo noemt KlaasKolyn den ſtroom, dien Tacitus *Nabalia* heet. Ptolomeus plaatſt (Libr. II. Cap. X. & *Europæ Tab.* III.) nevens den Yſſel, daar de zelve, noordwaards, naar de Zuiderzee ſtroomt, eene

le (*d*), in 't midden doorgesneeden zynde, traden Civilis en Cerialis, ter wederzyde, tot aan de afbreuken. Hier werdt over de voorwaarden des verdrags gehandeld. Civilis beweerde, dat hy tegen Vitellius, niet tegen 't Ryk geporloogd hadt; dat hy, hier toe, schriftelyk en by monde, door Primus Antonius en Hordeonius Flakkus, was aangezogt, en dat hy meer niet in Germanie gedaan hadt, dan andere Legerhoofden; in Syrie, in Myzie en in Pannonie (*e*). Ook zal hy, by deeze gelegenheid, Cerialis hebben voorgehouden, dat men 't hem danken moest, dat de Germaanen de Keurbenden, onlangs, in 't overstroomd Eiland der Batavieren, niet overvallen en verdelgd hadden (*f*). Doch het overige van dit mondgesprek is ons, by gebrek van oude Gedenkschriften, onbekend gebleeven. Dit weet men, dat het van een onderling verdrag gevolgd is (*g*), by welk Civilis zig verbondt, de wapenen neder te leggen (*h*). Buiten twyfel, heeft hem Cerialis de beloofde vergiffenis (*i*) toegestaan. De verdere inhoud des verdrags is niet tot onze kennis gekomen. Nogtans blykt het, dat de Batavieren, wien te vooren reeds vrede aangeboden was (*k*), by het zelve, niet van hunne oude waardigheid van Vrienden en Bondgenoten

(*d*) KL. KOLYN. *bl.* 250.
(*e*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 26.
(*f*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 24.
(*g*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 24.
(*h*) JOSEPH. de Bello Jud. *Libr.* VII. *Cap.* IV. *p.* 491. *Edit. Haverkamp. Tom.* II.
(*i*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 24.
(*k*) TACIT Hist. *Libr.* V. *Cap.* 24.
Stad *Naualia*. Veelligt heeft deeze Stroom ook *Navalia*, *Nabalia* of *Naauw-Wagle* geheeten.

ten des Roomſchen Ryks zyn beroofd geworden. De eer des alouden Bondgenootſchaps is hun ſedert bygebleeven, en zy werden al zo min als te vooren verpligt, eenige ſchatting te betaalen aan de Romeinen, die zig genoegen lieten, met den dienſt, dien zy van hunne ſtrydbaare Manſchap in den oorlog hadden (*l*). In het verdrag, met de Batavieren getroffen, zyn hunne Germaniſche Bondgenooten, naar waarſchynlykheid, ook begreepen geweeſt.

XXVI. De Batavieren helpen de Romeinen eerſt Mona, en daar na Britannie overmeeſteren.

Het leedt ondertuſſchen niet vecle jaaren, of de Batavieren bevonden zig wederom onder de hulpbenden des Romeinſchen Legers. Zy waren, naar alle waarſchynlykheid, dat puik der hulpelingen, ervaaren in 't zwemmen, en kundig van de ondiepten, welk, onder 't beleid van *Julius Agrikola*, het Eiland Mona in Britannie andermaaal hielp overmeeſteren (*m*). Doch daar waren ook andere Germaanen in Britannie in Romeinſchen dienſt. En onder deezen, bevondt zig eene bende Uzipiërs, of Uzipeeten; van welken men iets gedenkwaardigs verhaald vindt. Den Honderman en de Romeinſche Soldaaten, die, om hun de krygskunde te leeren, onder de rotten vermengd waren, omgebragt hebbende, maakten zy zig meeſter van drie Liburniſche vaartuigen, en dwongen de Stuurluiden, met hen van land te ſteeken. Doch eenen van de drie zig t' zoek maakende, krygen zy agterdenken op de twee anderen, die terſtond van kant geholpen werden. 't Was midden in den zomer, des waagen zy 't, zee te kiezen, eer 't ſchelmſtuk rugt-

79. Stout beſtaan van eene bende Uzipeeten.

84.

(*l*) Tacit. de Morib. German. *Cap.* XXIX.
(*m*) Tacit. Agric. *Cap.* XVII & XVIII.

rugtbaar wierdt; en ſchuimende langs de kusten van Britannie, raakten zy dikwils in gevegt met de Britannen, nu met voor-dan met tegenſpoed. Eerlang vervielen zy tot zulk eene armoede, dat zy eerſt de zwakſten onder hen, toen de genen, op welken 't lot viel, van 't leeven beroofden, en opaten. Britannie omgeſtevend zynde, 't welk, ten dien tyde, voor eenen gevaarlyken togt gehouden werdt, en de Schepen, door onkunde van 't ſtuuren, verlooren hebbende, werden zy, eerſt van de *Sueven* (2), toen van de Friezen onderſchept en als zeerovers opgebragt. Eenigen voor ſlaaven verkogt, en by wiſſeling van koopers, aan den Rynkant gekomen zynde, hebben hun zonderling geval, onder de Romeinen, bekend gemaakt (*n*).

86. Niet lang hierna, onder de regeeringe van DOMITIAAN, wien, na de dood van Veſpaziaan zynen Vader en TITUS zynen Broeder, het Ryk in handen gevallen was, hebben de Batavieren de volkomen' nederlaag der Britannen helpen bevorderen. Deezen waren, met veel hevigheid, op het Leger van Agrikola aangevallen, en hy hadt, daarop, drie benden Batavieren en twee benden Tongren afgezonden, om hun 't hoofd te bieden, en 't werk tot handgemeenſchap te brengen: waar in zy, door langen krygsdienſt, zonderling geoefend waren. De vyanden daarentegen, die klei-

(*n*) TACIT. Agricol. *Cap.* XXVIII: *ibid.* Not. *B. Rhenani.*

(2) deze *Sueven*, onderſcheiden van die, aan welken wy te vooren I. Boek, bl. 39. Aant. (8). hebben gedagt, hebben tuſſchen de Elve en den Weiſſel gewoond. CLUVERII *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XXIV. p. 597.

kleine ſchilden en groote zwaarden zonder punt voerden, waren onbekwaam, om, in een gedrongen gevegt, te ſtryden. De Batavieren vongen dan den ſtryd aan, ſtieten met de ſchildpennen en ſchonden de aangezigten der Britannen. Eerſt verdreeven zy die genen, welken hun in de vlakte tegengeſtaan hadden; daarna beurdenze de ſpits tegen de heuvels op: wanneer de andere benden, hun byſpringende, eerlang eene geweldige ſlagting onder de Britannen hielpen veroorzaaken (*o*). De nagt maakte een einde van 't gevegt, en men telde tienduizend verſlaagenen van 's Vyands zyde, terwyl 'er van de Romeinen of derzelver Bondgenooten maar driehonderdenveertig bleeven (*p*). Agrikola, ſedert door Domitiaan t'huis ontbooden, werden, om deeze overwinning, alle de eertekens der zegepraal toegekeurd.

XXVII. Domitiaans belachelyke zegepraal over de Germaanen en Batavieren.

Pragtiger wel, doch op verre na zo wezendlyk niet, was de zegepraal, die Domitiaan, korts te vooren, over de Germanen en Batavieren vertoond hadt. In 't-zelfde jaar, in welk Cerialis de vrede met de Batavieren getroffen hadt, doch voor dat de tyding daarvan te Rome kwam, was Domitiaan met een leger na Germanie gereisd (*q*), voorgeevende dien Landaart, zo wel als de Galliërs, te willen t' onderbrengen. Doch niet verder, zo 't ſchynt, dan te Lugdunum of Lions gekomen zynde, was hy vandaar, zonder den vyand

(*o*) TACIT. Agricol. *Cap.* XXXVI.
(*p*) TACIT. Agricol. *Cap.* XXXVII.
(*q*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 86. SUETON. *in* Domit. *Cap.* II.

vyand eens gezien te hebben, te rug gekeerd (*r*). Eenige jaaren hierna, wanneer men hem de Keizerlyke waardigheid reeds opgedraagen hadt, trok hy wederom op tegen eenige Germaniſche Volken, en onder anderen tegen de Katten en (3) *Daciërs* (*s*). Doch 't is geheel onzeker, of hy met de Katten geſtreeden hebbe: maar de Daciërs heeft hy, door de (4) *Markomannen* geſlaagen zynde, zelf om de vrede aangezogt; en die ook van hunnen Koning *Decebalus*, door magt van geſchenken, verkreegen (*t*). Na zulke ſchandelyke Krygstogten, was hy verwaand genoeg, om zig de eer der zegepraal toe te eigenen. Eenige gekogte luiden moeſten hun gewaad en hair op de wyze van gevangenen ſchikken, en de ſtaatſie bywoonen, die niet weinig belagt werdt (*u*). Domitiaan egter liet zig ſedert den bynaam van *Daciër* en *Germanikus* geeven, en wilde de maanden *September* en *Oktober Germanikus* of Duitſcher en *Domitianus* vernoemd hebben (*v*). Doch zyne uitſpooriglheid, in welke hy Kaligula gelyk was, werdt van niemant gepreezen, dan van Schryvers, die van de waare geſchapenheid der zaa-

(*r*) DIONIS Excerpt. *Libr* LXVII. *p.* 760. B.
(*s*) SUETON. *in* Domit. *Cap.* VI. EUTROP. *Libr.* VIII. *Cap.* 24.
(*t*) DIONIS Excerpt. *Libr.* LXVII. *p.* 762.
(*u*) TACIT. Agricol. *Cap.* XXXIX.
(*v*) SUETON *in* Domit. *Cap.* VI & XIII.

(3) De *Daciërs* bewoonden de landſtreeken, die thans Moldavie en Wallachye heeten. CELLARIUS Libr. II. Cap. VIII. p. 377.

(4) De *Markomannen* bewoonden een gedeelte van Boheeme. CELLARIUS Libr. II. Cap. V. p. 308.

zaaken onkundig waren of ſchynen wilden (*w*). en van eenige vleiende Digters, die hem den ſchrik (*x*) en temmer der Batavieren (*y*) en andere Bewooneren van den Ryn (*z*) genoemd hebben.

(*w*) JOSEPH. de Bello Judaico *Libr.* VII. *Cap.* IV, *p.* 410.
(*x*) SILIUS ITALIC. *Libr.* III. verſ. 607.
(*y*) JUVENAL. Satyr. VIII. verſ. 51.
(*z*) MARTIAL. Epigr. *Libr.* VII. Epigr. 6.

VADERLANDSCHE HISTORIE.

DERDE BOEK.

INHOUD.

I. *Trajaans bedryf in Germanie.* II. *Batavieren zwemmen over den Donauw. Soranus. Markt van Adrianus.* III. *Friezen of Germaanen door Kommodus beſtreeden. Albiniana.* IV. *Voorregten der Batavieren, onder Septimius Severus. Wapenhuis. Oude Opſchriften.* V. *Germaniſche Lyfwagt doodt Alexander Severus.* VI. *Maximyns togten over den Ryn.* VII *Franken in Batavia.* VIII. *Poſthumus bedryf omtrent den Ryn.* IX. *Aureliaan overwint de Franken.* X. *Zy veſtigen zig in Batavia. Probus Brief.* XI. *Verdrag tuſſchen de Romeinen en Franken.* XII. *Romeinſche ſchepen, door de Franken, in brand geſteken.* XIII. *Krygstogten van Maximiaan Herkulius.* XIV. *Karauſius gedrag omtrent de Zeeſchuimers. Konſtantius Chlorus ſlaat de Franken in Batavia en verjaagt dezelven.* XV. *De Franken, door Konſtantyn, geſlaagen.* XVI. *De Rynſtroom met ſchepen en bezetting voorzien.* XVII. *Juliaans Krygstogten tegen de Germaanen.* XVIII. *De Saliërs, in Batavia, door*

Ju-

Juliaan, bedwongen. XIX. *De Chamaven beteugeld.* XX. *Graanen uit Britannie herwaards gevoerd.* XXI. *De Quaden verdryven de Saliërs uit Batavia, en ſlaan zig omtrent den Ryn neder.* XXII. *De Bataviſche benden weigeren over de Alpen te trekken. De Attuarien overwonnen.* XXIII. *Verbond der Germaanen tegen de Romeinen. Wederzydſche overwinningen.* XXIV. *Batavia tot een tooneel des oorlogs gemaakt.* XXV. *Franken en Saxers door Valentiniaan beteugeld.* XXVI. *Skythen in Gallië. Weſtgothen in Gallië.* XXVII. *Sueven, Sclaaven, Wilten enz. hier te lande.* XXVIII. *De Armorichen regten eene Vrye Staats Regeering op.* XXIX. *Zy onderwerpen zig, voor een gedeelte, aan 't Roomſche Ryk.* XXX. *Beweegingen in Gallië, door Aëtius geſtild.* XXXI. *De Armorichen gedreigd. Verdrag der Romeinen met hen en de Franken.* XXXII. *de Saxers en Friezen ſteeken over naar Brittannie. Avitus bedwingt de zeeſchuimende Saxers.* XXXIII. *Laatſt Berigt van de Batavieren.*

NA Domitiaan en Nerva, werdt het Ryksbewind aan Ulpius Trajanus opgedraagen, terwyl hy, aan den Ryn, in Gallië, 't gebied voerde (*a*). In zynen tyd, zyn de Batavieren nog in de oude agtinge geweeſt, genietende alle de voordeelen van hun Verbond met de Romeinen, I. Trajaans bedryf in Germanie. 97.

(*a*) Eutrop. *Libr.* VIII. *Cap.* 2.

nen, terwyl zy alleenlyk verpligt bleeven, het Ryk met de wapenen ten dienſt te ſtaan (*b*). Van Trajaan vindt men aangetekend, dat hy, ſtaande zyne regeeringe, de ſteden in Germanie, over den Ryn, herſteld heeft (*c*); zonder dat ons met naame gemeld wordt, welken deeze ſteden geweeſt zyn. Alleenlyk vindt men van een *Kaſteel van Trajanus*, volgens ſommigen, tegen over Maguntiakum gelegen, gewag gemaakt (*d*). Ook van eene *Volkplanting van Trajanus* [*Colonia Trajana*] aan den Ryn (*e*); hoewel het twyfelagtig zy, of men dezelve in het land der Batavieren of in het Land der Gugernen plaatſen moet (*f*).

II. De Bataviſche Ruitery zwemt over den Donauw. 120.

Onder Trajaans opvolger ADRIAAN, vindt men de Bataviſche Ruitery wederom in de Legers der Romeinen. Ook verzelde zy den Keizer, in zyne Reistogten, naar het Oosten. Men vindt, in 't byzonder, aangetekend, dat Adriaan, omtrent den Donauw, zynen byhebbenden Bataviſchen Ruiterbenden beval, die Rivier gewapend en te paarde over te zwemmen; 't welk zo vaardiglyk verrigt werdt, dat 'er de woeſte Inwooners dier geweſten zelven over verbaasd ſtonden (*g*).

Behendigheid van den Batavier Soranus.

Zekere Batavier, SORANUS genoemd (*h*), kon zo behendiglyk met den boog omgaan, dat hy eenen pyl, door hem eerſt opgeſchooten, in 't nederdaalen, met eenen anderen,

zo

(*b*) TACIT. de Morib. German. *Cap.* XXIX.
(*c*) EUTROP. *Libr.* VIII. *Cap.* 2.
(*d*) AMM. MARCELLINUS *Libr.* XVII. *Cap.* 3.
(*e*) ANTONINI Itinerarium & Tabula Peutingeriana.
(*f*) ALTING. Germ. infer. *P.* I. *p.* 45.
(*g*) DION. Excerpt. *Libr.* LXIX. *p.* 792. B.
(*h*) SUIDAS *apud* JUNIUM Batav. *Cap.* VI. *p.* 91.

zo wis wist te treffen, dat hy hem aan tweên schoot. De Keizer zelf, die 'er aanschouwer van was, verwonderde zig over de behendigheid van Soranus. En men wil, dat hy de gedagtenis van Soranus bedryf, in een omstandig Graffschrift, welk nog voor handen is, bewaard heeft (*i*). Adriaan, sedert Germanie bezoekende (*k*), heeft zig, vermoedelyk, ook eenigen tyd, in het Eiland der Batavieren, opgehouden; en alzo hier de Koophandel reeds merkelyk aan 't bloeijen was (*l*), is 't niet onwaarschynlyk, dat hy, om den Handelaaren te begunstigen, ten deezen tyde, in dit Eiland, eene ruime Markt gestigt heeft. Immers men vindt, in oude Reiskaarten (*m*), eene *Markt van Adrianus* [*Forum Adriani*] gesteld niet verre van de plaats, alwaar thans het Dorp Voorburg is; welk den naam van *Forum* of *Markt* nog eenigszins schynt behouden te hebben. Onder hem, en zyne opvolgers, Markus Aurelius en Lucius Verus, schynen 'er ook openbaare wegen hier te lande aangelegd te zyn geweest: of misschien zyn de ouden toen alleenlyk verbeterd geworden. Immers men heeft, omtrent den aanvang der zestiende eeuwe, in een moeras, by het Dorp Naaldwyk, eenen Myl- of Grenspaal gevonden (*n*), in welks opschrift, van de Keizers Markus Aurelius en Lucius Verus gewaagd wordt, ten

Markt van Adrianus.

Romeinsche Wegen.

(*i*) Ger. Noviomagi Batav. *p.* 12.
(*k*) Ælii Spartiani Adrian. Cæsar *Cap.* X.
(*l*) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 15 en hier voor *Bl.* 89.
(*m*) Peutingeri Tabula.
(*n*) W. Hedæ Hist. Ultraj. *p.* 11.

ten blyke, dat dezelven, voor de openbaare wegen, zorg gedragen hadden. Het opſchrift zelf wordt verſcheidenlyk verklaard. Ook wordt de loop der openbaare wegen door deeze landen zo verſchillend beſchreeven, dat wy niet onderneemen durven, onzen Leezeren van 't een of van 't ander eenig gegrond berigt te geeven.

Ten tyde van Markus Aurelius, werden de Katten en Kauchen, die over den Ryn getrokken, en onder anderen, in Belgie gevallen waren, onder 't bevel van *Aufidius Victorinus* en van DIDIUS JULIANUS, geſlaagen. De laatſte voerde, ſedert, het gebied, wegens de Romeinen, in Neder-Germanie (*o*), en werdt, eerlang, tot de Keizerlyke waardigheid verheeven.

III. Friezen of Germaanen, onder Kommodus beſtreeden. 183.

Indien men op de gemeene leezing eens ouden Hiſtorieſchryvers kon aangaan, zouden de Overrynſche Friezen, onder de regeeringe van LUCIUS ANTONINUS KOMMODUS, door *Klodius Albinus*, geſlaagen en verjaagd zyn (*p*). Doch ſommigen merken aan, dat de naam van Friezen, in de oude Handſchriften, niet geſpeld wordt (*q*). Dit is zeker, dat Kommodus, door afgezonden' Bevelhebbers, of wel door Albinus, gelukkiglyk tegen de Germaanen geſtreeden (*r*), en het Roomſch gebied, in weerwil van de Bewooners der Wingeweſten, met geweld bevestigd heeft

(*o*) JULIUS CAPITOLIN. *in* Marco Anton. Philoſ. *Cap.* VIII. ÆLIUS SPARTIAN. *in* Didio Julian. *Cap.* I.
(*p*) JUL. CAPITOLINI Cl. Albinus. *Cap.* VI.
(*q*) CL. SALMASIUS *ad locum citat.*
(*r*) EUTROP. *Libr.* VIII. *Cap.* 15.

heeft (*s*). Doch welke Germaanen deezen geweeſt zyn, blykt niet klaar: veel min nog, waarom hun de oorlog werdt aangedaan; want dat zy de Batavieren zouden ontruſt hebben, en daarom van derzelver Bondgenooten, de Romeinen, aangetaſt geworden zyn, gelyk ſommigen verhaalen, is ons uit geene oude Schryvers gebleeken. De gemeene reden voor de Germaanen, om in Gallie te vallen, was de vrugtbaarheid dier Landſtreeke (*t*). 't Kan zyn, dat deeze hen nu ook bewoogen heeft, om deezen inval te doen.

Alfen, of naar Albinus zynen naam heeft.

Zo *Albiniana*, welk men, in oude Reisaſſelen en Kaarten, ſchoon een weinig anders geſpeld, aan den Ryn, in het Eiland der Batavieren, daar nu Alfen is, geplaatſt vindt, zynen naam naar Klodius Albinus, van welken wy ſpreeken, gekreegen heeft (*v*), 't welk egter onzeker is; zou hy, onder de Batavieren, eene Legerplaats ſchynen gehad te hebben. Dit weet men, dat te Alfen veele Romeinſche penningen gevonden zyn: ook, in de voorgaande eeuwe, by 't opdelven van den grond des Burgts aldaar, half verbrande en hard gezengde tarw; waaruit ſommigen hebben afgeleid, dat hier oudtyds eene Voorraadſchuur voor de Romeinen of voor de landzaaten in 't algemeen geweeſt zy (*w*).

De Bataviſche Lyfwagt was, onder de

IV. Re Voorregten der

(*s*) ÆLII LAMPRIDII Commodus *Cap.* XIII.
(*t*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 73.
(*v*) ALTING Germ. inf. *P.* I. *p.* 2.
(*w*) OUDAAN Roomſche Mogentheid. *bl.* 18.

Batavieren onder Septimius Severus. 197.

Regeeringe van LUCIUS SEPTIMIUS SEVERUS, by den Keizer in merkelyke agting: 't zy om datze hem de moorders van zynen voorzaat PERTINAX hadden helpen ontwapenen (x); 't zy om eenige andere reden. Immers men vindt aangetekend, dat de Batavieren, ten deezen tyde eene byzondere Keurbende uitmaakende, het voorregt hadden, om Wyngaardſtokken, even als de Honderdmannen der Romeinen, in de hand te mogen draagen (y); of om 'er de traage Krygsknegten mede voort te dryven, of om dezelven, als de Krygsknegten geſtraft werden, ten teken van Regterlyk gezag, vaſt te houden.

Wapenhuis van Sept. Severus, in het Eiland der Batavieren.

Severus, ſchoon ſpaarzaam uit den aart, heeft egter, in verſcheiden' ſteden, een aanmerkelyk getal van nieuwe gebouwen geſtigt, of ouden herſteld (z). Waarom men het geenszins vreemd vinden moet, dat hy, zig by de volken, die langs den Ryn woonden, ophoudende (a), in het Eiland der Batavieren, een Wapenhuis voor de vyftiende Keurbende der Vrywilligen (1), welk door ouderdom

(x) HERODIAN. *Libr.* VIII. *Cap.* VIII. *p.* 379. *Edit. Scheidii.*
(y) DION. CASSII *Libr.* LV. *p.* 565. B.
(z) DION. Excerpt. *Libr.* LXXVI. *p.* 869. B. ZOSIM. *Libr.* I. *Cap.* 9. ÆLII SPARTIAN. Septim. Sever. *Cap.* IV. *p.* 595.
(a) ZOSIM. *Libr.* I. *Cap.* 13.

(1) *Voluntarii* of *Vrywilligen* waren, onder de Romeinen, Krygsknegten, die, noch uit hoofde van hunnen ouderdom, noch uit kragte van bedongen' ſoldye, tot den Krygsdienſt konnende gedwongen worden, egter vrywillig dienden. Zulken waren, onder anderen, eenige Germaniſche hulpbenden. Zie AMMIAN. MARCELL. Libr. XX. Cap. IV. p. 260. *Edit. Valeſ. Gronov.* Mar-

dom vervallen was, onder 't beleid van den Overſte Cecilius Bato, heeft doen herſtellen. Immers men heeft, in den jaare vyftienhonderdentwee, te Roomburg by Leiden, eenen ſteen gevonden, in de grondſlagen van een ruim vierkant gebouw, welks Opſchrift al het gemelde aan Lucius Septimus Severus en deszelfs Zoon, Markus Aurelius Antoninus, toeſchryft (*b*). De ſteen, die vermoedelyk in den voorgevel van 't gebouw geſtaan heeft, moet 'er, na het jaar honderdzesennegentig, geplaatſt zyn; alzo de Raad, eerſt in dat jaar, den bynaam van *Antoninus*, dien Severus Zoon, in het opſchrift, draagt, aan hem gegeven hadt (*c*). Meer andere ſteenen, hier te lande gevonden, bewyzen dat Severus zig hier opgehouden heeft. In het opſchrift van eenen deezer ſteenen, ſchynt gewaagd te worden van eenen Altaar, door hem herſteld (*d*). Een ander opſchrift ſpreekt van de geloften, door *de Bataviſche Burgers, Broeders en Vrienden des Roomſchen Volks*, gedaan, voor *de behouden' heen*

Oude Opſchriften hier te Lande gevonden.

(*b*) Corn. Aurelii Batav. *Libr.* I. *p.* 97, 98.
(*c*) Eutrop. *Libr.* VIII. *Cap.* 17.
(*d*) P. Scriverii Antiq. *p.* 180, 184.

Markus Aurelius hadt ook ſlaaven tot den Krygsdienſt bekwaam gemaakt, welken hy insgelyks den naam van *Vrywilligen* gaf, en die onderſcheiden waren van zekere ten krygsdienſt aangenomen' zwaardſchermers, welken hy *Obſequentes* of *Gehoorzaamenden*, noemde. Vide Julii Capitolini *M. Antonin. Philoſoph.* Cap. XXI. p. 396. *ibidemque* Not. Casauboni. Welke van deeze twee ſoorten van Vrywilligen, hier te lande, in bezetting gelegen hebben, beken ik niet te weeten.

heen- en weêr-reize van hunne Heeren, MARKUS AURELIUS ANTONINUS PIUS *Augustus en* PUBLIUS SEPTIMIUS GETA *Cæsar*, beide Zoonen van Severus. 't Is ten hoogsten waarschynlyk, dat hier gezièn worde op
208. den togt naar Britannie, door Severus, eenige jaaren laater, ondernomen: op welken hy, door zyne Zoonen schynt verzeld te zyn geweest: 't zy dat zy van het Eiland der Batavieren uit den Ryn, of uit den mond der Maaze, van ouds *Helium* genoemd (*e*), of van elders (2) overgesteken zyn.

Germanische Lyfwagt onder Bassianus en Geta.

V. ANTONINUS of BASSIANUS en GETA, de twee reeds gemelde Zoonen van Severus, hebben, na de dood huns Vaders, aan 't Ryks bestier geraakt zynde, ieder eene afzonderlyke Lyfwagt gehad. Antoninus was in 't byzonder gesteld op eene Lyfwagt van
212. Germaanen, mooglyk wel van Batavieren. Zelfs kleedde hy zig somtyds in een Germaansch gewaad, zyn hoofd hullende met de goudgeele hairlokken deezes Landaarts; door welk gedrag, hy zig zonderling bemind by hen wist te maaken (*f*). Ook heeft hy zig, in zyne

(*e*) PLINIUS *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(*f*) HERODIAN. *Libr.* IV. *Cap.* 7.

(2) STRABO zegt (Libr. IV. p. 305. *Edit. Amst.* [p. 199. *Edit. Paris.*] „ dat 'er vier gewoonlyke overvaarten naar Britannie waren, te weeten uit den mond der Rivieren den Ryn, de Seine, de Loire en de Garonne. Doch hy voegt 'er by, dat zy, die van de kust, omtrent den Ryn gelegen, overstaken, niet gewoon waren uit den Rynmond zelven, maar van de kust der Morinen [zie hier voor I *Boek*, bl. 41.] afgevaaren."

ne Krygstogten aan den Donauw, van Germaanen bediend (*g*). Sommigen beſluiten, uit zeker oud opſchrift (*h*), dat 'er, ten zynen tyde, een Regement van Batavieren in 't Huis te Britten gelegen heeft. Ook zou hy, volgens een ander gebrekkelyk oud opſchrift, den Altaar, door zynen Vader, in het Eiland der Batavieren, herſteld, plegtiglyk hebben ingewyd (*i*).

Omtrent deezen tyd, heeft hy met de (3) *Alemannen* en Katten geoorloogd, op welken hy, omtrent den Meinſtroom, eenige voordeelen behaalde (*k*); doch die hem naderhand noodzaakten, de vrede met geld van hun te koopen. Eenige volken, die, langs de zee, omtrent den mond der Elve, woonden, zonden hem ſedert gezanten toe, om op gelyken voet met hem te handelen. 't Gelukte. Hy gaf hun het geld, welk zy begeerden, in goede munt, daar hy gewoon was de Romeinen in verzilverd lood en verguld koper te betaalen (*l*). 214.

On-

(*g*) HERODIAN. *Libr.* IV. *Cap.* 7.
(*h*) H. CANNEGIETER de Brittenburgo *p.* 15.
(*i*) VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I *Deel*, *bl.* 193.
(*k*) AUREL. VICT. de Cæſarib. *Cap.* XXI. ÆLII SPARTIANI Caracalla *Cap.* X.
(*l*) VALESII Excerpta *ex* DIONE *p.* 749, 750.

(3) De *Alemannen* woonden tuſſchen den Mein, den Ryn, en den Donauw; doch hebben zig naderhand wyder uitgeſtrekt. CLUVERII *Germ. Ant.* Libr. III. Cap. IV. p. 515. Een oud Schryver zegt ons, dat zy uit *allerlei* volken zyn ſamengevloeid; 't welk ook hun naam te kennen zou geeven. ASINIUS QUADRATUS *apud* AGATHIAM Libr. I. p. 13. *Edit. Venet.* [p. 17. *Edit. Pariſ.*]

Alexander Severus van de Germaniſche Lyfwagt omgebragt. 235.

Onder de Regeeringe van ALEXANDER SEVERUS, was 'er nog eene Lyfwagt van Germaanen, waarſchynlyk van Batavieren. Men leeſt, dat deeze Vorſt, zig by 't Krygsvolk gehaat gemaakt hebbende, van de Germaniſche Lyfwagten, terwyl hy in Gallië, welk door de Germaanen afgeloopen werdt, oorloogde (*m*), is omgebragt geworden. Een hunner kwam, kort na de middag-maaltyd, in 's Keizers Legertent, meenende den Vorſt in den ſlaap om te brengen. Doch hem wakker vindende, tradt hy, verbaasd, te rug. By zyne medgezellen gekomen, hitſte hy hen aan tot het vermoorden van den Keizer; waarop zy, gelykerhand toeſchietende, eerſt eenige ongewapenden, die hun tegenſtonden, en naderhand den Vorſt zelven, met verſcheiden' ſteeken, van 't leeven beroofden (*n*). MAXIMINUS werdt, daarop, door het Leger in Gallië, tot de Keizerlyke waardigheid verheeven (*o*). Hy heeft tegen de Overrynſche Germaanen gelukkiglyk geoorloogd (*p*), zig, in den kryg, bedienende niet alleen van zulke Germaanen, met welken hy een verbond van vriendſchap gemaakt hadt; maar ook van Mauren en Parthen en andere Ooſterſche hulpbenden; alzo hy beweerde, dat men tegen Germaanen, geen beter volk dan handige Boogſchutters gebruiken kon (*q*), gelyk deeze Ooſterlingen waren.

Met

(*m*) HERODIAN. *Libr.* VI. *Cap.* 7. ÆLII LAMPRIDII Alexand. Severus *Cap.* LIX. *p.* 1025.

(*n*) ÆLII LAMPRIDII Alexand. Severus *Cap.* LXI. *p.* 1030. *ibidemque* Not. SALMASII.

(*o*) J. CAPITOLINI Maximini duo *Cap.* VII.

(*p*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 1.

(*q*) HERODIAN. *Libr.* VII. *Cap.* 2.

Met zulk eene magt gesterkt, over den Ryn gekomen, heeft hy een geweldig getal van Germanische gehugten afgebrand. Veele Germaanen sneuvelden: veele anderen werden gevangen genomen. De Krygsknegten keerden rykelyk met buit beladen te rug. Men wil, dat Maximyn geheel Germanie aan het Roomsche Ryk onderworpen zou gehad hebben; hadden de Germaanen zig niet over hunne stroomen begeven, en zig versteken in de poelen en bosschen, van welken hun Land vol was. Hy zelf, hen derwaards volgende, liep groot gevaar van door hen omsingeld te worden, terwyl hy, met zyn paard, in een moeras blyvende steeken, ter naauwer nood, van de zynen gered werdt. Naderhand waagde hy nog eene soort van eenen scheepsstryd tegen de Germaanen, in welken hy veelen van hun ombragt. Eindelyk herstelde hy de rust in Germanie (*r*). Wy maaken hier te liever van Maximyns Krygstogten tegen de Germaanen gewag; zo om dat 'er vermoedelyk Batavieren in zyn Leger geweest zullen zyn, als ook om dat, uit de Beschryving van de gelegenheid der plaatse des gevegts, niet zonder grond, af te neemen is, dat het zelve, niet verre van het Eiland der Batavieren is voorgevallen. Maximyn is, terwyl hy *Aquileja*, in 't Landschap Friuli, thans onder 't gebied der Venetiaanen, belegerd hieldt, van het Krygsvolk, welk hy tegen Pupiënus en Balbinus aanvoerde, nevens den jongen

VI. Maximyns togten tegen de Overrynsche Germaanen, vermoedelyk omtrent het Eiland der Batavieren.

238.

Maxi-

(*r*) J. Capitolini Maximini duo *Cap.* XII. & XIII.

De Germaniſche Lyfwagt moet, haars ondanks, het ombrengen der Keizeren Pupiënus en Balbinus gedoogen.

MAXIMYN, zynen Zoon en Ryksgenoot, omgebragt (*s*).

Deezen twee waren van den Raad tot Keizers verklaard. En PUPIËNUS, wien het Leger van Maximyn terſtond toeviel, voerde het, met zig, naar Rome. Hy en BALBINUS verkooren, uit de Germaniſche hulpbenden, als op welken zy zig voornaamlyk verlaaten durfden, eene Lyfwagt. Egter niet zonder dat 'er de gewoonelyke Lyfwagten opſmaalden, die reeds ongaarne gezien hadden, dat de Raad, zonder hen te kennen, Pupiënus en Balbinus tot de Keizerlyke waardigheid hadt verheeven (*t*). Zy beſluiten dan de Vorſten van kant te helpen. Doch in eenen geruimen tyd, deedt zig hiertoe geene gelegenheid voor, zynde zy geduurig van hunne Germaniſche Lyfwagten verzeld. De eenentwintigſte van Zomermaand, dag op welken men de Kapitolynſche ſpelen te Rome hieldt, werdt eindelyk, tot uitvoering van 't ſchenſtuk, beſtemd. De meeſte Hovelingen waren elders onledig, de Vorſten alleen in 't Paleis, bewaard van hunne getrouwe Germaanen, die zig egter, ten deezen tyde, of allen, of voor 't grootſte gedeelte, by Balbinus bevonden. 't Romeinſch Krygsvolk was zo dra niet omtrent het Paleis ſamengeſchoold, of Pupiënus kreeg 'er kennis van, en zondt, iets args vermoedende, aan Balbinus, om de Germaanen, zonder welker hulp, hy zag, dat het oproer niet te ſtillen was. Doch Balbinus,

(*s*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 5.
(*t*) HERODIAN. *Libr.* VII. *Cap.* 10. & *Libr.* VIII. *Cap.* 7, 8.

binus, zynen Ryksgenoot zelven miſtrouwende, hieldt de Germaanen by zig. En terwyl de Vorſten hier over aan 't twisten raaken, wordenze, onverhoeds, van 't Romeinſch Krygsvolk overvallen, naakt uitgeſchud en midden door de ſtad naar de Legerplaats geſleept. De Germaanen waren ondertuſſchen in aantogt, om hunne Vorſten te ontzetten. Doch zy vonden hen reeds vermoord, en den jongen GORDIAAN tot Keizer uitgeroepen, eer zy iets tot hunne redding konden toebrengen: waarop zy, geen nutteloos gevegt willende aanregten, zig ter ſtad uit en by de hulpbenden hunner landsluiden begaven (*v*).

VII. Gelegenheid tot den inval der Franken in Batavia. 253.

Het ombrengen der Vorſten door het Krygsvolk, en het opwerpen van nieuwen, naar den zin der Legeren, begon nu, in 't Roomſche Ryk, ſterk in zwang te gaan. Zelfs werdt, door de byzondere Legers, in de byzondere deelen des Roomſchen gebieds, de een Keizer tegen den anderen opgeworpen; tot zo veelen in getal, dat 'er, onder de Regeering van VALERIAAN en GALLIEEN, meer dan dertig van deeze Keizers, gemeenlyk by den naam van de *dertig Dwingelanden* bekend (*w*), opgeſtaan, en de een vroeger, de ander laater wederom verdweenen zyn. De meeſten ondertuſſchen werden, eenen geruimen tyd, van de Legers, over welken zy 't gebied voerden, gedraagen, en hebben niet dan door geweld bedwongen konnen worden. Ligtelyk is het te denken, dat de krag-

(*v*) HERODIAN. *Libr.* VIII. *Cap.* 8. JULII CAPITOLINI Maximus & Balbinus *Cap.* XIV. *p.* 156.

(*w*) TREBELL. POLLION. Trigint. Tyrann. *initio.*

kragten des Ryks hier door geweldig geknakt geworden zyn. Ook gaf het verſcheiden' onbeſchaafden volken, by de Romeinen met den naam van *Barbaaren* betekend, aanleiding, om de grenzen des Ryks, aan verſcheiden' oorden, te ontruſten. De Roomſche Wingeweſten leeden den eerſten aanval, en in 't byzonder Gallië, welk door de Germaanen overſtroomd en deerlyk verwoeſt werdt. By deeze gelegenheid, zyn ook, naar veeler gedagten (*x*), de FRANKEN (4) in het Eiland der Batavieren gevallen. Zeker is het, ten

(*x*) MONTFAUCON Monum. de la Monarchie Françoiſe. *Tom.* I. *p.* 4.

(4) Onzeker is 't, onzes oordeels, of en van waar de Franken zig omtrent den Ryn hebben komen nederſlaan. Sommige Frankiſche Schryvers haalen den oorſprong deezes volks van de Trojaanen af. AIMOIN. *de Geſt. Francor.* Libr. I. Cap. 1 & 2. Anderen willen, met meer ſchyn, dat de Franken, uit Pannonie of Hongarye, herwaards gekomen zyn. GREGOR. TURON. Libr. II. Cap. 9. DANIEL *Hiſt. de France* Pref. Hiſt. Art. I. p. LXXXV. Doch hier op vraagt men, hoe 't mag bygekomen zyn, dat STRABO, PLINIUS, POMPONIUS MELA, TACITUS en PTOLOMEUS, in hunne beſchryvingen der oude Germaniſche volken, van de Franken geen woord gerept hebben? En om deeze vraag op te loſſen, hebben ſommigen gegiſt, dat zy, ten tyde deezer Schryveren, onder eenen of meer andere naamen, bekend geweeſt zyn. Sommigen meenen dat de Franken oudtyds *Kauchen* genoemd zyn geweeſt. UBBON. EMMII *Rerum Friſic.* Libr. I. p. 10. Anderen houden de Franken voor de oude *Kaninefaaten*. Wederom anderen voor de oude *Sikambren*. Ook vindt men, zelfs in Schryvers der vierde en vyfde Eeuwe, de *Saliërs*, de *Sikambren*, de *Brukteren*, de *Attuarien* en andere oude volken, als byzondere ſoorten van Franken, aangemerkt. AMMIAN. MARCELL. Libr.

ten minſten, dat het Eiland, omtrent dertig jaaren laater, reeds van verſcheiden' Frankiſche volken bezeten werdt (*x*). Zy hebben het veele jaaren lang in bezit gehad. En ſchoon men den netten tyd, noch omſtandigheeden van hunnen inval niet weet, kan men egter, uit het gene men, hier en daar, aangetekend vindt, opmaaken, by welke gelegenheid, zulks geſchied zy. Zie hier, wat wy 'er van hebben konnen opſpooren.

Valeriaan, in eenen ſlag tegen *Sapor*, Koning der Perſen, gevangen genomen zynde, bleef het Ryksbewind in handen van zynen Zoon Gallieen, die, verzoopen in welluſt en vadzig uit den aart, tot niets minder dan tot 260.

Gallieens togten tegen de Germaanen.

(*x*) Eumenii Panegyr. Conſtantino Aug. *Cap.* V. *num.* 3.

Libr. XVII. Cap. VIII. p. 186. Lib. XX. Cap. X. p. 277. Sulpitius Alexander *apud* Gregor. Turon. Libr. II. Cap. 9. Claudian. in *I. Conſ. Stilichon.* Libr. I. *verſ.* 221 & *ſeqq.* Ons komt derhalven gegrondſt voor het gevoelen der zulken, die oordeelen, dat de Franken een volk zyn, uit verſcheiden' Germaniſche volken, ſamengevloeid. Deezen, in de vroegſte tyden, in het Overrynſch Germanie, gewoond hebbende, ſchynen zig, in de derde eeuwe, ſamen verbonden te hebben, en van toen af den algemeenen naam van *Franken* of *vryen* te hebben gekreegen, onder welken, zy, ſedert, in Gallië gevallen zyn. 't Vervolg deezer Hiſtorie zal den Leezer, vertrouw ik, in deeze gedagten, beveſtigen. Men zie ondertuſſchen, wegens dit alles, Cluverii *Germ. Antiq.* Libr. III. Cap. XX. p. 583. Nic. Vignerii *de Origine Veter. Francorum.* p. 135, 136. *Edit. Du Cheſne* Tom. I. Hermanni Com. Nuenarii *de Origine & ſedib. priſc. Francorum* p. 172. *Edit. ejusd.* Alting *Germ. infer.* P. I. p. 68. L'Abbé Dubos *Hiſt. Critique de L'Etabliſſem. de la Monarch Françoiſe*, Livre I. Chap. 16. en anderen.

tot regeeren bekwaam was. Geen wonder, dat 'er, aan alle oorden, Keizers tegen hem opgeworpen werden, en dat het een Wingewest na het ander van hem afviel: rampen egter, van welken hy de eerste tyding spottende plagt aantehooren (y); zo weinig werks maakte hy van 's Ryks welstand. Toen Valeriaan na 't Ooften trok, hadt Gallieen ondernomen, de Gallische Volken, die langs den Ryn woonden, onder welken men de Batavieren ook schynt te moeten rekenen, voor de kwellingen der Overrynsche Germaanen, die geduurig in hunne landen vielen, te beveiligen. Zelf omtrent den Ryn gekomen, was het hem ook somtyds gelukt, den Germaanen den overtogt met geweld te beletten. Doch alzo hy zyne magt te klein vondt, om tegen de geweldige menigte der Germaanen eenen slag te waagen, hadt hy zig genoodzaakt gezien, om met sommigen hunner Koningen een verbond aan te gaan; terwyl hy de anderen, door bedreigingen, van het trekken over den Rynstroom poogde af te schrikken (z). Vermoedelyk is het, dat den Germaanen, by dit Verbond eenige landen in Gallië, moogelyk wel in het Eiland der Batavieren, óf in het gedeelte der vaste kust van Gallië, welk deezen bezaten, zyn afgestaan. Zy zullen zig, daar tegen, verpligt hebben, om geene verdere invallen in de Romeinsche Wingewesten te doen, en om de Romeinen met de wapenen by te staan. Zo veel nog hadt

(y) TREBELL. POLLIONIS Gallieni duo. *Cap.* VI. *p.* 200.
(z) ZOSIMUS *Libr.* I. *Cap.* 30.

hadt Gallieen konnen doen, in den aanvang zyner Regeeringe. Minder deedt hy, toen hem 't Ryksbewind alleen in handen gekomen was. Het Stedehouderſchap over Gallië en de Overrynſche grenzen des Ryks was al door Valeriaan opgedraagen aan *Junius Poſthumus*, man van geringe afkomſt, doch van eenen ſtandvaſtigen en kloekmoedigen aart, en deftig van gedrag (*a*). Gallieen, met zyn Leger uit Gallië vertrekkende, om een Leger van Barbaaren, die in aantogt naar Rome waren, te keer te gaan, liet zynen jongen Zoon *Saloninus* in het Wingeweſt, om, onder 't opzigt van Poſthumus, de Regeering, uit zynen naam, waar te neemen (*b*).

De Galliërs ondertuſſchen, te onvrede dat een kind over hen 't gebied voeren zou, en daarom, of om andere redenen, met haat tegen Gallieen ingenomen, droegen Poſthumus, die alles naar hun genoegen beſtierde, des te meer liefde toe. Byzonderlyk wiſt hy hunne gunſt te winnen, door het verdryven der Germaniſche volken, die, kort na 't vertrek van Gallieen, wederom in Gallië ſchynen gevallen te zyn geweeſt. Doch Poſthumus, dezelven allen verjaagd hebbende, hadt de voorige veiligheid en ruſt in 't ryk herſteld (*c*). Steunende dan op de gunſt des volks, en op het leger, over welk hy geboodt, onderneemt hy den jongen Salonyn, binnen Agrippine, eene groote Stad aan den Ryn, thans Keulen genoemd, te belegeren; verklaarende

VIII. Bedryf van Poſthumus, omtrent den Ryn.

(*a*) Trebellii Pollion. Triginta Tyranni *in* Poſthumio *p.* 258, 259. Eutrop. *Libr.* IX. *Cap.* 9.
(*b*) Zosimus *Libr.* I. *Cap.* XXXVII. *p.* 61, 62.
(*c*) Trebell. Poll. Trigint. Tyranni *in* Poſthumio. *p.* 258.

de, het beleg niet te zullen opbreeken, dan na dat hem de jongeling zou overgeleverd zyn. De bezetting werdt hier eerlang toe gedwongen. Salonyn en de Hoofdman zyner Lyfwagt, *Silvaan*, werden den Belegeraar in handen gesteld, en beide, op zyn bevel, ter dood gebragt (*d*). Hoewel anderen willen, dat de Galliërs Salonyn hebben doen dooden (*e*).

Toen werdt Posthumus voor Keizer uitgeroepen en door gantsch Gallië erkend. Men bragt Gallieen zo dra geene tyding, dat Gallië verlooren was, of hy dreef 'er, volgens zyne gewoonte, den spot mede, zeggende, al lagchende, *Kan dan de Staat, zonder de Atrebatiſche* * *rokken, niet ſtaande blyven* (*f*)? 't Welk hier inzonderheid aangemerkt zy, om te doen zien, dat de weeveryen van wollenstoffen toen, hier te lande, al in zwang gingen (5): en dat de *Atrebaten*, die omtrent Atrecht in Artois gewoond hebben, rokken verschaften, welken te Rome vermaard waren. Men leest ook elders van eene andere soort van † Atrebatiſche † rokken, die, in de Tooneelspelen, gebruikt werden (*g*).

* *Saga.*

† *Birri.*

Gal-

(*d*) ZOSIMUS *Libr.* I. *Cap.* 38.
(*e*) TREBELL. POLL. *in* Posthumio. *p.* 259.
(*f*) TREBELL. POLL. Gallieni duo. *Cap.* VI. *p.* 200.
(*g*) FLAV. VOPISCI Carinus. *Cap.* XX. *p.* 861.

(5) Men hadt, al veel vroeger, te Rome kennis aan de Galliſche wollen-stoffen. STRABO heeft (Libr. IV. p. 301. B.) reeds aangetekend, dat men, in Gallië, zo veele Schaapen hadt, dat Rome niet alleen; maar een goed deel van Italie van Galliſche *Saga* of Rokken voorzien werdt.

Gallieen bragt egter terſtond een leger tegen Poſthumus te velde; doch deeze werdt van de Kelten of Galliërs en van de Franken, die, vermoedelyk, nu reeds het Eiland der Batavieren of meer in bezit hadden, zo trouwelyk bygeſtaan, dat hy wel met voordeel bevogten (*b*); doch niet overmeeſterd werdt. Zelfs wiſt hy zig, 't welk in deezen tyd iets vreemds was, zeven, anderen (*i*) ſchryven tien jaaren lang, in de aangenomen' waardigheid, te handhaaven. In welken tyd, hy, op den Barbariſchen, dat is, op den Overrynſchen grond, verſcheiden' Legerſteden gebouwd heeft (*k*). Eindelyk werdt hem, na dit alles, door *Lollianus* de voet geligt. Deeze wiſt zig van de jookerigheid naar verandering, den Galliërs meer dan anderen eigen (*l*), zo wel te bedienen, dat Poſthumus, door zekeren *Viktoryn*, van kant geholpen, en hem de Keizerlyke waardigheid opgedraagen werdt.

Doch zo dra hadden de Overrynſche Germaanen het ombrengen van Poſthumus niet vernomen, of zy beſtonden niet alleen de ſterkten, door hem, op hunnen bodem, geſtigt, om verre te haalen en te verbranden (*m*); maar ſchielyk over den Ryn getrokken, vallenze in Gallië en maaken zig wel van zestig ſteden meeſter (*n*). Lollianus herſtelde ſedert eeni-

(*b*) Trebell. Poll. Gallieni duo. *Cap.* VII. *p.* 201. & Victorin. *p.* 264.
(*i*) Eutrop. *Libr.* IX. *Cap.* 9.
(*k*) Trebell. Poll. Trigint. Tyranni *in* Lolliano. *p.* 261.
(*l*) Trebell. Poll. *in* Poſthumio. *p.* 259.
(*m*) Trebell. Poll. *in* Lolliano. *p.* 251.
(*n*) Flavii Vopisci Probus Imp. *Cap.* XIII. *p.* 661.

eenigen deezer Steden in den voorigen ſtaat. Ook herbouwde hy de ſterkten, eertyds door Poſthumus geſtigt. Doch niet lang hierna, door het Krygsvolk, omgebragt zynde, werdt hy van Viktoryn, die Poſthumus omgebragt hadt, daarna van *Tetrikus*, en eenige anderen opgevolgd. En ten ware deeze opgeworpen' Keizers de vervallen' zaaken der Romeinen in Gallië meer of min gered hadden, de Germaanen zouden al wat de Romeinen hier bezaten bemagtigd, en van hun gedugt gebied, in deezen oord, nog veel vroeger dan zy deeden, een einde gemaakt hebben (*o*).

IX. Aureliaan overwint de Franken.

Omtrent deezen tyd, moet het gebeurd zyn, dat AURELIAAN, die naderhand Keizer werdt, en nu nog maar Bevelhebber over de zesde Gallikaanſche Keurbende was, de Franken, die gantſch Gallië afliepen, by Maguntiakum, zo fel ſloeg, dat 'er zevenhonderd ſneuvelden en driehonderd gevangen genomen werden, welken hy openlyk tot ſlaaven verkoopen liet (*p*). Hy heeft ook, ſedert, tegen de Sueven, Sarmaaten en andere volken voorſpoediglyk geoorloogd (*q*): op welke zyne Krygsbedryven, dit deuntje gezongen werdt:

Mille Francos, mille Sarmatas ſemel occidimus:
Mille, mille, mille, mille, mille Perſas quærimus (*r*).

't Welk

(*o*) TREBELL. POLL. *in* Lolliano. *p.* 261, 262. *in* Victorino. *p.* 264.
(*p*) FL. VOPISCUS *in* Aureliano. *Cap.* VII. *p.* 432.
(*q*) Id. *Cap.* XVIII. *p.* 455. *Cap.* XXIII. *p.* 494. *Cap.* XXXV. *p.* 509.
(*r*) Id. *Cap.* VII. *p.* 433.

't Welk wy ergens (*s*) dus vertaald vinden:

„ Duyzend Franken, en Sarmaten duyzend,
„ „ hebbenw' eens verſlagen,
„ Die na duyzend, duyzend, duyzend, duy-
„ „ zend, duyzend Perſen vragen.

Toen men TACITUS de Keizerlyke waardigheid opdroeg, waren de Germaanen wederom over den Ryn, de grensſcheiding des Roomſchen Ryks, gekomen, en hadden zig van ſterke, vermaarde, ryke en magtige ſteden in Gallië meeſter gemaakt (*t*). En men vindt verhaald, dat, deezen Vorſt en zynen Broeder en Opvolger FLORIAAN overleeden zynde, de Wichelaars voorſpeld zouden hebben, dat 'er, na duizend jaaren, een Vorſt uit hun geſlagt zou voortkomen, die, over de Franken en Alemannen, welken waarſchynlyk de voorgemelde invallen gedaan hadden, volgens de Romeinſche wetten, gebieden zou (*u*). 't Welk hier alleenlyk aangehaald zy, om te toonen, hoe verre het 'er nog van af ware, dat men de Germaanen thans onder 't Romeinſche juk zou gebragt hebben. 275.

Wy hebben reeds aangemerkt, dat zy, terſtond na de dood van Poſthumus, een goed deel van Gallië bemagtigd hadden; welk hun, door Lolliaan, alleenlyk voor een gedeelte, wederom afhandig gemaakt was. PROBUS dan, het Ryksbewind in handen gekreegen hebbende, ondernam terſtond den togt tegen

(*s*) OUDAAN Roomſche Mogentheid. *bl.* 137.
(*t*) FL. VOPISCUS *in* Tacito *Cap.* III. *p.* 599.
(*u*) FL. VOPISCUS *in* Floriano *Cap.* II. *p.* 622.

tegen de Germaanen, en trok, in eigener perſoon, naar den Rynkant (*v*). En zo zeer diende hem 't geluk, dat hy wel zeſtig vermaarde ſteden, die door de Germaanen in bezit genomen waren, bemagtigde. Te gelyk ontweldigde hy hun den buit, dien zy op de Galliërs behaald hadden, en door welken, zy ryk en tróts geworden waren. Men wil, dat 'er, in verſcheiden' ontmoetingen, byna viermaalhonderdduizend Germaanen, die zig, op den Romeinſchen bodem, langs den oever des Ryns, ja door gantſch Gallië, neder gezet hadden, zouden geſneuveld zyn (*w*): 't welk genoegzaam ongelooflyk voorkomt. Het overſchot werdt, ten deele, over de Elve en Nekkar gedreeven; ten deele, met verlof des Keizers, in Gallië, of langs de beide oevers des Ryns, geplaatſt (*x*).

X. De Franken krygen vaſte verblyfplaats, langs den Ryn en in het Eiland der Bataviëren.

Dit laatſte was het lot der Franken, die, ten minſten van deezen tyd af, als vaſte Bewooners der Landen, omtrent den Ryn, naar den Zeekant, gelegen, en ook als Bewooners van Batavia moeten aangemerkt worden (6). Of zy

(*v*) ZOSIMUS *Libr.* I. *Cap.* 67.
(*w*) FLAVII VOPISCI Probus Imp. *Cap.* XIII.
(*x*) Id. ibid.

(6) In de *Reiskaart van Peutinger*, een werk, zo men agt, van de vyfde eeuwe, worden de Franken, langs den regter oever des Ryns, naar de zee toe, geplaatſt. De Lofredenaar EUNEMIUS, ſpreekende van 't gene in zynen tyd hadt plaats gehadt, getuigt (*Panegyr. Conſtantino Aug.* Cap. V. num. 3.) dat Batavia, voor het einde der derde eeuwe, van verſcheiden' Frankiſche volken bezeten werdt. Naderhand zynze wel eens wederom verdreeven geweeſt; doch zy hebben de voorige wooningen, meer dan eens, wederom

zy zig hier, te vooren, met bewilliging der Batavieren, nedergeſlaagen hadden, dan of zy deezen Landaart met geweld hadden gedwongen, om hun wooningen en akkers af te ſtaan, blykt, onzes weetens, nergens.

Dit weet men, dat de Franken, door Probus, in hunne moeraſſen, overvallen en geſlaagen zynde (y), genoodzaakt werden om vrede te ſmeeken, en te gelyk, dat hun een deel des Lands, door hen ingenomen, ter wooninge mogt afgeſtaan worden. 't Een en 't ander 277.
werdt hun van den Keizer vergund (z): die, daarenboven, volgens de gewoonte der Romeinen, bedong, dat hy zig van hunne hulp, in den oorlog, zou mogen bedienen. Sommigen verhaalen, dat hy hun ſcherpelyk beval, zig tegen hunne byzondere vyanden van geene wapenen te bedienen; maar alleenlyk op de beſcherming der Romeinen te vertrouwen, wanneer zy aangevallen werden. Doch dit ſchynt volgens, anderen, niet te hebben konnen geſchieden, dan na dat men de Ryks grenzen verder uitgezet, en gantſch Germanie, in de gedaante van een Wingeweſt, gebragt zou hebben (a), 't welk 'er, gelyk wy terſtond aanmerkten, ten deezen tyde, nog wel verre van af was. De Franken dan, akkers, en ſchuuren,

(y) Zosim. *Libr.* I. *Cap.* LXVIII. *p.* 109. Flav. Vopisci Probus Imp. *Cap.* XII. *p.* 658.
(z) Zosim *Libr.* I. *Cap.* LXXI. *p.* 116.
(a) Fl. Vopisci Probus *Cap.* XIV. *p.* 663, 665.

derom ingenomen, gelyk ons 't vervolg deezer Hiſtorie leeren zal. Men zie ondertuſſchen Zosimus Libr. III. Cap. 6. en Prokopius *de Bello Gothico* Libr. I. Cap. 12.

ren, en wooningen, zo in als omtrent het Eiland der Batavieren, bekomen hebbende, ſchikten zig tot ruſt. Probus ſtigtte Romeinſche ſteden en ſterkten op den Barbariſchen of Overrynſchen bodem, in welken hy Krygsvolk plaatſte, aan hetzelve ook eenige landeryen, ten onderhoud, afſtaande. Dit Krygsvolk beſtondt wel grootendeels uit Romeinen; doch Probus verdeelde, onder elke Keurbende, die ter beſcherminge der Ryksgrenzen gebruikt werdt, vyf of zeshonderd Germaniſche Hulpelingen, die zig, ten getale van zeſtienduizend, in zynen dienſt begeven hadden (*b*). De Batavieren hebben zig moeten laaten genoegen met de beſchikking, die zig de Romeinen, hunne oude Bondgenooten, over hunne Landen aanmaatigden, vermoedelyk uit vreeze voor zwaarer overlaſt, dien zy anders van de Franken zouden te dugten gehad hebben. Probus, de zaaken in Gallië herſteld hebbende, deedt den Raad van zyne verrigtingen verſlag, in eenen Brief, dien wy, als behelzende verſcheiden' merkwaardige zaaken, den Leezer, vertaald, mededeelen.

Brief van Probus, over zynen Krygstogt tegen de Germaanen.

„ Ik dank de onſterflyke Goden, BE-
„ SCHREEVEN' VADERS, om dat zy uw
„ gunſtig oordeel over my hebben goedge-
„ keurd. Gantſch Germanie, zo wyd als het
„ zig uitſtrekt, is te onder gebragt. Negen
„ Koningen van onderſcheiden' volken heb-
„ ben zig deemoediglyk voor myne voeten,
„ of liever voor de uwen, nedergeworpen.
„ Alle de Barbaaren ploegen nu voor U, zaai-
„ jen

(*b*) FL. VOPISCI Probus Imp. *Cap.* XIV. *p.* 662, 663.

„ jen voor U, en ſtryden ten uwen behoe-
„ ve, tegen de binnenlandſche volken. Geeft
„ dan, volgens uwe gewoonte, bevel tot het
„ houden van openbaare Bedeſtonden. Vier-
„ maalhonderdduizend vyanden zyn 'er ver-
„ ſlaagen. Men heeft ons zestienduizend ge-
„ wapenden aangebooden. Zeventig ver-
„ maarde ſteden zyn den vyand uit de han-
„ den gewrongen. Gantſch Gallië is vry ge-
„ maakt. De gouden Kroonen, welken my,
„ door alle de Galliſche ſteden, aangeboo-
„ den zyn, heb ik Uwer doorlugtigheid wil-
„ len opdraagen. Gy wydtze den beſten en
„ grootſten Jupiter en den anderen onſterffe-
„ ken Goden en Godinnen, uwen beſcherm-
„ geeſten, toe. De buit is weêrgekreegen,
„ en nog een andere en grooter dan ons ont-
„ nomen was daarenboven. De Galliſche ak-
„ kers worden met Barbariſche oſſen beploegd,
„ en onze Bouwlieden bedienen zig van de
„ Jokbeeſten der Germaanen. Het vee van
„ verſcheiden' volken wordt om ons te voe-
„ den aangefokt. Onze Ruitery wordt ry-
„ kelyk van Paarden uit de Germaniſche wei-
„ den voorzien. Onze ſchuuren zyn vol uit-
„ heemſch Graan (7). Wat wilt gy meer?
„ wy

(7) Zeer waren 'er de Romeinen op geſteld, dat de Germaniſche volken, ten hunnen behoeve, vee aanfokten en akkers bezaaiden, en zy ſtelden 'er veel roems in, wanneer zy eenig volk hier toe hadden konnen noodzaaken. Vide CLAUDIAN. *in* I. *Conſul. Stilich.* Libr. I. verſ. 220. Duidelyk blykt dit ook, uit de afbeeldſels, op eene pragtige Gedenkzuil, omtrent eene eeuw hierna, door Keizer Arkadius, ter eere van zynen Vader, Theodoſius den Grooten, te Konſtantinopole

„ wy bezitten al het hunne, en hebben hun „ niet meer dan den blooten grond laaten be„ houden. Wy hadden voorgenomen, eenen „ nieuwen Landvoogd over Germanie aan te „ ſtellen; doch hebben het uitgeſteld, tot dat „ wy onzen verderen wenſch zullen verkree„ gen hebben; 't welk, meenen wy, zyn zal „ als de Goddelyke voorzienigheid onzen Krygs„ togt verder zal hebben gezegend (c)".

XI. Redenen voor het verdrag tuſſchen de Romeinen en Franken.

Schoon niemant der ouden ons een affchrift nagelaaten heeft van het verdrag, welk, by deeze gelegenheid, met de Franken en andere Germaanen gemaakt werdt; het affchrift van deezen brief, vergeleeken met het gene men verder by de Hiſtorieſchryvers vindt aangetekend, leert ons, wat 'er de Staatkunde der Romeinen mede beoogde. De grenzen des Ryks liepen min gevaar van ontruſt te worden, wanneer de Franken, in hun eigen land, mids het behoorlyk bebouwd wierdt, vinden konden, 't gene zy tot hun onderhoud behoefden: behalven dat de landbouw hun geduurig werk verſchaffen en dus ongenegener maaken zou, om de nabuurige landen, door invallen en ſtrooperyen, te beroeren. De Romeinen, die op de grenzen in bezettinge lagen

(c) FL. VOPISCI Probus Imp. *Cap.* XV. *p.* 665.

opgeregt. De geleerde Monnik ANSELMUS BANDURIUS heeft 'er *Comment. in Antiquitat. Conſtantin.* Libr. I. p. 380. Edit. Venet. [p. 508. Edit. Paris.] in agttien Tafels, eene aftekening van in 't licht gegeven. Hier ziet men, inzonderheid Tab. V, VIII, en XVI. de Skythen en andere Germaanen, in 't veld, by het rundvee, de paarden en geiten, afgebeeld.

gen, werden ook, met gemak en tot eenen maatigen prys, uit de akkers der Franken, van kooren, uit hunne weiden, van paarden en ander vee voorzien. In de Legers, bedienden de Romeinen zig van Frankiſche en andere Germaniſche hulpbenden, waarſchynlyk, om deeze oorlogszugtige volken van hunne ſtrydbaarſte manſchap te ontblooten, en dus allengskens buiten ſtaat te ſtellen, om iets euvels tegen de onderdaanen des Roomſchen Ryks te onderneemen. Ten zelfden einde, gavenze ook aan verſcheiden' Volkplantingen van Germaanen, hier en daar, Landen op den Romeinſchen bodem in bezitting. Van de verdeelde kragten eens Volks was minder dan van de vereenigden te dugten. Somtyds ontzagenze zig niet, 't welk oudtyds ook reeds geſchied was (*d*), de ruſt des Ryks van de Germaanen, en in 't byzonder van de Franken, door geſchenken, te koopen (*e*), ten bewyze, dat zy geene middelen onbezogt wilden laaten, om de Wingeweſten, tegen de invallen der Germaanen, te beveiligen. De Franken en andere Germaanen hadden ondertuſſchen ook hunne redenen, om een verdrag met de Romeinen, op billyke voorwaarden, aan te gaan. De vrugtbaarheid van Gallië was, gelykwe reeds by eene andere gelegenheid, hebben aangemerkt, al vroeg de voornaamſte reden, waarom de Germaanen zo dikwils hunne bos-

(*d*) CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* I. *Cap.* 43. Zie ook hier voor, II. Boek *bl.* 186.

(*e*) CLAUDIAN. in I. Conſul. Stilichonis *Libr.* I. *verſ.* 209, 210.

boſſchen en poelen (*f*), daar het hun veeltyds aan kooren, altoos aan wyn ontbrak (*g*), verlieten, om, aan den anderen kant des Rynſtrooms, overvloed van beide te vinden. De moeite en 't gevaar, welk hier noodzaakelyk aan vaſt was, ontgingen zy, wanneerze, zig met de Romeinen verdraagende, in het land, dat hun afgeſtaan werdt, veelerlei noodbehoeften bekomen konden. En konden 'er ſommigen niet aangekweekt worden; dezelven zouden hun, gelyk men weet, dat ten opzigt van den wyn geſchied is (*h*), door hunne nabuuren, worden toegevoerd. Moeſtenze, in de Romeinſche legers, dienen; zy kreegen 'er gelegenheid door, om tot aanzienlyke en voordeelige ampten bevorderd te worden. Kortom, was het verdrag wel onderhouden geworden; 't zou beide den Franken en Romeinen voordeelig geweeſt zyn.

Probus genoot 'er al vroeg de vrugten van. Want *Prokulus*, die voor eenen Frank van herkomſt gaan wilde, door de Lugdunenzen, tot Keizer opgeworpen, en van Probus, tot aan de uiterſte grenzen van Gallië, verjaagd zynde, werdt, toen hy daar hulp by de Franken zogt, door hen verraaden, en vervolgens, door Probus, omgebragt (*i*).

Naderhand werdt *Bonoſus* tot Keizer opgeworpen. Doch men vindt aangetekend, dat

(*f*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 73.
(*g*) SIDONII APOLLIN. Carm. II. *ſeu* Panegyr. Anth. *verſ.* 278. *Edit. Sirmondi, p.* 298.
(*h*) COD. JUSTIN. *Libr.* IV. *Tit.* XLI. *Lege* 1.
(*i*) FL. VOPISCI Proculus *p.* 762.

dat alle de Germaanen Probus liever dan Prokulus of Bonosus dienen wilden. Ook won Probus de gunst der Galliërs, door hun het planten van den wynstok toe te staan (*k*); 't welk, door Domitiaan verbooden zynde (*l*), noch in Italië, noch in de wingewesten, zonder byzonder verlof, geschieden mogt.

Ondertusschen hielden de Franken, die, zo men getuigd vindt, het breeken der beloofde trouwe voor spel aanzagen (*m*), het gemaakt verdrag niet lang. De gelegenheid des Lands, alwaar zy hun verblyf hielden, maakt het vermoedelyk, dat zy de Germaanen geweest zyn, die eenige Romeinsche (8) Schepen, in den Ryn leggende, nog onder de Regeeringe van Probus, in den brand gesteken hebben (*n*). Dit was 't minst. Zy maakten zig meester van een goed getal van Schepen, met welken zy in zee staaken, zeilende, door het naauw van de Straat, naar de stad *Tarragone* in Spanje, die met geweld overmeesterd en geheel uitgeplonderd werdt (*o*). Vervolgens den steven naar

XII. De Franken steeken eenige Schepen der Romeinen in brand. Hunne scheepstogten.

(*k*) Fl. Vopisci Probus *Cap.* XVIII. *p.* 671, *ibidemque* Not. Casauboni.

(*l*) Suetonius *in* Domitiano. *Cap.* VII.

(*m*) Fl. Vopisci Proculus *p.* 762.

(*n*) Fl. Vopisci Bonosus *p.* 767.

(*o*) Eutrop. *Libr.* IX. *Cap.* 8. Aurelius Victor de Cæsaribus. *Cap.* XXXIX.

(8) *Lusoria* zegt Vopiscus in *Bonoso* p. 767. De Romeinen hadden tweeërlei soort van Oorlogschepen, *Liburna* en *Lusoria*. Van de eerste soort, hebben wy boven (II. boek, bl. 178) met een woord, gewag gemaakt. Van de andere soort, spreekt Vegetius (*de Re militari*, Libr. II. Cap. 1, & Libr. IV. Cap. 46.) zeggende, dat zy veel op den Donauw gebruikt werden: doch hy geeft 'er geene beschryving van, om dat 'er de ouden, voor hem, van gezweegen hadden.

naar *Sicilië* gewend hebbende, vallenze in de Stad *Sirakuze*, en regten 'er eene geweldige verwoesting aan. Van hier zeilenze naar Afrika, stroopende, schoon niet ongestraft, langs de kusten van Lybie. Zy hadden 't oog inzonderheid op *Karthago*; doch werden afgeweezen. Na 't aandoen van verscheiden' kusten, kwamenze, van zulk eenen langen en gevaarlyken togt, zonder eenig merkelyk verlies geleeden te hebben, behouden aan hun Eiland Batavia te rug (*p*). Het zeeschuimen was hun ondertusschen zo wel bevallen, dat zy, van dien tyd af, met de (9) SAXERS samenspannende, de Gallische kusten alommo onveilig maakten (*q*).

XIII. Togten van Maximiaan Herkulius tegen eenige Germanische volken.

In deezen tyd, werdt DIOKLETIAAN, door het Leger, tot Keizer verklaard, die *Maximiaan Herkulius*, welken hy, tot *Cezar* benoemd hadt, met een leger, naar Gallië zondt,

(*p*) EUMENII Panegyr. Cònstant. Cæsari. *Cap.* XII. *p.* 99. *ibiq. demque* Not. ZOSIMUS *Libr.* I. *Cap.* 71.
(*q*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 21.

284. (9) De *Saxers* worden van PTOLOMEUS (Libr. II. Cap. 11.) over de Elve, langs de Noordzee, geplaatst. Naderhand hebben zy ook digter naar den Rynkant, op de grenzen der Franken, gewoond. Zie CLUVER. *Germ. Ant.* Libr. III. Cap. XXI. p. 588. En nog laater zullenze ons; in het Land beneden Niewmegen, voorkomen. Zy waren, in de vierde en vyfde eeuwe inzonderheid, vermaard, wegens hunne zeeschuimeryen; in welken zy zig bedienden van ligte vaartuigen, ten deele van hout, ten deele van leer toegesteld, met welken zy de Britannische zee, zonder weer of wind te ontzien, doorkruisten. SIDONIUS APOLLIN. *Epist.* Libr. VIII. *Ep.* 6. & *Carm.* VII. seu *Panegyr. Aviti* vers. 369. In 't volgende Boek, zullen wy de Saxers nog nader leeren kennen.

zondt, om den opſtand der landluiden, die zig (1) *Bagauden* noemden, te dempen; waarin hy zo wel ſlaagde, dat dit Volk overwonnen, en de ruſt in een gedeelte van Gallië herſteld werdt (*r*). Daarna den Ryn overgetrokken, wilde hy doen zien, dat deeze ſtroom, niet langer tot eene grensſcheiding des Ryks zou ſtrekken; maar dat, gelyk het een oud Lofredenaar uitdrukte, het Ryk geene paalen hadt dan die van zyne wapenen (*s*). Zeker genoeg is het, dat hy verſcheiden' Overrynſche Volken overwonnen heeft: de (2) *Burgondiërs* en Alemannen door uithongering, de (3) *Chaibonen* of *Cavionen*, en

(*r*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 20.
(*s*) CL. MAMERTINI Panegyr. Maximiano Herc. *Cap.* VII. *num.* 3.

(1) DU CANGE leidt het woordt *Bagauden* af van het oud Galliſch woord *Bagat* of *Bagad*; 't welk eene *Vergadering des Volks* betekent. *Gloſſarium mediæ & infimæ Latinitatis* VOC. BAGAUDÆ. Voiez ook L'ABBÉ DUBOS *Hiſt. Crit. de la Monarchie Franç.* Livre II. Ch. II. p. 282. *Edit. d'Amſt.*

(2) De *Burgondiërs* worden van PLINIUS (Libr. IV. Cap. 14.) een gedeelte der *Vindilen* of *Wandaalen* genoemd, en zouden dus, gelyk deezen, in Poolen ſchynen gewoond te hebben. Zeker is 't ondertuſſchen, dat zy, naderhand, eer zy nog in Gallië gevallen waren, digter aan den Ryn, omtrent den Meinſtroom, gewoond hebben. OROSIUS zegt zelfs (Libr. VII. Cap. 19.) dat zy hier, door Druzus en Tiberius, zouden geplaatſt zyn geweeſt, en, langs de grenzen, *Burgten* geſtigt hebben, naar welken zy den naam van *Burgondiërs*, alsof men zeide *Burgtwoonders*, zouden gekreegen hebben. SOKRATES plaatſt (*Hiſt. Eccl.* Lib. VII. Cap. 30.) de Burgondiërs ook over den Ryn, en zegt, dat zy zig meeſt met het timmeren, of het maaken van houtwerk geneerden.

(3) TACITUS plaatſt (*de Morib. Germ.* Cap. XL.) een

en (4) *Herulen* in een fel gevegt; waaruit 'er zelfs, zegt men, niet een eenige ontkwam, om tyding van de nederlaag te brengen (*t*). 't Schynt, dat deeze volken, by eenen droogen Zomer, over den Ryn getrokken en in Gallië gevallen waren; alzo men gemeld vindt, dat de Galliërs, na de overwinningen, door Maximiaan behaald, hunne veiligheid niet meer in het ſterk waſſen van het Rynwater zouden behoeven te ſtellen, of bevreesd te zyn, als de ſtroom, door de Zomer-hitte byna uitgedroogd, zo traaglyk liep, dat 'er de kleinſte keijen, die, door de heldere golfjes heenen, op den grond ligtelyk te zien waren, niet door konden voortgedreeven worden. 't Gene men 'er bygevoegd vindt, dat Maximiaan al het Overrynſch geweſt aan het Romeinſch gebied onderworpen hadt (*v*), ſchynt voor grootſpraak te moeten gehouden worden. En is dit geenszins te verwonderen, daar hem de oude Lofredenaars zelfs hebben dur-

(*t*) CL. MAMERTINI Panegyr. Maxim. Hercul. *Cap.* V. & *ejusdem* Genethliacus *Cap.* VII. *num.* 2.

(*v*) Id. Panegyr. Maximiano Herc. *Cap.* VII. *num.* 4, 7. *Ejusdemque* Genethliacus eidem *Cap.* VI. *num.* 6.

een volk over de Elve, 't welk hy *Avionen* noemt. Of deezen de *Chaibonen* of *Cavionen* zyn, van welken MAMERTINUS ſpreekt, beken ik niet te weeten.

(4) De *Herulen* hebben, oudtyds, naar 't getuigenis van PROKOPIUS (*de Bello Gotthico* Libr. II. Cap. 14.), ten noorden van den Donauw gewoond; en zyn, eerſt in de zesde eeuwe, ten zuiden dier Riviere geplaatſt geworden. Wy zullen deezen Landaart, eerlang, nevens de Batavieren gevoegd, in de Romeinſche Legers, ontmoeten.

durven toeſchryven, dat hy de eerſte zou geweeſt zyn, die de Romeinſche Legertekens over den Ryn gevoerd hadt (*w*): even of men de oude Overrynſche togten van Cezar, van Druzus, van Germanikus, van Trajaan en van anderen voor loutere verdigtſels moeſt houden. Doch 't gaat wat zekerer, dat hy de Franken, in deezen togt, overwonnen, en derzelver zeeſchuimeryen belet heeft (*x*). Zelfs noodzaakte hy hen om, verzeld van hunnen Koning, hem om de vrede te komen ſmeeken (*y*). Vermoedelyk is deeze Koning toen van hem in zyn gebied beveſtigd geworden. Ten minſten vindt men duidelyk genoeg getuigd, dat Maximiaan, over deeze en gene overwonnen' of bevredigde volken, Koningen aangeſteld, of de reeds aangeſtelden, in hun gezag, beveſtigd heeft: onder welken, zekere Ezatech of Athech en Genobon of Genobaudes met naame genoemd worden (*z*). Van welken laatſten, de Trierſche Jaarboekſchryver aantekent, dat hy over de Franken, die zig in Batavia neder gezet hadden, het gebied voerde (*a*). Maximiaan plaatſte wyders eenige Franken, in de ledige landen der Nerviën en Treviren, alwaar hun akkers om te bebouwen werden afgeſtaan, mids

(*w*) Incerti Epithalamius Maximiano & Conſtantino, *Cap.* VIII. *num.* 4.
(*x*) Cl. Mamertini Genethliacus Maximiano Herculeo, *Cap.* VII. *num.* 2.
(*y*) Cl. Mamertini Genethliacus Maximiano Herculeo, *Cap.* V. *num.* 4.
(*z*) Id. Panegyr. Maximian. Hercul. *Cap.* X. *num.* 3.
(*a*) Browerii Annal. Trevir. *Tom.* I. *p.* 198.

mids zy zig verbonden, naar de Romeinſche wetten, te leeven (*b*). Te gelyk werdt den gantſchen Landaart verzekering gedaan van de vriendſchap der Romeinen, wanneer men zig in ruſt hieldt, en naliet de ſtroomen over te trekken, om de Wingeweſten des Ryks te beroeren (*c*).

XIV. Karauſius gedrag omtrent de Frankiſche en Saxiſche Zeeſchuimers.

Zo weinig ſtaats maakten egter de Romeinen, op het verdrag, met de Franken getroffen, dat zy niet nalieten geduuriglyk een waakend oog te houden over de Frankiſche en Saxiſche zeeſchuimers, die haaſt wederom zee koozen. De zorg voor de zeekuſt van Gallië, die 't meeſt van hunne ſtrooperyen te lyden hadt, werdt toevertrouwd aan *Karauſius*, een' Menapiſchen Burger (*d*), van geringe afkomſt (*e*); doch die Voedſterheer geweeſt was was van *Konſtantius Chlorus* (*f*), naderhand tot *Cezar* verklaard, en zig in den oorlog zeer beroemd gemaakt hadt. Deez' begeeft zig naar Bologne, en paſt, van daar, met de vloot, over welke hy 't gebied hadt, zo wel op de Vrybuiters, dat hy, van tyd tot tyd, veelen van hunne Schepen wegneemt en buit op buit behaalt (*g*). Doch in plaats van den buit den Galliërs, dien zy ontroofd was, wederom ter hand te ſtellen, of den Keizeren toe te zenden, verrykte hy 'er zig zelven

(*b*) EUMENII Panegyr. Conſtantio Cæſari *Cap.* XXI. *num.* 1.
(*c*) Incerti Epithalamius Maximiano & Conſtantino, *Cap.* VIII. *num.* 5.
(*d*) AUR. VICTOR de Cæſar. *Cap.* XXXIX.
(*e*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 21.
(*f*) EUMENII Panegyr. Conſtantino *Cap.* V. *num.* 3.
(*g*) AUR. VICTOR de Cæſar. *Cap.* XXXIX.

zelven mede. Zelfs hieldt men hem verdagt, dat hy de Zeeſchuimers, onverhinderd, op huit liet uitvaaren, om hen, alsze wel voorzien wederkeerden, te onderſcheppen, en zig den roof uit de Wingeweſten des Ryks toe te eigenen (*h*). Zulk een gedrag, gelyk het den Inwooneren van Gallië ten hoogſten nadeelig was, kon niet nalaaten Maximiaan, die de zorg voor dit deel des Ryks op zig genomen hadt, zeer in 't oog te loopen. Ook gaf hy bevel, om Karauſius van kant te helpen (*i*): die hier van zo dra de lugt niet kreeg, of hy bewoog Genobon, die, gelyk wy zeiden, naar ſommiger aantekening, thans het gebied voerde over de Franken in Batavia, om het verbond, met Maximiaan gemaakt, te ſchenden, en hem, met volk en andere noodwendigheden, by te ſpringen (*k*). Met deeze hulp geſterkt, en zig van alle de voor handen zynde ſchepen meeſter gemaakt hebbende, ſteekt hy van Bologne naar Britannië over, alwaar hy zig wel haaſt tot Keizer liet verklaaren (*l*), doende, ten teken zyner nieuwe waardigheid, terſtond eenige geldſtukken munten (*m*). 287.

Na dat men hiervan te Rome tyding gekreegen hadt, vondt Diokletiaan goed, Maximiaan, die tot nog toe alleenlyk de waardigheid van *Cezar* gehadt hadt, tot zynen Ryksgenoot te verklaaren, en te gelyk Konſtantius Chlo-

(*h*) Eutrop. *Libr.* IX. *Cap.* 21.
(*i*) Idem ibid.
(*k*) Browerii Ann. Trevir. *Tom.* I. *p.* 198.
(*l*) Eutrop. *Libr.* IX. *Cap.* 21.
(*m*) Oudaan Roomſche Mogenth. *Bl.* 90.

Chlorus en *Kajus Galerius Maximianus* tot *Cezars* te verheffen. Terſtond hierna, nam Konſtantius Chlorus den laſt op zig, om Karauſius en de Franken, die met hem in verbond ſtonden, tot reden te brengen (*n*). 't Zeil gegaan, maakt hy zig eerſt meeſter van Bologne, welke Stad Karauſius, voor zyn vertrek, met Krygsvolk van zynen aanhang ſterk bezet gelaaten hadt (*o*). En terwyl hy, tot het vervaardigen eener magtige ſcheeps-vloote, orde ſtelt, wendt hy den ſteven naar Batavia, dat toen van verſcheiden' Frankiſche volken bezeten werdt (*p*), die daarenboven nog andere Landen, aan den linker oever des Ryns gelegen, bewoonden (*q*). Het verbond van hunnen Koning Genobon met Karauſius was redens genoeg, om hun den oorlog aan te doen. De gelegenheid des Lands, welk van meeren en poelen omringd en vervuld, en van de wyde ſtroomen, den Ryn en de Waale, doorſneeden was, ſcheen naauwlyks eenigen anderen ſtryd dan te ſchepe toetelaaten. Doch de digte bosſchen, in welken de Franken, alleenlyk te water aangetaſt, zig terſtond verſchoolen zouden hebben, gaven wederom reden aan de hand, om 't gevegt te lande te onderneemen (*r*). Konſtantius dan, voet aan land gezet hebbende, valt den Franken, met

De Franken, in Batavia, door Konſtantius Chlorus geſlaagen.

(*n*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 22.
(*o*) EUMENII Panegyr. Conſtantio Cæſari *Cap.* VI.
(*p*) Id. Panegyr. Conſtantino Aug. *Cap.* V. *num.* 3.
(*p*) Incerti Epithalam. Maximiano & Conſtantino *Cap.* IV. *num.* 2.
(*r*) EUMENII Panegyric. Conſtantio Cæſari, *Cap.* VIII.

met zyne geregelde Krygsmagt, zo onzagt op 't lyf, dat 'er veele duizenden gedood, verjaagd, gevangen genomen en weggevoerd werden (*s*). Waarschynlyk is het, dat hy, omtrent deezen tyd, dieper in Gallië getrokken zynde, de zonderlinge ontmoeting hadt, welke men, by sommige Historieschryvers, geboekt vindt. Omtrent de Stad der Lingoonen, thans *Langres* genaamd, tegen de Alemannen strydende, liep hem, op éénen dag, 't geluk eerst tegen, toen mede. Hy bevondt zig binnen de gemelde Stad, toen 'er de Alemannen, op 't onvoorzienst, inrukten, en hem, door het sluiten der Poorten, zo zeer benaauwden, dat hy, niet zonder zigtbaar gevaar, ter naauwernood, met een touw over den muur gelaaten, naar buiten en by zyn Leger kwam; welk, in minder dan vyf uuren, de Stad genaderd zynde, op de Alemannen aanviel, en 'er omtrent zestigduizend van versloeg (*t*).

't Schynt dat Konstantius, met al dit werk, tot in den winter, bezig geweest is. Immers vindt men aangetekend, dat 'er eene gewel-dige menigte van Germaanen, misschien van de korts te vooren verdreeven' Franken, terwyl de Ryn toegevrooren lag, te voet, over 't ys, in het Eiland der Batavieren, gevallen zyn; doch met het ontlaaten van 't weder, by gebrek van Schepen, dermaate bezet raakten, dat zy gedwongen werden, zig aan Kon-

De Franken grootendeels uit Batavia verjaagd.

(*s*) Incerti Epithalam. Maximiano & Constantino *Cap.* IV. *num.* 2.

(*t*) Eutropius *Libr.* IX. *Cap.* 23.

Konſtantius, die hun te ſchepe aanviel, over te geeven. Hy noodzaakte hen vervolgens, eenigen uit den hoop by hem gevangen te laaten blyven, doende de overigen, met de ſchande van de overlevering hunner Spitsbroederen, t'huiswaards keeren (*v*). Doch volgens ſommiger gedagten, zou dit drie of vier jaaren laater gebeurd zyn (*w*). Wat hiervan zyn moge; Batavia werdt eerlang van den overvloed der Franken gezuiverd (*x*), en mogt nu, op dat wy ons van de digtkundige uitdrukkingen eens ouden Lofredenaars bedienen, door Konſtantius beſchermd, den bemoſten kruin, midden uit zyne boſſchen en ſtroomen, blymoediglyk, om hoog heffen.

De voorige verbonden met de Franken, die niet allen verdreeven waren, werden vernieuwd. Een goed deel hunner werdt, met Vrouwen en Kinderen en al wat zy hadden, verplaatſt, in de onbewoonde ſtreeken der Ambiaanen, Bellovaken, (5) *Tricaſſinen*, Lin-

(*v*) EUMENII Panegyr. Conſtantino, *Cap.* VI. *num.* 4.
(*w*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 205.
(*x*) EUMENII Panegyricus Conſtantino Aug. *Cap.* V. *num.* 3. Incerti Panegyr. Conſtantino. *Cap.* XXV. *num.* 2.
(*y*) EUMEN. Panegyr. pro reſtaurandis Scholis *Cap.* XXI. *num.* 2.

(5) De *Tricaſſinen*, die EUMENIUS, hier, nevens eenige andere volken van het Belgiſch Gallië, optelt, moeten, naar 't ſchynt, onderſcheiden worden van de *Tricaſtinen*, van welken LIVIUS (Libr. III. Cap. 31.), SILIUS ITALICUS (Libr III. verſ. 466.) en anderen gewaagen. Men plaatſt deezen, in het Narbonenzer Gallië, of in het Dauphiné, aan de Rivier de Rhône. Doch onze *Tricaſſinen* woonden in Champagne. De Stad *Troijes*, hier gelegen, draagt, in ſchriften der Middel-eeuwe, den naam van *Civitas Tricaſſina*. Zie *Annal Bertinian.* ad annum 861. Men noemtze nog, in 't Latyn, *Trecæ* en *Tricaſſæ*.

Lingoonen en andere inwooneren van Gallië (z), om daar, als onderdaanen des Roomſchen Ryks, te leeven (a), de ledige akkers te bebouwen, en, in plaats van de zee, door rooveryen, onveilig te maaken, den Romeinſchen Krygsknegten leeftogt te verſchaffen, en hun vet geweid vee, in de naaſte Steden, ter markt te brengen. Ook zag men, eerlang, de (6) *Chamaven*, en Friezen, en andere volken,

(z) Eumenii Panegyr. Conſtant. Cæſari, *Cap.* VIII. *num.* 2. *Cap.* XXI. *num.* 1.

(a) Id. Panegyr. Conſtantino Aug. *Cap.* V. *num.* 3.

(6) Onder Trajaans Regeeringe, woonden de *Chamaven* in eene Landſtreek, die eertyds door de Brukteren bezeten (Zie Tacit. *de Morib. Germ.* Cap. XXXIII.), en dus een ſtuk wegs van den regter oever des Ryns en Yſſelſtrooms gelegen was. Nog vroeger, hadden zy eenige akkers ingehad, die digter aan den Ryn lagen, en naderhand van de Tubanten, Uzipeeten en Anzibarien, na malkanderen, ingenomen werden. Tacit. *Ann.* XIII. Cap. 54, 55. 't Schynt, dat zy zig, ſedert, meer langs den regter Rynsoever, tot aan de zee toe, hebben uitgebreid. In de *Reiskaart van Peutinger*, leeſt men, onmiddelyk nevens den regter Rynsoever, aan den zeekant,

Chamavi. qui elpranci

waar voor men, ongetwyfeld, leezen moet.

Chamavi, qui et Franci,

dat is:

Chamaven, die ook Franken [genoemd worden.]

Want, dat de Chamaven eene byzondere ſoort van Franken geweeſt zyn, zal, uit het gevolg deezer Historie, blyken. Men zie midlerwyl *Incerti Panegyr. Conſtantino* Cap. XXII. *num.* 3. vergeleeken met Nazarii *Panegyr. Conſtantino* Cap. XVIII.

ken, die in en omtrent Batavia gewoond hadden, ten behoeve der Romeinen, ploegen en zaaijen (*b*). En gelyk de verſcheiden' Frankiſche en andere Germaniſche volken den Roomſchen Ryke in vredestyd met den Landbouw dienſtig waren; zo werden 'er, in tyden van oorlog, ook nog, gelyk eertyds, Krygsbenden, uit hunne ſtrydbaarſte manſchap, gekooren (*c*).

Konſtantius, de Franken dus genoodzaakt hebbende, tot het afleggen der wapenen, en hun gelegenheid hebbende gegeven, om tevens hunne woeſtheid af te leggen (*d*), ſtak, waarſchynlyk van het Eiland der Batavieren of uit den mond der Maaze, over naar Britannie, om Karauſius op te zoeken. Met wien hy, een en andermaal vrugteloos geſtreeden hebbende, eindelyk een verdrag aanging, by welk, het Eiland Britannie aan Karauſius werdt afgeſtaan. Nog zeven jaaren, hieldt deeze het in, wanneer hy van *Allectus* omgebragt werdt, die, drie jaaren geregeerd hebbende, insgelyks van kant werdt geholpen; waarna Britannie zig wederom den Roomſchen Keizer onderwierp (*e*).

De Franken vallen in Gallië.

XV. De ruſt onder de Franken bleef ondertuſſchen maar eenen korten tyd duuren. Nog by 't leeven van Konſtantius, of kort na zynen dood, die in 't jaar driehonderd en zes

306. voor-

(*b*) EUMENII Panegyr. Conſtant. Cæſari, *Cap.* IX. *num.* 3.
(*c*) Id. ibid. *num.* 4. *Vide & ejusdem* Panegyr. Conſtantino Aug. *Cap.* VI. *num.* 2.
(*d*) Id. Panegyr. Conſtantino Aug. *Cap.* V. *num.* 3.
(*e*) AUREL. VICT. de Cæſar. *Cap.* XXXIX. EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 22.

voorviel, ondernamen zy wederom het gemaakt Verbond te ſchenden, en, even als by 't afzyn of affterven van andere Vorſten, die hen bevredigd hadden, over den Ryn te trekken, en in Gallië te vallen (*f*).

De byzondere Frankiſche (*g*) en miſſchien ook andere Germaniſche Volken waren in een onderling Verbond getreden. Men vindt ten minſten aangetekend, dat de Brukteren, Chamaven, Cheruſcen, Vangionen, Alemannen en (7) *Tubanten* ſamenſpanden, om, met vereenigde kragten, de Romeinſche Wingewesten te overvallen (*h*). Zy hadden zig, volgens de aloude gewoonte der Germaanen, voor het onderneemen van deezen togt, twee Koningen of Veldoverſten, ASKARIKUS en REGAIZUS, verkooren: onder welker geleide, zy, tot aan den oever des Ryns, gekomen waren (*i*), toen zy van KONSTANTYN, Zoon van Konſtantius, die, na zyns Vaders dood, in Britannie, tot Keizer verklaard (*k*), en, ongetwyfeld al vroeg van de beweegingen der Franken kennis bekomen heb-

(*f*) Incerti Panegyr. Conſtantino, *Cap.* XXII. *num.* 3. EUMENII Panegyr. Conſtantino, *Cap.* XI. *num.* 3.
(*g*) LACTANT. de Mortib Perſecut. *Cap.* XXIX.
(*h*) NAZARII Panegyr. Conſtantino, *Cap.* XVIII.
(*i*) EUMENII Panegyr. Conſtantino, *Cap.* XI. *num.* 6. Incerti Panegyr. Conſtantino, *Cap.* XXII. *num.* 3.
(*k*) EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* & 3,

(7) De *Tubanten* worden, dikwils, nevens de Chamaven, Brukteren en Uzipeeten genoemd. TACIT. *Ann.* I. Cap. 51. & XIII. Cap. 55. Zy worden, van ſommigen, in Twente; van anderen, wat zuidelyker, geplaatſt. M. ALTING. *Germ. infer.* P. I. p. 125. CLUVERII *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XII. p. 549.

hebbende, herwaards getrokken was, voor den ſtroom geſtuit, en dermaate met ſchrik geſlaagen werden, dat zy den overtogt niet waagen durfden (*l*). Vervolgens heeft hy, oordeelende, dat hy niet kon gerekend worden de Franken overwonnen te hebben, wanneer hy hun ſlegts den overtogt belet hadt, en veinzende af te trekken, terwyl hy een gedeelte des Legers, in eene hinderlaage, leggen liet, de Franken, aan den Bovenryn, over den ſtroom gelokt: waarna hy hen, die nergens minder op verdagt waren, ſchielyk overviel (*m*). Veele Franken ſneuvelden in den ſtryd (*n*). Veele anderen vielen Konſtantyn leevende in handen, en onder deezen de twee Koningen, Askarikus en Regaizus (*o*), die hy, zo wel als een goed getal hunner onderzaaten, den wilden beeſten voorwerpen, en dus, op eene allerſmertelykſte wyze, van 't leeven berooven liet (*p*). Eene zonderlinge vertooning van wreedheid, en een bewys, dat Konſtantyn, die naderhand belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt deedt, toen ten minſten nog weinig Chriſtelyks bezat, en den naam van *bloeddorſtig*, die hem van ſommigen gegeven werdt (*q*), niet ten onregte gedraagen heeft (8). Want deeze ſtraf werdt, vol-

Worden door Konſtantyn geſlaagen.

(*l*) Incerti Panegyr. Conſtantino *Cap.* XXIII. *num.* 3.
(*m*) Id. ibid. *num.* 4, 5.
(*n*) EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* 3.
(*o*) NAZARII Panegyr. Conſtantino *Cap.* XVI.
(*p*) EUMENII Panegyr. Conſtantino Aug. *Cap.* XI. *num.* 3, 6, 7. EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* 3.
(*q*) JULIANI Cæſar. *p.* 336. *Edit. Spanhemii.*

(8) De Beſchryver van Konſtantyns Leeven, of liever zyn Lofredenaar EUZEBIUS, verhaalt „ dat deeze „ Vorſt

volgens de wreede gewoonte der Romeinen, by wyze van Schouwſpel, uitgevoerd. En vindt men aangetekend, dat de elendige Franken, het ſterven zelf min ſmertelyk agtende, dan dat zy dus ſpottelyk ten toon geſteld werden, zig terſtond van 't raazend gedierte zulke wonden lieten geeven, die hun eenen gewiſſen dood aanbragten (*r*). Konſtantyn, te ſchepe over den Ryn gekomen, valt vervolgens in de wyken der Franken, alwaar hy eenen weerloozen hoop, over de neêrlaag hunner Landsluiden bedrukt en neêrſlagtig, onverhoeds op 't lyf komt, en byna t'eenemaal uitrooit (*s*). De Brukteren in 't byzonder werden zo ſchielyk overvallen, dat zy geenen tyd hadden, om zig, in hunne moeraſſen en boſſchen, te verſteeken. Een groot deel hunner werdt omgebragt: een groot deel gevangen genomen. Al hun vee werdt weggevoerd of gedood: alle hunne gehugten in den brand ge-

(*r*) Incerti Panegyr. Conſtantino, *Cap.* XXIII. *num.* 3, 4.
(*s*) Incerti Panegyr. Conſtantino, *Cap.* XXII. *num.* 6. vide & Euseb. de Vita Conſtant. *Libr.* I. *Cap.* 25.

„ Vorſt zwaarigheid maakte, om een groot getal van
„ menſchen om te brengen; dat hy, zo wel voor den
„ welſtand zyner vyanden, als voor dien van zyn eigen
„ krygsvolk bezorgd was; dat hy, de zege behaald heb-
„ bende, den zynen beval, de overwonnelingen te
„ ſpaaren, én dat hy hun geld gaf, om hen hier toe te
„ beweegen: zo dat, voegt hy 'er by, veele Barbaa-
„ ren, door 's Keizers goud vry gekogt, by 't leeven
„ behouden zyn geworden. *De Vita Conſtantini* Libr. II. Cap. 13. Elders (Libr. I Cap. 46) noemt hy hem den zagtmoedigſten en goedaartigſten van alle menſchen. Men toone ons de blyken van Konſtantyns goedaartigheid eens, in zyn bedryf hier te lande.

geſteken. En die men, onder hen, te trouwloos tot den Krygsdienſt, en te ſtug tot de ſlaavernye hieldt, werden, even gelyk de andere Franken, den verſlindenden beeſten ter ſpyze gegeven (*t*).

XVI. De Rynſtroom, door Konſtantyn met ſchepen en bezetting verzorgd.

Konſtantyn hieldt, na dit alles, om zig te beter tegen de invallen der Germaanen te verzekeren, den Rynſtroom, vermoedelyk naar den zeekant toe, en dus langs het Eiland der Batavieren, vervuld met Schepen. Hooger op, by Agrippina of Keulen, begon hy eene Brug over de Rivier te leggen, als ware hy, op nieuws, van zins geweeſt, de hier woonende Overrynſche volken te beoorloogen. Doch deezen zonden hem, eer nog 't werk voltooid ware, eenige aanzienlyke Pandsluiden toe, die vrede begeerden en verkreegen. Hy deedt meer. De ſterkten, die, langs den Rynkant, tot aan de Noordzee toe, en dus ook in of nevens het Eiland der Batavieren, geſtigt waren, voorzag hy allen van talryke bezettingen (*v*). Kortom, hy ſtelde de grenzen des Ryks eerlang in zo goeden ſtaat van tegenweer, dat men, noch des zomers by 't uitdroogen, noch des winters by 't toevriezen des Rynſtrooms, voor geenen vyandlyken inval meer ſcheen te dugten te hebben (*w*).

Te minder nog, na dat de Franken, door Konſtantyns Zoon, *Krispus*, kort na dat dezelve tot Cezar verklaard was, in 't felſt van den winter, nog eens overvallen en geſlaagen

(*t*) EUMENII Panegyr. Conſtantino, *Cap.* XII. *num.* 1, 2, 3.
(*v*) Id. ibid. *Cap.* XIII.
(*w*) Id. ibid. *Cap.* XI. *num.* 1

gen waren (x). De vyandſchap van Konſtantyn tegen Franken verdween ook allengskens; tot zo verre, dat hy, eerlang, in eene openbaare Wet, den Romeinen het trouwen met alle ongeloovige Barbaaren verbiedende, hun egter het Huwelyk met de Franken vry liet, alzo deezen thans veel met de Romeinen omgingen en handelden (y). En uit deeze byzondere agting van Konſtantyn voor de Franken, mag men vermoeden, dat zy de Barbaaren geweeſt zyn, welker Tempels, in de ſteden, dorpen, velden èn woeſtenyen, hy Gode toegewyd en in Chriſtelyke Kerken veranderd heeft (z). Doch of deeze verandering ook plaats gehad hebbe, in de landen de Franken, welken digt aan den Ryn en de Noordzee gelegen waren, is met geene zekerheid te zeggen.

De Broederkryg, die, na Konſtantyns dood, voorgevallen in het jaar driehonderdenveertig, tuſſchen zyne Zoonen, ontſtondt, gaf mogelyk aanleiding, dat de grenzen des Ryks van Krygsvolk ontbloot werden. Immers de Franken, 't zy hier door of om andere redenen, ſtouter geworden, ondernamen, in 't volgend jaar, wederom eenen inval in Gallië (a). Zy 341.
werden eerlang van KONSTANS, eenen dezer Zoonen, beoorloogd. De vyandlykheden eindigden met een vredesverdrag (b), volgens welk

(x) NAZARII Panegyric. Conſtantino. *Cap.* XVII & XXXVI.
(y) CONSTANT. PORPHYROGEN. de adminiſtrando Imp. *Part.* II. *p.* 54. *Edit. Venet.* [*p.* 65. *Edit. Pariſienſ.*]
(z) EUSEBII Orat. de Laud. Conſtant. *Cap.* XVII.
(a) SOCRAT. Hiſt. Eccl. *Libr.* II. *Cap.* 10. SOZOMEN. *Libr.* III. *Cap.* 6.
(b) HIERON. Chronic. *Lib.* II. *ad annum* 342. *p.* 182. *Edit. Scalig.*

welk de Franken tot het Bondgenootſchap des Roomſchen Volks overgingen (*c*). Men wil, dat Konſtans zelf de Franken, door aanzienlyke geſchenken, in zyne belangen hadt overgehaald, om zig, door middel van hen, tegen zekeren opgeworpen Keizer, *Magnentius*, te verſterken (*d*).

XVII. Juliaans krystogten tegen de Germaanen.

Doch de vrede duurde maar weinige jaaren. Na 't omkomen van KONSTANTYN den jongen en van Konſtans (*e*), en toen nu hun Broeder, KONSTANTIUS, alleen 't gebied in handen gekreegen hadt, ondernamen de Franken, Alemannen en Saxers, onder bevel van verſcheiden' Koningen (*f*), wederom hunne voorige togten over den Ryn, zig meeſter maakende van wel vyfenveertig oude en bloeijende ſteden, die langs den ſtroom gelegen waren, en allen uitgeplonderd en verwoeſt werden, waarna zy den behaalden buit, benevens een groot getal der Ingezetenen, over den ſtroom, met zig, te rug voerden (*g*). De beſte Galliſche Adel werdt omgebragt, of genoodzaakt ſtrenge Heeren te dienen De verwoeſte ſteden lagen onbewoond (*h*), of waren van de Germaanen in bezit genomen. En die wat te afgelegen waren, om verwoeſt te konnen wor-

(*c*) SOCRAT. *Libr.* II. *Cap.* 13.
(*d*) ZOSIM. *Libr.* II. *Cap.* 53.
(*e*) EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* 9.
(*f*) AMM. MARCELL. *Libr.* XIV. *Cap.* X. *p.* 52. *Libr.* XVI. *Cap.* XII. *p.* 151.
(*g*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 1. MAMERTINI Panegyricus Juliano *Cap.* IV. *num.* 1. JULIANI Orat. I. in Laudem Conſtantii *p.* 34. *ejusdemque* Epiſt. ad Athenienſ. *p.* 279. *Edit. Sparh.*
(*h*) JULIANI Epiſt. ad Athenienſes. *p.* 279.

worden, lieten zy in de magt van knevelagtige Regters, door hen derwaads afgezonden; die de arme Inwooners, tot op het gebeente toe, uitmergelden, zelfs tot zo verre, dat veelen liever wenschten, door de Barbaaren gedood, of gevangelyk weggevoerd te mogen worden (*i*). Het Land, door hen, aan den linker' oever des Ryns, bezeten, strekte zig, van den oorsprong dier Riviere, tot aan de zee toe, uit; en die zig digtst aan de grenzen van Italië nedergeslaagen hadden, lagen driehonderd stadiën van den Rynstroom af. Driemaal zo veel lands nog was 'er door deeze volken afgeloopen en verwoest, welk men den Galliërs niet toelaaten wilde op nieuws te bebouwen (*k*). Konstantius, die dit alles geenszins verwagt hadt, ontbiedt, zo dra hy 'er tyding van bekomt, zynen Neef *Julianus* van Athene, dien hy eerst tot *Cezar* verklaart, en daarna, met een Leger, ter beteugeling der Germaniſche volken, naar Gallië zendt (*l*).

Julianus, in Gallië gekomen, vondt de zaaken 356.
aldaar in eenen hagchelyken toestand. In 't kort egter, maakte hy zig, zonder slag of stoot, meester van (9) *Augustodunum*, (1) *Brocomagum* en

(*i*) Mamertini Panegyr. Juliano *Cap.* IV. *num.* 1, 2.
(*k*) Juliani Epist. ad Athenienses *p.* 279.
(*l*) Eutrop. *Libr.* X. *Cap.* 14. Zosimus *Libr.* III. *Cap.* 2.

(9) *Augustodunum*, de Hoofdstad der Eduen, volgens Tacitus (*Ann.* III. Cap. 43.) is de Stad *Autun*, in het Bisdom van dien naam, in Bourgogne gelegen.

(1) *Brocomagum* wordt, in de Reiskaart van *Peutinger*, zeventhuizend schreeden beneden Straatsburg gesteld, alwaar men eene Plaats ontmoet, tegenwoordig *Brumt* of *Brumat* genaamd. Vide Cellarii *Geogr. ant.* Libr. II. Cap. III. p. 191.

en eenige andere ſteden, voorheen door de Barbaaren bemagtigd (*m*). Daarna trekt hy naar Agrippine, eene ſterke ſtad, die, omtrent tien maanden geleeden, door de Franken overmeeſterd, de eerſte was, welke, eenigen tyd belegerd geweeſt zynde, van hem, na 't maaken van een verdrag met hunne Koningen, ingenomen werdt (*n*). Vervolgens zig naar de (2) *Stad der Senonen* begeven hebbende, om aldaar te overwinteren, werdt hy daar van de Barbaaren belegerd; die egter, na den dertigſten dag, vrugteloos moeſten aftrekken (*o*). Sedert werdt hy te raade, de overal herom zwervende Alemannen, met een verſpreid Leger, in te ſluiten, om dezelven, dus in 't naauw geraakt, te zekerer op de ſlagtbank te brengen (*p*). Zy hadden zig, langs den linker oever des Ryns, ter neder geſlaagen; en vernamen de aankomſt des Romeinſchen Legers zo dra niet, of een gedeelte maakt de enge en moeilyke wegen, door het omver houwen van zwaare boomen, t'eenemaal onbruikbaar, terwyl een ander gedeelte, zig op de Eilandjes begeven hebbende, welken, hier en daar in den Ryn, en zo men wil (*q*), niet verre van Bazel, verſpreid lagen,

(*m*) AMM. MARCELL. *Libr.* XVI. *Cap.* 2. JULIANI Epiſt. ad Athenienſ. *p.* 279.
(*n*) AMM. MARCELL. *Libr.* XVI. *Cap.* 3.
(*o*) Id. *Libr.* XVI. *Cap.* 10.
(*p*) Id. *Libr.* XVI. *Cap.* XI. *p.* 146.
(*q*) CLUVERII Germ. ant. *Libr.* II. *Cap.* XII *p.* 371.

(2) De *Stad der Senonen* is, buiten twyfel, *Sens*, in Champagne, aan de Rivier de Yonne, die, eenige mylen beneden de Stad, in de Seine valt. CELLARIUS Libr. II. Cap. II. p. 133.

gen, den Romeinen en Juliaan zelven, van daar, onder een bitter gehuil, de ſchamperſte ſcheldwoorden toedreef. Juliaan, hierdoor nog meer in toorn ontſteken, en verneemende, uit eenige gevangenen, dat de ſtroom, in zulk heet weder als men toen hadt, ligtelyk doorwaad kon worden, beveelt eenige ligtgewapende hulpbenden, mogelyk Batavieren, over de riviere te trekken, die, nu al waadende over de ondiepten, dan al zwemmende, met de ſchilden onder 't lyf, aan het naaſte Eiland kwamen (r). Yſſelyk was toen de ſlagting onder de Alemannen. Jong en oud, vrouwen zo wel als mannen, werden, zonder onderſcheid, omgebragt. De Romeinen, eenige ledige Schuitjes magtig geworden zynde, ſchooven 'er, al hobbelende, mede van het één Eiland naar het ander: en toen zy zat van doodſtaan waren, keerden zy allen rykelyk met buit belaaden, waarvan hun egter een gedeelte, door den ſterk afloopenden ſtroom, ontvoerd werdt, aan den linker oever des Ryns te rug (s).

In 't volgend jaar, trok Juliaan af op eenen geweldigen hoop van Alemannen, die by (3) *Argentoratum* gelegerd waren. Deezen weder-ſtonden kloekmoediglyk den eerſten aanval der Romeinen; welker Ruitery reeds begon te

Slag by Argentoratum, 357.

(r) Amm. Marcell. *Libr.* XVI. *Cap.* XI. *p.* 149.
(s) Id. ibid.

(3) *Argentoratum*, by de meeſte oude Landbeſchryvers bekend, is *Straatsburg* in de Neder-Elſas, welk in 't Latyn, nog deezen naam voert.

te deinzen, toen de Alemannen, hunnen yver verdubbelende, met zo fel eene woede, op het Voetvolk aanvielen, dat de overwinning volkomen aan hunne zyde ſcheen te ſtaan (t).

Doch, in dit uiterſte, komen de Batavieren, die tot hier toe buiten den ſtryd gebleeven waren, onder 't geleide hunner Koningen, als in welker gezigt zy van ouds dapperſt plagten te ſtryden, ſnellyk aanrennen, om de Romeinſche Ruitery by te ſpringen. Toen werdt 'er met verdubbelde kragten geſtreeden. De ſchigten en 't werpgeweer werden van weerskanten rykelyk geſpild. En daar men elkanderen naaſt was; vogt men met korte opſteekers. De gekwetſten ſtonden, eerze nog bloed geſtort hadden, wederom op ten ſtryde. Men ſcheen elkanderen te evenaaren in dapperheid. De Alemannen ſtreeden wel woeſt en ongeregeld; maar waren wederom ſterker en grooter van lighaam dan de Romeinen. En deezen, in geregelde Krygskonſt dooroefend, vogten bedaard en voorzigtig. Zy vertrouwden op hunnen moed; de Alemannen op hunne grove lighaamen. Dikwils herſtelden zig de Romeinen wederom, na datze door het geweld der wapenen, uit hunne plaats gedrongen waren. De Barbaaren, van vermoeidheid niet konnende ſtaande blyven, zag men, met de linker knie op den grond, den vyand ten ſtryde uitdaagen: een bewys, voorwaar, van de uiterſte vertwyfeldheid. Schielyk daar op, doet zig een drom

(t) Amm. Marcell. *Libr.* XVI. *Cap.* XII. *p.* 151-159.

drom voor van de voornaamſte Alemannen, onder welken ook de Koningen waren, die, van den gemeenen hoop gevolgd, op de Romeinen inbreeken, en tot in 't midden des Legers doordringen. Hier ſtondt de Soldaat digt geſchaard, en trof daarom de Alemannen, die zig te veel bloot gaven om de orde der Romeinen te breeken, te wiſſer in de zyden. Wel haaſt werdt de groote hoop, na 't ombrengen van veelen, op de vlugt gedreeven. En 't viel meer naar wenſch dan naar verwagting uit, dat hun, van alle kanten langs den ſtroom, vaartuigen te gemoet kwamen, die veele vlugtenden ontvingen. Zy werden ondertuſſchen van de Romeinen, tot aan het Herſiniſche woud toe (v), op de hielen gevolgd, en by gebrek van ſcherpe zwaarden, met hunne eigene pylen gegriefd. Veelen, doodelyk gewond, ſmeekten om een ſchielyk einde. Anderen, reeds zieltoogende, baden, met ſtervende oogen, om het leeven. Eenigen, die, ongewond, langs den glibberigen kleigrond, vlooden, ſtortten in het bloed hunner ſpitsbroederen, en werden, de een door den anderen, verpletterd. Anderen, die, den ſtroom bereikt hebbende, poogden over te zwemmen, verdronken, eer zy de overzyde behaalen konden, of werden, door de Romeinen, van den oever, met pylen doorſchooten. Sommigen, in 't zwemmen onervaaren, hielden zig vaſt aan ervaarener, of lagen eene poos te dobberen, als zy van hunne ſpitsbroeders los gelaaten

(v) Zosimus *Libr.* III. *Cap.* 4.

ten werden; tot dat zy, worſtelende met de golven, of van de zelven ingezwolgen werden, of op een ſchild, onder 't moeilyk arbeiden tegen den afloopenden ſtroom, allengskens, in de ſchuinte voort, ter naauwer nood behouden aan den overzydſchen oever geraakten. Koning CHNODOMER, zyn aangezigt bedekt hebbende, om onbekend te blyven, vloodt te paard naar de Rivier, alwaar vaartuigen beſteld waaren, om hem over te voeren: doch in de moeraſſen blyvende ſteeken, werdt hy genoodzaakt, den weg langs eene hoogte te neemen, alwaar hy, door de Romeinen, van verre gezien, gekend, agterhaald en gevangen genomen werdt. Men vondt hem van tweehonderd mannen en drie boezemvrienden verzeld, die 't allen voor een ſchelmſtuk hielden, na den Koning te leeven, of niet voor hem te ſterven: weshalven zy zig met hem binden lieten. Hy werdt ſedert, door Juliaan, aan den Keizer gezonden, om ten zigtbaaren blyke van de behaalde overwinning der Romeinen te ſtrekken (*w*). Dus eindigde dit bloedig gevegt. Men vindt aangetekend, dat 'er van de Romeinen niet meer dan tweehonderddrieënveertig man en drie Hoofdluiden ſneuvelden. Van de Alemannen zouden zesduizend lyken (4) op het ſlagveld

(*w*) JULIANI Epiſt. ad Athenienſes, *p.* 279. ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 4.

(4) ZOSIMUS ſchryft (Libr. III. Cap. 3.), gantſchten onregte, dat 'er zeſtig duizend in 't gevegt, en even zo veel, door het water, omkwamen. Want AMMIANUS MARCELLINUS, die deezen gantſchen krygstogt omſtandig

veld geteld zyn; behalven eene groote menigte, die in den ſtroom omkwam (x).

Wy hebben deezen ſtryd, ſchoon buiten ons Vaderland voorgevallen, wat omſtandiger te boek geſteld, om dat 'er de Batavieren in gemengd geweeſt zyn. Haaſt zullen we de Romeinen aan onze grenzen zien. Juliaan, over den Ryn getrokken, en wederom eenen hoop Alemannen geſlaagen hebbende, herſtelde de ſterkte, die door Trajaan, gelyk wy te vooren (y) aanweezen, zo 't ſchynt, tegen over Maguntiakum, geſtigt was (z). Daar na beteugelde hy eenen hoop van byna zeshonderd Franken, die omtrent Agrippine en (5) *Juliakum* ſtroopten (a). Den winter te Parys overgebragt hebbende, beſloot hy, den vyand, vroeg in 't voorjaar, en eer dezelve zyne magt zou byeen gebragt hebben, op 't lyf te vallen. Ondertuſſchen ſcheen hy niet te velde te konnen trekken, dan na dat het wintergraan ingezameld, en uit *Aquitanie* of *Gascogne*, in 't Leger

(x) Amm. Marcell. *Libr.* XVI. *Cap.* XII. *p.* 159-164.
(y) *Bl.* 190.
(z) Amm. Marcell. *Libr.* XVII. *Cap.* I. *p.* 169.
(a) Id. *Libr.* XVII. *Cap.* II. *p.* 170.

ſtandig te boek geſteld heeft, verklaart uitdrukkelyk, dat het gantſche leger der Alemannen uit niet meer dan vyfendertigduizend mannen beſtondt. Libr. XVI. Cap. XII. p. 156. Doch 't zy eens voor al aangemerkt, dat men op 't getal der geſneuvelden in eenen ſtryd doorgaans geenen ſtaat maaken kan.

(5) *Juliakum*, veelligt zo genoemd naar *Julia Agrippina*, (zie Cluverii *Germ. ant.* Libr. II. Cap. XVII. p. 408.) en in de *Reistafelen van Antonyn* en in de *Kaart van Peutinger* bekend, is, buiten twyfel, de Stad *Gulik*, in 't Hertogendom van dien naam gelegen.

ger gebragt zou zyn; 't welk eerſt diep in 't voorjaar zou konnen geſchieden. Doch Julianus overwon deeze zwaarigheid, doende van het graan, dat anders in de Winterlegeringen was verteerd zyn geworden, hard brood bakken; welk den willigen Soldaat op de ſchouders
358. gelaaden werdt. Dus voor vyf of zes maanden voorzien (*b*), brak hy op, trekkende naar de uiterſte grenzen van Gallië, aan den zeekant, alwaar de Ryn uitliep (*c*), van zins om eerſt de SALIËRS, daar na de Chamaven tot reden te brengen.

XVIII. De Saliërs in Batavia door Juliaan bedwongen.

De Saliërs waren eene byzondere ſoort van Franken, die eertyds omtrent de Rivier de *Sala*, in Frankenland, ſchynen gewoond te hebben (*d*), vanwaar zy, door hunne nabuuren, de Saxers, verdreeven zynde, zig, al voor lang, in het Eiland Batavia nedergeſlaagen hadden (*e*). Zy waren, daarenboven, eenen geruimen tyd geleeden, over de Maaze, op den Romeinſchen bodem, gekomen, en hadden zig ook in (6) *Toxandrie*, met der woon ne-

(*b*) AMM. MARCELL. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 185.
(*c*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 5 & 6.
(*d*) CLUVERII Germ. ant. *Libr.* III. *Cap.* XVII. *p.* 563.
(*e*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 6.

(6) Vermaarde Landbeſchryvers agten dat *Toxandrie* het tegenwoordig *Zeeland* is. CLUVERIUS *Germ. ant.* Libr. II. Cap. XXIX. p. 449. ALTING. *Germ. infer.* P. I. p. 121. Doch in 't volgende Boek, zullen wy zien, dat men, in de zevende of agtſte eeuwe, deezen naam aan een gedeelte der Meierye van 's Hertogenboſch gegeven heeft. En daar is niets, in de woorden van AMMIANUS MARCELLINUS, 't welk men ook niet op deeze landſtreek paſſen kan.

L. F. du Bourg del. r. JULIAAN. J. Folkema Sculp.

nedergezet (*f*). Begeerig om deeze hunne wooningen te behouden, zonden zy gezanten aan Juliaan, dien zy nog in de winterlegering meenden aan te treffen; doch wiens Leger reeds omtrent Tongere genaderd was. 't Verzoek was, dat zy, zig geruſt houdende, ook door niemant, in hunne bezittingen, mogten geſtoord worden: 't welk van Juliaan en zynen Raad te dubbelzinnig gekeurd werdt, om niet met gelyke munt betaald te worden. Hy vaardigt dan de gezanten af met onwiſſe hoop en geſchenken, doch zendt hun eenig volk, onder 't geleide van *Severus*, langs den oever des Ryns, agterna, terwyl hy, met eene vloot van zeshonderd Schepen, van welken hy 'er vierhonderd, in minder dan tien maanden, hadt doen timmeren, den Ryn afzakte, om den vyand, in zyn eigen land, by te komen (*g*). De Saliërs werden, eerlang, 't zy door hem, door Severus, of door beide, zo onverhoeds overvallen, dat zy, van verbaasdheid raadeloos, eer ſmeekende dan wederſtand biedende, zig met Vrouwen en Kinderen, en al wat zy hadden, overgaven (*h*). Juliaan heeft hun daarna eenige Landen afgeſtaan (*i*), waarſchynlyk dezelfden, die zy reeds bezaten, en onder deezen ook een gedeelte ten minſten van Batavia, gelyk uit het vervolg deezer geſchiedenis nader zal konnen afgenomen worden.

Toen

(*f*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 186.
(*g*) JULIANI Epiſt. ad Athenienſes, *p.* 279.
(*h*) AMM. MARCELL. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 186.
(*i*) LIBANIUS de Laudib. Juliani, *in* Notis VALESII ad AMM. MARCELL. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 186.

XIX. Juliaan beteugelt de Chamaven.

Toen lagen de Chamaven aan de beurt. Deezen waren ook eene ſoort van Franken (*k*). In oude Reiskaarten, wordenze geplaatſt langs den regter oever des Ryns, tot digt aan de Noordzee (*l*). En dat zy hier omtrent gewoond hebben, wordt beveſtigd, doordien zy ſomtyds nevens de Friezen, die de Galliſche akkers bebouwden, en die men derhalve hier zekerlyk plaatſen moet, genoemd worden (*m*). De Chamaven hadden, even als de Saliërs, ongevraagd, een gedeelte van den Romeinſchen bodem durven betrekken (*n*). Redens genoeg om hen met de wapenen aan te taſten. Doch hier kwam nog by, dat de Chamaven den overtogt der Romeinen, uit het Eiland der Batavieren naar Britannie, als zy wilden, beletten, en dus den toevoer van graanen, uit dit Wingeweſt, naar de Romeinſche Volkplantingen, ſtremmen konden (*o*). Juliaan dan overvalt hen, even onverwagt, in hunne ingenomene Landen. Zy worden ten deele verſlaagen, ten deele gevangen genomen; terwyl een gedeelte zig met de vlugt over den Rynſtroom redt (*p*). De Chamaven, zig dus overwonnen ziende, zenden Juliaan, kort hierna, gezanten toe, beloovende den Romeinen getrouw te willen blyven, mids men hen in hunne bezittingen ongeſtoord liet. Juliaan ſtaat hun de vrede toe, op dien voet; doch

(*k*) Zie hier voor *bl.* 227.
(*l*) Tabula PEUTINGERI.
(*m*) EUMENII Panegyr. Conſtant. Cæſari, *Cap.* IX. *num.* 3.
(*n*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 186.
(*o*) Excerpt. de Legationibus ex EUNAPII Hiſt. *p.* 11. *Ed. Venet.* 1729.
(*p*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII *p.* 186.

doch eiſcht vooraf, dat hun Koning, voor hem verſchyne. Deez', tot aan den overzydſchen oever des Rynſtrooms gekomen zynde, terwyl Juliaan, van den anderen kant, hem, op een wel gewapend ſchip, genaderd was, wordt de onderhandeling, door tolken, aangevangen. Haaſt was men 't eens over de voorwaarde der vrede; doch Juliaan begeerde des Konings eenigen Zoon tot pandsman, dien de Koning verklaarde, in 't gevegt, geſneuveld te zyn. Doch als Juliaan voorgaf, de vrede op geenen anderen voet te willen ſluiten, ontſtondt 'er een naar gehuil onder alle de Chamaven, die zig, langs den oever, op de knieën nederwierpen, ſmeekende, dat hun niets onmogelyks mogt afgevergd worden. De Koning zelf ſmolt in traanen, betuigende nu eerſt te ondervinden, hoe veel hem 't verlies zyns Zoons koſten zou. Toen werden Juliaan zelven de traanen uit de oogen geperſt. De Jongeling, dien men dood waande, doch die door Juliaan gevangen genomen, en naar zynen ſtaat behandeld geworden was, werdt leevende te voorſchyn gebragt, niet zonder verwondering en vreugde van alle de Chamaven, en van den bedrukten Vader inzonderheid. Juliaan, verklaard hebbende, dat hy den Jongeling, niet zo zeer tot een onderpand der geſlooten' vrede, als ten gedenkteken zyner edelmoedigheid, by zig wilde houden, beſloot de onderhandeling met ernſtige bedreigingen aan de Chamaven, indien zy 't Verbond op nieuws durfden ſchenden. Voorts de Moeder van Nebigastes, die, of de Koning, of 's Konings Zoon

ſchynt geweeſt te zyn, ten onderpand begeerd hebbende, welke hem terſtond werdt overgeleverd, keerde hy, onder 't gejuich der Chamaven, die hem alles goeds toewenſchten, aan de Galliſche zyde des Rynſtrooms, te rug (q), inzonderheid hier over voldaan, dat hy het herwaards voeren van leeftogt uit Britannie in veiligheid geſteld hadt (r).

XX. Juliaan doet agt honderd vaartuigen timmeren en Graanen uit Britannie herwaards overbrengen.

De voorraad, in Juliaans Leger, begon nu allengskens te minderen, en ſchoot den Soldaat nog maar weinig leeftogts over, toen 'er Juliaan nog een gedeelte van wegnam, om 'er drie Sterkten aan de Maaze, te vooren door de Alemannen verwoeſt, doch door hem wederom herſteld, mede te voorzien: Hy was wel terſtond bedagt, om Graanen, uit de overwonnen' of bevredigde Landen, te doen opbrengen; doch by de Chamaven was geen voorraad, en 't gene op 't veld ſtondt nog niet ingeoogſt (s). De landeryen der andere volken waren meeſt verwoeſt. Juliaan beſluit dan, een groot deel der boſſchen, die omtrent den Rynſtroom, daar dezelve in den Oceaan ſtort, gelegen waren, om verre te doen houwen en van het hout, in alleryl, agthonderd Vaartuigen, wat grooter dan Viſſchers pinken, te laaten timmeren: welken hy, alzo nu de overtogt, door het bevredigen der Chamaven, veilig was, niet al en gelyk, is 't denkelyk, maar nu

(q) Excerpt. de Legationib. ex EUNAPIO p. 11, 12. ZOSIMUS Libr. III. Cap. 7.
(r) JULIANI Epiſt. ad Athenienſes, p. 280.
(s) AMM. MARCELLIN. Libr. XVII. Cap. IX. p. 186, 187.

nu en dan eenigen, naar maate datze voltimmerd waren, naar Britannie zendt. Vanwaar eerlang, overmids de togt dikwils herhaald en in korten tyd volbragt werdt, zulk een overvloed van graanen herwaards werdt gevoerd, dat het Krygsvolk niet ſlegts voorzien werdt; maar ook de Voorraadſchuuren, die Juliaan langs den Ryn ten ſpoedigſten bouwen liet (*t*), wel haaſt opgepropt raakten. Zelfs kreegen de Inwooners der naaſte Landen gelegenheid, om zig, uit deezen overvloed, te voeden, en hunne verwoeſte akkers daarenboven op nieuws te bezaaijen; naardien Juliaan eene ſoort van Vaartuigen uitvondt, bekwaam om de Rivieren te bevaaren, in welken, hy den bekomen' voorraad, waarſchynlyk aan het Eiland Batavia, deedt overſcheepen, en vervolgens den Ryn opvoeren (*v*).

XXI. De Saliërs worden door de Quaden uit Batavia verdreeven.

Nu ſcheen de ruſt, in deezen oord, genoegzaam herſteld te zyn. Doch zy werdt; in 't volgend jaar, wederom geſtoord. De Saxers, die voor de ſchranderſte, ſterkſte en dapperſte volken hier omtrent gehouden werden, beſtonden, by welke gelegenheid weet men niet, de *Quaden* (7), eene byzondere 359.

(*t*) Amm. Marcellin. *Libr.* XVIII. *Cap.* II. *p.* 204.
(*v*) Zosimus *Libr.* III. *Cap.* V. *p.* 249, 250.

(7) De *Quaden* woonden niet verre van den Donauw. Dion. Cassii *Excerpt.* Libr. LXXI. p. 804, 805. Ammian. Marcell. Libr. XVII. Cap. XII. p. 191. Keizer Kommodus hadt, in 't jaar 181, reeds een verdrag met hen gemaakt, by welk zy zig verbonden hadden, den Ryke dertienduizend man te leveren,

dere ſoort van Saxers (*w*), te noodzaaken, om hunne eigene wooningen te verlaaten, en een gedeelte van den Romeinſchen bodem in te neemen. Deezen poogen eerſt, te lande, door het geweſt der Franken, voort te trekken; doch worden geſtuit door de Franken, die bedugt waren, dat de Romeinen anders, op nieuws, ongenoegen tegen hen opvatten zouden. De Quaden, vervolgens eenige ſchepen gereed gemaakt hebbende, zakken den Ryn af voorby het geweſt der Franken, en ſtappen in het Eiland Batavia, op Romeinſchen bodem, aan land, alwaar zy de Saliërs, die hier, gelyk wy boven (*x*) aantekenden, eerſt uit nood, en naderhand, zo 't ſchynt, by vergunning van Juliaan, hun verblyf genomen hadden, met geweld op 't lyf vallen en uit derzelver bezittingen verdryven. Juliaan, hiervan kennis gekreegen hebbende, geeft terſtond bevel, om de Quaden met geweld te keer te gaan, en ondertuſſchen de Saliërs niet te beſchadigen; maar vryelyk, aan deeze zyde des Ryns, op den Romeinſchen bodem, te laaten wyken, willende hy, dat men in aanmerking name, dat zy daar niet kwamen als vyanden; maar als verjaagden, door vyanden der Romeinen. De Saliërs,

(*w*) KL. KOLYN *bl.* 253.
(*x*) *Bl.* 242, 243.

ren, zig niet verder dan tot twee mylen van den Donauw uit te breiden, en maar eens ter maand, op den Romeinſchen bodem, te komen, om Koophandel te dryven DIONIS *Excerpt* Libr. LXXII. p. 817. D. *Voiez auſſi* BARBEYRAC *Hiſtoire des Anciens Traitez* Part. II. Art. XXXV. p. 31.

liërs, hierdoor op nieuws van Juliaans heuschheid overtuigd, begaven zig, voor een gedeelte, van hunnen Koning verzeld, met al wat zy hadden, over den Rynstroom, zig t' eenemaal op Juliaan verlaatende. Een ander gedeelte was naar den zeekant gevlugt, en hieldt zig daar, zo veel mogelyk ware, tusschen de Duinen verschoolen. Veel werks was 'er ondertusschen aan het beteugelen der Quaden, die tot geen openbaar gevegt te brengen waren; maar 't land alomme afliepen, beroofden en onveilig maakten. Meest hielden zy zig in de bosschen, des nagts op roof uittrekkende: 't welk, naar alle waarschynlykheid, gelegenheid gegeven heeft tot de verdigtsels van het *wilde woud zonder genade*, waarin, volgens onze oude Kronyken, de *wilde Nedersassen* woonden, *die naar niemant ter weereld vraagden* (y). Stroopery der Quaden.

Juliaan besluit midlerwyl, zig, tegen de schalkheid der Quaden, van gelyke list te dienen (z). Hiertoe deedt zig eerlang van zelve gunstige gelegenheid op; want zekere CHARIETTO, een Frank, zo men wil (a), immers een Barbaar van herkomst, en van eene meer dan gemeene grootte en dapperheid, terwyl hy onder de Treviren woonde, voor Juliaans komst in Gallië, reeds zyn werk gemaakt hebbende, om de Overrynsche volken, die de Gallische steden afliepen, by nagt

(y) Zie G. VAN LOON Aloude Holl. Historie I. *Deel*, bl. 215.

(z) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 6.

(a) H. VALESIUS ad AMM. MARCELLIN. *Libr.* XVII. *Cap.* XI. *p.* 188.

nagt, in den ſlaap, te overvallen en om te brengen; boodt zig nu aan, om gelyke behendigheid tegen de Quaden in 't werk te ſtellen, mids hem van Juliaan, by de bende, die zig reeds onder zyn gebied begeven hadt, nog eenig volk wierdt afgeſtaan. Juliaan, buiten ſtaat, om, met zyne geregelde Krygsknegten, de Quaden eenigszins te bedwingen, beſloot te ligter, om, tegen nagtroovers, de liſt en 't geweld van nagtroovers te gebruiken. Men voegt Charietto een goed getal van Saliërs toe, die, reeds zo merkelyk door de Quaden beledigd, zig hiertoe ligtelyk zullen hebben laaten beweegen. Hy zendt dan deezen hoop, geſleepen op 't rooven, by nagt, op de Quaden af, die, onverhoeds overvallen, by menigten werden omgebragt. Die gevangen tot Charietto gebragt werden, deedt hy meeſt allen by dage dooden. Kortom hy bragt de Quaden in zo groot eene engte, dat zy beſlooten Juliaan gezanten toe te zenden; die zig bevredigen liet, onder voorwaarde (*b*), dat de Quaden nimmer de wapenen tegen de Romeinen zouden opvatten (8). 't Schynt dat

Zy ſlaan zig omtrent den Ryn neder.

(*b*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 7.

(8) ZOSIMUS verhaalt hier (Libr. III. Cap. 7) kortelyk het geval van des Konings Zoon, door Juliaan gevangen, welk wy hier voor (bl. 245) te boek geſteld hebben, even of het, by deeze gelegenheid, en onder de Quaden gebeurd ware, ſchryvende dus aan dit volk toe, 't gene onder de Chamaven is voorgevallen. Nademaal nu de beſte hedendaagſche Landbeſchryvers niet alleen (zie CLUVER *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XIV. p. 553. & Libr. III. Cap. XXXI. p. 616.) maar ook een egt Gedenkſtuk der vyfde eeuwe (*Notit. Dignit.*

dat deeze Quaden of Saxers zig, ſedert, benoorden den Rynſtroom, in Rynland, nedergeſlaagen hebben, alwaar men nog een overblyfſel van hunnen naam, in het Dorp *Saſſem* of *Saſſen-heim*, dat is *wooning* of liever *ontuining der Saxers* (*c*), ſchynt te vinden. Vermoedelyk hebben zy zig naderhand meer uitgebreid, alzo onze oude Kronyken verzekeren, dat al het land beneden Nieuwmegen, en zelfs al wat naderhand door de Weſtfriezen bewoond werdt, eertyds den naam van *Neder-ſaſſen* gedraagen heeft (*d*). De naam van *Batavia* begon allengskens te verdwynen, en wordt thans alleenlyk in een klein gedeelte des Eilands, de *Betuwe* genoemd, bewaard. Egter zyn de Batavieren, by hunnen byzonderen naam, nog in den aanvang der volgende eeuwe, vermaard geweeſt (*e*).

De Vrede ſedert met de Alemannen aan den Bovenryn geſlooten hebbende (*f*), vermeerderde XXII. De Batavische

(*c*) *Vide* J. Douza Annal. *Libr.* II. *p.* 86.
(*d*) Kl. Kolyn *bl.* 251. Melis Stoke Inl. *bl.* 3.
(*e*) Notit. Dignit. Imp. *Sect.* IV. V. XXVIII. XXIX. XL. LXIII.
(*f*) Amm. Marcellin. *Libr.* XVIII. *Cap.* 2.

Dignit. Imper. Romani, Sect. XX. p. 34, 35. *Edit. Labb.*) in welk van *eene eerſte Vleugel der Quaden* en *eene elfde bende der Chamaven* gewaagd wordt, van de Quaden en Chamaven twee onderſcheiden' Volken maaken: 't welk ook hier uit beveſtigd wordt, dat de Chamaven altoos eene ſoort van Franken, de Quaden eene ſoort van Saxers genoemd worden (Vide *Tabul. Peutinger.* en Kl. Kolyn bl. 252.) en dat de Franken en Saxers altoos van elkanderen onderſcheiden geweeſt zyn (Eutrop. Libr. IX. Cap. 21. Aur. Victor *de Cæſar.* Cap. XXXIX); zo agten wy dat Zosimus, ten onregte, een geval onder de Chamaven gebeurd, aan de Quaden toegeſchreeven heeft.

hulpbenden weigeren over de Alpen te trekken.

360.

derde Juliaan zyné Krygsmagt, en inzonderheid de oude Bataviſche benden, ten deele uit Saliërs, ten deele uit Quaden, en ten deele uit oude Inwooners van Batavia (*g*), van zins om ten eerſten naar Britannie over te ſteeken, alzo hy vernomen hadt, dat de Wingeweſten des Ryks, in dit Eiland, door geduurige invallen der *Schotten* en *Pikten*, beroerd werden. Te Boulogne werden de ſchepen gereed gemaakt. En onder de Krygsbenden, tot deezen togt geſchikt, bevonden zig ook ligtgewapende Herulen en Batavieren. Doch eer de togt voltrokken werdt, kwam 'er bevel van Konſtantius, die Juliaans kloeke bedryven lang met nydige oogen beſchouwd hadt, dat men hem terſtond eenige hulpbenden, byzonderlyk de Herulen en Batavieren, zou toezenden, alzo hy vaſtgeſteld hadt, tegen de Perſen ten ſtryde te trekken. Euvel werdt dit van de hulpbenden opgenomen, die zig niet in den Krygsdienſt begeven hadden, dan onder deeze uitdrukkelyke voorwaarde, dat zy niet over het Alpiſch gebergte zouden behoeven te trekken (9). Te Parys gekomen, alwaar Juliaan overwinterd hadt, werdt hun deeze togt zo wars gemaakt, dat zy 'er zig gantſch ongenegen toe toonden. De haat tegen Konſtantius, die 't'er bevel toe gegeven hadt, nam dermaate toe, dat men JULIAAN voor Kei-

(*g*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 2.

(9) Dit beding ſchynen de Batavieren, in vroeger' tyd, ook al gemaakt te hebben. Zie TACITUS *Hiſt.* Libr. V. Cap. 26.

Keizer uitriep, terwyl hy, op een ſchild gezet, op de ſchouders der Krygsknegten, herom gedraagen werdt (*h*): welke byzonderheid ſchynt te kennen te geeven, dat de Bataviſche en andere Germaniſche hulpbenden, by welken dit een oud Landsgebruik was (*i*), boven anderen, de hand in deeze verheffing gehad hebben.

Ondertuſſchen was zeker byzonder ſoort van Franken, met den naam van *Attuariën* (1) onderſcheiden, wederom over den Ryn gekomen en in Gallië gevallen. Keizer Juliaan dan, ſteunende op de trouwe zyns Krygsvolks, trekt, zyne benden byeen gerukt hebbende, ſchielyk naar de grenzen van het tweede Germanie, en aldaar, vermoedelyk op de hoogte van de Stad Maaſtricht, over den Ryn. De Attuariën, die nergens min op verdagt waren, dan dat zy, in hun eigen Land, welk, om de moeilyke wegen, byna ontoeganglyk gekeurd werdt, zouden overvallen worden, werden ligtelyk overwonnen en bevre-

De Attuariën door Juliaan overwonnen.

(*h*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XX. *Cap.* 4. ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 11.
(*i*) Zie TACITUS Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 15.

(1) De *Attuariën* worden by VELLEJUS PATERKULUS (Libr. II. Cap. 105) nevens de Brukteren en Cheruſcen genoemd. CLUVERIUS, die (*Germ. ant.* Libr. III. Cap. XV. p. 557) by VELLEJUS *Cattuariën* leezen wil, vergiſt zig, als hy zegt, dat de Attuariën nergens dan by deezen Schryver genoemd worden. AMMIANUS gewaagt 'er ook van, en, in laater' tyd, de oude Frankiſche Schryvers, GREGOR. TURON. Libr. III. Cap. 3. *Geſta Regum Francorum* Cap. XIX. 't Schynt dat zy, in Gelderland of in 't Graafſchap Zutfen, gewoond hebben.

vredigd. Julian, even ſchielyk over den ſtroom te rug getrokken, bezigtigde en verbeterde alle de ſterkten, die langs de grenzen geſtigt waren, en maakte zig meeſter van de plaatſen in Gallië, die door de Attuariën bemagtigd waren geweeſt, dezelven te gelyk in beter ſtaat van tegenweer ſtellende (*k*). Naderhand de Alemannen, die, onder Koning *Vadomar*, in Rhetie gevallen waren, tot reden gebragt (*l*) en voorts orde op alle zaaken in Gallië geſteld
361. hebbende (*m*), trok hy, in 't volgend jaar, met zyn Leger, naar Italië. Twee jaaren laater, ſneuvelde hy, in eenen ſtryd tegen de Perſen (*n*), Konſtantius was reeds voor hem overleeden. Juliaan is, om het verzaaken van den Chriſtelyken Godsdienſt, onder de Chriſtenen, met den naam van *Afvalligen*; doch hier te lande, door zyne dappere daaden, vermaard geworden. „ Zo dra hadt hy geen mannelyken ouderdom bereikt", (wy bedienen ons hier genoegzaam van zyne eigene woorden) „ of hy werdt naar de Galliërs, „ Germaanen en 't Herſiniſch woud gezonden, „ alwaar hy, vier jaaren agter een, als een „ jager met het wild, geſtreeden heeft (*o*). „ Driemaal is hy, nog Cezar zynde, den „ Ryn overgetrokken". Tot Keizer verheeven, heeft hy 't voor de vierde reize gedaan. „ Hy heeft den Overrynſchen Barbaaren twintigduizend gevangenen ontweldigd. Uit „ twee ſtryden en eene belegering, heeft hy „ dui-

(*k*) AMM. MARCELL. *Libr.* XX. *Cap.* 10.
(*l*) Id. *Libr.* XXI. *Cap.* 3, 4.
(*m*) Id. *Libr.* XXI. *Cap.* 8.
(*n*) Id. *Libr.* XXV. *Cap.* 3.
(*o*) JULIANI Miſopogon, *p.* 359. *Edit. Spanh.*

„ duizend menſchen in zyne magt gekreegen,
„ geene ouden en zwakken, maar jongen,
„ behalven vier benden uitgelezen voetvolk
„ en drie even ſchoone Ruiterbenden. Hy
„ heeft Konſtantius twee aanzienlyke (2) *Schoo-*
„ *len* van Krygsvolk toegezonden, en terwyl
„ hy in Gallië was, weinig min dan veertig,
„ naderhand alle de bemagtigde ſteden weder-
„ gekreegen. Een deel der Saliërs heeft zig aan
„ hem overgegeven. De Chamaven heeft hy
„ op de vlugt gejaagd, en eene ontelbaare
„ menigte van beeſten, en vrouwen en kin-
„ deren weggenomen. Zo bevreesd heeft hy
„ alle de Overrynſchen voor zyne aanvallen
„ gemaakt, dat zy hem terſtond Pandsluiden
„ hebben toegeſchikt. Eindelyk hy heeft het
„ vervoeren van leeftogt uit Britannie, naar
„ de Wingeweſten en Volkplantingen, vol-
„ komen beveiligd (*p*).

Na hem werdt JOVIAAN, onaangezien hy zig

XXIII. De Batavieren toonen hun ongenoegen over Jovians verheffing.

(*p*) JULIANI Epiſt. ad Athenienſes, *p.* 280.

(2) De Lyfwagten der laatere Roomſche Keizeren droegen den naam van *Schoolieren*. Hunne verſcheiden benden werden *Schoolen* genoemd. Zie AMMIAN. MARCELLIN. Libr. XXVI. Cap. V. p. 496. PROKOPIUS (*Hiſt. Arcana*, Cap. XXIV.) dat deeze Schoolen, ten tyde van Keizer Juſtiniaan, uit weinig en ongeoeffend volk, beſtonden. Voorts waren, ten deezen tyde, onder de Romeinen, ook *Schoolen van Schildenmaakers*, *Schoolen van Harnasmaakers* enz. Vide *Notit. Dignit. Imperii*, Sect. IX. p. 16, 17. & Sect. XLI. p. 80. *Edit. Labb.* Welken van deeze Schoolen, Juliaan, van hier, naar Rome geſchikt hebbe, is my niet klaar gebleeken; hoewel 't waarſchynlyk is, dat hy, gelyk van ouds, den Vorſt van Germaniſche Lyfwagten zal voorzien hebben.

363.

zig Christenſch verklaarde; door het Leger in 't Ooſten, tot Keizer verheeven (*q*); die, terſtond op alles orde ſtellende, zynen Schoonvader, *Lucilliaan*, benevens *Prokopius* en *Valentiaan*, naar het Leger in Pannonie afvaardigde, om aldaar kennis van zyne verheffing te geeven. Te *Sirmië*, eene ſtad in Neder-Pannonie aan de Sau, legen thans Batavieren, mooglyk met Juliaan herwaards gekomen, in bezetting, die de tyding van Joviaans verheffing, 't zy om zyne belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt, 't zy om eenige andere reden, zo ongaarne hoorden, dat zy Lucilliaan, zonder zyn verwantſchap met den Keizer te ontzien, terſtond, in euvelen moede, van 't leeven beroofden. Prokopius, die van Juliaans maagſchap was, lieten zy, om deeze reden, ongemoeid vertrekken. Doch VALENTINIAAN, een' gewiſſen dood te gemoet ziende, bergde zig tydig door de vlugt (*r*). Eerlang werdt hem, na Joviaans dood, die, in de zevende maand zyner regeeringe, voorviel (*s*), de Keizerlyke waardigheid opgedraagen (*t*).

Verbond van eenige Germaniſche volken tegen de Romeinen.

Ondertuſſchen hadden de Overrynſche Germaanen, by welken de naam der Romeinen, zo lang Juliaan leefde, gedugt geweeſt was, zo dra geene kennis van zynen dood gekreegen, of zy herinnerden zig, 't gene zy voorheen van hem geleeden hadden, en alle vrees voor

(*q*) EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* 17. PAUL. DIAC. Hiſt. Miſc. *Libr.* XI. *Cap.* 4.
(*r*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 35.
(*s*) EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* 18.
(*t*) ZOSIMUS *Lib* III. *Cap.* 36.

voor de Romeinſche overmagt verbannende, hernamen zy hunne ingeaarde kloekmoedigheid, verbonden zig onderling, en ondernamen, volgens hunne gewoonte, over den Ryn te trekken, en de geweſten, die onder 't gebied der Romeinen ſtonden, te overvallen (v). De gelegenheid tot hunnen opſtand was, dat men hunne gezanten by de Romeinen onwaardiglyk ontvangen, en veel geringer geſchenken dan naar gewoonte gegeven hadt, tot zo verre dat dezelven, hierdoor in toorn ontſteken, den Staatsdienaar *Urſacius* de ontvangen geſchenken wederom voor de voeten nedergeworpen, en voorts van deeze ontmoeting zulk een verſlag gedaan hadden (w), dat men beſloot, den Romeinen met vereenigde kragten alle mogelyke afbreuk te doen. Welke byzondere volken in dit Verbond begreepen waren, is bezwaarlyk te zeggen. Sommige Hiſtorieſchryvers verzekeren, dat alle de Germaniſche volken zig tegen de Romeinen verbonden (x). Onze oudſte en beſte Kronykſchryvers noemen, in 't byzonder, de Neder-Saxers of Friezen (y), benevens de Sikambren, Uzipeeten, Saliërs en Batavieren, allen welken, zeggen zy, met eenen algemeenen naam, *Franken* genoemd werden (z). 't Kon zyn, dat de Batavieren zig tot den togt tegen de Romeinen hebben laaten beweegen, na dat zy vernomen hadden, wat, door hunne

(v) Zosimus *Libr.* IV. *Cap.* 3 & 9.
(w) Amm. Marcellin. *Libr.* XXVI. *Cap.* 5.
(x) Zosimus *Libr.* IV. *Cap.* 9.
(y) Melis Stoke Inl. *bl.* 3.
(z) Kl. Kolyn *bl.* 253.

ne landsluiden, te Sirmië, verrigt ware, wier zyde zy ſcheenen te willen houden.

Die eenen inval in Gallië doen, en de Romeinen ſlaan. 366.

In den aanvang des jaars dan, wanneer de wegen, door de koude, waren hard geworden, en de Rynſtroom, vermoedelyk, ook toegevrooren was, komen deeze ſamengeſpannen' volken, aan verſcheiden' hoopen, over den Ryn, vallen in Gallië, en verwoeſten, wyd en zyd, de grenzen des Roomſchen Ryks. Charietto, zeer waarſchynlyk dezelfde, van wiens behendigheid om de Quaden, by nagt, te overvallen, wy te vooren (*a*) geſproken hebben, geboodt, ten deezen tyde, van wege de Romeinen, onder den naam van *Comes* of Graaf (3), over het eerſte en tweede Germanie, twee deelen van het Belgiſch Gallië (4). Deez', geholpen van *Severiaan*, een' zwak en afgeleefd' man, die, insgelyks als Graaf, over een gedeelte van Gallië geboodt, valt op de eerſte bende der Bondgenooten aan, en gaat vervolgens, in alleryl eene brug over den Ryn geſlaagen hebbende, den vyand, op deszelfs ei-

(*a*) Zie *bl.* 249.

(3) In den aanvang des vyfden Boeks, zullen wy een omſtandig berigt geeven van het Ampt van *Comes* of Graaf, en van de verſchillende betekeniſſen, welken dit woord, van tyd tot tyd, gekreegen heeft.

(4) In het EERSTE GERMANIE lagen, volgens AMMIANUS MARCELLINUS, de Steden *Mogontiacus* [Mentz], *Vangiones* [Worms], *Nemetæ* [Spiers], en *Argentoratus* [Straatsburg]. In het TWEEDE GERMANIE, gewaagt hy alleen van *Agrippina* [Keulen] en *Tungri* [Tongren]. Zie Libr. XV. Cap. IX. p. 105. Meer ſteden vindt men, in deeze twee deelen van Gallië, opgeteld, in de *Notit. Provinc. & Civitat. Galliæ* by DU CHESNE, Tom. I. p. 14, 15.

eigen' bodem, van verre, met pylen en ander ligt werpgeweer, te keer; die zig, met diergelyk wapentuig, in 't eerſt verdedigde. Doch toen men handgemeen geworden was, werdt 'er fel met korte opſteekers gevogten. De Romeinen geraakten wel haaſt buiten ſtaat, om zig te beſchermen, ver van dat zy den vyand afbreuk zouden hebben konnen doen. Eene ſchielyke vrees dreef hen tot vlugten (*b*). De Batavieren, die onder de Romeinſche hulpelingen ſtreeden, miſſchien uit ongeneigdheid om tegen hunne Landsluiden te dienen, waren de eerſten in 't wyken (*c*). Severiaan, van een' werpſchigt getroffen, ſtortte van zyn paard ter aarde: en Charietto zelf werdt, terwyl hy de vlugtenden, met geweld en roepen, tegenhieldt, op gelyke wyze, doodlyk gegriefd. De Overrynſchen bemagtigden het vendel der Herulen en Batavieren; welk zy, al huppelende, om hoog ſtaken en beſpotteden (*d*). Met één woord, het Romeinſche Leger werdt verjaagd en de Overrynſchen behielden het ſlagveld.

Valentiniaan, ſedert, zo 't ſchynt, in 't Leger gekomen zynde, en verneemende, dat de Bende der Batavieren de eerſte in 't vlugten geweeſt was, en daardoor de nederlaag zyns Legers veroorzaakt hadt, deedt al het Krygsvolk gewapend voor hem verſchynen, en beval terſtond, dat de Batavieren, de wapenen afgelegd hebbende, als weggeloopen' ſlaaven, in

De Batavíſche hulpbenden worden over hunne vlugt ſcherpelyk bedreigd.

(*b*) Amm. Marcellin. *Libr.* XXVII. *Cap.* 1.
(*c*) Zosimus *Libr.* IV. *Cap.* 9.
(*d*) Amm. Marcellin. *Libr.* XXVII. *Cap.* 1.

in 't openbaar, opgeveild en verkogt zouden worden. Hard klonk dit vonnis den Batavieren in de ooren. Tot één toe, ſmeetenze zig voor 's Keizers voeten ter aarde, ſmeekende „ dat hy hun en 't Leger toch voor zulk eenen „ hoon bevryden wilde. Zy zouden zig, in „ 't toekomende, als mannen en als Romei„ nen gedraagen." De Keizer, door hunne duure betuigingen bewoogen, geboodt hun, de wapenen wederom op te neemen, en de gedaane belofte met de daad te vervullen (*e*). Waartoe zig haaſt gelegenheid opdeedt. *Jovinus*, Overſte der Ruiterye, overviel, niet verre van eene plaats, *Scarponna* genoemd, die, naar ſommiger ſchryven (*f*), twaalf mylen van Mets gelegen was, eene bende ongewapende Germaanen, die allen gedood werden. Daarna, van eene hoogte beſchouwd hebbende, hoe een andere hoop, na 't verwoeſten der naaſte vlekken, zig, langs den ſtroom, te ruſten gelegd hadt, voert hy zyne bende, vol moeds en vreugde, over 't voorig ſchadeloos gevegt, langs eene vlakte, met kreupelboſch omzet, in ſtilte, derwaards. Nader gekomen, vondt hy eenigen uit den hoop bezig, met zig in den ſtroom te baaden, anderen, met hun hair, volgens gebruik, goudgeel te verwen, ſommigen met drinken. In deezen ſtaat, wordenze overvallen, en onmagtig, om de verſtrooide wapenen ſpoedig genoeg byeen te brengen, voor 't grootſte ge-

De Romeinen brengen den Bondgenooten eenige nadeelen toe.

(*e*) ZOSIMUS *Libr.* IV. *Cap.* 9.
(*f*) PAUL. DIACONUS de Epiſcop. Metenſ. *in* Notis *ad* AMM. MARCELL. *Libr.* XXVII. *Cap.* II. *p.* 519. *Vide* & Itinerar. ANTONINI.

gedeelte, binnen kort, verſlaagen. Eenigen, die ſchielyk over einde geſprongen waren, wiſten zig, langs enge en kromme wegen, met de vlugt te bergen. Daarna trekt Jovinus op eenen derden hoop af, die, beter op zyne hoede, de Romeinen noodzaakte, tot eenen openlyken ſlag te komen. In welken het Krygsgeluk, eenen tyd lang wapperende, den Romeinen eindelyk medeliep. Zesduizend Germaanen werden 'er gedood; vierduizend gekwetſt. Van de Romeinen ſneuvelden 'er maar twaalfhondert, terwyl 'er tweehonderd gekwetſt werden. De Overſte eener Romeinſche hulpbende, den Koning des Germaniſchen Legers gevangen genomen hebbende, deedt hem terſtond ophangen; welke daad hem egter van Jovinus zeer kwalyk werdt afgenomen (*g*).

XXIV. Theodoſius maakt Batavia tot een tooneel des oorlogs.

Ook ſchynt het, omtrent deezen tyd, gebeurd te zyn, dat *Theodoſius*, de Vader van Keizer Theodoſius den Grooten, Bevelhebber over de Ruiterye ten tyde van Valentiniaan, en hem van veel dienſt in den Germaniſchen krygh (*h*), vermoedelyk te ſchepe, in Batavia kwam, en dit Eiland, door herhaalde gevegten te voet, zo 't ſchynt, tegen de Franken en Saxers, die hier hun verblyf hadden, tot een ſchriklyk tooneel des oorlogs maakte. Men vindt ook van Theodoſius aangetekend, dat hy de Saxers te ſchepe beoorloogd, en merkelyke afbreuk gedaan heeft (*i*). Doch van de byzondere omſtan-

(*g*) Amm. Marcellin. *Libr.* XXVII. *Cap.* 2.
(*h*) Id. *Libr.* XXIX. *Cap.* 5.
(*i*) Latini Pacati Panegyricus Theodoſio, *Cap.* V.

ſtandigheden deezer ſtryden, in en omtren: Batavia voorgevallen, is ons niets in geſchrift nagelaaten.

368. Omtrent twee jaaren laater, kwam Valentiniaan zelf over den Ryn, ſtrydende met veel voordeel tegen de Alemannen, wier Koning *Rando*, onder het bedryven van andere baldaadigheden, te Maguntiakum in eene Chriſtelyke Kerk gevallen was, en de weerlooze menigte van mannen en vrouwen, te gelyk met alle de Kerkſieraaden, met zig gevoerd hadt (*k*); 't welk alleen genoeg was om zig den haat van Valentiniaan, die voor een' yverig' Chriſten gaan wilde, op den hals te haalen.

Krygsbedryven der Bataviſche hulpbenden.

In eenigen deezer en diergelyke ſtryden, ſchynen zig de Bataviſche hulpbenden, als van ouds, dapperlyk gekweeten, en daar door hunnen voorigen goeden naam, by de Romeinen, wedergekreegen te hebben. Immers men vindt niet alleen aangetekend, dat zy, na veel ſtrydens, hun verlooren vendel wederom heroverd hebben (*l*); maar ook, dat zy, omtrent deezen tyd, naar Britannie overgevoerd zyn, om de Schotten en Pikten, die nog al niet nalieten dit Wingeweſt te beroeren, eens voor goed te helpen beteugelen; ten blyke, dat de Romeinen zig wederom, als voorheen, op de trouwe hunner Bataviſche hulpbenden verlieten. Ook gelukte deeze togt zo wel, dat de oude ſtad *Londen* herwonnen, de ruſt in Britannie herſteld, en de Land-

(*k*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XXVII. *Cap.* 10.
(*l*) Id. *Libr.* XXVII. *Cap.* 1.

Landvoogdy over het zelve aan zekeren Civilis, een' schrander' en streng regtvaardig' man, dien sommigen voor een' Batavier houden, opgedraagen werdt (*m*).

Ondertusschen lieten de Franken en Saxers nog al niet na, de Gallische gewesten, die aan hunne landen grensden, niet slegts te lande; maar inzonderheid langs den zeekant met roofschepen te ontrusten. Het plonderen, brandstigten, en dooden der gevangenen ging almomme in zwang (*n*). Zelfs schynen de Saxers hunne schepen den Ryn opgevoerd te hebben, om, langs de oevers dier Riviere, de onderdaanen des Roomschen ryks te overvallen en den bekomen buit, terstond, te schepe, naar hunne byna ontoeganglyke landen, midden in de moerassen aan de Noordzee gelegen, te rug te voeren (*o*). Valentiniaan, hiervan kennis gekreegen hebbende, onderneemt hen, in hun eigen Land, aan te vallen, met zo goeden uitslag, dat hy een goed getal van gevangenen bekomt en verscheiden' schepen bemagtigt (*p*). Zelfs overweldigde hy het gedeelte huns lands, welk aan dat der Franken grensde (*q*), en derhalven een gedeelte van het tegenwoordig Holland schynt geweest te zyn. Om deeze volken, voor het toekomende, te beter te bedwingen, deedt hy verscheiden' legersteden, sterk-

XXV. Franken en Saxers door Valentiniaan beteugeld.

(*m*) Amm. Marcellin. *Libr.* XXVII. *Cap.* 8.
(*n*) Id *Libr.* XXVII. *Cap.* VIII. *p.* 539. *Libr.* XXVIII. *Cap.* II. *p.* 569.
(*o*) Orosius *Libr.* VII. *Cap.* 32. Melis Stoke Inleid. *bl.* 3.
(*p*) Melis Stoke Inl. *bl* 3.
(*q*) Orosius *Libr.* VII. *Cap.* 32.

ſterkten en toorens, langs den Rynkant tot aan de Noordzee toe, ſtigten. Hier en daar, wierp hy zelfs ſterkten op, aan de overzyde des Rynſtrooms, op den Germaniſchen bodem (*r*). Alle deeze ſterkten werden van behoorlyke bezetting voorzien (*s*). En ſchoon, door deeze middelen, de Nederſaxers, die, ten deezen tyde, hier te lande woonden, voor eene wyle tyds, beteugeld geweeſt zyn, leeſt men egter, dat deeze zelfde Landaart, die ook omtrent de Elve woonde (*t*), de Noordzee omſtevenende, de grenzen des Roomſchen Ryks in Gallië beroerd heeft. *Nannenus*, Graaf in deezen oord, een dooroefend Krygsoverſte, was de eerſte, die hun tegenſtondt. Naderhand werdt hy bygeſtaan van *Severus*, Bevelhebber over 't Voetvolk, die de Saxers
370. eindelyk dwong, om vrede te ſmeeken. Zy moeſten den Romeinen eenige jongelingen, bekwaam tot den Krygsdienſt, ten onderpand afſtaan. Doch naar hun land te rug keerende, werden zy van de Romeinen overvallen en zo fel geſlaagen, dat 'er naauwlyks een behouden bleef (*v*). De ſlag viel voor, in het Land der Franken, naby *Deuſone* (*w*), welk men meent *Duits*, tegen over Keulen, geweeſt te zyn.

Valentiniaan heeft, omtrent deezen tyd, ook zyne Krygsmagt vermeerderd uit de Barbaaren, die den Rynkant bewoonden, vermoedelyk

(*r*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XXVIII. *Cap.* 2.
(*s*) MELIS STOKE Inl. *bl.* 3.
(*t*) CLUVERII Germ. Ant. *Libr.* III. *Cap.* XXIII. *p.* 597.
(*v*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XXVIII. *Cap.* 5.
(*w*) HIERON. Chron. *p.* 187. OROSIUS *Libr.* VII. *Cap.* 32.

delyk de Franken en Saxers, en te gelyk uit de Landluiden van Gallie, die allen, binnen korten tyd, in den Krygshandel zo dooroefend werden, dat de Overrynſche Germaanen, in lang niet durfden onderneemen, de Galliſche ſteden te overvallen (x). Niet lang voor 's Keizers dood, die in 't jaar driehonderdvyfenzeventig voorviel, ſloot hy een plegtig Verbond met *Makriaan*, Koning der Alemannen, die naderhand, tegen den inhoud des Verbonds, in 't Land der Franken [*Francia*] gevallen zynde, door de behendigheid van Mellobaudes, Koning der Frankén en Bondgenoot der Romeinen, betrapt, het leeven verloor (y). 374. 377.

Terwyl Valentiniaan dus bezig was met het beteugelen der Germaniſche volken, hadt zyn Ryksgenoot, Valens, de handen vol werks aan 't bedwingen der Gothen, die de Romeinſche Wingeweſten omtrent Thracie, door geduurige invallen, beroerden. Men vindt, dat 'er, in het Leger, welk Valens tegen hen te velde bragt, Bataviſche hulpbenden geweeſt zyn, die onder 't bevel ſtonden van zekeren Graaf Viktor (z), een' (5) *Sarmaat* van geboorte (a); indien men anders op de verbeterde leezing eens ouden Geſchiedſchryvers ſtaat maaken kan. Batavi-ſche hulpbenden tegen de Gothen in Thracie aangevoerd. 378.

De

(x) Zosimus *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(y) Amm. Marcellin. *Libr.* XXX. *Cap.* 3. *Libr.* XXXI. *Cap.* 10.
(z) Id. *Libr.* XXXI. *Cap.* 13.
(a) Id. ibid. *Cap.* 12.

(5) De *Sarmaaten* woonden oudtyds in Muskovie. Vide Cellarii *Georg.* Lib. II. Cap. VI. p 313.

Ruſt in de Landen omtrent den Ryn gelegen.

De landen omtrent den Ryn gelegen genooten nu, jaaren agter een, eene gewenſchte ruſt. Immers 't ontbreekt ons aan Geſchiedſchryvers, die ons van het tegendeel kennis hebben gegeven. Ook is 't gantſch niet onwaarſchynlyk, dat de meer dan gemeene voorzorg van Valentiniaan, om de grenzen des Ryks, in ſtaat van tegenweer, te ſtellen, de Overrynſche volken belet heeft, de gewoone invallen in Gallië te doen. Daarenboven getuigt een Digter, die deeze tyden beleefd heeft, dat de beide oevers des Rynſtrooms thans den Roomſchen Ryke onderdaanig waren (*b*). Doch in den aanvang der vyfde eeuwe, leeden deeze Landen eenen nieuwen en geweldigen inval van veel afgelegener volken. 't Is der moeite wel waardig na te ſpooren, hoe zig dit toedroeg, en wat 'er aanleiding toe gaf.

XXVI. Gelegenheid tot den inval der Skytiſche volken in Gallië.

395.

Keizer THEODOSIUS den Grooten, in 't jaar driehonderdvyfennegentig, overleeden zynde, werdt het Ryk onder zyne twee Zoonen, ARKADIUS en HONORIUS, verdeeld. Arkadius regeerde in 't Ooſten, Honorius in 't Weſten. Beide warenze nog jong; en Honorius in 't byzonder van eenen zagten aart, die hem genoegzaam onbekwaam tot de regeering maakte. En ſchynt Theodoſius hierom, voor zyn aflterven, het bewind der Regeeringe, geduurende de minderjaarigheid van Honorius, in handen geſteld te hebben van *Stiliko*, een' Wandaal van herkomſt (*c*), die

(*b*) CLAUDIAN. *in* Probini & Olybrii Conſ. *verſ.* 161, & *in* Mall. Theod. Conſ. *verſ.* 54.
(*c*) OROSIUS *Libr.* VII. *Cap.* 38.

die eerſte Staatsdienaar en gunſteling van Honorius was, en al het gezag over de Krygsmagt hadt. Duur egter kwam dit aanzien van Stiliko den Ryke te ſtaan. Het maakte hem opgeblaazen. Zyne heerſchzugt werdt 'er door gevoed. En niet vergenoegd, dat hy alleen den klem der regeeringe in handen hadt (*d*), terwyl 'er Honorius ſlegts den naam van voerde, deedt hy den laffen Keizer twee zyner Dogteren, de eene na de andere, ten Huwelyk neemen (*e*), poogende zelfs zynen Zoon *Eucherius*, tot Ryksgenoot van Honorius, te doen verklaaren (*f*). Niet lang, zo 't ſchynt, na de dood van Theodoſius, was hy, onverzeld, den Ryn, van zynen oorſprong af, tot daar hy zig in twee armen verdeeld, en, in zee vallende, verſcheiden' moeraſſen maakt, langs getrokken. Hy hadt, op deezen togt, een verdrag getroffen met verſcheiden' Germaniſche volken, onder welken de Franken, Sikambren, Brukteren, Sueven, Alemannen, Saxers, (6) *Baſtarnen*, Kimbren en Cheruſcen met naame genoemd worden.

Een Digter, die ten tyde van deezen togt geleefd, doch zeer tot lof van Stiliko geſchreeven heeft, verbeeldt ons de Koningen deezer volken, als Stiliko te gemoet gaande, en deemoe-

(*d*) OROSIUS *Libr.* VII. *Cap.* 38.
(*e*) JORNANDES de Rebus Geticis *Cap.* XXX. *p.* 653. *Edit. Grotii.*
(*f*) OROSIUS *Libr.* VII. *Cap.* 38.

(6) De *Baſtarnen* worden, by TACITUS, over den Weiſſel geplaatſt. *de Morib. Germ.* Cap. XLVI. Zy ſchynen zig, tot aan den Donauw toe, uitgeſtrekt te hebben. CELLARII *Geogr. ant.* Libr. II. Cap. V. p. 309.

deemoediglyk om vrede ſmeekende, terwyl zy hem hunne eigen' kinderen tot pandsluiden aanbieden. De grenzen van Gallië, en de zee, die door de Saxers onveilig gemaakt was, werden dus door hem bevredigd en in veiligheid geſteld (*g*). Niet lang egter liep het aan, of MARKOMER en SUNNO, Koningen of Onderkoningen der Franken (*h*), ondernamen eenige vyandlykheden tegen de onderdaanen des Roomſchen Ryks te pleegen; doch ſchooten 'er de vryheid en 't leeven by in. De een werdt naar Toskane in ballingſchap verzonden; de ander van de zynen omgebragt. 't Schynt dat deeze Koningen, door Stiliko, uit Honorius naam, aangeſteld waren (*i*); gelyk naderhand wederom geſchiedde. Ondertuſſchen diende dit alles om Stiliko's gezag in top te vyzelen. Hy was daarenboven, tot in den aanvang der vyfde eeuwe, de geeſſel der (7) *Gothen*, (8) *Skyten* en andere afge-

(*g*) CLAUDIAN. de IV. Conſul. Honor. *verſ.* 440. & *ſeqq.* in I. Conſul. Stilichon. *Libr.* I. *verſ.* 190. & *ſeqq.* *Libr.* II. *verſ.* 254. & in Eutrop. *Libr.* I. *verſ.* 392.

(*h*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 9.

(*i*) CLAUDIAN. in I. Conſul. Stilichonis *Libr.* I. *verſ.* 235. & *ſeqq.* & in Eutrop. *Libr.* I. *verſ.* 381.

(7) TACITUS gewaagt (*de Morib. Germ.* Cap. XLIII.) van *Gothonen*, welken ſommigen voor één Volk met de *Gothen* houden (CLUVERII *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XXXIV. p. 625.); hoewel zulks van anderen, (CELLARII *Geogr. ant.* Libr. II. Cap. V. p. 305) met reden, in twyfel getrokken wordt. JORNANDES (*de Rebus Geticis* Cap. III & IV.) plaatſt de Gothen in *Jutland*, welke naam genoegzaam dezelfde is, als *Gotland*. PROKOPIUS zegt (*de Bello Vandalico*, Libr. I. Cap. 2.) dat de Gothen oudtyds *Sauromaaten* of *Sarmaaten* en *Melanchlenen* genoemd werden, en benoorden

afgelegene volken (*k*). Doch toen veranderde hy t'eenemaal van gedrag. Hy hitſte, door heimelyke afgezondenen, de (9) *Alaanen*, Sueven, (1) *Wandaalen* en andere Barbaaren, omtrent den Donauw, in Skythie en Germanie, woonende, op, om in Gallie te vallen (*l*); met geen ander oogmerk, zo 't ſchynt, dan

(*k*) CLAUDIAN. de Bello Getico *verſ.* 31. & *ſeqq.*
(*l*) PAUL. DIACON. Hiſt. Miſc. *Libr.* XIII. *Cap.* 29.

den den Donauw woonden: welke plaatſing wat te onbepaald is, zo zy in Jutland gewoond hebben. Doch zulks is den ouden wel toe te geeven. Voorts mag men vermoeden, dat dit magtig volk zig, ten deezen tyde, ook in het Zweedſch Landſchap *Gotland* nedergeſlaagen hadt.

(8) De *Skyten*, ook *Sarmaaten* genoemd, die oudtyds eene geweldige ſtreek Lands in Europa en Azia beſloegen, welke thans onder *Tartarye* begreepen wordt, waren in verſcheiden' volken onderſcheiden, die by HERODOTUS (Libr. IV. Cap. 19 & 20.) PLINIUS (Libr. IV. Cap. 12.) en POMPONIUS MELA (Libr. II. Cap. 1.) opgeteld worden.

(9) De *Alaanen* waren het voornaamſte der Skytiſche volken. AMMIANUS MARCELLINUS zegt van hen, dat zy, de omleggende volken overwonnen hebbende, dezelven noodzaakten, den naam van *Alaanen* aan te neemen. Libr. XXXI. Cap. II. p. 670. Zy woonden in Tartarye, omtrent de Rivier de Don en het Meotiſch Meer. JOSEPH. *de Bello Judaico* Libr. VII. Cap VII. §. 4. CLAUDIAN. Libr. I. in *Rufinum* verſ. 314.

(1) De *Wandaalen*, die TACITUS (*de Morib. Germ.* Cap. II.), zo 't ſchynt, *Vandalien*, en PLINIUS (Libr. IV. Cap. 14.) *Vindilen* noemt, waren eene ſoort van *Gothen*, en woonden, volgens PROKOPIUS (*de Bello Vandalico*, Libr. I. Cap. 2 & 3.) omtrent het Meotiſch Meer. Zy ſchynen egter, in vroeger' tyd, noordelyker, CLUVERIUS meent (*Germ. ant.* Lib. III. Cap. XLVI. p. 697.) tot aan de Ooſtzee, gewoond te hebben. Men zie wyders, wegens dit volk, H. GROTII *Proleg.* ad *Hiſt. Gothor. & Vandal.* p. 23. & *ſeqq.*

dan om zyne of zyns Zoons verheffing, terwyl het Ryk, aan alle kanten tevens, beroerd werdt, noodzaakelyk te maaken.

De Alaanen, Wandaalen enz. komen aan en over den Ryn in Gallië. 406.

Tegen het einde des jaars vierhonderdenzes, ſloegen deeze volken op weg, gang neemende naar den Rynkant (*m*). Doch voor den ſtroom gekomen, werdenze in 't eerſt geſtuit, door de Franken, die langs den regter' oever des Ryns, tot aan de zee toe, woonden, en nu met de Romeinen in verbond ſtonden. Wel haaſt egter werden de Franken overwonnen. De woeſte hoop trok, volgens ſommigen, op den laatſten dag des jaars vierhonderdenzes (*n*), volgens anderen, een' dag vroeger (*o*), over den Ryn. Men zou met reden verwagt hebben, dat zy hier, door de Romeinſche bezetting, die, in voorige tyden, langs den Ryn, op den Galliſchen niet ſlegts; maar zelfs op den Germaniſchen bodem, in wel beveſtigde ſterkten, te leggen plagt (*p*), zouden geſtuit geweeſt zyn. Doch de looze Stiliko hadt hier zorg voor gedraagen. Een gedigt tot zynen lof, omtrent deezen tyd (*q*), opgeſteld, leert ons, dat hy het Krygsvolk, welk langs den Ryn lag, om tegen de invallen der Sikambren, Katten, Cheruſcen en andere Germaniſche volken te waaken, uit de bezettingen geligt, en naar den Donauw, tegen de *Weſt-Gothen*, die

(*m*) PROCOPIUS de Bello Vandalico, *Libr.* I. *Cap.* 3.
(*n*) PROSPER. Faſt. *Arcad. VI. & Probo Coſſ. p.* 203. *Edit. Du Cheſne* Tom. I.
(*o*) HERMANN. CONTRACT. *ad Annum.* 406.
(*p*) Zie hier voor *bl.* 263, 264.
(*q*) M. A. CASSIODOR. Chronic. *Olybr. & Probin. Coſſ. p.* 366. *Edit. Venet.*

die zig derwaards begeven hadden, doen optrekken hadt (*r*). De woeſte menigte vondt dan weinigen of geenen tegenſtand. Gantſch Gallië werdt afgeloopen en verwoeſt. In de 407.
Kerk van Maguntiakum, eertyds zulk eene vermaarde ſtad, werden veele duizenden van Chriſtenen gedood. De ſtad werdt t'eenemaal verdelgd. Gelyk lot trof veelen andere ſteden, langs de zeekuſt van het tegenwoordig Vlaanderen en dieper in Gallië gelegen. Toulouſe alleen bleef, of geheel, of ten minſten eenen tyd lang verſchoond (*s*). Hoe 't, hier te lande, in deeze algemeene verwoeſting, gegaan zy, weet men niet zeker. Onze oudſte en beſte Kronykſchryvers verhaalen, dat de *Zwindels*, zo ſchynenze de Wandaalen te noemen, ook hier te lande, met branden en plonderen, yſſelyke verwoeſtingen aangeregt, en veele oude Gedenkſchriften vernield hebben (*t*). Ook verzekeren ons geloofwaardige Schryvers, die deezen droevigen tyd beleefd hebben, dat de landen, tuſſchen de Alpiſche en Pyreneïſche gebergten, den Oceaan en den Ryn gelegen, eene prooije geworden waren van de Quaden, Wandaalen, Sarmaaten, Alaanen, (2) *Gepiden*, Herulen, Saxers, Burgondiërs

(*r*) CLAUDIAN. de Bello Getico. *verſ.* 419. & *ſeqq.* & in I. Conſul. Stilich. *Libr.* I. *verſ.* 186.
(*s*) HIERONYMI Epiſt. XI. ad Ageruntiam.
(*t*) KL. KOLYN *bl.* 252.

(2) De *Gepiden* zyn, volgens JORNANDES (*de Rebus Geticis* Cap. XVII.), eene byzondere ſoort van Gothen geweeſt. In de vyfde en zesde eeuwe, hebben zy zig in *Dacie* of Zevenbergen, en in *Pannonie* of Hongarye nedergeſlaagen. JORNANDES ubi ſupra. Cap. L & LVIII. PROCOPIUS *de Bello Vandalico* Libr. I. Cap. 2.

gondiërs en Pannoniërs (*v*). Anderen melden, in 't byzonder, dat het gedeelte van Gallië, welk voorheen door de Saxers overvallen was, nu door de Wandaalen en Alaanen verwoest werdt; 't welk, mooglyk, ook op een gedeelte der Landen omtrent den Ryn gelegen, en thans tot Gelderland of Holland behoorende, gepast moet worden. Na 't verwoesten van Gallië, drongen deeze volken door tot in Spanje, alwaar zy zig nedersloegen (*w*).

De West-Gothen waren ondertusschen, langs Pannonie, in Italie gevallen (*x*), Honorius, buiten staat om hun het hoofd te bieden, besluit eerlang, de Gallische gewesten, die door de Wandaalen en andere Volken reeds verwoest waren, aan de West-Gothen af
409. te staan. Zy ondertusschen, zig derwaards op weg begeevende, worden van Stiliko, tegen 't gemaakt verdrag, in het Alpisch gebergte, overvallen; doch met geen' voorspoedigen uitslag, alzo zyn leger t'eenemaal verslaagen werdt. Toen trekkenze, onder 't geleide van *Alarik*, hunnen Koning, te rug naar Rome,
410. en die stad bemagtigd hebbende (*y*), in 't volgend jaar, wederom naar Gallië, alwaar zy, geenen tegenstand ontmoetende, zig wyd en zyd nederslaan (*z*).

XXVII. Sueven, Sclaaven, Wilten enz. slaan zig hier te lande neder.

Onder deeze West-Gothen, bevonden zig ook eenige andere volken, als Herulen, *Sclaa-*

(*v*) HIERONYM. Epist. XI. ad Ageruntiam.
(*w*) PROSPERI Chronicon *ad annum* XVI Honorii, *p.* 198. Edit. *Du Chesne.* Tom. I.
(*x*) JORNANDES de Rebus Geticis, *Cap.* XXXI.
(*y*) Id. *Cap.* XXX.
(*z*) Id. *Cap.* XXXI.

(3) *Sclaaven*, (4) *Veneten*, of *Veneden*, of *Wilten*, en diergelyken meer (*a*). En gelyk ſommigen van gedagten zyn, dat de Sueven, die, nevens de Wandaalen, in deeze landen gevallen waren, zig in de Zeeuwſche Eilanden nedergeſlaagen, en den naam van *Zeeuwen* gedraagen hebben (*b*); zo is 't ook niet onwaarſchynlyk, dat een gedeelte deezer andere volken, met de Gothen herwaards gekomen, hier te lande, gebleeven is. Immers eenige Kronykſchryvers verzekeren, dat de ſtad *Vlaardingen* eertyds den naam van *Slaavenburg*, waarſchynlyk naar de hier te lande woonende *Sclaaven*, gedraagen heeft (*c*). Anderen verhaalen, dat de *Sclaaven* of *Wilten* gantſch Holland gewonnen hebben (*d*). Ook leeſt

(*a*) Jornandes de Rebus Geticis, *Cap.* XXIII.
(*b*) A. Matthæus de Nobilitate, *Libr.* II. *Cap.* V. *p.* 181.
(*c*) Chronicon de Trajecto, *p.* 310. *Edit. Masth. in* Anal. *Tom.* V.
(*d*) Ongenoemde Klerk, *bl.* 7.

(3) Prokopius plaatſt (*de Bello Gotthico*, Libr. II. Cap. 26. & Libr. III. Cap. 14.) de *Sclaaven* benoorden den Donauw. Hy zegt van hen, dat zy, van ouds, eene Volksregeering gehad hebben, en, in de zesde eeuwe, den Romeinen, door herhaalde invallen, verſcheiden' nadeelen toebragten. Libr. III. Cap. 14, 29, 38, 40. & Libr. IV. Cap. 25.

(4) Tacitus ſtelt (*de Morib. Germ.* Cap. XLVI.) de *Veneden* nog onder de Germaniſche volken; hoewel hy twyfelagtig was, ofze ook tot de Sarmaaten behoorden. Laater' Schryvers ſpreeken van de *Winiden*, het zelfde volk, zo 't ſchynt, als van eene ſoort van Sclaaven. Fredegarii *Chronic.* Cap. XLVIII. Cluverius agt, dat de Landſtreek, door dit Volk, bewoond, nog *Windiſchmark* genoemd wordt. *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XLIV. p. 682. Zy behoort tot Karniola, en legt aan de grenzen van Kroatie.

leeſt men, in ſchriften der tiende eeuwe, van eene vermaarde Koopſtad aan den mond der Maaze, zo 't ſchynt, naar deeze *Wilten*, *Wittam* genoemd (*e*). Miſſchien hebben de *Wiltsveenen*, in Rynland, ook hunnen naam naar dit volk bekomen (*f*).

De menigvuldige overſtroomingen deezer vreemde volken deeden het Weſterſch Keizerryk ſterk naar zynen ondergang hellen. Want ſchoon de Weſt-Gothen eerlang Gallië, voor een groot gedeelte, verlieten, zig alleenlyk vergenoegende met het bezit van Aquitanie, welk hun, by verdrag, afgeſtaan was (*g*); diende hun vertrek, zo 't ſcheen, alleen om de Overrynſche Germaanen al wederom op hunne oude invallen in Gallië bedagt te doen zyn (*h*). Nog meer gelegenheid kreegenze hiertoe, doordien zekere KONSTANTYN, in 't jaar vierhonderdenzeven, door het Leger in Britannie, tot Keizer opgeworpen (*i*), en ſedert met zyne magt naar Gallië overgeſteken zynde, eerſt wel den Rynkant ſterk met Krygsvolk bezet (*k*); doch naderhand zyne meeſte magt wederom byeen gerukt hadt, om dezelve tegen die van Honorius, in Spanje, te gebruiken (*l*). Hier kwam eindelyk nog by, dat *Gerontius*, die voor Konſtantyn in Spanje geboodt, dugtende dat men voorhadt, hem zyn Ampt te ontneemen, van Konſtantyn afviel,

(*e*) Annal. Fuldenſ. *ad annum* 836.
(*f*) Zie G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. *I. Deel*, *bl.* 232.
(*g*) PROSPER Chron. *ad annum* XXI. Honorii *p.* 198.
(*h*) ZOSIMUS *Libr.* VI. *Cap.* 5.
(*i*) Id. *Libr.* VI. *Cap.* 3.
(*k*) Id. *Libr.* VI. *Cap.* III. *p.* 653.
(*l*) Id. *Libr.* VI. *Cap.* 5.

viel, en de Overrynſchen zelfs tegen hem opſtitſte. Zy dan, geenen tegenſtand ontmoetende, vielen, aan alle oorden tevens, in Gallië (*m*). Konſtantyn wiſt toen geenen beteren raad, dan zyne toevlugt tot zulke volken te neemen, die, met de Romeinen in verbond ſtaande, zyne zyde hielden. Hy zendt dan *Edobinchus*, een' Frank van herkomſt, doch in Britannie gebooren (*n*), naar zyne Landsluiden, de Franken, om onder hen en by de Alemannen, eenige hulpbenden ten zynen dienſte te werven (*o*). Doch 't ſchynt, dat hy, in zyn oogmerk, jantſch kwalyk geſlaagd is. Immers men vindt aangetekend, dat Konſtantyn zo weinig in ſtaat was om de Galliſche volken te beſchermen, dat ſommigen van hun, op hunne eigene veiligheid bedagt, zig de heerſchappy der Romeinen t'eenemaal ontrokken, en onderling eene vrye Staatsregeering opregteden (*p*).

XXVIII. De Armorichen regten eene vrye Staats-Regeering op.

Byzonderlyk vindt men dit verhaald van de Armorichen. De verandering der Regeeringe onder hen voorgevallen, is van ſommigen (*q*), niet geheel ten onregte, vergeleeken, met de verandering der Regeeringe over de Nederlanden in de zeſtiende eeuwe; waarom, en vooral, om dat zy een gedeelte der Landen, omtrent den Ryn gelegen, ſchynen bewoond te hebben, het te nuttiger moet geoordeeld worden, dat wy 'er den Leezer eenig verſlag van doen.

In

(*m*) Zosimus *Libr.* VI. *Cap.* 5.
(*n*) Id. *Libr.* VI. *Cap.* 5.
(*o*) Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 9.
(*p*) Zosimus *Libr.* VI. *Cap.* V. *p.* 657.
(*q*) Dubos Hiſt. de l'Etabliſſ. de la Monarchie Françoiſe *Livr* II. *Ch.* 3.

Gelegenheid van hun Land

In overoude tyden, verſtondt men, door de *Burgerſchappen der Armorichen*, dat gedeelte van 't eigenlyk Gallië, welk, aan den zeekant gelegen zynde (*r*), tegenwoordig *Bretagne* genoemd wordt. De naam *Armorichen* en *Armoriſche Landſtreek* [*Tractus Armoricanus*] betekent ook, zo men wil (*s*), in 't oud Keltiſch, *een Volk* en *Landſtreek aan de zee* gelegen. Naderhand heeft men deeze benaaming ook wyder uitgeſtrekt; onder de Landſtreek der Armorichen, welke, met die der Nerviën, onder één Bevelhebber van wege de Romeinen, ſtondt, begrypende de gantſche Zeekuſt van het eigenlyk en Belgiſch Gallië tot aan den Ryn-kant toe; behalven verſcheiden' meer landwaards in gelegen' geweſten; die, ſchoon verre van zee, egter, om datze onder éénen Bevelhebber ſtonden, met eenen gemeenen naam, onder de *Tractus Armoricanus* of *aan zee gelegen' Landſtreek*, begreepen waren (*t*). De geweſten, die naderhand by de oude Armoriſche Landſtreek gevoegd werden, ſchynen met den naam van *nieuwe Armoriſche Landſtreek* onderſcheiden geweeſt te zyn. Immers men vindt, in Gedenkſchriften der vyfde eeuwe, gewaagd van eene *nieuwe Armoriſche Bende*, die onder den Bevelhebber der Armoriſche en Nerviſche Landſtreek ſtondt, en te *Grannona op den Saxiſchen Oever* in bezetting lag (*v*). Veelligt zou men den *Saxi-*

(*r*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VII. *Cap.* 75.
(*s*) Fragment. *poſt* ANTONIN. Itinerar. *Edit. Weſſel. pag.* 617.
(*t*) Notitia Dignitat. Imperii, *Sect.* XXXIV & LXI.
(*v*) Notitia Dignitat. Imperii, *Sect.* LXI.

Saxiſchen Oever, voor den Oever der Maaze of Waale (5), konnen neemen, welke Rivieren langs en door *Nederſaxen* liepen, waardoor, gelyk wy boven (*w*) aanmerkten, ten deezen tyde, al het land beneden Nieuwmegen verſtaan werdt. Doch anderen (*x*) zyn van gedagten, dat men, door den *Saxiſchen Oever*, de Zeekuſt van Normandye, by de ſtad Bayeux, verſtaan moet (6); alwaar, nog in de zesde eeuwe, Saxers gevonden werden (*y*). Hoe

(*w*) Zie *bl.* 251.
(*x*) DUBOS Hiſt. de la Monarch. Françoiſe, *Livre* I. *Ch.* VIII. *Tom.* I. *p.* 92. *Edit. d'Amſt.*
(*y*) GREGOR. TURON. *Libr.* V. *Cap.* 27. *Libr.* X. *Cap.* 9.

(5) Dat 'er een *Saxiſche Oever* omtrent de Maaze geweeſt moet zyn, is, uit de *Notit. Dignit. Imperii*, af te neemen; in welke (Sect. LXII.), onder opzigt van den Landvoogd van het tweede Belgie, welk zig tot over deeze Riviere uitſtrekte, Ruiters geplaatſt worden, te Marche in 't Hertogdom Luxemburg, tuſſchen de Maaze en den Ryn, *aan den Saxiſchen Oever*. Immers zo vatten wy de volgende woorden op, welken wy hier byvoegen, op dat 'er de kundige Leezer van oordeele. *Sub diſpoſitione viri ſpectabilis Ducis Belgicæ ſecundæ. Equites Dalmatæ Marcis in Littore Saxonico.* Wy verſtaan, door *Marcis*, Marche in Luxemburg, eene overoude Stad, en al in ſchriften van de zevende eeuwe bekend (Voiez LONGUERVE, *Deſcription de la France*, P. II. p. 119.) Doch veelligt zou men 'er ook *Marchienne*, in Luikerland, aan de Rivier de Sambre, gelegen, door konnen verſtaan. Immers, onmiddelyk na de aangehaalde woorden, uit de *Notitia Dignit. Imperii*, leeſt men van eene Romeinſche Scheepsvloot, op de Sambre. *Præfectus Claſſis Sambricæ, in loco Quartenſi ſive Hornenſi.*

(6) De Romeinen ſchynen den naam van *Saxiſchen Oever* in 't gemeen gegeven te hebben aan de Landen, langs de Zee of Rivieren gelegen, alwaar zig de Saxers nedergeſlaagen hadden. In de *Notitia Dignitat. Imperii*,

Hoe 't hier ook mede zy; de Armorichen (7) worden ons beſchreeven, als grenzende aan de Franken, toen deezen de moeraſſen bewoonden, ter plaatſe, daar de Ryn in den Oceaan ſtort (z); weshalven men naauwlyks twyfelen kan, of zy hebben, onder anderen, een gedeelte van het tegenwoordig Brabant en Vlaanderen, mooglyk ook van Holland en Zeeland bewoond gehadt.

Deeze Armorichen, ten deele wanhoopig, door de geduurige invallen der Overrynſche volken, ten deele overtuigd van het onvermogen der Romeinen, om hen te beſchermen, beſluiten, in het jaar vierhonderdentien, op het voorbeeld van Britannie, alwaar men zig, onlangs, ook van het juk der Romeinen ontſlaagen hadt, eene vrye Staatsregeering, onafhanglyk van de Romeinen, op te regten. Doch op welk eene wyze zy hun nieuw Gemeenebeſt geſchikt hebben; of de byzondere Landſchappen der Armorichen ieder de oppermagt in zig zelf behouden, dan of zy dezelve aan eene algemeene Vergadering opgedraagen hebben;

(z) PROCOPIUS de Bello Gothico, *Libr.* I. *Cap.* 12.

rii, Sect. XXXIV. XXXVIII. LII. wordt ook gewaagd van den *Saxiſchen Oever* in Britannie.

(7) PROKOPIUS noemt, ter aangehaalde plaatſe, geene *Armorichen* maar *Arboricben*. Doch alzo men van deeze laatſten nergens meer gewaagd vindt, zyn 't verſcheiden' geleerden eens, dat hy het zelfde volk beoogt, welk alle anderen *Armorichen* noemen. VIGNIER *Ancien Etat de la petite Bretagne* p. 35. VALESII *Rerum Francic.* Tom. I. p. 278. & *Notit. Galliæ* p. 44. DUBOS *Hiſt. de l'Etabliſſem. de la Monarch. Françoiſe*, Livre IV. Ch. III. Tom. II. p. 561.

ben; of hun verbond ſlegts een verbond van onderlinge beſcherming geweeſt zy, dan of de verſcheiden' Landſchappen des verbonds, gelyk als één Landſchap, onder ééne opperſte Regeering ſtaande, geworden zyn; op welk eene wyze de onderlinge geſchillen tuſſchen deeze Landſchappen werden afgedaan, en hoe zy, in 't maaken van vrede en oorlog, te werk gingen; van dit alles is ons niets, in de oude Gedenkſchriften, nagelaaten. Ook vindt men niet aangetekend, wie de eerſte aanleider tot het opregten van deezen vryen ſtaat geweeſt zy, en welke zwaarigheden men hebbe moeten te boven komen, eer de zelve opgerigt ware. Dit weet men, dat de gantſche Armoriſche Landſtreek, zo wel als verſcheiden' andere Galliſche Landſchappen, de Regters en andere Amptenaars der Romeinen afgezet en verjaagd heeft; 't welk, vermoedelyk, niet zonder veel opſchudding, zal toegegaan zyn. Van de ſchikking des nieuwen Gemeenebeſts, weet men niet meer, dan dat de Armorichen, daarin, naar hunne eigene zinlykheid, te werk gingen (*a*); als die zig van de afhanglykheid van de Romeinen t'eenemaal ontſlaagen hadden.

Doch niet alle de Landſchappen van Gallië volgden dit voorbeeld. In de twee Germanien (*b*), beide Galliſche Landſchappen, werdt *Jovinus*, één der aanzienlykſte Galliſche Grooten (*c*), tot Keizer opgeworpen. Deez'

(*a*) Zosimus *Libr.* VI. *Cap.* 5.
(*b*) Olympiod *apud* Photium *Cod.* LXX.
(*c*) Orosius *Libr.* VII. *Cap.* 42.

Deez' wist terstond de Franken, Burgondiërs, Alemannen en Alaanen, in zyne belangen, over te haalen (*d*): en schoon hy eerlang van kant geholpen werdt, schynen egter de Burgondiërs, om zynen wille, in den jaare vierhonderdendertien, over den Ryn gekomen te zyn (*e*). Zy sloegen zig, langs die Rivier, ter neder; en 't is niet onwaarschynlyk, dat zy de Landstreeken innamen, welken men sedert de *Elsas* en het *Franche-Comté* genoemd heeft. Hier gavenze het begin aan het naderhand zo vermaard geworden Burgondisch Ryk. De Franken hebben zig toen ook van een gedeelte van Gallië, omtrent de Rivieren de Moezel en den Ryn, meester gemaakt (*f*).

413. De Burgondiërs slaan zig in Gallië neder.

XXIX. Een gedeelte der Armorichen onderwerpt zig wederom aan 't Roomsche Ryk.

Weinige jaaren laater, poogde Honorius de Armorichen te beweegen, om zig den Roomschen Ryke, als eertyds, wederom te onderwerpen. Hy bediende zig van zekeren *Exsuperantius*, die hen, immers voor een gedeelte, ook wederom tot het gebied der Romeinen deedt overgaan. Zyn bedryf kreeg, midlerwyl, den schoonen naam van *Wetten herstellen* en *Vryheid herbrengen* (*g*).

417. Veranderingen in Gallien na de dood van Honorius.

Honorius gestorven zynde, werdt JOANNES, door het Leger in Italie, tot zynen Opvolger verklaard (*h*), terwyl THEODOSIUS DE II, Zoon van Arkadius, in 't Ooften regeerde. Deez' wist zig, door middel van *Placidia*,

423.

(*d*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 9.
(*e*) PROSPER. Fast. *Lucio V. C. Conf.* p. 203.
(*f*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 9.
(*g*) RUTILII Itinerar. *Libr.* I. *verf.* 213 & *seqq.*
(*h*) PROSPER. Fast. *Mariano & Aflep. Coss.* p. 204.

cidia, Dogter van Theodosius den Grooten, welke hy, nevens haaren Zoon *Valentiniaan*, eerst door hem *Cezar* gemaakt, naar het Westen zondt, binnen twee jaaren, van Joannes te ontslaan (*i*); waarna deeze mannelyke Vrouw, onder den naam van haaren Zoon, VALENTINIAAN DEN III, toen tot Keizer verklaard (*k*), het Westersch Ryk regeerde. Valentiniaan, of Placidia onder zynen naam, zondt sedert *Flavius Gaudentius Aëtus* met een Leger naar Gallie, om de rust aldaar te herstellen. 't Is buiten ons bestek, van alle zyne krygsbedryven te gewaagen. Alleenlyk tekenen wy aan, dat hy de Belgen, 427.
die, door de Burgondiërs, verdrukt werden, verlost heeft. De Franken, die zig in Gallie nedergeslaagen hadden, werden van hem, in eenen waterstryd; de Saliërs, in een gevegt te voet, overwonnen (*l*). De Burgondiërs schynen egter het Land, welk zy, in Gallie, ingenomen hadden, in bezit gehouden te hebben. Doch van de Franken wordt ver- 428.
haald, dat hun het Land, welk zy aan den linker' oever des Ryns hadden ingenomen, door Aëtius, wederom ontweldigd is (*m*). Na 432.
verloop van eenige jaaren, werdt 'er een verdrag met de Franken getroffen (*n*). De Ko- Klodio
ning, die, ten deezen tyde, over hen regeerde, regeert
en die geen ander dan KLODIUS of KLODIO over de
schynt Franken.

(*i*) PROSPER. Fast. *Theod. XI. & Valent. Cas. Coss. p.* 204.
(*k*) IDATII Chronicon, *p.* 187. *Edit. Du Chesne Tom.* I.
(*l*) SIDON. APOLLINAR. Carm. VII. *seu* Panegyr. Aviti. *vers.* 236.
(*m*) PROSPER. Fast. *Felice & Tauro Coss. p.* 205. CASSIODOR. Chronic. *iisd. Coss. p.* 367. *Tom.* I. Oper.
(*n*) IDATII Chronicon, *ad annum Valent. VIII. p.* 188. B.

ſchynt te kunnen geweeſt zyn (*o*), *zondt*, zo men wil, zynen Zoon naar Rome, om de vrede te bewerken. Ten minſten verzekert ons een Schryver, die deezen tyd beleefd heeft, dat hy den Zoon eens Frankiſchen Konings, in gezantſchap, te Rome heeft gezien. Hy beſchryft hem als eenen baardeloozen jongeling, met zwaar en lang goudgeel hair, welk hem langs de ſchouders zwierde. Ook ſtondt deeze Frankiſche Prins diep in de gunſt van Aëtius, die hem tot zoon aangenomen, en, met geſchenken, overlaaden, aan Valentiniaan gezonden hadt, met wien hy een verbond van vriendſchap ſloot (*p*). Van dien tyd af, vindt men, dat de Franken den Romeinen, nu en dan, met de wapenen, ten dienſt hebben geſtaan (*q*).

Klodio ſchynt alleenlyk over een gedeelte der Franken, vermoedelyk over de Saliërs, geregeerd te hebben. Hy hadt zyn verblyf, in eene ſterkte, *Dispargum* genaamd, gelegen op de grenzen van het geweſt der Tongren (8); welk

(*o*) PROSPER. Chronic. *ad annum Valent.* V. *p.* 199. B.
(*p*) Fragment. PRISCI Rhetor. *p.* 40. *Edit. Pariſ.* [*p.* 27. *Edit. Venet.*]
(*q*) JORNANDES de Rebus Geticis, *Cap.* XXXIV.

(8) In de meeſte oude Handſchriften van GREGORIUS VAN TOURS, leeſt men *Thoringen* en niet *Tongren*: in ſommigen vindt men egter *Tongren*. Wy hebben deeze laatſte leezing gevolgd, en dus geoordeeld, dat GREGORIUS hier van het Galliſch geweſt der Tongren, ter linkerzyde van den Ryn gelegen, ſpreekt, en niet van het Landſchap *Turingen*, ter regterzyde dier Riviere. Doch al volgde men de gemeenſte leezing, zou men, door *Turingen* of *Thoringen*, ook *Tongren* konnen verſtaan; alzo ſommigen getoond hebben, dat de Schry-

welk door de Overrynſche Franken ingenomen was (r). 't Kan zyn, dat men hem, by 't verdrag, deeze ſterkte heeft laaten behouden, en ondertuſſchen een goed gedeelte der Franken genoodzaakt, wederom over den Ryn te vertrekken, van waar zy gekomen waren.

Doch 't is verre van de waarheid en ſtrydig met het getuigenis van ouder' Schryveren, dat Klodio, gelyk men, in een' Schryver der elfde

(r) Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 9. Prosper. Chron. *ad annum Valent.* V. *p.* 199. B.

Schryvers der middeleeuwe de woorden *Thoringen* en *Tongren*, dikwils, by verwiſſeling, hebben gebruikt, om *Tongren* te betekenen. Voiez Dubos *Hiſt. de la Monarch. Françoiſe*, Livr. II. Ch. VI. Tom. I. p. 394. *Dispargum* ſchynt een overblyfſel zyns naams gelaaten te hebben, in de Stad *Dieſt*, aan de Demer, in Brabant. Ook vindt men, hier omtrent, nog twee plaatſen, die *Frankryk*, en eene, die het *Fransbroek* genaamd is: nog de *Saalbeemden* en *Salebeim*, als of men zeide, *Beemden* en *verblyf der Saliërs*. Mantelii *Hiſtor. Loſſenſ.* p. 6. Ten blyke, dat Gregorius van eene landſtreek, ter linkerzyde van den Ryn gelegen, ſpreekt, dienen de woorden, welken hy, onmiddelyk op de aangehaalden, volgen laat, behelzende, dat het gebied der Romeinen zig, bezuiden dat van Klodio, tot aan de Rivier de Loire toe, uitſtrekte: *In his autem partibus, id eſt ad meridionalem plagam, habitabant Romani usque Ligerim fluvium.* Gregor. Turon. Libr. II. Cap. IX. p. 279. C. *Edit. Du Cheſne* Tom. I. Vader Daniel, die (*Hiſt. de France*, Pref. Hiſt. Art. I. p. LXXI. & Tom. I. p. 3.) beweert, dat Klodio geen gebied ter linkerzyde des Ryns gehad, immers niet behouden heeft, en die *Diſpargum*, ter regterzyde dier Riviere, plaatſt; ſchynt op de zwaarigheid, die, uit deeze woorden, tegen zyne ſtelling, te maaken is, niet gedagt te hebben.

elfde eeuwe (*s*), vindt aangetekend, *'t gebied* der Franken, tot over de landen der Batavieren, Tongren, Menapiërs, Terouanen, Morinen, Ambionen, Kamerykers en Doornikkers; over Artois en Beauvais, ja zelf tot over de Seine en Loire zou uitgebreid hebben. Alleenlyk is 't niet onwaarſchynlyk, dat deeze Koning, zo men anders ſtelt, dat hy over de Saliërs geregeerd heeft, gebied heeft gevoerd in Batavia, alwaar deeze ſoort van Franken, al voor lang, haar verblyf gehad hadt.

XXX. Beweegingen in Gallie, door Aëtius geſtild.

In 't jaar vierhonderdvyfendertig, werden de afgelegenſte geweſten van Gallie, waardoor men miſſchien de twee Germanien verſtaan moet, welken, gelyk wy te vooren (*t*) aantekenden, de zyde der Romeinen hielden, door zekeren *Tibato*, bewoogen, om het verbond te breeken, en van de Romeinen af te vallen; welk van zulk een gevolg was, dat het graauw van byna gantſch Gallie aan 't muiten ſloeg (*v*). Sommigen vermoeden, dat de afgevallen' Landſchappen zig ook in een onderling verbond van beſcherming met de Armorichen begaven. De Burgondiërs, die nu in Gallie woonden, ook tegen de Romeinen opgeſtaan zynde, werden, niet lang hierna, door Aëtius overwonnen (*w*). Hun Koning, *Gundikar*, ſneuvelde in den ſtryd, en 't volk werdt byna t' eenemaal uitgerooid (*x*).

435.

In

(*s*) MARIANI SCOTI Chron. *Libr.* II. *Ætat.* VI. *ad annum* 438.

(*t*) Zie *bl.* 279.

(*v*) PROSPER. Chronicon *ad annum Valent.* XII. *p.* 199. C.

(*w*) IDATII Chronicon *ad annum Valent.* XII. *p.* 188. C.

(*x*) PROSPER. Chronic. *ad annum Valent.* XIII. *p.* 199. C. & Faſt. *Theod.* XV. & *Valent.* IV. *Coſſ. p.* 205. C.

In 't jaar vierhonderdzesendertig of vierhonderdzevenendertig, werdt Tibato, waarſchynlyk ook door Aëtius, gevangen genomen. Meer andere hoofden van den opſtand, door hem aangevangen, werden insgelyks overwonnen: waardoor deeze nieuwe beweegingen in Gallië, eerlang, t'eenemaal geſtild werden (*y*).

Omtrent deezen tyd, werden de zeekuſten wederom door Barbaaren, die 't verbond met de Romeinen geſchonden hadden, onveiliggemaakt (*z*). 't Is ten hoogſten waarſchynlyk, dat deeze Barbaaren de Saxers geweeſt zullen zyn, die zig, beneden Nieuwmegen, tot aan de zee toe, neêrgeſlaagen hadden; alzo men, in Schryvers van deezen tyd, van derzelver behendigheid, om de Britanniſche zee met ligte vaartuigen te doorkruiſſen, omſtandig gewaagd vindt (*a*). In 't volgend jaar, maakten deeze Zeeſchuimers zig van verſcheiden' Eilanden meeſter, onder anderen Sicilie deerlyk verwoeſtende (*b*).

Zeeſchuimeryen der Barbaaren. 437. 438.

Niet lang hierna, beſloot Aëtius, die 't Weſterſch Ryk genoegzaam alleen regeerde, een inval te doen in 't Land der Armorichen, om deezen vryen ſtaat, ware 't mogelyk, wederom aan 't Roomſche Ryk te onderwerpen. 't Bevel over den togt geeft hy aan *Eokarich*, Koning der Alaanen, die met de Romeinen in

XXXI. De Armorichen gedreigd met eenen inval, die door den Biſſchop Germanus belet wordt.

(*y*) Prosper. Chronicon *ad annum Valent.* XIV. *p.* 199. C.
(*z*) Prosper. Faſti. *Aëtio II. & Sigisv. Coſſ. p.* 206. B.
(*a*) Sidon. Apoll. Carmen VII. *ſeu.* Panegyr. Aviti *verſ.* 370. Ejusdemque Epiſt. *Libr.* VIII. *Ep.* VI. *p.* 223.
(*b*) Prosper. Faſti. *Theod.* VI. & *Fauſto Coſſ. p.* 206. B.

in verbond ſtonden (*c*), en een gedeelte van Gallië, omtrent de Rivier de Loire, bewoonden (*d*). De Alaanen ſlaan terſtond op weg naar den zeekant, en belooven zig reeds eenen ryken buit uit het Land der Armorichen; die, midlerwyl kennis van deeze onderneeming gekreegen hebbende, van verlegenheid raadeloos waren. Zy beſluiten egter, in allerwyl, eenigen aftevaardigen naar *Germanus* of *Germain*, Biſſchop van Auxerre, vermaard wegens zyne heiligheid, en onlangs uit Britannie te rug gekeerd. Deez' laat zig, ſchoon reeds hoog bejaard, door het aanhouden der Armorichen, beweegen, om het Leger der Alaanen, ongewapend en alleen, te gemoet te gaan en den Afgodiſchen Koning van beſluit te doen veranderen. Ongetwyfeld deeden de Armorichen toen reeds belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt, gelyk men vindt dat zy, in de volgende eeuwe, gedaan hebben (*e*). Een Chriſten Biſſchop zou zig niet ligt hebben laaten beweegen, om voor ongeloovigen te ſpreeken. Doch hoe ver zig de Chriſtelyke Godsdienſt, door de Landſtreek der Armorichen, hebbe uitgeſtrekt, blykt niet. De Biſſchop van Auxerre, de Alaanen op weg aangetroffen hebbende, dringt, onbelet, door de Ruitery, tot by den Koning, die van eenen hoop gewapenden omringd was. Hier valt hy, eerſt aan 't ſmeeken, toen aan 't drin-

(*c*) ERIGI Vita S. Germani, *apud* DUBOS Hiſt. de la Monarch. Franç *Livr.* II. *Ch.* X. *Tom.* I. *p.* 456.
(*d*) IORNANDES de Rebus Geticis, *Cap.* XLIII.
(*e*) FORTUNAT. Carm. Hiſt. *apud* DU CHESNE. *Tom.* I. *p.* 468. PROCOP. de Bello Gotthico, *Libr.* I. *Cap.* 12.

dringen, al zyne welſpreekendheid te werk ſtellende, om Eokarich den togt tegen de Armorichen te doen ſtaaken. Eindelyk, vat hy 's Konings paard by den toom, en doet hem en 't gantſche Leger met hem ſtal houden. Men treedt in onderhandeling. Eokarich wordt bewoogen, om te rug te trekken, mids het gemaakt verdrag, door den Keizer of door Aëtius, bekragtigd wierdt (*f*). De Biſſchop begeeft zig daarop, in eigener perſoon, naar Ravenne, alwaar toen het Hof gehouden werdt. Hy wordt 'er van Keizer Valentiniaan, en deszelfs Moeder Placidia minzaamlyk ontvangen. Ook zou hy, in zyne verrigtingen, wel geſlaagd hebben, indien de Armorichen zelven, nu geene vrees meer hebbende voor de Alaanen, het beſtand niet verbroken hadden. Ondertuſſchen ſtierf de Biſſchop te Ravenne (*g*).

Omtrent deezen tyd, maakten de Franken, onder Klodio, zig meeſter van Kameryk en eenige omgelegen' geweſten van het Land der Atrebaaten of Artois, en gaven Aëtius, die wederom in Gallië gekomen was, de handen vol werks (*b*). Veelligt zyn ſommige andere volken, hierdoor, onder anderen, bewoogen geworden, om tegen de Romeinen op te ſtaan. Immers men leeſt, dat 'er, onder de Bagauden, waardoor men, of de Armorichen, of de andere Ingezetenen van Gallië, die, voor 445.

Beweegingen der Armorichen.

(*f*) Constant. Vita S. Germani, *Libr.* I. *Cap.* 19. & *Libr.* II. *Cap.* 5.
(*g*) Beda Hiſt. Eccl. *Libr.* I. *Cap.* 21.
(*b*) Greg. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 9. Sidon. Apollin. Carm. V. *ſeu* Panegyr. Majorian. *verſ.* 212. & *ſeqq.*

voor eenige jaaren, ook eenen opſtand verwekten, verſtaan moet, merkelyke opſchuddingen plaats hadden. Zeker Geneesmeeſter, *Eudoxius* genoemd, ſchrander doch van eenen boozen aart, roeide hier onder. Sommigen vermoeden, dat hy de Armorichen, tegen dank der tegenwoordige Regeeringe, onder 't gebied der Romeinen, herbrengen wilde (*i*). Doch wat hier van zyn moge; Eudoxius, zyne aanſlagen ontdekt ziende, nam de vlugt naar de Hunnen (*k*); door welken men, waarſchynlyk, de Alaanen, die in
446. Gallië woonden, verſtaan moet. De Armorichen of eenige andere Inwooners van Gallië, die tegen de Romeinen opgeſtaan waren (*9*), ondernamen ook, in 't jaar vierhonderdzesenveertig, eenen aanſlag op Tours; doch werden geſtuit door *Majoriaan* (*l*), die, ſedert, Aëtius verzellende, den Franken by de veſting *Helene*, welke men voor het oud Hesdin in Artois houdt, ſlag leverde en overwon (*m*). Ondertuſſchen ſchynen de Romeinen, niet lang hier na, een verdrag met de Armorichen, zo wel

Verdrag der Romeinen met de Armorichen en Franken.

(*i*) DUBOS Hiſt. de la Monarch. Françoiſe. *Livr.* II. *Ch.* XIII. *Tom.* I. *p.* 503.
(*k*) PROSPER. Chronic. *ad annum Valent.* XXV. *p.* 200. A.
(*l*) SIDONII APOLLIN. Carm. V. *ſeu* Panegyr. Majorian. *verſ.* 211.
(*m*) Id. ibit.

(*9*) SIDONIUS APOLLINARIS noemt (*Carm.* V. ſeu *Panegyr. Majoriani*, verſ. 211.) het volk niet, welk deezen aanſlag geſmeed hadt; doch ſchynt het egter van de Franken te onderſcheiden. De Abt DUBOS meent (*Hiſt. de la Monarchie Françoiſe* Livr. II. Ch. XIV. Tom. I. p. 504) na Vader SIRMOND (*Not.* in SIDONIUM APOLL. p. 119.), dat het de Armorichen geweeſt zyn.

wel als met de Franken, geſlooten te hebben. 't Welk hier uit op te maaken is, dat men deeze beide volken, weinige jaaren laater, onder de hulpbenden der Romeinen, vidnt opgeteld. De Saxers, Burgondiërs en (8) *Ripariolen*, anders *Ripuariërs*, waren ook onder de Romeinſche hulpbenden, ten deezen tyde: en van alle deeze volken wordt aangetekend, dat zy, eertyds onderdaanen des Roomſchen Ryks geweeſt zynde, toen als Bondgenooten werden aangemerkt (*n*). 451.

Wy hebben reeds, in 't voorbygaan, gezeid, dat de Britten, niet lang voor de Armorichen, zig van de heerſchappy der Romeinen ontſlaagen hadden. Sedert vonden zy, onder hunnen Koning *Vortigernus*, werks t' over, om zig, tegen de invallen der Pikten en Schotten, te handhaaven. Zy beſlooten dan, zig

XXXII. De Saxers en Friezen ſteeken, onder Hengiſt en Horſa, over naar Britannie.

(*n*) Jornandes de Rebus Geticis, *Cap.* XXXVI.

(8) De *Ripuariërs*, die Jornandes (*de Rebus Geticis*, Cap. XXXVI.) *Ripariolen* noemt, waren eene byzondere ſoort van Franken. Zie Greg. Turon. Libr. II. Cap. 40. vergel. met N. Vigner. *de Origine veterum Franc.* p. 145. *Edit. Du Cheſne* Tom. I. Zy woonden tuſſchen de Schelde, den Benedenryn en de Benedenmaaze. Zeker oud Digter ſchryft, dat de *Ripheërs* of *Ripuariers* de ſteden Tiel en Nieuwmegen en de uiterſte grenzen des Frankiſchen Ryks bewoonden. *Hiſt. Belli Saxon.* verſ. 82. in Collect. J. Reuberi. Zy ſchynen den naam van *Ripuariërs* gekreegen te hebben, om dat zy, langs de boorden [*Ripæ*] der Rivieren, hun verblyf hadden. Hunne Landſtreek heeft, eeuwen agtereen, den zelfden naam behouden. Zie Vigner. ubi ſupra. *Diploma Pipini Reg.* Anni 760. apud. Foppens. *Nova Diplom. Collect.* Cap. IV. p. 3. & *Annal. Fuldenſ.* ad annum 881. In 't vervolg deezer Hiſtorie, zullen zy ons meermaalen ontmoeten.

zig wederom by de Romeinen te vervoegen, om onderſtand te bekomen. Doch hier niet naar genoegen te regt geraakt (*o*), wenden zig naar de Saxers, die, aan de andere zyde van de zee, in het Land beneden Nieuwmegen, toen Neder-ſaxen genoemd, woonagtig waren; met verzoek, dat deezen overſteeken en hunnen nabuuren byſtaan wilden (*p*). De Saxers, die, om dat hun Land, naderhand, den naam van *Frieſland* kreeg, of om dat zy, van hunne nabuuren, de Friezen, verzeld werden, in eenigen van onze Kronyken, *Friezen* genoemd worden (*q*), laaten zig ligtelyk beweegen, en ſteeken, onder 't bevel van hunnen Koning of Hertog, HENGIST, en deszelfs Broeder, HORSA (*r*), in drie lange ſchepen, *Ciulen* in hunne taale genoemd (*s*), naar Britannie over. Zy worden, door Vortigernus, in 't Zuiderdeel des Eilands, geplaatſt, en vinden daar 't Land zo vrugtbaar, de Britten zo traag en vadzig, dat hun de luſt bekruipt, om het Eiland te bemagtigen. Zy ontbieden dan eene talryke vloot ſchepen, en voeren een geheel Leger van hunne landsluiden, niet ſlegts uit Neder-ſaxen, maar, zo 't ſchynt, ook dieper uit Germanie naar Britannie. De *Anglen* en *Juten* of *Jutten* (9) hadden

(*o*) BEDA Hiſt. Eccl. *Libr.* I. *Cap.* 12. *Ejusdemque* Chronicon, *p.* 26. *Edit. Smith.*

(*p*) BEDA *Libr.* I. *Cap.* 14. WITICHINDI Annal. *Libr.* I. *p.* 2.

(*q*) Chronyk van CLAAS GOETE *by* VAN LOON, Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 236.

(*r*) KL. KOLYN *bl.* 251.

(*s*) GILDAS Epiſt. *Cap.* XXIII.

(9) In alle de uitgaaven van BEDA, leeſt men geene *Jutæ*

den deel in deezen togt. Beide warenze eene ſoort van Saxers, en de Anglen woonden tuſſchen de eigenlyke Saxers en Jutten in. De Friezen zullen zig hier ook, in grooten getale, bygevoegd hebben, alzo men, in oude Schryvers (*t*), vindt aangetekend, dat de Engelſchen van de Friezen en Saxers afkomſtig waren (1); 't welk daarenboven nog, uit de overeenkomſt tuſſchen de Engelſche taal en het eigenlyk Frieſch, af te leiden is. Eerlang werdt Britannie geheel overſtroomd van de overzeeſche volken. De Britten zagen te laat, dat zy ſchadelyke nabuuren hadden ingehaald. Hengiſt deedt Vortigernus vangen, zyne Raadsluiden van kant helpen, en wendde ſedert, een verdrag met de Pikten geſlooten hebbende, alle zyne poogingen aan, om de Britten t' onder te brengen (*v*). Veelen werden gedood, een groot getal verdreeven; van welke laatſten zig veelen, huns ondanks, ten

(*t*) MARCELLINI Vita Suidberti *apud* UBB. EMMIUM Rer. Friſ. *Libr.* III. *p.* 41. *coll. cum* BEDÆ Hiſt. Eccleſ. *Libr.* V. *Cap.* 9.

(*v*) GILDAS Epiſt. *Cap.* XXIII. NENNIUS Hiſt. Brit. *Cap.* XLVIII. BEDA *Libr.* I. *Cap.* 15.

Jutæ of *Jutten*; maar *Vitæ*, *Viten* of *Wilten*, behalven in de laatſte en beſte, die, naar de oudſte Handſchriften, in den jaare 1722. door JOANNES SMITH, of liever door deszelven Zoon, GEORGE SMITH, in 't licht gebragt is. Men behoeft niet te twyfelen, of deeze Jutten zyn, uit het Deenſch Half Eiland Jutland, naar Britannie overgeſteken.

(1) Indien PROKOPIUS, door *Britia*, *Britannia* verſtaat, gelyk ons, om redenen, hierna te geeven, waarſchynlykſt dunkt; dan plaatſt deeze oude Schryver (Libr. IV. Cap. 20. *de Bello Gotthico*) nevens de Anglen en Britten, ook de *Friezen* in dit Eiland.

ten ſchepe naar de overzeeſche geweſten begaven (*w*), en volgens 't getuigenis onzer Kronyken, den Ryn by Katwyk invoeren, alwaar zy, 't Land alomme afgeloopen hebbende, ſedert de ſterkte ſtigten, die, naar hen, *Britton*, *Brittenburg* en 't *Huis te Britten* genoemd werdt; met welke zy 't naaſte Land onder bedwang hielden (*x*). Het geweſt, door de Saxers ontruimd, is, volgens onze oudſte Kronyken, ingenomen door de Friezen; die, de overgebleevenen van dien Landaart, byzonderlyk de Wilten, welken 't ſlot of de ſtad *Wiltenburg*, naderhand *Utrecht* genoemd, geſtigt en in bezit hadden (*y*), genoodzaakt hebbende, om over zee, zo 't ſchynt, naar Britannie, by hunne Landsluiden, den wyk te neemen, aan al het Land, benoorden de Maas en Ryn gelegen, en weſtwaards door de Schelde, en ooſtwaards door de Lauwers en Elve bepaald, den naam van FRIESLAND gegeven hebben (*z*). Men vindt niet net aangetekend, wanneer alle deeze dingen gebeurd zyn. Doch de overtogt van Hengiſt en Horſa wordt, in ſommige Kronyken (*a*), in het jaar vierhonderdzesenveertig geſteld. Ouder Kronyken plaatſen dien drie of vier jaaren vroeger (*b*). En de Engelſche Kerkelyke Hiſtorieſchryver BEDA (*c*), in het jaar vierhonderdnegen-

(*w*) BEDA *Libr.* I. *Cap.* 15.
(*x*) KL. KOLYN *bl.* 251. JOANN. A LEYDIS *Libr.* I. *Cap.* 13.
(*y*) BEDA *Libr.* V. *Cap.* 11.
(*z*) KL. KOLYN *bl.* 251, 252. MELIS STOKE Inl. *bl.* 3.
(*a*) *Vide* Fragm. veter. Chron. *in* Præfat. J. SMITH *ad* RADAM *en* CLAAS GOETE *by* VAN LOON I. *Deel*, *bl.* 236.
(*b*) PROSPER. Chronicon *ad annum Valent.* XVIII. *p.* 199. C.
(*c*) *Libr.* I. *Cap.* 15.

genenveertig. 't Bedryf der Saxers in Britannie is, buiten twyfel, by de Romeinen euvel opgenomen. En is hier uit, naar alle waarſchynlykheid, nieuw ongenoegen tuſſchen deeze twee volken gereezen. Immers, na dat Aëtius door Valentiniaan, en deeze wederom, door zekeren *Occylla*, gedood was, namen de Saxers, uit de beroerten, in welken het Ryk toen verviel, gelegenheid, om de kuſten der Armorichen, die nu met de Romeinen in verbond ſtonden, met hunne ligte Rooffſchepen, te ontruſten. Ten zelfden tyde, deeden de Franken en andere Germaniſche volken nieuwe invallen in Gallie. Maximus, die, na Valentiniaan, tot Keizer verklaard was, zondt *Avitus* met een Leger derwaards, die de Germaniſche volken beteugelde, en de Saxers, in 't byzonder, noodzaakte van hunne rooveryen af te laaten (*d*).

De zeeſchuimende Saxers door Avitus bedwongen.

455.

In of omtrent het jaar vierhonderddrieënzeſtig, maakten de Franken zig meeſter van de ſtad Agrippina, die zy naderhand *Colonia* of Keulen genoemd hebben. Ook namen zy Trier in, welke ſtad deerlyk verwoeſt werdt. De reden deezer vyandlykheden ſchynt geene andere geweeſt te zyn, dan dat Egidius, dien de Franken, na 't afzetten van Childerik, tot Koning verkooren (3); doch ſedert de herſtelling van den

Krygsbedryven der Franken.

463.

(*d*) Sidonii Apoll. Carm. VII. *ſeu* Panegyr. Aviti, *verſ.* 368, 390.

(3) Sommigen trekken dit afzetten van Childerik en de daar op gevolgde verkiezing van Egidius in twyfel.

den verjaagden Vorst, wederom verworpen hadden (*d*), zig in Keulen opnieldt (*e*). Vermoedelyk heeft hy ook aanhang binnen Trier gehad. De Saxers ondernamen, omtrent deezen tyd, wederom eenen inval in Gallie. Zy deeden, onder hunnen Koning AUDOAGER, eene landing omtrent Angers, van zins zig van die stad meester te maaken. Doch zy werden gestuit door Childerik, die nog in verbond met de Romeinen schynt gestaan te hebben. Ook viel het Romeinsch Krygsvolk, welk hier byeen gerukt was, zo hevig op hen aan, dat zy, met groot verlies, wyken moesten. De Franken overmeesterden sedert de (4) *Eilanden der Saxers*, die deer-

De Saxers door de Franken overwonnen.

(*d*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 11, 12.
(*e*) Gesta Regum Francorum, *Cap.* VII. & VIII.

sel. DANIEL *Hist. de France* Pref. Histor. Art. II. p. CXVIII. Doch onzes oordeels zonder genoegzaamen grond.

(4) PTOLOMEUS gewaagt (Libr. II. Cap. 11.) van drie Eilanden aan den mond der Elve, die *Eilanden der Saxers* genoemd werden. CLUVERIUS wil (*Germ. ant.* Libr. III. Cap. XXIII. p. 597.) dat deeze Eilanden *Strand, Busen* en *Heilige Land* geweest zyn. De vraag is, of zy dezelfde Eilanden zyn geweest, welken, ten deezen tyde, naar 't verhaal van GREGORIUS VAN TOURS (Libr. II. Cap. 19.), overmeesterd werden. Sommigen verzekeren zulks. Voiez DUBOS *Hist. de la Monarch. Françoise* Livr. I Ch. XVI. Tom. I. p. 196. & Livr. III. Ch. X. Tom. II. p. 182. Doch is 't wel waarschynlyk dat de Franken, ten deezen tyde, zo verre getrokken zyn? En zou men niet, even zo voegzaam, door de *Eilanden der Saxers*, van welken GREGORIUS spreekt, de Eilanden des Rynes, 't zy Batavia of de Zeeuwsche Eilanden, konnen verstaan? In 't voorbygaan, merken wy aan, dat de Abt DUBOS, ter laatst aangehaalde plaatse, het zeggen van GREGORIUS, dat de Eilanden der Saxers

deerlyk verwoeſt werden. Veele Ingezetenen werden gevangen genomen. De vyandlykheden eindigden met een verdrag, waarby de Saxers zig aan Childerik ſchynen onderworpen te hebben (*f*), alzo men den oorlog, dien zy, in vervolg van tyd, tegen de Franken ondernamen, by verſcheiden Schryvers, eenen opſtand genoemd vindt.

XXXIII. Laatſt Berigt van de Batavieren.

Geduurende alle deeze omkeeringen, hier te lande, vindt men geheel geen gewag meer van de Batavieren. Ten tyde van Honorius, hebben 'er nog oude en jonge Bataviſche Ruiters, ten dienſte der Romeinen, in Gallie, in Italie, en zelfs in 't Ooſten, in bezetting gelegen: ook zo 't ſchynt voetknegten (*g*). Insgelyks vindt men, dat aan ſommige Batavieren, vermoedelyk oude Krygsknegten, eenige landen, om te bebouwen, in Gallie zyn afgeſtaan (*h*). Ook heeft, ten deezen tyde, nog eene bende van Batavieren, te Batavie in Rhetie, in bezetting, gelegen (*i*). En ſommigen oordeelen (*k*), niet zonder grond, dat hun ook omtrent den Donauw eenig land afgeſtaan is; welk, naar hen genoemd zynde, een gedenkteken huns naams,

(*f*) Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 18 & 19.
(*g*) Notitia Dignitat. Imper. *Sect.* IV. V. XXXVIII. XXXIX. XL. LXIII.
(*h*) Notitia Dignit. Imper. *Sect.* LXV.
(*i*) Notitia Dignit. Imper. *Sect.* LIX.
(*k*) G. van Loon Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel, bl.* 233.

Saxers *omgekeerd* of *verwoeſt werden* [*ſubverſæ ſunt*;] vertaalt, *dat 'er de Dyken werden doorgebroken*, [*ou ils rompirent les Digues*], even als of hy *ſubmerſæ*, niet *ſubverſæ* gelezen hadt. Doch waren 'er thans Dyken, in deeze Noordſche Eilanden?

naams, in de vermaarde ſtad *Paſſau*, van ſommigen *Patavi* en *Batavia* genoemd, en gelegen daar de Inn in den Donauw valt, overgelaaten heeft.

Doch dit is 't laatſte berigt van de Batavieren, welk ons, in oude Gedenkſchriften, voorgekomen is. Deeze Landaart ſchynt, ten deele in de Romeinſche Legers geſneuveld, ten deele door de Romeinen verplaatſt, ten deele door de vreemde volken gedood of uit hun Land gejaagd, en ten deele, onder de Franken, Saxers en Friezen, verſmolten te zyn; tot zo verre, dat hun naam, eerlang, hier te lande, geheel buiten gebruik geraakt is.

VADERLANDSCHE HISTORIE.

VIERDE BOEK.

INHOUD.

I. *Ondergang van 't Weſterſch Keizerryk.* II. *Staat deezer Landen. Overwinningen van Klovis.* III. *Verdrag der Armorichen met hem.* IV. *Ryksverdeeling na Klovis dood. Deenen in Gallie.* V. *Gevegt in 't Land der Warners aan den Ryn.* VI. *Klotáris overwint de Saxers, en wordt door hen overwonnen.* VII. *Kryg tuſſchen de Saxers en Sueven.* VIII. *Childebert de II. rooit de Warners uit.* IX. *Staatswiſſelingen in Frankryk.* X. *De Saxers en Friezen, door Klotaris den II. en Dagobert, overwonnen.* XI. *Kerk te Utrecht, door Dagobert geſtigt, en door de ongeloovigen wederom verwoeſt. Onderzoek, of de Chriſtelyke Godsdienſt toen eerſt of vroeger hier te lande ingevoerd zy. Geertruids Kapel te Geertruidenberg.* XII. *Eligius predikt het Geloof onder de Friezen en elders.* XIII. *Byzonderheden van Wilfrid, Geloofsprediker onder de Friezen.* XIV. *Wigbert predikt in Friesland. Overkomſt van Willebrord.*

brord. XV. *De Friezen door Pipyn overwonnen. Willebrords Prediking.* XVI. *Radbouds invallen in Frankryk. Zwitbert ſtigt eenige Kerken. Grimoald gedood.* XVII. *Nederlaag der Friezen.* XVIII. *Wolfrans Prediking. Dood van Radboud.* XIX. *Giften aan Willebrord en de Utrechtſche Kerke. Adelberts dood.* XX. *Opſtand der Friezen onder Poppo, die door Karel Martel geſlaagen wordt.* XXI. *Willebrords uiterſte wil en dood.* XXII. *Leevensbyzonderheden van Bonifacius. Staat van den Chriſtelyken Godsdienſt, hier te lande.* XXIII. *Karoloman ſlaat de Saxers en Friezen.* XXIV. *Pipyn wordt Koning van Frankryk.* XXV. *Geſchil met den Biſſchop van Keulen, over het Regt tot de Utrechtſche Kerke.* XXVI. *Bonifacius wordt, door de ongeloovigen, omgebragt.* XXVII. *Karel de Groote overwint de Saxers.* XXVIII. *Hy ſtigt een Hof te Nieuwmegen. Zyne giften aan de Utrechtſche Kerke.* XXIX. *Zyn krygstogt naar Spanje, op welken Gundebold, Koning der Friezen, ſneuvelt.* XXX. *De Saxers vallen in Deventer, en worden, door zekeren Graave Dirk, geſlaagen.* XXXI. *De Saxers en een gedeelte der Friezen, door de Franken, overwonnen.* XXXII. *Ook de Wilzen, met hulp der Friezen. Graaf Dirk trekt tegen de Hunnen, die geſlaagen worden.* XXXIII. *Inval der Deenen in Friesland en Engeland. Graaf Dirk van de Saxers geſlaagen.* XXXIV. *Verdrag met de Saxers en Friezen. Karel de Groote wordt Keizer.*

Het

HEt Roomſch Keizerryk in 't Weſten, welk reeds lang naar zynen ondergang geheld hadt, ſtortte nu eensſlags te gronde. JULIUS NEPOS, die de Keizerlyke waardigheid, in 't jaar 474. vierhonderdvierenzeventig bekwam, werdt genoodzaakt, gantſch Gallie aan *Evarik*, Koning der Weſtergothen, af te ſtaan. Hy bezat 'er reeds een goed gedeelte van, en hieldt, ten deezen tyde, zyn Hof te Toulouſe (*a*). AUGUSTULUS, Opvolger van Nepos, ſcheen egter deezen afſtand niet te hebben willen beveſtigen. Ten minſten men vindt aangetekend, dat de Gallien, tot aan den Rynkant toe, zyn gezag erkend hebben, zo lang hy meeſter van Rome was (*b*). Doch toen hem deeze Stad, door *Odoaker*, Koning der *Turcilingiërs*, eene ſoort van Gothen, ontweldigd, en hy van de Keizerlyke waardigheid beroofd was, kreeg Evarik gelegenheid, tot eene onderhandeling met Odoaker, waarby de afſtand der Gallien, door Nepos gedaan, beveſtigd ſchynt geweeſt te zyn. Immers ſommigen getuigen, dat de Weſtergothen, de Gallien, tot de Alpen toe, uit kragte van den afſtand van Odoaker, in bezit gehad hebben (*c*). Het Weſterſch Ryk nam met het afzetten van Auguſtulus een einde. 476. De Ingezetenen van Gallie, die ondertus-

I. Ondergang van het Weſterſch Keizerryk.

(*a*) ENNODII Vita Epiphanii *p.* 343. *Edit.* 1611.
(*b*) PROCOP. de Bello Gothico, *Libr.* I. *Cap.* 12.
(*c*) Id. ibid.

dertuſſchen met de Weſtergothen overhoop lagen, vervoegden zig by ZENO, die in 't Ooſten regeerde, onderſtand tegen Evarik en Odoaker begeerende. Doch deeze Vorſt vondt zig buiten ſtaat, om den twee Gothiſchen volken het hoofd te bieden. Ook riedt hem zyn belang en genegenheid, om een verdrag met Odoaker aan te gaan (*d*): en ſedert dien tyd, heeft Odoaker, onder den naam van *Koning*, in Italie geheerſcht. In Gallie maak-
477. ten de Burgondiërs, Franken, Saxers en andere volken, die zig aldaar nedergeſlaagen hadden, een verdrag met Evarik, Koning der Weſtergothen (*e*): in welk, onder anderen, bedongen zal geweeſt zyn, dat ieder volk de Landen, welken het reeds bezat, in bezit zou blyven houden.

De Ingezetenen der Landen omtrent den Ryn-gelegen maaken een verdrag met de Weſtergothen.

De Landen omtrent den Ryn gelegen zyn, vermoedelyk, in dit verdrag begreepen geweeſt. Immers de Franken, die tot het zelve behoorden, draagen, by Schryvers, die deezen tyd beleefd hebben, den naam van Sikambren (*f*); welken men weet, dat langs den Ryn gewoond hebben. Elders heetenze Barbaaren, die langs de Waal woonen (*g*). De Saxers, in 't zelfde verbond begreepen, komen ons voor, als gewoon ter zee te vaaren (*b*); eene eigenaartige beſchryving der Ingezetenen van Nederſaxenland, beneden Nieuw-

(*d*) CANDID. ISAURUS in PHOTII Biblioth. *Cod.* LXXIX.
(*e*) SIDON. APOLLIN. Epiſt. *Libr.* VIII. *Ep.* 9. *Libr.* IX. *Ep.* III. *p.* 253. *Edit. Sirmond.*
(*f*) Id. *Libr.* VIII. *Ep.* 9.
(*g*) Id. *Libr.* VIII. *Ep.* 3.
(*b*) Id. *Libr.* VIII. *Ep.* 9.

Nieuwmegen. Voorts blykt het niet duisterlyk, dat deeze volken den Koning der Westergothen eene soort van oppergezag toeschreeven (*i*).

Dus zag men dan 't Westersch Ryk geheel veranderd van gedaante, en aan verscheiden' stukken gescheurd. In eenige deelen van Gallie en daar omtrent, vondt men byna geene oude Ingezetenen meer. In de Landen tusschen de Rhône, de Middelandsche Zee, het Pyreneïsch gebergte, den Oceaan en de Loire, waren de Westergothen volkomen meester. Zelfs bezatenze eene streek Lands over de Rhône, thans onder den naam van *Neder-Provence* bekend. De Burgondiërs hadden de gewesten tusschen de Durance de Rhône en de Alpen in bezit (*k*). Verscheiden' soorten van Franken woonden tusschen de Schelde, den Benedenryn, de Benedenmaaze en de Somme. De zeekust van Gallie, zo 't schynt, tot aan den Ryn en de wooningen der Franken toe, werdt bewoond door de Armorichen (*l*), die, gelykwe te vooren (*m*) hebben aangetekend, eene vrye Staats-regeering opgeregt hadden. In de Landstreeken, thans onder den naam van *Vereenigde Nederlanden* bekend, woonden de Friezen, waarschynlyk ook nog eenige Saxers en Franken. Of 'er, ten deezen tyde, nog eenige Britten, omtrent de Rynmonden, gewoond

II. Staat deezer Landen.

(*i*) Sidon. Apoll. Epist. *Libr.* VIII. *Ep.* 3. Jornand. de Rebus Geticis, *Cap.* XLV. & XLVII.
(*k*) Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 9.
(*l*) Procopius de Bello Gotthico, *Libr.* I. *Cap.* 12.
(*m*) III. Boek, *bl.* 275.

woond hebben, dan of zy, gelyk onze oude Kronyken verhaalen (*n*), nu reeds naar het Landſchap Bretagne in Gallie afgevaaren waren, is onzeker. Vaſt gaat het wel, dat 'er reeds Britten in het Galliſch Landſchap Bretagne woonden (*o*). Doch 't kan zyn, dat deezen 'er niet van het Land omtrent de Rynmonden; maar regelregt uit het Overzeeſch Britannie gekomen waren. Van de Regeeringsvorm deezer byzondere volken, ten deezen tyde, heeft men geen duidelyk beſcheid. Doch uit het gene, voor en na deezen tyd, van hen aangetekend wordt, mag men afneemen, dat zy, onder byzondere Koningen of Opperhoofden, naar onderſcheiden' wetten, geregeerd werden. In de Landen omtrent den Ryn, eertyds onder 't gebied der Romeinen behoord hebbende, werden, wat 'er ook ſommigen (*p*) van mogen aangetekend hebben, na 't afzetten van Auguſtulus, de bevelen der Romeinen niet meer gehoorzaamd (*q*). In eenige andere Landſchappen van Gallie, ſchynen de Bevelhebbers der Romeinen, van wege het Ryk, nog eenen tyd lang, 't gebied gevoerd te hebben, terwyl ſommigen, zo 't ſchynt, zig tot onafhanglyke Regeerders, over de Landſtreek, hun toevertrouwd, hebben opgeworpen: onder welke laatſten, zekere SYA-

(*n*) KL. KOLYN. *bl.* 251.
(*o*) Voiez. BARBEYRAC Hiſt. des anciens Traitez *Part.* II. *Art.* CLV. *p.* 134. *cui adde* Epiſt. ad Nomen. Prior. Gent. Britann. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 770. A.
(*p*) AIMON. *Libr.* I. *Cap.* 5.
(*q*) SIDON. APOLL. Epiſt. *Libr.* IV. *Ep.* 17.

Syagrius schynt geweest te zyn, die te Soissons zyn Hof hieldt, en by de oude Schryvers (*r*), den naam van *Koning der Romeinen* draagt.

Klovis, Koning der Franken, overwint Syagrius, zogenoemden Koning der Romeinen.

Syagrius was de Zoon van dien Egidius, welken de Franken, in Childeriks plaats, tot Koning verheeven; doch naderhand wederom afgezet hadden. Hy was in groote agting, by de Burgondiërs en Franken, die hem gebruikten, om hunne geschillen te beslegten (*s*). Doch zyn aanzien schynt Klovis, die, na zynen Vader, Childerik, over de Franken, en, zo 't schynt, in 't byzonder over de Saliërs (1), regeerde, in de oogen gesteken te hebben.

(*r*) Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 27.
(*s*) Sidon. Apoll. Epist. *Libr.* V. *Epist.* 5.

(1) De redenen om te besluiten dat Klovis thans over het byzondere foort van Franken, welken men *Saliërs* noemde, en welken ons al in de vierde eeuwe (zie III. Boek, bl. 242.) in Batavia voorgekomen zyn, regeerde, zyn kortelyk deezen. 1. De Franken hadden twee byzondere Wetten, de *Salische* en de *Ripuarische*. Eginhart. *de Vita Caroli magni* Cap. XXIX. Hieruit is af te neemen, dat de *Saliërs* en *Ripuariërs* de hoofdfoorten geweest zyn, in welken thans de Franken onderscheiden waren. Het aanzien van Klovis toont genoeg, dat hy over eene hoofdfoort van Franken geregeerd heeft. Maar over de Ripuariërs regeerde thans Sigebert. Zie Gregor. Turon. Libr. II. Cap. 40. & Vignerius *de Origine veter. Francorum.* p. 145. Derhalven heeft Klovis over de Saliërs geregeerd. 2. In een oud Geschrift, tot lof der Franken, niet lang na Klovis bekeering en dood opgesteld, alzo 'er in gezeid wordt, dat de Franken onlangs [*nuper*] het algemeen Geloof hadden aangenomen, en van gelyken inhoud met de Voorrede der Salische Wet, wordt verhaald, dat deeze Wet, door de voornaamsten der Saliërs, toen nog ongeloovig, opgesteld zynde, naderhand,

ben. Veelligt heeft hy gevreesd, *dat* men hem, om Syagrius, afzetten zou, gelyk men
486. Childerik, óm Egidius, gedaan hadt. Doch wat hem ook in Syagrius moge mishaagd hebben; hy bragt eerlang een Leger tegen hem te velde, overwon hem, en maakte zig van alle de Landen, onder deszelven gebied, volkomen meester. Zelfs deedt hy den ongelukkigen Syagrius, niet lang hierna, 't hoofd voor de voeten leggen (*t*). Klovis werdt, in deezen kryg, van RAGNAKARIUS, Koning over een gedeelte de Franken, bygestaan. KARARIK, die ook over een deel der Franken regeerde, hieldt zig onzydig; tot dat hy, na de overwinningen van Klovis, een Verbond van vriendschap met hem maakte (*v*). Klovis
491. maakte zig, eenige jaaren laater, volkomen meester van het gewest der Tongren, of, volgens anderen, van het Ryk der Turingers, aan de andere zyde des Ryns (*w*); zonder dat men weet, wat hem hier toe bewoog, of wien hy dit gewest benam. Die van gedagten zyn, dat hy het Overrynsch Turingen bemagtigd heeft, besluiten, uit vergelyking van

(*t*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 27.
(*v*) Id. ibid. *Cap.* 41.
(*w*) Id. ibid. *Cap.* 27.

derhand, door Klovis en zyne Zoonen, verbeterd geworden is. Vide *Fragm. vet. è Bibliotheca Thuana* apud DU CHESNE Tom. I. p. 250. verg. met *Gest. Reg. Franc.* Cap. IV. Op wat grond LE C. DE BOULAINVILLIERS (*Hist. du Gouvernem. de la France* Tom. I. p. 17.) stelle, dat Klovis, zo wel als Childerik, zyn Vader, Koning der Ripuariërs geweest zy, heb ik niet konnen vinden.

van twee plaatſen eens ouden Hiſtorieſchryvers (*x*), dat *Baſin*, Koning der Turingers, eenen inval in 't Ryk van Klovis gedaan, en de vrede, die hierop volgde, onregtvaardiglyk verbroken hadt; 't welk Klovis bewoogen zou hebben, hem den oorlog aan te doen (*y*). Niet lang hierna, hebben verſcheiden' andere Galliſche geweſten, die, tot nu toe, onder Romeinſche Bevelhebbers, geſtaan hadden, zig aan Klovis onderworpen (*z*).

Doch eenige jaaren laater, verbonden zig verſcheiden' Germaniſche volken tegen Klovis, wiens magt nu voor hun ook gedugt begon te worden. Een Schryver der twaalfde eeuwe (*a*) noemt, onder deeze volken, behalven de Alemannen, de Friezen en Saxers; doch, in ouder' Schryvers, vind ik van deeze twee laatſten geen onderſcheidenlyk gewag gemaakt. Ondertuſſchen is 'er geene onwaarſchynlykheid altoos in, dat de Friezen, zo wel als andere Germaniſche volken, zig tegen de aanwaſſende magt der Franken gekant hebben; ſchoon wy 'er, in ſchriften van Tydgenooten, geen blyk van vinden. Wy zouden niet weeten, dat 'er, voor de zevende eeuwe (*b*), iets tuſſchen de Franken en Friezen voorgevallen ware, hadt een enkel woord in 't voorbygaan van een' Digter der zesde eeuwe (*c*), ons de lugt niet gegeven

(*x*) Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 12. & *Libr.* III. *Cap.* 7.
(*y*) Voiez P. Daniel Hiſt. de France *Tom.* I. *p.* 14, 15.
(*z*) Geſta Regum Francorum, *Cap.* XIV.
(*a*) Liber de Caſtro Ambaſiæ & ipſ. Domin. Geſtis, *Cap.* IV. *num.* 4. *apud* D'Achery *Tom.* III. *p.* 269.
(*b*) Zie hier na *num.* X.
(*c*) Fortunat. Carm. *Libr.* IX. *Carm.* I.

ven van eene vroegere oneenigheid tuſſchen deeze twee volken. Hunne belangen waren ook zo ſtrydig, dat men zig niet wel verbeelden kan, dat de Friezen de grootheid der Franken, met goede oogen, hebben konnen aanzien. De Franken en Friezen waren beide Overrynſche volken. Beide even zeer bekoord, door de vrugtbaarheid der Galliſche geweſten, hadden zy, al voor meer dan twee eeuwen, invallen in Gallie gedaan. Ieder van hun, was hier, door de Romeinen, een goed deel Lands afgeſtaan. Om meer te bekomen, hadden zy zig beide, ſomtyds, met andere volken, tegen de Romeinen verbonden. Nu was de kans veranderd. De Franken hadden nu alleen middel gevonden, om zig, wyd en zyd, door Gallie, uit te breiden. Het een volk na het ander onderwierp zig aan hun, of begaf zig met hen in verbond. 't Stondt geſchaapen, dat gantſch Gallie eerlang in een Wingeweſt der Franken zou veranderen; en dat de Friezen en andere Germaniſche volken, die zig, eertyds, met of tegen den wil der Romeinen, in Gallie nedergeſlaagen hadden, genoodzaakt zouden worden, of om over den Ryn te rug te trekken, of om zig den Franken te onderwerpen. Geen wonder, dat verſcheiden volken, die zig in Gallie geveſtigd hadden, of zig daar gaarne wilden veſtigen, hunne magt vereenigden, om die der Franken te wederſtaan. Stelt men nu, dat de Friezen, onder deeze verbonden volken, geweeſt zyn; dan ziet men hier den eigenlyken grond van

de

de langduurige vyandſchap tuſſchen hen en de Franken.

De aangehaalde Schryver der twaalfde eeuwe verhaalt wyders, dat de Friezen, Alemannen en Saxers eenen inval in Klovis Ryk deeden. En uit hem, zo wel als uit de Schriften van Tydgenooten, verneemt men, dat Klovis de Alemannen, die over den Ryn gekomen waren, by *Tolbiak* of Zulpik, zo geheellyk geſlaagen heeft, dat dit moedig volk zig t'eenemaal aan hem onderwierp. Doch hoe 't met de Friezen en Saxers afliep meldt niemant. Geduurende deezen ſlag, bewoog men Klovis, om belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt te doen, en, niet lang daarna, werdt hy, nevens drie duizend Franken, gedoopt (*d*). Diep geraakte hy, door deeze verandering, in de gunſt der Geeſtelyken. *Avitus*, Biſſchop van Vienne, hem, in eenen Brief, die nog voor handen is, over zyne bekeering, geluk wenſchende, liet zig door vleizugt zo ver vervoeren, dat hy het geluk, welk het volk, uit 's Konings Doop, die juiſt op den dag van 's Heeren geboorte geſchied was, te wagten hadt, wel by het geluk, welk het menſchdom, door de geboorte des grootſten Verloſſers, te beurt gevallen was, vergelyken durfde (*e*). De Geeſtelyken zogten en vonden midlerwyl ook hunne rekening, by Klovis bekeering. En *Remigius*, Biſſchop van Reims, vermaande hem ſchriftelyk (*f*), dat hy

De Alemannen, Friezen en Saxers verbinden zig tegen Klovis; doch worden overwonnen. 496.

(*d*) Cassiodor. Variar. *Libr.* II. *Ep.* 41. Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 30 & 31.
(*e*) Epiſt. Aviti *apud* Du Chesne *Tom.* I. *p.* 835.
(*f*) Epiſtola Remig. II. *apud* Du Chesne *Tom.* I. *p.* 849.

hy niet verzuimen moeſt „ den Prieſteren be-
„ hoorlyke eere te bewyzen, en hunnen raad,
„ in alle gevallen, in te neemen, hem verze-
„ kerende, dat zyn Ryk beſtendiger zyn zou,
„ zo hy wel met de Geeſtelykheid ſtondt".

III. De Armorichen maaken een verdrag met Klovis, en worden één volk met de Franken.

Klovis deedt, niet lang, zo 't ſchynt, na zyne bekeering, den Armorichen, die zig onafhanglyk wilden houden, den oorlog aan, na dat hy hun eerſt, te vergeefs, door onverhoedſche invallen, ontruſt hadt. De Armorichen boodem zo dapperen tegenſtand, dat Klovis genoodzaakt werdt, tot een verdrag met hen te komen; waartoe zy zig ligter beweegen lieten, doordien de Franken nu Chriſtenen, gelyk zy, geworden waren (*g*). Ook werden de Armorichen en Franken, van dien tyd af, als één volk aangemerkt. De Romeinſche Krygsknegten, die op de grenzen van Gallie in bezetting lagen, niet konnende beſluiten, om zig den Gothen te onderwerpen, begaven zig in dienſt der Armorichen en Franken, aan welken zy de Landen, hun toevertrouwd, inruimden, behoudende egter, in alles, hunne oude gewoonten (*h*).

497.

Klovis neemt de waardigheid van *Conſul* of Burgemeeſter aan.

Klovis, de eigenlyke Grondlegger van het Ryk der Franken in Gallie, ontzag zig niet, ſchoon hy den naam van *Koning* voerde, de waardigheid van *Conſul* of *Burgemeeſter* des Roomſchen Ryks in 't Weſten te aanvaarden (2). Dit aanzienlyk Ampt werdt hem van

ANA-

509. of 510.

(*g*) PROCOP. de Bello Goth. *Libr.* I. *Cap.* 12.
(*h*) Id. ibid.

(2) Aanmerkelyk is het, dat men den naam van Klovis, in de Lyſten der Roomſche Burgemeeſteren, die

ANASTASIUS, die 't Ryk in 't Ooſten regeerde, opgedraagen (*i*). Het ſtelde hem in ſtaat, om, met Roomſch-Keizerlyk gezag, in Gallie te regeeren. Ondertuſſchen ſcheen dit gezag niet genoeg beveſtigd, zo lang hy ſlegts over de Franken, die men Saliërs noemde, regeerde. Hy bediende zig dan van liſt en geweld, om eerſt SIGEBERT, Koning der Ripuariërs, en deszelfs Zoon, *Kloderik*, van kant te helpen. Hy kreeg van beider dood de tyding, terwyl hy eene reis langs de Schelde deedt, en werdt terſtond voor Sigeberts Opvolger erkend (*k*). Daarna deedt hy Kararik, die, over eene ſoort van Franken, welken zig in Artois ſchynen nedergeſlaagen gehad te hebben, het gebied voerde, gevangen neemen, den kruin ſcheeren en in een Kloofter ſteeken (*l*). Ragna-

Overmeeſtert verſcheiden Frankiſche Koningen.

(*i*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 38. HINCMAR. Vita S. Remigii, *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 530.
(*k*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 40.
(*l*) Id. *Libr.* II *Cap.* 41.

die thans voor handen zyn, niet geſpeld vindt. Hieruit hebben ſommigen beſlooten, dat Klovis alleenlyk de waardigheid van *Patricius* gehad heeft: te meer, om dat men eenen *Patricius* ook ſomtyds *Conſul* of *Burgemeeſter* noemde. Zo worden, in de *Brieven van* BONIFACIUS, de woorden *Conſulatus* en *Patriciatus*, door malkanderen, gebruikt. Zie p. 163, 170, 171, 172. Voiez auſſi BARBEYRAC *Hiſtoire des anciens Traitez* Part. II. Art. CLX. p. 140. Doch anderen neemen den naam van *Conſul* in zyne eigenlyke betekenis, en geeven eenige reden, waarom men Klovis naam niet in de Lyſten der Burgemeeſteren vindt. Voiez L'ABBÉ DUBOS *Hiſtoire Crit. de L'Etabliſſem. de la Monarch. Franç. dans les Gaules.* Livr. V. Ch. I. Tom. III. p. 1. Wy zullen, hierna, gelegenheid hebben, om iets over de waardigheid van *Patricius* aan te tekenen,

Ragnakarius, insgelyks een Koning der Franken, die zyn Hof te Kameryk hieldt, in den Kryg gevangen genomen zynde, werdt, door Klovis, met een' heirbyl van 't leeven beroofd. REGNOMER, Broeder van Ragnakarius, die, over de Franken in het Landſchap Maine, geboodt, werdt ook, op bevel van Klovis, omgebragt (*m*). Door deeze en diergelyke middelen, maakte hy zig van verſcheiden' Landen meeſter, en veſtigde, voor zynen
511. dood, die, in 't jaar vyfhonderdenelf, voorviel, de heerſchappy der Franken in Gallie zo vaſt, dat zy 'er, tot op deezen dag toe, ſtand gegreepen heeft.

IV. Ryksverdeeling na Klovis dood. Theodorik bekomt de Landen omtrent den Ryn.

Na Klovis dood, werden zyne Landen, onder zyne vier Zoonen, THEODORIK, *Klodomir*, *Childebert* en *Klotaris* verdeeld. Theodorik, de oudſte, was uit eene byzit geboo-ren. Hem vielen de Landen ten deel, die, ter wederzyde van den Ryn, gelegen, en al voorlang door de Franken ingenomen waren, te gelyk met een gedeelte der beide Aquitanien. En nademaal hy, ten deezen tyde, niet veel Lands aan de regter zyde des Ryns ſchynt te bezeten te hebben, wordt deeze Rivier, by oude Schryvers, gemeenlyk, als de grensſcheiding van 't geweſt der Franken, aangemerkt (*n*). Waaruit volgt, dat de Zeeuwſche Eilanden, benevens een gedeelte van Gelderland en Holland, onder het gebied van Theodorik ſtonden. Men heeft, ſedert, zyn Ryks

(*m*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 42.
(*n*) PROCOP. de Bello Gothico, *Libr.* IV. *Cap.* 20.

Ryks aandeel *Auſtraſia* of Ooſtfrankryk genoemd. De Hoofdſtad zyns gebieds was Mets (*o*), alwaar men wil (*p*), dat hy verſcheiden' geldſtukken heeft doen munten.

In het jaar vyfhonderdendertien, of, volgens anderen, omtrent zeven jaaren laater, werden de Galliſche kuſten, door een nieuw ſlag van zeeſchuimers, ontruſt. De Deenen deeden, onder hunnen Koning *Kochiliak*, eene landing in Ooſtfrankryk. Eene gantſche Landſtreek, onder 't gebied van Theodorik gelegen, werdt door hen afgeloopen en verwoeſt (*q*). En 't zy, dat zy den Ryn by Katwyk invoeren, 't zy dat zy, meer zuidwaards geland zynde, te lande voorttrokken; men vindt aangetekend, dat zy, tot in het Land der Attuariën, die, zo 't ſchynt, een gedeelte van het tegenwoordig Gelderland bewoonden, zyn doorgedrongen, alwaar zy insgelyks eene deerlyke verwoeſting aanregteden (*r*). Zy vulden hunne ſchepen met buit en een groot getal van gevangenen, van zins, om naar hun Vaderland te rug te keeren. Theodorik ondertuſſchen, kennis van deeze vyandlykheden bekomen hebbende, zondt zynen Zoon *Theodebert*, met een magtig Leger, op den Vyand af. De Prins naderde het ſtrand, terwyl het grootſte deel der Deenſche Vloote in zee ſtak. Kochiliak egter bevondt zig nog op den oever, van voorneemen, om, bin-

De Galliſche kuſten door de Deenen ontruſt.

(*o*) Gregor. Turon. *Libr.* IV. *Cap.* 22. Fredegar. Epit. *Cap.* XXX.
(*p*) Le blanc Monnoyes de France, *p.* 50.
(*q*) Gregor. Turon. *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*r*) Geſta Regum Franeorum, *Cap.* XIX.

binnen kort, met de overige ſchepen, te volgen. Doch hy werdt van Theodebert overvallen en gedood. De Ooſtfrankiſche Vloot, die ook by der hand moet geweeſt zyn, taſtte ſedert de Deenſche aan, en overwon dezelve. De geroofde buit werdt geloſt en den regten eigenaaren wederom ter hand geſteld, (*s*). In het gemelde jaar vyfhonderdendertien, plaatſen eenige Kronykſchryvers den overtogt der Britten naar het Landſchap Bretagne (*t*). Doch, uit het gene wy boven (*v*) aantekenden, blykt, dat zulks de eerſte overtogt niet kan geweeſt zyn.

534. Theodorik, in het drieentwintigſte jaar zyner regeeringe, overleeden zynde, werdt, door zynen Zoon, THEODEBERT, opgevolgd (*w*). Van deezen Theodebert is nog een brief voor handen (3), geſchreeven aan Keizer JUSTINIAAN, die thans in 't Ooſten regeerde, in welken hy verſlag doet van de uitgeſtrektheid zyns gebieds, en onder anderen te kennen geeft, dat de Noormannen en een zeker ſlag van Saxers * zig aan hem onder-

* *Saxones Eucii* vel *Eudeſii*.

(*s*) GREGOR. TURON, *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*t*) Chron. Britann. *ad annum* 513. Chron. Montis S. Mich. *ad annum* 513.
(*v*) *Bl.* 302.
(*w*) GREGOR. TURON. *Libr.* III. *Cap.* 23.

(3) Sommigen hebben deezen Brief aan Theodebert den II toegeſchreeven. Vide H. VALESII *Rerum Francic.* Libr. VIII. p. 438. Doch anderen hebben, met bondige redenen, getoond, dat onze Theodebert voor den Schryver moet gehouden worden. Voiez L'ABBÉ DUBOS *Hiſt Critique de l'Etabl. de la Monarch. Franç.* Livre V. Ch. I. Tom. III. p. 16.

onderworpen hadden (*x*). Veelligt is de onderwerping der Noormannen op de nederlaag van Kochiliak gevolgd. Onder de regeeringe van Theodebert, viel 'er, omtrent de Rynmonden, een zonderling gevegt voor, van welk de oorzaak en uitflag wat breeder ontvouwd moet worden.

V. Gelegenheid van het geweſt der Warners en gevegt in het zelve.

Ten deezen tyde, woonde, ter regter zyde van den Ryn, niet verre van den Oceaan, een volk, by oude Schryvers, onder den naam van *Varni* of *Warners*, bekend, op gelyke wyze als de andere Germaniſche volken, door Koningen (4) en door de voornaamſten des volks, geregeerd wordende. Uit de beſchryving van de gelegenheid hunnes Lands, in de egtſte Gedenkſchriften (*y*), kan men ligtelyk opmaaken, dat deeze Warners, in het tegenwoordig Rynland, gewoond hebben. En vermoedelyk wordt hun naam,

(*x*) Epiſt. Francor. Regum aliorumque *num.* XX. *apud.* Du Chesne *Tom.* I. *p.* 862. G.

(*y*) Procop. de Bello Gotthico, *Libr.* IV. *Cap.* 20.

(4) Daar is nog een Brief voor handen, omtrent veertig jaaren voor deezen tyd, door Theodorik, Koning der Gothen, in Italie, geſchreeven aan den *Koning der Herulen*, den Koning der Warners, en den *Koning der Turingers*; in welken, hy dezelven vermaant, om, door hunne Gezanten, de geſtoorde vrede tuſſchen Alarik, Koning der Weſtergothen, en Klovis, Koning der Franken, te helpen herſtellen. Zie Cassiodorii *Variar.* Libr. III. Epiſt. 3. vergel. met Epiſt. 1, 2 & 4. Men vindt deeze Brieven ook by Du Chesne Tom. I. p. 838, 839, 840. Men ziet 'er, onder anderen, uit, dat de Warners toen reeds geoordeeld werden. eenige byzondere gemeenſchap met de Franken te hebben.

naam, tot heden toe, nog bewaard, in dien van het overoud Dorp *Warmond*. Vanwaar zy herkomſtig zyn, en wanneer zy zig omtrent den Ryn nedergeſlaagen hebben, is met geene zekerheid aan te wyzen. Zo zy de *Varinen* zyn, van welken TACITUS (z) en PTOLOMEUS (a) gewaagen, hebben zy, oudtyds, niet verre van de Anglen, tuſſchen de Elve en de Weiſſel, gewoond. Ook ſtroomt hier de Rivier de *War*, by de Stad *Warnemund*, in de Ooſtzee; in welken men een overblyfſel van den naam der Warners ſchynt te ontdekken. Miſſchien zynze, al in het midden der vierde eeuwe, te gelyk met de Saxers, vandaar weſtwaards aan getrokken, om zig, omtrent de Rynmonden, neder te ſlaan. Zeker is 't, dat zy hier, in de zesde eeuwe, gewoond hebben. HERMEGISKEL, Koning der Warners, was in een tweede Huwelyk getreden met eene Dogter van Theodorik, Koning van Ooſtfrankryk, alzo hy 't voor het belang zyner onderzaaten dienſtig keurde, dat hy op 't naauwſt met de Franken, wier Ryk alleenlyk door den Ryn van 't zyne afgeſcheiden werdt, verbonden was. 't Is ten hoogſten waarſchynlyk, dat deeze Dogter *Theodechilde* zal geweeſt zyn, gelyk uit het gevolg af te neemen is. Hermegiskel, dus met de Franken vermaagſchapt, hadt voor zynen Zoon *Radigis*, by zyne eerſte Vrouwe verwekt; toen dezelve nog een kind was, de Zus-

(z) De Morib. Germ. *Cap.* XL.
(a) *Libr.* II. *Cap.* 2.

Zuſter van zekeren Koning der overzeeſche Anglen of Engelſchen tot eene Vrouwe verkooren, aan welke haar Broeder eene aanzienlyke Bruidſchat toegelegd hadt. De voltrekking van het Huwelyk werdt egter, of om de jonge jaaren van 't Paar, of om eenige andere reden, eenen geruimen tyd, uitgeſteld. Radigis bleef by de Warners en zyne Bruid in Engeland. Hermegiskel, ondertuſſchen zynen dood voelende naderen, en zig in 't gezelſchap van de voornaamſten der Warners bevindende, verklaart hun, „ dat de zugt om 's Lands „ welſtand te bevorderen, en eene vaſte vre„ de met de nabuuren te behouden, hem al„ leen hadt doen beſluiten, om voor zig ee„ ne Vrouw uit het nabuurig Ooſtfrankryk te „ zoeken, en zynen Zoon eene Bruid uit het „ overzeeſch Eiland Britannie toe te ſchikken. „ Doch dat hy, geene Kinderen by zyne „ Frankiſche Egade verwerkt hebbende, voor„ zag, dat de vriendſchap tuſſchen de War„ ners en Franken, te zeer verkoelen zou, „ wanneer het Huwelyk van Radigis met de „ Britſche Prinſes voortgang hadt. 't Was „ ondertuſſchen, zyns oordeels, het belang „ der Warners, met de Franken liever dan „ met de Britten vermaagſchapt te zyn. „ Met de laatſten zoudenze, uit hoofde van „ de verder afgelegenheid, zig niet dan met „ veel moeite en na verloop van eenen ge„ ruimen tyd, konnen vermaagſchappen. „ De Franken werden alleenlyk door den „ Rynſtroom van hun afgeſcheiden. Ook „ waren de Franken veel magtiger dan de „ Brit-

„ Britten, en konden den Warners *daarom*
„ veel voordeels of nadeels toebrengen, *naar*
„ dat hen 't Staatsbelang dryven zou. Onder-
„ linge Huwelyken waren bekwaamſt, om de
„ vriendſchap der Franken te verkrygen. Werdt
„ deeze band niet tuſſchen de twee volken ge-
„ legd, de Franken, als de magtigſten, zou-
„ den wel haaſt gelegenheid vinden, om hun-
„ ne grenzen, tot in het Land hunner mag-
„ telooze nabuuren, uittebreiden, of hun,
„ onder 't een of 't ander voorwendſel, den
„ oorlog aan te doen". Hermegiskel, den edelen onder de Warners deeze zwaarigheeden op 't nadrukkelykſt hebbende voorgeſteld, maakte hen begeerig om te weeten, wat hy, tot wegneeming derzelven, wiſt aan de hand te geeven. Hy raadt hun dan, dat zy, na zyn afſterven, zynen Zoon beweegen, om de Trouwbeloften, aan de Britſche Prinſes gedaan, te breeken, en zyne Stiefmoeder, volgens Lands gebruik, ten Huwelyk te neemen. Kort daaraan ſterft Hermegiskel. Radigis volgt hem op in de Regeering, en geeft terſtond, op den raad der voornaamſten onder de Warners, de Britſche Prinſes te kennen, dat hy ongezind was, om het Huwelyk met haar te voltrekken. Kort daarop, trouwt hy met de Weduwe zyns Vaders. Wel haaſt kreeg de Britſche Prinſes hier kennis van. De hoon, haar door Radigis aangedaan, trof haar te dieper, om dat eene verſtooten' Bruid, ſchoon ongerept, ten dien tyde, onder deeze volken, als geſchonden werdt aangemerkt. Zy was dan op middelen

be-

gedagt, om zig te wreeken. Vooraf egter zondt zy eenigen van haare vertrouwdſte vrienden naar 't Land der Warners; om Radigis rekenſchap van zyn bedryf af te vorderen. Doch toen deezen zonder voldoening te rug keerden, nam zy 't mannelyk beſluit, om haaren Bruidegom den oorlog aan te doen. Men verhaalt, dat zy, in aller yl, vierhonderd ligte Roeiſcheepen deedt uitruſten, met welken, niet min dan honderdduizend Krygsknegten overgevoerd werden. Zelve ſtelde zy zig aan 't hoofd van dit leger. Een haarer Broederen, die tot nog toe buiten Staatsbediening leefde, verzelde haar op den togt. Voet aan land gezet hebbende, deedt de Prinſes, omtrent den uitloop des Ryns, eene verſchanſing opwerpen, binnen welke zy zig, met een klein gedeelte volks, begaf, zendende haaren Broeder, met het gros des legers, op den vyand af; die, ten deezen tyde, aan den zeekant, insgelyks niet verre van de Rynmonden, gelegerd was. De Anglen of Engelſchen vielen terſtond op de Warners aan, met zulk een' gewenſchten uitſlag, dat veele Warners verſlaagen, de overigen, met den Koning, op de vlugt gedreeven werden. Met deeze blyde tyding, keerde het leger, vermoeid van 't najaagen des vyands, in de opgeworpen' legerplaats te rug. De Prinſes egter oordeelde, dat 'er niets verrigt was, zolang men haar Radigis niet geleverd hadt. Zy zendt dan terſtond eenige uitgelezen' manſchap af, met bevel, om haar, 't koſtte wat het wilde, den Koning gevangen in handen te ſtellen. Radigis wordt,

na

na veel omzoekens, in een digt bewaſſen woud, betrapt, en voor zyne verlaaten Bruid gebragt; die hem, terwyl hy, beevende van vreeze, niet anders dan eenen geweldigen dood te gemoet zag, alleenlyk afvraagde, waarom hy, de beloofde trouwe ſchendende, zig in een ander Huwelyk hadt durven begeven; terwyl hy op haare eerlykheid niets te zeggen wiſt. Radigis verſchoonde zig met het bevel zyns Vaders en den raad der Warnerſche edelen. Voorts berouw van zynen miſſlag betuigende en om vergeeving ſmeekende, beloofde hy voortaan met *haar*, als met zyne Egtgenoot, te willen leeven. De Maagd, geenszins met zynen dood beholpen, beval hem te ontbinden, vergaf hem de misdaad; en bejegende hem vriendelyk. Radigis, hier door t'eenemaal met genegenheid tot de Britſche Prinſes ingenomen, voltrok zyn Huwelyk met haar, na dat hy zyne tegenwoordige Egtgenoot aan haaren Broeder Theodebert, die thans over het Ooſtfrankiſch Ryk regeerde, te rug gezonden hadt (*c*). Zo deeze verſtooten Vorſtin Theodechilde geweeſt is, heeft zy zig ſedert op het ſtigten en begiftigen van Kloofters en Kerken toegelegd; is, in hoogen ouderdom, omtrent het jaar vyfhonderdagtennegentig geſtorven, en naderhand, in de Abtdy van Sens, die door haar geſtigt was, als eene Heilige, geëerd geworden (*d*). Het Graffchrift van Theodechilde, in Latynſche verſen, door Fortunatus, Bis-

(*c*) PROCOP. de Bello Gothico, *Libr.* IV. *Cap.* 20.
(*d*) J. ECHHART de Reb. Francicis, *Tom.* I. *p.* 79, 80.

Biſſchop van Poictiers, den beſten Digter zyner eeuwe, opgeſteld, is nog voor handen. Zy wordt 'er in beſchreeven als de Kleindogter, Dogter, Vrouw en Zuſter eens Konings: welke byzonderheden, zo veel men weet, op geene Frankiſche Prinſes, die ten deezen tyde leefde, dan op de Gemaalin van Hermegiskel en Radigis konnen gepaſt worden. Voorts wordt zy hoog geroemd, wegens haare Chriſtelyke liefdewerken (*e*). Al het welke wy hier te liever aanmerken, om dat het ten hoogſten waarſchynlyk is, dat deeze Christenſche Vorſtin, terwyl zy met twee Koningen der Warners gehuwd was, de kennis van den Chriſtelyken Godsdienſt, in het land, omtrent de Rynmonden gelegen, ten minſten aan deezen en genen zal medegedeeld hebben.

VI. Theodebald, Koning van Ooſtfrankryk, maakt eene vertooning, als of hy over de Engelſchen gebied voerde. 549.

Haar Broeder, Theodebert, is, lang voor haar, in 't jaar vyfhonderdzevenenveertig, overleeden (*f*). Hy liet eenen zoon na, THEODEBALD genoemd, die zynen Vader in 't gebied over Ooſtfrankryk opvolgde, en, in den jaare vyfhonderdnegenenveertig, een plegtig gezantſchap naar Konſtantinopole zondt, om, met den Keizer Juſtiniaan, een Verbond van vriendſchap te ſluiten (*g*); in welks gevolg, eenige Anglen of Engelſchen waren, niet uit het tegenwoordig Zuidholland, gelyk ſommigen willen; maar uit het Eiland *Brittia*, dat, niet verre van den oever der Noordzee, tegen over de Rynmonden gelegen

(*e*) FORTUNATI Carm. Hiſt. *Libr.* IV. *Carm.* 25.
(*f*) AGATHIAS *Libr.* I. *p.* 12. B. C. *Edit. Venet.*
(*g*) PROCOPIUS de Bello Gotthico, *Libr.* IV. *Cap.* 24.

gen was, veel verder van de grenzen der Warners dan de Franken, die 'er, alleenlyk door den Rynſtroom, van afgeſcheiden waren (*b*): eene beſchryving, die geenszins op Zuidholland, maar eeniglyk op het tegenwoordig Engeland ſchynt te konnen gepaſt worden; ſchoon iemant onder de ouden dit *Britia*, ten onregte, van *Britannia* onderſcheidt (*i*). De Anglen of Engelſchen ſtaken, jaarlyks, in grooten getale, met vrouwen en kinderen, naar Ooſtfrankryk over, alwaar hun Land om te bebouwen werdt aangeweezen. En Theodebald voegde eenige Engelſchen by zyn Gezantſchap, om daardoor eene vertooning te maaken, als of hy ook gebied voerde over het Eiland, welk, door dit volk, door de Britten, en door de Friezen of Saxers bewoond werdt (*k*). Doch of deeze ydele roem ontdekt, of hoe de komſt der Engelſchen in 't Ooſten opgenomen wierdt, is, onzes weetens, door geenen der oude Schryveren, aangetekend.

554. Theodebald overleedt in 't zevende jaar zyner regeeringe, zonder Zoonen na te laaten. Zyne Oud-oomen, Childebert en Klotaris, Zoonen van Klovis, beweerden beide regt te hebben op Ooſtfrankryk. KLOTARIS, de jongſte, ſtelde zig egter, eerlang, met bewilliging zyns Broeders, in 't bezit van het zelve (*l*). Doch eer dit gebeurde, heeft hy, een

(*b*) PROCOPIUS de Bello Gothico, *Libr.* IV. *Cap.* 20.
(*i*) Id. ibid.
(*k*) Id. ibid.
(*l*) AGATHIAS *Libr.* II. *p.* 36, 37. GREG. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 9.

een en andermaal, met de Saxers geſtreeden. Dit volk was, gelyk wy boven (*m*) aanteekenden, door de Friezen, uit het Land beneden Nieuwmegen, verdreeven; en woonde thans, niet omtrent het Rynlands Saſſenheim, gelyk ſommigen gewild hebben; maar, zo als duidelyk, door oude Schryvers, te boek geſteld is, omtrent de Rivier de Wezer (*n*). Zy hadden zig, gelyk ook reeds gezeid is (*o*), door Childerik overwonnen zynde, aan de Franken onderworpen; doch ſcheenen zig nu, terſtond na de dood van Theodebald, veelligt om dat hy zonder Zoonen overleeden was, van alle onderwerping ontſlaagen te rekenen. Zy ſtonden dan op tegen de Franken, en zig met eenige hulpbenden der Turingers, hunne nabuuren, geſterkt hebbende, deeden zy, zo 't ſchynt, eenen inval in 't Frankiſch gebied. Klotaris bragt terſtond een magtig Leger tegen hen op de been (*p*). Niet verre van de Wezer, viel een felle veldſlag voor, in welken eene groote menigte van Franken en Saxers ſneuvelde. Eindelyk behaalde Klotaris de overwinning. Een groot deel der Saxers werdt uitgerooid, en de overigen, die reeds te vooren den Frankiſchen Ryke ſynsbaar geweeſt waren, tegenwoordig, op nieuws, verpligt, den Frankiſchen Koning eene jaarlyk-

Klotaris, Koning van Oostfrankryk, overwint de Saxers.

(*m*) III. Boek, *bl.* 292.
(*n*) Append. *ad* MARCELL. *Comitis* Chronicon *Edit. Scalig. p.* 55. *& apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 217.
(*o*) Zie III. BOEK, *bl.* 295.
(*p*). MARII *Epiſcopi* Chronic. *P. C. Baſilii Ann. XIV. Indi III. ap* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 214.

lykſche ſchatting van vyfhonderd Koeyen op te brengen (*q*). Het Land der Turingers, die de Saxers bygeſtaan hadden, werdt, door de Franken, in den te rug togt, t'eenemaal verwoeſt. Doch, in 't jaar vyfhonderdvyfenvyftig, 555. weigerden de Saxers de opgelegde ſchatting te voldoen. Zy waren, gelyk men, ten dien tyde, verzekerde, door Childebert, die nog met Klotaris, over de nalaatenſchap van Theodebald, oneens was, tegen deezen opgehitſt, en trokken, in grooten getale, naar Frankryk, het gantſche Land, tot aan de Stad Nuis (5) toe, deerlyk verwoeſtende (*r*). Rykelyk met buit beladen, waren zy wederom te rug gekeerd, toen Klotaris, in alleryl, wederom met een Leger naar hunne grenzen trok. De Saxers, voor zyn geweld bedugt, zonden hem Gezanten toe, ſmeekten om vrede, en beloofden, de geëiſchte ſchatting en nog meer daartoe gewilliglyk te zullen opbrengen. Klotaris zou zig hebben laaten beweegen, om af te trekken. Doch de Franken, de Saxers mistrouwende, rukten zyns ondanks voort. Zo groot werdt toen de verlegenheid onder de Saxers, dat zy Klotaris eerſt de helft van hunne goederen, en toen de helft van hun Land, met al hun vee,

(*q*) GREGOR. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 10. & 14. FREDEGARII Chron. *Cap.* LXXIV.
(*r*) GREGOR. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 16.

(5) *Divitia* of *Duits* leezen ſommigen in GREGORIUS VAN TOURS, Libr. IV. Cap. XVI. p. 313. C. Anderen leezen *Nutia* of *Nuis*. Wy volgen de tweede leezing.

vee, kleedefen en verdere bezittingen aanbooden, om vrede te bekomen. Dit alles egter was niet in ſtaat, om het verbitterd gemoed der Franken te vermurven. Klotaris verklaarde hun, dat hy ongezind was, hen te volgen, zo zy, onaangezien alle deeze aanbiedingen, de Saxers te lyve wilden. Doch deeze verklaaring hadt hem byna 't leeven gekoſt. Zyn eigen volk viel op hem aan, ſcheurde zyne Legertent open, en zou hem, buiten twyfel, hebben omgebragt, indien hy niet beſlooten hadt, hen tegen de Saxers aan te voeren. De ſtryd was hevig. De Saxers, door wanhoop vervoerd, maakten eene geweldige ſlagting onder de Franken. Kortom, Klotaris werdt genoodzaakt de vrede te zoeken, die de zynen, te vooren, zo ſtoutmoedigiyk verſmaad hadden. Men kwam tot een verdrag, by welk, de Saxers, vermoedelyk, eenige voordeelen zullen bedongen hebben, ſchoon men zulks, onzes weetens, nergens verhaald vindt: waarna het Frankiſch Leger aftrok (*s*). En wordt door hen overwonnen.

Klotaris bekwam, ſedert, met het overlyden van zynen Broeder Childebert, het gebied over gantſch Frankryk (*t*). Hy zelf overleedt, twee of drie jaaren laater, nalaatende vier Zoonen, *Charibert*, *Guntram*, *Sigebert* en *Chilperik*, onder welken zyne wyduitgeſtrekte ſtaaten verdeeld werden. Ooſtfrankryk en dus ook de Landen om- 558. 561.

(*s*) MARII *Epiſc.* Chronic. *P. C. Baſilii Ann. XIV. Ind.* III. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 214. A. GREGOR. *Libr.* IV. *Cap.* 14.

(*t*) GREGOR. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 18.

omtrent den Ryn gelegen, vielen SIGEBERT ten deel, die nu te Reims zyn Hof hieldt (*v*).

VII. Kryg tusſchen de Saxers en Sueven. 572.

De Saxers, onder zyne Regeeringe, met de (6) *Langobarden*, in Italie gevallen zynde (*w*), ſtroopten, ſedert, in de Landen, die onder 't Ryks aandeel van Guntram behoorden; doch, van daar verjaagd, keerden zy naar Ooſtfrankryk te rug. Sigebert gaf hun verlof, om het Land, welk zy te vooren bewoond hadden, wederom te betrekken. Doch het was, ſedert, door de Sueven en andere volken, ingenomen. Met deezen raakten de Saxers terſtond handgemeen. Men boodt hun eerſt een derde, daar na de helft, eindelyk twee derde deelen van het

(*v*) GREGOR. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 22.
(*w*) PAULUS WARNEFRID. de Geſtis Langobard. *Libr.* III. *Cap.* 5, 6, 7.

(6) De *Langobarden* of *Longobarden*, dat is, *Lang-Baarden*, waren eertyds *Winilen* genoemd. PAUL. WARNEFR. *de Geſtis Longobard.* Libr. I. Cap. 9. Zy worden van TACITUS, onder de Sueviſche volken, geplaatſt. *Ann.* II. Cap. 45. XI. Cap. 17. *de Moribus Germ.* Cap. XL. Sommigen agten, dat zy, oudtyds, tuſſchen de Elve en de Oder, in 't Mark Brandenburg, gewoond hebben. CLUVERIUS *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XXVI. p. 602. Hoewel anderen, ſteunende op 't getuigenis van PAULUS WARNEFRID, zelv' een Langobard (*de Geſtis Langobard.* Libr. I. Cap. 2.), beweeren, dat zy noordelyker, in Jutland of Zweeden, of in 't Land, welk men, van ouds, *Scandinavia* genoemd heeft, gewoond hebben. H. GROTIUS *Prolog.* ad *Hiſt. Gothor. Vandal. & Langobard.* p. 28. &c. ſeqq. Eenige jaaren geleeden, haddenze zig in Pannonie of Hongarye nedergeſlaagen. PROCOPIUS *de Bello Gotthico*, Libr. III. Cap. 33. Van daar, deeden zy hunne invallen in Italie, en verkreegen ſedert het Land, dat, naar hen, *Lombardye* genoemd is.

het Land aan; doch vergeefs. Zy ſcheenen vaſtgeſteld te hebben, om het geſchil met de Sueven, door de wapenen, te beſlegten. En zo zeer hielden zy zig van de overwinning verzekerd, dat zy de Sueviſche vrouwen reeds onder zig verdeelden. Doch zy vonden zig bedroogen, in hunne verwagting. Van zesentwintigduizend man, uit welken hun Leger beſtondt, ſneuvelden 'er twintigduizend; terwyl 'er, van de Sueven, die maar zesduizend ſterk waren, niet meer dan vierhonderdentagtig bleeven. Het overſchot der Saxers, wanhoopig geworden, deedt, volgens de aloude gewoonte der Germaanen (*x*), eenen eed, dat zy hair en baard zouden groeijen laaten, tot dat zy zig aan hunne vyanden gewrooken hadden. Men kwam wederom tot een gevegt; doch de magt der Saxers werdt eerlang dermaate geknakt, dat zy zig in ruſt hielden (*y*).

Veel oneenigheid was 'er, ondertuſſchen, onder de Frankiſche Vorſten, over de Ryksverdeeling. Chilperik, de jongſte en onrugſtigſte, te onvrede met zyn aandeel, maakte zig meeſter, nu van de ééne dan van de andere Plaats, onder het aandeel zyner Broederen behoorende. Van Sigebert veroverde hy *Tours* en *Poictiers* en verſcheiden' andere Steden. Doch deeze, een magtig Leger, aan de regterzyde des Ryns, byeen verzameld hebbende, trok met hetzelve te 574.

rug

(*x*) Tacit. de Morib. German. *Cap* XXXI.
(*y*) Gregor. Turon. *Libr.* V. *Cap.* 15. Fortunat. Carm. *Libr.* VIII. *Carm.* 7.

rug over die Riviere, en dreef *Chilperik* tot over de Seine, terwyl deszelfs Landen, *alomme*, door de Overrynſche Krygsknegten, geplonderd en verwoeſt werden (*z*). Chilperik begaf zig, met zyne Gemaalin en Kinderen,
575. in 't volgend jaar, binnen *Doornik*, welke Stad hy verſterken deedt (*a*). Doch hy werdt, wel haaſt, door Sigebert, belegerd, die egter hier, op 't onverhoedſt, aan zyn einde kwam. *Fredegunde*, Gemaalin van Chilperik, liet hem, door twee omgekogte jongelingen, gewapend met meſſen met venyn beſtreeken, ten aanſchouwen van zynen *gantſchen* Hofſtoet, moorddaadiglyk, van 't leeven berooven (*b*).

De Friezen durven niets vyandlyks tegen Chilperik onderneemen.

De dood van Sigebert bragt geene kleine verandering in de Frankiſche zaaken te wege. CHILPERIK ſtelde zig in 't bezit van Ooſtfrankryk. De Friezen en andere Overrynſche volken werden dermaate van ontzag voor zyne aanwaſſende magt getroffen, dat zy, die te vooren Sigebert ſchynen bygeſtaan te hebben, nu niets vyandlyks meer tegen Chilperik onderneemen durfden (*c*). Ook hadt hy zig terſtond van zyns Broeders Weduwe en Kinderen verzekerd, die eenen tyd lang te Parys gevangen gehouden werden. Doch één deezer Kinderen, uit zyne gevangenis ontvlugt en te Mets gekomen zynde, werdt daar, tot zyns Vaders Opvolgers verklaard

(*z*) GREGOR. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 44.
(*a*) Id. *Libr.* IV. *Cap.* 45.
(*b*) Id. *Libr.* IV. *Cap.* 46.
(*c*) FORTUNATI Carm. *Libr.* IX. *Carm.* 1.

klaard (*d*). Chilperik ſloot ſedert een verdrag met deezen zynen Neef, CHILDEBERT DEN II, waarby hy hem, voor wettigen Koning van Ooſtfrankryk, erkende. *Brunechilde*, Weduwe van Sigebert, behieldt, onaangezien zy uit de gevangenis ontſlaagen, en met Chilperiks Zoon, *Meroveus*, doch tegen zyns Vaders zin, herhuwd was geweeſt (*e*), zulk eenen onverzoenlyken haat tegen Chilperik, dat zy hem, naar ſommiger getuigenis, in zyn Leger voor Toulouſe, door zekeren *Falko*, verraaderlyk deedt ombrengen (*f*). Anderen beſchuldigen Chilperiks eigen' Gemaalin, Fredegunde, met deezen moord (*g*). De oudſte Frankiſche Schryvers verhaalen alleenlyk, dat Chilperik, terwyl hy van 't paard klom, door eene onbekende hand, met twee ſteeken, gedood werdt (*h*). 583. 584.

VIII. De Warners door Childebert den II uitgerooid.

Terwyl Childebert de II Ooſtfrankryk regeerde, ondernamen de Warners, die over den Ryn, in of omtrent het tegenwoordig Rynland, woonden, tegen de Franken op te ſtaan. Nergens wordt gemeld, by welke gelegenheid, dit volk zig den Franken onderworpen hadt. Doch alzo de Warners, als eene ſoort van Saxers, ſchynen te moeten aangemerkt worden, is 't niet onwaarſchynlyk, dat zy, te gelyk met de Saxers, 595.

(*d*) FREDEGAR. Epit. *Cap.* LXXII.
(*e*) Paſſio S. DESIDERII Epiſc. Vienn. *in* H. CANISII Lect. *Tom.* II. *P.* III. *p.* 5.
(*f*) FREDEGAR. Epit. *Cap.* XCIII.
(*g*) Geſta Regum Francorum, *Cap.* XXXV.
(*h*) GREGOR. TURON. *Libr.* VI, *Cap.* 46.

Saxers, aan 't Frankiſch Ryk onderdaanig gemaakt zyn. Hunne geringe magt, in vergelyking van die der Franken (*i*), heeft hen, hiertoe, buiten twyfel, genoodzaakt. Van hunnen opſtand, ten deezen tyde, vindt men ook luttel beſcheids. Veelligt hebbenze, gelyk de Saxers eertyds, hier of daar, eenen inval gedaan, of geweigerd ſchatting te betaalen. Doch wat zy ook mogen ondernomen hebben; blykbaar genoeg is 't, dat zy weinig hebben konnen uitvoeren. Het Leger van Childebert den II. viel hun zo onzagt op 't lyf, dat de gantſche Landaart, die nooit groot van getal of magt ſchynt geweeſt te zyn, op eenige weinigen na, verdelgd werdt (*k*). Het elendig overſchot der Warners ſchynt ſedert onder de Friezen verſmolten te zyn. Immers men vindt, na deezen tyd, nergens, onzes
596. weetens, van hen eenig gewag gemaakt. Childebert overleedt, niet lang na het onderbrengen der Warners, in het jaar vyfhonderdzesennegentig (*l*).

Men heeft nog eenige Ordonnantien van Childebert, gemaakt in eene Byeenkomſt van 's Lands Grooten, die, een of twee jaaren voor 's Konings dood, te *Trajectum* gehouden werdt (*m*). 't Is twyfelagtig, of men, door *Trajectum*, Utrecht of Maaſtricht moet verſtaan. 't Laatſte is egter waarſchynlykſt,

(*i*) PROCOP. de Bello Gotthico, *Libr.* IV. *Cap.* 20.
(*k*) FREDEGAR. Chronicon *Cap.* XV. AIMONIUS *Libr.* III. *Cap.* 83.
(*l*) Geſta Regum Francorum, *Cap.* XXXVII.
(*m*) Decret. Childeb. *num.* III. *inter* Capitul. Reg. Franc. *col.* 474. *Edit. Georgiſch.* [*col.* 17. *Tom.* I. *Edit. Baluz.*]

ykſt, alzo de Friezen, zo veel men weet hans nog meeſter van Utrecht waren (*n*).

Het Ryk van Childebert werdt onder zyne twee Zoonen *Theodebert* en *Theodorik* verdeeld. Ooſtfrankryk viel THEODEBERT DEN II. ten deel. Sommige Schryvers gewaagen van eenen ſlag tuſſchen de Franken en Saxers, die, omtrent het jaar zeshonderdenvyf, zou voorgevallen zyn, in welken beide die volken veel geleeden zouden hebben. (*o*). Doch de Frankiſche Jaarboeken ſpreeken, onzes weetens, niet van deezen ſlag, veelligt, om dat 'er de Franken meer nadeel dan voordeel in behaalden. In 't jaar zeshonderdentien, ontſtondt 'er een feſſe kryg tuſſchen de twee Broeders, door dien Theodebert zig van de Elſas meeſter gemaakt hadt, op welk Landſchap, Theodorik, uit kragte van een' uiterſten wil zyns Vaders, oordeelde regt te hebben (*p*). Men kwam, in 't volgend jaar, tot een hoofdtreffen omtrent Zulpich. Theodebert kreeg de nederlaag, werdt in de vlugt gegreepen, en aan zyne Grootmoeder Brunechilde, die Theodoriks zyde hieldt, gezonden. *Meroveus*, een jong Zoontje van Theodebert, op bevel van Theodorik, aangehouden zynde, werdt, door iemant, by de beenen gevat, en met het hoofd tegen de ſteenen dood geſmeeten (*q*). Brunechilde, die

IX. Staatswiſſelingen in Frankryk.

605.

610.

611.

(*n*) Zie III. Boek, *bl.* 292.
(*o*) PAULUS WARNEFRID. de Geſtis Langobard. *Libr.* IV. *Cap.* 32.
(*p*) FREDEGAR. Chron. *Cap.* XXXVII.
(*q*) Id. Chron. *Cap.* XXXVIII.

die haaren Kleinzoon, Theodorik, *niet* wyken wilde in wreedheid, deedt Theodebert terſtond den kruin ſcheeren, en den geeſtelyken ſtaat, gedwongen, aanneemen; doch niet lang daarna, moorddaadiglyk van kant
613. helpen (*r*). Theodorik overleefde zynen ongelukkigen Broeder nog geen jaar, en liet vier Zoonen na, onder de beſtiering zyner Grootmoeder Brunechilde. Hy hadt zig in eenen oorlog ingewikkeld (*s*) met zynen Neeve, *Klotaris den II*, Zoon van Chilperik, die een gedeelte van 't Frankiſch Ryk regeerde, en te Soiſſons zyn Hof hieldt. Die oorlog werdt, na zynen dood, agtervolgd. Drie van Theodoriks Zoonen werden van Klotaris, nevens hunne Overgrootmoeder, Brunechilde, in eenen veldſlag, gevangen. Van den vierden, *Childebert* genoemd, die uit den ſtryd ontvlooden was, werdt ſedert niets meer vernomen. Klotaris deedt de twee oudſten, *Sigebert* en *Klodus*, terſtond van kant helpen, den jongſten, *Meroveus* genoemd, van wien hy Doopheffer geweeſt was, buiten Staatsbediening opvoeden, en Brunechilde, op eene ſmaadelyke wyze, naakt, met den eenen arm en voet, by 't hoofdhair, aan de ſtaart eens Paards gebonden, te pletteren ſleepen (*t*).

KLOTARIS DE II bleef dus alleen in 't beſtier van 't gantſche Frankiſche Ryk. Doch in 't jaar

(*r*) Vita S. COLUMBANI *Cap.* XXX. THEOD. CAMPEDON. Vita S. Magni *Cap.* VI. *in* H. CANISII Lection. *Tom.* I, p. 657, 658.
(*s*) FREDEGAR. Chron. *Cap.* XXXIX.
(*t*) Id. Chronic. *Cap.* XLII.

't jaar zeshonderdtweeëntwintig, droeg hy de Regeering over Oostfrankryk, en gevolglyk ook over de Landen, omtrent den Ryn gelegen, op aan zynen oudsten Zoon, DAGOBERT, die van de Oostfranken, eenpaarig, tot Koning werdt aangenomen (*v*). Vier of vyf jaaren, hadt hy geregeerd, toen hy, naar 't verhaal van sommige laatere Schryvers, met de Saxers in oorlog raakte. Onze oudste Kronyken maaken ook gewag van deezen Kryg, en schoon hun verhaal met eenige fabelagtige omstandigheden doormengd schynt, vindt men 'er egter eenige andere omstandigheden in, die gegrond voorkomen. Wy deelen de byzonderheden van deezen oorlog den Leezer mede, zo als wyze gevonden hebben. Elk schifte, zo veel doenlyk zy, het waare van het valsche.

Dagobert wordt Koning van Oostfrankryk. 622.

X. De Saxers en Friezen, door Klotaris den II en Dagobert, overwonnen.

De Saxers, die, gelyk wy boven (*w*) hebben aangemerkt, den Oostfrankischen Ryke synsbaar geworden waren, ondernamen nu tegen Dagobert en Klotaris op te staan. Zy gaven den laatsten, door hunne Afgezanten, te kennen, dat zy voortaan onder niemant staan wilden. Zy voegden 'er verscheiden' trotse uitdrukkingen by, en tergden den Frankischen Koning zo zeer, dat hy, door eenigen zyner Hovelingen, en inzonderheid door *Faro*, Bisschop van Meaux, niet dan met veel moeite wederhouden werdt, van het Regt der volken te schenden, en deezen Gezanten

(*v*) FREDEGAR. Chron. *Cap.* XLVII. Gesta Regum Francorum, *Cap.* XLI.
(*w*) Bl. 321.

ten eenen onwaardigen dood aan *te doen*. De Biſſchop bewoog de Gezanten, *om zig* te laaten doopen, en wiſt toen den Koning diets te maaken, dat zy, nu Chriſtenen, of gantſch andere menſchen dan zy te vooren waren, geworden zynde, de misdaaden niet boeten moeſten, die zy, nog ongeloovig zynde, begaan hadden. Zy werden dan, met geſchenken overlaaden, te rug gezonden. En men vindt aangetekend, dat zy de eerſten geweeſt zyn, die de kennis van den Chriſtelyken Godsdienſt onder de Saxers hebben gebragt (*x*). Ondertuſſchen bleeven *de Saxers* by hun voorneemen, om zig van de Frankiſche heerſchappy te ontſlaan. Zy verbonden zig met verſcheiden' omgelegen' volken, onder anderen met de Friezen (*y*), en bragten eene aanzienlyke magt op de been. Dagobert trok hun, over den Ryn gekomen, met een magtig Leger tegen. Zy ſtreeden dapperlyk, onder 't bevel van BERTHOLD, hunnen Koning of Hertog, want hy draagt beide deeze naamen by de Frankiſche Schryvers. Dagobert kreeg eenen houw op 't hoofd, waardoor hem een gedeelte van zyne lange lokken weggenomen werdt. Hy liet dezelven, door zynen Wapendraager, byeen raapen, en aan Klotaris, zynen Vader, brengen, om te kennen te geeven, in hoe groot een gevaar, hy geweeſt ware, en hoe zeer hy zyns Vaders hulp behoefde. Klotaris rukt, op 't zien deezer hairlokken, ook in aller yl een leger by

(*x*) Vita S. FARONIS Epiſc. Meldenſis, *Libr.* LXXI-LXXVI.
(*y*) KL. KOLYN *bl.* 255.

byeen, trekt over den Ryn, en vereenigt zig met het leger zyns Zoons. De Franken dringen door, diep in 't Land der Saxers, tot aan de Rivier de Wezer toe. Berthold, die zig aan de overzyde der Riviere onthieldt, vraagde, op 't verneemen van een groot gerugt in 't Leger der Franken, wat 'er gaans ware. Men riep hem toe, dat Koning Klotaris aangekomen was. En toen hy weigerde hieraan geloof te ſlaan, voorgeevende, dat hy tyding van Klotaris affterven hadt, kwam de oude Koning voor den dag, en vertoonde, zynen helm opſchuivende, den Saxers zyne gryze lange hairlokken, het gewoonlyk ſieraad en kenteken der Frankiſche Koningen (7). Berthold, hem kennende, hadt de onbeſcheidenheid van hem eenige plompe ſcheldwoorden toe te dryven; des Klotaris, ziedende van gramſchap, te paard in de Wezer ſprong, en, overgezwommen, Berthold, die gevlooden was, narende, aantrof en van 't leeven

(7) De oude Frankiſche Koningen en derzelver Zoonen werden, aan hun lang hair, van het gemeene volk, onderſcheiden. Nimmer werdt hun het hair geſchooren, dan wanneer men hen, te gelyk, van de Koninglyke waardigheid of van het regt tot de opvolging in 't Ryk verſteeken wilde (Gregor. Turon. Libr. III. Cap. 18. & Libr. VI. Cap. 24.) Anders hingen hun de lange hairlokken, die veeltyds blond waren, lugtig langs de ſchouders, maakende zy 'er veel werks van, om dezelven zuiver te houden, van vooren netjes vaneen te ſcheiden, en nederwaards te kemmen. Men leert dit uit Agathias Libr. I. p. 11. *Edit. Venet.* [p. 14. *Edit. Pariſ.*] Zie ook *Fragment.* Prisci *Rhetoris* p. 27. *Edit. Venet.* [p. 40. *Edit. Pariſ.*] en hier voor III Boek, bl. 282.

't leeven berooſde. Dagobert en de Franken, midlerwyl ook over den ſtroom gekomen, vielen zo hevig op de Saxers aan, dat dezelven t'eenemaal geſlaagen werden. Hun Land werdt alomme, te vuur en te zwaard, verwoeſt. Het Saxiſch en Frieſch manvolk, welk grooter dan Klotaris of Dagoberts flagzwaard, en dus bekwaam was, om de wapenen te voeren, werdt, zonder verſchooning, ten minſten voor een groot gedeelte, van kant geholpen (z). De jonge manſchap en de vrouwen, miſſchien ook eenige krygsgevangenen, die by 't leeven geſpaard waren, werden te ſchepe, 't zy over zee of langs den Rynſtroom, naar Frankryk gezonden, en ten behoeve des Konings verkogt. Een Schryver, die deeze tyden beleefd heeft, tekent aan (a), dat de uit hun Land verdreeven Saxers, onder Dagoberts regeeringe, in zo grooten getale naar Frankryk gevoerd en in 't openbaar verkogt werden, dat zekere *Eligius*, een beroemd Goudſmid en Muntmeeſter des Konings (b), bekend onder den naam van den *Heiligen Eloy*, dikwils twintig, dertig, vyftig, en enkele reizen honderd gevangenen te gelyk van verſchillenden Landaart, doch meeſt Saxers, kogt, en vryheid gaf, of om weer naar hun Vaderland te keeren, wanneer hy hun van 't noodige verzorgde;

(z) Geſta Reg. Francor. *Cap.* XLI. Geſta DAGOBERTI I. *Cap.* XIV. Vita S. FARONIS, *Cap.* LXXVIII.

(a) Vita S. ELIGII, *Libr.* I. *Cap.* 10. *apud* D'ACHERY. *Tom.* II. *p.* 81. *Edit. in* Folio.

(b) Zie G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. *I. Deel, bl.* 273, 274.

zorgde; of om, by hem, te verblyven, wanneer zy, den Chriſtelyken Godsdienſt omhelzende, eer als Broeders dan als Slaaven, van hem behandeld werden. En gelyk men niet twyfelen kan, of veelen zyn, by deeze gelegenheid, naar hun Vaderland, te rug getrokken; zo zyn 'er ook verſcheiden' geweeſt, die in dienſt van Eligius overgingen. Men vindt aangetekend, dat hy, onder anderen, zekeren *Thille*, eenen Saxer van herkomſt, in zynen dienſt hadt, die, nevens hem, voor den Koning arbeidde, en zo veel voordeels trok uit de onderwyzingen zyns meeſters, dat hy naderhand ook een voorbeeldelyk Chriſtelyk leeven geleid heeft (*e*).

Onderzoek over de waarheid deezes Krygs.

Dusdanig was de uitſlag van den Saxiſchen en Frieſchen Oorlog, die, ten deele om dat hy van geene Schryvers verhaald wordt, die den tyd beleefd hebben, in welken hy zou voorgevallen zyn; ten deele, om dat het verhaal deezes Krygs van de laatere Schryvers met veele beuzelagtige omſtandigheden ſchynt opgeſchikt te zyn; van veelen onder de verdigtſels geſteld wordt. Wat ons aangaat, ſchoon wy geenszins voor de waarheid der omſtandigheden zouden willen inſtaan, durven wy egter den gantſchen Kryg niet voor verdigt houden; zo om dat *Audoënus*, Biſſchop van Rouan, die, onder Klotaris en Dagobert, gebloeid heeft (8), en zaaken ver-

(*e*) Vita S. Eligii, *Libr.* I. *Cap.* 10.

(8) Wy ſchryven, gelyk van allen, zo ver wy weeten, geſchiedt, *het Leeven van Eligius* aan zynen Tydgenoot Audoënus, Biſſchop van Rouan, toe. 't Is waar,

verhaalt, die, in zyne tegenwoordigheid, ten hove gebeurd zyn (*d*), uitdrukkelyk van het opveilen der vervoerde Saxers gewaagt (*e*); als ook, om dat men, in een Geſchrift, welk wel in laater' tyd, doch uit ouder' ſtukken, ſchynt opgeſteld te zyn, zeker Lied aangehaald vindt, welk, eertyds, door 't gantſche Land gezongen werdt, en van den Oorlog, tegen de Saxers, door Klotaris ten einde gebragt, handelde (*f*). Men ſchynt het

(*d*) Vita S. ELIGII *Libr.* I. *Cap.* 6.
(*e*) Id. *Libr.* I. *Cap.* 10.
(*f*) Vita S. FARONIS Epiſc. Meldenſis, *Cap.* LXXVIII.

waar, dat 'er, in dit *Leeven van Eligius*, dikwils van Audoënus, in den derden perſoon, geſproken wordt. Zie Libr. I. Cap. 8. Libr. II. Cap. 1 & 2. Doch de Schryver geeft ſomtyds ook duidelyk te kennen, dat hy zelf Audoënus is. Verhaald hebbende (Libr. II. Cap. 2.) dat Eligius, tot Biſſchop van Noyon, én Audoënus, tot Biſſchop van Rouan, verheeven werdt, zegt hy, een weinig verder: „ Samen te Rouan ge„ komen zynde - - zyn wy beide tot Biſſchoppen ge„ wyd - - IK van Rouan, hy van Noyen". *Convenientes igitur* ſimul *in Civitatem Rotomagenſem* - - *conſecrati* ſumus - - *Epiſcopi*, ego *Rodomo*, ille *Noviomo*. Sommigen hebben beweerd, dat het Werk, door inlaſſingen van eene laatere hand, vervalſcht is, voornaamlyk, om dat de Schryver ſomtyds uitdrukkingen gebruikt, die te verſtaan geeven, dat hy, eenen geruimen tyd na dat de gevallen gebeurd waren, geſchreeven heeft; gelyk, *tot op deezen dag toe*, *usque hodie*, *usque in hodiernum diem* en diergelyken. DE LA BARRE *Not.* ad *Vitam* ELIGII Libr. I. Cap. 32. Doch als men aanmerkt, dat Audoënus nog *zeer jong* [*puerulus*] was, toen Eligius reeds [*virilem ageret ætatem*] *tot mannelyken ouderdom* was gekomen (Libr. I. Cap. 6 & 7); bewyzen zulke uitdrukkingen juiſt geene inlaſſingen. Audoënus kan zelf zo, eenen geruimen tyd na Eligius overlyden, geſchreeven hebben.

het beleg en de overmeestering van het Slot Wiltenburg te Utrecht, door Koning Dagobert, waarvan onze oude Kronyken gewaagen (*g*), ook tot deezen oorlog te moeten brengen. Wy hebben te vooren (*h*) aangemerkt, dat de Friezen eertyds de Wilten uit dit Slot verdreeven hadden. De verdere gevolgen van deezen kryg, zyn, onzes weetens, nergens aangetekend. De Friezen, immers de Koning en de voornaamsten des volks, zig Utrecht ontweldigd ziende, zullen zig, naar alle waarschynlykheid, voor eenen tyd, noordwaards op, naar het tegenwoordig Holland of Westfriesland, begeven hebben, tot dat zy, naderhand, de gelegenheid waarnamen, en Utrecht wederom bemagtigden.

XI. Dagobert stigt eene Kerk te Utrecht, die eerlang wederom vernield wordt.

Terwyl de Franken nog meester van Utrecht waren, zal ook gebeurd zyn, 't welk men, in Gedenkschriften der agtste eeuwe, vindt aangetekend, dat Dagobert, te Utrecht, toen nog geheel of voor 't grootste gedeelte ongeloovig, eene Christelyke Kerk of Kapel deedt opregten (*i*), die, naar 't getuigenis onzer oudste Kronyken (*j*), aan den Heiligen Apostel Thomas werdt toegewyd. Sommigen hebben geschreeven, dat 'er, voor Dagoberts tyd, reeds eene Kerk te Utrecht geweest was; die, door zynen Vader Klotaris, en zelfs door Theodebert, zo 't schynt, Theodebert den II, begiftigd was

(*g*) Kl. Kolyn. *bl.* 255.
(*h*) III. Boek, *bl.* 292.
(*i*) Epist. Bonifacii XCVII. *p.* 132. *Edit. Serrar.* & in Mirei Codic. Donat. piarum. *Cap.* I. *p.* 13.
(*j*) Kl. Kolyn *bl.* 255.

was geworden (*k*). Doch wat hier van zyn moge; Dagobert, nog zo overtuigd niet, als zyne opvolgers ſedert werden, van het oppergezag des Biſſchops van Rome over alle Chriſtelyke Kerken, ſtelde de Utrechtſche Kerk onder het Bisdom van Keulen, onder voorwaarde, dat de Biſſchop de ongeloovige Friezen, die, in en omtrent Utrecht, woonden, in eigener perſoon, tot het omhelzen van den Chriſtelyken Godsdienſt, zou tragten te beweegen. Doch hy en zyne opvolgers ſchynen hiervan weinig of geen werk gemaakt te hebben. Ten minſten men zag, na verloop van eenigen tyd, de Kerk te Utrecht, door de ongeloovigen, wederom omverre haalen en vernielen (*l*). Wyders verhaalen ſommige Kronyken, dat Dagobert ook een Tolhuis te Utrecht opgeregt heeft, alwaar men tol betaalen moeſt van alle goederen, die den Ryn afgevoerd werden (*m*). Ook blykt, uit egte Gedenkſchriften van Dagoberts regeeringe, dat de Haven van Wyk [*Wicus Portus*], waarſchynlyk Wyk te Duurſtede, thans reeds ſterk van overzeeſche Koopvaardyſchepen bezogt werdt; en dat Dagobert Hertogen, Graaven en andere Staatsdienaars, ter wederzyde van den Ryn, en dus, waarſchynlyk, ook in een gedeelte deezer Landen, aangeſteld hadt (*n*).

Onderzoek, of de Chris-

Ter gelegenheid van de ſtigting deezer Ker-

(*k*) HEDA *p.* 19. *coll. cum* Diplom. PIPINI Regis, *apud* eund. *p.* 35.

(*l*) Epiſt. BONIFACII XCVII. *ubi ſupra.*

(*m*) KLAAS GOETE *by* VAN LOON Aloude Holl. Hiſtorie, I. *Deel, bl.* 270.

(*n*) Diplomata Dagoberti I. *apud* MIRÆUM Diplom. Belg. *Libr.* II. *Cap.* 1 & 2. *p.* 241, 242. *Tom.* I. Oper. Diplom.

Kerke, te Utrecht, zal 't niet ondienstig zyn, kortelyk te onderzoeken, of de Christelyke Godsdienst, toen eerst of vroeger, in deeze Landen, bekend geworden zy. Men moet, in dit onderzoek, onderscheid maaken, tusschen het gedeelte deezer Landen, welk ter linker zyde, en het gedeelte deezer Landen, welk ter regter zyde des Rynstrooms gelegen was. Het eerste is, naar alle waarschynlykheid, al vroeg, met het licht der Evangelie-leere, bestraald geworden: het laatste is langer ongeloovig gebleeven. In Gallie, hadt de Christelyke Godsdienst, reeds vroeg in de tweede eeuwe, zynen zetel gevestigd. De Germaniën zelven, waardoor men ten minsten een deel van het eerste en tweede Germanie, welk zig, langs den Ryn, tot ver beneden Keulen, uitstrekte, verstaan moet, hadden, voor het einde dier eeuwe, reeds Christelyke Kerken. Een Bisschop van Lions getuigt het (o). En een ander Schryver, die niet lang na hem geleefd heeft, zegt, dat de verscheiden' Gallische volken, de afgelegenste deelen van Britannie, en de Germaanen, ten zynen tyde, in Christus geloofden (p). Zy melden wel niet byzonderlyk, welke deelen van Gallie en Germanie zy op 't oog hebben; doch uit eenen Schryver der vierde eeuwe (q), zien wy, dat 'er toen ten minsten Bisschoppen geweest zyn, in het eerste en tweede Germanie, en in het eerste en tweede Bel-

telyke Godsdienst, eerst ten deezen tyde, of vroeger, hier te lande, ingevoerd zy.

(o) IRENÆUS *Libr.* I. *Cap.* X. *n.* 2. *p.* 49. *Edit. Massuet.*
(p) TERTULLIAN. adverſ. Judæos, *Cap.* VII.
(q) HILARIUS de Synod. adv. Arian. *apud* SMETIUM Antiq. Neom. *p.* 61.

België, welke Landſchappen zig, langs den linker' oever des Ryns, tot aan de Zee toe, uitſtrekten. En voor zo ver een gedeelte van Gelderland en van Holland, ter linkerzyde des Ryns of der Waale, legt, is 't gantſch niet ongelooflyk, en 't komt ſommigen zelfs ontwyfelbaar voor (r), dat dit deel onzes Lands, welk, van ouds, door de Batavieren, bewoond werdt, in de vierde eeuwe of vroeger, meer of min, met het Evangelie-Licht beſcheenen geweeſt is. Ook leert men, uit een' ander' Schryver der vierde eeuwe, dat zekere Maternus, in den aanvang derzelve, Biſſchop van *Keulen* geweeſt is (s); tuſſchen welke Stad en de andere Plaatſen langs den Beneden-Ryn, naar den Zeekant, al van ouds, veel gemeenſchap was. De Romeinen, hier te lande verkeerende, hebben, waarſchynlyk, eenige kennis van den Chriſtelyken Godsdienſt met zig gebragt. Hunne Legers zelven waren, volgens 't getuigenis eens ouden Schryvers (t), niet onvoorzien van Chriſtenen.

Doch onder de Overryniſche volken is het Evangelie laater bekend geworden. Een Digter der vierde eeuwe zegt ons wel, dat de Evangeliſche waarheid tot in de yskoude landen erkend werdt (v). Doch hy ziet, waarſchynlyk, alleen op de Skythen en Gothen, die, voor het einde der vierde eeuwe, het Geloof omhelsd hebben. Een Schryver, die toen

(r) J. SMETII Antiq. Neomag. *p.* 60.

(s) OPTAT. MILEV. de Schism. Donatiſt. *Libr.* I. *Cap.* XXIII. *p.* 22. *Edit. du Pin.*

(t) TERTULLIANI Apolog. *Cap.* XXXVII. *p.* 310. *Edit. Havercamp.*

(v) PRUDENT. Apotheoſ. *verſ.* 426 *& ſeq.*

toen leefde, ſpreekt 'er, met deeze woorden, van: „ De Hunnen oefenen zig in 't Pſalm-„ boek: het koude Skythie gloeit door de „ hitte des Geloofs: het geel- en roshairig „ Leger der Geten of Gothen voert de Tent-„ kerken met zig herom: en veelligt beſtry-„ den zy ons, met gelyk voordeel, om dat „ zy, met ons, op eenen Godsdienſt vertrou-„ wen (w).

Men ſchynt ondertuſſchen niet te konnen ontkennen, dat ook den Franken, en anderen Overrynſchen volken, in de vierde of vyfde eeuwe, nu en dan, eenig flaauw ſcheemerlicht der Evangeliſche kenniſſe opgegaan zy. Veelligt hebben de invallen der Gothiſche volken, in den aanvang der vyfde eeuwe, en hun verblyf, hier te lande, hiertoe iets medegewerkt. Maar al vroeger, poogde Konſtantyn de Groote den Chriſtelyken Godsdienſt alomme in te voeren. Hy gaf het beſtier over de Wingeweſten des Ryks aan Chriſtenen (x); die, ongetwyfeld, eenige kennis van het Evangelie onder de overwonnen' volken verſpreid zullen hebben. Hy ſtigtte Kerken onder de Barbaaren, welker Landen hy overweldigd hadt (y). En nademaal hy, onder andere Overrynſche volken, ook de Franken overwonnen heeft, en voor dezelven byzondere agting hadt (z), is 't gantſchelyk te vermoeden, dat hy hun niet geheel ontbloot van de kennis der Evangelie-leere gelaaten zal hebben. Zyne Krygsknegten zelven

(w) Hieronym. Epiſt. LVII. *ad* Lætam.
(x) Eusebii Vita Conſtantini *Libr.* II. *Cap.* 44.
(y) Id. Orat. in Laudem Conſtant. *Cap.* XVII.
(z) Zie hier voor III. *Boek*, *bl.* 233.

ven konden hier toe behulpzaam zyn, alzo hy zyn werk maakte, om hen Chriſtelyke gebeden te doen leeren (*a*). In de vyfde eeuwe, vindt men Franken in Romeinſchen dienſt, die be lydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt dee den, en dagelyks, met hunne Landsluiden, toen nog, grootendeels, over den Ryn woonagtig, gemeenſchap hielden (*b*). En voor 't einde dier eeuwe, omhelsden de Franken vry algemeen den Chriſtelyken Godsdienſt (*c*). Sedert ontmoet ons eene Chriſtenſche Prinſes, onder de Warners, benoorden den Ryn, niet verre van de Zee (*d*).

De Friezen ſchynen, van alle de volken deezer Landen, 't langſt ongeloovig gebleeven te zyn. Volgens veeler gedagten, zouden zy, eerſt tegen het einde der zevende eeuwe, door Willebrord, kennis aan het Evangelie gekreegen hebben. Doch behalven 't gene Dagobert, tot voortplanting van 't Geloof, te Utrecht, verrigt heeft, zullen wy, in 't vervolg deezer Hiſtorie, voor Willebrords tyd, nog verſcheiden' Geloofspredikers, in Friesland, ontmoeten. Ook is 't te vermoeden, dat 'er al vroeger wel eenige kennis van het Evangelie onder dit Volk zal geweeſt zyn, ſchoon dezelve, voor de zevende en agtſte eeuwe, weinig' opgang gemaakt heeft. Zeker genoeg is het wel, en 't zal uit het gevolg blyken, dat 'er, ten deezen tyde, nog veele ongeloovigen, en inzonderheid veele by-

(*a*) EUSEBII Vita Conſtant. *Libr.* IV. *Cap.* 19, 20.
(*b*) Epiſt. AUSPICII *ad* Arbogaſt. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. p. 864. SIDON. APOLL. Epiſt. *Libr.* IV. *Ep.* 17 & Not. SIRMONDI. *p.* 49.
(*c*) Zie hier voor, *bl.* 307.
(*d*) Zie hier voor, *bl.* 318.

bygeloovigen en Afgodendienaars, onder de Friezen, geweeſt zyn. Doch deezen hadt men ook onder de Franken, zelfs na dat het volk, in 't algemeen, het geloof omhelsd hadt (*e*). Ook waren de Geloofspredikers der agtſte eeuwe gewoon, zulken, die aan grove bygeloovigheden vaſt waren, al waren zy ſchoon gedoopt, den naam van ongeloovigen te geeven, en wederom op nieuws te doopen (*f*). De eerſte bekeeringen waren ook zo gebreklyk, dat zy, zelfs in de agtſte eeuwe, van een geduurig afvallen gevolgd werden.

Weinige jaaren na de dood van Klotaris, die in 't jaar zeshonderdagtentwintig voorviel, werden de Saxers, door Dagobert, ontſlaagen van het opbrengen der jaarlykſche ſchatting van vyf honderd Koeijen, hun, door Klotaris den I, opgelegd. Zy hadden zig verbonden, om de grenzen des Frankiſchen gebieds te beſchermen, tegen de vyandlykheden van eene zekere foort van Sclaaven, *Winiden* genaamd; en op hunne wapenen, volgens landsgebruik, gezwooren, zig aan 't gemaakt verdrag te zullen houden. Dagobert werdt hierdoor bewoogen, om hun de ſchatting kwyt te ſchelden. En ſchoon zy weinig tegen de Winiden uitvoerden, bleeven zy egter van den ouden laſt ontheeven (*g*). Of de Friezen, by deeze of by eene andere gelegenheid, Utrecht ook wederom gekreegen hebben, is my niet gebleeken; 631.

(*e*) *Vide* Epiſt. GREGOR. MAGNI P. *ad* BRUNICHILD. Reg. Franc. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 899.

(*f*) Vide GREGOR. P. Epiſt. *inter* BONIFAC. Epiſt. CXXII. p. 168.

(*g*) FREDEGARII Chronicon. *Cap.* LXXIV.

ken; doch voor 't einde deezer eeuwe, zullen wy 'er hen wederom meester van zien.

638. Dagobert stierf in 't jaar zeshonderdagtendertig. Twee jaaren vóór zynen dood, zag hy zig, door het overlyden van zynen Broeder, *Charibert*, en van deszelfs Zoontje, *Chilperik*, in 't bezit gesteld van gantsch Frankryk en van verscheiden' aangewonnen' Landen (*b*). Ook hadt hy zig, niet lang hierna, voor een gedeelte, van den last der regeeringe ontslaagen, en 't gebied over Oostfrankryk, aan zyn' oudsten Zoon, SIGEBERT, dat over Westfrankryk aan zynen jongsten Zoon, *Klovis*, opgedraagen (*i*). De Landen, omtrent den Ryn gelegen, behoorden dus tot het Ryks aandeel van Sigebert. Deez' liet de zorg der Regeeringe meest aankomen op zynen Groothofmeester *Grimoald*, wiens Vader, *Pepyn van Landen*, die zelfde waardigheid bekleedt hadt. Zelf hieldt hy zig bezig met het bouwen van Kloosters en andere Godsdienstige gestigten, waarom zyn naam, by de Geestelyken zyner eeuwe, in gezegende gedagteniſſe geweest is (*k*): schoon hy zig zo niet door hen regeeren liet, of hy wist, somtyds, zyn Koninglyk gezag te bewaaren: want, uit éénen zyner Brieven blykt, dat hy het houden van zekere Kerkelyke Vergadering weigerde toe te staan, eenigłyk om dat zy, door de Geestelykheid, zonder hem vooraf te kennen, beschree-

(*b*) FREDEGARII Chronicon, *Cap.* LXVII.
(*i*) Vita SIGEBERTI Regis, *apud* DU CHESNE, *Tom.* I. *p.* 592. B.
(*k*) Vita SIGEBERTI Regis, *ubi supra p.* 593. A. B.

ſchreeven was (*l*). Grimoalds Zuſters, *Begga* en *Geertruid*, hebben zig ook, door het zelfde ſlag van Godvrugtigheid, vermaard gemaakt. Begga heeft, naar ſommiger gevoelen (*m*), de orde der Begynen ingeſteld. En Geertruid, die, na haare Moeder, *Itta*, Abtdis te Nivelle in Brabant geweeſt is, heeft, in 't Land van Stryen, alwaar zy zig dikwils onthieldt, naar alle waarſchynlykheid, ter plaatſe daar nu *Geertruidenberg* is, eene Kapel geſtigt, die, door *Amandus*, Biſſchop van Maaſtricht, werdt ingewyd (*n*). Men heeft haar, naderhand, als eene Heilige geëerd, en, verſcheiden' eeuwen agtereen, ter haarer gedagteniſſe, op de gaſtmaalen en by andere gelegenheden, in deeze Landen, eenen braaven teug gedronken, bekend by den naam van *Sinte Geerden minne* (*o*). Geertruid ſtigt eene Kapel te Geertruidenberg.

Men maakte, onder Sigeberts regeeringe, zyn werk ook van het bekeeren der ongeloovigen deezer Landen. De Goudſmid en Muntmeeſter Eligius, van wien wy reeds boven (*p*) gewaagd hebben, werdt, om zyne uitmuntende kennis en deugd, tot Biſſchop van Noyon verheeven. Te gelyk werdt hem de zorg voor de bekeeringe der Steden Gend en Kortryk en eenige andere deelen van Vlaanderen opgeXII. Eligius predikt het Evangelie in Brabant, in Vlaanderen, en onder de Friezen en Sueven of Zeeuwen.

(*l*) *Epiſt.* LXXIX. *inter* Epiſt. Franc. Regum aliorumque *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 887.

(*m*) Apud A. MIRÆUM Faſt. Belg. & Burg. *ad diem* 17. *Dec.* *p.* 744. Vide & Supplement. MIRÆI *Part.* II. *Cap.* XXVI. *p.* 941.

(*n*) Diploma Hilſundis *apud* MIRÆUM Dipl. Belg. *Libr.* I. *Cap.* XXIV. *p.* 146.

(*o*) ELIS STOKE *bl.* 121.

(*p*) Zie hier voor, *bl.* 334.

opgedraagen. De meeſte ingezetenen deezer Landſtreeken waren nog ongeloovig of aan veele dwaaze bygeloovigheden verſlaafd. Eligius ſtelde dan al zynen vlyt in 't werk, om hun de waarheid te verkondigen. Zelfs vergenoegde hy zig niet met den Vlaamingen en Antwerpenaaren het Evangelie te prediken; maar hy begaf zig ook naar de Friezen, de Sueven, door welken ſommigen de Zeeuwen verſtaan (*q*), en andere Barbaaren, die, in eenen afgelegen' oord, langs den Zeekant, woonagtig, nog geene, of byna geene gelegenheid gehad hadden, om kennis van den Chriſtelyken Godsdienſt te bekomen. Ook was zyne prediking hier van zo veel vrugt, dat een groot deel van deezen woeſten Landaart den dienſt der Afgoden verliet en het Evangelie omhelsde. Veele Sueven of Zeeuwen werden door zyne prediking bekeerd. Hy verdelgde hunne Tempels, verbrak hunne Afgodsbeelden, en bragt, door vriendelyke en ernſtige vermaaningen, eene merkelyke verbetering in de zeden deezes volks te wege (*r*). Doch na zynen dood of vertrek, ſchynt de meeſte hoop wederom tot de oude bygeloovigheden vervallen te wezen.

656. Sigebert in 't jaar zeshonderdzesenvyftig overleeden zynde (*s*), ſtelde de Groothofmeeſter Grimoald den jongen DAGOBERT DEN II, Zoon van Sigebert, op den Ooſt-

(*q*) MIRÆI Faſti Belgici & Burg. *ad 7. Nov. p.* 659.
(*r*) Vita S. ELIGII, *Libr.* II. *Cap.* 2, 3 & 8.
(*s*) Vita SIGEBERTI Regis *ubi ſupra p.* 593. B.

Ooſtfrankiſchen troon, zelf midlerwyl al het gezag in handen houdende. 't Leedt zelfs niet lang, of hy liet Dagobert, voorwendende, eerſt dat dezelve gevaarlyk ziek, en toen dat dezelve overleeden was, heimelyk den kruin ſcheeren, en in ballingſchap naar Ierland verzenden (*t*). Vervolgens verklaarde hy zynen eigen' Zoon, CHILDEBERT, tot Opvolger van Dagobert den II; zig, om dit bedryf eenen glimp te geeven, beroepende op eene verklaaring van Sigebert, by welke deeze Childebert tot zynen Zoon aangenomen hadt (*v*). Klovis de II, Broeder van Sigebert, die het overig deel des Frankiſchen Ryks regeerde, kon deezen handel met geene goede oogen aanzien. Zelfs ſpanden eenige Ooſtfrankiſche Grooten ſamen tegen Grimoald, overvielen hem onverhoeds, en voerden hem naar Parys, alwaar hy, in den kerker, onder 't lyden van geweldige folteringen, den geeſt gaf (*w*). Wat Grimoalds Zoon Childebert betreft; ten hoogſten waarſchynlyk is 't, dat men hem ook gedood, of in een Klooſter geſteken zal hebben; hoewel 't ons niet verhaald wordt. KLOVIS DE II regeerde gantſch Frankryk maar eenen korten tyd. Hy overleedt nog voor 't einde des jaars zeshonderdzesenvyftig (*x*).

Hy-

(*t*) Vita SIGEBERTI Regis *ubi ſupra*. Fragment. Hiſt. Auctoris incerti, *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 782.
(*v*) Vita SIGEBERTI Regis *ubi ſupra*. *p.* 593. A. B.
(*w*) Vita SIGEBERTI Regis *ubi ſupra*. *p.* 593. C.
(*x*) WANDREGISILI Abbatis Vita, *Cap.* XIV. *apud.* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 640. B.

Hy liet drie jonge Zooren na, *Klotaris*, *Childerik* en *Theodorik*. KLOTARIS werdt eerst tot Koning van gantsch Frankryk aan-
660. gesteld (*y*). Doch in 't jaar zeshonderden-zestig, verkooren de Oostfranken CHILDERIK tot hunnen Koning (*z*). Theodorik ge-
669. raakte, eenige jaaren laater, by 't overlyden van Klotaris, aan 't bestier van Westfrankryk; doch maakte 't volk haast zo wars van zyne regeering, dat hy afgezet, en, met zynen Groothofmeester *Ebroin*, in een
670. Klooster gesteken werdt. Gantsch Frankryk kwam toen onder 't bestier van *Childerik*, die, zig even zo gehaat gemaakt hebbende als zyn Broeder, door zekeren *Bodilo*, dien hy, tegen het regt der Franken, hadt doen geeselen, en door eenigen van deszelfs medestanderen, op de jagt overvallen en van
673. kant geholpen werdt. Zyne zwangere Gemaalin *Bilichilde* werdt, te gelyk met hem, omgebragt (*a*).

De Groothofmeester Ebroin bediende zig van deeze verwarringen. Hy ontvloodt uit het Klooster, kwam in Oostfrankryk, en stelde zekeren KLOVIS, dien hy voorgaf eenen Zoon te zyn van Klotaris den III, op den Oostfrankischen zetel (*b*), zig zelv' midlerwyl, onder den naam van Groothofmeester, al het gezag der regeeringe aanmaatigende.

De

(*y*) WANDREGISILI Abbatis Vita. *Cap.* XIV. *ubi supra.*
(*z*) Vita SIGEBERTI Regis, *p.* 593. C. Vita S. LEODEGARII *Cap.* IV. *apud* DU CHESNE, *Tom.* I. *p.* 618.
(*a*) FREDEGARII Chronic. I. *Continuat. Cap.* XCIII. & XCV.
(*b*) SIGEBERT. GEMBLAC. Chronicon *ad annum.* 680.

De Weſtfranken hadden ondertuſſchen zynen geweezen Meeſter Theodorik uit het Klooſter gehaald, en tot Koning van Weſtfrankryk verklaard (*c*). En Theodorik, te onvrede over 't geedrag van Ebroin, die hem van zyn regt op het Ooſtfrankiſch Ryk poogde te verſteeken, hadt de wapenen tegen hem opgevat. De oorlog eindigde met een verdrag, volgens welk de opgeworpen' Klovis afgezet, Theodorik tot Koning van Ooſtfrankryk verklaard, en Ebroin tot deszelfs Groothofmeeſter aangeſteld werdt (*d*).

Theodorik bleef egter niet lang in het beſtier der twee Ryken. Men vernam, omtrent deezen tyd, uit Schippers, die van Ierland of Engeland in Ooſtfrankryk aankwamen, dat Dagobert de II nog leefde en balling 's lands in Ierland herom zworf. Zyne Bloedverwanten en goede vrienden zonden daarop eenige Perſoonen af aan WILFRID, Biſſchop van Jork in Nordhumberland, om zyne hulp te verzoeken, ten einde Dagobert, door hem, uit Ierland ontbooden en naar Frankryk gezonden mogt worden, op dat men hem, op den vaderlyken troon, zou konnen herſtellen. De Biſſchop liet zig beweegen. Dagobert, uit Ierland naar Engeland overgeſteken, werdt te Jork minzaamlyk van hem ontvangen. Hy begaf zig, voor zyn vertrek, in 't Huwelyk met *Magteld*, Dogter van eenen Hertog der Angelſaxers (*e*). Wil-

(*c*) FREDEGARII Chronicon I. *Contin. Cap.* XCVI.
(*d*) Vita S. LEODEGARII *Cap.* XII. *apud* DU CHESNE. *Tom.* I. *p.* 608.
(*e*) J. AB ECKHART de Reb. Franc. Orient. *Tom.* I. *p.* 259.

674. Wilfrid verzorgde hem een wel toegeruſt Schip, met welk hy, eerlang, naar Ooſtfrankryk overſtak, alwaar hy terſtond wederom tot Koning aangenomen werdt (*f*).

Niet lang hierna, viel 'er, ten Hove van EGFRID, Koning van Nordhumberland, iets voor, 't welk Wilfrid noodzaakte uit het Ryk te vlugten. In zyne vlugt, bezogt hy Friesland, alwaar hy, zo men getuigd vindt, aan veelen het Evangelie gepredikt heeft. Hy wordt, van ſommigen, voor den eerſten Geloofsverkondiger onder de Friezen gehouden, weshalve het niet onnut zyn zal, dat wy hem onzen Leezeren wat nader doen kennen.

XIII. Byzonderheden van Wilfrid, Gelooprediker onder de Friezen.

Wilfrid hadt zig, te Rome, in de Godgeleerdheid geoeffend, en was ſedert Leermeeſter geworden van ALFRED, Koning van Deïre, een gedeelte van Nordhumberland. Hy maakte zig, nog Prieſter zynde, allereerſt vermaard in de Kerkvergadering van Whitby, die in 't jaar zeshonderdvierenzestig gehouden werdt. Hier dreef hy, met veel hevigheid, dat men de Kerk van Rome behoorde te volgen, in den tyd van het vieren des Paaſchfeeſts, en niet de Ooſterſche Kerken; naar welker gewoonte, men zig, in Schotland en in Nordhumberland, tot nu toe, geſchikt hadt (*g*). Zyn gevoelen dreef boven. Eerlang geraakte hy, in zo groot eene agting by OSWY, Koning van Bernicie, zo wel als by Alfred, Koning van Deïre

(*f*) EDDII Vita S. WILFRIDI. *Cap.* XXVIII. *in* Collect. THOM. GALE *p.* 65.

(*g*) BEDA *Libr.* III. *Cap.* 25. *Libr.* V. *Cap.* 20.

Deïre, dat hy, door hunne bewerking, op den Biſſchoplyken zetel van Jork verheeven werdt. Bezwaarlyk wiſt hy zig in deeze hoogheid te maatigen. Trots uit den aart, bediende hy zig van het aanzien, welk hy by de Nordhumberlandſche Koningen hadt, om over anderen te heerſchen, leidende voorts een Vorſtelyk leeven; tot zo verre, dat hy zelden uitging dan omringd van eenen ſtoet van bedienden, en zig, in gouden ſchotelen, deedt opdiſſchen. Doch toen Egfrid naderhand de regeering over gantſch Nordhumberland in handen kreeg, verminderde Wilfrids gezag niet weinig. Egfrid, door zyne Gemaalinne, *Irmenberg*, opgehitſt, betoonde op verre na zo veel agting niet voor Wilfrid als zyne voorzaaten. Zelfs klaagde hy over zyn trots en ergerlyk gedrag by *Theodorus*, Aartsbiſſchop van Kantorberri, die beweerde, dat het Bisdom van Jork onder hem ſtondt. Wilfrid werdt afgezet (*b*); en begaf zig, voor erger bedugt, terſtond op reis naar Rome, om by den Paus zyn beklag te doen. Men meende, ten hove, dat hy 't op zekere haven van Weſtfrankryk gemunt hadt; weshalven 'er eenige gezanten, met aanzienlyke geſchenken, aan Koning Theodorik en aan den Groothofmeester Ebroin gezonden werden, met verzoek, dat Wilfrid, in 't doortrekken, mogt aangehouden en gebannen, of, na 't ombrengen zyner Reisgezellen van al het zyne beroofd worden. Doch Wilfrid was, met eenen gunſtigen

(*b*) BEDA *Libr.* IV. *Cap.* 12.

ſtigen Weſtenwind, in Friesland, welk nu, voor een gedeelte ten minſten, tot het Ooſtfrankiſch Ryk behoorde, aangeland, alwaar hy, door ADGILLUS, Koning der Friezen, met dë uiterſte hoogagting, ontvangen werdt (*i*). Ebroin hadt Adgillus wel ſchriftelyk en door afgezondenen laaten verzoeken, om Wilfrid te doen ombrengen, of hem gevanglyk toë te zenden. Doch Adgillus betoonde hiervan zò groot een' afkeer, dat hy den brief, by welken hem dit verzoek gedaan was, eerſt Wilfrid en zynen Reisgezellen, onder welken ook de Schryver was, uit wien wy dit verhaal ontleenen, met verontwaardiging, voorlas, en daarna, voor hunne oogen, in 't vuur wierp (*k*).

Ebroin hadt reden, om op Wilfrid gebeeten te zyn, doordien men 't hem wyten moeſt, dat Dagobert de II. uit Ierland gehaald, en, tegen Ebroins belang aan, op den Ooſtfrankiſchen troon, geplaatſt was. Adgillus ſchynt zig daarentegen verpligt gerekend te hebben, ôm den weldoënër des Ooſtfrankiſchen Konings, van wien hy meer of min afhanglyk was, allen mogelyken dienſt te doen. Zelfs gaf hy Wilfrid vryheid, om het Evangelie, geduurende den winter, die niet zeer bekwaam was, tot het voortzetten zyner reize naar Rome, aan de ongeloovige Friezen te prediken; 't welk met zulk eenen gewenſchten uitſlag geſchiedde, dat de aanzienlykſten

(*i*) EDDII Vita S. WILFRIDI, *Cap.* XXIV--XXVI. BEDA *Libr.* V. *Cap.* 19.
(*k*) EDDII Vita S. WILFRIDI, *Cap.* XXVI [*Lin* XXVII]

ſten des Volks, eenige weinigen uitgezonderd, en veele duizenden uit den gemeenen hoop, den Chriſtelyken Godsdienſt aannamen en in 't openbaar gedoopt werden (*l*). Buiten twyfel, heeft Wilfrid deezen nieuwbekeerden de Roomſche Kerkgebruiken ingeſcherpt, en de opperhoofdigheid des Roomſchen Biſſchops, met welke hy zeer ingenomen was (*m*), onder hen voortgeleerd. Ten minſten men vindt, dat de Ingezetenen deezer Landen, in volgende eeuwen, zo zeer als anderen, aan de Roomſche Kerkgebruiken verſlaafd en met de opperhoofdigheid des Roomſchen Biſſchops ingenomen geweeſt zyn. Ook werden deeze Landen, omtrent deezen tyd en ſedert aangemerkt, als, in 't geeſtelyke, onder den Paus van Rome ſtaande (9). In

(*l*) Eddii Vita S. Wilfridi, *Cap.* XXV. XXVIII.
(*m*) Id. *Cap.* XLII.

(9) Onder anderen, blykt dit, uit eene *Korte Beſchryving der uitgeſtrektheid van de Patriarchſchappen of Apoſtoliſche Biſſchoppelyke zetels*, eerſt door Vader Carolus a S. Paulo, uit een Vatikaanſch Handſchrift, en daarna, door Vader Jacobus Goar, agter Georg. Codinus *de Officiis Eccleſ. & Aulæ Conſtantinop.* in 't licht gegeven. Dus vangt deeze Beſchryving aan: „De „ eerſte zetel van het hoofd der Apoſtelen, Petrus, „ wordt bekleed, door den oudſten Kerkvoogd te „ Rome - -. Onder den zelven, behooren de Saxers, „ [*miſſchien de Saxers*], de Galliërs, - - de Franken, „ en andere volken, van den Zeekant in 't Weſten af, „ alwaar de wateren doods en drabbig zyn, en alwaar „ men, aan 't uiterſt einde des Oceaans, een Eiland „ heeft, [waarſchynlyk *Engeland* of *Ierland*], vrugtbaar van wakkere manſchap en vol van Chriſtenen, „ die groot, grof en ſterk van lighaam zyn, enz." *Brevis Deſcript. Sanct Patriarch.* poſt Codinum p. 313. *Edit. Venet.* [p. 363. *Edit. Pariſ.*]

678. In de Lente des volgenden jaars, vervorderde Wilfrid zyne reis. In 't voorttrekken, bezogt hy Koning Dagobert, die hem, met alle tekenen van hoogagting, ontving. Zelfs poogde hy hem in zyn Ryk te houden, ten welken einde, hy hem het Bisdom van Straatsburg aanboodt. Doch Wilfrid wees deeze aanbieding van de hand, en trok, met geschenken overlaaden, naar Rome, werwaards hem Koning Dagobert, door *Adeodatus*, Bisschop van Toul, geleiden deedt (*n*). Hier wist hy zig, by Paus *Agatho*; zo wel te verdedigen, dat hy, door hem in zynen zetel hersteld, eerlang naar Nordhumberland te rug toog (*o*). Egter geraakte hy, eerst na Egfrids dood, in 't bezit van zyn Bisdom (*p*). Ondertusschen lag hy, die alles naar den Roomschen leest geschoeid wilde hebben, geduurig met de andere Geestelykheid overhoop. Na verloop van eenige jaaren, werdt deeze ongerustte geest, door eene Kerkelyke Vergadering, andermaal van de Bisschoppelyke waardigheid ontzet. Hy trok wederom naar Rome, en wist zig, door 's Pausen gezag, andermaal te doen herstellen (*q*). Eindelyk is hy, in 't jaar zevenhonderdennegen, in hoogen ouderdom, overleeden (*r*).

Niet lang na 't vertrek van Wilfrid uit Oostfrankryk, werdt Dagobert de II, nevens zynen Zoon *Sigebert*, door bestel van den

(*n*) EDDII Vita S. WILFRIDI, *Cap.* XXVII.
(*o*) Id. *Cap.* XXVIII. XXXI.
(*p*) Id. *Cap.* XLI. XLII.
(*q*) Id. *Cap.* L.
(*r*) Id. *Cap.* LXII. BEDA *Libr.* V. *Cap.* 20.

den heerſchzugtigen Staatsdienaar Ebroin, op de jagt, vermoord (*s*). De Ooſtfranken verklaarden daar op terſtond THEODORIK, anderen Zoon van Dagobert, die in een Klooſter opgevoed was, tot hunnen Koning (*t*), te gelyk den gantſchen klem der regeeringe in handen ſtellende van twee Frankiſche Edelen, *Pipyn van Herſtal* of *den Dikken*, Zuſters Zoon van den Groothofmeeſter Grimoald, en *Martyn*, Neeve van Pipyn (*v*). De Weſtfrankiſche Koning Theodorik hadt zig, midlerwyl, tot Opvolger van den vermoorden Dagobert opgeworpen, en deedt, onder 't beleid van zynen Groothofmeeſter Ebroin, den Ooſtfrankiſchen Regeerderen, Pipyn en Martyn, terſtond den oorlog aan. Martyn werdt, eerlang, op eene verraaderlyke wyze, omgebragt (*w*). 680.
Doch Pipyn voerde den oorlog, jaaren agter een, met zo veel moed en beleid, dat hy, na de dood van Ebroin, die in 't jaar zeshonderdeenentagtig voorviel, het Leger van Theodorik t'eenemaal verſloeg, den Koning zelv' gevangen nam, en zegepraalend in Ooſtfrankryk te rug keerde. 687.
Van dien tyd af, zag men hem, onder den naam van *Groothofmeeſter*, het Weſtfrankiſch, zo wel als het Ooſtfrankiſch Ryk, met een volſtrekt gezag, beſtuuren (*x*).

Om-

(*s*) ADONIS Martyrologium, *apud* G. VAN LOON, Aloude Holl. Hiſt. I *Deel*, *bl.* 287.
(*t*) Geſta Regum Francorum, *Cap.* LII.
(*v*) FREDEGARII Chronic. II. *Contin. Cap.* XCVII.
(*w*) Id. ibid.
(*x*) Id. *Cap.* C. Annal. Metenſ. *ad annum* 690.

XIV. Wigbert predikt het Evangelie in Friesland en aan Koning Radboud. 688.

Omtrent deezen tyd, beſloot *Egbert*, Monnik uit een adelyk Engelſch geſlagt geſprooten, die zig thans in zeker Klooſter in Ierland ophieldt, over zee te ſteeken, en den Godsdienſt onder de Friezen voort te planten. Scheep gegaan zynde, wordt hy, nog op de reede, van eenen geweldigen ſtorm beloopen, die het ſchip op ſtrand ſmyt, en Egbert met zulk eenen diepen ſchrik ſlaat, dat hy beſluit den togt te ſtaaken. *Wigbert* egter, één zyner Reisgezellen, zet, na 't herſtellen van 't ſchip, de voorgenomen' reize voort; en predikt, in Friesland aangekomen, het Evangelie, twee jaaren agter een, aan de ongeloovige Friezen en aan Koning RADBOUD, die 't Land, na de dood van Adgillus, beſtierde. Weinig vrugt egter deedt zyne prediking. De Koning volhardde in 't ongeloof, en Wigbert keerde eerlang in Ierland te rug (*y*).

Wille brord komt in Friesland.

Egbert was terſtond bedagt, om eenen anderen Monnik naar Friesland te zenden (*z*), en verkoor daar toe zekeren WILLEBRORD, Zoon van *Wilgis*, een' Nederſaxer van herkomſt, wien deeze Zoon, in Nordhumberland, geboo-ren was. Hy was, in een Klooſter, *Herpen* genoemd, opgevoed, en toen hy den ouderdom van twintig jaaren bereikt hadt, tot Prieſter ingewyd (*a*). Men hieldt hem te bekwaamer, om het

(*y*) BEDA *Libr.* V. *Cap.* 9.
(*z*) Id. *Libr.* V. *Cap.* 10.
(*a*) Elegia ALCUINI de S. Wilgiſo *apud* CANIS. *Tom.* II. *p.* 47c. Chronicon de Trajecto, *apud* MATTHÆUM *Tom.* V. *p.* 307.

het Evangelie onder de Friezen te prediken, doordien hy hunne taal ten vollen kundig was (*b*). De Nederſaxers, uit welken Willebrord geſprooten was, ſpraken, ten dien tyde, genoegzaam ééne taal met de Friezen. Hy laat zig dan beweegen tot het onderneemen van deezen togt, en vertrekt, in 't gezelſchap van den Diaken *Adelbert*, en nog tien andere Monniken (*c*), in 't jaar zeshonderdennegentig, naar Friesland. De wind was hun gunſtig, en voerde hen, binnen korten tyd, over zee, tot voor den mond des Ryns, die toen nog by Katwyk uitliep. Zy voeren den ſtroom op tot aan Utrecht; welk aan of ter wederzyde van denzelven gelegen (*d*), en nu wederom in de magt van Koning Radboud geraakt was. Willebrord vondt hier de Friezen, die, onder Dagobert den I, het Geloof, in merkelyken getale, hadden aangenomen, grootendeels afgevallen. De Kapel of het Kerkje, door den Frankiſchen Koning opgeregt, was, door de ongeloovige Friezen, wederom verwoeſt. De Frieſche Koning Radboud toonde zig gantſch ongenegen, om de prediking der Evangelieleere te begunſtigen. Ook hadt de Biſſchop van Keulen, wien de zorg voor de nieuwlings geſtigte Gemeente te Utrecht opgedraagen was, zig weinig bekreund met het verſterken der nieuwbekeerden en het verder 690.

(*b*) Melis Stoke *bl.* 4.
(*c*) Vita S. Adelberti *Cap.* II.
(*d*) Alcuini Vita S. Willibrordi, *Cap.* VI.

der uitbreiden der Evangelische waarheid (*e*). Willebrord, van dit alles verstendigd, besloot, zig, eer hy verder voortvoer, ten Hove van Pipyn, Groothofmeester van Frankryk, te vervoegen, om aldaar de vereischte ondersteuning, tot het voltrekken van zyn oogmerk, te verwerven (*f*). Hier werdt hy minzaamlyk ontvangen, en met een Klooster en eenige Landeryen, omtrent den stroom *Sueſtre*, by het tegenwoordig *Roermonde*, gelegen, door *Plechtrude*, Gemaalin van Pipyn, begiftigd (*g*). Voorts werden hem, binnen de grenzen des Ryks, verscheiden' streeken aangeweezen, alwaar hy gelegenheid hadt, om de overblyffels der Afgoderye uit te rooijen, en de Evangelieleer voort te planten (*h*).

XV. De Friezen worden door Pipyn overwonnen.

Eerlang werdt hy zelfs aangemoedigd, om dit werk wederom in Friesland te onderneemen. Pipyn besloot, omtrent deezen tyd, de Friezen te beoorloogen, die, zo wel als de Saxers en verscheiden' andere volken, eertyds door de Franken overheerd geweest zynde, zig nu, onder de laffe regeering der voorige Koningen, der onderwerping aan 't Frankisch Ryk wederom onttrokken hadden (*i*). Met den aanvang des jaars zeshonderdtweeennegentig, bragt de oorlogszugtige Groothofmeester een magtig Leger op de been.

691.

692.

(*e*) Epist. BONIFACII XCVII, *p.* 132, *Edit. Serar.* & *apud* MIRÆUM Cod. Donat. piarum. *Cap.* X. *p.* 13.
(*f*) ALCUINI Vita S. Willibrordi, *Cap.* VI.
(*g*) Diploma PIPINI *in Coll.* Veter. Monum. E. MARTENE & U. DURAND *Tom.* I. *col.* 20.
(*h*) ALCUINI Vita S. Willibrordi, *Cap.* VI.
(*i*) Annales Metenses, *ad annum* 691.

been. Radboud, weetende dat het op hem gemunt was, ruſtte zig insgelyks toe ten ſtryde. Men kwam tot een' openbaaren Veldſlag, in welken de Friezen de nederlaag kreegen, en met merkelyk verlies op de vlugt gedreeven werden. Radboud was genoodzaakt, Gezanten aan Pipyn te zenden, om over een verdrag te handelen, by welk de Friezen aan 't Frankiſch Ryk onderworpen en ſynsbaar gemaakt werden (*k*).

De Frankiſche Hiſtorieſchryvers ſpreeken zo algemeen van de nederlaag der Friezen, en hunne daar op gevolgde onderwerping, als wy hier doen. Doch een oud Engelſch Schryver (*l*) zegt alleenlyk, dat Pipyn het *naaſtgelegen Friesland*, of *Friesland aan deeze zyde* [*citerior Freſia*] ingenomen, en Radboud van daar verdreeven heeft. Deez' Schryver heeft omtrent deezen tyd geleefd, en zo men zyn verhaal geloof geeft, zal 'er maar een gedeelte van Friesland aan Pipyn ſynsbaar gemaakt zyn. Doch hoe ver heeft zig dit gedeelte uitgeſtrekt? Ten Weſten, waarſchynlyk, tot aan de Schelde. Oude Schryvers plaatſen de Friezen nevens de Antwerpenaars (*m*), en gewaagen van eene Plaats *Schaltheim*, *by den mond der Schelde*, *aan de Zeekuſt van 't geweſt der Friezen* gelegen (*n*). Doch hoe ver dit *Friesland aan deeze zyde* zig ten Ooſten uit-

(*k*) Annales Metenſes *ad annum* 692. Vita PIPINI DUCIS, *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 599.
(*l*) BEDA *Libr.* V. *Cap.* 10.
(*m*) AUDOËNI Vita S. Eligii *Libr.* II. *Cap.* 3.
(*n*) EGINHART. de Tranſlat. SS. Marcellini & Petri *Libr.* IV. *Cap.* 19.

uitſtrekte, is niet klaar. Miſſchien tot aan het Vlie. Men vindt, in de oude Frieſche Wetten (*o*), een deel der Friezen, *Cis fli*, dat is, *Friezen aan deeze zyde van het Vlie*, genoemd. Doch veelligt heeft *Friesland aan deeze zyde* zig maar tot aan den middelſten Rynmond, die by Katwyk uitliep, uitgeſtrekt. Immers, volgens 't getuigenis onzer Kronyken (*p*), is Utrecht, aan den middelſten Rynmond gelegen, nog eenige jaaren hierna, in de magt der Friezen, geweeſt.

Prediking van Willebrord.

Na deeze overwinning, zondt Pipyn Willebrord, om het Evangelie onder de *Friezen* te prediken (*q*). Deeze egter, 't zy dat hy de zending van eenen weereldlyken Vorſt niet wettig hieldt, 't zy dat hy oordeelde, dat dezelve, door Kerkelyk gezag, behoorde beveſtigd te worden, ondernam het werk der prediking niet, voor dat hy zig naar Rome begeven, en de Pauſſelyke goedkeuring en zegen verworven hadt. *Sergius de I.* bekleedde toen den Pauſſelyken zetel, die Willebrord minzaamlyk ontving, en, onder den naam van *Klemens*, tot Aartsbiſſchop over de Friezen, inwydde (*r*), met geen ander oogmerk egter, dan op dat 'er, in deeze Landen, ook een Aartsbisdom of Bisdom zyn zou, afhanglyk van den Roomſchen Stoel (*s*).

695.

Met

(*o*) Leg. Friſion. *Tit.* I. *Leg.* 3, 4 & 8.

(*p*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* II. *Cap.* 9.

(*q*) Chronica S. Benigni Diviſionenſis, *apud* D'ACHERY *Tom.* II. *p.* 370. BEDA *Libr.* V. *Cap.* 10.

(*r*) BEDA *Libr.* V. *Cap.* 11. ANASTAS. Biblioth. in *Sergio p.* 34. *Edit. Venet.*

(*s*) Epiſt. Bonifacii XCVII. *p.* 132. *Edit. Serar.* & *apud* MIRÆUM *Cod. Donat. piar. Cap.* X. *p.* 13.

Met zulk eene waardigheid beſchonken, keerde Willebrord wederom herwaards. Onze Kronyken verhaalen, uit ouder' Schriften (*t*), dat hy, aan 't Zeeuwsch Eiland *Walcheren*, geland zynde, te *Weſtkapelle*, de ongeloovigen bezig vondt met Godsdienſtige eere te bewyzen aan het beeld van Merkurius, die hier, naar 't gemeen gevoelen (*v*), onder den naam van *Godan* of *Wodan*, geëerd werdt: op welk gezigt, hy zo verre door yver werdt vervoerd, dat hy het beeld verbrak, en den ongeloovigen hunne Afgodery ſcherpelyk verweet. Men voegt 'er by, dat één der bewaarderen of dienaaren van het Beeld den Prediker zynen yver duur genoeg betaald zettede (*w*), geevende hem, met zyn zwaard, een' zwaaren houw in 't hoofd; van welke wonde hy egter, binnen korten tyd, gelukkiglyk herſteld werdt (*x*). Doch veelen van deeze byzonderheden ſteunen op het gezag van Schryveren, die lang na den tyd geleefd hebben, in welken dezelven zouden gebeurd zyn. Men moet egter erkennen, dat 'er niets onwaarſchynlyks in is. Al van ouds werdt, naar het getuigenis der Romeinſche Schryveren, Merkurius onder de Germaanen geëerd (*y*). En de gedenktekenen en opſchriften van Herkules Maguſanus en van de Godinne Nehalennia, in Zeeland ontdekt, be-

(*t*) *Vide inter al.* ALCUINI Vita Willibr. *Cap.* XIV.
(*v*) GOBELIN. PERSON. Cosmodrom. *Ætat. VI. Cap.* 38.
(*w*) MELIS STOKE Ihl. *bl.* 4.
(*x*) Chron. de Trajecto, *apud.* MATTHÆUM *Tom.* V. *p.* 309.
(*y*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* IX. CÆSAR de Bello Gallico, *Libr.* VI. *Cap.* 16.

bewyzen, dat men 'er ook andere Godheden gedient heeft. Doch indien Willebrord de Zeeuwen nog zo afgodiſch gevonden heeft, moet de prediking van Eligius onder hen van zo veel vrugt niet geweeſt zyn, als men getuigd vindt, of zy moeten, gelyk wy boven (z) reeds hebben te kennen gegeven, kort na zynen dood of vertrek, wederom tot den voorigen Afgodendienſt vervallen geweeſt zyn.

Voorts vindt men verhaald, dat Willebrord, hier te Lande, verſcheiden' Kerken geſtigt heeft: onder anderen te *Vlaardingen*, te *Velzereburg*, miſſchien Velzen, te *Petten* en te *Heiligerlo* of Heilo (*a*). Ter laatſtgenoemder plaatſe, wordt nog eene Put gevonden, *Sint Willebrords Put* genoemd, die, naar 't gemeen gevoelen, op zyn bevel, zou gegraaven zyn (*b*). Men vertelt verſcheiden' wonderwerken van deezen Willebrord, die, weinig ſchyn van waarheid hebbende, van ons onaangemerkt voorbygegaan worden. Ook maaken wy geen gewag van zyne reis naar het onbekend *Foſitenland* (*c*), alzo het verhaal, welk men 'er van vindt (*d*), met te beuzelagtige omſtandigheden opgeſchikt is, om geloof te verdienen.

XVI. Radboud doet invallen in Frankryk.

De Friezen vergenoegden zich niet, met de voortplanting der Evangelie-leere te ſtuiten,

(z) Zie *bl.* 346.
(a) JOANN. A LEYDIS *Libr.* II. *Cap.* 23.
(b) Id. *Cap.* 26.
(c) Vide UBB. EMMII Rer. Friſic. *Lib.* II. *p.* 31. & *Libr.* IV. *p.* 52.
(d) *Apud* ALCUINUM Vita Willibrordi *Cap.* X, XI.

ten, onaangezien de Predikers door Pipyn gehandhaafd werden; maar Radboud ondernam zelfs, gelyk van ouds, van tyd tot tyd, de grenzen des Frankiſchen gebieds, door onverhoedſche invallen, te ontruſten, betoonende dus de zigtbaarſte kleinagting van 't gezag der Franken, van welken hy afhanglyk gemaakt was (*e*). 't Schynt dat hy, om zyne banden te vaſter te leggen, een verdrag aangegaan hadt, met zekeren *Everard*, Heer van zeker Dorp of Landgoed, *Elſt* genoemd, en in de Betuwe gelegen. Ten minſten men vindt Everard, in egte gedenkſtukken van deezen tyd, beſchuldigd, dat hy zig verbonden hadt met de ongeloovigen (*f*), welke geene anderen dan de Friezen ſchynen geweeſt te zyn. Doch wat hier van zyn moge; Pipyn beſloot eerlang de Friezen te beoorloogen. Omtrent de veſting *Doreſtat*, dat 697.
is, Duurſtede aan den Ryn, en niet Baterburg aan de Maaze, gelyk ſommigen ſchryven (*g*), viel een hevig gevegt voor. De Friezen kreegen de nederlaag. Radboud werdt op de vlugt gedreeven en genoodzaakt diep in Friesland te wyken. Pipyn en de Franken keerden, rykelyk met buit beladen, te rug (*h*). Men wil, dat de ſtad of ſterkte Utrecht, by deeze gelegenheid, Pipyn in handen viel (*i*). De goederen van Everard wer-

(*e*) Annal. Metenſ. *ad annum* 697.
(*f*) Diploma Caroli Martelli *apud* Hedam *p.* 30.
(*g*) Le P. Daniel Hiſt. de France *Tom.* I. *p.* 451.
(*h*) Fredegarii Chronic. II. *Cont. Cap.* CII. Annal. Metenſ. *ad annum* 697.
(*i*) Joann. a Leydis *Libr.* II. *Cap.* 2.

werden toen ook allen, ten behoeve van de Koninglyke Schatkiſt, verbeurd verklaard, eerlang aan Pipyn, en door deezen ſedert aan zynen natuurlyken Zoon *Karel*, weggeſchonken (*k*).

De Frieſche kryg is, naar alle waarſchynlykheid, ten deezen tyde, met een verdrag, geëindigd: alzo men, niet lang hier na, gemeld vindt, dat *Grimoald*, tweede Zoon van Pipyn by zyne Gemaalin Plechtrude, een Huwelyk aangegaan heeft met *Theudeſinde*, Dogter van den Frieſchen Koning Radhoud (*l*). Vermoedelyk *is dit* Huwelyk eene van de voorwaarden des verdrags geweeſt.

Willebrord en zyne Medgezellen voeren toen wederom voort met prediken. Te Utrecht werdt, omtrent deezen tyd, zo men wil, een Bedehuis en een Doopvont gebouwd. Zwitbert, één der Medgezellen van Willibrord, en reeds tot Biſſchop verheeven (*m*), zou thans ook verſcheiden Kerken hier te Lande ingewyd hebben, als te *Duurſtede*, te *Woudrichem*, te *Ryswyk*, in *Haageſtein*, te *Zandwyk*; te *Malſen*, te *Oud Heusden*, te *Schoonderwoerd*, te *Arkel*, en op eenige andere plaatſen. Pipyn gaf hem een Eilandje in den Ryn *Weerd* genoemd, alwaar hy een Klooſter geſtigt heeft. Te vooren hadt hy den *Boruktuarien* of Brukteren

698.

Zwitbert ſtigt eenige Kerken hier te Lande.

(*k*) Diploma CAROL. MARTELLI *apud* HEDAM. *p.* 30.
(*l*) FREDEGARII Chronic. *II. Continuat. Cap.* CIV. Annal. Veter. Franc. *apud.* MARTEN. & DURAND. Monum. Vet. *Tom.* V. *col.* 886.
(*m*) Vide UBB. EMM. Rer. Frific. *Libr.* IV. *p.* 52.

teren het Evangelie gepredikt (*n*). Hy is in 't jaar zevenhonderdenzeventien, te Weerd overleeden (*o*).

Theodorik, de III, na eene regeering van veertien jaaren, overleeden zynde, werdt van zynen jongen Zoon, Klovis den III, opgevolgd; die vier jaaren den naam van Koning gedraagen hebbende, terwyl de gantsche klem der Regeeringe in handen van den Groothofmeester Pipyn bleef, van zynen Broeder Childebert den III. opgevolgd werdt. Hy bekleedde den Troon zestien jaaren.

Zyn Zoon Dagobert de III volgde hem op. En omtrent deezen tyd werdt Grimoald, Pipyns Zoon, terwyl hy in de S. Lamberts Kerke te Luik, zyne gebeden deedt, door zekeren Lyftrawant van Koning Radboud, *Rangarius den Fries* genoemd (*p*), verraaderlyk omgebragt (*q*). Theudesinde, Grimoalds Gemaalin, hadt, of door aandryven van haaren Vader Radboud, of uit eigen' beweeging, dit gruwelstuk bewerkt. De regte oorzaak is by niemant der Tydgenooten, die tot ons gekomen zyn, aangetekend. Doch men vindt, dat Pipyn allen, die deel aan 't kwaad hadden, naar verdiensten en met de dood gestraft heeft (*r*). Theu-

Radbouds Dogter doet Grimoald haaren Egtgenoot omBrengen. 714.

(*n*) Beda *Libr.* V. *Cap.* 11. Joann. a Leydis *Libr.* II. *Cap.* 12.

(*o*) Ubb. Emm. Rer. Frif. *Libr.* IV. *p.* 58.

(*p*) De Majorib. Dom. Libell. *apud* Du Chesne *Tom.* II. *p.* 2. B.

(*q*) Annal. Metenf. *ad annum* 714. J. Iperii Chronicon S. Bertin. *Cap.* III. *Part.* 2. *apud.* Marten. & Durand. Thefaur. Anecd. *Tom.* III. *p.* 478. C.

(*r*) Annal. Metenf. *ad annum* 714.

Theudesinde zal, by deeze gelegenheid, dan ook omgekomen zyn. Pipyn overleedt in Wintermaand deezes zelfden jaars (*s*).

Hy hadt, voor zynen dood, den jongen *Theodebald*, natuurlyken Zoon van Grimoald, tot Groothofmeester van Dagobert den III aangesteld, en na zyn overlyden, nam zyne Gemaalin Plechtrude, als Voogdes van Theodebald, het Ryksbewind in handen. Zy verzekerde zig terstond van haaren Stiefzoon Karel (*f*), die te Keulen gevangen gehouden
715. werdt (*t*). Doch eenige misnoegden, de wapenen tegen haar opgevat hebbende, sloegen haar Leger en dreeven Theodebald op de vlugt; sedert zekeren *Raganfrid* tot Groothofmeester aanstellende, die, min voor Plechtrude bedugt dan voor Karel, welke sedert uit zyne gevangenis ontkomen was, een verbond van vriendschap en onderlinge bescherming sloot met Radboud, Koning of Hertog der Friezen (*v*), die, buiten twyfel, uit een' ingewortelden haat tegen Pipyns Geslagt, al zyne magt byeen trok, om Raganfrid te ondersteunen.

Raganfrid en Radboud slaan Karel.

Karel, midlerwyl voor Opvolger zyns Vaders in Oostfrankryk erkend zynde (*w*), stelde zig insgelyks, zo veel hem de korte tyd toeliet, in staat, om Raganfrid en Radboud het hoofd te bieden. Radboud voerde zyne benden, te schepe, den Ryn op tot Keulen toe (*x*), alwaar hy, te land gestapt, van Karel,

(*s*) Annal. Fuldens. *ad annum* 714.
(*f*) FREDEGARII Chronic. *II. Cont. Cap.* CIV, CV.
(*t*) IPERII Chronic. S. Bertin. *Cap.* III. *Part.* 2.
(*v*) FREDEGARII Chronic. *II. Cont. Cap.* CV.
(*w*) Annal. Metens. *ad annum* 716.
(*x*) Chronicon Fontanell. *Cap.* III. *apud* D'ACHERY *Tom. II. p.* 262.

rel, met kleine magt, tegen getrokken werdt. Naby de gemelde ſtad, viel, in Lentemaand des jaars zevenhonderdenzeſtien, een bloedig gevegt voor (*y*), in welk de Friezen de overhand behielden. Een groot deel van Karels benden ſneuvelde hier. Hy zelf bergde zig, ter naauwer nood, door de vlugt (*z*). De opkomende nagt maakte een einde van den ſtryd, en begunſtigde de vlugt van Karel, die, zo dra hy tyd hadt om zig te herſtellen, met een veel magtiger Leger, in 't veld verſcheen (*a*). 716.

XVII. De Friezen door Karel Martel overwonnen.

Raganfrid was, midlerwyl, met het Leger van Koning Chilperik den II, dien hy, na de dood van Dagobert den III, op den troon geplaatſt hadt (*b*), het wyd uitgeſtrekt (1) *Ardenner Woud* doorgetrokken, om zig met de zegepraalende Friezen, onder Radboud, te vereenigen. De ſamengevoegde Legers, als of zy geenen vyand te dugten hadden, liepen het platte land omtrent Keulen, wyd en zyd af. Pipyns Weduwe Plechtrude, die zig, ten deezen tyde, te Keulen ophieldt, werdt genoodzaakt, haare veiligheid

(*y*) Annal. Fuldenſ. *ad annum* 715.
(*z*) Geſta Regum Francorum *Cap.* LI.
(*a*) Annal. Metenſ. *ad annum* 716.
(*b*) Fredegarii Chronic. *II Contin. Cap.* CVI.

(1) Het *Ardenner Woud* heeft zig, door gantſch Belgie en het tweede Germanie, uitgeſtrekt. Zie Cluverius *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XXXVIII. p. 503. Het beſloeg dus een goed deel van Vlaanderen, Brabant, Luxemburg, en waarſchynlyk ook een gedeelte van Gelderland. Het Sonien-Boſch by Bruſſel is er, zo men wil, nog een overblyffel van.

heid met aanzienlyke ſchatten te koopen (*c*). De ſtroopende Franken en Friezen werden, niet lang hierna, door vyfhonderd man uit Karels Leger, welken hy zelf aanvoerde, by de hoeve *Amblef*, niet verre van de Abtdy van Stablo, in Luikerland op de Luxemburgſche grenzen, overvallen en op de vlugt gejaagd (*d*). 't Is te vermoeden, dat de Friezen, by deeze gelegenheid, naar huis gekeerd zullen zyn. In 't volgend jaar, op
717. Palm-zondag, behaalde Karel, by het Dorp *Vinci*, niet verre van Kameryk, eene volkomene overwinning op het Leger van Chilperik en Raganfrid. De Koning ontkwam het met de vlugt (*e*). Ook werdt Raganfrid, door hulp van *Wando*, Abt der Abtdye van Fontanelle, aan de Seine, die hem een paard verſchafte, weggeholpen: welke dienſt den Abt duur genoeg te ſtaan kwam, alzo Karel hem terſtond uit de Abtdye zette, en volgens 't gemeen gevoelen naar Utrecht, doch zo 't ons voorkomt, naar Maaſtricht, in 't Klooſter van S. Servaas (2), in ballingſchap verzondt (*f*). Omtrent deezen tyd, ſchynt Karel ook de

(*c*) FREDEGARII Chronicon *II Contin. Cap.* CVI.
(*d*) Annal. Metenſ. *ad annum* 716.
(*e*) FREDEGARII Chronicon *II Contin. Cap.* CVI.
(*f*) Chronicon Fontanell. *Cap.* III. XII. & XIII.

(2) Zo men ſtelt, dat Wando naar Utrecht vervoerd is, doen zig terſtond eenige zwaarigheden op. 1. De *Kronyk der Abtdye van Fontanelle* zegt duidelyk, (Cap. XII. & XIII.) dat Wando in een Klooſter van S. Servaas geſteken werdt. Doch men vindt geen Klooſter van S. Servaas te Utrecht, voor de dertiende eeuwe; wanneer 'er, naar ſommiger verhaal, eene Nonnen-Abtdy van dien naam werdt geſtigt. Zie BUCHEL. ad BEKAM in

de overwinning op Radboud, in Friesland, van welke onze Kronyken gewaagen, behaald te hebben (*g*).

Men wil, dat de kryg tegen de Friezen met een verdrag eindigde, by welk Radboud, onder anderen, zig verbondt, den Chriſtelyken Godsdienſt te zullen omhelzen (*h*). Ook ſchynt deeze belofte en de vryheid voor de Geloofsverkondigers, die 'er op volgde, Wolfran, Biſſchop van Sens in Champagne, bewoogen te hebben, om zig, te ſchepe, uit den mond der Seine (*i*), naar Friesland te begeven, en Willebrord, in 't voortplanten der Evangelie-leere, de hand te bieden (*k*), met zo gewenſchten

XVIII. Wolfran, Biſſchop van Sens, predikt het geloof in Friesland.

(*g*) Chronica de Trajecto, *apud* Matthæum, *Tom.* V. p. 311.
(*h*) Joann. a Leydis Chronicon, *Libr.* II. *Cap.* 18.
(*i*) Append. II. *ad* Chron. Fontanell. *Cap.* I.
(*k*) Wandregisili Abbatis Vita, *Cap.* XXIII. *apud* Du Chesne *Tom.* I. *p.* 642. A.

in Willibrando p. 73. not. (*g*). en van Heussen en van Ryn *Kerkel. Oudhed.* II. Deel bl. 90. Doch te Maaſtricht, ook *Trajectum* genoemd, zo wel als Utrecht, was, ten deezen tyde, reeds een *Klooſter van S. Servaas.* 2. Men leeſt (*Chron. Fontanell.* Cap. XIII.) dat Wando, in 't jaar 742 uit zyne ballingſchap te rug keerende, eenige overblyffels van S. Servaas mede bragt. Doch men heeft, onzes weetens, nooit voorgegeven, die overblyffels te Utrecht te hebben; maar wel te Maaſtricht. 't Is waar, dat men, in de gemelde *Kronyk* (Cap. III.), leeſt, dat het *Trajectum*, werwaards Wando vervoerd werdt, eertyds Wiltenburg werdt genoemd, 't welk alleen op Utrecht paſt. Doch men ſchynt dit zeggen voor een byvoegſel van eene onkundige hand te moeten houden, die diergelyke woorden by Beda (Libr. V. Cap. 11.) wegens *Trajectum*, dat is, Utrecht, gelezen hebbende, dezelven op een gantſch ander *Trajectum*, naamlyk Maaſtricht, toegepaſt heeft.

ten uitslag, dat een goed getal van Friezen, onder welken Radboud's eigen Zoon was, het
719. Geloof omhelsden en zig doopen lieten. Radboud zelf werdt byna bewoogen, om zyne gedaane belofte te voltrekken. Men maakte, naar 't verhaal onzer Kronyken (*l*), te Hoogtwoude, anderen (*m*) schryven te Medenblik, eene Doopvont gereed. Hy hadt 'er den eenen voet reeds in gezet, en Wolfran stondt vaardig om hem te doopen, wanneer hy, op zyne vraag, „ waar het groot getal der af-„ gestorven' Friesche Grooten, zyne Voor-„ ouderen, vervaaren ware? ten *antwoord* krygende, *dat alle ongedoopten zekerlyk verlooren waren*, zynen voet wederom te rug trok, verklaarende „ dat hy liever, met de „ menigte zyner Vooroud eren, in het zalig „ gewest van Wodan, dan met den geringen „ hoop der Christenen, in den Hemel zyn wil-„ de (*n*). Wolfran vertrok hierop, en Radboud, die reeds, verscheiden' jaaren, aaneene sleepende ziekte gekwynd hadt (*o*), stierf zo kort hierna, dat hy op den derden dag begraaven werdt (*p*). POPPO volgde hem op: onder wiens Regeeringe, Willebrord en de andere Predikers volkomen' vryheid kreegen, om het Evangelie, wyd en zyd, te verkondigen (*q*), en de Kerken, die, onder de voorige Regeeringe, tot den Afgodendienst,

Radboud weigert zig te laaten doopen en sterft.

(*l*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* II. *Cap.* 21.
(*m*) UBB. EMMII Rer. Frisic. *Libr.* IV. *p.* 55.
(*n*) KL. KOLYN *bl.* 255.
(*o*) Vita LUDGERI *Libri* I. *Cap.* 4.
(*p*) KL. KOLYN *bl.* 256.
(*q*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* II. *Cap.* 28.

L. F. du Bourg del. De Friesche N. te laaten doopen. J. Folkema Sculp.

misbruikt waren (*r*), wederom tot den Christelyken dienſt te gebruiken. Omtrent deezen tyd, ſchynt Willebrord, te Utrecht, een Klooster en eene Kerk, ter eere van den Zaligmaaker Jezus Chriſtus en van de Heilige Maagd, geſtigt te hebben (*s*). Ook heeft hy, naar waarſchynlykheid, nu eerſt, den zetel zyns Bisdoms te Utrecht gevеſtigd, en zig, ernſtelyk, op het prediken onder de ongeloovige Friezen, toegelegd (*t*).

Karel hadt, even als Groothofmeeſters te doen gewoon waren, zekeren Klotaris tot Koning verklaard, die in 't jaar zevenhonderdnegentien overleedt (*v*). Chilperik overleedt omtrent twee jaaren laater, in wiens plaats, Theodorik de III, Zoon van Dagobert den III. tot Koning verheeven werdt (*w*). Karel, die de waardigheid van Groothofmeeſter nu in zyne handen geſteld zag, ſloot eerlang een verdrag met Raganfrid, by welk, het Graafſchap Angers aan deezen voor, zyn leeven werdt afgeſtaan (*x*). Te vooren hadt Karel zyne Stiefmoeder Plechtrude al genoodzaakt, om hem de nagelaatene ſchatten van zynen Vader Pipyn over te leveren (*y*). Zo zeer nam zyn rykdom en magt, hand over hand, toe, dat hy, met de daad, ſchoon niet met den naam, Koning der Franken 721.

(*r*) Legend. S. Bonifacii *Cap.* I.
(*s*) Diploma Caroli Mart. *apud* Hedam *p.* 30.
(*t*) Fragm. Hiſt. Auct. incerti, *apud* Du Chesne, *Tom.* I. *p.* 783. C. Beda *Libr.* V. *Cap.* 11.
(*v*) Fredegar. Chronic. *II. Cont. Cap.* CVII.
(*w*) Id. ibid.
(*x*) Annal. Metenſ. *ad annum* 718.
(*y*) Annal. Fuldenſ. *ad annum* 718.

ken was. Des zag men hem ook wel haast, volgens de gewoonte dier tyden, eenigen zyner goederen aan de Geestelykheid wegschenken.

Giften aan Willebrord en de Kerk te Utrecht. 722.

Willebrord kreeg 'er zyn aandeel van. By eenen Giftbrief, gedagtekend den eersten van Louwmaand, in het tweede jaar der Regeeringe van Koning Theodorik, werdt het Kloosster, welk hy, binnen de muuren van Utrecht, gestigt hadt, en welk nu onder zyn opzigt stondt, begiftigd met al wat der Koninglyke Schatkist, zo in als om Utrecht, toekwam, met naame de Weide *Graveningen* en het Dorp of Slot *Fethna*, en alle de wooningen, landen, hutten, huizen, gebouwen en derzelver inwoners, zo wel dienstknegten als lyfeigenen: voorts de beemden, weiden, bosschen, wateren, vaarten, benevens al het vee en de veehoeders van beiderlei kunne (z). Deeze Gift lei den eigenlyken grond van de aanzienlyke bezittingen des Utrechtschen Bisdoms, die, van tyd tot tyd, aangroeiden. Karel gaf ook, weinige jaaren laater, aan de Kerk, die, te Utrecht, ter eere van den Zaligmaaker en van de Heilige Maagd, gestigt was, de verbeurdverklaarde goederen van Everard, te Elst in de Betuwe gelegen, en hem voorheen door Pipyn geschonken, gelyk wy boven aantekenden (a). Willebrord werdt in 't vol bezit van alle deeze goederen gesteld (b). 's Jaars daaraan, werden aan eene Kerk te *Reynaren*, behoorende onder

(z) Diploma CAROL. MART. *apud* HEDAM, *p.* 28.
(a) Zie *bl.* 364.
(b) Diploma CAROL. MART. *apud* HEDAM, *p.* 30.

der 't Bisdom van Willebrord, door zekeren Graaf *Ebroin*, ook eenige hoeven, bosschen, boerenwooningen, slaaven en slaavinnen en eene Lieve Vrouwen Kerk, te *Millingen* in de Betuwe, geschonken (*c*). Onze Kronykschryvers willen, dat de bestiering der Gemeente te Elst, door Bisschop Willebrord, aan zekeren *Werenfrid*, opgedraagen werdt, die, niet lang hierna, te *Westervoort* overleeden zynde, te Elst begraaven werdt (*d*). Omtrent deezen tyd, of wat laater, overleedt ook Willebrords Reisgenoot, de Diaken Adelbert, die het Evangelie in *Kennemerland* gepredikt heeft. Hy werdt te *Egmond*, toen de *Hegge* genoemd (*e*), begraaven. De Christenen van dien oord stigten een houten Kapel over zyne Grafstede, in welke zy, van tyd tot tyd, zyne gedagtenis vierden (*f*). Dood van Adelbert.

XX. Krygsbedryven van Karel Martel.

Midlerwyl deedt Karel verscheiden' volken het geweld zyner wapenen gevoelen. De Saxers, die tegen hem opstonden, werden overwonnen. In eenen volgenden Veldtogt, trok hy over den Ryn, bezogt de Alemannen en Zwaaben, en voerde zyn zegepraalend Leger tot aan den Donauw, alwaar hy zig van een gedeelte van Beieren meester maakte. De afval van *Eudo*, Hertog van Aquitanie, noodzaakte hem, sedert, naar Frankryk te rug te trekken. Over de Loire

(*c*) Diploma Ebroini *apud* van Loon Alcud. Holl. Hist. *I. Deel, bl.* 320.
(*d*) J. De Beka *p.* 10.
(*e*) Kl. Kolyn *bl.* 256.
(*f*) Vita S. Adelberti. *Cap.* V. VII. Joann. a Leydis, *Libr.* II. *Cap.* 41.

Loire gekomen, dreef hy Eudo wel haast op de vlugt; die naderhand hulp van de Sarrasynen in Spanje zogt, en dezelven, tegen Karel
732. en de Franken, dermaate wist op te hitsen, dat men eerlang een magtig Leger van deezen ongeloovigen Landaart in Frankryk zag vallen. Karel egter trok hun tegen, leverde hun slag, en behaalde eene volkomene overwinning op hen. Eudo, Karels voorspoed bemerkende, koos zyne zyde, en hielp hem de Sarrasynen, die hy, te vooren, naar Frankryk getroond hadt, wederom ten lande uit jaagen (*g*). Men wil, dat Karel, sedert deeze overwinning der Sarrasynen, den bynaam van *Martel* of *Hamer* verkreegen heeft.

Opstand der Friezen onder Poppo.

Doch terwyl de Groothofmeester des Frankischen Ryks dus de handen vol werks hadt, oordeelden de Friezen, die langs de Noordzee woonden, dat hun gewenschte gelegenheid gegeven werdt, om zig van de Frankische heerschappy te ontslaan. Poppo, die thans over de Friezen regeerde, porde hen aan tot den afval. De redenen, welken hy hier toe gebruikte, zyn, onzes weetens, van niemant der oude geloofwaardige Schryveren aangetekend. Sommigen gissen, dat de Friezen, te zeer aan den Afgodendienst gehegt, het juk van den Christelyken Godsdienst, welk hun door de Franken was opgelegd, niet hebben konnen of willen draagen (*h*). Doch onze Kro-

(*g*) FREDEGARII Chronic. *IV. Contin. Cap.* CVIII. Annal. Francorum Tilian. *apud* DU CHESNE *Tom. II. p.* 7. E.

(*h*) Vide UBB. EMMII Rer. Frisic. *Libr.* IV. *p.* 57, 58.

Kronyken getuigen, dat Poppo den Geloofspredikeren, terſtond na Radbouds dood, vryheid gaf, om het Evangelie te verkondigen (*i*), en men leeſt, onzes weetens, nergens, dat hy ſedert van gedrag veranderd is. De ſtrengheid der Frankiſche heerſchappye, of de ingewortelde begeerte naar vryheid, of nog andere redenen, ons thans onbekend, konnen de Friezen tot den opſtand gebragt hebben. Welke byzondere blyken zy van hunnen afval gegeven hebben, wordt ook niet verhaald. 't Zy dan dat zy, volgens de aloude gewoonte der Germaniſche volken, over den Ryn trokken en in de Landen der Franken vielen; 't zy dat zy de zee en zeekuſten door rooveryen onveilig maakten, 't zy dat zy de gewoonlyke ſchattingen weigerden te betaalen; de Frankiſche Hiſtorieſchryvers beſchuldigen hen van verbreekinge der beloofde trouwe (*k*) en van wreede vyandlykheden tegen de Franken (*l*). Karel Martel hadt hier zo dra geene kennis van, of hy was op middelen bedagt, om de Friezen eens vooral te bedwingen. Hy beſloot hen, niet meer te lande, gelyk voor deezen geſchied was, maar te water aan te taſten. Zyne Vloot, behoorlyk bemand, voert hy uit de havens van Ooſtfrankryk, langs de Kuſten van het tegenwoordig Holland, Ooſtwaards aan, naar het gedeelte van Friesland, welk beooſten de Zuiderzee lag, en thans nog Friesland 736.

(*i*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* I. *Cap.* 23.
(*k*) Annal. Metenſ. *ad annum* 736.
(*l*) FREDEGARII Chron. *III. Contin. Cap.* CIX.

land genoemd wordt. Deeze Landſtreek werdt, toen, van een geſcheiden, door een groot binnenmeer, welk *Borndiep* genoemd werdt, en welks overblyfſel nu nog den naam van *Boerdiep* draagt. In dit Meer, welk ſommigen door den naam *Burdone* en *Burdine* ſchynen te betekenen, ankerde de Vloot, tuſſchen twee Frieſche Eilanden, die, by oude Schryvers, verſcheidenlyk benoemd worden; doch geene anderen ſchynen geweeſt te zyn, dan de tegenwoordige twee deelen van Friesland, *Ooſtergo* en *Weſtergo* (3), die, voor het bedyken van den gemelden binnenboezem, 't welk

(3) De Vervolger van Fredegarius *Kronyk* noemt deeze Eilanden (*Chron.* Cap. CIX) *Aniſtarchia* en *Weſtarchia*: de Jaarboeken van Mets (*ad annum* 736.) *Wiſtriamchi* en *Waſtrachia*. Doch drie oude Frankiſche Kronyken ſchynen den regten naam van één deezer Eilanden, want van het andere ſpreeken zy niet, beſt bewaard te hebben, noemende het zelve *Wiſtragon* en *Weſtrigon*, dat is *Weſtergo*. Vide *Annal. Tilian. auctior.* ad Annum 733 apud Du Chesne Tom. II. p. 11. *Annal. Tilian.* ad Annum 733, apud eundem, Tom. II. p. 7. *Chron. breve S. Dionyſii* ad Annum 734, apud eund. Tom. III. p. 127. De Heer Barbeyrac beſluit van de tegenwoordige tot de aloude gedaante van Friesland, als hy zegt, dat de *Vervolger van* Fredegarius *Kronyk* niet van Ooſtergo en Weſtergo kan ſpreeken, om dat deeze twee deelen van Friesland thans geene Eilanden zyn. *Hiſt. des anciens Traitez* Part. II. Art. CCCII. Not. (2) p. 281. Ubbo Emmius hadt het onderſcheid, tuſſchen den ouden en tegenwoordigen Staat van Ooſtergo en Weſtergo, reeds aangeweezen. *Rerum Friſicar.* Libr. I. p. 16. *Edit. Lugd. Bat.* 1616. De geleerde Wesseling heeft, onlangs, byna een geheel Hoofdſtuk van zeker Werk beſteed, om de gelegenheid deezer twee Eilanden aan te toonen. Hy verſtaat 'er ook *Ooſtergo* en *Weſtergo* door; doch hy zegt, dat deeze deelen van Friesland *Eilanden* genoemd zyn

't welk niet voor den jaare twaalfhonderd-tweeëntwintig geſchiedde (*m*), met regt den naam van Eilanden draagen mogten. Karel Martel, zyn Leger hier, langs 't Meer op Weſtergo (*n*), in ſlagorde geſchaard hebbende, viel zo fel op de Friezen aan, dat dezelven eerlang de volkomen' nederlaag kreegen. Poppo zelf, de Koning der Friezen, ſneuvelde in den geden ſtryd. De Franken, de vlugtende Friezen agterna jaagende, maakten 'er eene geweldige ſlagting onder. Zy gunden zig geene ruſt, voor dat zy 't Land alomme afgeloopen, de Tempels om verre gehaald en verbrand, de gewyde boſſchen uitgerooid, en de moedige Friezen genoodzaakt hadden, om zig, op nieuws, den Frankiſchen Ryke te onderwerpen. Toen eerſt keerden zy, rykelyk met buit belaaden, naar de Vloot, en met dezelve naar Ooſtfrankryk te rug (*o*).

Zy worden ſlaagen en Poppo ſneuvelt.

Sommige hedendaagſche Schryvers willen, dat de Friezen, van deezen tyd af, door Hertogen, die de Frankiſche Vorſten aanſtelden, geregeerd zyn geworden (*p*). Doch hiervan is

(*m*) M. S. Chron. van Vriesland, *by* VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 324.

(*n*) Annal. Francor. Tilian. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 7, 11.

(*o*) FREDEGARII Chronic. *III. Contin. Cap.* CIX. Annal. Merenſ. *ad annum* 736. Annal. Fuldenſ. *ad annum* 729.

(*p*) Le P. DANIEL Hiſt. de France, *Tom.* I. *p.* 479.

zyn, of om dat zy eene ſoort van halve Eilanden, of alleenlyk aan Zee gelegen' Landſtreeken waren; en hy wyſt aan, dat men het woord *Eilanden*, in beiderlei zin, plagt te gebruiken. Vide PETRI WESSELINGII *Probabil.* Cap. XXXVIII.

is ons geen duidelyk blyk, in oude Schryvers, voorgekomen. Wy zullen in 't gevolg zien, dat onze Kronyken, in laater' tyd, nog van Koningen der Friezen gewaagen, van welken niet blykt, dat zy, door de Frankiſche Vorſten, aangeſteld zyn. Na verloop van eenige jaaren, hebben egter de Hertogen of Graaven, die, over deeze en gene deelen van Friesland, bewind gevoerd hebben, hun gezag van de Vorſten der Franken ontleend. Dit zal, hierna, klaar genoeg blyken.

XXI. Dood van Willebrord. Zyn Uiterſte wil.

Waarſchynlyk is 't ondertuſſchen, dat de nederlaag der Friezen, van welke wy ſpreeken, de prediking der Evangelieleere in Friesland niet weinig bevorderd heeft. Doch Willebrord hadt geene gelegenheid meer, om 'er lang in te arbeiden. Hy overleedt op den zesden van Slagtmaand des volgenden jaars, en werdt, in de Abtdye van *Epternach*, by Trier, die hy, uit eene gifte van *Irmina*, Dogter van Dagobert den II, geſtigt (*q*), en in welke hy zig veeltyds opgehouden (*r*) hadt, begraaven (*s*). In zynen Uiterſten wil, die nog voor handen is, vindt men eene optelling der goederen, welken hem, door de vrygebooren' Franken en eenige grooten onder dezelven, geſchonken waren. Binnen Antwerpen, was hem eene Kerk met het gene 'er toe behoorde, benevens een derde van den tol en nog drie * hoeven of dorpen †, door zekeren *Robing*,

737.

* *Villæ.*
† *Bacwalde, Winnelinchienne, Furgalare.*

(*q*) Diplom. vide *apud* E. MARTEN. & U. DURAND. Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 9, 10, 12.
(*r*) Diploma PIPINI R. *apud.* MIRÆUM Not. Eccleſ. Belgii *Cap.* VIII. *p. m.* 641.
(*s*) J. DE BEKA Chron. *p.* 10.

hing, geſchonken (*t*). *Heribald*, een Geeſtelyke, hadt hem begiftigd met eene Kerk in 't Land *Marſum*, alwaar de Maas in Zee ſtort, en met zekere plek Lands, of Moeras daartoe behoorende (4). Van *Angilbald* was hy beſchonken met de hoeve *Wadradoch* of *Waderlo* in 't Landſchap *Taxandrie* aan de Rivier de Dommel (*v*). In 't zelfde Landſchap, hadt hem *Ansbald* begiftigd met zyn aandeel in de hoeve *Busloch* of *Haaslaos*, en met nog eene hoeve *Dios-*

(*t*) Cartas Vide *apud* MIRÆUM Cod. Donat. piar. *Cap.* VI. VII. *p.* 10, 11.

(*v*) Cartam Aengilbaldi vide *apud* E. MARTENE & U. DURAND Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 14.

(4) De woorden van den Uiterſten wil, voor welken wy *zekere plek Lands of Moeras* geſteld hebben, komen ons duiſter voor. Dus ſtaat 'er: *tradidit* - - *Mariſcum, unde Berbices naſcuntur*; 't welk, naar ſommiger Vertaaling, betekenen zou, *de Moeren, in de welken barbeelwiſſen* [of *harmen*] *voortſokken*. Dat *Mariſcus*, in het Latyn der Middel-eeuwe, een *Moeras* betekende, is bekend. Doch dat men immer voor een *Barbeel*, *Berbex* of *Berbix* gezeid hebbe, is my niet gebleeken. In 't *Gloſſarium* van DU CANGE, wordt 'er alleenlyk deeze plaats, uit den Uiterſten wil van Willebrord, toe bygehaald. Gemeenlyk zeide men, in de Middel-eeuwe, *Berbices* voor *Vervices*, om *Schaapen* te betekenen. Ook werdt het woord *Mariſcus* wel voor *Heide* gebruikt, immers voor eene plek, alwaar Schaapen geweid worden. DU CANGE haalt (Voce BERCARIA) eene plaats aan, uit eenen ouden Brief, in welken, het zo voorkomt: *Noverit*, ſtaat 'er, *Univerſitas veſtra nos conceſſiſſe* - - BERCHARIAM *noſtram ducentarum ovium, ſcilicet medietatem de Osmundeſeie*, IN *terra* & MARISCO. Zo ik de duiſtere woorden van den Uiterſten wil vertaalen moeſt, zou ik voor *naſcuntur*, *pascuntur* leezen, en agten dat 'er geſproken werdt van eene *Heide* of *andere plek Lands*, *alwaar Schaapen geweid worden*.

Diosna of *Dieſen* genoemd en op den ſtroom *Digena* gelegen (*w*). De Nonne *Berthinde* of *Bertilinde* hadt hem beſchonken met haar gantſche aandeel in de hoeve *Bobanſchot* of *Hoccaſcaute*, al mede in Taxandrie gelegen (*x*). Van *Henrik* hadt hy een gedeelte van de hoeve *Pieplo* gekreegen, en van *Engelbert* (*y*) deszelfs gantſche aandeel in de hoeve *Hineſlooten*, benevens de gantſche hoeve *Alphen*, in 't Landſchap Taxandrie (5). *Thietbald* hadt hem zekere Kerk geſchonken, gelegen in 't Dorp *Montnaheim* en *Arariae* genoemd. Van den doorlugtigen *Hedenus*

(*w*) Cartas Aensbaldi vide *apud* E. MARTENE & U. DURAND, Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 18 & 19.

(*x*) Cartam Bertilendis vide *apud* E. MARTENE & U. DURAND Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 17.

(*y*) Cartas Aengelberti vide *apud* E. MARTENE & DURAND, Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 16 & 19.

(5) 't Blykt, uit de plaatſen, die hier in *Taxandrie* geſteld worden, dat deeze Landſtreek, onder anderen, een goed deel van de *Meyerye van 's Hertogenboſch* en van de *Baronye van Breda* beſlaagen heeft: ook 't gene men thans de *Brabantſche Kempen* noemt. Een overblyffel des ouden naams vindt men hier nog, in het Dorp *Teſſenderlo*, by Dieſt aan de Demer. Niet lang, zo 't ſchynt, voor de komſt van Willebrord hier te lande, was het geloof in Taxandrie gepredikt, door Lambert, Biſſchop van Maaſtricht, die hier een groot getal van beelden en tempels vernield hadt. *Vita* S. LAMBERTI *Martyris* Cap. VI. in H. CANISII *Lection.* Tom. II. p. I. p. 142. De voortgang van den Chriſtelyken Godsdienſt in deeze Landſtreek ſchynt gelegenheid te hebben gegeven, dat Willebrord met veele hoeven en gehugten, hier gelegen, beſchonken is geweeſt. De Heeren en Inwoòners der plaatſen zullen, in grooten getale, het Evangelie omhelſd gehad hebben.

nus (*z*) was hy begiftigd met deszelfs aandeel in zekere hoeve *, in Turingasne.

* *Alimistadi* super *Fluvio Wielbeo.*

De goederen door Pipyn, door Plechtrude zyne Gemaalin en door Karel zynen Zoon, aan Willebrord geſchonken, worden wel in den Uiterſten wel niet duidelyk genoemd; doch uit de Giftbrieven zelven (*a*) blykt, dat 'er de goederen, in en om Utrecht, tot de Koninglyke Schatkift behoorende, en de aangeſlaagen' goederen van Graaf Everard in de Betuwe onder begreepen geweeſt zyn. Ook leeſt men, in egte Gedenkſchriften der elfde Eeuwe (*b*), dat de Moederkerken *Vlaardingen*, *Kerkwerve*, *Velzereburg* of Velzen, *Heilegelo* of Heilo en *Pethem* of Petten, door Karel, en deszelfs geloovige Voorouders, aan Willebrord geſchonken geweeſt zyn.

Alle deeze goederen, of de meeſten werden nu, by deezen Uiterſten wil, aan de Abtdye van Epternach gemaakt (*c*). Wy maaken 'er te liever een weinig omſtandiger gewag van, om dat deeze goederen, of allen of voor een groot gedeelte, door Gerard, Abt van Epternach, in den jaare elfhonderdzesenvyftig, wederom aan Dirk den VI, Graave van Holland, by vermangeling, zyn afgeſtaan geworden (*d*).

En gelyk uit deezen Uiterſten wil af te neemen

(*z*) Cartam Hedeni vide *apud* E. Martene & U. Durand, Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 13 & 22.

(*a*) *Apud* Hedam *p.* 28. 30. Vide & E. Martene & U. Durand *Tom.* I. *col.* 15.

(*b*) Diploma Wilh. Epiſcopi *apud* Hedam *p.* 132.

(*c*) Teſtament. S. Willibrordi *apud* Miræum Codic. Donat. piar. *Cap.* VIII. *p.* 11.

(*d*) Brouweri Annal. Trevirenſ. *Tom.* II. *p.* 62.

men is, dat veele of de meeſte goederen des Biſſchops aan zyn geliefd Klooſter te Epternach, en niet aan de Utrechtſche Kerke weggeſchonken zyn; zo ziet men 'er ook uit, dat dezelven grootendeels in Brabant, alwaar het Landſchap Taxandrie gezogt moet worden, in Holland en in Gelderland, gelegen zyn geweeſt.

Veranderingen in Frankryk. 741.

Karel Martel, de Groothofmeeſterlyke waardigheid, meer dan zesentwintig jaaren, met roem, ten minſten naar 't oordeel der Weereldlyken (6), bekleed hebbende, overleedt op den tweeentwintigſten van Wynmaand des jaars zevenhonderdeenenveertig (e). Op zyn ſterfbedde, verdeelde hy het Ryksbewind, ten overſtaan der Frankiſche Grooten, onder zyne twee wettige Zoonen, *Karoloman* en *Pipyn*. Den eerſten werdt het beſtier over Ooſtfrankryk, Alemannie en Turingen opgedraagen. Pipyn kreeg het bewind over Weſtfrankryk, Burgondie en Provence. Deez' ſtelde, in de plaats van Theodorik den III, die in 't jaar zevenhonderd-

(e) Annal. Metenſ. *ad annum* 741.

(6) De Geeſtelyken hebben allen zo gunſtig niet van hem geoordeeld. Sommigen hebben hem eenen dwingeland genoemd, en verteld, dat men, eenigen tyd na zynen dood, zyn graf openende, eene groote Slang, in de plaats van zyn Lighaam, vondt. Geen wonder dat men hem niet lyden mogt. Hy hadt niet alleen Bisdommen aan Leeken gegeven; maar ook veele Kerkelyke goederen aangetaft en verſcheiden' Klooſters verwoeſt. Zie *Hiſtoria Trevirenſis* in Collect. L. D'ACHERY, Tom. II p. 212. Edit. *in folio*, en JOH. IPERII *Chron. S. Bertini* Cap. VI. Part. I. in *Theſ. Anecdot.* E. MARTEN. & U. DURAND. Tom. III. col. 485.

derdzevenendertig overleeden was, en na wiens dood niemant den naam van Koning gevoerd hadt, CHILDERIK DEN III, die, zo men wil, van Koninglyke afkomst was, op den Weſtfrankiſchen Troon (*f*), terwyl hy zelf, met een volſtrekt gezag, over Childeriks Ryks aandeel heerſchte. Karoloman vondt zelfs niet eens goed, den Koninglyken titel aan iemant op te draagen: hy regeerde, op zynen eigen' naam, en noemde zig *Hertog* en *Prins der Franken* (*g*).

In den aanvang zyner Regeeringe, gaf hy aan BONIFACIUS, Biſſchop van Ments, bevel, om eenen nieuwen Biſſchop van Utrecht in te wyden (*h*), die, terſtond daarop, GREGOOR, eenen Trierenaar van Vorſtelyke afkomſt, met het Bisdom, voorzag (*i*). Deeze Bonifacius, een Engelſche of Schotſche Monnik, ook *Winfrid* genoemd, was, al in 't jaar zevenhonderdzeventien, herwaards overgekomen. Hy hadt zig, eerſt, eenigen tyd, te Wyk te Duurſtede opgehouden. Van daar was hy naar Utrecht te rug gekeerd, en hadt Koning Radboud, die toen met Karel Martel in oorlog was, te vergeefs vermaand, om de Afgodery te laaten vaaren. Na een verblyf van weinige dagen, was hy wederom naar zyn Vaderland vertrok-

XXII. Leevensbyzonderheden van Bonifacius. 742.

(*f*) De Maioriб. Domus Libell. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 2.

(*g*) Capit. Reg. Franc. *Edit. Baluzii. Tom.* I. *col.* 145. [*col.* 486. *Edit. Georgiſch.*]

(*h*) Epiſt. BONIFACII XCVII, *p.* 132. *Edit. Serar.* & *apud* MIRÆUM Cod. Donat. piar. *Cap.* X. *p.* 13.

(*i*) OTHLONI Vita Bonif. *Libr.* I. *Cap.* 38. LUDGERI Vita Gregorii *Cap.* III. & IV.

trokken; doch eerlang, van daar, naar Rome gereisd (*k*), alwaar hem Paus Gregoor de II. in 't jaar zevenhonderdnegentien (*l*), volle magt gegeven hadt, om het Evangelie onder de ongeloovigen in Germanie te prediken (*m*), ſchryvende te gelyk Brieven, niet alleen aan de Geeſtelykheid en geloovigen (*n*); maar aan het gantſche Volk der Turingers (*o*), als mede aan het Volk van het Landſchap der oude Saxers (*p*), onder welken, men de Friezen moet agten begreepen te zyn (*q*); vervuld met vermaaningen, aan de Chriſtenen tot ſtandvastigheid, aan de ongeloovigen tot omhelzinge der Evangelieleere, aan allen, tot het aanneemen van Bonifacius, voor hunnen Herder en Leeraar. Bonifacius, van Rome, door Tirol en Beieren, in Turingen, en na een kort verblyf, in Frankryk gekomen, hadt hier vernomen, dat Radboud overleeden en Utrecht wederom in de magt der Franken geraakt was. Men oordeelde, dat hy, by deezen dood, zo veel belang hadt, dat men hem, omtrent deezen tyd, Brieven toezondt, in welken, God gedankt werdt „ dat Hy Radboud, den Vyand „ der algemeene Kerke, als voor 's Biſſchops „ voeten, ter aarde geworpen hadt (*r*)". Terſtond

(*k*) WILLIBALDI Vita S. BONIFACII *Cap.* IV. & V. *apud* HCANISIUM *Tom.* II. *P.* I. *p.* 236, 237.
(*l*) Epiſt. GREGORII Papæ *inter* Epiſt. Bonif. CXVIII. *p.* 164. & *apud.* SIRMOND. Concil. Gall, *Tom.* I. *p.* 511.
(*m*) ANASTAS. Biblioth. *in Gregor. II. p.* 36.
(*n*) Epiſt. CXIX. *inter* Epiſt. BONIF. *p.* 165.
(*o*) Epiſt. CXX. *Ubi ſupra.*
(*p*) Epiſt. CXXI. *Ubi ſupra. p.* 166.
(*q*) Vide UBBON. EMMII Rer. Friſic. *Lib.* I. *p.* 11. & Epiſt. ZACH. *inter* BONIF. CXXXVIII. *p.* 201.
(*r*) Epiſt. BUGGÆ Abbatiſſæ. *inter* Epiſt. BONIF. XXXV. *p.* 45.

ſtond hierop, was ook de voorige yver, om het Evangelie onder de Friezen te prediken, wederom in hem opgekomen. Te ſchepe den Ryn afgezakt zynde, hadt hy te Utrecht voet aan land gezet, en was beleefdelyk van Willebrord ontvangen, dien hy, drie jaaren, bygeſtaan hadt, in het draagen van den laſt der Biſſchoppelyke bedieninge, in het verdelgen van Afgods-tempels, in het ſtigten van Kerken en in het prediken der Evangelieleere (*s*). Vervolgens naar Rome ontbooden, was hy, op den dertigſten van Slagtmaand des jaars zevenhonderddrieentwintig, tot Biſſchop verheeven: en, met Brieven van voorſchryving, onder anderen aan Karel Martel (*t*), te rug gezonden zynde, was hy, door deezen, terſtond in beſcherming genomen (*v*), in 't jaar zevenhonderdzevenendertig, met het opengevallen Bisdom van Ments beſchonken (*w*), en naderhand, door Paus Gregoor den III, tot de waardigheid van Aartsbiſſchop verheeven (*x*), zonder dat hem egter eenige byzondere Aartsbiſſchoppelyke zetel toegevoegd werdt. Na 't overlyden van Willebrord, heeft hy het Utrechtſch Bisdom, in de hoedaanigheid, zo 't ſchynt, van * Hulp-biſſchop, beſtierd (*y*), waarom hy door-gaans,

* *Coadjutor.*

(*s*) Willibaldi Vita S. Bonif. *Cap.* VI. *p.* 239.
(*t*) Sirmond. Conc. Gall. *Tom.* I. *p.* 512.
(*v*) Carli Major. Dom. Epiſt. *ad* Epiſc. Duc. Comit. & Viar. *inter* Epiſt. Bonif. XXXII. *p.* 42. & *apud* Du Chesne *Tom.* II. *p.* 661.
(*w*) Legenda S. Bonif. *Cap.* XVII.
(*x*) Sirmond. Conc. Gall. *Tom.* I. *p.* 521.
(*y*) Epiſt. Bonif. XCVII. *p.* 132. & *apud* Miræum Cod. Donat. piar. *Cap.* X. *p.* 13.

gaans, als tweede Biſſchop van Utrecht aangemerkt (z), en zelfs, in openbaare ſchriften, met dien naam benoemd wordt (a). Hy gaf zig, ſomtyds, den titel van *Univerſalis Eccleſiæ Legatus Germanicus & Servus Sedis Apoſtolicæ:* dat is, *Zendeling der Algemeene Kerke in Duitſchland en Dienaar des Apoſtoliſchen Stoels* (b).

Staat van den Chriſtelyken Godsdienſt, hier te lande, ten zynen tyde.

Doch nademaal een aanzienlyke Bondel Brieven, van en aan Bonifacius en eenige anderen ten zynen tyde geſchreeven, ons vry wat lichts geeven, wegens den Staat van den Godsdienſt deezer Landen en de Leer- en handelwyze van onzen Biſſchop, zal 't niet ondienſtig zyn, van dit alles eenig omſtandig verſlag te doen.

Bonifacius vondt, al op zyne eerſte aankomſt, Chriſtenen hier te lande. Zy waren 'er, ten tyde van Willebrord, en hoe veel vroeger, is met geene zekerheid te zeggen. Doch hun getal was thans nog zeer gering, in vergelyking van dat der ongeloovigen. Zelfs nam het, op veele plaatſen, meer af dan toe, doordien de geloovigen geduuriglyk, tot de voorige Afgoderye, werden aangelokt. En weinigen waren ſtandvaſtig genoeg, om deeze verzoekingen te wederſtaan (c). Veelen vervielen tot het oud bygeloof, of paarden den Afgodendienſt met de belydenis der waarheid. Hierin werden zy van hunne Prieſters voorgegaan. Men zag deezen dan eens bezig met

(z) BEKA *p.* 14. HEDA *p.* 33.
(a) Apud HEDAM, *p.* 35, 36.
(b) Epiſt. BONIF. VI. *p.* 10. VIII. *p.* 11.
(c) Epiſt. GREG. *inter* Epiſt. BONIF. CXIX. *p.* 165.

met doopen, naar de wyze der Chriſtenen (*d*), dan met offeren van ſtieren en bokken aan Jupiter (*e*) en andere Heidenſche Afgoden (*f*), en met eeten van 't gene den Afgoden geofferd was: 't welk ſommigen, door het maaken van een kruis, meenden te konnen heiligen (*g*). Men vondt Chriſtenen, die hunne ſlaaven den Heidenen verkogten, om opgeofferd te worden (*h*). De onbeſchaafde menigte hadt, met het aannemen van den Chriſtelyken Godsdienſt, de oude woeſtheid niet konnen afleggen. Voor een overblyffel deezer woeſtheid houd ik, 't welk, by de Pauſen van deezen tyd, als eene afſchuwelyke zonde, werdt aangemerkt, dat de Chriſtenen deezer landen het vleeſch van wilde, zo wel als van tamme, paarden greetiglyk aten (*i*). Ook aten zy gaarne raauw ſpek; daar zy 't, volgens de Pauſelyke Inſtellingen, of gekookt, of gerookt, immers niet, dan na 't Paaſchfeeſt, raauw eeten mogten (*k*). Onder deeze onbeſchaafde nieuwbekeerden, waren de Prieſters weinig in getal, en ſomtyds aan grove gebreken ſchuldig (*l*); zo dat Bonifacius, in eenen zyner Brieven (*m*), de beſtraffingen der Iſraëlitiſche Prieſteren, door de oude Profeeten, op hen paſt. Elders verklaart

(*d*) Epiſt. Zach. *inter* Epiſt. Bonif. CXXXIV. *p.* 185.
(*e*) Epiſt. Gregor. *inter* Epiſt. Bonif. CXXII. *p.* 168.
(*f*) Epiſt. Zach. *inter* Bonif. CXL. *p.* 205.
(*g*) Epiſt. Gregor. *inter* Bonif. CXXVI. *p.* 173.
(*h*) Epiſt. Gregor. *inter* Bonif. CXXII. *p.* 169.
(*i*) Epiſt. Gregor. *inter* Bonif. CXXII. *p.* 168. Epiſt. Zach. CXLII. *p.* 213.
(*k*) Epiſt. Zach. *inter* Epiſt. Bonif. CXLII. *p.* 214.
(*l*) Epiſt. Bonif. LXXXV. *p.* 120.
(*m*) Epiſt. Bonif. CV. *p.* 146, 147.

klaart hy, dat ſommige Diakenen, van vroeg af aan, in allerlei ontugt, geleefd, en verſcheiden' byzitten gehouden hadden; en des onaangezien tot de Prieſterlyke, ja zelfs tot de Biſſchoppelyke waardigheid verheeven waren (*n*). Ook vondt men 'er, onder de Biſſchoppen, die, ſchoon zy zig van Hoererye zuiver verklaarden, van Dronkenſchap, van kwaadſpreekendheid en andere gebreken niet konden vrygekeurd worden (*o*). Van minder belang was, ſchoon ook ſtrydig met de Inzettingen der Kerke, dat zy ter jagt gingen (*p*). Sommigen, dat nog meer afgekeurd werdt, trokken ten ſtryde, en ontzagen zig niet, in openbaaren oorlog, het bloed der Heidenen, ja dat der Chriſtenen zelven, te helpen vergieten (*q*). Welk gedrag van den Paus Zacharias zo zwaar gewoogen werdt, dat hy daaraan de overwinningen toeſchreef, welken de Heidenen, van tyd tot tyd, op de Chriſtenen behaalden. „ Hoe zoudt gy, ſchreef hy, in eenen algemeenen Brief, aan de Geeſtelyken en Weereldlyken onder 't Frankiſch gebied, „ de zege behaalen konnen, daar de Prieſters „ het één uur het Heilige bedienen, en het „ ander uur de Chriſtenen, wien zy dit bedienen moeſten, of de Heidenen, wien zy „ Chriſtus moeſten prediken, met hunne eigen' ſchenzieke handen ombrengen (*r*)?"

Ook

(*n*) Epiſt. BONIF. CXXXII. *p.* 182, 183.
(*o*) Epiſt. ead. *p.* 183.
(*p*) Epiſt. ead. *p.* 183.
(*q*) Epiſt. ead. *p.* 183. Epiſt. ZACH. *inter* BONIF. CXLII. *p.* 214.
(*r*) Epiſt. ZACHAR. *inter* BONIF. CXXXVII. *p.* 198.

Ook floeg op het ongeregeld gedrag der Kerkelyken de vermaaning, die, omtrent deezen tyd, door *Lullus*, den Opvolger van Bonifacius in 't Bisdom van Ments, aan zekeren Abt *Gregorius* gedaan werdt. „ Laat ons, fchreef hy, „ de koftelyke kleederen, de vet gevoer„ de paarden, de fperwers, de valken met „ kromme klaauwen, de fcherpbytende hon„ den, het blinkend goud en zilver veragten. „ De zagte matraffen voegen ons niet. Wy „ behoorden ons onze hoofdkuffens liever van „ mannen dan van gewyde maagden te laa„ ten toereiken. Vooral moeten wy de on„ voorzigtige gemeenzaamheid met vreemde „ vrouwen myden: wy worden ligter door hei„ melyke dan door openbaare verzoeking ver„ leid, wanneer wy niet wel op onze hoede „ zyn. Het gedruis van menigvuldige dienft„ boden moet, door ftille onderhandelingen „ over Gods woord, verdreeven worden (*s*)." In het leeren en doopen, werden, door deeze Geeftelyken, ook eenige ongeregeldheden begaan. Men vondt 'er, die beweerden, dat men een Chriften kon worden, zonder gedoopt te zyn (*t*). Verfcheiden', die van Prieften, welken nog op Heidenfche wyze durfden offeren, gedoopt waren, moeften wederom herdoopt worden (*v*). Bonifacius was zo kiefch op dit ftuk, dat hy, in Beieren zynde, menfchen herdoopte, om dat zy, van eenen Priefter, die zyne tong

(*s*) Epift. Lulli *inter* Bonif. XLV. *p.* 63.
(*t*) Epift. Zach. *inter* Bonif. CXL. *p.* 207.
(*v*) Epift. Gregor. *inter* Bonif. CXXII. *p.* 158.

tong niet wel naar de latynſche taale buigen kon, *in nomine patria & filia & ſpiritus ſancti*, in plaats van, *in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti*, gedoopt waren; hoewel 's Biſchops gedrag, hierin, van den Paus werdt afgekeurd (*w*). In 't ſtuk der Leere, werden veelen niet regtzinnig geoordeeld. Van tyd tot tyd, kwamen 'er Geeſtelyken uit Britannie herwaards, die gehouden werden Heidenſche Leeringen en Plegtigheden voor te ſtaan (*x*). Ook vondt men Afrikaanſche Kerkelyken, die of voor Manicheërs, of voor Donatiſten gingen (*y*). Behalve deezen, waren 'er inboorlingen, die vreemde gevoelens dreeven. Ook waren 'er veele Prieſters, die, naar 't oordeel der Roomſche Kerke, geene wettige zending hadden. Van ſommigen wiſt men niet, of zy van Biſſchoppen geordend waren, of niet (*z*). Van anderen, was 't zeker genoeg, dat zy geene wettige ordening hadden, en deeze laatſten maakten den grootſten hoop uit. Zy hadden 't oor van 't gemeen, en leefden buiten opzigt van eenigen Biſſchop. 't Volk, dat hun aanhing, kwam, niet in de openbaare Kerken; maar buiten, in eenzaame plaatſen, of in boeren-wooningen, byeen. Men wil, dat deeze Leeraars de gewoonte niet hadden om den Doopelingen, ſchoon derzelver jaaren zulks toelieten, eenige belydenis des Geloofs te leeren of af te vor-

(*w*) Epiſt. ZACH. *inter* BONIF. CXXXIV. *p.* 185. Vide & Epiſt. GREGOR. *inter* BONIF. CXXX. *p.* 179.
(*x*) Epiſt. GREGOR. *inter* BONIF. CXXIX *p.* 178.
(*y*) Epiſt. GREGOR. *inter* BONIF. CXXIV. *p.* 170.
(*z*) Epiſt. GREGOR. *inter* BONIF. CXXX. *p.* 179.

vorderen. Ook tekenden zy hen, voor den Doop, niet met het Kruis (*a*). Met één woord, het gedrag en de leer der meeſte Prieſteren hier te lande, die geene Biſſchoppelyke, veel min eene Pauſelyke zending hadden, moet Kerkelyken, die, gelyk Bonifacius, hun gezag van den Roomſchen ſtoel ontleenden, in veele opzigten, geſtooten hebben.

Ketteryen van Adelbert en Klemens.

Onze Biſſchop klaagt ook, in verſcheiden' zyner Brieven, bitterlyk, over de ſmert, die hem, door de valſche broeders, werdt aangedaan, en hem dieper trof, dan de moeite, welke hy met de ongeloovigen hadt (*b*). De zwaarwigtigheid van den arbeid, dien hy op zig hadt genomen, drukte hem ook zo zeer, dat hy, dikwils, den raad en voorbede zyner Broederen en Zuſteren oordeelde noodig te hebben, en by herhaalinge verzogt (*c*). Meermaalen vervoegde hy zig ook aan de hooge Overheden, om onderſtand te verwerven. Men heeft, onder anderen, eenen Brief van hem, gerigt aan *Gripo*, Zoon van Karel Martel, behelzende een verzoek, om de Geeſtelyken in Turingen, tegen het geweld der Heidenen, te beſchermen (*d*). In eenen anderen Brief, verklaart hy „ dat hy, zonder hulp van den Vorſt „ der Franken, [Karel Martel], noch de Hei„ denſche plegtigheden affchaffen, noch de Gees-

(*a*) Epiſt. ZACHAR. *inter* BONIF. CXL. *p.* 206.
(*b*) Epiſt. BONIF. XIII. *p.* 17. XVI. *p.* 19. &c.
(*c*) Epiſt. BONIF. XI. *p.* 15. XIII. *p.* 17. XXIII. *p.* 36. XXIV. *p.* 37. &c.
(*d*) Epiſt. BONIF. XXVI. *p.* 39.

„ Geeſtelykheid beſchermen, noch het volk „ regeeren kon" (*e*). Ook vindt men getuigd, dat 'er, omtrent den jaare zevenhonderdenveertig, door toedoen van Bonifacius niet alleen, maar ook van Karel, Vorſt der Franken, honderdduizenden tot het Geloof gebragt waren (*f*). De Biſſchoppen van Rome hielpen hem inzonderheid, in het dempen der Ketteryen en het veroordeelen der doolenden. In 't jaar zevenhonderdvyfenveertig, hadt hy, na 't houden eener Kerkelyke Vergadering, twee Ketters, *Adelbert* en *Klemens*, van hun Prieſterampt afgezet, en door bevel der Frankiſche Vorſten, Karoloman en Pipyn, in de gevangenis doen werpen (*g*). Adelbert was een * Frank, Klemens een Schot van geboorte. Adelbert beweerde, dat men den Apoſtelen en Martelaaren geene Kerken behoorde toe te wyden. Hy regtte ondertuſſchen Kruisjes en Bedehuisjes op, langs de beeken, en in de velden, en waar hy 't maar goedvondt, en hieldt hier, in plaats van in de gewoone Vergaderplaatſen, Godsdienſtige Byeenkomſten. Hy gedoogde niet, dat iemant zyne zonden voor hem beleedt. Zelfs vindt men getuigd, dat hy zou voorgegeven hebben, elks zonden te kennen, die hy, zonder datze beleeden werden, zou hebben durven vergeeven. Ook zegt men, dat hy zig den naam van *Apoſtel* gaf. Wat Klemens aangaat; men beſchuldigde hem van kleinagting voor de Kerkregels. Ook durfde hy de gevoelens

* *Gallus.*

(*e*) Epiſt. BONIF. III. *p.* 6.
(*f*) Epiſt. GREGOR. *inter* BONIF. CXXX. *p.* 178.
(*g*) Synod. Romana *inter* Epiſt. BONIF. *p.* 186, 187.

lens van Hieronimus, Auguſtinus en Gregorius wederleggen. Vreemde ſtellingen hadt hy, zegt men, over de Goddelyke Voorſchikking. Hy dreef, dat Chriſtus, ter Helle neder gedaald zynde, beide ongeloovigen en geloovigen verloſt hadt; behalven andere leeringen, welken men hieldt met het algemeen Geloove te ſtryden. Deeze luiden ſtonden diep in de gunſt des gemeenen volks: inzonderheid Adelbert. Zo dra was hy niet gevat, of de gemeente riep, dat men haar eenen Apoſtel, eenen voorſtander, eenen voorbidder, eenen wonderwerker ontrukt hadt. Bonifacius zogt zyn bedryf, derhalve, door 's Pauſen gezag, te billyken (*b*). Ook beriep Paus Zacharias eene Vergadering van Biſchoppen en andere Geeſtelyken te Rome, in welke Adelbert en Klemens veroordeeld werden. Vooraf hadt men een geſchrift gelezen, vervattende het Leeven en de ſtellingen van Adelbert, door hem of iemant der zynen opgeſteld. Jammer is 't, dat men ons van het zelve niet meer dan het begin bewaard heeft: hadt men 't geheel, men zou van 's mans gevoelens beter konnen oordeelen. Ook was 'er een Gebed van hem overwoogen, in welk, bovenal werdt afgekeurd, dat hy de Engelen, met naamen, die, zo men dagt, eer den boozen geeſten eigen waren, hadt aangeroepen. De meeſten oordeelden, dat deeze ſchriften verbrand behoorden te worden. Doch de Paus wederhieldt zulks, beweerende, dat menze, ter beſchaaminge der Ketteren, bewaaren

(*b*) Epiſt. Bonif. CXXXV. a. 187-189.

ren moeſt (*i*). Ondertuſſchen was de zaak van Adelbert en Klemens hiermede nog niet afgedaan. Eenige maanden laater, ſchreef Paus Zacharias eenen Brief aan Bonifacius, waarby hy hem verzoekt, de zaak der (7) afgezette Biſſchoppen op nieuws ter overweging van eene Kerkelyke Vergadering te brengen; en zo zy hier na, ſchryft hy, nog hardnekkiglyk hunne onſchuld blyven beweeren, moetenze, verzeld van twee of drie bekwaame Prieſters, naar Rome gezonden worden (*k*). Hoe 't met deeze zaak afgeloopen, en wat 'er van Adelbert en Klemens eindelyk geworden zy, is my niet gebleeken. Alleenlyk vind ik nog, dat Pipyn, in eene Byeenkomſt, te Soiſſons, omtrent deezen tyd, gehouden, bevel heeft gegeven, dat de Kruisjes, die Adelbert, hier en daar, opgeregt hadt, verbrand zouden worden (*l*).

Kerkvergaderingen ten tyde van Bonifacius.

Ondertuſſchen ziet men, uit dit ſtaaltje, op welk eene wyze, Bonifacius tegen de doolenden yverde. Voorts was hy even vlytig bezig, om de Gemeente in orde te houden. Van tyd tot tyd, hieldt hy Kerkelyke Vergaderingen, in welken verſcheiden' vaſtſtellingen, de Kerkentugt betreffende, gemaakt werden. Onder anderen, beſchreef Karo-

(*i*) Synodus Romana, *ubi ſupra*. *p.* 190-195. Epiſt. ZACHAR. *inter* Epiſt. BONIF. CXXXVIII. *p.* 201. Epiſt. GEMMULI *inter* BONIF. CXLVIII. *p.* 228.

(*k*) Epiſt. ZACH. *inter* BONIF. CXXXIX. *p.* 203.

(*l*) Capitul. Pipini Princ. *col.* 503. *Edit. Georgiſch.* [*col.* 158. *Tom.* I. *Edit. Baluzii.*]

(7) *Ex-Epiſcopi* ſchryft de Paus. Bonifacius hadt hen ſlegts *Prieſters* genoemd.

Karoloman eene Kerkelyke Byeenkomſt, tegen den eenentwintigſten van Grasmaand des jaars zevenhondtweeenveertig, de eerſte, die men, in den tyd van tagtig jaaren, in Frankryk gehouden hadt (*m*), op welke verſcheenen BONIFACIUS, Aartsbiſſchop van Ments, *Burchard*, Biſſchop van Wurtsberg, *Regenfrid*, Biſſchop van Keulen, *Wintanus*, Biſſchop van Buriberg, *Willibald*, Biſſchop van Egſtad, *Debban*, miſſchien *Eoban*, Hulpbiſſchop van Utrecht (*n*), en *Eddan*, Biſſchop van Straatsburg, nevens derzelver Prieſters. In deeze Byeenkomſt, werdt beſlooten, dat men, jaarlyks, eene diergelyke houden zou. Voort werdt den Geeſtelyken verbooden te jaagen en den kryg te volgen. Den Biſſchoppen werdt bevolen, met behulp der † Graaven, die Verdedigers der Kerke waren, de Heidenſche gebruiken van onder de Chriſtenen te weeren: vooral de offerhanden, die, naaſt de Kerken, op Heidenſche wyze, aan de Heilige Martelaars en Belyders gedaan werden: ook de heillooze vuuren, (8) *Noodvuur*

† *Gravienes.*

(*m*) Epiſt. BONIFACII CXXXII. *p.* 181.
(*n*) *Vide* WILLIBALDI Vitam BONIF. *Cap.* X.

(8) Welk dit vuur geweeſt, en waarom het *Nedſyr*, dat is *Noodvuur*, genoemd zy, is bezwaarlyk te zeggen. In ſommige deelen van Duitſchland, zyn de Landluiden gewoon, op S. Jans dag, een' ſtaak uit de hegge met touw te bewoelen, en zo lang heen en weer te trekken, tot hy vuur vat; welk zy met ſtoppels en ander ligt hout zorgvuldiglyk voeden. De aſch, die 'er van komt, ſpreidenze over den moestuin, waanende hier door de Rups te konnen verdryven. Sommigen willen, dat het *Noodvuur* van gelyken aart als dit geweeſt zy. Dat het, ten minſten, door *wryving van het hout*, veroorzaakt werdt, blykt uit eene Lyſt der Heidenſche by-

vuur genoemd. Nog werdt de boete geregeld voor Prieſters, Monniken en Nonnen, die tot Hoereſy vervielen. Ook werdt den Prieſteren en Diakenen gelaſt, geene * korte rokken, gelyk de Leeken, maar lange overrokken te draagen (*o*). Meer andere wetten werden hier gemaakt; doch zy werden kwalyk onderhouden. Immers Bonifacius klaagt, in eenen zyner brieven, dat hy goede verwagting van deeze Kerkvergadering gehadt hadt; doch dat 'er weinige of geene vrugt van gekomen was (*p*). In eene volgende Kerkvergaderinge, te *Liftine* (*q*), op den *eerſten* van Lentemaand, zo ſommigen agten in 't jaar zevenhonderddrieenveertig, doch veelligt eenige jaaren laater gehouden, werden de vaſtſtellingen der voorige beveſtigd, en eenige nieuwe wetten gemaakt (*q*). In eene Kerkvergadering, die, zo 't ſchynt, nog voor deeze gehouden werdt, deedt men belydenis van het algemeen Geloof, en van de eenigheid met en onderwerping aan de Roomſche Kerke en

*Saga.

(*o*) Fragment. Concilii *ſub* Carolom. *inter* Epiſt. BONIF. *p.* 110.

(*p*) Epiſt. BONIFAC. CV. *p.* 145.

(*q*) *Ubi ſupra. p.* 212.

bygeloovigheden, die, in de Kerkvergadering, van welke wy ſpreeken, veroordeeld zyn, in welke Lyſt, dit Vuur *Ignis fricatus de Ligno* genoemd wordt. *Indic. Superſt. Pagan.* Num. XV. inter *Capitul. Reg. Franc.* col. 492. *Edit. Georgiſch.* Veelligt heeft het den naam van *Noodvuur* gekreegen, om dat het, door *nood*, dwang of geweld, veroorzaakt werdt. Vide DU CANGE *Gloſſarium* Voce NEDFRI.

(*q*) *Liftine* heeft, volgens het gevoelen van AUBERTUS MIRÆUS, gelegen by het Laubienzer Klooſter, omtrent drie mylen van Binch in Henegouwen. Vide N. SERARII *Not.* ad *Epiſt.* BONIFACII. p. 322.

en den Stedehouder van Petrus. Ook beſloot men dat den Aartsbiſſchoppen voortaan het *Pallium* of Aartsbiſſchoppelyk Schouderkleed van den Paus zouden moeten verkrygen. Voorheen warenze, zo 't ſchynt, enkelyk door 't gezag der Frankiſche Vorſten aangeſteld geweeſt. Men maakte verſcheiden' andere vaſtſtellingen in deeze Vergadering, overeenkomſtig met die, welken reeds te vooren gemaakt waren (*r*).

Wy hebben nu omſtandig genoeg aangeweezen, hoe Bonifacius, in 't zuiveren en verbeteren der Kerke, te werk ging. Van zyne handelwyze, in 't bekeeren der Heidenen, hier te lande, vinden wy minder beſcheids. Alleenlyk is 'er nog een Brief voor handen, door *Daniel*, Biſſchop van *Venta* of Winchester, aan onzen Geloofsprediker geſchreeven, behelzende eenige onderregtingen, omtrent de wyze, op welke hy de Heidenen tot het Geloof overhaalen moeſt. Waarſchynlyk is het, dat Bonifacius zig van deeze onderregtingen bediend heeft; alzo, uit eenen zyner Brieven, aan Biſſchop Daniel gerigt, af te neemen is, dat hy veel agting voor deszelfs raad hadt (*s*). Uit Daniels brief, blykt ten minſten, welke begrippen men zig, ten deezen tyde, van het prediken onder de Heidenen vormde. Bonifacius moeſt, zyns oordeels, „ juiſt zyn werk „ niet maaken, om den ongeloovigen, de „ ongegrondheid der geſlagtrekening hunner „ valſche Goden aan te toonen. Hy moeſt „ hun

Bonifacius wyze van bekeering der ongeloovigen.

(*r*) Epiſt. Bonif. CV. *p.* 144.
(*s*) Epiſt. Bonifac. III. *p.* 5.

„ hun toegeeven, dat zy egt zyn kon; doch
„ daaruit dan afleiden, dat deeze Goden een
„ begin gehad hadden. Voorts moeſt hy
„ hun vraagen, of zy meenden, dat de wee-
„ reld een begin gehad hadt, of niet? Zei-
„ denze ja; dan moeſt hy onderzoeken, wie
„ dezelve geſchaapen hadt? en aantoonen,
„ dat niet een' van hunne in der tyd gewor-
„ den' Goden, met grond, voor den Schep-
„ per der weereld kon gehouden worden.
„ Hy moeſt hen nog in verlegenheid trag-
„ ten te brengen, door het doen van verſchei-
„ den' vraagen, als, wie de weereld beſtier-
„ de, eer 'er hunne Goden waren? wie den
„ eerſten hunner Goden of Godinnen hadt
„ voortgebragt? of 'er nog Goden voort-
„ gebragt werden? en zo neen, waarom
„ niet? zo ja; of dan 't getal der Goden niet
„ reeds oneindig geworden ware? wie de
„ magtigſte onder alle deeze Goden ware?
„ en zo dit onzeker geoordeelt wierdt; hoe
„ veel gevaar men dan niet liep, om, door
„ 't eeren van den minderen, den meerde-
„ ren te hoonen? of zy hunne Goden dienden,
„ om hier, of om hiernamaals gelukkig te
„ worden? zo 't eerſte, waarin toch de Hei-
„ denen gelukkiger waren dan de Chriſtenen?
„ Wat voordeel zy toch den Goden, door
„ hunne Offerhanden, toebragten, die alles
„ onder hun gebied hadden? En beheerſch-
„ ten de Goden alles; waarom lieten zy de
„ Heidenen dan door de Chriſtenen overwel-
„ digen? Behoefden zy Goden; waarom ver-
„ kooren zy 'er geene magtiger? Behoefden zy
„ 'er geenen; waarom offerden zy dan? Zulke

„ en

„ en veele diergelyke vraagen moeſt hy hun
„ doen, niet op eene verwytende en tergen-
„ de, maar op eene vriendelyke en zagtzin-
„ nige wyze; ſomtyds de Chriſtelyke Leer te-
„ gen hunne bygeloovigheden overſtellende,
„ op dat zy eer beſchaamd dan verbitterd mog-
„ ten worden. Wyders moeſt onze Geloofs-
„ prediker hierop aandringen, hoe toch de
„ Goden konden geoordeeld worden, de
„ regtvaardigen, in dit leeven, te beloonen,
„ en de onrechtvaardigen te ſtraffen; daar zy
„ de Chriſtenen, die hunne beelden alomme
„ om verre wierpen, en de gantſche weereld
„ van hunnen dienſt afkeerig maakten, onge-
„ ſtraft lieten? Waar 't voorts by toekwam,
„ dat de Chriſtenen vrugtbaare Landen, Wyn
„ en Olie in overvloed voortbrengende, be-
„ zaten, terwyl de Heidenen, daarentegen,
„ in eenen kouden en dorren hoek des Aard-
„ bodems geplaatst waren? Hy moeſt hun ook
„ voorhouden, dat de Chriſtenen de gantſche
„ weereld regeerden, daar de Heidenen ge-
„ ring van getal en magt waren, en dat dee-
„ ze groote verandering te wege was gebragt,
„ ſedert de komſt van Chriſtus, voor wiens
„ tyd de Heidenen groot gebied in handen
„ gehad hadden (*t*)."

Ziet daar de redenen, welken Bonifacius zal gebruikt hebben, om de Heidenen deezer Landen tot het geloof te beweegen. Van derzelver gegrondheid of ongegrondheid, blyve het oordeel den opmerkenden Leezer aanbevolen. De Saxers en Friezen lieten zig ligter door hem overhaalen, om dat hy, ge-

(*t*) Epiſt. DANIELIS *inter* BONIF. LXVII. *p.* 79, 80.

gelyk zy zelven gewoon waren te zeggen (*v*), met hen *van eenen bloede* herkomſtig was (*w*). Menigvuldige Medearbeiders hadt Bonifacius in het werk der Bekeeringe, die hy overal heenen zondt, en die, behalven dat zy dikwils lyfsgevaar liepen, ook ſomtyds gebrek aan 't noodige hadden. „ Myne Prieſters, ſchryft onze Biſſchop, in zekeren Brief aan den Prieſter *Fulred*, „ die zig digt aan de Heidenſche „ grenzen onthouden, hebben nog ter naau„ wer nood brood om te eeten ; doch het „ ontbreekt hun aan kleederen (*x*)". Deeze behoefte werdt ondertuſſchen, dikwils, van buitens Lands vervuld. Bonifacius ontving, van tyd tot tyd, inzonderheid uit de Engelſche Kloosters, kleederen, dekens en andere noodwendigheden (*y*). Somtyds zondt men hem, onder anderen heel van Rome, een weinig Peper, Kaneel en andere ſpéceryen (*z*), die, in deezen tyd, zeer dierbaar waren. Zyne inkomſten zullen, vermoedelyk, in 't eerſt niet groot geweeſt zyn. Zy werden in vier deelen verdeeld ; waarvan hy één voor zig zelf behieldt, één aan zyne Geeſtelykheid, en één aan armen en Pelgrims uitdeelde: het vierde bewaarde hy, tot het bouwen en onderhouden van Kerken (*a*).

Doch onze Biſſchop hadt inzonderheid de Heilige Schriften en andere boeken noodig, om

(*v*) Epiſt. BONIF. VI. *p.* 10.
(*w*) Zie hier voor LII. Boek, *bl.* 291 en IV. Boek, *bl.* 381.
(*x*) Epiſt. BONIF. XCII. *p.* 128.
(*y*) Epiſt BONIF. XXXVIII. *p.* 40. Epiſt. CINEARDI *inter* BONIF. LXXXVI. *p.* 121.
(*z*) Epiſtolæ GEMMULI *inter* BONIF. CXLVIII & CXLIX. *p.* 229 & 230.
(*a*) Epiſt. GREGOR. *inter* BONIFACII CXXIV. *p.* 171.

om zig van zyn ampt behoorlyk te kwyten. Doorgaans ſchreef hy hierom aan de Kloosters in Engeland. Ook verzogt hy den bovengemelden Biſſchop Daniel, om zeker Boek, vervattende zes Profeeten, in klaare en volkomen' Letters geſchreeven, en door zynen overleeden Meeſter, den Abt *Winbert*, nagelaaten; alzo hy, door ouderdom reeds merkelyk zwakker van gezigt, de kleine en ineengetrokken' Letters niet langer onderſcheiden kon (*b*). De Abtdis *Edburg* badt hy, t'eenigen tyde, voort te gaan, om, gelyk zy reeds begonnen hadt, de Brieven van Paulus voor hem uit te ſchryven, en met gouden Letters te verſieren (*c*). Hy bezat ook Verhandelingen over den Brief aan de Romeinen en den eerſten aan de Korinters; doch zou 'er gaarne uitleggingen over de andere Brieven by gehad hebben (*d*). Voorts waren de Brieven van Paus Gregorius den Grooten (*e*) en de Werkjes van Beda by hem hoog geagt; van welke laatſten hy zo veelen verzamelde, als hy magtig worden kon (*f*). Veel moeite hadt hy ondertuſſchen, om de noodige ſchriften te bekomen. De Drukkonſt was nog niet gevonden. Met het uitſchryven verliep veel tyds. Somtyds klaagden de Kloosterlingen over de felle winterkoude (*g*), ſomtyds over de jigt, die hun het

(*b*) Epiſt. Bonif. III. *p.* 7.
(*c*) Epiſt. Bonif. XXVIII. *p.* 40.
(*d*) Epiſt. Bonif. XXII. *p.* 36.
(*e*) Epiſt. Bonif. CXLIX. *p.* 230.
(*f*) Epiſt. Bonif. VIII. *p.* 12. IX. *p.* 13. CXL. *p.* 291.
(*g*) Epiſt. Gudbrect. *inter* Bonif. LXXXIX. *p.* 184.

het ſchryven belettede (*b*). Somtyds ontbrak het hun aan goed Pergament (*i*). Veeltyds vondt men geene boeken dan die ſlegt geſchreeven en dus bezwaarlyk te leezen waren (*k*); zo dat 'er veel tyds en arbeids vereiſcht werdt, om tot eenige kennis van belang te geraaken. Bonifacius egter, met de bekwaamheid die hy hadt, en die van veelen hoog geroemd werdt (*l*), arbeidde vlytiglyk aan de bekeering der ongeloovigen en den opbouw der Gemeente. De ſchets, welke wy van zyn gedrag, uit de egtſte ſtukken, die tot ons gekomen zyn, hebben gegeven, zal den Leezer hebben doen zien, welk een man hy geweeſt zy. Zy heeft ons de weereldlyke zaaken, voor eene poos, uit het oog doen verliezen. Wy hervatten den draad van ons verhaal.

XXIII. Karoloman ſlaat de Saxers en Friezen.

In of omtrent den jaare zevenhonderdtweeenveertig, ſtonden de Saxers, onder DIDERIK of DIRK, wederom tegen de Franken op. Karoloman maakte zig wel haaſt van ééne hunner Veſtingen meeſter, en noodzaakte hen, op nieuws, tot onderwerping; doch zy hervatten den opſtand andermaal, in 't volgend jaar,

743. zig verbonden hebbende met RADBOUD (*m*), die, in ſommige Kronyken, genoemd wordt *Heer van Nederfriesland*, en Broeder van GONDEBALD,

(*b*) Epiſt. GEMMULI *inter* BONIF. CXLIX. *p.* 230.
(*i*) Epiſt. HATTO *inter* BONIF. CXIV. *p.* 158.
(*k*) Epiſt. COENR. *inter* BONIF. XCIX. *p.* 135.
(*l*) Epiſt. THEOPHYLAC. *inter* BONIF. CXLVII. *p.* 227.
(*m*) Chron. breve Senon. *ad annum* 743. Epiſt. ZACH. *inter* BONIF. CXXXVIII. *p.* 201.

BALD, die, na zynen Vader, ALDGILLUS, Broeder van Poppo, over gantſch Friesland 't gebied voerde (*n*). Karoloman, zig te zwak 744.
bevindende, om den Friezen en Saxers beide het hoofd te bieden, vereenigt zyne magt met die van zynen Broeder Pipyn. De Broeders vallen te gelyk in 't Land der Saxers, 't welk wyd en zyd verwoeſt werdt. De Saxiſche Hertog Dirk werdt gevangen genomen (*o*), of, volgens anderen (*p*), als gyzelaar in verzekeringe geſteld; doch naderhand, op zyn woord, ontſlaagen. De magt der verbonden' volken werdt dermaate geknakt, dat zy zig wederom tot onderwerping aan 't Frankiſch gebied gedwongen zagen (*q*). Of 'er, ten deezen tyde, ook een verdrag met de Friezen getroffen werdt, blykt niet klaar. 't Is egter vry waarſchynlyk; alzo men de Friezen, den Franken, haaſt, in eenen nieuwen kryg tegen de Saxers, zal zien byſpringen.

De geduurige overwinningen van Karoloman, wel verre van hem met ſterker heerſchzugt te vervullen, ſcheenen hem wars van de weereld te maaken: hoewel ſommigen vermoeden (*r*), dat zyn Broeder en de Paus, door liſt of dwang, weerzin in de Regeering in hem verwekten. Immers hy beſloot,

(*n*) Chron. Dominor. de Egmond *Cap.* IV. *apud* VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. *I. Deel, bl.* 338.
(*o*) Annal. Franc. Tilian. *ad annum* 744.
(*p*) REGINON. Chron. *Libr.* II. *ad annum* 743.
(*q*) Annal. Franc. Aſtron. *ad annum* 744. Annal. Fuld. *ad annum* 745.
(*r*) *Vide* Not. J. H. SCHMINCK *ad* EGINHART. de Vita Carol. Magni *Cap.* II. *p.* 22.

ſloot, vrywillig of zyns ondanks, het Ryksbewind zynen Broeder Pipyn alleen in handen te
746. laaten, trok, op het einde des jaars zevenhonderdzesenveertig, naar Rome, en begaf zig eerlang in het Benedictyner Klooſter van den Berg Kaſſin, alwaar hy, zig vooraf den kruin te Rome hebbende laaten ſcheeren, Monnik werdt (*s*).

Pipyn overwint de Saxers, met hulp der Friezen.

Terſtond hierna, werdt Pipyn al wederom genoodzaakt, om eenen opſtand onder de Saxers, door de wapenen, te dempen. 't Schynt, dat zy in Frankryk gevallen waren, en een groot getal van Chriſtelyke Kerken verwoeſt hadden. Immers ik weet op niemant beter dan op de Saxers te paſſen, 't gene Bonifacius, in éénen zyner Brieven, aan Paus *Steven den III*, niet lang na deezen tyd, geſchreeven, van de Heidenen zegt: „ dat „ zy, naamlyk, onlangs, in zyn Bisdom, „ meer dan dertig Kerken verwoeſt en ver„ brand hadden (*t*)". Pipyn ſlaagde te beter, in zyne onderneeming tegen de Saxers, doordien hy nu van de Friezen werdt bygeſtaan. Zyn Leger vereenigde zig met de gewapende manſchap, welke de Frieſche Koningen, ten zynen behoeve, op de been gebragt hadden. De Saxers werden grootendeels verſlaagen of gevangen genomen. Hun Land te vuur en te zwaard verwoeſt. Eerlang onderwierpen zy zig, en beloofden de ſchatting, welke zy, eertyds, Klotaris den

(*s*) Annal. Bertinian. *ad annum* 746. Epitom. Chronic. Caſſin. *apud* MURATOR. Rer. Ital. Script. *Tom.* II. *p.* 358.
(*t*) Epiſt. BONIFACII XCI. *p.* 126.

den I toegezeid hadden, voortaan, volkomenlyk te zullen opbrengen. Veele Saxers, zig buiten ſtaat vindende om de magt der Franken te wederſtaan, ontweeken de dood of ſlaaverny, door belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt te doen, en zig te laaten doopen (*v*).

XXIV. Pipyn, tot Koning van Frankryk verheeven, wordt door Bonifacius gezalfd. 751.

Pipyn, nu het gantſche Staatsbewind des magtigen Frankiſchen Ryks in zyne handen geſteld ziende, beſloot, met het gezag, ook den naam van Koning aan te neemen, en Childerik den III, die tot nog toe alleenlyk dien naam gevoerd hadt, ook van denzelven te berooven. Ondertuſſchen moeſt aan dit werk eenen glimp gegeven worden. Behalven de toeſtemming der Frankiſche Grooten, ten deezen einde, te Soiſſons byeengeroepen, hadt men de Pauſſelyke goedkeuring noodig. Men zondt dan *Burchard*, Biſſchop van Wurtsberg, en den Kapellaan *Fulrad* naar Rome. Paus Zacharias, die Pipyns hulp tegen de Longobarden in Italie behoefde, gaf ligtelyk zyne toeſtemming tot deszelfs verheffing (*w*), verklaarende dat men hem, die de Koninglyke magt reeds bezat, ook den Koninglyken naam niet behoorde te weigeren (*x*). Ook werdt hy eerlang, na dat Childerik van den troon geſtooten en in een Kloofter geſteken was, te Soiſſons, door den

(*v*) Fredegarii Chronic. *III. Cont. Cap.* CX. *ſeu* Collect. Hiſtoric. ex Thoromacho *Libr.* VI. *Cap.* I. *apud* H. Canis. *Tom.* II. *P.* I. *p.* 220.

(*w*) Annal. Bertinian. *ad annum* 749, Eginharti Annal. *ad annum* 749.

(*x*) Annal. Loiſel. *ad annum* 749.

den bovengemelden Bonifacius, Aartsbiſſchop van Ments, tot Koning van Frankryk gezalfd (y).

Men vindt aangetekend, dat Bonifacius diep in Pipyns gunſt ſtondt, om dat hy één van de eerſten geweeſt was, die hem hadden bygeſtaan, in 't afzetten van Childerik, en in 't beklimmen van den Frankiſchen Troon (z). De Heiligen van deezen tyd maakten geene zwaarigheid, om zig met de neteligſte Staatszaaken te bemoeijen (1).

Omtrent deezen tyd, of wat vroeger, riedt Bonifacius Pipyn, ſommigen Biſſchoppen de helft of een derde hunner goederen af te neemen, onder belofte van alles, in vervolg van tyd, te zullen wedergeeven. 't Schynt dat Pipyn, om zig, in zyne nieuwe mogendheid,

(y) Annal. Fuldenſes, *ad annum* 751.
(z) Hamelenſe Chronicon, *in* Coll. G. LEIBNITII Tom. II. p. 508.

(1) Onder de Brieven van Bonifacius, vindt men 'er eenen aan Paus Zacharias, in welken men leeſt, dat de Brenger des Briefs met eenige geheimen belaſt was, die hy den Paus alleen openbaaren moeſt. BONIF. *Epiſt.* CXLI. p. 210. Sommigen vermoeden, niet zonder grond, dat deeze geheimen de verheffing van Pipyn, tot Koning der Franken, betroffen. Voiez *Pere* DANIEL *Hiſtoire de France* Tom. I. p. 362. De brief is, omtrent deezen tyd, geſchreeven. Ook was Burchard, die naderhand aan den Paus gezonden werdt, door Bonifacius, tot Biſſchop van Wurtsberg, aangeſteld. BONIF. *Epiſt.* CXXXII. p. 182. Conf. ZACH. *Epiſt.* inter BONIF. CXXXIII. p. 185. De Kapellaan Fulrad, Burchards reisgenoot, was insgelyks een goed vriend van Bonifacius. BONIF. *Epiſt.* XCII. p. 127. Zo dat het van alle kanten beveſtigd wordt, dat onze Biſſchop ſterk in deeze zaak gewerkt heeft.

heid, te beveſtigen, en zyn Ryksgebied wyder uit te breiden, meer ſchatten behoefde, dan hy hadt konnen byeenzamelen. Immers Bonifacius raad werdt gevolgd (2): de Biſſchoppen moeſten een goed deel hunner goederen

(2) Het *Jaarboek der Abdye van S. Bertin*, te S. Omer in Artois, verhaalt dit op het jaar 750. Doch 't is niet onwaarſchynlyk, dat de raad van Bonifacius oorzaak geweeſt is van zekere vaſtſtelling, in de Kerkelyke Vergadering te Liftine; van welke wy boven [Bl. 396.] geſproken hebben, en die men meent, dat, al in 't jaar 743, gehouden is. 't Schynt ons ondertuſſchen toe, dat zy laater, en in of na 't jaar 746, is gehouden, om dat Karoloman, voor dien tyd, nog in regeeringe was, en 'er, in de Handelingen deezer Vergadering, maar van éénen Vorſt der Franken gewaagd wordt, door wien, volgens het *Jaarboek van St. Bertin*, Pipyn gemeend wordt. De vaſtſtelling zelve was in deeze woorden begrepen. „ Ter oorzaake van het gevaar des oorlogs en „ der Heidenſche vervolgingen, hebben wy, *met raad* „ *der Dienaaren Gods.* en des Chriſten-volks, vaſtge„ ſteld, een gedeelte van het Kerkelyk geld, voor ze„ keren tyd, by wyze van bede of ſchatting, onder „ Gods toelaating, tot onderhouding onzes Legers, na „ ons te neemen: met belofte, van jaarlyks, een ſtui„ ver of twaalf penningen van elke *Caſſata* of Woo„ ning, aan de Kerken en Klooſters te zullen wederge„ ven, om dezelven dus, al ſteirſt de Vorſt, dien 't „ geld verſtrekt is, ſchadeloos te ſtellen. Doch zo 't „ de nood vereiſcht, zal de ſchatting, op bevel van den „ Vorſt, op nieuws, geheeven worden. Ondertuſſchen „ zal men zorg draagen, dat de Kerken en Klooſters, „ die geld geſchooten hebben, geen gebrek lyden. Zo „ zy, door armoede, gedrukt worden, zal men hun al „ hun geld wederom geeven". *Synodal. Convent. Fragment.* inter *Epiſt.* Bonifac. p. 113. Paus Zacharias riedt Bonifacius, in eenen zyner Brieven, deezen jaarlykſchen ſtuiver van elke wooning tot almoeſſen of tot het bouwen van Kerken te beſteeden. Vide *Epiſt.* Zachar. inter Bonifac. CXLI. p. 215.

deren miſſen (*a*). Dan of de Koning naderhand de beloofde voorwaarde volkomenlyk hieldt, is my niet gebleeken. Ondertuſſchen won onze Biſſchop, door zulke wegen, de gunſt van Pipyn, die wel haaſt blyken gaf van de genegenheid, welke hy Bonifacius toedroeg, beveſtigende, by twee open' Brieven, de giften, voorheen door zynen Grootvader, Vader en Broeder, aan de Utrechtſche Kerke, over welke Bonifacius het opperbeſtier hadt, gedaan (*b*). Aanmerkelyk is 't, dat hy, in eenen deezer brieven, zynen Grootvader Pipyn, den naam van *Koning der Franken* geeft.

XXV. Geſchil met den Biſſchop van Keulen, over het regt tot de Utrechtſche Kerke.

Omtrent deezen tyd, ontſtondt 'er merkelyk verſchil, over het regt tot den Utrechtſchen Biſſchoppelyken zetel, tuſſchen Bonifacius en *Hildegarius*, Biſſchop van Keulen, 't welk oorzaak ſchynt geweeſt te zyn, dat de reeds voor eenige jaaren ingewydde Biſſchop Gregoor, zo ras nog niet, in 't geruſt bezit van 't Bisdom, geraakt is. Paus *Zacharias* hadt, al in 't jaar zevenhonderdagtenveertig, het Bisdom van Ments tot een Aartsbisdom verheeven, en vyf Biſſchoppelyke Stoelen, van Tongren, van Keulen, van Worms, van Spiers, en van Utrecht aan hetzelve onderworpen (*c*). *Agilulfus*, die toen het Keulſch Bisdom beſtierde (*d*), ſchynt

(*a*) Annal. Bertinian. *ad annum* 750.
(*b*) Diplom. PIPINI Regis *apud* HEDAM *p.* 35, 36.
(*c*) ZACHAR. P. Epiſt. *apud* MIRÆUM Not. Eccleſ. Belg. *Cap.* VII. *p. m.* 641.
(*d*) ZACHAR. P. Epiſt. *apud* MIRÆUM Cod. Donat. piar. *Cap.* IX. *p. m.* 12.

ſchynt deeze ſchikking, met goede oogen, te hebben aangezien. Doch Hildegarius, zyn Opvolger, wilde 'er zig niet aan onderwerpen. Wel verre van toe te ſtaan, dat het Utrechtſch Bisdom aan het Aartsbisdom van Ments onderworpen mogt worden, beweerde hy, dat het Utrechtſch Bisdom aan dat van Keulen onderhoorig was (3). Hy veſtigde zyn regt op de gifte van den ouden Dagobert, Koning der Franken, die, gelyk wy reeds hebben aangetekend (*e*), een Kerkje, ter eere van den H. Thomas, binnen Utrecht, geſtigt hebbende, het opzigt daarover aan den Keulſchen Biſſchop gegeven hadt, mids dat deeze zig verbondt, om het Evangelie, onder de ongeloovige Friezen, voort te planten. Bonifacius, 't regt van

(*e*) Boven *bl.* 337.

(3) In eene oude *Naamlyſt der Provincien en Steden van Gallie, door* Andreas du Chesne, uit de Boekery van Alexander Petavius, in 't licht gegeven, wordt de Stad Utrecht, in het tweede Germanie, van welk Keulen de Hoofdſtad was, geplaatſt. Dus leeſt men 'er in:

Provincia Germanica Secundá habet Ciuitates numero VI.
Metropolis Ciuitas Agripiniensium, id eſt Colonia
Ciuitas Tungrorum, quæ nunc *Leodium.*
Ciuitas Treiectum, id eſt Vztricht.
Ciuitas Nundenſis. [*al.* Mindenſis.]
Ciuitas Mimigardeuordenſis.
Ciuitas Oſenbrugenſis.

Nomina Provinc. & Civitat. Cathiæ apud Du Chesne Tom. I. p. 15. Miſſchien heeft de Keulſche Biſſchop, uit dit aanzien zyner Hoofdſtad boven Utrecht, ook eenig gezag voor zynen zetel willen afleiden.

van zynen zetel voorſtaande, bragt hier tegen in „ dat de Keulſche Biſſchop de voorwaarde niet betragt had, op welke hem het regt „ tot dit Kerkje was afgeſtaan. Hy hadt het „ Evangelie, in en om Utrecht, niet gepredikt. De Friezen waren, tot op de „ komſt van Willebrord, ongeloovig gebleeven. En deeze, door den Paus zelven, „ gezonden, hadt het Kerkje, van Dagobert „ geſtigt, doch ſedert door de ongeloovigen „ verwoeſt, van den grond af wederom opgebouwd. Hy hadt het Evangelie onder de „ Friezen voortgeplant, en voor *zyn overly*den een' Mede-Biſſchop nevens zig aangeſteld. De inwyding, ſedert door Bonifacius gedaan, was geſchied, op uitdrukkelyk „ bevel van Karoloman, Vorſt der Franken, „ die over deeze Geweſten geboodt". 't Verſchil, tuſſchen de twee Biſſchoppen, ſchynt eenen geruimen tyd geduurd te hebben. Bonifacius ſchreef 'er, in of kort na 't jaar zevenhonderdtweëenvyftig, eenen Brief over aan Paus Steven den III. hem voor houdende „ dat de Keulſche Biſſchop geen ander „ oogmerk hadt, dan te beletten, dat de „ Biſſchop, die 't geloof onder de Friezen „ moeſt prediken, van den Roomſchen Stoel „ afhing; terwyl hy daarentegen alle zyne „ poogingen aanwendde, om den Utrechtſchen Stoel t'eenemaal aan den Pauſſelyken onderworpen te doen blyven (*f*)".

752.

Welke

(*f*) Epiſt. BONIFACII XCVII. *p.* 132. & *apud* MIRÆUM Cod. Donat. piarum. *Cap.* X. *p.* 13.

Welke uitdrukkingen toonen, dat Bonifacius, zo zeer als andere Geloofsverkondigers hier te lande, voor de Pauſſelyke opperhoofdigheid geyverd heeft. Ook hadt hy, te vooren al, in eenen anderen Brief aan Paus Zacharias, betuigd „ dat hy het algemeen Geloof en de „ eenigheid met de Roomſche Kerke wenſchte te bewaaren, en niet ophieldt, alle zyne „ Leerlingen, hier te lande, tot het gehoorzaamen des Apoſtoliſchen ſtoels, te noodigen en te neigen (*g*)". Nog eens, „ dat hy hertelyk wenſchte, in de gemeenſchap „ der Roomſche Kerke en in de gehoorzaamheid der Pauſſelyke bevelen, onder „ de Duitſche volken, tot welken hy gezonden was, te blyven volharden, zo „ lang hy leefde (*h*)". En in eene Brief aan Paus Steven zelven, dat, „ al wat hy, „ als afgezonden' des Roomſchen Stoels, zesendertig jaaren herwaards, hadt verrigt, „ ten nutte der Roomſche Kerke geſtrekt „ hadt, aan welker oordeel, zo hy ergens „ in, met woord of daad hadt gefeild, hy „ zig, in alle nedrigheid, onderwierp (*i*)". Zulke en diergelyke verklaaringen zullen den Paus, buiten twyfel, bewoogen hebben, om, ten voordeele van Bonifacius, uitſpraak te doen, hoewel men zulks, myns weetens, nergens aangetekend vindt. Ook wordt ons de

(*g*) Epiſt. Bonifacii CXXXII. *p.* 181.
(*b*) Epiſt. Bonifacii *apud* Miræum Not. Eccleſ. Belgii, *Cap.* V. *p.* m. 640.
(*i*) Epiſt. Bonifacii XCI. *p.* 126.

de uitſlag van 't geſchil, tuſſchen hem en den Keulſchen Biſſchop, zo ver my bekend is, by
753. geenen der oude Schryveren verhaald. Alleenlyk weet men, dat, Pipyn, niet lang hierna, eenen togt tegen de Saxers, die wederom afgevallen waren, ondernomen hebbende, de Keulſche Biſſchop Hildegarius, ten zelfden tyde, in de Veſting *Wiberg*, door de Saxers, is omgebragt geworden (*k*). Of hy Pipyn op den togt verzeld heeft, dan of hem de Saxers, om eenige andere reden, hebben gehaat, blykt niet klaar. Miſſchien heeft zyn dood een einde van 't geſchil met Bonifacius gemaakt. Paus Steven kwam, in 't zelfde jaar, in Frankryk, om hulp tegen de Longobarden by Pipyn te verzoeken (*l*). Veelligt heeft zyne tegenwoordigheid en gezag Bonifacius in 't opzigt over de Utrechtſche Kerke beveſtigd. Doch na de dood van deezen Kerkvoogd (*m*), is de Utrechtſche Biſſchops zetel aan het Aartsſtift van Keulen onderhoorig geweeſt (4).

Boni-

(*k*) Annal. Loiſel. *ad annum* 753. Annales Bertiniani *ad annum* 753. Annal. Fuldenſ. *ad annum* 753.

(*l*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 753.

(*m*) Chronic. de Trajecto *in* MATTHÆI Analect. *Tom.* V. *p.* 314.

(4) Dit heeft geduurd tot in het jaar 1559, wanneer Paus Paulus de IV, op verzoek van Filips den II, Koning van Spanje en Heer der Nederlanden, het Bisdom van Utrecht tot een Aartsbisdom verheeven, en van de onderhoorigheid aan het Keulſch Aartsbisdom geheellyk ontſlaagen heeft. Vide *Bull.* PAULI IV. apud MIRÆUM *Donat. Belg.* Libr. I. Cap. CLVI. p. 472. Tom. I. *Oper. Diplom.*

Bonifacius leefde niet lang na deezen tyd. Hy was nu reeds tot hoogen ouderdom gekomen; en vondt goed, voor zynen dood, de Friezen, onder welken hy, van tyd tot tyd, het Evangelie gepredikt hadt, nog eens te gaan bezoeken. Men vindt aangetekend, dat hy, omtrent den Vegtſtroom, in eene plaats, *Attingohem*, miſſchien *Agttienhoven*, genoemd, voorheen, reeds drie jaaren, zyn verblyf gehouden, en zekeren *Gembert*, tot zynen eerſten Diſcipel, gehad hadt. Ook hadt hy, ten Zuiden en ten Ooſten van het Meer *Almari*, waarſchynlyk de Zuiderzee, op meer dan eene plaats, het Evangelie gepredikt, zig, hier en daar, eenen geruimen tyd ophoudende (*n*). Nu ondernam hy, den Ryn afgezakt zynde, langs de Weſtfrieſche Meeren, niet zonder gevaar, eenen togt over de Zuiderzee. Behouden in het tegenwoordig Friesland aangekomen, predikte hy, met hulp zyner Reisgezellen, het Evangelie met zo gewenſchten uitſlag, dat 'er veele duizenden van mannen, vrouwen en kinderen gedoopt, en een groot getal van Kerken geſtigt werden (*o*). Eerlang begaf hy zig naar *Dokkum*, gelegen aan den ſtroom *Bordine* of *Borndiep*, die toen, gelyk wy boven (*p*) reeds aangemerkt hebben, de eilanden Ooſtergo en Weſtergo van een ſcheidde. Hier liet hy tenten opſlaan voor zig en de zynen, en hieldt 'er zig, eenigen

XXVI. Bonifacius laatſte Predikingen onder de Friezen.

(*n*) Vita GREGOR. Epiſc. Traject. *Cap.* III.
(*o*) WILLIBALDI Vita S. BONIF. *Cap.* X. *p.* 246.
(*p*) Bl. 376.

nigen tyd, op, met prediken en doopen. Doch op den vyfden van Zomermaand des jaars zevenhonderdvierenvyftig, dag, dien hy geſchikt hadt, om den nieuwlings gedoopten, de handen op te leggen, ziet hy zig, in den vroegen morgen, van een groot deel der ongeloovige Friezen overvallen. Zyne bedienden loopen terſtond te wapen, om geweld met geweld te keeren (5). Men zag een vreeslyk bloedbad te gemoet, toen Bonifacius, te voorſchyn komende, zyn volk

Zyn geweldige Dood. 754.

(5) Miſſchien denkt iemant, op het leezen deezer woorden, waarom is juiſt onze Biſſchop voorzien van gewapende bedienden? [In 't Latyn ſtaat *Pueri*, 't welk ook *Soldaaten* zou konnen betekenen. Vide DU CANGE voce PUER.] Predikte hy het Evangelie, met het zwaard in de hand? Men heeft hem hier, met *verſcheiden' Schepen*, zien aankomen. Hy ſlaat *Tenten* op. WILLIBALD, zyn Levensbeſchryver, zegt ons zelfs (Cap. X. p. 246.) dat deeze gewapende bedienden of krygsknegten, uit het *Leger* [*e Caſtris*], voor den dag ſprongen, en even te vooren, dat de vyand op de *Legerplaats* [*in Caſtra*] aanviel. Hoe voegde toch al deeze omſlag onzen Biſſchop? wat beoogde hy 'er mede? De moeilykheid, om op deeze vraagen te antwoorden, ſchynt te vermeerderen, als men zig herinnert, 't gene wy te vooren [Bl. 388.] aanmerkten, dat 'er, ten deezen tyde, verſcheiden' Biſſchoppen waren, die den kryg volgden en tegen Heidenen en Chriſtenen ſtreeden. Wy hebben 'er [Bl. 412.] reeds eenen, in eene veſting, door de Saxers, zien ombrengen. Eerlang zullen wy 'er eenen, tot het overwinnen der Hunnen, zien medewerken. Uit eenen Brief van GERBERT, Biſſchop van Reims, daar na van Ravenne en eindelyk van Rome, onder den naam van *Silveſter den II*, blykt zelfs, dat de Biſſchoppen hunne byzondere krygsknegten hadden. (GERBERTI *Epiſtol.* XVI. apud DU CHESNE Tom. II. p. 792.) Zou Bonifacius ook van dit ſlag van Biſſchoppen geweeſt zyn? De omſtandighe-

volk tot het afleggen der wapenen, de Geestelykheid tot lyden vermaande. Wel haast viel toen de woedende menigte op den Bisschop zelven aan. Hy werdt, nevens drieënvyftig der zynen, ongelukkiglyk van 't leeven beroofd (*q*). Onder deezen, was ook zekere *Doban* of *Eoban* (*r*), dien Bonifacius te vooren aangesteld hadt, om hem, in de bestieringe des Utrechtschen Bisdoms, behulpzaam te zyn (*s*), waarom hy, by sommige Schryvers, den naam van *Bisschop* draagt (*t*). De roofzieke Friezen vielen vervolgens in de tenten der Predikers, sleepten de kisten met boeken, die zy waanden met geld gevuld te zyn, naar de schepen van Bonifacius, alwaar zy den voorraad van wyn en eetwaaren plonderden en te lyf sloegen. De boeken werden ten deele in eenen poel gesmeeten, ten deele langs 't veld verstrooid. Men wil, dat drie derzelven, nog tot deezen

(*q*) App. Chronol. *ad* BEDÆ Hist. Eccles. *Libr.* V. *Cap.* 24.
(*r*) NOTKERI Martyrologium *ad d. Non. Junii* in H. CANISII Lect. *Tom.* II. *P.* III. *p.* 138.
(*s*) WILLIBALDI Vita S. BONIFAC. *Cap.* X. *p.* 164.
(*t*) NOTKERI Martyrolog. *ubi supra.*

digheden, in welken wy hem hier ontmoeten, schynen hem in dit vermoeden te brengen. Doch behoort dit vermoeden, zo lang het geen' meer grond heeft, niet te verdwynen, voor de bedenking, dat onze Bisschop zig immers te ernstig en te openlyk tegen de krygvoerende Bisschoppen verklaard hadt (zie bl. 395.) om zelf de wapenen te gebruiken? Veelligt heeft Pipyn, wiens Vader hem in bescherming genomen hadt (zie bl. 385.) hem eenig krygsvolk medegegeven: voor welk men dan eene soort van Legerplaats heeft moeten afsteeken, en Tenten opslaan.

zen dag toe, overgebleeven zyn, en in de Abtdye van Fulda-, in 't Aartsbisdom van Ments, in 't jaar zevenhonderdvierenveertig, door Bonifacius geſtigt (*v*), bewaard worden. De dood van Bonifacius werdt, door de Chriſtenen van deezen oord, ſtrengelyk op de ongeloovigen gewrooken. Sommigen hebben, uit oude Schryvers, te boek geſteld, dat zeker Bevelhebber der Franken over de Landſtreek omtrent de Eems, met eenig Krygsvolk, over de Lauwers trok, en de moorders van Bonifacius genoegzaam allen van 't leeven beroofde (*w*). Ook verhaalt men, dat RADBOUD DE II, die, ten deezen tyde, over de Friezen beweſten de Lauwers regeerde, zig verdagt gemaakt hebbende, dat hy de hand in het ombrengen der Geloofs-Leeraaren gehad hadt, of met geweld verjaagd, of uit eigen' beweeging en vreeze voor erger, naar de Saxers, en van daar naar de Deenen in Jutland geweeken is, alwaar hy zig, langen tyd, onthouden heeft (*x*). Het lyk van Bonifacius werdt midlerwyl eerſt over de Zuiderzee naar Utrecht gebragt, en aldaar ter aarde beſteld; doch kort daarna, door de Geeſtelykheid van Ments, niet zonder eenige tegenſtribbeling van den Stadvoogd en Gemeente van Utrecht, uit het Graf geligt, naar Ments gevoerd, en eindelyk, in de Abtdye van Fulda, volgens zyne uitdrukkelyke begeerte

(*v*) Annal. Fuldenſ. *ad annum* 744.
(*w*) UBB. EMMII Rer. Friſic. *Dec.* I. *Lib.* IV. *p.* 152.
(*x*) Id. ibid. *p.* 153.

te (*y*), begraaven (*z*).

Dusdanig was het einde van den beroemden Geloofsprediker deezer Landen. Men hadt zynen Marteldood zo dra in Engeland niet vernomen, of men besloot, in eene algemeene Vergadering der Geestelykheid, den dag van zyn sterven, jaarlyks; plegtiglyk te vieren (*a*). De waarheid van dit omkomen, die op menigvuldige getuigenissen rust, wordt nog bevestigd, door eenen Brief van zekeren Bisschop *Milret*, omtrent een jaar na den dood van Bonifacius geschreeven (*b*). Van Bonifacius verrigtingen in Friesland, en van de agting, die hy daar by de nieuwbekeerden gehad heeft, kan men eenigzins oordeelen uit meer dan zeventig byzondere giften, allen of meest allen door de voornaamste Friezen, weinige jaaren na, en ten deele, zo 't schynt, ook voor zynen dood, aan hem, ten behoeve der Abtdye van Fulda, gedaan: van welke giften nog egte Gedenkschriften voor handen zyn (*c*). Behalven een goed getal van Brieven, zyn 'er ook nog zesendertig Kerkelyke Inzettingen van Bonifacius in wezen (*d*), voornaamlyk het gedrag der Bisschoppen en Priesteren betreffende.

Eenige jaaren hierna, vielen de Saxers we- 758.
der-

(*y*) Epist. Bonif. *apud* Miræum Not. Eccl. Belgii *Cap.* V. *p.* m. 640.

(*z*) Willibaldi Vita S. Bonifac. *Cap.* XI. *p.* 246. *& seqq.* Vide & Annal. Fuld. *ad annum* 754. & Eginhart. Annales *ad annum* 754.

(*a*) Epist. Cuthberti *inter* Bonif. LXX. *p.* 93, 94.

(*b*) Epist. Milret *inter* Bonif. LXXVIII. *p.* 109.

(*c*) J. F. Foppens Diplom. Nova Collectio *P.* I. *Cap.* V. *p.* 5.

(*d*) *Apud* D'Achery *Tom.* I. *p.* 507.

derom af van de Franken. Pipyn trok met een magtig Leger in hun Land. Zy verdedigden zig dapperlyk uit hunne Veſtingen. Eindelyk werden zy overwonnen, en genoodzaakt te belooven, dat zy jaarlyks, op de algemeene vergadering des Ryks, driehonderd paarden tot eene Schatting zouden opbrengen (*e*). Doch hoe weinig zy hier in hun woord hielden, zal ons 't gevolg deezer Hiſtorie leeren. Pipyn ondertuſſchen den Koning der Longobarden *Aſtolf* genoodzaakt hebbende, om den Paus het deel van Italie, welk men ſedert den *Kerkelyken Staat* genoemd heeft, plegtiglyk af te ſtaan (*f*), en verſcheiden' andere merkwaardige overwinningen hebbende behaald, overleedt te Parys, op den vier en twintigſten van Herſſtmaand des jaars zevenhonderdagtenzeſtig (*g*), 768. nalaatende twee Zoonen, KAREL en KAROLOMAN, die, met eenpaarige ſtemmen der Franken, tot Koningen verheeven zynde, het Ryk onder zig verdeelden. Karoloman viel Ooſtfrankryk, en al wat zyn Oom en Naamgenoot eertyds bezeten hadt; Karel al het overige ten deel (*h*). Karoloman egter beſtierde zyn Ryks aandeel niet lang. Hy overleedt op den vierden van Wintermaand des jaars zevenhonderdeenenzeventig (*i*). Ka- 771. rel, die, ſedert, by den naam van KAREL DEN GROOTEN, vermaard geworden is, maak-

(*e*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 758. Annal. Fuld. *ad annum* 758.
(*f*) Aſtron. Ann. Francor. *ad annum* 755.
(*g*) EGINHART. Annal. *ad annum* 768.
(*h*) ANDELMI Annal. *ad annum* 768.
(*i*) EGINHART. Annal. *ad annum* 771.

maakte zig, onaangezien Karoloman kinderen nagelaaten hadt, met toeſtemming der voornaamſte Frankiſche Grooten, terſtond, van alle zyns Broeders Staaten Meeſter (*k*).

De Saxers, waanende, zo 't ſchynt, dat zy, met de dood van Pipyn en Karoloman, van hunne verpligting aan de Franken ontſlaagen waren, noodzaakten Karel om, na 't houden van eenen Landdag te Worms, zyn Leger in hun Land te voeren. Hy overmeeſterde de Saxiſche Veſting *Heresburg*, en vernielde het beeld van den Saxiſchen Afgod *Irmenzul*. Voorts het Land alomme afgeloopen hebbende, en tot aan de Wezer toe zynde doorgedrongen, noodzaakte hy de Saxers wederom, de Vrede te begeeren, en hem, ten dien einde, twaalf Gyzelaars te leveren (*l*). XXVII. Karel de Groote overwint de Saxers. 772.

De Vrede duurde egter maar eenen korten tyd. Jaar op jaar, voerde Karel kryg tegen de Saxers, die geduurige invallen in Frankryk deeden, doorgaans met gelyken uitſlag. Vrede, Vredebreuk van de zyde der Saxers, Oorlog, en wederom Vrede volgden elkanderen op de hielen (*m*). In 't jaar zevenhonderdzesenzeventig, maakten de Saxers zig wederom meeſter van hun Slot Heresburg, de Franken uit hetzelve verdryvende. Doch voor de ſterkte *Sigisburg*, insgelyks door de Franken bezet, ſtieten zy 't hoofd. Zelfs werden zy, door de Franken, tot aan den ſtroom der Lippe toe, nagejaagd. 776.

Ka-

(*k*) ANDELMI Annal. *ad annum* 771.
(*l*) Annal. Loiſel. *ad annum* 772. EGINHART. Annal. *ad annum* 772.
(*m*) Annal. Bertin. *ad annos* 773, 774 & 775. Annal. Loiſel. *ad annos* 774 & 775.

Karel, ſedert, te Worms, op eenen algemeenen Landdag, beſlooten hebbende, al zyne magt tegen de Saxers te wenden, viel onverhoeds in hunne Legerſteden. Waarop zy, wederom met ſchrik geſlaagen, van alle kanten toevloeiden, roepende dat zy Chriſtenen en Onderdaanen der Franken zyn wilden. Karel deedt toen het Slot Heresburg, welk de Saxers verwoeſt hadden, wederom herſtellen. Ook ſtigtte hy eene andere ſterkte aan de Lippe, alwaar ſedert de Saxers, in grooten getale, met hunne vrouwen en kinderen, gedoopt werden. Hy liet eene ſterke bezetting van Franken in deeze Veſtingen, en den Winter in Frankryk overgebragt hebbende, begaf hy zig, in de Lente des volgenden jaars, naar
777. Nieuwmegen, alwaar hy het Paaſchfeeſt vierde (*n*).

XXVIII. Hof te Nieuwmegen door Karel geſtigt. Zyne Giften aan de Utrechtſche Kerke.

Hy hadt hier een prägtig Hof gebouwd, en was gewoon, een groot deel van den Winter of Lente, in hetzelve, door te brengen. De Landſtreek was vrugtbaar en vermaaklyk, en het Hof aan eenen luſtigen Oord, langs den Waalſtroom, gelegen (*o*). Thans was hy 'er ook in Zomermaand deezes jaars; op den zevenden van welke, hy 'er eenen Giftbrief tekende, ten behoeve der S. Maartens Kerke te Utrecht. Aan deeze, welke nu door *Albrik* als Biſſchop beſtierd werdt, ſchonk hy het Dorp *Liſiduna* of Leusden, omtrent den Eemſtroom gelegen, met de landen, bosſchen, wateren, wooningen, ſlaaven, tilbaare en

(*n*) Annal. Loiſel. *ad annum* 776.
(*o*) EGINHARTI Vita Caroli Magni *Cap.* XVII. *p.* 85.

en ontilbaare have; met één woord, met al wat 'er Graaf Wigger eertyds ter Leen by bezeten hadt. Hier werden bygevoegd * vier boſſchen, ter wederzyde van de Eem gelegen, en de Kerk, boven Duurſtede, *Uhkirika* genoemd, met honderd roeden lands rondſom dezelve, en een Eilandje ten Ooſten deezer Kerke, tuſſchen den Ryn en de Lek, behalven den † Oevertol langs den laatſtgemelden ſtroom. In 't hoofd van den Giftbrief, noemt Karel zig Koning der Franken en Longobarden, en (6) *Patricius* der Romeinen (*p*). Eenigen tyd te vooren, hadt hy de Giften, door de twee Pipynen, Karel Martel en Karoloman, aan de Utrechtſche Kerke gedaan, te

* *Hengeſtſchote, Fornheſe, Mokoroth,* en *Widock.*

† *Ripàticum.*

(*p*) Diploma KAROLI *apud* HEDAM *p.* 41.

(6) De naam van *Patricius* heeft niet altoos eenerlei betekenis gehad. In overoude tyden, verſtondt men 'er, te Rome, de nakomelingſchap der oude Raadsheeren door. TITUS LIVIUS Libr. X. Cap. 8. Naderhand, werdt deeze naam aan de voornaamſte Staatsdienaars der Roomſche Keizeren gegeven. CASSIODOR. *Variar.* Libr. VI. Form. II. p. 91. Doch in deezen tyd, werden, naar 't gevoelen van voornaame Geleerden, zulke Vorſten *Patricii* der Romeinen genoemd, die de beſcherming en verdediging der Roomſche Kerke op zig genomen, en met toeſtemming van den Paus en het Volk van Rome, het opperſt gebied over de Stad en den Kerkelyken Staat in handen hadden. Vide ANT. PAGI *Critic, in Annal.* BARONII. Tom. III. *num.* 8. p. 404. & P. DANIEL *Hiſtoire de France* Tom. I. p. 454, 455. In deezen zin, werdt Karel Martel *Patricius* verklaard (FREDEGAR. Chron. III. *Contin.* Cap. CX. vergeleeken met den Uiterſten Wil van Karel den Grooten by DU MONT *Corps Diplomatique* Tom. I. Art. VII. num. 17.) Ook zyn Zoon Pipyn, na dat hy Paus Steven den III. den Kerkelyken Staat verzekerd hadt. (LEO OSTIENSIS *Chron. Caſſin.* Libr. I. Cap. 8. in *Collect.* L. A. MURATORII Tom. IV. p. 272, 273.) En ten zelfden tyde,

te Aken, by eenen openbaaren Giftbrief, beveſtigd (*q*).

Veele Saxers laaten zig doopen.

Van Nieuwmegen vertrok de Koning naar Paderborn, alwaar hy eenen algemeenen Landdag hieldt, op welken de meeſte Saxers, als Leden of Onderdaanen des Frankiſchen Ryks, verſcheenen, en naar waarſchynlykheid, de beloofde ſchatting, geheel of ten deele, zullen opgebragt hebben. WITIKIND, Hertog der Saxers, was hier egter niet tegenwoordig, maar met eenigen zyner Landsluiden naar Noorwegen geweeken (*r*): ongetwyfeld om hulp tegen de Franken te zoeken, by den Koning *Sigifrid* (*ſ*), wiens Dogter *Gerberg* hy, naar 't verhaal van ſommige Kronyken (*s*), ter Vrouwe hadt. Te Paderborn werden een groot getal van Saxers gedoopt, die belooven moeſten, dat zy hunne Vryheid en vaderlyk erfgoed verbeuren wilden zo zy immer van den Chriſtelyken Godsdienſt afvielen, of den Frankiſche Ryke ongetrouw waren (*t*).

XXIX. Togt van Karel den Grooten naar Spanje.

Op den Landdag te Paderborn, verſcheen ook *Ibinalarabi*, Vorſt over eenige Steden der Saraſynen in Spanje, die zig, nevens het Land, over welk hy geboodt, aan Koning

(*q*) Diploma KAROLI *apud* HEDAN *p.* 39.
(*r*) Annal. Loiſel. *ad annum* 777.
(*ſ*) POËTA SAXO de Geſtis Caroli M. *Libr.* I. *ad annum* 777.
(*s*) *Apud* J. G. ECCARD. Stemmat. Witichindi. *p.* 14.
(*t*) Annal. Loiſel. *ad annum* 777.

de, Pipyns twee Zoonen, Karel en Karoloman. *Annal. Meteníc.* ad annum 754. Wyders ſtelden deeze *Patricii* eenige minderen onder zig aan, die ook den eernaam van *Patricius* voerden. Vide DU CANGE Voce PATRICIUS.

ning Karel kwam onderwerpen (*v*). Deeze onderwerping gaf gelegenheid tot den togt naar Spanje, die in 't volgend jaar ondernomen werdt. 778. 't Leger, welk Karel toen te velde bragt, was één der magtigſten, die men, tot dien tyd toe, gezien hadt. De Bondgenooten en Leenmannen des Konings hadden hunne beſte Benden byeen gerukt. GUNDEBOLD, Koning van Friesland, die onze Kronykſchryvers een' Zoon van Aldgillus den II (*w*) en een' Broeder van Radboud den II, Heer van een gedeelte van Friesland omtrent Alkmaar en Egmond (*x*), noemen, verſcheen hier, zo men wil, aan 't hoofd van zevenduizend man, al uitgelezen volk (*y*). Het Leger, over het Pyreneiſch gebergte, in Spanje gekomen, bemagtigde Pampelona, Saragoſſe en verſcheiden' andere Steden en Sterkten. Ibinalarabi en eenige andere Saraſynſche Vorſten leverden den Frankiſchen Koning Gyzelaars. Doch zyne benden, ſchoon zegepraalende te rug keerende, werden, in de engten van het Pyreneiſch gebergte, door de Gaskonjers, oude Vyanden der Franken, die zig, in een digt boſch, op de hoogte, verborgen gehouden hadden, onverhoeds overvallen. De agterhoede, die meeſt met de pakkaadje en 't oorlogstuig belemmerd was, wiſt zig minſt, in de onbekende engten van 't gebergte, te redden. Veele voornaame

Op welken Gundebold, Koning der Friezen, ſneuvelt.

(*v*) Annal. Bertiaian. *ad annum* 777.
(*w*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* IV. *Cap.* 22.
(*x*) Chron. de Geſt. Domin. de Brederode *Cap.* V. *apud* VAN LOON Al. Holl. Hiſt. *Deel. bl.* 339.
(*y*) TURPINUS de Geſtis Caroli M. *Cap.* XI.

naame Legerhoofden ſneuvelden hier (y); onder welken ook de Frieſche Koning Gundebold zou geweeſt zyn, die, zo men verhaalt, te Belin begraaven werdt (z), en naderhand, als ware hy om 't Geloof geſneuveld, onder de Heiligen en Martelaars (a), is gerekend geworden (7). Karel, ſedert zyne verſpreidde benden verzameld hebbende, viel op de Gaskonjers aan, en noodzaakte hen, om zig aan hem te onderwerpen (b).

XXX. De Saxers vallen in Deventer.

Het afzyn des Konings hadt de Saxers, door Witikind opgehitſt, wederom gelegenheid gegeven, om het gemaakt Verbond te ſchenden en in 't Land der Franken te vallen. Zelfs liepen zy Friesland af, alles alomme met moord en brand vervullende. Koning Rad.

(y) EGINHARTI Vita Caroli M. *Cap.* IX. Chronica S. Benigni Divionenſis *apud* D'ACHERY *Tom.* II. *p.* 372.
(z) TURPINUS de Geſtis Caroli Magni. *Cap.* XXIII.
(a) JOANN. A LEYDIS *Libr.* IV. *Cap.* 24.
(b) Annal. Loiſel. *ad annum* 778.

(7) 't Gene men van Gundebolds bedryf, op deezen togt, weet, is grootendeels gehaald, uit de regt beuzelagtige Beſchryving der *Bedryven van Karel den Groote*, die, op den naam van TURPINUS, Aartsbiſſchop van Reims, in 't licht gegeven; doch zekerlyk niet van hem geſchreeven is, alzo hy reeds in 't jaar 788 overleeden was, en deeze Hiſtorie (Cap. XXXII.) van Koning Karels dood, die in 't jaar 814 voorviel, gewaagt. Voiez J. LE LONG *Biblioth. Hiſt. de la France.* Libr. III. p. 325. & BESSELII Not. in Titul. EGINHART. *de Vita Caroli Magni* p. 1. Edit. Schminck. Onze Kronyken hebben deezen gewaanden TURPINUS veel te ligtvaardiglyk gevolgd. Wy konnen niet goedvinden hun de verdigte heldendaaden van Karel, van zynen Neeve Roeland en van anderen, na te vertellen. Men zie, ondertuſſchen, van Gundebold, UBBON. EMMII *Rer. Friſic.* Dec. I. Libr. IV. p. 155 & *ſeqq.*

Radboud de II. hadt hun, zo ſommigen (*c*) vermoeden, hiertoe gelegenheid gegeven. Ook zouden de Saxers de meeſte verwoeſtingen in de Landen, onder het gebied van zynen Broeder Gundebold, hebben aangeregt. Vervolgens drongen zy door tot aan den Rynſtroom, en rukten in *Deventer*, welke Plaats zy t' eenemaal verwoeſteden, den brand ſteekende in de Kerk, die aldaar, eenige jaaren te vooren, door den Prieſter *Liafwin*, eenen Engelsman van herkomſt, geſtigt was (*d*). Diergelyke vyandlykheden pleegden zy ook elders, gewyd noch ongewyd verſchoonende; doch toen zy de behouden' terugkomſt van Koning Karel vernamen, weeken zy te rug. Karel egter zondt hun eenen hoop Franken agter na, die hen, omtrent de Rivier de Adrana of Eder, ten deele verſloegen, ten deele naar hun Land dreeven. In 't volgend jaar, werden, eerſt de Weſtfalers, en toen de andere Saxers, die over de Wezer woonden, wederom tot onderwerping genoodzaakt. En ſedert werdt aan het gemaakt verdrag, door het doopen van een goed getal van Saxers, gelyk als de laatſte hand gelegd (*e*). Ook tekenen ſommige oude Schryvers aan, dat 'er, ten deezen tyde, insgelyks eene groote menigte van Friezen gedoopt werdt (*f*). 779.

Doch

(*c*) Ubbo Emmius Rer. Friſic. *Dec.* I. *Libr.* IV. *p.* 159.
(*d*) Vita S. Ludgeri *Libr.* I. *Cap.* 11, 12, 13. Vide & Revii Daventr. *Libr.* I. *p.* 11. & *ſeqq.*
(*e*) Annal. Loiſel. *ad annos* 779, 780.
(*f*) Chronic. Moiſſiac. *ad annum* 780. *in* Collect. Du Chesne *Tom.* III. *p.* 138.

De Saxers vervolgen de Geloofspredikers.

Doch 't leedt niet lang, of Witikind, uit Noorwegen te rug gekeerd, wist een goed deel der Saxers wederom tot den afval te beweegen. De Christen-Kerken, die men, in hun Land, hadt beginnen op te regten, werden verwoest, de Verkondigers der Evangelie-Leere vervolgd en gedood. *Willibad*, die, eenigen tyd herwaards, het Evangelie omtrent Dokkum gepredikt hadt, en, sedert in Saxenland gekomen, de Kerk van Breeme bestierde, werdt genoodzaakt, om de vervolging te ontwyken, te schepe,
782. naar Friesland te vlugten (*g*). *Koning* Karel was nu onlangs van eene algemeene *Vergadering*, omtrent den oorsprong der Lippe gehouden, te rug gekeerd. En op deeze Vergadering, hadt hy gehoor gegeven aan een plegtig Gezantschap van Sigifrid, Koning van Deenemarke en Schoonvader van Witikind (*b*), bestaande uit 's Konings eigen' Zoon *Halpdan* (*i*) en eenige andere Deensche Grooten, die van vrede kwamen handelen. De *Saxers*, die, in de onderwerping aan de Franken, volhard hadden, waren hier ook, in grooten getale, verscheenen (*k*); zo dat het met reden, vreemd schynen mogt, dat de overige Saxers, die Witikind aanhingen, in deeze omstandigheden, eenige vyandlykheden durfden onderneemen. Ook kreeg 'er Karel zo ras geene kennis van, als van die der

(*g*) Vita WILLIBADI Episcopi *Cap.* II & VI.
(*b*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 782.
(*i*) Incerti Auct. Vita Karoli M. *ad annum* 782. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 54.
(*k*) Annal. Loisel. *ad annum* 782.

der *Sorabiſche Sclaaven*, die tuſſchen de Elve en de Sala woonden, en eenen inval in de Landen hunner nabuuren, de *Euringen* en de Saxers, die met Karel in verbond ſtonden, gedaan hebbende, eenige Plaatſen verwoeſt hadden. Tegen deezen, zendt hy dan drie zyner voornaamſte Legerhoofden te velde, met een Leger van Ooſtfranken en Saxers. Doch deezen, de Saxiſche grenzen genaderd zynde, verneemen daar, dat Witikind zig tegen de Franken ten oorlog toeruſtte, en beſluiten terſtond, hunne wapenen niet tegen de Sclaaven, maar tegen Witikind en de zynen te wenden. Ten zelfden tyde, werdt hun Leger verſterkt, door de manſchap, die Graaf Dirk, eenen nabeſtaanden van Koning Karel, op het hooren van den opſtand der Saxers, in alleryl, in de Landſtreek Ripuarie, tuſſchen den Ryn en de Maaze gelegen, hadt konnen by een vergaderen, en welke, onder zyn geleide, naar Saxen trok (*l*). Sommigen willen, dat deez' Dirk een Voorvader der oude Hollandſche Graaven, die ook den naam van *Dirk* gevoerd hebben, geweeſt zy (*m*). Ten minſten is het zeker, dat eenigen onzer Kronykſchryveren, Dirk, die gemeenlyk voor den eerſten Hollandſchen Graaf gerekend wordt, hebben aangemerkt als uit het Koninglyk geſlagt van Frankryk herkomſtig (*n*).

Zy worden door Graaf Dirk, zo men meent, een' Voorvader der Hollandſche Graaven, tegengetrokken.

Doch wat hier van zyn moge; Graaf Dirk, van

(*l*) Eginhartt Annal. *ad annum* 782.
(*m*) Heda p. 59. G. van Loon Al. Holl. Hiſt. *II Deel, bl.* 11.
(*n*) Joann. a Leydis *Libr.* VI. *Cap.* 1.

van welken wy ſpreeken, riedt den anderen Legerhoofden, die ylings voortrukten, dat zy, vooraf, de Legerplaats der Saxers zouden doen verſpieden, en onderzoeken, of de gelegenheid goed ware, om hun ſlag te leveren. Zy volgden zynen raad, nevens hem voorttrekkende, tot aan de hoogte *Sontal*, ten Noorden van welke, de Saxers gelegerd waren. Daarna, over de Wezer getrokken, ſloegen zy zig, langs den boord dier Riviere, ter neder. De drie Legerhoofden, jookerig naar den ſtryd, en waanende de overwinning reeds in hunne handen te hebben, *waren bedugt*, dat men dezelve Graave Dirk mogt toeſchryven, indien hy, nevens hen, ſtreedt. Zy beſluiten dan, zonder hem, voort te rukken, en op de Saxers in te breeken. De aanval geſchiedde zonder orde, en als hadt men eenen vlugtenden vyand voorgehadt, wien men den buit ſlegts ontjaagen moeſt; niet eenen ſtandhoudenden, die op zyne hoede was. De Saxers booden zo dapperen tegenſtand, en 't gevegt werdt haaſt zo hevig, dat de meeſte Franken ſneuvelden. Eenigen, die op de vlugt gedreeven werden, bergden zig binnen de Legerplaats van Graaf Dirk. Karel, de nederlaag der zynen verneemende, kwam zelf, eerlang, met een magtig Leger, in Saxenland. Toen leiden de Saxers het hoofd in den ſchoot. Witikind, die, voor Karels aankomſt, wederom naar Deenemarke geweeken was, werdt van allen voor de oorzaak des krygs gehouden. Doch zyne medeſtanders werden, ten getalen van vierduizend-

vyf-

vyf honderd, Karel in handen gestelt, en allen, op éénen dag, te *Verden*, onthalsd (*o*). De Koning stelde sedert Graaven over de Saxers aan, die uit de edelsten van dien Landaart gekooren werden (8); doch hem niet lang getrouw bleeven (*p*).

XXXI. Een gedeelte der Friezen staat, nevens de Saxers, op, tegen de Franken. 783.

Misschien bragt de strengheid, van welke wy gesproken hebben, den algemeenen opstand onder de Saxers te wege, die in 't volgend jaar voorviel, en Karel noodzaakte, hun een- en andermaal slag te leveren (*q*); des zy, naar hulp hy hunne nabuuren uitziende, een gedeelte der Friezen, waarschynlyk, onder anderen ten minsten, die van Oostergo, bewoogen, om het Verbond, met de Franken gemaakt, te verlaaten (*r*). De afval van de Franken ging, onder deeze volken, gemeenlyk met den afval van den Christelyken Godsdienst gepaard. Ook vind men aangetekend, dat de Friezen, door Witikind opgehist, tot aan het Vlie toe, van het geloof afvielen, de Kerken verdelgden en de Geloofspredikers ten lande uitdreeven (*s*): onder welken, zekere *Ludger*, die zig te Utrecht in de Godgeleerdheid geoefend,

(*o*) Eginharti Annales, *ad annum* 782.
(*p*) Chronic. Moissiac. *ad annum* 782. *in* Collect. Du Chesne *Tom.* III. *p.* 138.
(*q*) Monachi Egolism. Vita Karoli M. *ad annum* 783.
(*r*) Incert. Auth. Vita Karoli M. *ad annum* 784.
(*s*) Vita Ludgeri *Libr.* I. *Cap.* 18.

(8) De Lastbrief voor eenen deezer Graaven, *Trutman* genoemd, is nog voor handen. Men vindt hem onder de *Capitul. Reg. Francor.* Tom. I. col. 242. *Edit. Baluzii*, in *Codic. Diplomat.* post. Teschemacher. *Annal. Cliviæ*, p. 38, en by anderen.

fend (*t*), en nu reeds, omtrent zeven jaaren, de Evangelieleer, te Dokkum, in de Landſtreek Ooſtergo, gepredikt hadt, met naame, genoemd wordt (*v*).

Zy worden door de Franker overwonnen.

Karel bragt wel haaſt twee Legers tegen de Saxers en Friezen te velde. Het een liet hy in Weſtfale, 't welk eerſt afgeloopen werdt, onder 't bevel van zynen Zoon, *Karel*; met het ander rukte hy, noordwaards aan, langs de Wezer. Naderhand, door Turingen, in het Land, tuſſchen de Elve en Sala gelegen, welk, door Saxers en Friezen, bewoond werdt, getrokken zynde, ſtak hy den brand *in hunne* Dorpen en gehugten. Het leger onder *Karel* zynen Zoon behaalde geene mindere voordeelen op de Weſtfalers, die, omtrent de Lippe, ſamengetrokken waren (*w*). Kortom, de Saxers en Friezen werden eindelyk geheel overwonnen (*x*). Koning Karel benam hun het regt op hun vaderlyk erfgoed, welk zy, eerſt onder zynen Zoon Lodewyk den Vroomen, wedergekreegen hebben (*y*) Witikind zelf onderwierp zig, en werdt, in den
785. aanvang des jaars zevenhonderdvyfentagtig, na 't aannemen van den Chriſtelyken Godsdienſt, te *Attigni*, in eenen loopenden ſtroom (*z*), waarſchynlyk in de *Aisne*, gedoopt (*a*). By

(*t*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* I. *Cap.* 6.
(*v*) Vita LUDGERI *Libr.* I. *Cap.* 18.
(*w*) EGINHARTI Annales *ad annum* 784.
(*x*) Chron. de Trajecto in MATTHÆI Annal. *Tom.* V. *p.* 315.
(*y*) Aſtronomi Vita Ludovici Pii *ad annum* 814.
(*z*) Chronicon Moiſiacum *apud* J. A. CRUS. Witikind. *Cap.* XIV. *num.* 10. *p.* 42.
(*a*) EGINHARTI Annales *ad annum* 785.

By welke plegtigheid, de Koning niet alleen tegenwoordig was; maar, naar 't getuigenis ſommiger Kronykſchryveren (*b*), ook als Gevader over den Doopeling ſtondt. De bekeering van Witikind gaf gelegenheid, dat een groot deel van Saxen den Chriſtelyken Godsdienſt omhelsde. Koning Karel rigtte hier terſtond wel agt nieuwe Bisdommen op; in één van welken, naamlyk, in dat van Munſter, de reeds gemelde Ludger tot Biſchop werdt aangeſteld (*c*). Het Bisdom van Breeme ſtondt onder 't beſtier van Willihad: en zo men ſtaat maken kan op eenen Brief van Koning Karel, dien ſommigen voor onegt gehouden hebben, heeft deeze Vorſt een gedeelte van Friesland, in 't geeſtelyke, aan 't Bisdom van Breeme onderworpen (*d*). Men weet, ten minſten, dat de Friezen, by deeze gelegenheid, in zo grooten getale, den Chriſtelyken Godsdienſt aannamen, dat men dit gantſche volk nu als bekeerd aanmerkte. Duidelyk blykt dit, uit eenen Brief, niet lang hier na, door *Alcuinus* of *Albinus*, Leermeeſter van Koning Karel en thans ten hove in groote agting, geſchreeven, van welken men ons, onder anderen, deeze woorden bewaard heeft; uit welken men ziet, door wat ſoort van beweegredenen, de ongeloovigen, ten deezen tyde, tot hem omhelzen der Evangelie-

(*b*) *Apud* J. A. Crusium, Witikind. *Cap.* XIV. *num.* 2, 3. *p.* 41.
(*c*) Vita Ludgeri, *Libr.* I. *Cap.* 20.
(*d*) Capit. Reg. Franc. *Edit. Baluzii Tom.* I. *col.* 245. *ejusd.* Not. *Tom.* II. *Col.* 1039.

gelie-leere gebragt werden: „ De oude Sax „ ers, ſchryft hy, en alle de Frieſche vol„ ken zyn nu, gedrongen door Koning Karel, „ die ſommigen door geſchenken, anderen „ door bedreigingen overgehaald heeft, tot „ het Geloof in Chriſtus, bekeerd geworden „ (*e*)". Alcuinus kon, zo wel als iemant, van deeze Bekeering oordeelen, alzo hy den Koning, op deszelfs reis naar Saxen, verzeld hadt (*f*). Ondertuſſchen kwam de tyding deezer Bekeering wel haaſt te Rome. De Koning werdt 'er, in eenen brief van Paus Adriaan den I, die nog voor handen *is*, *geluk* o-gewenſcht (*g*).

XXXII. De Wilzen, door de Franken, met hulp der Friezen, overwonnen. 789.

De Vrede met de Saxers was nu, voor eenige jaaren, vaſt genoeg geveſtigd (*h*), voornaamlyk egter, indien men de Frankiſche Hiſtorieſchryvers gelooven mag, om dat zy geene glimpige voorwendſels vinden konden, om dezelve te breeken (*i*). Karel ſleet, midlerwyl, den tyd elders met oorloogen. In 't jaar zevenhonderdnegenentagtig, voerde hy zyne krygsmagt tegen de *Weletaben*, eene ſoort van Sclaaven, by de Franken, onder den naam van *Wilzen*, bekend, en omtrent de Ooſtzee woonagtig. Dit volk hadt, ſedert eenigen tyd, de nabuurige volken, die Bondgenooten of Onderdaanen der

(*e*) Fragm. Epiſt. ALBINI *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 322.
(*f*) ALCUINI Epiſt. XXX. *in* H. CANISII Lection. *Tom.* II. *P.* I. *p.* 421.
(*g*) Epiſt. Pontif. & Reg. Franc. *Num.* XCII. *in* Collect. DU CHESNE *Tom.* III. *p.* 809.
(*h*) POËTA SAXO *Libr.* II. *ad annum* 785.
(*i*) EGINHARTI Annales *ad annum* 785.

der Franken waren, door geduurige invallen en ſtrooperyen, gekweld. Karel bragt een magtig Leger tegen hen op de been, welk, by Keulen, over den Ryn, en voorts, door Saxenland, naar de Elve trok. De Friezen, die nu met de Franken verbonden, of aan dezelven onderworpen waren, verzelden den Koning op deezen togt, zig, te ſchepe, langs den Havelſtroom, tot aan de Elve toe, begeevende (*k*). Karel, langs twee bruggen, die, ter wederzyde, door opgeworpen' Sterkten, gedekt werden, over de Elve gekomen zynde, viel in het Land der Wilzen, die haaſt overwonnen, en genoodzaakt werden, zig der Frankiſche heerſchappye te onderwerpen (*l*).

De Hunnen of Hungaaren beoorloogd. 790.

Tuſſchen de Ingezetenen van Beyere, die met de Franken verbonden of aan dezelven onderworpen waren, en hunne nabuuren, de *Hunnen* of Hungaaren, vielen, van tyd tot tyd, geſchillen over de grensſcheiding. Koning Karel ontving, in 't jaar zevenhonderdennegentig, te Worms, een Gezantſchap van de Hunnen, om deeze geſchillen te vereffenen; 't welk egter niet gelukken wilde (*m*). Hy beſloot, derhalven, zyn regt, in 't volgend jaar, met de wapenen, ſtaande te houden. Met de Franken, Saxers en Friezen geraadpleegd hebbende (*n*), brengt hy, voornaamlyk uit deeze drie volken, een magtig

791.

(*k*) Incerti Auct. Vita Karoli M. *ad annum* 789.
(*l*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 789.
(*m*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 790.
(*n*) Incerti Auct Vita Karoli M. *ad annum* 791. Annal. Bertinian. *ad annum* 791.

tig Leger op de been; welk in twee hoopen verdeeld werdt. Over één derzelven, voerde hy zelf 't bevel, trekkende, langs den zuidelyken oever van den Donauw, naar Pannonie of Hongarye. De tweede hoop, die uit Ri-puariërs, Friezen, Saxers en Turingers bestondt (*o*), stelde hy onder 't bevel van den boven gedagten Graaf Dirk en van *Meginfrid*, 's Konings Kamerling, hun belastende, langs den noordelyken oever des Donauws, voort te rukken (*p*). Sommigen onder de ouden hebben aangetekend, dat de Friezen den Donauw te schepe afgezakt zyn (*q*). Hierin is men 't eens, dat de Beierschen, het Leger, langs den stroom, de oorlogs- en mondbehoeften hebben nagevoerd, wordende dezelven gedekt door de benden, die, ter wederzyde der Riviere, voorttrokken. Men sloeg zig eerlang neder, aan de Inn, de grensscheiding tusschen de Hunnen en Beierschen. Drie dagen agter een, Maandag, Dingsdag en Woensdag, den vyfden, zesden en zevenden van Herfstmaand, werden hier openbaare gebeden gedaan, om eenen gelukkigen uitslag van den veldtogt te bekomen. De Priesters, die in 't Leger waren, gaven bevel, dat men zig, geduurende dien tyd, van Wyn en Vleesch zou hebben te onthouden, of een geld verbeuren, elk naar zyn vermogen. Men gaf aalmoessen.

Graaf Dirk verzelt Koning Karel op deezen togt.

(*o*) Annal. Loisel. *ad annum* 791. *Ed.* CANISII *Tom.* II. *P.* II. *p.* 58. Annal. Vet. Franc. *apud* E. MARTENE & U. DURAND Vet. Monum. *T.* V. *col.* 899.

(*p*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 791.

(*q*) Annal. Fuld. *ad annum* 791.

moesten. Ieder Priester, die door geene zwakheid belet werdt, las eene Mis. De Geestelyken, die de Psalmen kenden, zongen 'er ieder vyftig, terwyl zy, blootsvoets, door 't Leger wandelden (r). Vervolgens over de Inn getrokken, viel de vereenigde magt der Franken, zo hevig op de Sterkten en Legerplaatsen der Hunnen aan, dat dezelven eerlang overmeesterd en geslegt werden. Toen werdt het Land der Hunnen, te vuur en te zwaard, verwoest (s), tot aan de Rivier de Raab toe (t). Men getuigt, dat geene overwinning den Franken immer zo grooten rykdom aanbragt als deeze. De schatten der Hunnen werden overal waar menze bekomen kon geroofd. Het zegepraalend Leger keerde, langs denzelfden weg, te rug naar Beyere. Doch Graaf Dirk en Meginfrid voerden de Saxers en Friezen, die onder hun bevel stonden, door Boheeme, naar hun land. De veldtogt eindigde gelukkiglyk; alleenlyk sneuvelden byna alle de Paarden van 's Konings Leger, door eene besmettelyke ziekte; zo dat 'er naauwlyks een tiende deel behouden werdt. Koning Karel, zyn Leger afgedankt hebbende, overwinterde te Regensburg (v). Hy hadt, te vooren al, zyne Gemaalinne Fastrade van de behaalde zege kennis gegeven in eenen Brief, die nog voor handen is; onder anderen deeze

(r) Epistola CAROLI M. *ad* Fastradam Reg. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 187.
(s) EGINHARTI Annal. *ad annum* 791.
(t) Annal. Fuldens. *ad annum* 791.
(v) EGINHARTI Annal. *ad annum* 791.

Brief van Koning Karel over de nederlaag der Hunnen.

ze woorden gebruikende: „ De Almagtige „ heeft ons, naar zyne groote barmhertigheid, „ de overwinning verleend. Eene menigte „ van *Avaren* [*zo noemde men ook de Hunnen*] „ is omgebragt. In lang heeft men, onder „ dit volk, van zulk eene nederlaag niet ge„ hoord. —— De onzen zyn, met den „ buit, behouden, te rug gekeerd. Ook „ hebben zy honderdenvyftig Avaren gevan„ gelyk medegebragt; die bewaard worden, „ tot dat wy bevel gegeven zullen hebben, „ hoe men met hen handelen moet. De over„ winning is voornaamlyk te weeg gebragt, „ door onze en Gods Getrouwen, den Bis„ schop, den Hertog en de twee Graaven. „ De Hertog van Histria met zyn Volk heeft „ zig, gelyk ons verhaald is, dapperlyk ge„ kweeten (*w*)". Het overig deel des Briefs behelst een verslag van de Godsdienstige plegtigheden, die men, voor den stryd, waargenomen hadt, en na de overwinning nog moest waarneemen. De styl en inhoud deszelven toont duidelyk, dat hy door eenen Geestelyken opgesteld is.

In 't voorbygaan, moeten wy aantekenen, dat Koning Karel, niet lang hierna, waarschynlyk uit den behaalden buit, een Hunnisch zwaard, nevens eenen Krygsmans gordel en twee zyden mantels, aan OFFA, Koning van Mercie, tusschen Wessex en Northumberland, tot een geschenk gezonden heeft. Kort te voo-

(*w*) Epist. CAROLI M. *ad* Fastradam R. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 187. Vide & ALCUINI Epist. LXI. *apud* H. CANISIUM *Tom.* II. *P.* I. *p.* 445.

vooren, was 'er merkelyk geſchil tuſſchen de twee Koningen gereezen. Karel de Groote hadt, door *Gervold*, Abt der Abtdye van Fontanelle, de Dogter van Offa, voor zynen Zoon, Karel, ten Huwelyk laaten verzoeken; in welk verzoek de Koning van Mercie, op geene andere voorwaarde dan deeze wilde bewilligen, dat *Berta*, Koning Karels Dogter, aan zynen Zoon ten Huwelyk zou worden gegeven (*x*). De oneenigheid, hierover ontſtaan, was van zo veel gevolg geweeſt, dat alle wederzydſche handel, tuſſchen de twee Ryken, verbooden was geworden. Merkelyk nadeel leeden hier door de Kooplieden, en buiten twyfel ook die, welken aan den Ryn, te Duurſtede, te Tiel en in andere Koopſteden hier te lande woonden; als welken thans veel op Engeland handelden. De ſpraak hadt gegaan, dat men Alcuinus of Albinus naar Mercie zou doen overſteeken, om de gereezen' geſchillen by te leggen (*y*). Doch 't ſchynt, dat hy deeze reis niet gedaan (*z*), en dat men den bovengemelden Abt Gervold, een' groot' vriend van Koning Offa, tot bemiddeling der geſchillen, heeft gebruikt (*a*). Zeker is 't, dat men alles haaſt vereffend heeft; alzo de beide Vorſten elkanders vriend-

(*x*) Chronicon. Fontanell. *Cap.* XVI. in Coll. L. D'ACHERY *Tom.* II. *p.* 278.

(*y*) Fragment. Epiſt. ALBINI *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 212.

(*z*) ALCUINI Epiſt. *apud* WILLIELM. MALMESBUR. de Geſt. Reg. Angl. *Libr.* I. *Cap.* III. *p.* 26.

(*a*) Chron. Font. *Cap.* XVI.

vriendſchap zogten (*b*). Het geſchenk, welk Karel aan Offa zondt, is 'er een bewys van. In den Brief, by deeze gelegenheid geſchreeven, belooft Karel ook, dat „ de Engelſche „ Koopluiden, die in zyn Ryk kwamen han„ delen, behoorlyke beſcherming zouden ge„ nieten: en indien zy ergens verdrukt wier„ den, moeſtenze zig maar by hem of zyne „ Regters vervoegen, alwaar hun altyd goed „ Regt gedaan zou worden (*c*)". Zo veel maar weet men van het oudſte *Traktaat van Commercie*, gelyk men nu ſpreeken zou, tuſſchen de Vorſten, die, hier te lande, *'t hoog* gebied gevoerd hebben en de Engelſchen, welk ons, in egte Gedenkſchriften, voorgekomen is (8).

XXXIII. Inval der Deenen en Friezen in Engeland. 792.

In 't jaar zevenhonderdtweeennegentig, deeden de Deenen, onder Koning HALFDAN, waarſchynlyk denzelfden, die voorheen Gezant zyns Vaders Sigifrid by Koning Ka-

(*b*) Contin. BEDÆ *Libr.* I. *Cap.* 14, 15, 16. Epiſt. Karoli Reg. *inter* ALCUINI XIII. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 675.
(*c*) Epiſt. CAROLI Reg. *ad* OFFAM, *apud* WILLIELM. MALMESB. de Geſt. Reg. Angl. *Libr.* I. *Cap.* IV. *p.* 32. & *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 223.

(8) HENRIK CANISIUS tekent, op den XXXII. Brief van ALCUINUS, te vinden in zyne *Lection. Antiq.* Tom. II. P. I. p. 412. *Edit. Amſt.* aan, dat men een Affchrift van het Traktaat, tuſſchen Karel den Grooten en Offa, vindt, by WILLIELM. MALMESBURIENSIS, *de Geſt. Reg. Anglor.* Libr. I. Cap. 4. *in fine.* Doch deeze Schryver heeft niet anders dan den Brief van Koning Karel aan Offa. Ook heb ik het Traktaat, dat, vermoedelyk, niet meer voor handen is, te vergeefs, gezogt, in de *Hiſtoire des Anciens Traitez* van Mr BARBEYRAC; alwaar 'er in 't geheel niet van gewaagd wordt.

Karel geweeſt was (*d*), eenen inval in Engeland. Zy hadden, te vooren, nog twee andere invallen gedaan; doch zig nu verbonden met Ubbo, Hertog der Friezen. De Deenen en Friezen, voet aan land gezet hebbende, verdeelden zig aan drie hoopen, één van welken zig van de Stad *York* meeſter maakte, terwyl de twee anderen het Geweſt der Ooſtſaxers, thans *Eſſex* genoemd, deerlyk afliepen, en met roof, moord en brand vervulden, gewyd nog ongewyd verſchoonende. Van 't Koninglyk geſlagt werdt niemant dan *Elfrid*, Vader van Koning Edwald den I, in 't leeven geſpaard (*e*). De verdere gevolgen van deezen inval zyn, onzes weetens, van geene geloofwaardige Schryvers (*f*), aangetekend.

Graaf Dirk trekt tegen de Hunnen. 793.

De Hunnen waren, midlerwyl, wel overwonnen, maar niet te ondergebragt. Koning Karel onthieldt zig in Beyere, alwaar hy eene brug over den Donauw liet ſlaan, en alles tot eenen vroegen veldtogt gereed maakte (*g*). Graaf Dirk, dien ſommigen, by deeze gelegenheid, waarſchynlyk om dat hy een Heirleger geboodt, den naam van *Hertog* geeven (*h*), deedt zyne Frieſche benden ook tydig optrekken, om zig, met dezelven, by het Leger van Koning Karel, aan den Donauw, te vervoegen. Hy voerde zyn Le-

(*d*) Zie hier voor *bl.* 426.
(*e*) Translat. & Mirac. S. Cuthberti Epiſcopi, *Cap.* III.
(*f*) Vide Ubb. Emmii Rer. Friſic. *Dec.* I. *Libr.* V. *p.* 176.
(*g*) Eginharti Annal. *ad annum* 792.
(*h*) Poeta Saxo de Geſtis Caroli Magni, *Libr.* III. *ad annum* 793.

Leger door het Frieſch Landſchap *Rhiuſtri*, welk ſommige oude Kronyken (*i*) *Ruſtingerland* (9) noemen, naar de grenzen der Saxers (*k*), met oogmerk, zo 't ſchynt, om zyn Leger, even gelyk voor twee jaaren, met de benden der Saxers te verſterken. Doch dit miſte hem. De Saxers waren ondertuſſchen wederom van den Koning en van den Chriſtelyken Godsdienſt afgevallen. Zy hadden de Kerken verwoeſt, de Biſſchoppen en Prieſters verdreeven of gedood. Drie Graaven, die, nevens zekeren *Richolf*, wiens Neef dit verhaalt (*l*), van 's Konings wege, naar den kant der Elve, gezonden waren, ter beſtieringe der gemeene zaaken, waren door de Saxers, uit haat tegen den Chriſtelyken Godsdienſt, van 't leeven beroofd. Zelfs hadden zy Gezanten aan de Hunnen gezonden, en met dezelven een verbond tegen de Franken gemaakt (*m*). Graaf Dirk, van dit alles, zo 't ſchynt, onkundig, was reeds

Wordt van de Saxers overvallen en geſlaagen.

(*i*) J. DE LEMMEGE Chron. van Groningerl. *in* MATTH. Annal. *Tom.* I. *p.* 68.

(*k*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 793.

(*l*) Epiſt. Reclamator. ad Ludov. Pium. *Num.* II. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 724. B. & *inter* Epiſt. BONIF. CXV. *p.* 159.

(*m*) Annal. Loiſel. *ad annum* 791. *Edit.* CANISII *Tom.* II. *P.* II. *p.* 58.

(9) Dit *Rhiuſtri*, *Ruſtri* of *Ruſtingerland* ſchynt geplaatſt te moeten worden, alwaar thans de Graafſchappen Emden en Oldenburg leggen. Men zie van deszelfs gelegenheid UBBON. EMMII *Rerum Friſic.* Dec. I. Libr. II. p. 50 62. Libr. IV. p. 167. Sommigen plaatſen het ten onregte by Wyk te Duurſtede. Het ſtrekte zig tot aan de Wezer. EGINHARTI *Annal.* ad annum. 793.

reeds tot omtrent de Wezer gekomen, wanneer hy van de Saxers overvallen en geslaagen werdt. Karel kreeg de tyding van deeze nederlaag, terwyl hy bezig was om eene vaart te doen graaven, door middel van welke, men uit den Ryn, in den Donauw zou konnen komen. Men hadt reeds, op eene breedte van driehonderd voeten, tweeduizend schreeden in de lengte voortgegraaven, toen men de onderneeming moest laaten staeken. De grond, uit eigener aart moerassig, werdt, door den geduurigen regen, nog weeker gemaakt. 't Werk hieldt geenen stand. 't Gene men, by dag, met delven won, verloor men, by nagt, door het toezakken van den losse grond. Karel dan, verdrietig over het mislukken deezer onderneeminge, hadt ook geenen lust, om, voor eerst, iets tegen de Saxers aan te vangen: en de grootheid van 't verlies, door Graaf Dirk geleeden, ontveinzende (*n*), bragt hy, niet voor het midden des volgenden jaars, twee Legers tegen hen te velde, en noodzaakte hen toen, zonder slag of stoot, tot onderwerping (*o*). Sedert vielen zy al wederom af: en daar werdt jaaren agter een tegen hen, zo wel als tegen de Friezen, die 't nu wederom met hen hielden (*p*), geoorloogd (*q*); tot 794.

(*n*) EGINHARTI Annales *ad annum* 793.
(*o*) Id. Annales *ad annum* 794.
(*p*) Annal. Vet. Franc. *ad annum* 797. *apud* MARTEN. & DURAND. Vet. Monum. *Tom.* V. *col.* 906. A. RICHARD. DE S. VICTORE. cit. a JOANNE DE MONSTEROLIO Epist. XLIV. *apud.* MART. & DURAND. Veter. Monum. *Tom.* II. *col.* 1407.
(*q*) EGINHART Annal. *ad annum* 795, 796, 797, 798, 799, 802.

tot dat zy, in 't jaar agthonderdeneen, geheellyk te ondergebragt werden. Met dit jaar, eindigde de bloedige Saxiſche en Frieſche Kryg, die, naar ſommiger aantekening, drieëndertig jaaren geduurd hadt (*r*). Doch anderen plaatſen het einde deezes Krygs in het jaar agthonderdendrie (*s*), of agthonderdenvier. Karel voerde een getal van tienduizend Saxers, die ter wederzyde van de Elve woonden, met vrouwen en kinderen, in Frankryk, de landen, welken zy bewoond hadden, aan de *Abodriten*, eene ſoort van Sclaaven, wegſchenkende (*t*).

XXXIV. Verdrag met de Saxers en Friezen.

Sedert werdt, te *Saltz*, een Koninglyk Paleis, aan de Rivier de Sala in Frankenland gelegen, werwaards zig de wederzydſche Grooten begeven hadden, een Verdrag met de Saxers en Friezen getroffen; van welk ons een Digter, die omtrent het einde der negende eeuwe bloeide, de meeſte voorwaarden bewaard heeft. Hy ſpreekt, 't is waar, alleen van een Verdrag met de Saxers; doch men moet agten, dat 'er de Friezen mede in begreepen geweeſt zyn. Andere geloofwaardige Schryvers (*v*) getuigen, dat zy, in deezen laatſten kryg, met de Saxers verbonden geweeſt waren, en deeze Digter zelf geeft, op andere plaatſen van zyn werk (*w*), te

(*r*) Aſtronomi Vita Ludovici Pii Imp. *ad annum* 801.

(*s*) POËTA SAXO de Geſtis Caroli M. *Libr.* IV. *p.* 167.

(*t*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 804. *Ejusdemque* Vita Caroli Magni, *Cap.* VIII. *p.* 50.

(*v*) Annal. Vet. Francor. *ad annum* 797. *in* MARTEN. & DUBAND. Veter. Monum. *Tom.* V. *col.* 906. A.

(*w*) POËTA SAXO *Libr.* IV. *ad annum* 806. *p.* 169. H. & *Libr.* V. *ad annum* 814. *p.* 175. C.

te kennen, „ dat de Friezen, zo wel als de Saxers, den Frankiſchen Ryke, na deezen tyd, onderworpen geweeſt zyn.

De voorwaarden des Verdrags kwamen hier op uit: „ De Saxers en Friezen beloofden „ den Chriſtelyken Godsdienſt te zullen om„ helzen, en den Biſſchoppen, die over hen „ geſteld zouden worden, onderdaanig te „ zullen zyn. De Regters of Graaven, die „ de Frankiſche Koningen onder hen zen„ den zouden, moeſten elk Volk, naar zyne „ Vaderlyke wetten, regeeren. Wyders „ werden zy van het opbrengen van aller„ lei laſten en ſchattingen ontheeven, de „ tienden voor de Geeſtelykheid alleenlyk „ uitgenomen (1). Men gaf of liet hun den „ eer-

(1) Men vondt 'er, ten deezen tyde, onder de Geeſtelyken, die oordeelden, dat men van de nieuwbekeerden geene tienden moeſt neemen. Zulk een was de beroemde Alcuinus of Albinus. „ Zyt een Leer„ aar des Geloofs, geen afperſer van tienden, ſchreef „ hy aan eenen Biſſchop, die onder de Saxers of Friezen, of andere nieuwbekeerden, ging prediken: „ wat „ behoeft men, vervolgt hy, den onwetenden een „ juk op te leggen, welk noch wy, noch onze broe„ ders hebben konnen draagen? Alcuini *Epiſt.* VII. apud Mabillon. *Vet. Anal.* p. 400. Harder draaft hy nog, in eenen Brief aan Koning Karel zelven, niet lang na de bekeeringe der Saxers, geſchreeven. „ Uwe „ Godsvrugt overlegge wyslyk, ſchryft hy, of men „ deezen woeſten volken, in het begin huns Ge„ loofs, den laſt der tienden behoore op te leggen, de „ zelven van huis tot huis invorderende. Hebben de „ Apoſtelen ooit tienden gevorderd? - - 't Is waar, „ daar komt vrugt van de tienden. Maar is 't niet be„ ter, die vrugt dan het Geloof te verliezen? Wy, „ die in den Chriſtelyken Godsdienſt gebooren en op„ gevoed zyn, gedoogen naauwlyks, dat al ons goed „ ver-

„ eernaam van VRYE LUIDEN„ en van deezen tyd af, ſchynen de Friezen in 't byzonder den naam van *Frye Freeſen* gevoerd te hebben, die, in hunne oude Land-regten en Kronyken, zo gemeen is (*x*). „ Eindelyk „ werdt vaſtgeſteld, dat de Saxers en Frie„ zen voortaan als één Volk met de Franken „ aangemerkt, en door éénen Koning ge„ regeerd zouden worden (*y*)". De inhoud van dit verdrag is te opmerkelyker, om dat men 'er den oorſprong in ontdekt der menigvuldige verdigtſels, van welken de Frieſche Kronyken en oude Landregten *vol zyn*; als, dat Koning Karel de Friezen, die hem Rome hadden helpen winnen, allen vry verklaard, en, ſchoon zy te vooren naakt en bloot waren, tot Vry Heeren of Burg-Heeren van Rome gemaakt heeft (*z*), en meer diergelyke fraaije vertellingen, vervat in den ver-

(*x*) *Zie* de oude Frieſche Landregten by SCHOTANUS Beſchr. van Friesl. *bl.* 36. en elders.

(*y*) EGINHART Vita Carol. M. *Cap.* VII. *p.* 48. POËTA SAXO *Libr.* IV. *ad annum* 803. *p.* 167.

(*z*) Frieſche Regten *by* SCHOTANUS Beſchr. van Friesl. *bl.* 40, 54, 56, 58.

„ vertiend worde. Hoe veel bezwaarlyker moet het „ deezen zwakgeloovigen, kinderlyken en vaſthou„ denden Luiden vallen? Als hun Geloof wat ſterker „ is, moet men hun eerſt zulke laſtige geboden opleg„ gen". ALBINI ſeu ALCUINI *Epiſt.* I. apud DU CHESNE Tom. II. p. 668. Doch 't is niet te denken, dat deeze vertoogen veel geholpen zullen hebben. Immers Pipyn hadt voorheen al, by zekere gelegenheid, aan Lullus, Biſſchop van Ments, geſchreeven: „ Beveel, „ uit onzen naam, dat elk, wie hy zy, willig of on„ willig, tienden geeve. *Epiſt.* PIPPINI *inter.* BONIFAC. XCVI. p. 131.

verdigten open' Brief, den Friezen, zo 't heet, door Karel den Grooten verleend (2). Men ſtelt, met meer grond, vaſt, dat Karel, by gelegenheid van het Verdrag, van welk wy ſpreeken, den Friezen eenige nieuwe Wetten gegeven, of de ouden, welken zy reeds hadden, verſchikt en verbeterd heeft (*a*). Behalven de Landregten, in 't oud Frieſch, die men ook voorgeeft, van Karel den Grooten herkomſtig te zyn (*b*), heeft men nog Wetten, in de Latynſche Taale, in welken dikwils van den *Koning* gewaagd wordt (*c*). Deezen ſchynen door Koning Karel gegeven te zyn. Doch eenige Frieſche * *Wyzen*, zo als zy geheeten worden, met naame *Willemarus* en *Saxmundus*, hebben 'er eenige Wetten bygevoegd. 't Blykt klaar, dat 'er, in deeze Wetten, opzigt genomen is op den Christelyken Godsdienſt, naar het begrip, welk men 'er zig, ten deezen tyde, van maakte: alzo 'er het doen van dienſtwerk, op den dag des Heeren, in verbooden wordt (*d*). Eene Wet is 'er nogtans onder, die vreemd genoeg luidt,

* *Sapientes.*

(*a*) Ubb. Emmius Rer. Friſic. *Dec.* I. *Libr.* V. *p.* 180.
(*b*) Zie Schotanus *ubi ſupra bl*, 36. enz.
(*c*) Leg Friſion. *Tit.* III. *Leg.* 3. & 8. *Tit.* VII. *Leg.* 2.
(*d*) Leg. Friſion. *Tit.* XVIII. *Leg.* 1.

(2) Men vindt deezen Brief by Winsemius, III Boek, fol. 97. by Eggerik Beningha *Hiſtorie van Ooſtfriesl.* bl. 78. *Edit. Matthæi* en by anderen. Ubbo Emmius heeft erkend, dat hy verdigt was, gelyk ligtelyk, uit den ſtyl en inhoud, te beſpeuren is. *Rer. Friſic.* Dec. I. Libr. V. p. 182. Wel drie eeuwen vroeger, heeft Melis Stoke, een man van oordeel, in zyn' tyd, den inhoud van dien gewaanden Vrybrief gewraakt. *Rymkron.* Inl. bl. 6.

luidt, om voor eene Heidenſche gehouden te worden: „ Die in eenen Tempel gebroken „ is, ſtaat 'er, en iets van 't Heilige geroofd „ heeft, wordt aan den zeekant gebragt; „ alwaar hem, in het zand, welk de vloed „ gewoonlyk bedekt, de ooren geſpleeten „ worden. Voorts wordt hy ontmand en „ den Goden of Heiligen [*Diis*], wier Tem- „ pels hy geſchonden heeft, opgeofferd „ (*e*)".

Het Verdrag, welk gelegenheid tot het inſtellen deezer Wetten gaf, was egter, in allen opzigte, den Friezen, niet even voordeelig. Zy bleeven, des onaangezien, zo wel als de Saxers, tot na Koning Karels dood, beroofd van het Regt op hun vaderlyk erfgoed; welk hy hun, te vooren, benomen hadt (*f*). Schoon nu, na 't ſluiten van dit verdrag, veele Saxers en Friezen nog ongeloovig bleeven (*g*), deeden egter de meesten belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt. Karel de Groote bediende zig van allerlei middelen, om hen daar toe over te haalen. Die het Evangelie aangenomen hadden, werden met ſchatten en eerampten begiftigd. De behoeftigen, onder hen, kreegen hun deel aan den overvloed, dien Frankryk uitleverde. De Wyn, aan welken zy, in hun eigen Land, gebrek hadden gehad, werdt hun hier rykelyk toegedronken. De voornaamſten werden met geld en koſtbaaren kleederen, uit den

(*e*) Leg. Friſion. *Addit. Vulemar. Tit.* XII. *Leg.* I.
(*f*) Zie hier voor *bl.* 430.
(*g*) ALBINI *ſeu* ALCUINI Epiſt. *ad* Reg. Carol. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 668.

den buit, dien men op den vyand behaald hadt, begiftigd. Kortom kleinen en grooten werden meer van 's Konings goedheid overtuigd, dan zy voorheen zyne ſtrengheid gevreesd hadden (*h*). De Hunnen waren te vooren ook al t' eenemaal onder de magt der Franken gebragt (*i*); zo dat deezen de paalen hunnes gebieds allengskens wyder en wyder uitzetteden.

Doch eer dit alles gebeurd ware, hadt Koning Karel, te Rome, den eernaam van KEIZER aangenomen. Hy hadt, in 't jaar zevenhonderdnegenennegentig, Paus *Leo den III.*, die in den haat der Romeinen vervallen en uit Rome verdreeven was, in den Pauſſelyken zetel, herſteld (*k*). Ten deezen einde, in 't volgend jaar, zelf binnen Rome gekomen, was hy van al het Volk, Geeſtelyken en Weereldlyken, met toejuiching ontvangen. Men hadt toen te Rome verſcheiden' Schoolen van Vreemdelingen (*l*), onder anderen van Franken, Friezen, en Saxers, die, door Karel zelven of door iemant zyner voorzaaten, derwaards gezonden, of, gelyk ook wel gebeurd was, door de Pauſen ontbooden (*m*) waren, om zig in de Godgeleerdheid

Karel de Groote wordt Keizer. 799. 800.

(*h*) POËTA SAXO *Libr.* IV. *ad annum* 803. *p.* 767, 168. Epiſt. WICMANNI Archiep. Magdeb. *inter* WIBALDI Epiſt. CCCCXVI. *apud* E. MARTEN. & U. DURAND. Veter. Monum. *Tom.* II. *col.* 580

(*i*) Fragm. Vet. Script. de Geſt. Carol. Magni *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 207.

(*k*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 799. ALCUINI Epiſt. IV. *apud* H. CANISIUM *Tom.* II. *P.* I. *p.* 392.

(*l*) ANASTAS. Biblioth. *in* Leone III. *p.* 79. [*p.* 149. *Edit. Pariſ.*.]

(*m*) GREGORII MAGNI Epiſt. VII. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 894.

heid te oefenen. Deezen, met vaandels en baanderollen uitgeruſt, haalden den Koning in (3), onder 't zingen van geeſtelyke gezangen (*n*). De Paus werdt wel haaſt van de misdaaden, welke men hem te laſt leide, zuiver verklaard: en deeze dienſt was eenen anderen waardig. Men vernam, omtrent deezen tyd, te Rome, dat de Keizerlyke waardigheid, in 't Ooſten, vernietigd was (*o*). 't Zy dat veelen IRENE, die toen regeerde, voor geene Keizerin erkennen wilden;

(*n*) ANASTAS. Biblioth. *in* Leone III. *p.* 67. [*Edit. Pariſ.* 125.]

(*o*) Ann. Veter. Franc. *apud* E. MARTEN. & U. DURAND. Veter. Monum. *Tom.* V. *col.* 907.

(3) Veelligt moet men, in deeze inhaaling van Koning Karel, die, onder anderen, door Frieſche Schoolieren of Studenten, met vaandels en baanderollen uitgeruſt, geſchiedde, den oorſprong zoeken van het bekend verdigtſel der oude Frieſche Schryveren, die ons vertellen, „ dat de Friezen, vrywillig naar Rome ge„ trokken, Karel den Grooten, den Burgt aldaar hiel„ pen winnen; dat de Frieſche Vaandrager zyn vaan„ del op den hoogſten Tooren te Rome plantte; dat „ die van Staveren en die van Jever de wimpels van de „ muuren lieten waaijen, en daarom de Munt en het „ Sapelregt van Koning Karel verkreegen enz. Zie de *Frieſche Regten* by SCHOTANUS *Beſchryving van Friesland*, bl. 40, 54, 125. enz. De opſtellers deeze regten hebben vermoedelyk iets gehoord van Friezen te Rome, ten tyde van Karel den Grooten, die den Vorſt met vaandels en wimpels kwamen inhaalen, en hier uit hebben zy eene gewaande overwinning van Rome verzierd, die van geene Tydgenooten verhaald wordt. Deezen zeggen alleenlyk, dat Karel, met een leger te Ravenné gekomen, hetzelve, onder zynen Zoon Pipyn, naar het Land van Beneventum zondt, en zelf, alleen zo 't ſchynt van zynen Hofſtoet verzeld, naar Rome trok. *Vide* EGINHARTI *Annales*, ad annum 800.

den; 't zy dat men, ten gevalle van Koning Karel, een gerugt loopen liet, welk geenen grond hadt. Immers hy begaf zig, op den Kersdag, in de S. Pieters Kerke, alwaar Paus Leo hem, terwyl hy, voor den Altaar, zyn gebed deedt, eene Keizerlyke Kroon op 't hoofd zettede. Op welk gezigt, al 't Volk uitriep: *Leeven en zege aan den doorlugtigen en van God gekroonden Karel, den grooten en vreedzaamen Keizer der Romeinen!* Hierop werdt hy van den Paus, gelyk men, omtrent de oude Roomſche Keizers te doen plagt, plegtiglyk aangebeden, en met verwerping van den naam *Patricius* (*p*), Augustus en Keizer der Romeinen genoemd (*q*). De Keizer, hoe zeer met zyne nieuwe waardigheid ingenomen, wilde egter den naam hebben, dat hy 'er niet naar geſtaan hadt. Hy gaf voor, dat hy, dien dag, niet ter Kerke gekomen zou zyn, zo hem's Pauſen oogmerk, ook maar eenigszins, bekend ware geweeſt (*r*). Nogtans getuigt een Schryver der negende eeuwe, met ronde woorden, dat de Paus den Koning, te vooren al, uitdrukkelyk beloofd hadt, dat hy hem de Keizerlyke Kroon op 't hoofd zetten zou, indien de Koning hem tegen zyne vyanden verdedigen wilde (*s*). Doch het ontwarren der ſtaatkundige ſtreeken, die hier onder liepen, niet tot ons oogmerk behoorende, ſluiten wy dit Boek met de verheffing van den overwinnaar der Saxers en Friezen, ſtellende het verhaal der zaaken, die ons van nader by betreffen, tot het volgende Boek uit.

(*p*) Zie hier voor *bl.* 421. Aant. (6).
(*q*) Eginharti Annal. *ad annum* 800 & 801. Anast. Biblioth. *in* Leone III. *p.* 67, 68.
(*r*) Eginharti Vita Caroli Magni *Cap.* XXVIII. *p.* 128.
(*s*) Joannis Diacon. Chronicon. *apud* Murator. Rer. Italic. Script. *Tom.* I. *P.* II. *p.* 312. *col.* 1.

AANWYZING

Der Bladzyden, in het eerſte Deel deezer Hiſtorie, alwaar de gelegenheid eeniger aloude

VOLKEN, LANDEN en PLAATSEN

beſchreeven wordt.

De IN- *en UITHEEMSCHE* VOLKEN en *LANDEN*, Plaatſen *en Steden zyn met eene onderſcheiden' Letter gedrukt.*

ABODRITEN. Bl. 442
ADUATIKEN. 41. 149
ALAANEN. 269
Albiniana. 237
ALEMANNEN. 197
AMBIAANEN. 41. 149
AMBIVARITEN. 44
ANGLEN. 290
ANGRIVARIEN. 75
ANZIBARIEN. 98
AQUITANIE. 38
Ardenner-Woud. 367
Arenakum. 174
Argentoratum. 197
ARMORICHEN. 176
ARVERNEN. 38
Aſciburgium. 141
ATREBATEN. 206
ATTUARIEN. 253
Auguſta Taurinorum. 113
Auguſtodunum. 235
BASTARNEN. 267
Baduhenna (Woud van) 83
BATAVIEREN. 12. 14. 295
Batavieren. (Eiland der) 3. 14
Batavieren. (Stad der) 172
Batavodurum. 175
Bedriakum. 111
BELGEN en BELGIE. 38, 39
BELLOVAKEN. 40
BETASIEN. 149
Bingium. 161
Bonna. 129
Britten (Huis te) 70. 292
BRITTIA. 291. 319
Brocomagum. Bl. 235
BRUKTEREN. 66
BURGONDIERS. 219. 280.
CAVIONEN of *CHAIBONEN.* 219
CHAMAVEN. 227. 244
CHERUSCEN. 12. 60
Colonia Agrippina. 45. 130
Colonia Trajana. 190
Colonia Trevirorum. 155
Cruptorix. (Hoeve van) 83
DACIERS. 186. 271
Deuſone. 264
Dispargum. 284
Divodurum. 162
Druzus Dyk. 58
Druzus Graft. 56
EBURONEN. 43
EDUEN. 37
Flevo (Meer) 56
Flevum (Rynmond) 59
Flevum (Sterkte) 81
FRANKEN. 202. 210
FRIEZEN. 36
GALLIE. 37
Gelduba. 68
GEPIDEN. 271
GERMAANEN en GERMANIE. 2, 3
GERMANIE. (Neder- *of* Tweede) 81. 128. 258. 409
GERMANIE. (*Opper-* of *Eerſte*) 128. 258
GOTHEN. 268
Grinnes. 175

GUGERNEN. Bl. 135
Heilig Woud. 120
Helene. 288
Helium. (Rynmond) 59. 196
HELVETIERS. 38
HERMONDUUREN. 12
Herſiniſch Woud. 11
HERULEN. 220
Hoeve van Cruptorix. 83
Hof van Agrippina 69
Juliakum. 241
JUTTEN. 291
KANINIFAATEN. 48
KARAKAATEN. 161
Kaſteel van Trajanus. 190
KATTEN. 11. 14
KAUCHEN. 59
KIMBREN. 6
KONDRUZEN. 43
Korbulo's Graft. 94
LANGOBARDEN. 324
LINGOONEN. 104
Lingoonen (*Stad der*) 225
Lugdunum [Lions.] 105
Maguntiakum. 121
MAREZAATEN. 48
MARKOMANNEN. 186
Markt van Adrianus 191
MARSEN. 79
MATTIAKEN. 48
MEDIOMATRIKEN. 162
MENAPIERS. 41
Mona. (*Eiland*) 98
MORINEN. 41
Nabalia. 181
NERVIEN. 40
NORICUM. 181
Noveſium. 135
Paulinus Pompejus Dyk. 96
Prætorium Agrippinæ *of* Hof van Agrippina. 69
QUADEN. 247
REMEN. 40
RHETIE. 161
RHIUSTRI of RUSTINGERLAND. 440
Rigodulum. 163
RIPUARIERS. Bl. 289
Ryn. (Rivier) 4. 59
SALIERS. 242
SARMAATEN. 264. 269
SAXERS. 218
Saxers. (Eilanden der) 294
Saxiſche Oever. 276
SCLAAVEN. 273.
SCLAAVEN. (*SORABISCHE*) 427
Senonen. (*Stad der*) 236
SEQUAANEN. 38
SIKAMBREN. 44
Sirmie. 256
SKYTHEN. 269
SUESSONEN. 40
SUEVEN. 16. 39. 184
SUNICEN. 57
TAXANDRIE of TOXANDRIE. 242. 380
TENKTEREN. 42
Teutoburg. (*Boſch*) 66
TEUTONEN. 6
Tolbiakum. 167
TONGREN. 108
TREVIREN. 43
TRIBOKEN. 161
TRIKASSINEN. 226
TUBANTEN. 229
TURCILINGIERS. 299
UBIEN. 45
UZIPEETEN. 42
Vada. 275
VANGIOONEN. 161
VASKONES. 141
VENETEN *of* WILTEN. 273
Vetera. 127
Vezontio. 101
Vindoniſſa. 154
Waal. (Rivier) 4
WANDAALEN. 269
WARNERS. 313
WELETABEN of *WILZEN.* 432
WILTEN. 273
Wiltenburg. 292
Witlam. 274

PRIVILEGIE.

DE STATEN VAN HOLLAND EN WESTFRIESLAND doen te weten, alzo ons te kennen is gegeven by ISAAK TIRION, Burger en Boekverkooper te Amſterdam, dat hy ſedert eenigen tyd beſig was geweeſt met het Drukken van ſeeker Boek geintituleert VADERLANDSCHE HISTORIE: VERVATTENDE DE GESCHIEDENISSEN DER NU VEREENIGDE NEDERLANDEN, INZONDERHEID DIE VAN HOLLAND, VAN DE VROEGSTE TYDEN AF, UIT DE GELOOFWAARDIGSTE SCHRYVERS EN EGTSTE GEDENKSTUKKEN SAMENGESTELD: van welke Hiſtorie nu reeds vyf Deelen zyn gedrukt, en uitgegeven, en welke digt aan onze tyden ſtondt te worden vervolgd: en alzoo dit een Werk van veel omſlag en koſten was, dat hy Supp. nodig geoordeeld had zig te keeren tot ons met onderdanig verzoek, dat het ons behagen mogte hem te verleenen Octroy om alleen en met excluſie van alle anderen gedurende Vyftien agtereenvolgende Jaaren in ſulk een Taal en ſulk een Formaat, als hy zoude goedvinden, te mogen Drukken Uitgeven en Verkoopen de Deelen, die reeds Uitgegeven zyn, en nog vervolgens zullen worden Uitgegeven van de bovengem: Vaderlandſche Hiſtorie, zonder dat het iemand anders vry zoude ſtaan het zelve Werk in het geheel of gedeeltelyk, 't zy in het Nederduitſch of in eenige andere Taal, nu te Drukken of elders nagedrukt zynde in deeze onze Landen te verhandelen of te verkoopen op zulk eene Boete als het ons zal behagen daar op te ſtellen. Zoo is 't dat wy de zaak in het voorz. verzoek overgemerkt hebbende en genegen weeſende ter bede van den Suppt uit onſe regte Weetenſchap Souveraine Magt en Authoriteit den zelven Suppliant Geconſenteert Geaccordeert, en Octroyeert hebben: Conſenteeren, Accordeeren en Octroyeeren hem by deeze dat by geduurende den tyd van Vyftien eerſt agter een volgende Jaaren zyn voorſz. Werk of Boek geintituleert VADERLANDSCHE HISTORIE, in dier voegen als zulks by den Suppliant is verſogt en hier vooren uitgedrukt ſtaat binnen den voorſchreven onzen Lande alleen zal moogen drukken, doen drukken, uitgeven en verkoopen, verbiedende daaromme alle een iegelyk het zelve zyn Werk of Boek in 't geheel of een deele het zy in het Nederduitſch of in eenige andere Taal na te drukken, te doen nadrukken te verhandelen of te verkoopen of elders nagedrukt, binnen deezelven onzen Lande te brengen uittegeven of te verhandelen en verkoopen, op verbeurte van alle de nagedrukte ingebragte verhandelde of verkogte Exemplaaren en een boete van drie duizend Guldens daar en boven te verbeuren, te appliceeren een derde part voor den Officier die de Calange doen zal, een derde voor den Armen der plaatſe daar het Caſus voorvallen zal, en h.t reſterende derde part voor den Suppliant, en dit telkens zoo menigmaal als dezelve zullen worden agterhaald: alles in dien verſtande, dat wy den Suppl: met dezen Octroye alleen willende gratificeeren tot verhoedinge van zyne ſchade door het nadrukken van het voorſz. Boek, daar door in eenigen deele verſtaan den inhoude van dien te authoriſeeren of te advoueeren en veel min het zelve onder onſe protectie ende beſcherminge eenig meerder Credit, aanſien, of Reputatie te geven, nemaar den Suppliant, in caſu aarminc ietu onbehoorlyke zoude influeeren, alle het zelve tot zynen laſte zal gehouden weſen te verantwoorden; tot dien eynde wel expreſſelyk begeerende dat by alzdien by deezen onzen Octroye voor het zelve zyn Werk of Boek zal willen ſtellen, daar van geene geabrevieerde of gecontraheerde mentie zal mogen maaken, nemaar gehouden weeſen het zelve Octroy in 't geheel, en ſonder eenige omiſſie daar voor te drukken of te doen drukken, ende dat by gehouden zal zyn een exemplaar van het voorſz. Werk of Boek, op groot Papier, gebonden en welgeconditioneert te brengen in de Bibliotheecq van onſe Univerſiteyt te Leyden, binnen den tyd van ſes weeken, na dat by Suppliant het zelve zyn Werk of Boek zal hebben beginnen uit te geven, op een boete van ſes honderd Guldens; na expiratie der voorſz ſes weeken, by den Suppliant te verbeuren, ten behoeve van de Nederduitſche Armen van de plaats, alwaar den Suppliant woont; en voorts op pœne van metter daad verſteecken te zyn van het effect van deſen Octroye. Dat ook de Suppliant, ſchoon by het ingaan van dit Octroy een exemplaar gelevert hebbende aan de voorſz. onze Bibliotheecq, by zo verre by gedurende den tyd van dit Octroy, het ſelve Werk of Boek ſoude willen herdrukken, met eenige Obſervatien, Noten, Vermeerderingen, Veranderingen, Correctien of anders hoe genaamt, of ook in een ander Formaat, gehouden ſal ſyn wederom een ander Exemplaar van het ſelve Werk of Boek gecondicioneert als vooren, te brengen in de voorſz. Bibliotheecq, binnen denſelven tyd, en op de boete en pœnal teyt, als vooren. En ten einde den Suppliant deeſen ouſen Conſentie ende Octroye moge genieten, als naar behooren: Laſten wy allen ende een ygelyken dien het aangaan mag, dat ſy den Suppliant van den inhoude van deſen doen laaten ende gedogen, ruſtelyk, vredelyk, ende volkomentlyk genieten en gebruiken, ceſſeerende alle belet ter contrarie. Gegeven in den Hage onder onſen grooten Zegele hier aan doen hangen op den 27 January in 't Jaar onzes Heeren en zaligmakers Duitend Seven Honderd Twee en Vyftig.

Aan den Suppliant ſyn nevens dit Octroy ter hand geſteld by extract Authenticq haar Ed: Groot Mog: Reſolutie van den 22. Juni 1715. en 30. April 1728. ten einde om zig daar na te reguleren.

A. VAN DER DUYN.
Ter Ordonnantie van de Staten
C. DE BOEY.

HDI
HW 2AAT L

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

DUE OCT 11 '43